

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ
1969

1971

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ
1969

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1971

Φ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ & Κ. ΜΙΧΑΛΑ Ο.Ε.

Στοά Περσμάζογλου 10 - Ἀθήναι Τηλ. 224.268-230.595

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
Εὐεργέται	η΄
Διοικητικὸν Συμβούλιον διὰ τὴν τριετίαν 1969 - 1971	θ΄
Ἐπίτιμοι ἀντιπρόεδροι	ι΄
Ἐπίτιμοι σύμβουλοι	ι΄
Ἐπίτιμοι ἑταῖροι	ια΄
Ἀντεπιστέλλοντες ἑταῖροι	ιβ΄-ιγ΄
Τακτικοὶ ἑταῖροι	ιδ΄-ις΄
Ἐκθεσίς τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας περὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς κατὰ τὸ ἔτος 1969	1-4

Α΄ ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΕΩΝ

1.	Ἀνασκαφὴ μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου Τανάγρας ὑπὸ Θεο- δώρου Γ. Σπυροπούλου (πίν. 1 - 14)	5-15
2.	Ἀνασκαφαὶ Νέας Ἀγχιάλου ὑπὸ Παύλου Ἡ. Λαζαρίδη (πίν. 15 - 37)	16-25
3.	Ἀνασκαφὴ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Δωδώνης ὑπὸ Σωτηρίου Ἰ. Δά- καρη (πίν. 38 - 43)	26-35
4.	Ἀνασκαφὴ Ναούσης ὑπὸ Φωτίου Πέτσα	36
5.	Ἀνασκαφὴ βασιλικῆς Ἀγίου Ἀχιλλεῖου ὑπὸ Νικολάου Κ. Μουτσοπούλου (πίν. 44 - 50)	37-41
6.	Ἀνασκαφαὶ Φιλίππων ὑπὸ Στυλιανοῦ Πελεκανίδη (πίν. 51 - 56)	42-53

7.	Ἀνασκαφή παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν Ἀμφιπόλεως ὑπὸ Εὐσταθίου Στίκα (πίν. 57 - 70)	54-58
8.	Ἀνασκαφή Μεσημβρίας Θράκης ὑπὸ Ἀνδρέου Βαβρίτσα (πίν. 71 - 91)	59-69
9.	Ἀνασκαφή Ἡλίδος ὑπὸ Νικολάου Γιαλούρη (πίν. 92 - 94)	70-72
10.	Ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς Ἀφροδίσιον Ψωφίδος ὑπὸ Χρυσούλας Καρδαρᾶ (πίν. 95 - 98)	73-77
11.	Ἐρευναι ἐν Μεθώνῃ ὑπὸ Δημητρίου Πάλλα (πίν. 99 - 120).	78-97
12.	Ἀνασκαφή Μεσσήνης ὑπὸ Ἀναστασίου Κ. Ὁρλάνδου (πίν. 121 - 136)	98-120
13.	Νεκρικὸν ὑπόγειον ἐν Κορίνθῳ (συντήρησις τοιχογραφιῶν) ὑπὸ Δημητρίου Πάλλα (πίν. 137 - 144)	121-134
14.	Ἀνασκαφή Ζαγορᾶς Ἀνδρου ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Καμπιτόγλου (πίν. 145 - 148)	135-138
15.	Ἀνασκαφή Νάξου ὑπὸ Νικολάου Μ. Κοντολέοντος (πίν. 149 - 162)	139-146
16.	Ἀνασκαφαὶ Θήρας III (περίοδος 1969) ὑπὸ Σπυρίδωνος Μαρινάτου (πίν. 163 - 241)	147-192
17.	Ἀνασκαφή Θήρας ὑπὸ Νικολάου Ζαφειροπούλου (πίν. 242 - 252)	193-196
18.	Ἀνασκαφή Ζάκρου ὑπὸ Νικολάου Πλάτωνος (πίν. 253 - 271)	197-237
19.	Μικραὶ ἀνασκαφαὶ καὶ περισυλλογὴ ἀρχαίων εἰς Κρήτην ὑπὸ Στυλιανοῦ Ἀλεξίου (πίν. 272 - 273)	238-240
19α.	Περὶ συλλογὴ ἀρχαιοτήτων ἐν Κρήτῃ ὑπὸ Ἀγγελικῆς Λεμπέση (πίν. 274 - 280)	241-249
Β'.	Ἀναστήλωσις, Στερέωσις καὶ Συντήρησις ἀρχαίων (πίν. 281 - 284)	250-252
Γ'.	Ἐργασίαι ἀνεγέρσεως Μουσείων (πίν. 285)	252-253
Δ'.	Ἀπαλλοτριώσεις ἀκινήτων	253
Ε'.	Δημοσιεύματα, μορφωτικὴ δράσις κλπ.	253-254

	Σελις
Z'. A' τακτικὴ συνέλευσις τῶν ἐταίρων κατὰ τὸ 1969	255-256
B' » » » » » » »	257-259
H'. Ἐκθεσις τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ ἔτους 1969 Ἐπιτροπείας	260-264
Θ'. Ἀπολογισμὸς ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ ἔτους 1969....(παρένθ. πίν.)	
I'. Κίνησις τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἐταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1969	265-285
IA'. Δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας	286-293

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΘΩΝ	ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
ΤΟ ΕΘΝΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ	ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΦΙΛΑΡΧΑΙΩΝ	HEINRICH SCHLIEMANN
Η ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩ, ΕΛΛ. ΚΟΙΝΟΤΗΣ	ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΒΑΛΛΙΕΡΗΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ	ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΠΕΙΡΑΙΕΩΝ	ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΙΤΩΝ	ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΧΙΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΩΝΙΔΗΣ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΗΦΑΙΣΤΙΔΗΣ
DUC DE LUYNES	ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΕΝΑΡΔΑΚΗΣ	ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΡΣΑΚΗΣ	ΣΟΛΩΝ ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΑΣ	ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ Ι. ΠΡΩΙΟΣ
ΣΙΜΩΝ Γ. ΣΙΝΑΣ	ΟΘΩΝ Α. ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΩΜΑΣ	ΠΑΥΛΟΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΠΕΤΡΟΣ	BENIAMIN ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΡ. ΣΟΥΤΣΟΣ	ΘΕΟΔΩΡΟΣ Π. ΔΕΛΙΓΙΑΝΝΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ	ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΑΡΙΦΗΣ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΥΓΓΡΟΣ	ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΤΣΙΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ	ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΠΑΤΡΩΝ	GEORGES CLEMENCEAU
ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ	A. E. H. GOEKOOP
ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΣ	ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ
HILARION ΡΟΥΧ	ΦΟΙΒΟΣ ΦΑΡΜΑΣ

ΔΩΡΗΤΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

WILLIAM PATON
ΜΙΧΑΗΛ Π. ΒΛΑΣΤΟΣ
ΠΕΤΡΟΣ ΣΤ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΕΤΙΑΝ 1969 - 1971

ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΙΚ. ΒΕΛΤΣΟΣ

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

Σ Υ Μ Β Ο Υ Λ Ο Ι

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΖΕΠΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΥΛΩΝΑΣ

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΚΟΡΡΕΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΛΛΑΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΤΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΙ

Carl William Blegen. — Πλουτάρχου 9, Ἀθῆναι.

Louis Robert. — 31 Av. du Parc Montsouris, Paris XIVe, France.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

Ἡ. Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Γουσταῦος Ἀδόλφος.

Oscar Broneer. — Παλαιὰ Κόρινθος.

Ward M. Canaday. — 500 Security Bldg., Toledo 4, Ohio, U.S.A.

Georges Daux. — 6 Avenue Paul - Appel - 75, Paris XIVe, France.

William Bell Dinsmoor. — Σουηδίας 54, Ἀθῆναι.

André Grabar. — 2 Avenue Dode de la Brunerie, Paris XVIe, France.

Pierre de la Coste - Messelière. — Les Ousches, par Melle, Deux-Sèvres.

Benjamin Dean Meritt. — Institute for Advanced Study, Princeton, New Jersey, U.S.A.

Charles H. Morgan. — Amherst College, Amherst, Mass., U.S.A.

Homer Thompson. — Institute for Advanced Study, Princeton, N.J., U.S.A.

Eugene Vanderpool. — Σουηδίας 54, Ἀθῆναι.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

Helmuth Berve. — Rainweg 9, Hechendorf (Pilsensee).

Veselin ^VCaikanovic^V. — Gledstonova 22, Belgrade, Yougoslavie.

Rhys Carpenter. — “Jerry Run”, R. D. 2, Downington, Pa, U.S.A.

John Caskey. — University of Cincinnati, Cincinnati, Ohio, U.S.A.

Pierre Demargne. — 120 Br^d de Montparnasse, Paris, France.

Otto Demus. — 1 Hofburg (Schweizerhof), Wien, Österreich.

Pierre Devambez. — Direction des Musées de France - Arts et Lettres - Palais du Louvre, Paris, France.

Πορφύριος Δικαῖος. — Haig Sreet 5, Λευκωσία, Κύπρος.

† **Fritz Eichler.**

Sir John Forsdyke. — 13. Sandringam Road, London, N. W. 11, England.

Gallet de Santerre. — Université de Dijon, France.

Stanislaw J. de Gasiorowski. — Ul. Jozefa Pilsudskiego 6, Cracovie, Pologne.

Roland Hampe. - Archäologisches Institut der Universität - Marstallhof 4, Heidelberg, Deutschland.

Herbert Hunger. — 40 Weissgerberlände, Wien III, Österreich.

Hamit Zübeyr Kosay. — T. K. Kültür Bakanlingi, Ancara, Turquie.

Emil Kunze. — Grosshesselohe/B Immergrünstrasse 1. München.

Doro Levi. — Ἀμαλίας 56, Ἰταλική Ἀρχαιολογική Σχολή, Ἀθήναι.

Ernst Meyer. — Universität, Zürich, Schweiz.

Kazimierz Michalowski. — Brzozowa 12, Varsovie, Pologne.

Kurt Müller. — Dahlmannstrasse 10, I, Göttingen, Deutschland.

Denis Page. — Jesus College, Cambridge, England.

Ἀλέξανδρος Παγκαβῆς. — 67 Lexham Gardens Kensington, London, W.8.

Jeanne Robert. — 31 Av. du Parc Montsouris, Paris, XIVe, France.

Fritz Schachermeyer. — Liechtensteinstr. 59, Wien IX, Österreich.

Henri - Arnold Seyrig. — Institut Français, B. P. 1424, Beyrouth, Liban.

Hidekazu Tanaka. — Imperial University, Kyoto, Japan.

Lincoln Mac Veagh. — Casa das Laranjeiras, Estoril, Portugal.

Carl Weickert. — Devrientweg 6, Berlin - Lichterfelde, Deutschland.

Arthur Maurice Woodward. — 21 Byng Road, Tunbridge Wells; Sussex,
England.

Walther Wrede. — Allmandweg 47, Nagold, Deutschland.

ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΕΣ ΕΤΑΙΡΟΙ

Pierre Amandry. — Διδότου 6, Γαλλική 'Αρχαιολογική Σχολή, 'Αθῆναι.

Richard David Barnett. — British Museum, London, W.C.I.

Henri Ducoux. — 37 Avenue de Versailles, Paris, France.

Ernest Jos. Goerlich. — Vienne, III/40, Arsenal, Objekt V III, Stlege
III 8, Autriche.

Βασίλειος Καραγεώργης. — Κυπριακὸν Μουσεῖον Λευκωσίας, Κύπρος.

Karl Kübler. — Linsenbergstrasse 25, Tübingen - Lustnau, Deutschland.

Paul Lemerle. — École des Hautes Études. Sorbonne, Paris, France.

Ibraim Noshy. — Egyptian University of Cairo, Egypt.

Iwan Velkoff. — Musée National, Sofia, Bulgarie.

ΕΚΛΟΓΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1969

Σ η μ.—Οί δι' άστερίσκου σημειούμενοι έταῖροι είναι ισόβιοι

1. * Αγγελόπουλος Θεόδωρος	33. * Δραγούμης Φίλιππος Στεφ.
2. 'Αδαμίδης Κωνσταντῖνος	34. Δρανδάκης Νικόλαος
3. 'Αλεξανδρῆ 'Ολγα	35. Δροσογιάννη-Κουτσοκώστα Φανή
4. 'Αλεξανδρῆς Κωνσταντῖνος	36. * Εξαρχος Νικόλαος
5. 'Αλεξίου Στυλιανός	37. Ζαφειρόπουλος Νικόλαος
6. * Αναστασιάδης 'Αναστάσιος	38. Ζέπος Παναγιώτης
7. 'Ανδρειωμένου 'Αγγελική	39. Ζώρα Καλλιόπη
8. 'Ανδρόνικος 'Εμμανουήλ	40. 'Ηλιόπουλος Γεώργιος
9. * Αντωνιάδης 'Ιωάννης	41. * Θεοφανείδης Βασίλειος
10. 'Αχειμάστου Μυρτάλη	42. Θεοχάρη Μαρία
11. Βαβρίτσας 'Ανδρέας	43. Θεοχάρης Δημήτριος
12. * Βαλάσης Θωμᾶς	44. Θρεψιάδη 'Αντιγόνη
13. * Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου Είρ.	45. 'Ιακωβίδης Σπυρίδων
14. * Βασιλείου 'Ιωάννης	46. * 'Ιγγλέσης Σωτήριος
15. * Βασσενχόβεν Λουδοβίκος	47. Καζαμίας Θωμᾶς
16. * Βελουδίου Μαρία	48. Κακούρη 'Αθηνᾶ
17. * Βέλτσος Γεώργιος Νικολ.	49. * Καλιτσουνάκης Δημήτριος
18. Βουκίδης Τιμολέων	50. Καλλίας Κωνσταντῖνος
19. * Γεωργακόπουλος Κωνσταντῖνος	51. * Καλλιγᾶς Μαρίνος
20. Γιαλούρης Νικόλαος	52. Καλλιπολίτης Βασίλειος
21. * Γιαννακόπουλος Γεώργιος	53. Καλογεροπούλου 'Αθηνᾶ
22. * Γιαννόπουλος Δημήτριος	54. Καλοκύρης Κωνσταντῖνος
23. * Γιαννουλάτου 'Αρτεμισία	55. Καμπίτογλου 'Αλέξανδρος
24. Γκόφας Δημήτριος	56. Κανατσούλης Δημήτριος
25. Δαβάρας Κωνσταντῖνος	57. * Κανελλόπουλος Παναγιώτης
26. Δάκαρης Σωτήριος	58. Κανελλόπουλος Παῦλος
27. Δαλαμάγκας 'Εμμανουήλ	59. Καπετανόπουλος 'Ηλίας
28. Δημαρᾶς 'Ιωάννης	60. Καράγιωργα Θεοδώρα
29. * Διαμαντόπουλος 'Ανδρέας	61. * Καραθανάσης Δημήτριος
30. * Διαμαντοπούλου 'Αγνή	62. Καραμανώλη-Σιγανίδου Μαρία
31. Δοντᾶς Γεώργιος Σπ.	63. * Καρανδρέας 'Απόστολος
32. * Δουκάκη Εὐανθία	64. Καράσσοι Χρῆστος

65. Καρδαρᾶ Χρυσούλα
66. * Καρούζου-Παπασπυρίδη Σέμνη
67. * Kent John
68. Κεραμόπουλλος Ἀ. Δημήτριος
69. Κιουσόπουλος Δημήτριος
70. * Κόλιας Γεώργιος
71. * Κόλλας Περικλῆς
72. Κολοκοτρώνης Βλαδίμηρος
73. Κονιδάρης Γεράσιμος
74. * Κοντῆς Ἰωάννης
75. Κοντολέοντος Εὐρυδίκη
76. * Κοντολέων Νικόλαος
77. Κοντόπουλος Ἀλέξανδρος
78. * Κορρὲς Στυλιανὸς
79. Κορωναῖος Δημήτριος
80. * Κοσμόπουλος Δημήτριος
81. * Κοτζιάς Νικόλαος
82. Κουμανούδης Στέφανος
83. * Κουρμούλης Γεώργιος
84. Κριεζῆς Ἀντώνιος
85. * Κριμπᾶς Ἡλίας
86. Κριμπᾶς Κωνσταντῖνος
87. * Κτιστόπουλος Κωνσταντῖνος
88. Κωνσταντινόπουλος Γρηγόριος
89. Κωνσταντίνου Θεόδωρος
90. * Κωνσταντίνου Ἰωάννα
91. * Κωττάκης Λεωνίδα
92. Λαζαρίδης Δημήτριος
93. Λαζαρίδης Παῦλος Ἡρ.
94. * Λάμπας Γεώργιος
95. * Λογοθέτης Κωνσταντῖνος
96. * Μακαρόνας Χαράλαμπος
97. Μακκᾶς Λέων
98. Μανούσακας Μανοῦσος
99. * Μαντζούνης Παναγιώτης Δ.
100. * Μαντζούφας Γεώργιος
101. * Μαριδάκης Γεώργιος
102. * Μαρινᾶτος Σπυρίδων
103. * Μαρχεζίνης Σπυρίδων
104. Μαστροκώστας Εὐθύμιος
105. * Μαυρούλιας Ἰωάννης
106. * Μέγας Γεώργιος
107. Μερτικόπουλος Θεόδωρος
108. * Μηλιάδης Ἰωάννης
109. * Μιράσγετζης Δημοσθένης
110. * Μιτσὸς Μάρκελλος
111. Μουτσόπουλος Νικόλαος
112. * Μπακαλάκης Γεώργιος
113. Μπάρλα Χαρίκλεια
114. Μπενάκης Λουκᾶς Α.
115. Μπίτζιος Κωνσταντῖνος
116. Μπόννης Κωνσταντῖνος
117. Μπότσαρης Δημήτριος T.N.
118. Μπούρας Χαράλαμπος
119. Μπουφίδης Νικόλαος
120. * Μυλωνᾶς Γεώργιος
121. * Μυλωνᾶς Παῦλος Κ.
122. * Νομικὸς Μᾶρκος
123. Νταῆς Ἀστέριος
124. Ντούμας Χρῆστος
125. * Ξυγγόπουλος Ἀνδρέας
126. Οἰκονομίδου Ἀδελμαντία
127. * Ὀρλάνδος Ἀναστάσιος Κ.
128. * Πάλλας Δημήτριος
129. * Παμπούκας Ἀπόστολος
130. Παναγιωτόπουλος Γεώργιος
131. Πάνζαρης Γεώργιος
132. * Πανταζόπουλος Νικόλαος
133. Παντελίδου Μαρία
134. Παπαγιαννόπουλος-Παλαιὸς Ἀ.
135. * Παπαδόπουλος Θωμᾶς
136. Παπαδόπουλος Στυλιανὸς
137. Παπαδοπούλου-Ζαφειροπούλου Φωτεινὴ
138. * Παπαθανασίου Πάνος
139. Παπαθανασόπουλος Γεώργιος
140. * Παπαϊωάννου Κωνσταντῖνος
141. * Παπακωνσταντίνου Κωνστ. Δ.
142. Παπανδρέου Πᾶνος
143. Παπαντωνίου Γεώργιος
144. Παπαντωνίου Ροζαλίνδη

145. Παπασταύρου 'Ιωάννης
146. * Παπαστράτος Εὐάγγελος
147. * Παπαφλέσσας Γρηγόριος
148. * Παπαφλέσσας Κωνσταντῖνος
149. Πασαδαῖος 'Αριστείδης
150. * Πελεκανίδης Στυλιανός
151. Πελεκίδης Χρύσης Εὐστρ.
152. Πέππα-Δελμούζου Κωνσταντίνα
153. * Πεσματζόγλου Γεώργιος
154. Πετράκος Βασίλειος
155. Πέτσας Φώτιος
156. Πλατῆς Γεώργιος
157. Πλάτων Νικόλαος
158. * Πολίτης Αἴνος Ν.
159. * Πολυγένης 'Ιωάννης Κ.
160. * Πουλόπουλος 'Απόστολος
161. Πουρναρόπουλος Γεώργιος
162. Πρωτονοταρίου-Δεῦλάχη Εὐαγγελία
163. * Ρουμπάνης Γεώργιος
164. Ρωμιοπούλου Αἰκατερίνη
165. Σακελλαρίου 'Αγνή
166. Σακελλαρίου Μιχαήλ Β.
167. Σεργόπουλος Γεώργιος
168. * Σκάσσης 'Ερρῖκος
169. Σολομωνίδης Γεώργιος
170. * Σπυριδάκις Γεώργιος
171. * Σπυρόπουλος Παναγιώτης
172. * Σταθακόπουλος Παναγιώτης
173. * Σταθάτου 'Ελένη
174. Σταθάτου Χριστίνα
175. Στασινοπούλου-Τουλούπα 'Εβη
176. * Σταυρόπουλος Κωνστ. 'Αγγ.
177. * Σταυρόπουλος Φοῖβος
178. Στεφανόπουλος Πολύβιος
179. * Στίκας Εὐστάθιος
180. * Συνοδινός 'Ελευθέριος
181. Συριόπουλος Κωνσταντῖνος
182. * Σωτηρίου Μαρία
183. * Τεγοπούλου-'Ηλιοῦ 'Αλεξάνδρα
184. Τζαβέλλα Τερψιχόρη-Χαρά
185. Τζαννετᾶτος Θησεὺς
186. Τοῦλ Χάρης
187. * Τραυλός 'Ιωάννης Μ.
188. * Τριανταφυλλίδης Περικλῆς
189. Τριανταφυλλόπουλος 'Ιωάνν.
190. Τσιριντάνης 'Αλέξανδρος
191. Τωμαδάκης Νικόλαος
192. Φατούρου Κάντω
193. Φιλιππάκη Βαρβάρα
194. * Φουντούλης Δημήτριος
195. Φραγκιδάκης 'Ιωάννης
196. * Χαρίτος 'Ιωάννης
197. * Χατζηδάκης 'Εμμανουήλ
198. * Χατζηκακίδης 'Αθανάσιος Δ.
199. Χατζηνικολάου 'Αννα
200. Χρήστου Χρύσανθος
201. * Χριστόπουλος Μιχαήλ

ΕΚΘΕΣΙΣ
ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΑΥΤΗΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1969

Ἀγαπητοὶ Ἑταῖροι, Κυρίαι καὶ Κύριοι,

Πρὶν εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἔκθεσιν περὶ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1969 ἔργου τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας θὰ ἀναμνησθῶμεν μετ' εὐλαβοῦς συγκινήσεως τῶν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐκλιπόντων ἐπιτίμων καὶ τακτικῶν ἐταίρων, τῶν ὁποίων ἡ ἐπιστημονικὴ ἢ ἄλλη συνεργασία ὑπῆρξε γόνιμος παράγων τῆς προαγωγῆς τῆς Ἀρχαιολογίας εἴτε εἰς τὸ διεθνὲς εἴτε εἰς τὸ ἐθνικὸν πεδίον.

Ἐκ τῶν ξένων ἡμῶν ἐταίρων μᾶς ἀφῆρπασεν ὁ θάνατος, κατόπιν τραγικοῦ αὐτοκινητικοῦ δυστυχήματος, τὸν ἐπίτιμον ἡμῶν ἐταῖρον, θερμὸν ἐλληνολάτρην καὶ ἐπιφανῆ Γάλλον ἀκαδημαϊκὸν Jean Charbonneau.

Ὡς μέλος κατ' ἀρχὰς τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν ἡσχολήθη ὁ Charbonneau μετὰ τὴν κλασσικὴν ἀρχαιολογίαν, δημοσιεύσας ἀξιόλογον περὶ Θόλου καὶ Πρυτανείου σύγγραμμα. Ἐλκυσθεὶς ἔπειτα ὑπὸ τοῦ προῖστορικοῦ πολιτισμοῦ μετέσχε τῶν ἐν Κρήτῃ ἀνασκαφῶν τῆς Σχολῆς εἰς Μάλια, περὶ τῶν ὁποίων ἐδημοσίευσε πλείονας μελέτας, ἐνῶ συγχρόνως ἔγραφε καὶ τὸ περὶ Αἰγαιακῆς Θρησκείας στοχαστικὸν κεφάλαιον, εἰς τὴν πολύτομον γενικὴν Ἱστορίαν τῶν Θρησκειῶν.

Ἄλλ' ὁ διορισμὸς του τὸ 1926 ὡς διευθυντοῦ τῆς Συλλογῆς ἐλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν ἀρχαίων τοῦ Λούβρου τὸν ἐπανάφερε πάλιν εἰς τὴν κλασσικὴν ἀρχαιολογίαν.

Ἡράκλειον ἄθλον ἐπετέλεσεν ὁ Charbonneaux κατὰ τὴν ἐν τῷ Λούβρῳ θητεῖαν του ὡς Διευθυντοῦ τοῦ τμήματος ἐλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν ἀρχαίων, ὅτε κατῴρθωσε διὰ τεραστίας προσπάθειας νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ὀλικὴν ἀνακατάταξιν τῶν γλυπτῶν, ἰδίᾳ δὲ τῶν χαλκῶν, ἣ αἵθουσα τῶν ὁποίων ἀπέβη ἕκτοτε μία τῶν πλέον ζωντανῶν καὶ τῶν πλέον εὐχαρίστων τοῦ μεγάλου γαλλικοῦ Μουσείου.

Καρπὸς τῶν ἐν τῷ Λούβρῳ ἐργασιῶν τούτων ὑπῆρξε καὶ ἡ δημοσιεύσις τοῦ πολυτίμου βιβλίου «Bronzes Grecs», εἰς τὸ ὁποῖον, πλὴν τῆς μορφῆς, ἐξετάζεται ἰδιαιτέρως καὶ ἡ τεχνικὴ τῆς ἐκτελέσεως τῶν χαλκῶν ἀρχαίων.

Παρὰ τὸ βαρὺ ἐν τούτοις μουσειογραφικόν του ἔργον δὲν ἔπαυσεν ὁ Charbonneaux δημοσιεῦν καὶ ἄλλας περισπουδάστους μελέτας. Δὲν ὑπάρχει ἐποχὴ ἀπὸ τῆς προϊστορικῆς μέχρι τῶν ρωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, ἥτις νὰ μὴ ἀπησχόλησε τὴν γραφίδα του. Εἶναι δὲ πάντοτε αἱ μελέται τοῦ εὐαισθήτου καὶ τόσον πράου τούτου Γάλλου σοφοῦ πλήρεις, σαφεῖς καὶ εἰς ἄκρον διδακτικαί, δι' ὃ καὶ δικαίως τοῦ ἠγοῖζαν πρό τινων ἐτῶν αἱ πύλαι τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Γαλλίας.

Τοιοῦτο καλλιεργημένον, πολὺπλευρον ἀλλὰ καὶ ἰσορροπημένον πνεῦμα ἀπώλεσεν ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐπιστῆμη ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Jean Charbonneaux.

Ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐταίρων αὐτῆς ἀπώλεσεν ἡ Ἑταιρεία ἐφέτος τὸν ὁμότιμον καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἀκαδημαϊκὸν Ἀμίλκαν Ἀλιβιζᾶτον, ἄνδρα ἀρτίου θεολογικοῦ ἐξοπλισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἔθεσεν ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν διακονίαν τῆς Ἐκκλησίας, ὑπὲρ τῆς ἀνυψώσεως τῆς ὁποίας συνεχῶς εἰργάσθη.

Παντοειδῆς ἐξ ἄλλου ὑπῆρξε καὶ ἡ κοινωνικὴ τοῦ ἀνδρὸς δραῖσις κορυφωθείσα μὲ τὴν ἵδρυσιν τῆς ἐν Ἑλλάδι Χριστιανικῆς Ἀδελφότητος τῶν Νέων, τῆς ὁποίας ὑπῆρξε πρόεδρος μέχρι τοῦ θανάτου του.

Ἀληθῆ τέλος οἰκουμενικὴν προσωπικότητα ἀνέδειξαν τὸν Ἀλιβιζᾶτον οἱ ἄγῳνες αὐτοῦ διὰ τὴν προβολὴν τῆς ὀρθοδόξου ἐλληνικῆς ἐκκλησίας ἐν τῇ χριστιανικῇ Οἰκουμένῃ.

Ἄλλην σκληρὰν ἀπώλειαν ὑπέστη ἡ Ἑταιρεία διὰ τοῦ προώρου

θανάτου τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πολυτεχνείου Παναγιώτου Μιχελῆ.

Φιλόσοφος καὶ ποιητὴς συνάμα ὁ Μιχελῆς προβάλλει ὡς μία πολυεδρική φυσιογνωμία ἀπὸ τὸ πλούσιον συγγραφικόν του ἔργον, διὰ τοῦ ὁποίου ἔτεμε νέους δρόμους εἰς τὴν διερεῦνῃσιν τῶν αἰσθητικῶν προβλημάτων ὅλων τῶν περιόδων τῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Ἀφορμηθεὶς πράγματι ἀπὸ τῆς θεωρήσεως τῆς κλασσικῆς ἀρχιτεκτονικῆς κληρονομίας μας, ἦν ἐξέθεσεν εἰς τὸ θεμελιῶδες ἔργον του «ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ ὡς τέχνη», ἀφωσιώθη ἔπειτα εἰς τὴν μελέτην τῆς βυζαντινῆς τέχνης, καρπὸς τῆς ὁποίας ὑπῆρξε τὸ βαθὺ εἰς νόημα ἔργον του «Αἰσθητικὴ θεώρησις τῆς βυζαντινῆς τέχνης».

Ἐκκινῶν κατόπιν ἀπὸ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς εἰσέδυσε διὰ τοῦ στερεοῦ φιλοσοφικοῦ καταρτισμοῦ του εἰς τὰ αἰσθητικὰ προβλήματα τὰ δημιουργούμενα εἰς πάντα μελετητὴν τοῦ νοήματος τῆς τέχνης καὶ ἔφθασεν ἐν τέλει νὰ καλύψῃ διὰ τῶν μελετῶν του καὶ τὰ σύγχρονα καλλιτεχνικὰ ἐνδιαφέροντα, ὡς ἀποδεικνύουν τὰ πρόσφατα σχετικῶς ἔργα του περὶ τῆς αἰσθητικῆς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ μπετόν ἀρμέ καὶ περὶ τῆς συγχρόνου βιομηχανικῆς αἰσθητικῆς.

Διὰ τῶν συγγραμμάτων του, τῶν πολυπληθῶν του ἄλλων δημοσιευμάτων καὶ τῶν ἀνακοινώσεών του εἰς πλεῖστα διεθνῆ συνέδρια αἰσθητικῆς — ἐν τῶν ὁποίων καὶ ὠργάνωσεν ὁ ἴδιος ἐν Ἀθῆναις τὸ 1960 — ἡ φήμη τοῦ Μιχελῆ ὡς ἐγκρίτου αἰσθητικοῦ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἀπέβη διεθνῆς, ἡδραιώθη δ' ἔτι μᾶλλον καὶ διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ιδρύσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας Αἰσθητικῆς, ἧς διέτέλεσε Πρόεδρος μέχρι τοῦ θανάτου του.

Πλὴν δυστυχῶς ἡ μοῖρα ἔκοψε προώρως τὸ νῆμα τῆς ζωῆς του καὶ μετ' αὐτῆς τὴν τόσα ἀκόμη ὑποσχομένην πνευματικὴν πορείαν τοῦ ἀειμνήστου συναδέλφου.

Μεγάλην λύπην ἡσθάνθη ἐπίσης ἡ Ἑταιρεία διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν διατελέσαντος μέλους τῆς ἡμετέρας Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας Μιλτιάδου Πουρῆ, ἀνδρὸς εὐρείας μορφώσεως καὶ ἐξαίρετου ἥθους, προέδρου δὲ πλείστων ἐν Ἀθῆναις καὶ Πειραιεῖ φιλανθρωπικῶν ὁργανώσεων, μετὰ μεγίστου δ' ἐνδιαφέροντος παρακολουθήσαντος τὸ ἔργον τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας.

Πολὺ τέλος ἐλύπησεν ἡμᾶς καὶ ὁ θάνατος τοῦ ἐταίρου ἡμῶν, ἐγκρίτου δικηγόρου Νικολάου Ζυγαδινοῦ.

Εἰς ἀναπλήρωσιν τῶν ἐκ τοῦ θανάτου κενῶν ἐξέλεξεν ἡ Ἑταιρεία νέους Ἑταίρους τὸν Γεν. Ἐπίτροπον Φορολογικῶν Δικαστηρίων κ. Ἰωάννην Τσαντίλαν καὶ τὸν νομισματολόγον κ. Ἀδωνιν Κύρου.

Στρέφοντες ἤδη τὸν λόγον πρὸς τὸ ἔργον τῆς Ἑταιρείας θὰ προτάξωμεν τὴν περὶ τῶν ἀνασκαφῶν αὐτῆς ἔκθεσιν.

.

(Ἐπεταὶ ἡ ἔκθεσις, περὶ τῆς ὁποίας βλ. τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1969).

.

Τοιοῦτο ὑπῆρξε, κυρίαι καὶ κύριοι, τὸ ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος, ἔργον ἱκανὸν ἵνα τεκμηριώσῃ, ὅτι τὸ ὑπεραιωνόβιον ἱδρυμα τοῦτο μένει πάντοτε προσηλωμένον εἰς τὴν ἐθνικὴν, ἐπιστημονικὴν ἀποστολὴν του.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

1. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΥ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ ΤΑΝΑΓΡΑΣ

(Πίν. 1 — 14)

Ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1969 ἔρευνα τοῦ μυκηναϊκοῦ Νεκροταφείου τῆς Τανάγρας ὑπῆρξε τόσον γόνιμος καὶ εὐτυχὴς ὥστε νὰ δημιουργῇ νέον κεφάλαιον εἰς τὴν μυκηναϊκὴν Τέχνην καὶ Λατρείαν καὶ νὰ ἐγγράφῃ τὸν χῶρον εἰς τὰ ἐπιτεύγματα καὶ τοὺς στόχους τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρεῦνης. Λαθρανασκαφαὶ ἐτῶν ἐστέρουσαν τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸ Κράτος τῶν πολυτίμων θησαυρῶν τοῦ Νεκροταφείου τῆς Τανάγρας. Εἰς τοὺς καταλόγους τῶν ξένων Μουσείων καὶ Συλλογῶν ἐνεφανίζοντο κατὰ καιροὺς ἀρχαιότητες μυκηναϊκῶν χρόνων¹, τῶν ὁποίων ἡ δὲν ἐδηλοῦτο ἡ ἀκριβεστερά προέλευσις ἢ ἐσημειοῦτο ὅτι προήρχοντο ἐκ Βοιωτίας, εἰς τὴν ἀρχὴν μάλιστα ἐπιστεύθη ὅτι τινὰ τῶν ἀρχαίων τούτων ἦσαν κίβδηλα, ὡς μὴ εὐρεθέντα εἰς συστηματικὴν ἀνασκαφὴν καὶ ἄνευ τεκμηριωμένων εἰδήσεων ὡς πρὸς τὸν τόπον καὶ τὰς συνθήκας εὐρέσεως. Ἡ ἀκριβὴς θέσις προελεύσεως τῶν λαρνάκων δὲν ἦτο γνωστὴ. Τὴν ἀβεβαιότητα αὐτὴν βλέπομεν νῦν ὑπάρξασαν καὶ εἰς περισσότερον συγκεκριμέναν ἐργασίαν ἢ εἰδήσεις². Ἀποτέλεσμα τῆς ἀσφαλείας καὶ ἀγνοίας αὐτῆς ἦτο ἡ ἀδυναμία νὰ καθορισθῇ τί εἶδους τάφοι περιεῖχον τὰς λάρνακας, πόσαι εὐρίσκοντο εἰς κάθε τάφον, τί καλύμματα ἔφερον, πόσους νεκροὺς ἐφιλοξένουν, ἐὰν εὐρίσκοντο ὁμοῦ μετὰ ταφῶν ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἢ οὐ καὶ ἄλλα συναφῆ ζητήματα³.

Ὅτε λήγοντος τοῦ ἔτους 1967 ἐτοποθετήθην εἰς τὴν Ἐφορείαν Ἀρχαιοτήτων Θηβῶν, ἔλαβον παρὰ τοῦ Καθηγητοῦ μου κ. Μαρινάτου τὴν ἐντολὴν νὰ περιοδεύσω τὴν περιοχὴν τῆς Τανάγρας καὶ νὰ προσπαθῶ νὰ ἐντοπίσω ἀκριβεστερον τὴν θέσιν τοῦ μυκηναϊκοῦ Νεκροταφείου, ἀπὸ τὸ ὅποιον ἐσυλῶντο αἱ λάρνακες καὶ αἱ λοιπαὶ μυκηναϊκαὶ ἀρχαιότητες. Φοιτητὴς ἀκόμη εἶχον γνωρίσῃ τὸν ἐνθουσιασμόν του διὰ τὴν θέσιν καὶ τὰς ἐκκλήσεις του διὰ συστηματι-

1. Münzen und Medaillen, Auktion 18, 1958, ἀρ. 74 (Συλλογὴ Νιάρχου). VON BOTTMER, Ancient Art in New York Private Collections, 1961, ἀρ. 102 (Συλλογὴ Pomernance).

2. E. VERMEULE, Painted Mycenaean Larnakes, JHS 85, 1965, σ. 147 - 8, καὶ Greece in the Bronze Age, σ. 210 κέ. SP. IAKOVIDES, A Mycenaean Mourning Custom, AJA 70, 1966, σ. 46 κέ. Ν. ΠΛΑΤΩΝ, Μυκηναϊκὴ Ἀρχαιολογία, Atti e Memorie del 1º Congresso Internazionale di Miceneologia, 1, σ. 19.

3. E. VERMEULE ἐν JHS ξ.ἀ. σ. 148.

κὴν ἔρευναν. Περιώδευσα προσεκτικῶς τὸν χώρον ἀποκομίζων χρησίμους ἐνδείξεις καὶ μετὰ λεπτομερῆ ἐλεγχὸν ὑπέβαλον τὴν ἐκθεσὶν μου, δι' ἧς ὑπεδείκνυον δύο θέσεις πρὸς ἀνασκαφὴν, δηλαδὴ τὴν θέσιν «Δένδρον ἢ Γκράβα» καὶ τὴν θέσιν «Λέδεζα», περισσότερον συγκεκριμένως δὲ τοὺς ἀγρούς τῶν ἰδιοκτητῶν - κατοίκων τῆς Κοινότητος Τανάγρας. Ἡ ἔρευνα τῶν ἐτῶν 1968 καὶ 1969 ἐγένετο ἀκριβῶς εἰς τὰς προμνησθείσας θέσεις κατ' ἀντιστοιχίαν. Αἱ θέσεις, ὥς τινὰς ἐμνημόνευσα ἀνωτέρω, κεῖνται Ἀνατολικῶς τοῦ σημερινοῦ χωρίου τῆς Τανάγρας, ἡ πρώτη εἰς 700 ἡ δευτέρα εἰς 400 περίπου μέτρα. Ἀμφότεραι εἶναι κλιτύες καλυπτόμεναι ὑπὸ πυκνοῦ ἐλαιῶνος. Λεπτὴ γῆ καλύπτει τὰς κλιτύς αὐτάς, ὑπὸ ταύτην δὲ ὑπάρχει τὸ μαλακὸν ἀσβεστολιθικὸν πέτρωμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐλαξέυθησαν οἱ μυκηναϊκοὶ τάφοι. Πρὸς Β. ἐκδίδουν αἱ κλιτύες αὗται καὶ ἡ ὅλη στεφάνη τῶν ὁμοίων πτυχώσεων εἰς τὴν ἐλλειψοειδῆ κοιλάδα τοῦ Στρατιωτικοῦ Ἀεροδρομίου τῆς Τανάγρας, ἐνῶ περαιτέρω συνεχίζονται αἱ αὗται χθαμαλαὶ ἐξάρσεις μέχρι τοῦ Νοτίου Εὐβοϊκοῦ, κατὰ τὸν μυχὸν τοῦ Δηλίου.

Ἡ περιοχὴ λοιπὸν ἀνοίγεται πρὸς τὰ ἐκεῖ, κιγκλιδουμένη πρὸς Ν. καὶ Δ. ὑπὸ ὕψηλῶν λόφων· πρὸς Β. ΒΑ. εἶναι αἱ γεωργήσιμοι ἐκτάσεις καὶ ἡ θάλασσα. Καὶ ἡ ἀπὸ γεωγραφικῶν ἀρχικῶς καὶ γεωπολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἐν συνεχείᾳ λόγων σύνδεσις τῆς περιοχῆς αὐτῆς τῆς Τανάγρας (πιστεύομεν τῆς μυκηναϊκῆς Τανάγρας ὡς οἰκιστικοῦ πυρῆνος, καίτοι ὁ οἰκισμὸς δὲν ἀνεφάνη εἰσέτι) πρὸς τὴν θάλασσαν παίζει σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν ζωὴν τῆς μυκηναϊκῆς Τανάγρας ὡς κέντρου καλλιτεχνίας, λατρείας, ἀκόμῃ ἴσως καὶ ἐνὸς ἰδιόζοντος φυλετικοῦ χαρακτῆρος ἢ καὶ στοιχείου, τοῦ ὁποίου τὴν παράδοσιν καὶ τὴν κληρονομίαν προσπαθοῦμεν νὰ ἀνερευνήσωμεν εἰς τὰς ἐπιδόσεις τοῦ τὰς καλλιτεχνικὰς καὶ λατρευτικὰς, μὲ τὴν μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον ἔρευναν. Κατ' αὐτῶν θὰ λάβῃ σαφεστέραν διευκρίνησιν τὸ περίγραμμά αὐτό.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἔτους 1968 ὑπῆρξε διερευνητικὴ καὶ μικρὰ εἰς χρόνον καὶ οἰκονομικὰ μέσα, οὐχ ἤττον ὑπῆρξεν ἐνδιαφέρουσα καὶ προοιμίασε τὴν εὐτυχῆ ἔρευναν τοῦ ἐπομένου ἔτους, ἥτις ἐχρηματοδοτήθη κατὰ τὸ πρῶτον στάδιόν της ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τῇ αἰτήσει τοῦ ὑπογραφομένου. Ὡς ἀνέφερον προηγουμένως, ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 1968 ἐγένεν εἰς τὸν ἐν τῇ θέσει «Γκράβα ἢ Δένδρον» ἀγρὸν τοῦ Κωνσταντίνου Βούλγαρη. Τὰ συμπεράσματα τῆς ἀνασκαφῆς ἐκείνης ἐδημοσιεύθησαν ἤδη προσωρινῶς εἰς τὰ ΑΑΑ II, σ. 20 - 25.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς ἐκείνης ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν ἀμεσώτερας γνωριμίας τοῦ χώρου καὶ διὰ λόγους ὑπαγορευθέντας ἀπὸ τὴν γνῶσιν αὐτὴν καὶ ἄλλας συναφεῖς παρατηρήσεις καὶ ὑπολογισμοὺς ἀπεφάσισα νὰ ἀνασκάψω εἰς τὴν ἐτέραν τῶν δύο προμνησθεισῶν θέσεων, δηλαδὴ τὴν θέσιν Λέδεζα (ἐκ τοῦ ἀλβανοφώνου Λέδ=τοῦχος, Λέδεζα=τοιχάριον). Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἔτους 1968 εἶχον παρατηρήσει ὅτι: α) Οἱ δρόμοι τῶν θαλαμοειδῶν τάφων ἐφέροντο, ὡς ὑπηγόρευεν ἡ γεωλογικὴ διαμόρφωσις τοῦ χώρου, ἀπὸ

Β. πρὸς Ν. β) Οἱ τάφοι εἶχον διανοιχθῆ εἰς πυκνὴν σειρὰν παρ' ἀλλήλους. γ) Οἱ μεγαλύτεροι, πλουσιώτεροι καὶ ἐπισημότεροι, οὕτως εἰπεῖν, ἐξ αὐτῶν ἔκειντο βορειότερον, δηλαδὴ ὑψηλότερον τῶν μικροτέρων καὶ ἀμελεστέρων, οἱ ὅποιοι κατεῖχον τὰς ὑπωρείας τῆς κλιτύος, τὴν «ιεράρχησιν» δὲ αὐτὴν εἶχον δεχθῆ καὶ ἀποδώσει εἰς σκόπιμον διαφοροποίησιν, ἀνταποκρινομένην εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν στάθμην τῶν ταφέντων εἰς τὰ μνημεῖα ταῦτα.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἐπομένου ἔτους ἔχουσα ὑπ' ὄψει τὰς διαπιστώσεις αὐτὰς ὅχι μόνον τὰς ἐτεκμηρίωσε ἀλλὰ καὶ συνεπλήρωσε τὴν πρώτην αὐτὴν εἰκόνα ὡς ἐκθέτω κατωτέρω. Οὕτως, ὅτε ἠρξάμεθα τῆς ἀνασκαφῆς μας διὰ τομῶν ἀντιθέτου φορᾶς πρὸς ἐκείνην τῶν δρόμων τῶν τάφων, ἀπεκαλύπτομεν δρόμους τάφων, τοὺς ὁποίους καὶ ἠριθμοῦμεν κατὰ τὴν σειρὰν ἀποκαλύψεως αὐτῶν. Πέντε τοιοῦτοι δρόμοι τάφων ἀπεκαλύφθησαν πρὸς τὸ τέρμα τῆς κλιτύος. Ἀφήσαμεν τοὺς τάφους τούτους ἀσκάπτους προσωρινῶς καὶ ἠγοίσαμεν δοκιμαστικὴν αὐλακα εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τῆς πλαγιᾶς. Ἀπεκαλύφθη εἰς δρόμος. Διὰ τοὺς λόγους ποὺ ἐξέθεσα προηγουμένως ἐπαύσαμεν τὴν ἀναζήτησιν ἄλλων τάφων καὶ ἀπεφασίσαμεν νὰ ἀνασκάψωμεν τοῦτον πρῶτον, ὅστις ἔλαβε τὸν ἀριθμὸν 6 (πίν. 1α).

Ὁ τάφος ἀπεδείχθη πραγματικὸν μνημεῖον *mutatis mutandis* καὶ μέγα εὖρημα διὰ τὴν ἀνασκαφὴν. Δρόμος καὶ θάλαμος ἔχουν λαξευθῆ εἰς τὸν μαλακὸν κιμωλόχρουν ἢ τεφρόφαιον ἀσβεστόλιθον. Ἡ λάξευσις τοῦ δρόμου εἶναι ἐπιμελεστέρα ἐκείνης τοῦ θαλάμου, ὁ ὁποῖος ἔχει σχῆμα ἀκανονίστου τετραπλεύρου εἰς τὴν κάτοψιν του καὶ ἔχει προχείρως ἀνοιχθῆ εἰς τὸν ἀσβεστόλιθον.

Τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα διὰ τὸν παρόντα τάφον, ὡς καὶ διὰ τὸ σύνολον τῶν ἀνασκαφέντων τοῦ παρόντος Νεκροταφείου, δὲν συνηγοροῦν ὑπὲρ προσεκτικῆς των λαξεύσεως. Εἰδικώτερά τινες διαφοραὶ μεταξὺ τῶν τάφων θὰ ἐκτεθοῦν προσεχῶς, ὅπως γενικῶς δὲ σημειῶ περὶ τοῦ τάφου 6 τὰ ἑξῆς:

Ὁ δρόμος τοῦ τάφου ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀσβεστόλιθου τῆς πλαγιᾶς καὶ κλίνει συνεχῶς καὶ βαθμιαίως μέχρι τοῦ στομίου. Αἱ παρειαὶ τοῦ δρόμου ἔχουν ἐλαφρὰν κλίσιν μὴ παραλλήλων πλευρῶν τραπεζίου, ἀλλὰ πρὸς τὸ παρὰ τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου τέρμα των λαμβάνουν κατακόρυφον διεύθυνσιν, ἐπιβαλλομένην καὶ διὰ λόγους στατικούς. Τὸ ὑπὲρ τὸ στόμιον μέτωπον ἔχει ἐπιμελημένην λάξευσιν καὶ κλίνει πρὸς τὰ ἔσω (στόμιον). Ἐκατέρωθεν τοῦ στομίου ὑπάρχουν ἀνισοπλατῇ τὰ μέτωπα τῶν οἶονεὶ παραστάδων αὐτοῦ, αἱ ὁποῖαι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ θαλάμου δὲν λαμβάνουν ἀνάλογον ἀνάδειξιν.

Ὑπὲρ τὸν θάλαμον τοῦ τάφου διέρχεται ἡ ἀμαξιτὴ ὁδὸς Τανάγρας — Ἀσωπίας χωρὶς ἐν τούτοις νὰ βυθισθῇ οὗτος, πλὴν ὅμως ἱκανὰ τμήματα τῆς ὁροφῆς αὐτοῦ ἀπεσπάσθησαν καὶ ἐπλήρωσαν τὸν θάλαμον, συντρίψαντα καὶ τὰ καλύμματα ἢ καὶ τμήματα τῶν ἐντὸς τοῦ τάφου λαρνάκων. Ἡ ἀποκάλυψις ἐνώπιον τῶν ἐκπλήκτων ὀφθαλμῶν μας τοῦ ἀπιστεύτου πλούτου τῶν λαρνάκων τοῦ τάφου 6 τῆς Τανάγρας μᾶς ἐνεθύμισε τὰ συγκινητικὰ ἐπεισόδια εἰς τὴν

ζωὴν τοῦ ἀρχαιολόγου, ὡς ἐκθέτει αὐτὰ μὲ γλαφυρότητα ὁ Hogarth. Ἐφ' ὅσον ἡ μελλοντικὴ ἔρευνα δὲν ἀποκαλύψει ἀνάλογον παράδειγμα τάφου μὲ τόσον ἀριθμὸν λαρνάκων καὶ λοιπῶν εὐρημάτων (κατωτέρω), ὁ τάφος 6 τῆς ἐφετεινῆς ἀνασκαφῆς τῆς Τανάγρας μένει εἰς τὴν κορυφὴν τῶν πολυτίμων ἀποκαλύψεων εἰς τὴν περιοχὴν — διὰ τὴν περιορισθῶμεν εἰς τοῦτο ἐν προκειμένῳ.

Εἰς στενὸς ἐλεύθερος διάδρομος εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ δρόμου τοῦ τάφου ἐχώριζε τὸν θάλαμον εἰς δύο ἀνίσους μυχοὺς. Ὁ ἀριστερῶς τῷ εἰσερχομένῳ ἔφερε 4 λάρνακας (βλ. ΑΑΑ ΙΙΙ, 1970, σ. 61, εἰκ. 1), ἐνῶ ὁ δεξιῶς ἦτο πλήρης λαρνάκων, τῶν ὁποίων ὁ ἀκριβὴς ἀριθμὸς δὲν ἦτο ἀμέσως ἐξακριβώσιμος (πίν. 1β). Τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ τάφου καθαριζόμενον παρέσχε ἐνδιαφερόσας λεπτομερείας. Κατ' ἀρχὴν ἡ ἀσφυκτικὴ πλήρωσίς του ὑπὸ λαρνάκων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶχε γίνῃ ἀπὸ τοποθέτησιν αὐτῶν ἀπαξ καὶ μονίμως εἰς τὴν θέσιν καὶ διάταξιν εὐρίσκοντο αὗται. Μὲ τὴν διαδοχικὴν ἀφαίρεσιν τῶν λαρνάκων προέκυπτε ποιά τις σύγχυσις ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ θέσιν ἐνίων σαρκοφάγων. Οὕτω εἰς τὸ πρὸς Ν. τέρμα τοῦ προμνησθέντος διαδρόμου δύο λάρνακες ἀβαφεῖς εἶχον συμφυρῆ καὶ συγχυθῇ, ὥστε εἰς τὴν ἀρχὴν ἐφαίνοντο ὡς μία. Ὅπωςδὴποτε εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ (περαιτέρω) θραῦσις των ἀπὸ τὴν πτώσιν μέρους τῆς ὀροφῆς τοῦ θαλάμου, ἀλλὰ πάντως ἦτο φανερόν ὅτι εἶχον τοποθετηθῇ ἡ μία ἐπὶ τῆς ἄλλης ἢ μᾶλλον τὰ θραύσματα τῆς μιᾶς ἐπὶ τῆς ἄλλης. Ἐν συνεχείᾳ ἡ μικρὰ λάρναξ εἰς τὸ βάθος τοῦ τάφου τοῦ πίνακος 1β ἀπεδείχθη ὅτι εἶχε στηριχθῇ ἐπὶ τῶν θραυσμάτων λαρνάκων καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ ἐπὶ τῆς λατύπης, ἥτις καταρρευθεῖσα ἐκ τῶν παρειῶν καὶ τῆς ὀροφῆς τοῦ θαλάμου ἐκάλυψε τὰ θραύσματα ταῦτα. Ὁ πίναξ 2α,β δεικνύει τὰς διαπιστώσεις αὐτάς. Ἀπεδείχθη ὅτι τὰ μνησθέντα θραύσματα ἀνῆκον εἰς 2 λάρνακας μετρίου μεγέθους, αἱ ὁποῖαι εἶχον συντριβῇ, συμφυρῆ καὶ οἶονεὶ συσσωρευθῇ παρὰ τὴν παρειάν τοῦ τάφου καὶ τὴν δεξιὰ εἰς τὸν πίνακα 1β εἰκονιζομένην λάρνακα, ἐπ' αὐτῶν δὲ ἀκριβῶς ἐστηρίχθη ἐν συνεχείᾳ ἡ μικρὰ λάρναξ ποὺ ἀνέφερον προηγουμένως, καὶ μάλιστα — ἐπαναλαμβάνω — ἀφοῦ εἶχε καλύψει τὰ θραύσματα ἀρκετὴ ποσότης θραυσμάτων τοῦ βράχου (πίν. 3α).

Αἱ διαπιστώσεις αὗται ὀδηγοῦν εἰς τὸ λογικὸν συμπέρασμα ὅτι εἰς τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ τάφου εἶχεν ἴσως κατ' ἐπανάληψιν γίνῃ ἀνασύνταξις καὶ διευθετήσις τῶν πολλῶν λαρνάκων, ὥστε νὰ ἐπαρκέσῃ χώρος διὰ τὰς γενομένας εἰς τὸν τάφον διαδοχικὰς καταθέσεις νέων τοιούτων. Ἀπὸ τὰς διευθετήσεις αὐτάς δὲν πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ καὶ ἡ θραῦσις ἐνίων λαρνάκων (ἀνωτέρω) καὶ ἡ συμπίεσις ἢ συσώρευσις αὐτῶν εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ θαλάμου. Ἡ διάταξις καὶ θέσις εὐρέσεως τῶν λαρνάκων ἐπιτρέπει ἴσως κατ' ἐαυτὴν τὴν διατύπωσιν παρατηρήσεων ἀναφορικῶς πρὸς τὸν χρόνον καὶ τὴν προτεραιότητα καταθέσεώς των ἐντὸς τοῦ τάφου. Τοῦτο δύναται ἴσως νὰ ἐνισχύσῃ περαιτέρω καὶ ἡ λεπτομερὴς μελέτῃ τῆς τε εἰκονογραφήσεως καὶ τῶν κτερισμάτων μιᾶς

ἐκάστης τῶν λαρνάκων. 'Επ' αὐτοῦ θὰ κάμω λόγον εἰς ἄλλην μελέτην μου περὶ τοῦ τάφου τούτου.

Συνολικῶς ἀποκατεστάθησαν σχεδὸν πλήρως 12 λάρνακες ἐκ τοῦ τμήματος τούτου τοῦ τάφου 6, ὅστις ἔδωκε συνολικῶς τὸν ἀπίστευτον ἀριθμὸν τῶν 16 λαρνάκων.

Τὰ καλύμματα τῶν λαρνάκων εἶχον πάντα θραυσθῇ, τὰ θραύσματά των δὲ εἴτε εἶχον καταπέσει ἐντὸς τῶν λαρνάκων εἴτε ἐσώζοντο μερικῶς ἐπ' αὐτῶν (πίν. 1β) ἢ εἶχον ἐκτιναχθῇ εἰς ἀπόστασιν τινα ἀπ' αὐτῶν. 'Αφηρέσαμεν τὰ ἐντὸς τῶν λαρνάκων θραύσματα τοῦ πάρου τοῦ τάφου εἰς ἱκανὸν βάθος καὶ ἐν συνεχείᾳ μετηνέγκαμεν τὰς λάρνακας ἀθίκτους εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ Μουσείου Θηβῶν, ὅπου καὶ ἐγένετο ἐν συνεχείᾳ ὁ πλήρης καθαρισμὸς των.

'Εν τούτοις, ἐπειδὴ τινὲς τῶν λαρνάκων εἶχον θραυσθῇ, τὸ περιεχόμενόν των συνελέγη εὐθὺς μετὰ τῶν θραυσμάτων τῶν λαρνάκων, περιελάμβανε δὲ τοῦτο πέραν τῶν γνωστῶν καὶ συνήθων κτερισμάτων καὶ τινα καινοφανῆ εὐρήματα, τὰ ὅποια ἐπέτειναν τὴν ἐκπληξίν μας καὶ ἐδημιούργουν τὴν ἐλπίδα μιᾶς ἐξαιρετικῆς ἀποκαλύψεως. Τὰ εὐρήματα αὐτὰ εἶναι τὰ ν έ α ε ι δ ω λ ι α τῆς Τανάγρας, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσω κατωτέρω. Πέρα τῆς σημασίας των καθ' ἑαυτὰ ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα εἶχε βεβαίως ἡ τεκμηρίωσις τοῦ τρόπου καὶ τῆς θέσεως τῆς ἐξ ἀρχῆς τοποθετήσεώς των. 'Επὶ τοῦ ἀξιολόγου τούτου θέματος ἔσχομεν δύο μαρτυρίας, ἐκείνην τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τὴν ἐν συνεχείᾳ πλήρη ἔρευναν τῶν λαρνάκων εἰς τὸ Μουσεῖον.

Διὰ τῆς πρώτης δὲν ἀπεκομίσθη σαφῆς ἀπάντησις εἰς τὰ τεθέντα ἀνωτέρω ἐρωτήματα, διότι τὰ εἰδώλια, τὰ ὅποια φαίνονται σαφῶς εἰς τὸν πίνακα 2α ὡς εὐρέθησαν, ἔκειντο ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου πλησίον τῶν δύο τεθραυσμένων λαρνάκων, τὰς ὁποίας ἐμνημόνευσα ἀνωτέρω, καὶ κατὰ μῆκος τοῦ πυθμένου τῆς πρώτης ἐπὶ δεξιᾷ καὶ ἐφαπτομένης πρὸς τὸν θάλαμον λάρνακος, τῆς ὁποίας εἶχε θραυσθῇ ἐπίσης καὶ ἀποκολληθῇ ἢ ἀπέναντι τῆς ἐφαπτομένης πρὸς τὸν τάφον μακρὰ πλευρά (πίν. 3β). Τὸ πρῶτον καὶ λογικοφανὲς συμπέρασμα εἶναι ὅτι τὰ εἰδώλια διωλίσθησαν ἐκ τῶν λαρνάκων κατὰ τὴν δι' οἰανδήποτε αἰτίαν (ἀνωτ.) προκληθεῖσαν θραῦσίν των, κατατεθειμένα τρόπῳ τινὶ ἐντὸς αὐτῶν. Τὰ πολλὰ πλεῖστα ἀπεκαλύφθησαν παρὰ καὶ μετὰ τῶν θραυσμάτων τῶν πρώτων δύο λαρνάκων, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὐ ρ έ θ η σ α ν καὶ λ ε ι ψ α ν α ὁ σ τ ῶ ν (πίν. 2α), ὡς συμβαίνει καὶ μὲ τὴν τρίτην τῶν προμνησθεισῶν λαρνάκων. Πόσα ἀνῆκον ἐξ ἀρχῆς εἰς ἐκάστην τῶν λαρνάκων τούτων (ιδίᾳ τῶν δύο πρώτων), ἴσως δὲ καὶ τίνι τρόπῳ εἶχον τεθῇ ἐντὸς (;) αὐτῶν (βλ. καὶ κατωτέρω) δὲν πρόκειται βεβαίως νὰ τὸ μάθωμεν. Εἰς τὸ Μουσεῖον ἐβεβαιώθη ὅτι πέραν τῶν προμνησθεισῶν τριῶν μία ἀκόμη ἐκ τῶν 16 λαρνάκων τοῦ τάφου 6, κυρίως εἰπεῖν τῶν 12 δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ εὐρισκομένων (ἀνωτέρω), ἔφερε κτερισμὸν διὰ τοιούτων εἰδωλίων, εἰς τὴν προκειμένην μάλιστα περίπτωσιν προέκυψαν διδακτικώτατα πορίσματα διὰ τὴν ἀρχικὴν των θέσιν.

Τῆς λάρνακος αὐτῆς τὸ κάλυμμα εἶχεν ὁμοίως θραυσθῇ καὶ πέσει ἐντὸς αὐτῆς. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῆς καὶ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς λατύπης ἀπεκαλύφθησαν ἐντὸς αὐτῆς κατὰ τὴν ἀκρόλοιο ὁ σείραν: 4 εἰδῶλια τοῦ συζητημένου ἐδῶ τύπου, ἐν μικρὸν ἀγγεῖον (ἦτοι σκύφος δῖωτος, ἀκέραιος μὲ διακόσμησιν εἰς μετόπας ΥΕ IIIB χρόνων), ἐν εἰδῶλιον τύπου Ψ, τὰ θραύσματα τοῦ καλύμματος καὶ ἀκολούθως λείψανα τοῦ σκελετοῦ τοῦ νεκροῦ (μικρᾶς ἡλικίας· πρβ. καὶ διαστάσεις λάρνακος: μῆκος 0.615 μ., πλάτος 0.28 μ. ὕψος μετὰ τῶν ποδῶν 0.45 μ.). Τὰ εἰδῶλια τῆς παρουσίας λάρνακος, τοῦ αὐτοῦ τύπου πρὸς τὰ ἄλλα, ἔφερον αὐτὰ μόνον ἐξ ὧν μικρὰν πρὸς τὰ κάτω ὀρθογωνίου τομῆς ἀπόφυσιν τῆς ἐφ' ἧς στηρίζονται ταῦτα πλακὸς τῆς μορφουμένης εἰς τὸ γνωστὸν σύμβολον τῶν διπλῶν κεράτων. "Ὅτε ἀποκατεστάθῃ τὸ κάλυμμα τῆς λάρνακος ἐφάνησαν 4 ὑποδοχαὶ εἰς τὰς γωνίας του, προφανῶς διὰ νὰ εἰσχωροῦν εἰς αὐτάς αἱ ἀνάλογοι ἀποφύσεις τῶν εἰδωλίων, αἱ ὁποῖαι ἐστερεοῦντο ἀκολούθως διὰ τινος ὕλης (ζύμης), ἧς ἔχνη ἐσώθησαν περὶ τε τὰς ὁπὰς καὶ τὰς ἀποφύσεις τῶν εἰδωλίων.

Συμπέρασμα: Εἰδῶλια καὶ ἀγγεῖον δὲν εἶχον ἀποτεθῇ ἐπὶ τοῦ νεκροῦ ἀλλ' ἐπὶ τοῦ καλύμματος, ἀφοῦ εὐρέθησαν καὶ ὑπὲρ αὐτό. Τοῦτο εἶναι, ἐξ ὅσων γνωρίζω, καινὸν καὶ ἄγει εἰς τὴν σκέψιν ὅτι ὁ κτερισμὸς τῶν νεκρῶν δὲν ἦτο ἴσως πάντοτε σύγχρονος τῆς ταφῆς των, ἀλλ' ἠδύνατο νὰ γίνεταί κάθε φοράν ποῦ ἠνοίγετο ὁ τάφος διὰ νὰ δεχθῇ νέον ἔνοικον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο θὰ χρειασθῇ βεβαίως καὶ ἄλλοθεν ἐνίσχυσιν καὶ θὰ ἐπανέλθω, πιστεύω, ἐπ' αὐτοῦ, ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ὅμως φαίνεται, ὅτι, ἐὰν ἡ τοποθέτησις τῶν κτερισμάτων ἐπὶ τοῦ καλύμματος δὲν εἶναι ἡ ἀποκλειστικότης, εἶναι πάντως ὁ καινὸν, ὡς ἐβεβαιώθη καὶ ἐξ ἄλλων παραδειγμάτων λαρνάκων τοῦ αὐτοῦ τάφου.

Αἱ λοιπαὶ λάρνακες τοῦ τάφου 6 δὲν ἔδωσαν ὅμοια εἰδῶλια, εἶχον δὲ κτερισθῇ διὰ τινων εἰδωλίων τύπου Ψ καὶ ἀγγείων, πάντων τῆς ΥΕ IIIB περιόδου καὶ δὴ καὶ τῶν μέσων καὶ ὑστέρων φάσεων αὐτῆς. Εἰδῶλιά τινα ζῶων ἀπεκαλύφθησαν ὡσαύτως εἰς τὰς λάρνακας — 2 πτηνά, ὧν τὸ ἕτερον περιστερά(;) φέρει καὶ διακόσμησιν εἰς πυκνὸν ρυθμὸν (Close Style), ταῦροι — καὶ τινα ἀγγεῖα ὡς ἀσκός, ὑψίπους κύλιξ (goblet), μόνωτος σκύφος καὶ τινα ὅμοια.

Διὰ νὰ περατώσω τὴν περιγραφὴν τῶν εὐρημάτων τοῦ παρόντος τάφου παρατηρῶ ὅτι αἱ (12) λάρνακες, ὡς ἐγράφη ἤδη εἰς τὸ "Ἔργον 1969, σ. 5 κ.έ., ἔχουν θέματα διακοσμητικὰ καί, ὅ,τι κυρίως ἐνδιαφέρει ἐν προκειμένῳ, εἰκονιστικὰ, τὰ ὁποῖα καὶ δίδουν τόσον ἐνδιαφέρον εἰς τὰ μνημεῖα αὐτά. Τὸ θεματολόγιον δὲν εἶναι ἄγνωστον, τὸ γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἀγγειογραφίας καὶ τῆς ζωγραφικῆς.

Τὰ διακοσμητικὰ θέματα εἶναι: α) Τὸ ζατρίκιον (πίν. 4α). Τοῦτο διακοσμεῖ κατὰ κανόνα τὰς γωνίας τῶν λαρνάκων, αἱ ὁποῖαι εἴτε εἶναι ἐνιαῖαι πρὸς τὰς πλευράς εἴτε προκύπτουσιν αὐτῶν ὡς πλαίσια (παραστάδες) συνεχίζοντα τοὺς συμφοεῖς περίπου ὀρθογωνίους καὶ χονδροειδοῦς ἐπεξεργασίας πόδας.

Εἰς ἐνίας τῶν λαρνάκων αἱ μορφαὶ παρίστανται εἰς τὰς μακρὰς πλευρὰς ἀνὰ ζεύγη ἐντὸς μετοπῶν (πίν. 4β), τὰς ὁποίας χωρίζει ἀπ' ἀλλήλων εἴτε ἀνάγλυφος παραστάς, κοσμουμένη διὰ ζατρίκιου, ὁμοία ἀκριβῶς πρὸς τοὺς πόδας καὶ τὴν συνέχειάν των, εἴτε ταινία πληρουμένη ἐπίσης διὰ ζατρίκιοιδοῦς διακόσμου. Ὅμοιον κόσμημα πλαισιώνει ἐξ ἄλλου ἐκατέρωθεν τὴν, μίαν πάντοτε, μορφήν, τὴν παριστωμένην ἄλλιν ἐντὸς μετοπικοῦ πίνακος τῶν στενῶν πλευρῶν ἀρκετῶν ἐκ τῶν λαρνάκων.

β) Τὸ τυποποιημένον διακοσμητικὸν μοτίβον τῶν φύλλων τοῦ κισσοῦ (waz) (πίν. 5α). Τοῦτο διακοσμεῖ ἄλλιν τὰς ἐλαφρῶς ἐκτύπους παραστάδας εἰς τὰς γωνίας τῶν λαρνάκων, αὐτὰς τὰς στενὰς πλευρὰς (ἅπαξ καὶ μὲ διάλυσιν τινα τοῦ σχήματος, ὑπαγορευομένην ὑπὸ τῆς διακοσμητικῆς ἀφαιρέσεως καὶ τῆς ἀμελοῦς σπουδῆς πρὸς πλήρωσιν τοῦ διατιθεμένου χώρου) καὶ ἐνίοτε καὶ τὸ κάλυμμα (ἐξωτερικῶς) τῶν λαρνάκων.

γ) Τὸ φοιδωτὸν κόσμημα (Schuppenmuster). Τοῦτο εἶναι ἐκ τῶν συνήθως ἀπαντῶντων· κοσμεῖ τὰς στενὰς πλευρὰς τῶν λαρνάκων εἰς διάφορα σχήματα (μετόπας, ἐνιαίαν ἐπιφάνειαν) καὶ διατάσσεται ὡς ἐξῆς, εἴτε δηλαδὴ ἐκάστη φολὶς περιγράφεται κεχωρισμένως εἴτε ἔχει κοινὴν γραμμὴν μετὰ τῆς ἀμέσως ἐπομένης τῆς πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν. Εἰς μίαν περίπτωσιν αἱ φολίδες φέρουν εἰς τὸ κέντρον των μικρὸν γραπτὸν κύκλον. Τὸ φοιδωτὸν κόσμημα εἶναι γνωστότατον κόσμημα τῆς κρητομυκηναϊκῆς ἀγγειογραφίας καὶ τοιχογραφίας.

δ) Ἡ σπεῖρα, αἱ παράλληλοι ὀριζόντιοι γραμμαί, ἡ ἀντίρροπος ἀνθεμωτὴ ἑλιξ ἐντὸς μετόπης (πίν. 4α), τὸ ζεύγος τῶν κύκλων ἢ ἡμικυκλίων, αἱ χιαστὶ γραμμαὶ εἰς τοὺς πόδας (πίν. 5α), αἱ ὁμόρροποι γωνίαι (πόδες), αἱ ὁμάδες λοξῶν γραμμῶν εἰς τὴν ἀνάγλυφον ταινίαν τῶν μακρῶν πλευρῶν (κάτω) (πίν. 5α), αἱ κυματοειδεῖς γραμμαὶ εἰς τὸ κάλυμμα — διὰ τὰ ἀναφερθῶμεν εἰς τὰ πλεῖστα τῶν διακοσμητικῶν μοτίβων ἐπὶ τῶν λαρνάκων.

Ἡ διακόσμησις τῶν λαρνάκων εἶναι πλουσία καὶ πυκνή, εἶναι φανερά δὲ ἢ πρόθεσις τοῦ καλλιτέχνου, ἢ ὅπως ὀνομασθῇ τέλος πάντων οὗτος, τὰ πληρώσει πάντα τὸν διαθέσιμον ὥρον διὰ εἰκονιστικῶν καὶ διακοσμητικῶν θεμάτων (πίν. 4β). Ταυτοχρόνως ἡ καλλιτεχνικὴ αὐτὴ ἀντίληψις εἶναι ἐδῶ σύμφωνος μὲ τὴν μυκηναϊκὴν ζωγραφικὴν λιτότητα καὶ μακρὰν τῆς ὀργιαστικῆς καὶ λεπτολόγου πλησμονῆς τοῦ ἀνατολίζοντος ρυθμοῦ. Τὰ παραπληρωματικὰ κοσμήματα ἢ ἀπουσιάζουν ἐντελῶς ἢ ἀπαντοῦν σπανιώτατα. Εἰς τὴν τελευταίαν κατηγορίαν θὰ ἡδυνάμεθα ἴσως τὰ ἐντάξωμεν φοινικοειδῆ φυτὰ, τὰ ὁποῖα εἴτε πλαισιώνουν εἴτε χωρίζουν τὰς μορφὰς τῶν μακρῶν πλευρῶν δύο ἐκ τῶν λαρνάκων, ὡς καὶ τὰ κυνάρια μετὰ τῶν μορφῶν καὶ τῶν θεμάτων τῆς λάρνακος τοῦ τάφου 22 (πίν. 13β).

Τὰ χρώματα ποὺ χρησιμοποιοῦνται διὰ τὰς εἰκονιστικὰς καὶ διακοσμητικὰς παραστάσεις εἶναι: Τὸ μέλαν καὶ σπανιώτερον τὸ ἐρυθρόν, τὸ τελευταῖον

κυρίως ὡς συμπληρωματικὸν (filling) καὶ ἐπίθετον διὰ τὴν ἀνάδειξιν τῶν λεπτομερειῶν (βλ. πίν. 5α). Τὸ ἐξωτερικὸν τῶν λαρνάκων βάφεται δι' ὠχροῦ ροδίνου, τεφροκιτρίνου, κεραμόχρου γαλακτώματος τοῦ πηλοῦ ἢ διὰ λευκοῦ, ἀλαμποῦς καὶ λεπτοτάτου ἐπιχρίσματος (κονιάματος) (βλ. πίν. 4α), ἐπ' αὐτῶν δὲ ἐν συνεχείᾳ τίθενται τὰ χρώματα. Τὸ λευκὸν ἐπιχρίσμα καὶ τὸ μέλαν χρῶμα ἀποπίπτουν εὐκολώτατα.

Ὁ εἰκονιστικὸς κύκλος τῶν λαρνάκων τοῦ παρόντος τάφου περιλαμβάνει μορφὰς γυναικῶν καὶ μίαν ἴσως ἀνδρὸς (κατωτέρω). Αἱ μορφαὶ καλύπτουν τὰς μακρὰς καὶ τὰς στενὰς πλευρὰς τῶν λαρνάκων καὶ δὴ καὶ εἰς ζωφόρους εἰς τὰς μακρὰς καὶ μεμονωμένας μορφὰς εἰς τὰς στενὰς, καὶ εἰς τὰς δύο δὲ περιπτώσεις ἐντὸς μετοπῶν. Τῶν μακρῶν πλευρῶν ἡ μετόπη εἴτε εἶναι μία καὶ ἐνιαία εἴτε διαιρεῖται εἰς δύο μικροτέρας ὑπὸ παραστάδος ἀναγλύφου ἢ γραπτοῦ διακόσμου (βλ. ἀνωτέρω). Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἔχομεν ἀνὰ 2 μορφὰς εἰς ἐκάστην μετόπην, εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς συνεχοῦς τοιαύτης ἔχομεν κατὰ κανόνα 4 ἢ 5 γυναικεῖας μορφὰς δι' ἐκάστην τῶν μακρῶν πλευρῶν (πίν. 4α, 5α.β).

Αἱ γυναῖκες εἶναι θρηνηδοί, αἱ δὲ στάσεις καὶ κινήσεις των ἀποδίδουν τὸν χαρακτῆρά των τοῦτον ἐναργῶς. Αἱ χεῖρές των ὑψοῦνται πρὸς τὴν κεφαλὴν καὶ ἐφάπτονται τοῦ καλύμματος αὐτῆς καὶ τῆς κόμης, τὴν ὁποίαν ὑποτίθεται ὅτι τίλλουν εἰς ἔκφρασιν πένθους (πίν. 5β). Σημεῖα τινὰ ἐπὶ τῶν παρεῖων ἴσως δηλοῦν δάκρυ ἢ αἷμα ἀπὸ τὸν σπαραγμὸν τοῦ προσώπου διὰ τῶν ὀνύχων. Τὰ χεῖλη πολλῶν παρίστανται ἡμιάνοικτα διὰ τὴν ἀνάδοσιν τοῦ θρήνου.

Πιθανὴ παράστασις ἀνδρικῆς μορφῆς ὑπάρχει εἰς τὴν στενὴν πλευρὰν μιᾶς τῶν λαρνάκων τοῦ παρόντος τάφου. Φέρει ἐφαρμοστὸν κάλυμμα εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ μέγα, ἐνιαῖον καὶ εὐρὺ ἔνδυμα δι' ὅλου τοῦ σώματος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κρύπτονται καὶ αἱ χεῖρες (πίν. 6α).

Ἰδιοτύπως παρίστανται γυναικεῖαι μορφαὶ εἰς μίαν τῶν λαρνάκων (βλ. πίν. 7α). Παρίστανται ὀπισθεν παραθύρων, ἡ ὅλη δὲ πλευρὰ τῆς λάρνακος ἀποδίδει ἀρχιτεκτονικὴν κατασκευήν, ἐνθυμίζουσαν ἄλλας γνωστὰς παραστάσεις ἀναλόγου θέματος ἐκ τοῦ κρητομυκηναϊκοῦ κύκλου.

Ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν τῆς εἰκονογραφῆσεως σημειῶνω ὅτι αἱ μορφαὶ ζωγραφοῦνται ἐν π ε ρ ι γ ρ ά μ α τ ι (πίν. 4β, 5α.β καὶ 6α.β). Σκιαγραφία ἀπαντᾷ εἰς τὴν λάρνακα τοῦ τάφου 22 (πίν. 13α.β). Ἐνιαχοῦ χρησιμοποιεῖται ἐρυθρὸν χρῶμα πρὸς πλήρωσιν τῶν κενῶν τῶν περιγραμμάτων (κόμη, χεῖρες, ἔνδυμα) ἢ τὸ μέλαν διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν «ἐσωτερικῶν» λεπτομερειῶν (κυρίως τοῦ ἐνδύματος). Διδακτικώταται ἀποβαίνουν αἱ εἰκονιστικαὶ παραστάσεις τῶν λαρνάκων μας διὰ τὴν σπουδὴν τοῦ μυκηναϊκοῦ ἐνδύματος. Αἱ μορφαὶ φέρουν γενικῶς κάλυμμα εἰς τὴν κεφαλὴν. Τοῦτο εἶναι κατὰ κανόνα κυκλικὸν στέμμα, ἀπολῆγον εἰς ὀδοντωτὰς προεξοχὰς (βόστρυχοι κόμης;). Ὅπισθεν κρέμαται εἰς κυματίζουσαν «οὐράν» ἡ κόμη (πίν. 5α). Τὸ ἔνδυμα

αὐτὸ ἔχει διαφόρους τύπους, ὁ κυριώτερος τῶν ὁποίων εἶναι ἑνδυμα ἐνιαῖον ἢ διπλοῦν μὲ βραχείας χειρῖδας, στενὴν μέσην καὶ κωδωνόσχημον (ενασέ) φοῦσταν ἀπολήγουσαν κατὰ κανόνα εἰς κροσσούς (πίν. 5α.β). Ὁ γενικὸς τύπος τοῦ ἐνδύματος εἶναι γνωστὸς ἐκ τῆς τοιχογραφίας (RODENWALDT, Tiryns II, σ. 76 κέ.), αἱ γυναῖκες ὅμως τῶν λαρνάκων τῆς Τανάγρας παρουσιάζουν ἐνδιαφερούσας παραλλαγὰς τοῦ ἐνδύματος, αἱ ὁποῖαι θὰ τύχουν ἐν καιρῷ τῆς δεούσης διαπραγματεύσεως. Ὑπάρχουν διαφοραὶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν καὶ τὴν «καλλιτεχνικὴν στάθμην» τῶν παραστάσεων ἐπὶ τῶν λαρνάκων μας, οὐχ ἥττον πᾶσαι ἀποπνέουν τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἀποψύξεως, γραμμικοῦ σχεδίου καὶ γεωμετρικότητος.

Αἱ ἄκομψοι καὶ δυσειδεῖς «κυρίαι» τῶν παραστάσεων κεῖνται ἢ μία παρὰ τὴν ἄλλην ὁμόρροποι ἢ ἀντωπαὶ (πίν. 4β, 5α.β) ἄλλ' ἢ σχέσις πρὸς ἀλλήλας εἶναι ἀνύπαρκτος καὶ συμβατική. Εἶναι εἰκονιστικοὶ πίνακες τοποθετημένοι παρ' ἀλλήλους διὰ νὰ κοσμήσουν ἕνα κενὸν χῶρον. Ἐν τούτοις τὰ στιβαρώτερα ἢ ραδινώτερα ἀναστήματά των, τὰ χονδρά των πέλματα, οἱ παχεῖς λαιμοί, τὰ θλιβερά των ὠλέκρανα καὶ κυρίως τὰ παραμορφωμένα χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου (ὀφθαλμοί, ρίς, χεῖλη) τονίζουν ἕνα ἐξπρεσιονιστικὸν «ρεαλισμόν», ὁ ὁποῖος εἶναι σύμφωνος ἐδῶ μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ διακοσμουμένου μνημείου (πίν. 7α).

Τὰ νέα εἰδώλια τῆς Τανάγρας ἀποτελοῦν πάλιν ἕνα νέον καὶ ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέροντα παραστατικὸν κύκλον διὰ τὴν ὑστέραν μυκηναϊκὴν τέχνην καὶ λατρείαν (πίν. 7β). Βασικῶς ἀνήκουν εἰς τὸν αὐτὸν τύπον. Κάτω στηρίζονται εἰς πλάκα ἀποδίδουσιν τὸ σύμβολον τῶν κεράτων τῆς καθιερώσεως. Ἀπὸ τὴν πλάκα ἐκφύεται κυκλικὸς ἢ ὠσειδῆς δίσκος καὶ ἐπὶ τοῦ τελευταίου αὐτοῦ στερεοῦται πτερωτὴ μορφή μὲ χονδράν κεφαλὴν, ὀφιοειδὲς σῶμα καὶ μακράν, πλακωτὴν οὐράν. Γραμμικὴ διακόσμησις τονίζει τὰς πλαστικὰς λεπτομερεῖας τῶν εἰδωλίων (πίν. 7β). Πολλὰ, ἄλλ' οὐχὶ πάντα, φέρουν ὀπὴν εἰς τὴν κεφαλὴν, ὥστε ὑποθέτω ὅτι τὰ μὴ ἔχοντα ἀπόφυσιν εἰς τὴν βάσιν ἐξηρτῶντο ἐκεῖθεν δι' ἱμάντος, δεδεμένου που. Περὶ τῶν ἄλλων ὠμίλησα ἤδη ἀνωτέρω. Καὶ τὰ εἰδώλια καὶ ἡ σημασία των θὰ ἀναλυθοῦν εὐρύτερον εἰς προσεχῆ μελέτην.

Αὐτὰ εἶναι ἐν βραχείᾳ συνόψει τὰ πρῶτα πορίσματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ τάφου 6 τοῦ νεκροταφείου τῆς Τανάγρας. Ὡς εἰκός, δὲν εἶναι δυνατὴ ἐνταῦθα ἀνάλογος περιγραφὴ πάντων τῶν ἀνασκαφέντων τάφων, ἀρκετοὶ τῶν ὁποίων, ἄλλως τε, εἶχον συληθῇ. Γενικώτερόν πως παρατηρῶ ἐδῶ ὅτι διὰ τὰς περιπτώσεις ὅπου δὲν εὐρέθησαν λάρνακες εἰς τοὺς τάφους παρατηρεῖται τὸ γνωστὸν μυκηναϊκὸν ἔθος ταφῆς ἐπὶ τοῦ θαλάμου. Οἱ νεκροὶ τοποθετοῦνται εἰς τὴν στάσιν τοῦ κοιμωμένου ἐπὶ τῆς μιᾶς των πλευρᾶς καὶ παρ' αὐτοὺς τίθενται τὰ κτερίσματα (πίν. 8α). Ὅσα καὶ κτερίσματα παλαιότερων ταφῶν συσσωρεύονται εἰς μικρὰς ὁμάδας ἐπὶ τοῦ δαπέδου πάλιν καὶ κυρίως εἰς τὰς γωνίας (μυχούς) τοῦ θαλάμου (πίν. 8β). Εἰς τῶν μεγαλυτέρων καὶ μνημειωδεστέρων

τάφων τῆς ἐφετεινῆς ἀνασκαφῆς (μῆκος δρόμου 10.91 μ.) περιεῖχε μίαν καὶ μόνην ταφὴν καὶ αὐτὴν νηπίου ἢ παιδός (τὰ ὅσα εἶχον ἐντελῶς φθαρῇ). Ὁ νεκρὸς ἀπετέθη εἰς τὸ κέντρον τοῦ θαλάμου καὶ ἐκτερίσθη διὰ 10 ἀντικειμένων (πίν. 9α), μεταξὺ τῶν ὁποίων 2 θήλαστρα, εἰδῶλια τύπου Ψ καί, τὸ πλέον ἐνδιαφέρον, πηλίνη λέμβος. Ἡ σημασία τοῦ τελευταίου αὐτοῦ κτερίσματος θὰ ἐξαρθῇ πάλιν προσεχῶς. Θήλαστρον, σκύφος, εἰδῶλια τύπου Ψ καὶ Φ καὶ τινα κομβία στεατίτου ὑπῆρξαν ἐξ ἄλλου τὰ κτερίσματα μιᾶς ἄλλης ταφῆς νηπίου πάλιν ἢ παιδός (πίν. 9β). Μετάλλινά ἀντικείμενα ἐλλείπουν παντάπασι ἐκ τῶν εὐρημάτων μας διὰ τὴν πενίαν ἴσως ἢ τὴν ἀνάληψιν αὐτῶν μετὰ τὴν ἀποσύνηθσιν τοῦ νεκροῦ. Ὁ κατάλογος τῶν πηλίνων εὐρημάτων (ἀγγείων καὶ εἰδωλίων) εἶναι μακρὸς, ἐνδεικτικῶς δὲ θὰ ἀναφέρω τινὰ τούτων.

Τὰ εἰδῶλια εἶναι τῶν τύπων Φ καὶ Ψ (πίν. 10α). Εὐρέθησαν καὶ εὐάριθμοι θρόνοι, ὧν ὁ εἷς φέρει καὶ μορφὴν καθήμενῃν ἐντὸς αὐτοῦ (πίν. 10β). Ἐκ τῶν λοιπῶν εἰδωλίων ἀναφέρω εἰδῶλια πτηνῶν, ταύρων καὶ κυνῶν. Τὰ ἀγγεῖα περιλαμβάνουν γνωστὰ σχήματα, οἷον ψευδοστόμους ἀμοφορίσκους, θήλαστρα, σκύφους, πυξίδας, πρόχους, κύλικας (πίν. 11α). Ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος εἶναι ἡ ὑψίπους κρατηροειδὴς κύλιξ τοῦ πίνακος 11β ὡς καὶ τὸ δακτυλιοειδὲς ἀγγεῖον τοῦ αὐτοῦ πίνακος μὲ πυκνὴν διακόσμησιν ἰχθύων εἰς ὅλον τοῦ τὸ σῶμα, ὡς καὶ ἡ δίδυμος πυξίς τοῦ πίνακος 11γ, ἥτις ἔσωζε καὶ τὸ ἐν μόνον κάλυμμα εἰς τὴν ἀρχικὴν του θέσιν.

Εἰδικῆς μνείας ἀξίζει τὸ εὔρημα ἐνὸς ἄλλου τάφου (ὑπ' ἀριθ. 22), δηλαδὴ ἡ πηλίνη γραπτὴ λάρναξ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ καὶ τὸ καλλίστευμα τῆς ὅλης ἀνασκαφῆς μας (βλ. πίν. 13α.β). Ἡ λάρναξ ἔχει τὰς ἐξῆς διαστάσεις: Μῆκος 0.73 μ., πλάτος 0.31 μ., ὕψος μετὰ ποδῶν 0.59 μ., ἐχρησίμευσε δὲ ὡς ὅστεοθήκη τῶν λειψάνων, ἅτινα ἐτάφησαν προγενέστερον εἰς τὸν τάφον αὐτόν. Ἐσώζετο ἀκεραία καὶ μὲ τὸ κάλυμμα εἰς τὴν θέσιν του (πίν. 12). Τὸ εὔρημα τοῦτο εἶναι τόσον εὐπρόσδεκτον καὶ μέγα, ὥστε μόνον του ἀναδεικνύει τὴν Τανάγραν εἰς ὑψίστου ἐνδιαφέροντος χῶρον ἐρεύνης. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς εὐρέσεως τῆς λάρνακος τῆς Ἀγίας Τριάδος οὐδὲν ἴσως μνημεῖον ἀποβαίνει τόσον διδακτικὸν καὶ ἀποκαλυπτικὸν ὅσον ἡ λάρναξ τῆς Τανάγρας τῆς ἐφετεινῆς μας ἀνασκαφῆς. Τὰ θέματα τῆς λάρνακος (βλ. καὶ Ἔργον 1969, σ. 10 καὶ AAA III, 1970, σ. 61) τῆς Τανάγρας εἶναι ἀγέλη ζώων καὶ ταυροκαθαψία εἰς τὴν μίαν τῶν μακρῶν πλευρῶν (πίν. 13α), ζωφόρος 13 θρηνωδῶν καὶ παράστασις 2 ἀντωπῶν ἀρμάτων καὶ μορφῶν ἀνθρώπων καὶ κυνῶν εἰς τὴν ἐτέραν τῶν μακρῶν πλευρῶν (πίν. 13β), θρηνωδοὶ ἄνω (πίν. 14α) καὶ πρόθεσις νεκροῦ (παράστασις τοῦ νεκροῦ ἐντὸς τῆς λάρνακος) (πίν. 14β) κάτω εἰς ἀμφοτέρας τὰς στενὰς πλευράς.

Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιχειρηθῇ ἐνταῦθα ἡ ἐρμηνεία καὶ ἀνάπτυξις τῶν θεμάτων τούτων, τὰ ὁποῖα, εἰρήσθω ἐν συντομίᾳ, συνδέονται μὲ τὰς τελετουργίας ἐπὶ τοῦ νεκροῦ καὶ συνιστοῦν μίαν κωδικοποίησιν τύπων λατρείας καὶ πένθους

αὐτοῦ. Εὐγλωττα σχόλια καὶ συμπληρωματικά στοιχεῖα ἐπὶ γνωστῶν ἤδη παραστάσεων ἀποτελοῦν αἱ παραστάσεις τῆς παρούσης λάρνακος. Τὴν σύνδεσιν τῆς ταυροκαθαψίας μετὰ τὴν νεκρικὴν λατρείαν εἶχε σημειώσει ἤδη ὁ REICHEL (*Stierspiele in der Kretisch-Mykenischen Kultur*, AM 24, 1909, σ. 95 κέ.) ἐδῶ δὲ ἀποκτᾷ ἡ σύνδεσις αὕτη ὑπόστασιν τεκμηρίου. Ἐξ ἄλλου συνιστοῦν αἱ καθ' ὅλου παραστάσεις τῆς παρούσης λάρνακος μίαν εὐπρόσδεκτον καλλιτεχνικὴν καὶ λατρευτικὴν συνέχειαν, συνδέουσαν τὴν κρητομυκηναϊκὴν κληρονομίαν μετὰ τὴν ἐλληνικὴν ζωὴν τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἡ ὁποία διὰ μίαν εἰσέτι φορὰν ἀποδεικνύεται πόσον ἀμέσως ἀντλεῖ ἀπὸ τὸ ἡρωϊκὸν παρελθὸν τῆς Ἑλλάδος.

Αὐτὰ ὑπῆρξαν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ὑστερομυκηναϊκοῦ νεκροταφείου τῆς Τανάγρας. Πιστεύω ὅτι ἡ πλήρης ἔρευνα αὐτοῦ θὰ διανοίξῃ νέας προοπτικὰς ἐρεῦνης καὶ ἐρμηνείας θεμελιωδῶν ζητημάτων ὅχι μόνον τοῦ ὑστερομυκηναϊκοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ μινωικοῦ καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτιστικοῦ καὶ ἱστορικοῦ κύκλου.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Γ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

2. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΝΕΑΣ ΑΓΧΙΑΛΟΥ

(Πίν. 15 - 37)

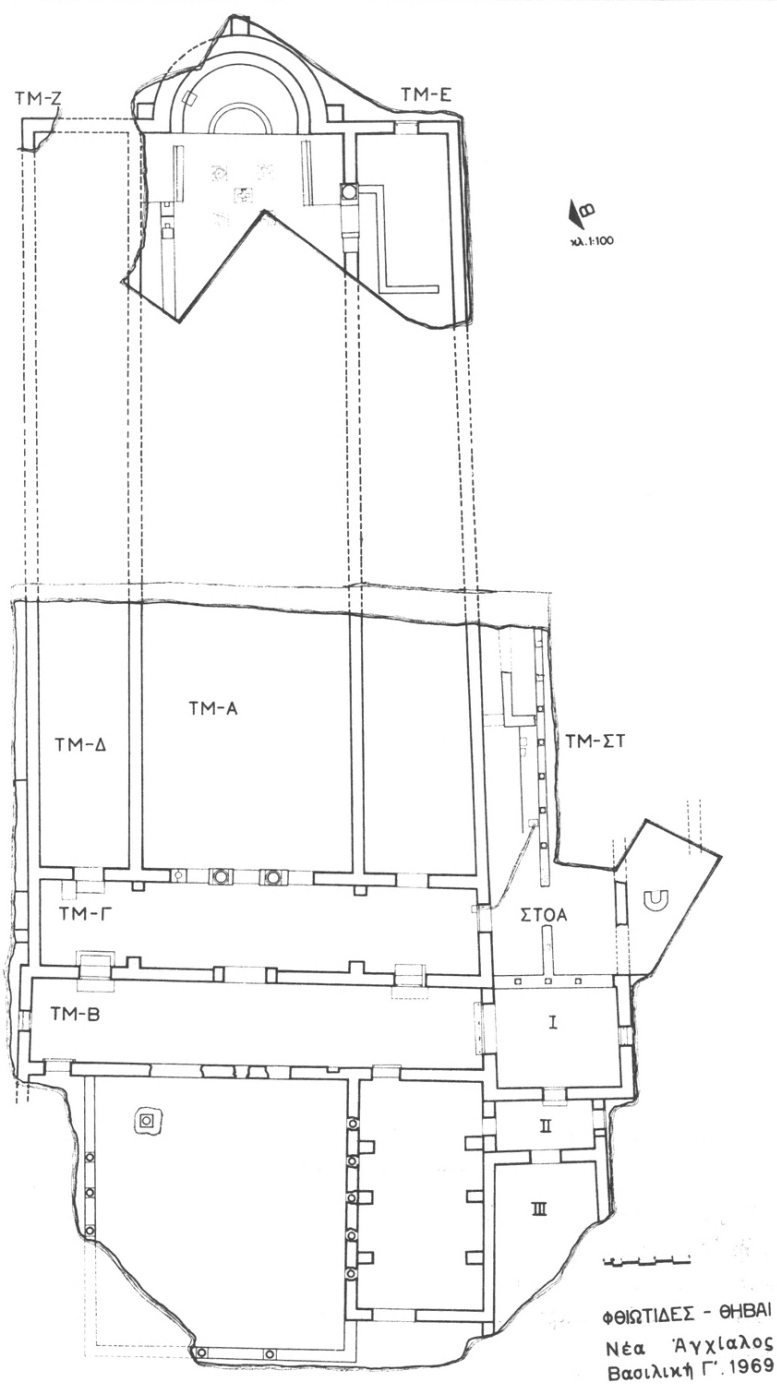
Μετά διακοπήν 15 ἐτῶν ἐπανελήφθη ἐφέτος ἡ ἀνασκαφή τοῦ μεγαλυτέρου καὶ πλουσιωτέρου μνημείου τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν, τῆς βασιλικῆς Γ.

Διὰ τῶν ἐρευνῶν τῶν διεξαχθεισῶν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητοῦ Γ. Σωτηρίου ἀπὸ τοῦ 1929 μέχρι τοῦ 1954 εἶχον ἀποκαλυφθῇ, ἐν μέρει, οἱ δύο νάρθηκες, τὸ αἶθριον κατὰ τὸ ἥμισυ, μέρος τοῦ δυτικοῦ ἡμίσεος τοῦ κεντρικοῦ καὶ τοῦ νοτίου κλίτους καὶ τὰ τμήματα τῶν πρὸς Νότον προσκτισμάτων, τὰ ἀντιστοιχοῦντα εἰς τὴν ἑκτασιν τῶν ἀποκαλυφθέντων μερῶν τῆς βασιλικῆς (ΠΑΕ 1929, σ. 67 - 68, 1930, σ. 30 - 35, 1931, σ. 37 - 43, 1933, σ. 46 - 57, 1934, σ. 58 - 61 καὶ 1954, σ. 143 - 148). Κάτοψις τῆς τελικῆς μορφῆς τῆς ἀνασκαφῆς ἐδημοσιεύθη εἰς τὰ ΠΑΕ τοῦ ἔτους 1954, σ. 145, εἰκ. 3.

Δυστυχῶς, λόγῳ τῶν ἰδιοκτησιῶν ἐπὶ τοῦ χώρου τοῦ μνημείου καὶ ἔνεκα τῆς μὴ δυνατότητος ἀπαλλοτριώσεως τούτων διεκόπη ἐν ἔτει 1954 ἡ ἀνασκαφή. Μετὰ μακροχρόνιον διαδικασίαν συνετελέσθη πέρυσιν ὑπὸ τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως ἡ ἀπαλλοτριώσις τεσσάρων ἰδιοκτησιῶν τῶν: Τζοτζόλα, Ζώτη, Μποσινάκη καὶ Καροκανίδη καὶ οὕτω ἐφέτος (1969) κατέστη δυνατὴ ἡ ἐπανάληψις τῶν ἀνασκαφῶν.

Σκοπὸς τῶν ἐργασιῶν, αἵτινες διεξήχθησαν ὑπὸ τοῦ υπογράφοντος τῇ συνεργασίᾳ τῶν ἀρχαιολόγων τῆς 1ης Περιφερείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Μαρίας Λάζαρη - Εὐστρατοπούλου καὶ κ. Νίκης Μιχάλου - Ἀλεβίζου, ἦτο ὁ καθορισμὸς τῆς μορφῆς καὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ μνημείου. Οὕτω, μετὰ τὴν κατεδάφισιν τινῶν ἐκ τῶν ἀπαλλοτριωθεισῶν οἰκιῶν ἀπεκαλύφθησαν πλήρως οἱ δύο νάρθηκες, ἡ νοτία πτέρυξ τοῦ αἰθρίου, τὰ πρὸς Νότον προσκτίσματα εἰς μῆκος 41.00 μ., τὰ τρία κλίτη εἰς μῆκος 16.70 μ. ἀπὸ Δυσμῶν καὶ τὸ Ἱερὸν κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτοῦ (πίν. 15 - 16). Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν στοιχείων τὰ ὁποῖα ἤλθον εἰς φῶς, συνετάγη ἡ κάτοψις τοῦ μνημείου (εἰκ. 1), τοῦ ὁποίου τὸ μέχρι τοῦδε μῆκος ἀνέρχεται εἰς 78.00 μ.

Τὸ κτήριον μὲ ἀπόκλινιν ΒΑ.—ΝΔ. καταλαμβάνει ὅλον σχεδὸν τὸ οἰκοδομικὸν τετράγωνον τὸ ὀριζόμενον διὰ τῶν ὁδῶν Διαμαντοπούλου, Φρειδερίκης, Τσιτσίνια καὶ Ρ. Ράλλη, ὠρισμένα ὅμως μέρη του, ὡς τὸ βόρειον ἥμισυ τῆς ἀψίδος καὶ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ βορείου κλίτους, ἐκτείνονται καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῆς ὁδοῦ Διαμαντοπούλου, τὸ δυτικὸν δὲ ἥμισυ τῶν νοτίων προσκτισμάτων ἐμπίπτει ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Τσιτσίνια (εἰκ. 2).

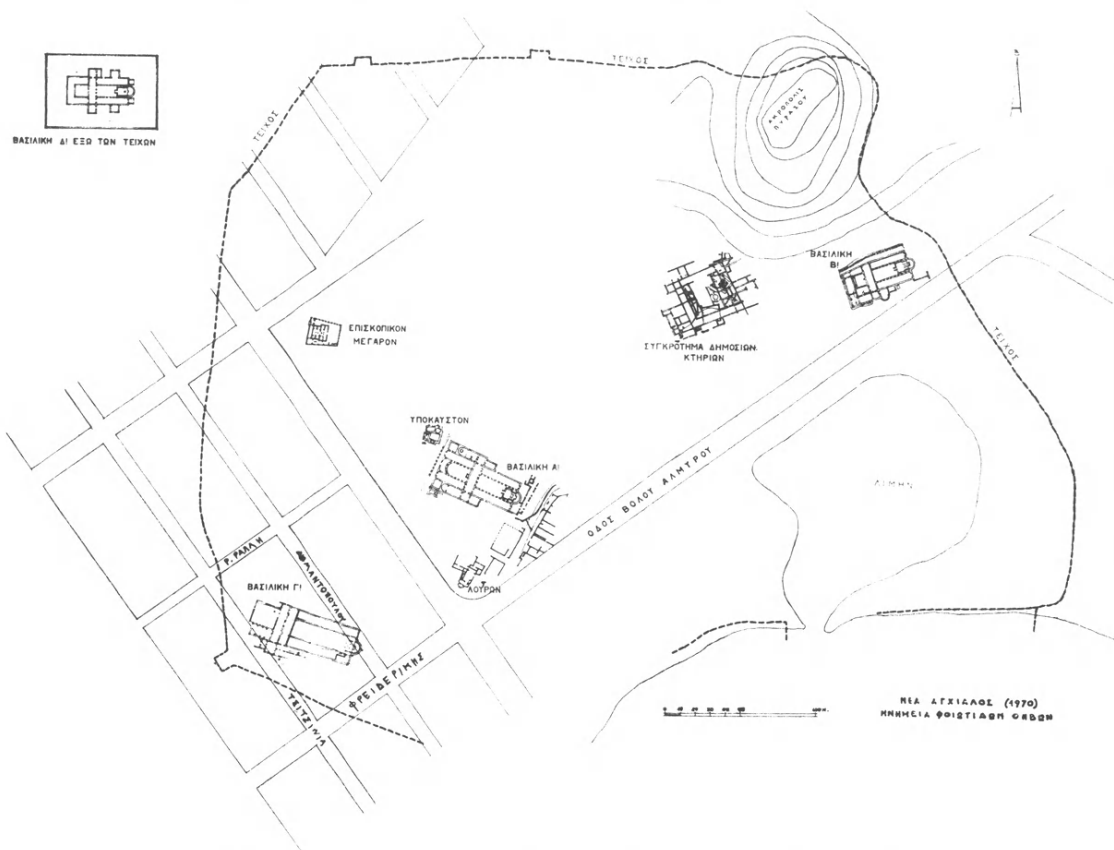
Είκ. 1. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς Γ.

Κατωτέρω ἐκτίθενται, ἐν περιλήψει, τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης κατὰ τομεῖς.

ΤΟΜΕΥΣ Α (ΤΜ - Α).

Ὁ Τομεὺς οὗτος καταλαμβάνει τὸ μέσον κλιῖτος τῆς βασιλικῆς. Μέχρι τοῦ 1954 (ΠΑΕ 1954, σ. 145, εἰκ.

3) εἶχεν ἀποκαλυφθῇ εἰς μῆκος 10.00 μ., ἥτοι μέχρι τῶν ὁρίων τῶν πρὸς

Εἰκ. 2. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τῶν μνημείων τῶν παλαιοχριστιανικῶν Φθιωτίδων Ὠβῶν.

Ἀνατολὰς ἰδιοκτησιῶν (πίν. 17), διὰ δὲ τῶν ἐφετεινῶν ἐργασιῶν τὸ ἀνεσκαμμένον μῆκος του ἔφθασε τὰ 16.70 μ. (εἰκ. 1).

Δὲν παρέσχεον ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος ἀντικείμενα, πλὴν, βεβαίως, τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, μαρμαρίνων κιόνων, μήκους 2.94 μ., ἐπιθημάτων, βάσεων κλπ.

Εἰς τὴν ἐπίχωσιν, τῆς ὁποίας τὸ ὕψος εἶναι 0.90 μ., ἀνευρέθησαν καὶ ἀντι-

κείμενα χρονολογούμενα πρὸ ὀλίγων δεκαετιῶν, ὡς π. χ. νόμισμα Γεωργίου τοῦ Α' κ. ἄ. Εἰς τὸ μέσον τοῦ κλίτους κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς νέας πόλεως (1907 καὶ ἐξῆς) εἶχεν ἀνοιγῇ μέγας λάκκος διὰ τὴν παρασκευὴν ἀσβέστου. Ὁ λάκκος οὗτος ἔχει ἐπιφέρει ζημίας εἰς τὰ μαρμάρινα μέλη καὶ εἰς τὸ πάτωμα τῆς βασιλικῆς, τὸ ὁποῖον, ὡς ἀπεδείχθη διὰ τῶν παλαιότερων ἐρευνῶν, ἀποτελεῖται ἐκ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν, αἱ πλεῖσται τῶν ὁποίων ἀφῆρθησαν διὰ τὰς οἰκοδομικὰς ἀνάγκας τῆς νέας πόλεως. Παραμένουν ὁμως εἰσέτι ἐπὶ τοῦ ὑποστρώματος τὰ ἀποτυπώματα αὐτῶν.

ΤΟΜΕΥΣ Β (TM - B). Οὗτος καταλαμβάνει τὸν ἐξωνάρθηκα.

Διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Σωτηρίου εἶχεν ἀποκαλυφθῇ ὁ ἐξωνάρθηξ κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ μήκους του παρέμεινε δὲ ἄσκαπτον τὸ βόρειον ἄκρον αὐτοῦ. Ἐφέτος ἀπεκαλύφθη, δι' ἀφαιρέσεως ἐπιχώσεως 1.50 μ., καθ' ὅλον του τὸ μήκος ἀνερχόμενον εἰς 26.20 μ. (εἰκ. 1).

Ἐπὶ τοῦ χώρου τοῦ ἐξωνάρθηκος κατεμετρήθησαν καὶ κατεγράφησαν 65 γλυπτὰ μαρμάρινα μέλη, τὰ ὁποῖα πρὸς διευκόλυνσιν τῶν ἐργασιῶν συντηρήσεως τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου μετεφέρθησαν εἰς τὸ αἶθριον (πίν. 18α. β καὶ 19α).

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀπεκαλύφθησαν αἱ ἐξῆς θύραι: α) μία εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ἀνοίγματος 1.80 μ., ὁδηγοῦσα διὰ τριῶν βαθμίδων εἰς τὸν ἐσωνάρθηκα. Πρὸ αὐτῆς ὑπάρχει ὡς κατώφλιον μαρμαρίνη πλάξ, μήκους 2.10 μ. καὶ πλάτους 0.77 μ. (πίν. 19β) β) ἑτέρα θύρα εἰς τὴν στενὴν (4.75 μ.) πλευρὰν αὐτοῦ, ἀνοίγματος 1.15 μ. καὶ γ) ἑτέρα θύρα εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ δυτικοῦ τοίχου αὐτοῦ, ἀνοίγματος 1.62 μ., ὁδηγοῦσα εἰς τὴν βορείαν πτέρυγα τοῦ αἵθριου (εἰκ. 1). Ὡς κατώφλιον τῆς θύρας ταύτης ἔχει χρησιμοποιοιθῇ ἀετωματικὴ ἐπιτυμβία στήλη ἐκ μαρμάρου, ὕψους σωζομένου 1.90 μ. καὶ πλάτους 0.61 μ. Κάτωθεν τῆς βάσεως τοῦ ἀετώματος σώζονται τὰ ἐξῆς γράμματα διστίχου ἐπιγραφῆς:

. Α Γ Α Σ Σ [Π] α γ α σ σ [εὺς]
 . Π Ι Κ Ρ Α Τ Ι Σ [' Ε] π ι κ ρ ά τ ι ς (;)

Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον, τὸ ὁποῖον εἶχεν εὐρεθῇ παλαιότερον κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς α' περιόδου, διεπιστώθη ὅτι συνεχίζεται μέχρι τοῦ βορείου πέρατος τοῦ ἐξωνάρθηκος.

ΤΟΜΕΥΣ Γ (TM - Γ). Οὗτος καταλαμβάνει τὸν ἐσωνάρθηκα, ἡ ἐμφάνισις τοῦ ὁποίου κατὰ τὴν ἑναρξίν τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο ὁμοία

πρὸς τὴν τοῦ ἐξωνάρθηκος (ΠΑΕ 1954, σ. 145, εἰκ. 3).

Εἰς τὸ ἀποκαλυφθὲν βόρειον ἄκρον αὐτοῦ, πλὴν τῆς μνημονευθείσης ἤδη θύρας πρὸς τὸν ἐξωνάρθηκα, ἀπεκαλύφθη καὶ ἑτέρα ἔναντι ταύτης, ὁδηγοῦσα διὰ μιᾶς βαθμίδος εἰς τὸ ὑψηλότερον βόρειον κλίτος. Σημειοῦται καὶ ἐδῶ, ὅτι

ὡς κατώφλιον πρὸ τῆς θύρας ἔχει χρησιμοποιηθῇ μαρμαρίνη πλάξ, μήκους 1.55 μ. καὶ πλάτους 1.24 μ., βορείως δὲ ταύτης ὑπάρχει μαρμαρίνος δόμος, μήκους 1.18 μ., πλάτους 0.90 μ. καὶ ὕψους 0.37 μ., ἀγνώστου πρὸς τὸ παρὸν προορισμοῦ. Παρατηρεῖται ἐπίσης, ὅτι καὶ εἰς τὸ βόρειον ἄκρον κατὰ μεταγενεστέρας ἐπισκευὰς εἶχον χρησιμοποιηθῇ ὡς πλάκες δαπέδου θωράκια (πίν. 20α), διασωθέντα εἰς τὴν θέσιν των (διαστ. 1.16×0.67 μ.), ὡς ἀκριβῶς διεπιστώθη ὅτι εἶχε συμβῇ καὶ εἰς τὸ νότιον ἄκρον κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς α' περιόδου (ΠΑΕ 1931, σ. 43, εἰκ. 16).

Τέλος τὸ πλακόστρωτον δάπεδον τοῦ ἐσωνάρθηκος, τὸ ὁποῖον σημειωτέον εὑρίσκεται κατὰ 0.50 μ. ὑψηλότερον τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ ἐξωνάρθηκος, ἔχει ὑποστῇ πολλὰς ζημίας (πίν. 20β).

ΤΟΜΕΥΣ Δ (TM - Δ). Καταλαμβάνει τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ βορείου κλίτους, τὸ ὁποῖον διὰ πρώτην φοράν ἀνεσκάφη ἐφέτος (πίν. 21).

Τὸ δάπεδόν του, ἀποκαλυφθὲν εἰς μῆκος 16.70 μ., εἶναι ἐπεστρωμένον διὰ ψηφιδωτοῦ.

Πολύτιμα εὐρήματα ἤλθον εἰς φῶς εἰς τὸ ἀνασκαφὲν μέρος τοῦ κλίτους. Ταῦτα εἶναι: βάσεις, ἀρράβδωτοι κίονες, ἀναδιπλούμενα διάτρητα καλαθοειδῆ κιονόκρανα, ἐπιθήματα κλπ.

Σημαντικώτατον στοιχεῖον διὰ τὴν δομὴν καὶ διάρθρωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς βασιλικῆς εἶναι τρία ἐκ τῶν τόξων τῆς βορείου κιονοστοιχίας, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ μνημείου κατέπεσον ἐπὶ τοῦ βορείου κλίτους (πίν. 22).

Τὰ τόξα ταῦτα ἀποτελοῦνται ἐκ διπλῆς σειρᾶς πλίνθων, διαστάσεων 0.26 μ., μήκους καὶ 0.35 μ. πάχους, συνδεομένων διὰ μείγματος ἐξ ἀβεστοκονίας καὶ χονδροκόκκου ἄμμου. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ μείγματος τούτου εἶχεν ἐπιμελῶς λειανθῇ διὰ τοῦ μυστρίου. Κατὰ μῆκος τῶν μακρῶν πλευρῶν τῶν πλίνθων σχηματίζεται ἐπὶ τῆς λείας ἐπιφανείας μικρὰ αὐλαξ. Οὕτω, ἀφ' ἑνὸς τὸ σχέδιον τῶν πλίνθων διαγράφεται ἀκέραιον, ἀφ' ἑτέρου τὰ διάφορα ἐπίπεδα δημιουργοῦν φωτοσκιώσεις, με ἀποτέλεσμα τὰ τόξα νὰ παρέχουν ζωηρὰν ὀπτικήν ἐντύπωσιν.

Τὰ μέρη τῆς τοξοστοιχίας εὑρίσκονται εἰς ἣν θέσιν κατέπεσον. Οὕτω δυνάμεθα νὰ ἀναπαραστήσωμεν ἐπακριβῶς τὴν μορφήν καὶ τὰς διαστάσεις αὐτῆς.

Τὰ μέρη ταῦτα εἶναι: 1) ὑψηλὸς κτιστὸς στυλοβάτης (ὕψους ± 0.50 μ.), 2) ἰωνικὴ βάση, 3) ἀρράβδωτος κίων, 4) ἀναδιπλούμενον καλαθοειδὲς κιονόκρανον, 5) ἐπίθημα καὶ 6) τόξον ἐκ διπλῆς σειρᾶς πλίνθων.

Οὕτω καθορίζεται τὸ ὕψος τῆς τοξοστοιχίας καὶ αἱ διαστάσεις τῶν μετακινίων.

Ἔτερον σημαντικὸν ἀπόκτημα εἶναι μία πλίνθος ἐκ δύο τεμαχίων, ἑλλιπής, σωζομένων διαστάσεων $0.275 \times 0.15 \times 0.03$ μ. (πίν. 23α. Ἀριθ. κατα-

γραφῆς 122). 'Η πλίνθος, περισυλλεγεῖσα ἐκ διαλυθέντος τμήματος τοῦ πρώτου ἀπὸ Δυσμῶν τόξου, φέρει ἐπιγραφὴν εἰς τρεῖς στίχους, κάτωθεν τῶν ὁποίων, ὡς τέταρτος στίχος, κόσμημα εἰς σχοινοειδὲς σχῆμα. Τὰ γράμματα, χαραγμένα κατ' ἐλεύθερον τρόπον, δι' αἰχμηροῦ ἐργαλείου, ὅτε ἀκόμη ἡ πλίνθος ἦτο νωπὴ, δὲν ἔχουν τὸ αὐτὸ ὕψος. Τὰ τοῦ α' στίχου π. χ. ἔχουν ὕψος 0.033 - 0.035 μ., τὰ τοῦ β' 0.023 - 0.025 μ. καὶ τὰ τοῦ γ' 0.017 - 0.023 μ. Εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπιγραφῆς λατινικὸς Σταυρός.

'Η ἐπιγραφὴ ἔχει οὕτω:

+	NHKA H TYXH	<i>Nhka (ἢ Nήka) ἡ τύχη</i>
	ΠΡΑΣΙΝΩΝ ΤΩΝ ΟΡ-	<i>Πρασίνων τῶν 'Ορ-</i>
	ΘΟΔΟΞΩΝ +	<i>θοδόξων.</i>

'Η ἐπιγραφὴ ἀποτελεῖ προφανῶς μίαν ἐνθύμησιν τῆς περιφήμου στάσεως τοῦ Νίκα. Πῶς δύνανται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ὑπαρξίς τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης εἰς τὰ τόξα τῆς βασιλικῆς;

'Ελέχθη ἤδη ὅτι ἡ Βασιλικὴ Γ εἶναι ἡ μεγαλυτέρα καὶ πλουσιωτέρα τῶν βασιλικῶν Φθιωτίδων Θηβῶν. 'Εν λοιπὸν τοιοῦτον κτήριον πιθανὸν νὰ ἔγινε μὲ ἐπιχορηγήσεις αὐτοκρατορικᾶς. Πιθανὸν νὰ ἀπεστάλησαν καὶ πολλὰ ὕλικά οἰκοδομικά ἐκ διαφόρων ἄλλων μερῶν ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Πρωτευούσης. Νὰ ἀπεστάλησαν ὅμως καὶ πλίνθοι εἶναι μᾶλλον ἀπίθανον.

'Ισως τεχνῖται μεταβάντες ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Φθιωτίδας Θήβας διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ μεγαλοπρεποῦς ναοῦ μετέφερον ἐκεῖ — πρῶγμα σύνθητες — τὰς περὶ τῶν γνωστῶν φατριῶν προτιμήσεις των, εἰς δὲ φανατικὸς μεταξὺ αὐτῶν ἐχάραξεν ἐπὶ τῆς νωπῆς πλίνθου τὴν ἐπιγραφὴν ὡς εὐχὴν ἢ πεποίθησίν του περὶ τῆς νίκης τῆς φατρίας τῆς προτιμήσεώς του.

Εἶναι ὅμως πιθανὸν ὁ τεχνίτης νὰ ἦτο ἐντόπιος, ἐκ Θηβῶν, καὶ νὰ εἶχεν ἐπηρεασθῇ ἐκ τῆς ὀξύτητος τῆς διαμάχης τῶν φατριῶν, ἡ ὁποία, ὡς φαίνεται, εἶχε μεταδοθῇ καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας.

Οἰαδήποτε ὅμως καὶ ἂν εἶναι ἡ προέλευσις τῆς ἐνεπιγράφου πλίνθου, αὕτη ἀποτελεῖ ἓνα *terminus post quem* διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦλάχιστον τῶν τοξοστοιχιῶν εἰς τοὺς χρόνους περίπου τῆς περιφήμου στάσεως τοῦ Νίκα (532 μ. Χ.).

'Ετερα εὐρήματα τοῦ τομέως: πλίνθος μὲ τὸ , ἐν χαλκοῦν νόμισμα ἐλληνοιστικόν, ἕτερον παλαιοχριστιανικὸν κ. ἄ.

ΤΟΜΕΥΣ ΣΤ (TM - ΣΤ). Εἰς τὸν Τομέα τοῦτον περιλαμβάνονται: τὸ νότιον κλιῖτος, ἡ νοτιῶς τῆς βασιλικῆς στοά, τὰ δυτικῶς ταύτης διαμερίσματα καὶ ἡ νοτιά πτέρυξ τοῦ αἰθρίου (εἰκ. 1).

Αἱ γενικαὶ παρατηρήσεις περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐρεῦνης εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἔχουν ὡς ἐξῆς:

α) Νότιον κλιττός: τοῦτο ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 16.70 μ. Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον, τὸ ὁποῖον εἶχεν εὐρεθῆ παλαιότερον, συνεχίζεται καθ' ὅλον τὸ μῆκος, ἔχει ὑποστῇ ὅμως σοβαρὰς ζημίας (πίν. 23β καὶ 24α).

β) Στόα (ΠΑΕ 1929, σ. 68, 1930, σ. 30 κ.έ., 1931, σ. 37, 1933, σ. 47, 1934, σ. 60, 1954, σ. 143 κέ.).

Ἡ στοὰ ἡ ἀνήκουσα, ὡς διεπιστώθη διὰ τῶν παλαιότερων ἐρευνῶν, εἰς προηγούμενον τῆς βασιλικῆς κτίσμα, ἀπεκαλύφθη ἐφέτος εἰς μῆκος 19 μ. (πίν. 23β καὶ 24).

Ἀνευρέθησαν: ἐπτὰ βάσεις τῆς κιονοστοιχίας, κατὰ χώραν, ἀγωγὸς κτιστός, τετραγώνου διατομῆς, ὁ ὁποῖος ἐκκινῶν ἀπὸ φρεατίου παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ ἑσωνάρθηκος καταλήγει εἰς ἕτερον φρεάτιον παρὰ τὴν τετάρτην, ἀπὸ Δυσμῶν, βάσιν τῆς κιονοστοιχίας, ἕτερα λείψανα τοιχοδομίας μεταξὺ τῆς κιονοστοιχίας καὶ τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βασιλικῆς, ὡς καὶ ψηφιδωτὰ, ἀνήκοντα εἰς τρεῖς τοῦλάχιστον φάσεις, παλαιότερα καὶ τῆς κιονοστοιχίας καὶ τῆς βασιλικῆς, καθ' ὅσον συνεχίζονται κάτωθεν ἀμφοτέρων καὶ ὁ νότιος τοῖχος τοῦ ἐργαστηρίου τῶν ψηφιδωτῶν.

γ) Ἀπεκαλύφθησαν πλήρως τὰ δυτικῶς τῆς στοᾶς τρία ὀρθογώνια διαμερίσματα.

Εἰς τὸ πρῶτον ἀπὸ Ἀνατολῶν διαμέρισμα (δωμάτιον Ι), τὸ ὁποῖον ἐπικοινωνεῖ μετὰ τῆς στοᾶς διὰ τετραβήλου (εἰκ. 1), τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον μετὰ τῶν ἐπιγραφῶν εὐρέθη λίαν ἐφθαρμένον, δι' ὃ ἐκρίθη ἐπάναγκες νὰ ἀποκολληθῇ πρὸς ἐπισκευὴν (πίν. 25α). Εἰς τὸ δεύτερον διαμέρισμα (δωμάτιον ΙΙ) τὸ ψηφιδωτὸν μὲ τὰς ἐλάφους εὐρέθη τελείως κατεστραμμένον. Καὶ τούτου ἐγένετο ἡ ἀποκόλλησις πρὸς ἐπισκευὴν. Νέα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦτο εἶναι τὰ ἑξῆς: 1) θύρα εἰς τὸν νότιον τοῖχον, τῆς ὁποίας τὸ ἀνοιγμα, εἰς μεταγενεστέραν ἐπισκευὴν τοῦ κτηρίου, ἐμειώθη εἰς 1.15 μ., 2) ἑτέρα θύρα, ἀνοίγματος 1.08 μ., εἰς τὸν βόρειον τοῖχον, τοιχισμένη σήμερον (πίν. 25β), διὰ τῆς ὁποίας, τῇ βοηθείᾳ ἐνὸς μονολίθου κατωφλίου, πλάτ. 0.50 μ. καὶ ὕψους 0.24 μ., ἐγένετο ἡ κατάβασις πρὸς τὴν νοτίαν πτέρυγα τοῦ αἰθρίου (εἰκ. 1). Σημειοῦται, ὅτι τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον συνεχίζεται καὶ εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας ταύτης. Κατὰ δοκιμαστικὴν σκαφήν, διεξαχθεῖσαν κατὰ μῆκος τοῦ βορείου τοίχου τοῦ δωματίου, εὐρέθη εἰς βάθος 0.90 μ. ἀπὸ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου ἕτερον πάτωμα ἐξ ὕδατοστεγοῦς κονιάματος, πάχους 0.04 μ., τὸ ὁποῖον εἶναι σύγχρονον μὲ τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου, μετὰ τοῦ ὁποίου πρὸ τῆς μετατροπῆς τοῦ χώρου καὶ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ πατώματός του ἀπέτελει στεγανὸν χῶρον, πιθανῶς δεξαμενὴν.

Εὐρέθησαν προσέτι καρδιόσχημα φύλλα, λογχοειδῆ καὶ ἕτερα μικρότερα, ἄλλων σχημάτων, τεμάχια μαρμαροθετήματος ἀνήκοντα εἰς πάτωμα, τοῦ ὁποίου δὲν δύναται πρὸς τὸ παρὸν νὰ καθορισθῇ ἡ θέσις, ψηφίδες, τεμάχια ὑαλομάζης καὶ θραῦσμα λύχνου.

Τέλος ἐγένετο λεπτομερῆς ἔρευνα τοῦ ὑποστρώματος τοῦ ἀποκολληθέντος ψηφιδωτοῦ δαπέδου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἐξ ἐννέα ἐπαλλήλων στρώσεων, αἱ τρεῖς ἀνώτεραι τῶν ὁποίων, ὕψους 0.01 - 0.015 μ. ἐκάστη, ἀποτελοῦνται ἐκ κορασανίου.

Τὸ δυτικῶς τοῦ προηγουμένου διαμέρισμα (δωμάτιον III), τὸ ὁποῖον δὲν ἀπεκαλύφθη καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ μῆκος, φέρει ψηφιδωτὸν δάπεδον.

δ) 'Απεκαλύφθη πλήρως ὁ νοτίως τοῦ αἰθρίου χώρος, τὸ δάπεδον τοῦ ὁποίου, ὡς εἶχε διαπιστωθῇ παλαιότερον, εἶναι ἐπεστρωμένον διὰ ψηφιδωτῶν (εἰκ. 1, πίν. 26α) (ΠΑΕ 1934, σ. 59).

'Ο δυτικὸς τοῖχος τοῦ χώρου τούτου ἔχει ὑποστῇ μετασκευάς.

TOMEFS Z (TM - Z).

Διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῶν πρὸς 'Ανατολὰς καὶ Βορ-
ρᾶν ὁρίων τῆς βασιλικῆς ἐγένετο δοκιμαστικὴ ἔρευνα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Διαμαντοπούλου, ἔνθα εἰς ἀπόστασιν 12.00 μ. ἀπὸ τοῦ κέντρου τοῦ ἡμικυκλικοῦ συνθρόνου, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω (εἰκ. 1), εὐρέθη ἡ ΒΑ. γωνία τοῦ κτηρίου, ἔξωθεν δὲ ταύτης μαρμάρινος ἀρράβδωτος κίων ὕψους 2.96 μ.

'Η τοιχοποιεῖα εἶναι ἐπιμεμελημένη διὰ λίθων ἡμιπελεκητῶν καὶ ἰσχυροῦ συνδετικοῦ μείγματος ἐξ ἀσβεστοκονιάματος, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιφάνεια ἔχει λειανθῇ διὰ τοῦ μυστρίου.

Τὸ σύστημα τῆς τοιχοδομίας εἶναι τὸ μικτόν, παρεμβάλλονται δηλ. καθ' ὀρισμένα διαστήματα 3 - 4 σειραὶ ἐπαλλήλων πλίνθων, μήκους 0.21 - 0.28 μ. καὶ ὕψους 0.04 μ.

TOMEFS E (TM - E).

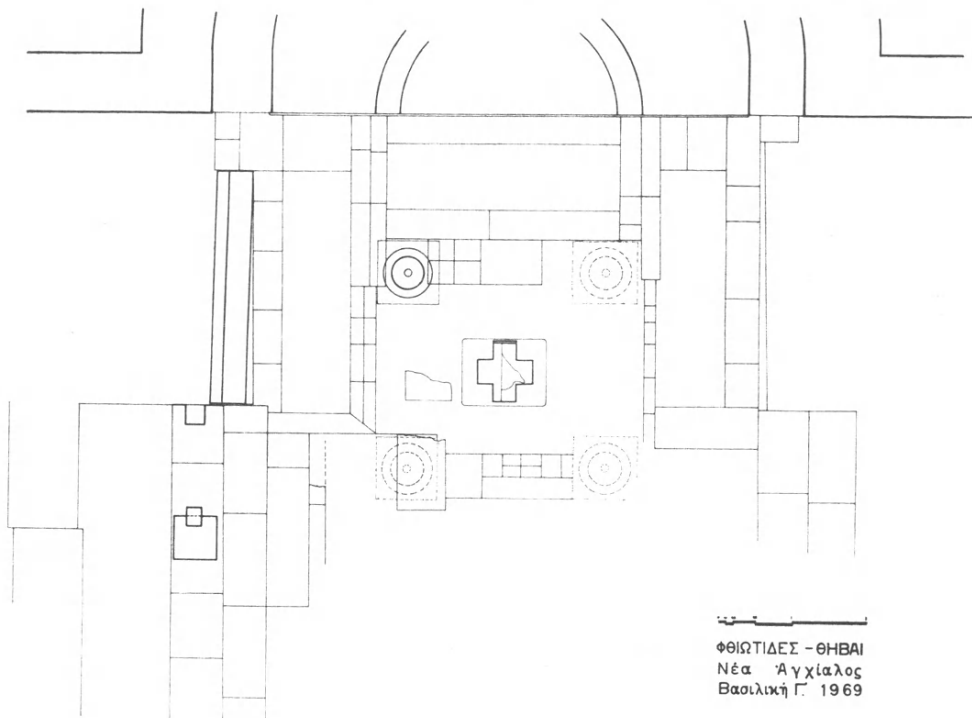
'Ο Τομεὺς οὗτος ἐκτείνεται εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς βασιλικῆς, ἔνθα εὐρίσκονται καὶ τὰ σημαντικώ-
τερα μέρη αὐτῆς (εἰκ. 1 καὶ 3), ἥτοι τὸ 'Ιερὸν Βῆμα μετὰ τῆς 'Αγίας Τραπέ-
ζης, τοῦ Συνθρόνου, τῆς ἀψίδος κλπ.

Λίαν δυσχερὲς ἦτο ἡ ἔρευνα εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, καθ' ὅσον ἔπρεπε νὰ προη-
γηθῇ ἐπίπονος καὶ προσεκτικὴ ἐργασία, ἀφ' ἑνὸς διὰ νὰ κατεδαφισθῇ μέρος τῆς ἐπ' αὐτοῦ οἰκίας, ἡ ὁποία ὡς κατεσκευασμένη συμφώνως πρὸς τὴν ἀντισεισμι-
κὴν τεχνικὴν παρουσίᾳζε μεγάλην ἀνθεκτικότητα, ἀφ' ἑτέρου διὰ νὰ ἀφαιρεθῇ ἱκανὸς ἀριθμὸς δένδρων, αἱ ρίζαι τῶν ὁποίων, ἰδίως τῶν ἐλαίων (πίν. 26β καὶ 28α), διὰ τοῦ θανασίμου ἐναγκαλισμοῦ των εἶχον φέρει εἰς κατάστασιν διαλύ-
σεως τὰ μέρη τοῦ κτίσματος. 'Ανευρέθησαν ὅμως σημαντικώτατα στοιχεῖα.

Μέγας εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν μαρμαρίνων μελῶν — πεσσίσκων, κίωνων, θωρα-
κίων, κιονοκράνων κλπ. — τοῦ φράγματος-τέμπλου καὶ τῶν ἄλλων μερῶν τοῦ 'Ιεροῦ, τὰ ὁποῖα ἀνευρέθησαν εἰς τὸν ἀνασκαφέντα χώρον (πίν. 27).

'Επὶ τῇ βάσει τῶν στοιχείων τούτων ἐπεχειρήθη ἡ σχεδιαστικὴ ἀπόδοσις τῆς κατόψεως τοῦ 'Ιεροῦ (εἰκ. 1 καὶ 3).

Εἰς τὴν εὐρύχωρον ἀψίδα, ἡ διάμετρος τῆς ὁποίας εἶναι 8.00 μ., ἐγγράφεται ἡμικυκλικὸν σύνθρονον διαμέτρου 2.96 μ., τοῦ ὁποίου σώζεται ἡ πρώτη βαθμὶς ἀκεραία (πλάτους 0.30 μ.) καὶ τὸ ἐρεισίνωτον αὐτῆς (πίν. 28β). Εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι τοῦτο ἀπετέλει τὴν δευτέραν καὶ τελευταίαν βαθμίδα τοῦ συνθρόνου. Τὸ σύνθρονον, ἐκ κοινῆς τοιχοποιίας, ἔφερον ὀρθομαρμάρωσιν ἐξ ἐγχρώμων πλακῶν, συγκρατουμένων διὰ παχέος κορασανίου. Μεταξὺ τῆς ἀψι-

Εἰκ. 3. Τὸ Ἱερὸν. Λεπτομέρεια κατόψεως.

δος καὶ τοῦ συνθρόνου δημιουργεῖται διάδρομος, πλάτους 0.84 μ., διὰ τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἡ ἐπικοινωνία τῶν ἐν τῷ Ἱερῷ ὑπηρετούντων προσώπων. Πρὸ τῶν εἰσόδων τοῦ διαδρόμου τούτου ὑπάρχουν αἱ βαθμίδες τῶν καθισμάτων τῶν πρεσβυτέρων. Καὶ αἱ μὲν βόρειοι ἀπέχουσι 0.75 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, αἱ δὲ νότιαι 0.30 μ. (εἰκ. 1 καὶ 3). Τὸ μῆκος των εἶναι 3.20 μ. περίπου, τὸ δὲ πλάτος των 0.50 - 0.57 μ. Εἶναι ἐκ κοινῆς ἀλλ' ἰσχυρᾶς τοιχοποιίας, ἔφερον δὲ ὀρθομαρμάρωσιν ἐκ λευκῶν, ἐρυθρῶν καὶ πρασίνων μαρμαρίνων πλακῶν, συγκρατουμένων διὰ παχέος μείγματος ἐκ κορασανίου. Διεσώθησαν ἱκανὰ τμήματα τῆς ὀρθομαρμαρώσεως ταύτης (πίν. 29).

Εἰς τὸν χώρον μεταξὺ τοῦ συνθρόνου καὶ τῶν καθισμάτων τῶν ἱερέων, ὁ

ὁποῖος ἦτο ἐπεστρωμένος διὰ μεγάλων διαστάσεων πλακῶν ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, σχηματίζεται τὸ κιβώριον μετὰ τῆς 'Αγίας Τραπεζῆς (εἰκ. 1 καὶ 3 καὶ πίν. 30α).

'Εκ τῶν βάσεων τοῦ κιβωρίου σώζεται κατὰ χώραν μόνον ἡ ΒΑ., εἰς τὴν θέσιν δὲ τῆς βάσεως τῆς 'Αγίας Τραπεζῆς ὑπῆρχεν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν σωζομένων ἀποτυπωμάτων, πλάξ, διαστ. 1.14×0.91 μ., ἡ ὁποία ἐκάλυπτε τὸ σταυρικὸν ἐγκαίνιον διαστ. 0.82×0.75 μ. (πίν. 30α-β καὶ εἰκ. 3).

'Η γενικὴ μορφή καὶ τὸ συνολικὸν σχέδιον τοῦ χώρου τοῦ 'Ιεροῦ μετὰ τοῦ σολέα κλπ. δὲν δύναται πρὸς τὸ παρὸν νὰ ἀποδοθῇ, δεδομένου ὅτι ὑφίσταται εἰσέτι ἐπὶ τοῦ χώρου τούτου μία τῶν ἀπαλλοτριωθεῖσων οἰκιῶν.

'Εκ τοῦ νοτίου κλίτους ἀπεκαλύφθη μῆκος 11.00 μ. περίπου, ὡς καὶ ἴσου μήκους μέρος τοῦ στυλοβάτου τῆς νοτίου τοξοστοιχίας μετὰ μιᾶς βάσεως κίονος κατὰ χώραν (πίν. 31α). 'Επὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ νοτίου κλίτους ἀνοίγεται θύρα μήκους 1.39 μ. μετὰ μαρμαρίνου κατωφλίου. Τὸ δάπεδον τοῦ ἀποκαλυφθέντος μέρους τοῦ κλίτους εἶναι ἐπεστρωμένον διὰ ψηφιδωτοῦ καλῆς διατηρήσεως (πίν. 31β καὶ 32α). Εἰς τὸν κάμπον διαχώρου, περιβαλλομένου ὑπὸ τριπλοῦ πλαισίου, σχηματίζονται ὀκτάπλευρα, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀπεικονίζονται ἀρίστης ἀποδόσεως παραστάσεις: ἰχθύων (πίν. 32β), πτηνῶν (πίν. 33α), ζώων (πίν. 33β καὶ 34α) καὶ ἄλλων θεμάτων (πίν. 34β).

Σημειοῦται ὅτι ἐκ τῶν ἀντικειμένων τῶν εὑρεθέντων εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἀνασκαφῆς ἐπελέγησαν ὡς ἔχοντα σημασίαν τινὰ καὶ κατεγράφησαν 1061 τεμάχια.

Τὰ ἀντικείμενα ταῦτα εἶναι μαρμάρινα μέλη τῆς βασιλικῆς, ὡς π. χ. ἀναδιπλούμενα, καλαθοειδῆ, διάτρητα κιονόκρανα (πίν. 35α), ἕτερα μετὰ ζωομόρφου διακόσμου (πίν. 36α), σύμφυτα κιονόκρανα κορινθιάζοντα κιονίσκων τέμπλου (πίν. 35β), πεσίσκοι, θωράκια, ἀρράβδωτοι κίονες κλπ. (πίν. 37α) ἢ πῆλινα ἀντικείμενα, ὡς π. χ. φιαλίδιον Εὐλογίας (πίν. 36β), ἐνεπίγραφοι πλίνθοι (πίν. 37β) κλπ.

Τέλος σημειοῦται ἡ παρατήρησις, ὅτι ἐκ τοῦ τεραστίου ἀριθμοῦ τῶν πολυχρώμων — χρυσῶν, ἀργυρῶν, κυανῶν, πρασίνων κλπ. — ἐξ ὕλου ψηφίδων, τῶν περισυλλεγείσων εἰς τὸν χώρον τοῦ 'Ιεροῦ, ἀποδεικνύεται, ὅτι τὸ μνημεῖον ἔφερεν ἐντοίχια ψηφιδωτά.

'Ὡς γενικὸν συμπέρασμα τῶν ἐφετεινῶν ἀνασκαφῶν δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι ἡ Βασιλικὴ Γ ἦτο πράγματι ἡ μεγαλυτέρα καὶ πλουσιωτέρα τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν βασιλικῶν τῆς παλαιοχριστιανικῆς πόλεως τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν, ὅτι ἀπετελέσθη ἐκ κτηρίων διαφόρων οἰκοδομικῶν περιόδων, τὰ παλαιότερα τῶν ὁποίων δύνανται νὰ χρονολογηθῶσιν εἰς τὸν 4ον καὶ 5ον αἰῶνα μ. Χ., καὶ ὅτι ὑπέστη πολλὰς ἐπισκευὰς καὶ μετατροπὰς μέχρι τῆς καταστροφῆς τῆς ἐκ πυρκαϊᾶς περὶ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰῶνος μ. Χ.

3. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΤΗΣ ΔΩΔΩΝΗΣ

(Πίν. 38 - 43)

Ἡ ἀνασκαφή κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1969 ἀπέβλεπεν εἰς τὴν περαιτέρω ἔρευναν τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ βουλευτηρίου τῆς Δωδώνης, τὸ ὁποῖον ἀπεκαλύφθη καθ' ὅλον του τὸ πλάτος (30.20 μ.) καὶ εἰς μῆκος 10 μέτρων περίπου (πίν. 38α καὶ εἰκ. 1). Αἱ ἐπιχώσεις ἦσαν βαθεῖαι εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, περίπου 3.50 μ. (πίν. 38α.β)¹.

Ἐβεβαιώθη ὅτι ὁ νότιος τοῖχος φέρει ἐσωτερικῶς ἐννέα ἀντηρίδας κατὰ κανονικὰς ἀποστάσεις 2.10 μ., πλὴν τῶν ἀκραίων (2.60 μ.), ὅσας καὶ ἡ ἀπέναντι βόρειος πλευρά.

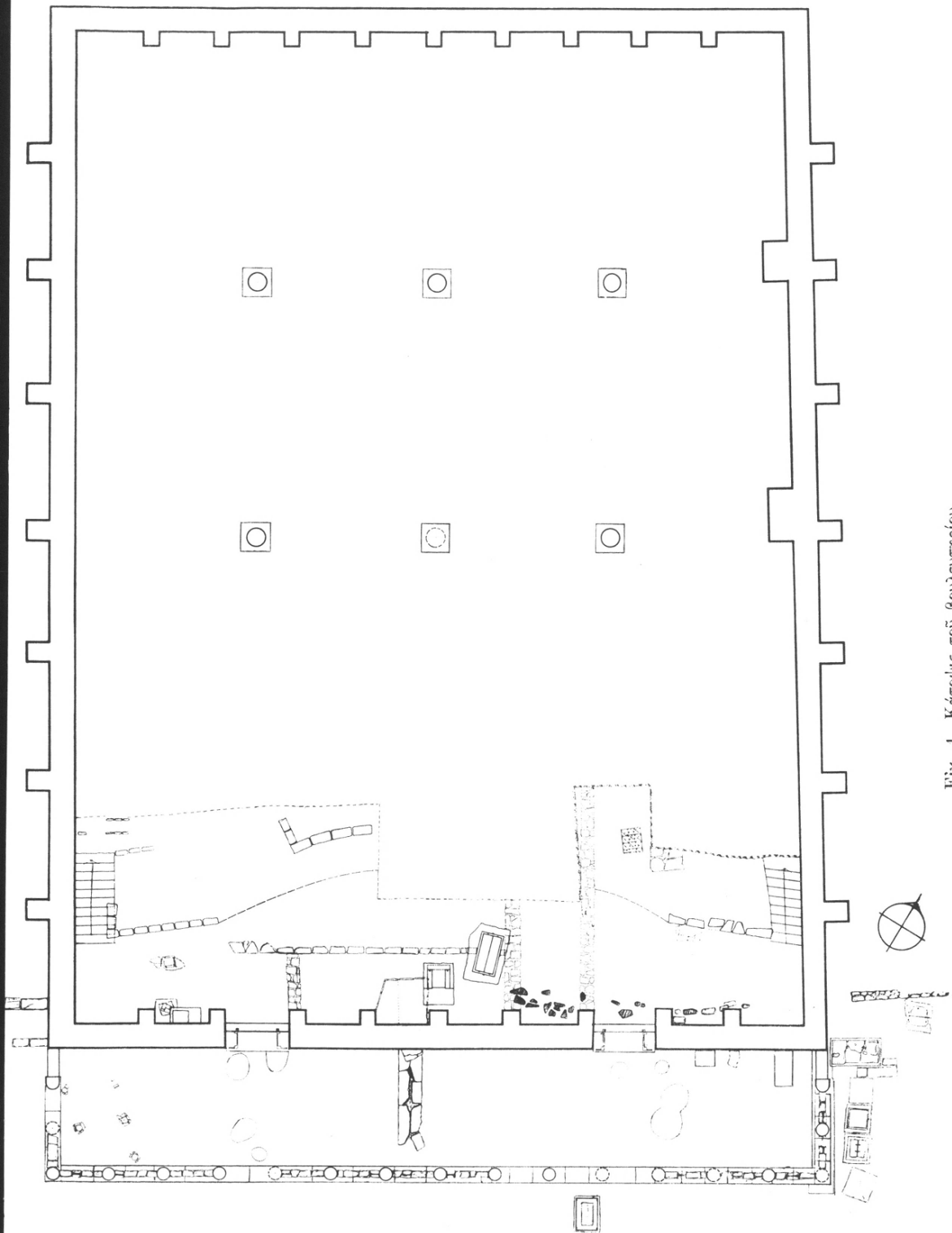
Καθ' ὅλην τὴν ἀνασκαφῆσαν ἐπίπεδον ἔκτασιν εὐρέθῃ συνεχὲς στρώμα τῆς ρωμαϊκῆς καταστροφῆς, πάχους ἕως 10 ἐκ., μὲ ἄφθονα συντρίμματα κεράμων στέγης, ἄνθρακας καὶ ἐρυθρωπὸν πηλόν, ἔνεκα τοῦ ἰσχυροῦ πυρός, τὸ ὁποῖον κατέστρεψε τὸ οἰκοδόμημα, ὑπ' αὐτὸ δὲ ὑπῆρχε τὸ ἀρχαῖον δάπεδον, ἀποτελούμενον ἐκ στρώσεως ὠχρᾶς ἀργιλλικῆς γῆς, πάχους 5 - 10 ἐκ. Μεταξὺ τῶν συντριμμάτων εὐρέθησαν μερικὰ τεμάχια μὲ σφραγίσματα καὶ ἐπιγραφὰς ἐν ἀναγλύφῳ, *Διὸς Νάον, ἐπὶ Φορμίσσκου*², -ιδου, τοῦ τέλους τοῦ 3ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου π. Χ. αἰ. Εἰς ἐν ἄλλο σφράγισμα τοῦ τέλους τοῦ 4ου ἢ τοῦ 3ου π. Χ. αἰ. ἀναγιγνώσκεται ἡ λέξις, - - - **ΙΕΡΑ**.

Παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον εὐρέθησαν λιθίνη κλῖμαξ, πλάτους 1.30 μ., μὲ δέκα ἀναβαθμούς, ἀντίστοιχος τῆς παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν κλίμακος³, ὁδηγοῦσα ὑψηλότερον, εἰς τὰ ἐδῶλια τοῦ βουλευτηρίου, παρὰ τὴν βᾶσιν τῆς δὲ μικρὸν ἀνάλημμα, μήκους 4.80 μ., μὲ λοξὴν κατεύθυνσιν, ὅπως καὶ τὸ καλύτερον διατηρούμενον εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν. Τὰ ἀναλήμματα ταῦτα ἐχρησίμευον διὰ νὰ συγκρατοῦν τὸν χώρον τῶν ἐδωλίων. Περαιτέρω διαγράφεται, ὀλίγον ἀσαφῶς, τοξοειδὲς τοιχάριον, τὸ ὁποῖον θὰ συνέδεε τοὺς δύο ἀνα-

1. Περὶ τῶν προηγουμένων ἀνασκαφῶν ἰδὲ ΠΑΕ 1965, σ. 53 - 65. 1966, σ. 71 - 84. 1967, σ. 33 - 54. 1968, σ. 42 - 59. Αἱ φωτογραφίαι, πίν. 40-43, ὀφείλονται εἰς τὸν κ. Β. Πτηνόπουλον.

2. Πρβ. παρόμοια σφραγίσματα ἀπὸ τὸ θέατρον καὶ τὸ βουλευτήριον τῆς Δωδώνης, ΑΔ 16, 1960, σ. 32, πίν. 12γ. ΠΑΕ 1966, σ. 82, πίν. 82. 1968, σ. 52. P. R. FRANK, Die antiken Münzen von Epirus, 1961, σ. 312, 2, 5, εἰκ. σ. 313, 2, πίν. 61, 1a, b.

3. ΠΑΕ 1968, σ. 44 - 5, πίν. 36α.

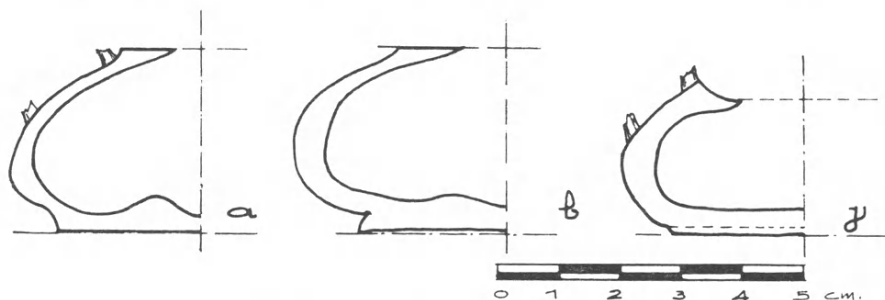
Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ βουλευτηρίου.

λημματικούς τοίχους, ὁ βασικὸς κύκλος τοῦ θεάτρου τοῦ βουλευτηρίου (σχέδ. εἰκ. 1, πίν. 38β ἀριστερᾷ).

Ἀπὸ τοῦ ὕψους, μεταξὺ ἐνάτου καὶ δεκάτου ἀναβαθμοῦ, εὐρέθησαν λείψανα τριῶν τοιχαρίων, μὲ βαθμιδωτὴν διάταξιν, ἀπέχοντα ἀλλήλων 0.80 μ., πιθανὸν ὑπολείμματα τῶν ἐδωλίων. Τὰ μεταξὺ τούτων κενὰ θὰ ἐπληροῦντο μὲ ὠχρὸν πηλὸν καὶ ἐπ' αὐτῶν θὰ ἐτοποθετοῦντο σανιδώματα διὰ νὰ ἀποτελέσουν τὰ ξύλινα ἐδῶλια τοῦ βουλευτηρίου.

Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ὑποδεικνύουν ὅτι τὰ ἐδῶλια εἶχον τοξοειδῆ διάταξιν. Ἀλλὰ ἡ κατασκευὴ αὕτη δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἡ ἀρχικὴ· διότι κάτω ἀπὸ τὸ στρώμα πηλοῦ, πού εἶχε σχηματισθῇ ἐκ τῆς διαλύσεως τῶν ἐδωλίων, διακρίνεται στρώμα κεράμων καὶ ἀνθράκων, ὅμοιον πρὸς τὸ στρώμα τοῦ δαπέδου, ὀφειλόμενον πιθανώτατα εἰς τὴν ρωμαϊκὴν καταστροφὴν τοῦ ἔτους 167 π. Χ. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ στρώματος βαίνει λιθινὴ κατασκευὴ, 8.50 μ., ἀνατολικῶς τῆς κλίμακος, μερικῶς ἀποκαλυφθεῖσα, τῆς ὁποίας ἡ νοτία πλευρὰ εἶναι καμπύλη, παρακολουθοῦσα τὸν καμπυλόγραμμον βασικὸν κύκλον (πίν. 38β ἀριστερᾷ). Ἀνήκουν ἐπομένως τὰ λείψανα τῶν ἐδωλίων καὶ ἡ καμπυλόγραμμος λιθινὴ κατασκευὴ εἰς δευτέραν φάσιν, ἴσως μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν καταστροφὴν, ὅτε, ὡς γνωστόν, ἐλειτούργησεν εἰς τὴν Δωδώνην, μετὰ τὸ 148 π. Χ., Κοινὸν τῶν Ἡπειρωτῶν, τὸ ὁποῖον μάλιστα ἔκοπτε καὶ χαλκοῦν νόμισμα μέχρι τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 1ου π. Χ. αἰ.¹.

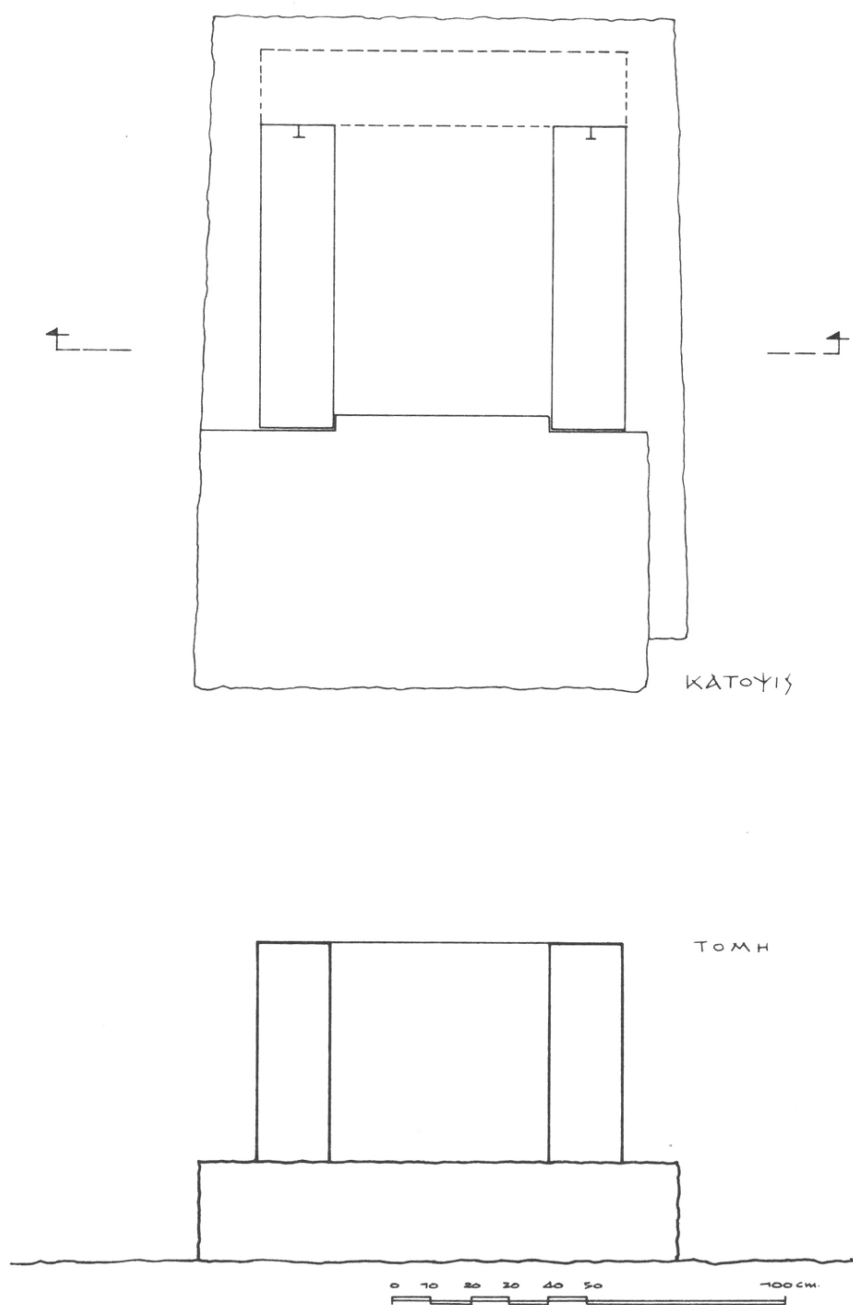
Δυτικῶς τῆς εἰσόδου, εἰς ἀπόστασιν 2.25 μ. ἀπὸ τοῦ νοτίου τοίχου, εὐρέθη τετράγωνος θήκη ἐκ τεσσάρων καθέτων πλακῶν, ἐξωτερικῶν διαστάσεων

Εἰκ. 2. Τομὴ λύχνων τοῦ πίν. 40α.

0.51×0.48 μ., ἐσωτερικῶν 0.38×0.34 μ., θεμελιωμένη ἐντὸς τοῦ στρώματος λιθαρῶν, ὑπεράνω τοῦ στρώματος καταστροφῆς. Ἐντὸς τῆς θήκης εὐρέθησαν δύο πήλινοι λύχνοι, χρονολογούμενοι ἀπὸ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 3ου μέχρι τοῦ γ' τετάρτου τοῦ 1ου π. Χ. αἰ. (σχέδ. εἰκ. 2, α, β, πίν. 40α, α.β). Ὁμοῖος λύχνος εὐρέθη καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον, ἐντὸς τοῦ στρώματος λιθαρῶν, τὸ ὁποῖον εἶχε

1. P. R. FRANKE, *ε. ἀ. σ.* 218 κέ.

Εἰκ. 3. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ βάθρου δυτικῶς τοῦ βωμοῦ.

σχηματισθῇ ἐκ τῆς διαλύσεως τῶν τοίχων τοῦ βουλευτηρίου (πίν. 40α, γ, σχέδ. εἰκ. 2, γ)¹.

Ἀμέσως δυτικῶς τοῦ βάρου τοῦ Χάροπος (βωμοῦ), τὸ ὁποῖον, ὡς ἀπεδείχθη, προὔπῃρχε τῆς καταστροφῆς, ἀπεκαλύφθη ἡ βάσις ἐτέρου βάρου, διαστάσεων $1.70 \times 1.17 \times 1.25$ μ. (πίν. 38β καὶ 39β). Ἐπ' αὐτῆς κατέκειντο δύο ὀρθοστάται, ὀρθογώνιοι πλάκες, πάχους 0.19 μ. Ἡ ἀποκατάστασις, ὡς εἰς τὸ σχέδιον εἰκ. 3, βεβαιώνεται ἐκ τῶν λαξευμάτων τῆς βάσεως καὶ τῶν αὐλάκων συνδέσεως τῶν ὀρθοστατῶν. Τρίτη ὁμοία πλάξ θὰ ὑπῆρχε εἰς τὴν βόρειον πλευράν, ἐνῶ εἰς τὴν νοτίαν ὑπάρχει μεγάλος ὀρθογώνιος λίθος, διαστάσεων 1.25×0.70 μ. Ἡ κιβωτίοσχημος θήκη, ἐσωτερικῶν διαστάσεων $0.77 \times 0.55 \times 0.55$ μ., ἐκαλύπτετο ἄνω δι' ἄλλης πλακός. Ποία ἡ σημασία της δὲν εἶναι γνωστόν. Ἡ θέσις της πλησίον τοῦ βωμοῦ ὑποδεικνύει ὅτι ἐχρησίμευε πιθανῶς πρὸς τοποθέτησιν κατὰ τὰς ψηφοφορίας τῶν δύο καθίσκων διὰ τὰς κυρίας καὶ ἀκύνους ψήφους². Ἐτερον μικρὸν βάρον εὐρέθη παρὰ τὸν τοῖχον, ἀριστερεᾶ τῆς εἰσόδου, μετὰξὺ τῶν δύο ἀντηρίδων (σχέδ. εἰκ. 1).

Ἀνατολικῶς τοῦ βωμοῦ ἀπεκαλύφθησαν ὑπὸ τὸ ἐλληνιστικὸν δάπεδον λείψανα ἐλλειψοειδοῦς κτίσματος (σχέδ. εἰκ. 1, πίν. 39α), ἐκ μιᾶς ἕως τριῶν στρώσεων ἐξ ἀργῶν λίθων, αἱ ὁποῖαι εἶχον διαλυθῇ. Τοῦ καμπύλου τούτου κτίσματος, μήκους περίπου 9.50 μ., διατηρεῖται ἡ νοτία πλευρά, ἐνῶ ἡ βόρειος ἔχει ἐξαφανισθῇ κατὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ἐδωλίων. Ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθησαν ὅστρακα τῆς γνωστῆς προϊστορικῆς κεραμικῆς II καὶ III κατηγορίας, χρονολογούμενης ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ μέχρι καὶ τοῦ 5ου π. Χ. αἰ. Ἰχνη καλυβῶν εὐρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς πρὸ τοῦ βουλευτηρίου δωρικῆς στοᾶς³ καὶ εἶχον ἐρμηνευθῇ ὡς κατοικίαι τῶν ἱερέων, τῶν ὑποφητῶν τοῦ Διός, Σελλῶν, οἱ ὁποῖοι, συμφώνως πρὸς τὴν ὁμηρικὴν παράδοσιν, ἀμφὶ δὲ Σελλοὶ σοὶ ναῖονσι ὑποφῆται ἀνιπτόποδες χαμαιεῦναι (Ἰλιάς Π 233 ἐξ.).

Ἡ κατασκευὴ τοῦ εὐμεγέθους καμπυλογράμμου κτίσματος ἀνάγεται πιθανῶς εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου, τοὺς ὑπομυκηναῖκους ἢ πρωτογεωμετρικούς, διότι ἀμέσως κάτωθι τοῦ θεμελίου εὐρέθη ἀμφικωνικὸν σφονδύλιον ἐκ πηλοῦ τῆς ΥἚ III εἰς δὲ τὸ ὕψος τοῦ θεμελίου τμῆμα καθαρὸσχήμου κυπέλλου (πίν. 40β) μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν ἀμαυρόχρωμον γεωμετρικὴν κόσμησιν. Ἡ κεραμικὴ αὕτη, ἡ ὁποία ἀπαντᾷ εἰς τὴν βορειοδυτικὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἀπὸ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Κεντρικῆς Ἀλβα-

1. Πρβ. R. H. HOWLAND, The Athenian Agora IV, 1958, τύπος 37, πίν. 45, ἀρ. 505 - 511 καὶ τύπος 35A, ἀρ. 465.

2. ΛΥΣΙΑΣ XIII 37.

3. ΠΑΕ 1967, σ. 39 κέ. Λείψανα καμπυλογράμμου καλύβης, ἐπίσης κλασσικῶν χρόνων, διεπιστώθησαν ἐντὸς τῆς ἱερᾶς οἰκίας τῆς Δωδώνης, ΑΕ 1959, σ. 25 κέ.

νίας μέχρι τῆς Αἰτωλίας, τῆς Λευκάδος καὶ τῶν Τρικάλων, χρονολογεῖται δὲ ἀπὸ τοῦ 12ου π. Χ. αἰ. καὶ ἐξῆς, συνδέεται, ὅπως ἔχομεν σημειώσει καὶ ἄλλοτε, μὲ τὴν πρὸς Νότον μετακίνησιν τῶν Βορειοδυτικῶν φύλων, τὰ ὅποια ἡ ἀρχαία παράδοσις χαρακτηρίζει ὡς Δωριεῖς (ΗΡΟΔΟΤΟΣ I 56). Μεταξὺ τούτων συγκαταλέγονται καὶ οἱ Μολοσσοί, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸν 12ον π. Χ. αἰ. εἶχον ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἠπειρον μὲ κέντρον τὴν λεκάνην τῶν Ἰωαννίνων¹. Πολὺ πιθανὸν ἐπίσης ὁ πρὸ διετίας ἐντὸς τῆς στοᾶς εὐρεθεῖς μικρὸς ἱπνός, ἀμέσως νοτιώτερον τοῦ κτίσματος, χρονολογούμενος κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους πιθανῶς, ἀνῆκεν εἰς τὸ κτίσμα τοῦτο².

Ὑπεράνω τοῦ στρώματος τῶν λιθαρῶν, τὸ ὅποιον εἶχε σχηματισθῇ ἐκ τῆς διαλύσεως τῶν τοίχων τοῦ βουλευτηρίου, διεπιστώθησαν νέα θεμέλια κτηρίου τῶν ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων (εἰκ. 1), ἀποτελοῦντα συνέχειαν τοῦ ἀποκαλυφθέντος κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος.

Καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν, ἰδίως πρὸς δυτικά, εὐρέθησαν ἄφθονα ὅστρεα πορφύρας, τεμάχια ὑαλίνων ἀγγείων, βελόναι, ὀρειχάλκινα καὶ ὀστεῖνα ἐργαλεῖα, ἰδίως μικρὰ γλύφανα καὶ μικραὶ σμῖλαι. Ἡ ἀφθονία τῶν ὀστρέων πορφύρας ἀποτελεῖ σοβαρὰν ἔνδειξιν, ὅτι τὸ ὑστερορρωμαϊκῶν χρόνων κτίσμα ἐχρησίμευε πρὸς κατεργασίαν τῆς πολυτίμου χρωστικῆς ὕλης, τῆς πορφύρας. Τὴν σπουδαιότητα τῆς βιοτεχνίας αὐτῆς διὰ τὴν Ἠπειρον βεβαιώνει λατινικὴ ἐπιγραφή τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου μ. Χ. αἰ. (CIL III 536, 1 - 8)³.

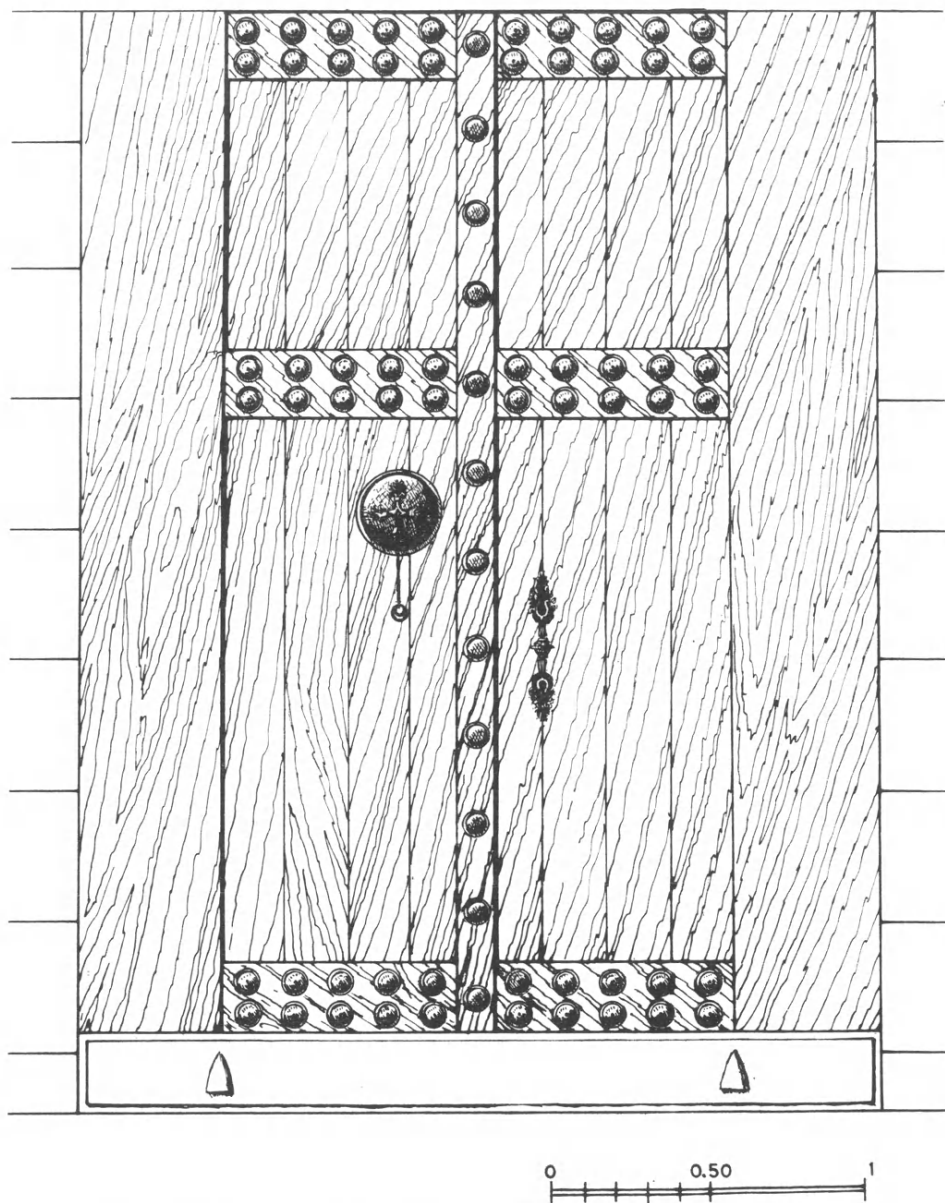
Ἐνδιαφέροντα ὑπῆρξαν τὰ ὀρειχάλκινα ἐξαρτήματα τοῦ δυτικοῦ θυρώματος τοῦ βουλευτηρίου, εὐρεθέντα ἐσωτερικῶς τοῦ κατωφλίου, ἐφηλίδες μὲ μεγάλας διακοσμητικὰς κεφαλὰς (πίν. 41β) καὶ ἀσπιδίσκη θύρας (πίν. 41α). Αἱ ἐφηλίδες εἶναι κυρίως δύο τύπων, μὲ διακοσμητικὸν ὑψηλὸν κομβίον καὶ ἄνευ κομβίου⁴. Αἱ πρῶται (πίν. 41β) εἶναι περίπου τετραπλάσιαι εἰς ἀριθμὸν τῶν

1. ΠΑΕ 1952, σ. 373 κέ. ἰδίως σ. 378 κέ. 1967, σ. 42, πίν. 28γ. Περὶ τῆς κεραμεικῆς αὐτῆς ἰδὲ Ν. G. L. HAMMOND, Epirus, 1967, σ. 295 κέ. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΝ, Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν, 1964, σ. 8 - 9. Παρόμοια ἀγγεῖα εὐρέθησαν εἰς τὸ ἀρχαῖον νεκροταφεῖον βορείως τῆς Βίτσας - Ζαγορίου, Ι. Π. ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΥ (Ι. ΚΟΥΛΕΤΜΑΝΗ), ΑΔ 21, 1966, Χρον., σ. 289 - 90. 22, 1967, σ. 346 - 349. 23, 1968, σ. 287 - 291. Εἰς τὰς ἀναστατώσεις αὐτὰς ὀφείλεται ἡ μετακίνησις τῶν ἐκ Θεσπρωτίας Θεσσαλῶν εἰς τὴν δυτικὴν Ἑστιάωτιδα, τὴν ἀποκληθεῖσαν ἔνεκα τούτου Θεσσαλιώτιδα (ΗΡΟΔ. VII 176). Τῶν μετακινήσεων τούτων τὰ πρῶτα ἀρχαιολογικὰ τεκμήρια ἦλθον προσφάτως εἰς φῶς ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Ἐξαλφου, Δ. Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ, ΑΛΑ 1968, σ. 289 - 294.

2. ΠΑΕ 1967, σ. 40 - 42.

3. Ἰδὲ καὶ Θ. ΣΑΡΙΚΑΚΗΝ, Ἑλληνικά 19, 1966, σ. 209. Πολλὰ ὅστρεα εὐρέθησαν ἐπίσης ἐντὸς μικρᾶς δεξαμενῆς τοῦ Καταγωγίου - Πρυτανείου τῆς Κασσώπης, ἡ ὁποία εἶχε κατασκευασθῇ μεταγενεστέρως, πιθανῶς μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν κατὰκτησιν καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ κτηρίου (167 π. Χ.), ΠΑΕ 1952, σ. 335 καὶ 359.

4. Τοιαῦται ἐφηλίδες εἶχον εὐρεθῇ καὶ πρὸ διετίας, ἐξωτερικῶς τοῦ βουλευτηρίου, ΠΑΕ 1966, σ. 75 - 6, πίν. 77α. Πρβ. ὁμοίως ἐκ Μεσσήνης καὶ Δήλου, Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΝ,

Εἰκ. 4. Ἀναπαράστασις τμήματος τῆς νοτιοδυτικῆς θύρας τοῦ βουλευτηρίου.

ἄλλων καὶ διὰ τοῦτο θὰ ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὰς ὀριζοντίας συνδετικὰς σανίδας, ἐνῶ αἱ ὀλιγώτεραι διὰ τὴν κάθετον ἀρμοκαλύπτραν (πίν. 42).

Ἡ ἀσπιδίσκη (πίν. 41α), ἡ ὁποία διατρεῖται ἑλλιπῶς, ἔχει διάμετρον περίπου 0.28 μ. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς κυρτῆς ἐπιφανείας ὑπάρχει ἐπίθετον σταυροειδὲς κόσμημα, μὲ ρομβοειδῆ ὀπὴν εἰς τὸ μέσον, διὰ τῆς ὁποίας διήρχετο ὁ ἱμάς πρὸς ἀνύψωσιν τῆς βαλάνου, ποὺ ἔκλειε ὀπισθεν τὴν θύραν. Ἀπὸ τὰς τέσσαρας κορυφὰς τοῦ ρόμβου ἐκφύεται ἀνὰ ἓν στέλεχος φυτοῦ, ποὺ ἀπολήγει εἰς ἄνθος λωτοῦ. Παρομοία ἀσπιδίσκη, χρονολογούμενη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου π. Χ. αἰ., προέρχεται ἐκ θύρας τοῦ ὑπογείου τάφου τοῦ Λαγκαδᾶ¹.

Μὲ βάσιν τὸ πλάτος τοῦ θυρώματος 1.63 μ., τὴν διάμετρον τῶν ἐφηλίδων, 7,4 ἐκ., καὶ τὰ γνωστὰ παραδείγματα ἀρχαίων θυρῶν, προέβημεν εἰς ἀναπαράστασιν τῆς θύρας (σχέδ. εἰκ. 4)², ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας κατεσκευάσθη πρὸς ἔκθεσιν εἰς τὸ ἀρχαιολογικὸν Μοσεῖον Ἰωαννίνων τὸ κεντρικὸν μέρος τῆς θύρας (πίν. 42). Δὲν εἶναι σκόπιμον νὰ προβῶμεν ἐδῶ εἰς λεπτομερῆ διατύπωσιν τῶν ὑπολογισμῶν, εἰς τοὺς ὁποίους στηρίζεται ἡ ἀναπαράστασις τοῦ σχεδίου εἰκ. 4 καὶ τοῦ πίν. 42. Ἀρκούμεθα νὰ σημειώσωμεν μόνον, ὅτι ἡ σταθερὰ πάντοτε διάμετρος τῶν δύο τύπων τῶν ἐφηλίδων (7, 4 ἐκ.) ἀντιστοιχεῖ πρὸς μίαν παλαστήν τοῦ σολωνείου ποδὸς 29,6 ἐκ., τὸν ὅποιον συναντῶμεν ἰδίως εἰς τὴν Μακεδονίαν³. Ἡ μονὰς αὕτη ἀποτελεῖ ἐπομένως τὸν ἐμβάτην τῆς θύρας, τῆς ὁποίας τὸ πλάτος 1.625 - 1.63 μ., ἀντιστοιχεῖ πρὸς 22 παλαστὰς ἢ διαμέτρους ἐφηλίδων, ἤτοι πρὸς 10 παλαστὰς εἰς ἕκαστον θυρόφυλλον (5 παλασταὶ διὰ τὰς 5 ἐφηλίδας καὶ 5 διὰ τὰ διαστήματα) καὶ πρὸς 2 παλαστὰς ἢ ἓν ἡμιπόδιον, διὰ τὴν ἀρμοκαλύπτραν. Ἐπομένως εἰς τὸ πλάτος ἐκάστου θυροφύλλου ὑπῆρχαν 5 ἐφηλίδες, αἱ ὁποῖαι ἀπεῖχον μεταξὺ των μίαν παλαστήν (7, 4 ἐκ.). Τὸ πλάτος τῶν ὀριζοντίων σανίδων, μὲ τοὺς δύο στοίχους τῶν ἐφηλίδων, ἰσοῦται

Τὰ Ὑλικὰ δομῆς, Α, 2, σ. 13, εἰκ. 5, ἐξ Ὀλύνθου, D. ROBINSON, Olynthus VIII, σ. 257, πίν. 70, 5, 7, ἐκ Πέλλης, X. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ, ΑΔ 16, 1960, πίν. 38α, Λαγκαδᾶ, TH. MACRIDY, JdI 26, 1911, σ. 204, εἰκ. 16 Α, C.

1. TH. MACRIDY, ἔ. ἀ. σ. 199, εἰκ. 8 καὶ πίν. 4. Ἰδὲ ἐπίσης D. ROBINSON, ἔ. ἀ. σ. 261-2, πίν. 72, 2. Παραπλήσιον εἶναι τὸ ἐπίθετον κόσμημα ἐκ Δωδώνης, C. CARAPANOS, Dodone et ses ruines, 1878, πίν. XLVIII, 10.

2. Τὸ σχέδιον ἐξεπὸνήσεν ὁ καλλιτέχνης τοῦ Ἑθν. Ἀρχαιολ. Μουσείου Ἀθηνῶν, κ. Κ. Ἡλιάκης. Ἡ θύρα δὲν παρεστάθη χαλκένδυτος, διότι οὐδὲν ἔλασμα δι' ἐπένδυσιν εὑρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν.

3. Τὸ μήκος τοῦτο τοῦ σολωνείου ποδός, τοῦ λεγομένου ἀττικοσευβοϊκοῦ (29,6 μ.), ἀπαντᾷ εἰς τὸ Mon Repos τῆς Κερκύρας (Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΣ, Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος, 1951, σ. 5), εἰς τὸν μακεδονικὸν τάφον τῆς Βεργίνας, Ἐρετρίας καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Μακεδονίας (δ α ὕ τ ό ς, Ὁ μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας, 1951, σ. 18, 28 - 29), εἰς τὸ ἀνάκτορον τῆς Βεργίνας (δ α ὕ τ ό ς, ΑΕ 1953/54, Α, σ. 146), εἰς τὴν Ὀλυνθον (D. ROBINSON, Olynthus VIII, σ. 50).

πρὸς 3 παλαστάς (22,2 ἐκ.). Συμφώνως πρὸς τὰ σωζόμενα ἀρχαῖα θυρώματα τοῦ 4ου - 3ου π. Χ. αἰ.¹, τὸ ὕψος τῆς θύρας ὑπελογίσθη εἰς τὸ διπλάσιον τῆς βάσεως, ἴσον πρὸς 11 τοιούτους πόδας ἢ 44 παλαστάς (3.256 μ.), τὸ δὲ ὕψος τῶν κατωτέρων τυμπάνων διπλάσιον τῶν ἀνωτέρων, ἤτοι 1.726 καὶ 0.863 μ., ἢ $22 \frac{2}{3}$ καὶ $11 \frac{1}{3}$ τῆς παλαστῆς². Τὸ γεγονός, ὅτι τὰ χαλκᾶ ἐξαρτήματα τῶν θυρῶν παρουσιάζουν ἄμεσον ὁμοιότητα πρὸς τὰ μακεδονικὰ τοῦ 4ου καὶ τοῦ 3ου π. Χ. αἰ.³, ἐξηγεῖ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ μακεδονικοῦ ποδὸς εἰς τὴν θύραν τοῦ βουλευτηρίου.

Ἐντὸς τῆς ἀσπιδίσκης εὐρέθησαν μετὰ χωμάτων καὶ ἀνθράκων δύο ἡπειρωτικὰ χαλκᾶ νομίσματα. Τὸ ἐν εἶναι τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἡπειρωτῶν (232 - 168 π. Χ.). Ἐπὶ τῆς προσθίας ὀψεως παριστάνεται κεφαλὴ Ἀρτέμιδος πρὸς δεξιὰ μὲ στεφάνην, ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς δυσδιάγνωστα ἀρχικὰ ὀνόματος ἄρχοντος, πιθανῶς ΔΕ, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας κάθετος αἰχμὴ δόρατος καὶ ἐκατέρωθεν ἐπιγραφή, ΑΠΕΙ—ΡΩΤΑΝ, ἐντὸς στεφάνης δάφνης (βάρος 3,25 γραμμ.)⁴. Τὸ ἕτερον χαλκοῦν νόμισμα φαίνεται μοναδικόν (πίν. 43β).

Ἐπὶ τῆς προσθίας ὀψεως εἰκονίζεται μονογράφημα Μ = ΜΟ(ΛΟΣΣΩΝ),

ἐντὸς στεφάνου ἐλαίας, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας κάθετος κεραυνός, ἀριστερᾷ μηνίσκος, δεξιᾷ τὰ γράμματα Φ καὶ Ρ (;) (βάρος 3,5 γραμμ.). Συγγενὲς χαλκοῦν νό-

μισμα μὲ τὸ μονογράφημα Μ = ΜΟΛ(ΟΣΣΩΝ) ἐντὸς στεφάνου δρυὸς ἐπὶ

τῆς προσθίας ὀψεως καὶ μολοσσὸν κύνα ἐπὶ τῆς ὀπισθίας, μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος τοῦ ἐπίσης, εἶχεν εὐρεθῇ πρὸ διετίας ὑπὸ τὸ ἐλληνιστικὸν δάπεδον τῆς πρὸς Νότον τοῦ βουλευτηρίου στοᾶς, χρονολογούμενον εἰς τοὺς χρόνους 410 - 370 π. Χ. καὶ πιθανώτερον 385 - 370 π. Χ.⁵.

Εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους πρέπει νὰ τοποθετηθῇ καὶ τὸ νέον νόμισμα, ἔνεκα τοῦ παρεμφεροῦς μονογραφήματος καὶ τῆς μορφῆς τοῦ κεραυνοῦ, μὲ τοὺς βραχεῖς κάλυκας λωτοῦ, ἄνευ γλωχίνων⁶, καὶ ὅπως δῆποτε εἰς περίοδον πρὸ τῆς

1. Πρβ. Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΝ, 'Ὁ μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας, εἰκ. 8, 10, πίν. Α. Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΝ, ἔ. ἀ. σ. 13, εἰκ. 3. ΤΗ. ΜΑCΡΙDΥ, ἔ. ἀ. σ. 199, εἰκ. 8, πίν. 4. Φ. Μ. ΠΕΤΕΑΝ, 'Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων, 1966, σ. 76, εἰκ. 27, παρένθ. πίν. Γ καὶ ἐγχρωμος πίν. Α (παράθυρα τάφου τῶν Λευκαδίων) καὶ σ. 77, σημ. 2 πίν. 39α (Μουσεῖον Τανάγρας). D. ROBINSON, ἔ. ἀ. πίν. 69, 1 ('Ὀλυθός). Πρβ. καὶ Α. W. LAWRENCE, Greek Architecture, 1962, πίν. 103 καὶ 105.

2. Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΣ, 'Ὁ μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας, σ. 30.

3. Ἴδὲ ἀνωτέρω σ. 31 σημ. 4, σ. 33 σημ. 1 καὶ 3 καὶ ἀμέσως ἀνωτ. σημ. 1.

4. P. R. FRANK, ἔ. ἀ. σ. 149 καὶ 201 κέ. (ὁμάς VII), πίν. 37 κέ.

5. ΠΑΕ 1967, σ. 43 - 4, πίν. 31δ.

6. Πρβ. P. R. FRANK, ἔ. ἀ. σ. 87 - 9, πίν. 8, 1V1/R1 - 2V2/R2. ΠΑΕ 1967, πίν. 31 β - γ.

συστάσεως τῆς Συμμαχίας τῶν 'Ηπειρωτῶν (330/325 π. Χ.), ὅταν πλέον ἡ ἡπειρωτικὴ ὁμοσπονδία καθιέρωσε νέους νομισματικούς τύπους¹.

'Εντὸς τοῦ βουλευτηρίου εὐρέθησαν ἐπίσης λιθίνη στήλη, μὲ ἀπελευθερωτικὸν ψήφισμα τοῦ τέλους τοῦ 3ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου π. Χ. αἰ. (πίν. 43α), τμῆμα χαλκῆς πινακίδος, μὲ ἐλλιπὲς ἀπελευθερωτικὸν ψήφισμα τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου π. Χ. αἰ., καὶ ἕτερον μεγάλον χαλκοῦν ἔλασμα ἐνεπίγραφον, ἐφθαρμένον, τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ ἀνάγνωσις δὲν κατέστη δυνατὴ εἰσέτι. 'Αφορᾷ εἰς τὴν χορήγησιν πολιτικῶν δικαιωμάτων περὶ τὰς ἀρχάς τοῦ 2ου π. Χ. αἰ., ὅπως ἐκ τῆς μορφῆς τῶν γραμμάτων καὶ τῆς μνείας στρατηγοῦ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν. Τὸ ψήφισμα τῆς λιθίνης στήλης, τῆς ὁποίας ἐλλείπει τὸ κατώτερον τμῆμα ἢ δὲ ἄνω πλευρὰ εἶναι ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένη (σωζόμενον ὕψος 0.305 καὶ πλάτος ἄνω 0.298, κάτω 0.324 μ.), ἔχει ὡς ἐξῆς:

Στραταγο[ῦ]ντος 'Α[πει-]

ρωτᾶν Εὐδάλκον 'Α-

ριαντέος, προστατεύ-

οντος δὲ Μολοσσῶ-

ν Πολυκλείτου 'Οσσονί-

ου, μηνὸς Φοινικαίου, ἀφῆ-

κε ἐλευθέραν, ἀνέφα-

πτον 'Αγαθόκλειαν, ἂν ἐκά-

λουν Εὐπορίαν, 'Ανάξαν-

δρος Γέλωνος Φαργαναϊ-

ος, ὃν ἄτεκνος.

Μάρτυρες, 'Αντίνους

'Αλεξιμάχου Κλάθρι-

ος, 'Αντίνου[ς Νι] κομά-

[χου - - -].

Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐπιγραφῆς συνίσταται εἰς τὴν μνεῖαν τεσσάρων νέων ἐθνικῶν, ἀγνώστων μέχρι τοῦδε, 'Αριαντεύς, 'Οσσόνιος, Φαργαναῖος καὶ Κλάθριος, ὡς καὶ τοῦ ὀνόματος μηνὸς Φοινικαίου. Εἶναι ὁ ἔβδομος γνωστὸς μὴν μετὰ τὸν 'Αγριάνιον, 'Απελλαῖον, Γαμίλιον, 'Αποτρόπιον ἢ 'Αλιατρόπιον, Κράνειον καὶ Δάτυιον². Περὶ τοῦ ψηφίσματος τούτου καὶ μερικῶν ἄλλων θὰ γίνῃ λόγος εἰς προσεχῆ τόμον τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εφημερίδος.

Εὐρέθησαν ἐπίσης εἰς τὸν χώρον τῆς ἀνασκαφῆς 65 χαλκᾶ νομίσματα, 2 τοῦ Κοινοῦ τῶν Μολοσσῶν, 8 Κοινοῦ 'Ηπειρωτῶν, 7 'Αμβρακίας, 40 ρωμαϊκὰ τοῦ 1ου π. Χ. - 4ου μ. Χ. αἰ. κ. ἄ.

ΣΩΤΗΡΙΟΣ Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ

1. P. R. FRANKE, ἔ. ἄ. σ. 116 κέ.

2. Περὶ τῶν μηνῶν τούτων ἰδὲ N. G. L. HAMMOND, Epirus, 1967, σ. 795 ἐξ. (Onomastikon Epiroticon, Index 1), εἰς τὰς οἰκείας λέξεις.

4. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΝΑΟΥΣΗΣ

Ἡ Ἀρχαιολογική Ἑταιρεία διέθεσε τὴν ἀπαιτουμένην πίστωσιν διὰ τὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ναούσης καὶ κατὰ τὸ 1969. Ὡς προϋπόθεσις τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἀνασκαφῆς τίθεται ἡ ἐξαγορὰ τῶν γειτονικῶν κτημάτων διενεργουμένη τμηματικῶς. Ἡ ὁλοκλήρωσις τῆς διαδικασίας τῆς ἐξαγορᾶς δὲν κατωρθώθη οὔτε κατὰ τὸ 1969.

Ἡ ἐργασία περιωρίσθη κατ' ἀνάγκην εἰς ἀποψίλωσιν τοῦ ἐδάφους τῶν ὑπὸ ἐξαγορὰν κτημάτων ἐκ τῆς ἀγρίας μόνον βλαστήσεως, διαπιστωθέντος ὅτι ὁ ἀρχαιολογικὸς χώρος ἐκτείνεται πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ προανασκαφικοῦ τούτου ἔργου ἡ ἐργασία διεκόπη. Εὐλόγως δὲν ὑπῆρξαν ἰδιαιτέρως ἀξιόλογα κινητὰ ἢ ἀκίνητα εὐρήματα κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο.

Ἀπὸ γειτονικὸν κτῆμα, ὅπου ἐγένετο ἰσοπεδωτικὴ σκαφή διὰ μηχανήματος, προῆλθε μεταξὺ ἄλλων δωρικὸν κιονόκρανον μὲ ἄβακα πλευρᾶς 0.50 μ. καὶ τόρμους ἄνω καὶ κάτω τετραγώνους, πλευρᾶς 0.04 μ. Ὁ κίων εἶχεν 20 ραβδώσεις καὶ διάμετρον 0.40 μ.

ΦΩΤΙΟΣ ΠΕΤΣΑΣ

5. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΑΓΙΟΥ ΑΧΙΛΛΕΙΟΥ

(Πίν. 44 - 50)

Κατά την περίοδον ταύτην¹ ὠλοκληρώθη ἡ ἀνασκαφή εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλεῖου (πίν. 44 καὶ 45α).

Σκοπὸς τῆς ἐφετεινῆς ἀνασκαφῆς ἦτο ἡ διαμόρφωσις τῆς Β. καὶ Ν. ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς, ἡ διευθέτησις τοῦ ἀνατολικοῦ ἐξωτερικοῦ τομέως, ἡ ἀνασκαφή τοῦ Β. (ἀριστεροῦ) κλίτους, ἡ ἀνασκαφή τοῦ Β. τμήματος τοῦ νάρθηκος, ἡ ὀλοκλήρωσις τοῦ καθαρισμοῦ τῆς προθέσεως καὶ τοῦ διακονικοῦ καὶ τέλος ἡ ὀριστικὴ διαμόρφωσις τοῦ περιβάλλοντος τὸ μνημεῖον χώρου.

Διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ περιβάλλοντος τὴν βασιλικὴν χώρου, ἰδίως ἀπὸ τὴν προσπέλασιν ζώων, ἐδημιουργήθησαν κατὰλληλοι ὑψομετρικαὶ διαφοραὶ στάθμης διὰ νὰ ἀποφευχθῇ ἡ δημιουργία φράκτου διὰ τῶν ἀποκομιζομένων ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς λίθων καὶ χωμάτων, τῶν ὁποίων ἐξ ὑπαρχῆς ἐγένετο διαλογή. Τὸ πλεονάζον ὑλικόν — καὶ ἦτο ὄντως μέγα, λόγῳ τῆς μεγάλης εἰς ὕψος ἐπιχώσεως ἐκ τῶν κατακρημνισθέντων τοίχων τοῦ μνημείου — μετεφέρθη εἰς ἀπόστασιν τριακοσίων περίπου μέτρων, εἰς τὴν ἀνατολικὴν ὄχθην τῆς λίμνης, ἐνθα ἐδημιουργήθη πρόχειρον μικρὸν λιμενικὸν ἔργον διὰ τὴν προσέγγισιν ἐπισκεπτῶν μεταφερομένων διὰ τῶν ἰδιομόρφων λέμβων τῆς λίμνης, δεδομένου ὅτι εἶναι δυσχερὲς ἐν γένει ἡ ἀποβίβασις εἰς τὴν νῆσον τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλεῖου. Ἐπιλογὴ ὀπτοπλίνθων καὶ παρολίθων κυβικῆς μορφῆς συνεκεντρώθησαν πλησίον τοῦ μνημείου ἵνα χρησιμοποιηθοῦν εἰς περίπτωσιν ἀναστηλώσεως αὐτοῦ.

Διὰ τὴν καλυτέραν συντήρησιν καὶ προφύλαξιν τῆς βασιλικῆς διεμορφώθη ἀναλημματικὸς προστατευτικὸς τοῖχος εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τὸν Β. τοῖχον τῆς βασιλικῆς συνδεδεμένος μετὰ τοῦ παλαιότερου διαμορφωθέντος κατὰ τὴν δυτικὴν ἐξωτερικὴν περιοχὴν. Λόγῳ τῆς κακῆς καταστάσεως εἰς ἣν ἀνευρίσκοντο ἰδίως αἱ τοιχοποιίαι κατεβλήθη προσπάθεια διὰ τὴν δημιουργίαν προσωρινῆς ἐπικαλύψεως δι' ἀρμολογήματος τῶν ἀνωτέρων ἐπιφανειῶν τῆς τοιχοποιίας διὰ πλουσίου σιμεντοκονιάματος μέχρι τῆς τελικῆς μελέτης ἀναστηλώσεως τοῦ μνημείου. Περιεφράχθη ἐπίσης εἰς ἀπόστασιν καὶ ἀπὸ Νότου ἡ βα-

1. Τὰ πορίσματα τῆς προηγούμενης περιόδου ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ Ἔργον καὶ εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ 1967 καὶ εἰς τοὺς Β' (1965) καὶ Δ' (1969) τόμους τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης (τῶν περιόδων 1965 - 1966, καὶ 1967 ἀντιστοίχως).

σιλική, τὸ δὲ δυτικὸν αἶθριον τὸ συνορεῦον μὲ ἰδιοκτησίας κατοίκων τῆς νήσου ἀπεμονώθη δι' ἀνεγέρσεως ὑψηλοῦ λιθίνου τοίχου (ξηρολιθιάς) μὲ ἐπικάλυψιν σιμεντοκονιάματος (σαμάρι) καὶ ἡσφαλίσθη διὰ ξυλίνης θύρας. Ἐξωτερικῶς τέλος καὶ εἰς ἀπόστασιν δυτικῶς ἀπὸ τῆς βασιλικῆς, διὰ πιστώσεων τῆς Νομαρχίας Φλωρίνης διατεθεισῶν εἰδικῶς διὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ πέριξ χώρου τῆς βασιλικῆς, κατεσκευάσθη, λόγῳ τῶν ἐπικρατουσῶν καιρικῶν συνθηκῶν, σκιάδιον πολύτιμον διὰ τοὺς ἐπισκεπτομένους τὸ μνημεῖον. Διὰ τῆς ἐφετεινῆς ἐργασίας ὠλοκληρώθη σχεδὸν ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς, διεμορφώθη ὁ πέριξ χώρος καὶ συνετηρήθησαν προχειρῶς αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι τοιχοποιαί.

Εἰς τὸν Α. ἐξωτερικὸν τομέα συνεπληρώθη ὁ καθαρισμὸς τοῦ ἐκ τεσσάρων χώρων τετραγώνου κτίσματος τοῦ γειτονεύοντος μὲ τὴν ὄχθην τῆς λίμνης. Εἰς τὸν Ν. ἐξωτερικὸν τομέα ἀνευρέθη κτίσμα ἐκ δύο χώρων, παραλλήλων πρὸς τὸν ἄξονα τῆς βασιλικῆς, ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν Ν. ἐξωτερικὸν τοῖχον τοῦ μνημείου. Ὁ δεξιὸς πρὸς Ν. ὀρθογώνιος χώρος ἐμφανίζει τρίβηλον ἀνοιγμα πρὸς Δυσμάς. Καὶ ἐντὸς τῶν χώρων τούτων ἀνευρέθη πλῆθος ταφῶν μεταγενεστέρων τοῦ κτίσματος, 12ου, 13ου αἰῶνος, ὡς διεπιστώθη καὶ ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων νομισμάτων, αἱ ὁποῖαι συνεχίζονται πρὸς Νότον μέχρι τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ μνημείου.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ταφῶν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ν. ἐξωτερικοῦ τομέως, κατὰ τὴν περιόδον ταύτην, ἀνῆλθεν εἰς τριάκοντα πέντε.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Β. τμήματος τοῦ νάρθηκος (πίν. 45β) ἀνευρέθη πλῆθος ἐπαλλήλων ταφῶν, ὅπως διεπιστώθη τοῦτο καὶ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Ν. τμήματός του. Ὁ τρόπος ταφῆς ἦτο πάντοτε ὁ αὐτός, οἱ σκελετοὶ ἐστραμμένοι συνήθως πρὸς Ἀνατολάς, ἐνίοτε καὶ μὲ κατεύθυνσιν Β. - Ν., πλησίον τῆς βάσεως τῶν τοίχων, μὲ τὰς χεῖρας πάντοτε ἐσταυρωμένας ἐπὶ τοῦ στήθους. Εἰς τὰς ἀνευρισκομένας εἰς τὸν ἐξωτερικὸν τῆς βασιλικῆς χώρον ταφὰς τὴν κεφαλὴν ἐστήριζον εἰς τινὰς περιπτώσεις πλακοειδεῖς λίθοι, ἄλλοτε ὅμως ἡ κεφαλὴ ἐκαλύπτετο κατὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν διὰ δύο κεράμων. Συνήθως εἰς τὰς ταφὰς ἀνευρίσκοντο βυζαντινὰ νομίσματα τοῦ 12ου καὶ τοῦ 13ου αἰῶνος, ὡς καὶ διάφορα χαλκᾶ καὶ ἐξ ὀρειχάλκου κοσμήματα, μίαν ἐπιλογὴν τῶν ὁποίων βλέπομεν εἰς τοὺς πίνακας 46 καὶ 47α. Εἰς τὰς ταφὰς τοῦ νάρθηκος ἀνευρέθη καὶ ἱκανὸς ἀριθμὸς σφαιρικῶν κομβίων ἐκ χαλκοῦ καὶ ὀρειχάλκου, ἐκ δύο ἡμισφαιρίων ἀπαρτιζομένων καὶ συγκεκολλημένων κατὰ τὸν ἰσημερινόν (πίν. 47β). Τινὰ τῶν κομβίων ἦσαν ἐπιχρυσωμένα, ἄλλα δὲ ἐπενδεδυμένα δι' ὑφάσματος.

Συνολικῶς κατὰ τὴν ἐφετεινὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Β. τμήματος τοῦ νάρθηκος ἀνευρέθησαν τριάκοντα πέντε (35) ταφαί, δύο (2) ἐξωτερικῶς εἰς τὴν Β. πλευρὰν τῆς βασιλικῆς καὶ τριάκοντα τρεῖς (33) εἰς τὸν Ν. ἐξωτερικὸν τομέα.

Τὸ Β. κλῖτος τῆς βασιλικῆς ἀπηλευθερώθη ἀπὸ τὰς μεγάλας ἐπιχώσεις. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀνευρέθησαν θραύσματα ἐνεπιγράφων ὀπτοπλίνθων καὶ

δύο βυζαντινὰ νομίσματα Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ (1143 - 1180) (N43, N48). Ἐστερεώθη ὁ ἐξωτερικὸς Β. τοῖχος, ὁ ὁποῖος ἐνεφάνιζε τὴν μεγαλύτεραν καταστροφὴν. Εἰς τὴν πρόθεσιν ἐστερεώθη ὁ βωμὸς (πίν. 48α). Κατὰ τὴν διαδικασίαν τῆς ἀφαιρέσεως τῶν πωρολίθων τοῦ βωμοῦ ἀνευρέθη ἐπὶ τοῦ κροκαλοπαγοῦς ὀρθογωνίου ἀρχαίου λίθου, ὅστις ἐτέθη ὡς βάσις, λαξευμένη ἐπιγραφὴ ἀποξεσθεῖσα εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν καὶ ἴσως πρὸ τῆς μεταφορᾶς τῆς (πίν. 48β). Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν καὶ τοῦ λίθου τούτου διεπιστώθη ὅτι ὁ βωμὸς δὲν ἠδράζετο ἐπὶ τῆς πλακοστρώσεως τοῦ δαπέδου. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τὴν ὁποίαν ἐπεχειρήσαμεν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο διὰ νὰ μελετήσωμεν τὸν τρόπον στηρίξεως τοῦ βωμοῦ, τὴν ἐποχὴν ἐπιστρώσεως τῆς βασιλικῆς καὶ τὸ ἔδαφος θεμελιώσεως τοῦ μνημείου, δεδομένου ὅτι κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο παρατηρεῖται ἡ μεγαλύτερα κλίσις, διεπιστώσαμεν ὅτι ἡ ἐπικάλυψις τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ διὰ πλακῶν ἀποτελεῖ μεταγενέστερον ἔργον καὶ μάλιστα τὴν 3ην φάσιν διαμορφώσεως τοῦ δαπέδου. Εἰς βάθος 0.30 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῶν πλακῶν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ καὶ τὴν τελευταίαν φάσιν διαμορφώσεως, ἀνευρέθη χαλκοῦν νόμισμα (N 38) Ἰσαακίου Β' Ἀγγέλου (1185 - 1195) (;), εἰς βάθος 1.35 δεκανοῦμιον Ἰουστινιανοῦ Α', νομισματοκοπέου Θεσσαλονίκης (N 39), εἰς βάθος 1.80 νόμισμα Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ (N 40) (1143 - 1180) καὶ εἰς βάθος 2.00, ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐθεμελιώθη τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ ναοῦ, ἀργυροῦν νόμισμα Ἰστιάας (N 41) 2ου αἰ. π.Χ. κατὰ τὴν ταῦτισιν τῆς κ. Ἀδαμ. Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εἰς τὸ διακονικὸν διὰ τὴν διαπίστωσιν τῆς διαμορφώσεως τῆς ἀψίδος καὶ τοῦ βωμοῦ διεπιστώθη ἡ ἰδία, ὡς ἡ τῆς προθέσεως, ἐπαλληλίᾳ τῶν φάσεων πλακοστρώσεως τῆς βασιλικῆς καὶ ἔχνη τοῦ διὰ κεραμοκονίας (κουρασσανίου) ἐκτισμένου βωμοῦ (πίν. 49α). Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ βωμοῦ, πρὸ τοῦ 12ου αἰῶνος, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων νομισμάτων (Ἰωάννου Β' Κομνηνοῦ), κατεσκευάσθη ἕτερος, κτιστὸς ἐπίσης, ἐγγεγραμμένος ἐντὸς τῆς ἡμικυκλικῆς κόγχης ἡμικυλινδρικῆς μορφῆς ἐν τομῇ. Πέριξ τοῦ ἀρχικοῦ βωμοῦ καὶ ἕως τὸ μέγιστον βάθος, περὶ τὰ τριάντα ἑκατοστὰ ἐκ τῆς στάθμης τῆς σημερινῆς πλακοστρώσεως, ἀνευρέθη πλῆθος βυζαντινῶν νομισμάτων 12ου καὶ 13ου αἰῶνος (N 1 - N 21), χαλκᾶ μέλη λειτουργικῶν σκευῶν, λείψανα ὑαλίνων κανδηλῶν, χαλκίων κοσμημάτων (πίν. 49β), τεμάχιον ὀρειχαλκίνου ἀγαλματιδίου πολεμιστοῦ — ἄσπις μετὰ τῆς κρατούσης ταύτην χειρὸς — (πίν. 50) καὶ μολύβδινον φιαλίδιον μύρου (;) μετὰ γραμμικῆς ἐκγλύφου παραστάσεως, ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῆς Ἀγίας Θεοδώρας καὶ ἐπὶ τῆς ἐτέρας τοῦ Ἀγίου Δημητρίου.

Ἐν τέλει παρέχομεν κατάλογον τῶν ἀνευρεθέντων νομισμάτων:

1. Λαρίσης 4ου π.Χ. αἰ. (N 45), ἔξω τοῦ Β. τοίχου.
2. Τετρώβολον Ἰστιάας 2ου π.Χ. αἰ. (N 41). Κάτωθεν τῆς προθέσεως.

3. Δεκανούμμιον Ἰουστινιανοῦ Α' (νομισματ. Θεσσαλ.) (N 39). Κάτωθεν τῆς προθέσεως.
4. Ἰωάννης Β' Κομνηνός (1118 - 1143) (N 6) εἰς τὸ διακονικόν.
5. » » » (N 22) εἰς τὸν νάρθηκα.
6. » » » (N 49) ἐξωτ. τοῦ Β. τοίχου.
- 7-16. Μανουὴλ Α' Κομνηνός (1143 - 1180) (N 2, N 3, N 5, N 8, N10, N15, N 16, N 17, N 18, N 19) εἰς τὸ διακονικόν.
- 17-18. » » (N 26, N 27) εἰς τὸν νάρθηκα.
- 19-20. » » (N 43, N 48), εἰς τὸ Β. κλιῖτος.
21. » » (N 40) εἰς τὴν πρόθεσιν.
22. Ἰσαάκιος Β' Ἀγγελος (1185 - 1195) (N 35) εἰς τὸν νάρθηκα.
23. » Ἀγγελος(;) » (N 38) εἰς τὴν πρόθεσιν.
- 24-25. Ἀλέξιος Γ' (1195 - 1203) (N25, N 34) εἰς τὸν νάρθηκα.
26. » » » (N 47) ἐξωτ. τοῦ Β. τοίχου.
27. Θεόδωρος Ἀγγελος Κομνηνός (Θεσσαλονίκης) (1222 - 1230) (N 11) εἰς τὸ διακονικόν.
28. Θεόδωρος Ἀγγελος Κομνηνός (Θεσσαλονίκης) (1222 - 1230) (N 30) εἰς τὸν Νάρθηκα.
- 29-32. Μανουὴλ Ἀγγελος Κομνηνός Δούκας (Θεσσαλονίκης) (1230 - 1232) (N 23, N 24, N 28, N 36) εἰς τὸν Νάρθηκα.
33. Μιχαὴλ Β' Δεσπότης Ἡπείρου (1237 - 1271) (N 50) εἰς τὸ Β. κλιῖτος.
- 34-36. Ἰωάννης Βατάζης (1222 - 1254) (N 1, N 7, N 20) εἰς τὸ διακονικόν.
37. Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγος (1261 - 1282) (N 12) εἰς τὸ διακονικόν.
- 38-42. 13ου αἰῶνος (N 4, N 9, N 13, N 14, N 21) εἰς τὸ διακονικόν.
- 43-44. 13ου αἰῶνος (N 29, N 37) εἰς τὸν νάρθηκα.
45. 13ου αἰῶνος (N 44) ἐξωτερικῶς τοῦ Ν. τοίχου.
- 46-48. 13ου αἰῶνος ἐνετικά γρόσια (N 31, N 32, N 33) εἰς τὸν νάρθηκα.
49. Τουρκικόν (N 46) παρὰ τὰ ἐρείπια τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.
50. Μολύβδινον νομισματόμορφον (N 42).

Ἡ ταύτισις τῶν νομισμάτων τούτων¹ ἐγένετο ὑπὸ τῆς Διευθυντρίας τῆς

1. Πληροφορίαι καὶ στοιχεῖα ἀνασκαφικὰ ὡς πρὸς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν νομισμάτων κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν ἐτῶν 1966 καὶ 1967 εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλεῖου ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ γράφοντος εἰς τὴν Ἐπιστημονικὴν Ἐπετηρίδα τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης, τ. 4, 1969, σ. 181 - 192. Ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλεῖου, Δευτέρα (1966) καὶ Τρίτη (1967) περίοδος ἐργασιῶν.

Ἡ δημοσίευσις τῶν νομισμάτων τῶν ἀνευρεθέντων κατὰ τὰς παλαιότερας περιόδους τῆς ἀνασκαφῆς — 1965, 1966 καὶ 1967 — ἐγένετο ὑπὸ τῆς κ. Οἰκονομίδου εἰς τὴν Revue Numismatique, 6ème serie, τ. 9, 1967, σ. 252 - 264 (πίν. XL - XLIII) εἰς τὸ

Νομισματικῆς Συλλογῆς 'Αθηνῶν κ. 'Αδαμαντίας Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου, ἡ ὁποία καὶ θὰ τὰ δημοσιεύσῃ προσεχῶς εἰς τὸν οἰκεῖον τόμον τοῦ 'Αρχαιολογικοῦ Δελτίου.

Πρὸς τὴν κ. Οἰκονομίδου ἐκφράζομεν καὶ ἐκ τῶν γραμμῶν τούτων τὰς εὐχαριστίας μας.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Κ. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

'Αρχαιολογικὸν Δελτίον, Χρονικά, Νομισματικὴ Συλλογὴ 1966, τ. 22, 1967 (1968), σ. 8-9, πίν. 6, 7, καὶ 23, 1968 (1969) ἔ. ἀ. σ. 12, πίν. 7, τέλος δὲ εἰς τὴν 'Επιστημονικὴν 'Επετηρίδα τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης, τ. 4, 1969, σ. 209-213, πίν. 95-96.

Δεκαετίαν συνεπλήρωσεν ἐφέτος ἡ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1958 ἀρξαμένη ἐλληνικὴ ἀνασκαφὴ εἰς τὸν χώρον τῶν Φιλίππων.

Κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα ἀνεσκάφη καὶ ἡρευνήθη ἑκτασις ἐπτὰ περίπου στρεμάτων, ὀριζομένη ὑπὸ τεσσάρων ὁδῶν, δύο κυρίων ἀρτηριῶν, ἧτοι τῆς Ἑγνατίας κατὰ Βορρᾶν καὶ τῆς προεκτάσεως τῆς ὁδοῦ τῆς διασχιζούσης τὴν Ἐμπορικὴν Ἀγορὰν τοῦ Forum κατὰ Νότον, καὶ δύο δευτερευουσῶν, τῆς κατὰ Δυσμάς, μεταξὺ τοῦ Forum καὶ τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου, καὶ τῆς ἐτέρας πρὸς Ἀνατολὰς, ἣτις καὶ ἐρευνᾶται εἰσέτι. Εἰς τὸν τετράγωνον τοῦτον χώρον, ἐμβαδοῦ 7.000 μ.², περιλαμβάνεται ὅλον τὸ συγκρότημα τοῦ Ὀκταγώνου, ἧτοι ὁ ὀκταγωνικὸς ναὸς μεθ' ὅλων τῶν ἐξαρτημάτων αὐτοῦ λειτουργικῆς χρήσεως, τὸ βαλανεῖον, τὸ «ἐπισκοπεῖον», καὶ τινες ἄλλοι βοηθητικοὶ χώροι, ὡς καὶ τὸ τρίστοον αἶθριον μετὰ τῶν προπυλαίων αὐτοῦ τῆς ἀρχαιοτέρας ὑπὸ τὸ Ὀκτάγωνον ἐκκλησίας.

Κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα παρηκολούθησαν, ὡς ἐκπαιδευόμενοι, τὰς ἀνασκαφάς, λαμβάνοντες ἐνεργὸν μέρος εἰς αὐτάς, περὶ τοὺς πεντήκοντα φοιτηταὶ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Τμήματος τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ἐξ ὧν πολλοὶ ὑπηρετοῦν ἤδη εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ὑπηρεσίαν τοῦ Κράτους καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ὡς βοηθοὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν Ἐδρῶν.

Εὐχαριστίαι ὀφείλονται πρὸς τὸ ἀξιότιμον Συμβούλιον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ τὴν συνεχῆ συμπαράστασιν τοῦ γεραροῦ Ἰδρύματος εἰς τὰς ἐν λόγῳ ἐρεῦνας, αἵτινες ὀλοκληρούμεναι ἐντὸς συντόμου, ὡς ἐλπίζω, χρόνου θὰ συμβάλουν οὐσιαστικῶς εἰς τὴν λύσιν πολλῶν ἐπὶ μέρους ἀρχαιολογικῶν, λειτουργικῶν, λατρευτικῶν καὶ ἱστορικῶν προβλημάτων ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν βαθυτέραν γνωριμίαν τοῦ τόπου γενικώτερον καὶ ἰδιαιτέρως τῆς πόλεως τῶν Φιλίππων.

Τὸ Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ συνέβαλεν ἐπίσης εἰς τὴν ἀναληφθεῖσαν ἐν Φιλίπποις ἔρευναν, δι' ἣν εὐχαριστοῦμεν τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν καὶ γενικῶς τὰς Πανεπιστημιακὰς Ἀρχάς.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἔτους τούτου κύριοι σκοποὶ προετέθησαν: 1) ἡ ἀποκάλυψις τοῦ ΒΑ. τοῦ ὀκταγώνου ναοῦ ὑπολοίπου τμήματος τοῦ «ἐπισκοπείου», 2) ἡ συνέχισις τῶν ἐρευνῶν εἰς τὸν πυλῶνα τοῦ αἵθριου τῆς ἀρχαιοτέρας ὑπὸ τὸ Ὀκτάγωνον ἐκκλησίας, 3) ἡ διερεύνησις τοῦ κατὰ μῆκος τοῦ

ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ ὀκταγώνου χώρου καὶ 4) ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνευρεθέντων κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ ταυτισθέντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἀναπαράστασις τοῦ κτηρίου καὶ ἀποκατάστασις τοῦ ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ προπύλου τοῦ Ὀκταγώνου.

Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν συμμετέσχον, πολλὴν παρασχόντες μοι βοήθειαν, οἱ βοηθοὶ τῆς Ἑδρας τῆς Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας δ. Ἄννα Τσιτουρίδου καὶ κ. Γεώργ. Γούναρης, ὁ ἀρχιτέκτων κ. Ἀργ. Μπακιρτζῆς καὶ ὁ ἔμπειρος σχεδιαστὴς κ. Ἀργ. Κούντουρας. Προσέτι ἔλαβον μέρος δι' ἐκπαίδευσιν φοιτηταὶ καὶ φοιτήτριαι τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Τμήματος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

1. ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ «ΕΠΙΣΚΟΠΕΙΟΥ»

Ἀνατολικῶς τοῦ διαμερίσματος XL, εἰς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ ὁποίου διατηρεῖται δίλοβον ἄνοιγμα, ἡρευνήθη εὐρὺ δωματίον (XXXVIII), διαστάσεων 5.70 × 5.65 μ. (παρένθ. πίν. Α, καὶ πίν. 51). Τούτου ὁ βόρειος τοῖχος, λίαν κακῆς κατασκευῆς ἐξ ἀργολιθοδομῆς, ἀποκλίνει αἰσθητῶς τῆς ἰσογραμμῆς αὐτοῦ. Οὕτω ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ τετραγώνου χώρου μετρεῖ 5.20 μ. ἔναντι 5.70 μ. τῆς δυτικῆς. Καὶ ὁ νότιος τοῖχος τοῦ δωματίου τούτου, μολονότι ἐπιμελεστέρας τῆς τοῦ βορείου κατασκευῆς, δὲν ἀνήκει εἰς τὸ ἀρχικὸν κτίσμα ἀλλὰ κατεσκευάσθη μεταγενεστέρως.

Εἰς τὸ δάπεδον τοῦ χώρου τούτου ἀπεκαλύφθη ὀρθογώνιος βάθυνσις 0.20 μ. καὶ ἐσωτερικῶν διαστάσεων 2.25 × 3.30 μ., ἐκφεύγουσα αἰσθητῶς τῶν ἀξόνων τοῦ διαμερίσματος (πίν. 51β). Ἡ βάθυνσις αὕτη περιβάλλεται διὰ μαρμαρίνου πλαισίου πλάτ. ± 0.50 μ., συνισταμένου ἐκ ποικίλου μήκους μαρμάρων ἐχόντων κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν στενὴν πλευρὰν ὁμοιομόρφους γλυφάς. Ἐφ' ἐκάστης τῶν τεσσάρων πλευρῶν τοῦ παραλληλογράμμου πλαισίου, ἐκτὸς τῶν κατ' ἀποστάσεις ἀνομοιομόρφων τόρμων γομφώσεως (παρένθ. πίν. Α), παρατηρήθησαν κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας ἔχνη δηλοῦντα τὴν ἑδρασιν εἰς τὰ σημεῖα ταῦτα βάσεων κιόνων, μία τῶν ὁποίων εὐρέθη παραπλεύρως κατακειμένη ἔχουσα συμφυᾶ τὸν κιόνα, οὗτινος τμήμα διατηρεῖται. Ἐπίσης ἐπὶ τοῦ πλαισίου καὶ κατὰ μῆκος αὐτοῦ διεπιστώθησαν ἔχνη, πλάτ. 0.25 μ., ἐφ' ὧν ἔβαινον βατῆρες θωρακίων. Πολλοὶ τῶν βατῆρων τούτων ὡς καὶ τινὰ τεμάχια θωρακίων, ἔχοντα πᾶχος ἴσον πρὸς τὸ πλάτος τῆς ἐγκοπῆς τῆς ὑποδοχῆς τῶν βατῆρων, εὐρέθησαν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ χώρου. Τὸ δάπεδον τῆς βαθύνσεως καλύπτεται διὰ μαρμαρίνων πλακῶν τοποθετημένων ἄνευ σχεδίου, αἵτινες φέρουν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἀβαθεῖς διὰ βελόνης χαραγὰς.

Ἡ ποικιλία τῶν διαστάσεων τῶν μαρμάρων τοῦ πλαισίου τούτου, αἱ παρατηρούμεναι μεταποιήσεις, αἱ θέσεις καὶ αἱ κατευθύνσεις τῶν παραλληλογράμμων τόρμων καὶ αἱ ἀκανόνιστοι καὶ ἀνισομεγέθεις πλάκες τοῦ πυθμένου, πείθουν ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ δευτέρας χρήσεως τῶν μαρμάρων.

Τὸ κατασκευάσμα τοῦτο ἐχρησίμευσε πιθανώτατα ὡς «κρήνη», ἥτις ἔφερε κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας αὐτῆς κίονας, ἐφ' ὧν ἐπεκάθητο ἐνδεχομένως ἐπιστύλιον, περιεβάλλετο δὲ διὰ θωρακίων. Τὴν περὶ «κρήνης» ὑπόθεσιν ἐπιρρωνύει ἡ κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν ὑπαρξίς κτιστοῦ ἐκ κεραμικοῦ κονιάματος ἀγωγοῦ, ὅστις ἀπολήγει εἰς ὁπὴν ἐσωτερικῶς τῆς αὐτῆς γωνίας.

Ὁ κατὰ Βορρᾶν τοῦ διαμερίσματος τούτου χώρος XLIX, διαστάσεων 5.15 × 5.60 μ., δὲν ἐπικοινωνεῖ μετ' οὐδενὸς τῶν περὶ αὐτὸν δωματίων (πίν. 51α καὶ 52α), ἀγνωστον δὲ εἶναι εἰσέτι ἂν οὗτος ἐκτείνεται ἐτι περαιτέρω πρὸς Βορρᾶν μὴ ἐπεκταθείσης πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην τῆς ἀνασκαφῆς. Καὶ ὁ χώρος οὗτος, ὡς καὶ ὁ νοτίως αὐτοῦ XXXVIII, κατὰ καιροὺς διερρυθμίσθη. Τοῦτο δηλοῦται ἐκ τῆς προχειρότητος τῆς κατασκευῆς τοῦ νοτίου τοίχου, ὅστις ἐδράζεται ἐπὶ ἀρχαιότερου στυλοβάτου, ἐκ τῶν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἀναφανέντων κατὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῆς ἐπιχώσεως ἐν τῷ χώρῳ ἀσυνδέτων πρὸς τὸ σύνολον τοίχων καὶ τοιχαρίων εἰσέτι δὲ καὶ τοῦ μαρμαρίνου οὐδοῦ, τοῦ ὁποῦ ἡ ὑπαρξίς πρὸς τὸ παρὸν εἶναι ἀνερμήνευτος (πίν. 52α). Καὶ τὸ ἐπὶ ἐκ κεραμικοῦ κονιάματος ὑποστρώματος, πάχ. 0.05 μ., πολυχρῶμον καὶ ποικίλον μαρμαροθέτημα, συνιστάμενον ἐκ παραλληλογράμμων πλακῶν, τριγωνικῶν πλακιδίων καὶ ἀνισομεγέθων δίσκων, σαφῶς μαρτυρεῖ τὰς πολλαπλᾶς ἐπιδιορθώσεις, προχείρους ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, αἵτινες ἐγένοντο περὶ τὸ κεντρικὸν σημεῖον καὶ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ.

Οἱ περιγραφέντες χώροι XXXVIII καὶ XLIX παρουσιάζουν πολλὰ καὶ ποικίλα γενικώτερα προβλήματα, ἀφορῶντα τὴν ἀρχιτεκτονικὴν διαμόρφωσιν τοῦ «ἐπισκοπέιου», τὸ ὅποιον ἰδρυθὲν ἐν μέρει τοῦλάχιστον ἐπὶ ἀρχαιότερου, ὡς πιστεύω, καὶ ἀχρηστευθέντος κτίσματος ὑπέστη κατ' ἐποχὰς διαφόρους μετασκευάς, ἐπιβληθείσας εἴτε ἐκ τυχαίων καταστροφῶν (πυρκαϊῶν, σεισμῶν κ.ἄ.), εἴτε ἐκ τῆς προσπάθειας τῆς ἐξυηρητέσεως τῶν ἐκάστοτε παρουσιάζομένων ἀναγκῶν.

Τὰ τρία διαμερίσματα XL, XXXVIII καὶ XLIX (παρένθ. πίν. Α καὶ πίν. 51α), ὡς ἀποδεικνύεται, ἀπετέλουν ἄλλοτὲ ποτε συνεχόμενον ἄνευ ἐνδιαμέσων διαχωρισμάτων ἐνιαῖον χώρον, εἰς ὃν δέον νὰ προστεθῇ, κατὰ τὴν γνώμην μου, καὶ πρὸς Βορρᾶν ὅμοιος πρὸς τὸ νότιον διαμέρισμα XL. Ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων χώρων οἱ μὲν κατὰ τὸ μέσον κείμενοι δύο ἦσαν ὑπαίθριοι, οἱ δὲ δύο ἀκραῖοι ἐστεγασμένοι. Αἱ ἐνδείξεις περὶ τούτου εἶναι σαφεῖς. Εἰς μὲν τοὺς πρώτους καὶ εἰς βάθος ± 0.60 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου ὕψους τῶν περικλειόντων αὐτοὺς δυτικῶς καὶ ἀνατολικῶς τοίχων δὲν ἐσημειώθησαν κρημνίσματα. Ἀντ' αὐτῶν χῶμα μόνον, μεταφερθὲν προφανῶς διὰ τεχνητὴν ἐπίχωση, μετ' ἐλαχίστων ἐν συμφυρμῷ ἀργῶν λίθων καὶ τινων τεμαχίων κεραμίδων. Προσέτι εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ διαμερίσματος XXXVI καὶ εἰς ὕψος ± 2.10 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου ἡνοίγοντο δύο παράθυρα, ἅτινα προϋποθέτουν τὸν πρὸς Ἀνατολὰς αὐτῶν χώρον ὑπαίθριον (ΠΑΕ 1968, 75, πίν. 53α). Καὶ ἡ ὑπαρξίς

τῆς μαρμαρίνης μετὰ κίωνων «κρήνης» εἰς τὸν χῶρον XXXVIII συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἐμῆς ἀπόψεως.

Ἀντιθέτως τὸ διαμερίσμα XL, εἰς ὃ πρὸ ἐτῶν εὐρέθη κατὰ χώραν ὀρθογώνιος μαρμαρίνη λεκάνη, ἐφωτίζετο ἀφ' ἑνὸς ἐκ τοῦ κατὰ τὸν νότιον τοῖχον ἀνοιγομένου διβήλου, ἀφ' ἑτέρου διὰ δύο εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον μεγάλων παραθύρων, ἐξ ὧν τὸ νότιον διὰ τῆς προσθήκης βαθμίδων τινῶν καὶ ὑπὲρ τὸ δέον ὑψηλῶν μετεβλήθη κατὰ τινα ὄψιμον μετασκευὴν εἰς θύραν ὁδηγοῦσαν εἰς τὸν διάδρομον XLI (ΠΑΕ 1958, 89, πίν. 65α). Τὰ ἀνοίγματα ταῦτα προϋποθέτουν ἐστεγασμένον χῶρον. Παρομοίου διαμερίσματος, παραλλήλου πρὸς τὸ XL, τὴν ὑπαρξίν ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσωμεν καὶ κατὰ τὴν βορείαν πλευράν. Οὕτω ἐσχηματίζετο πειρὸς σχημον ἀρχιτεκτονικὸν σύνολον, τὸ ὁποῖον κατὰ μὲν τὸ κέντρον, ἔνθα ἡ «κρήνη» καὶ τὸ μαρμαροθέτημα, ἦτο ὑπαίθριον ἐνῶ τὰ ἐκαστέρωθεν αὐτοῦ διαμερίσματα ἐστεγασμένα. Ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευράν τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου πολλῶν βάσεων κίωνων καὶ κιονοκράνων, ὑποθέτω ὅτι τὸ μεταξὺ τῶν ἐστεγασμένων διαμερισμάτων ἐλεύθερον ἐπίμικτες τμήμα ὠρίζετο κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν διὰ κιονοστοιχίας, ἐδραζομένης εἴτε ἐπὶ τοῦ ἐδάφους εἴτε ὑψηλότερόν πως ἐπὶ χθαμαλοῦ τοίχου.

Τίθενται ὅμως τὰ ἐρωτήματα: Πότε χρονικῶς τοποθετεῖται ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὕτη διαμόρφωσις; Ἀνῆκεν εἰς προγενέστερον τοῦ «ἐπισκοπείου» κτήριον συμπεριληφθὲν ἐν συνεχείᾳ εἰς αὐτὸ καὶ ποία ἡ τύχη αὐτοῦ εἰς ὀψιμωτέρους χρόνους; Αἱ ἀπαντήσεις εἰς τὰ οὐσιώδη διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνασκαπτομένου συγκροτήματος ἐρωτήματα δὲν εἶναι εὐχερεῖς. Ἀπαιτοῦνται λεπτομερεῖς εἰσέτι ἐπὶ μέρους ἔρευναι. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον διαπιστοῦται ἐκ τῆς ἐφετεινῆς ἀνασκαφῆς εἶναι ὁ ἀπόλυτος διαχωρισμὸς δύο κυρίων οἰκοδομικῶν περιόδων. Ἡ πρώτη ἀνήκει εἰς τὴν πρὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ὀκταγώνου ἐποχῇ, καθ' ἣν εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἡ διαπιστωθεῖσα ἀρχαιοτέρα ἐκκλησία· ἡ δευτέρα εἰς τὸν χρόνον τῆς κατασκευῆς τοῦ Ὀκταγώνου ναοῦ.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέδειξεν ὅτι κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην περίοδον ἐπῆλθον οὐσιαστικαὶ μεταβολαὶ εἰς τὸ ἀνωτέρω περιγραφέν συγκρότημα τῶν ὑπαίθριων χώρων. Αἱ μεταλλαγαὶ αὗται συνίστανται κυρίως εἰς τὴν διὰ φερτοῦ χρώματος μερικὴν ὑψωσίν τοῦ δαπέδου, τὴν ἐκ ταύτης ἀναγκαστικὴν ἀλλοίωσιν τῆς λειτουργίας οἰκοδομικῶν τμημάτων καὶ τὴν παραμόρφωσιν τῶν ἀποκαλυφθέντων χώρων. Οὕτω εἰς τὰ συνεχόμενα διαμερίσματα XXXVIII καὶ XLIX παρατηρήθη ὅτι μέχρι βάθους ± 1.20 μ. ἀπὸ τῆς ἄνω ἀπολήξεως τῶν διατηρουμένων τοίχων ἡ ἐπίχωσις συνίσταται ἐκ κανονικῶν κρημνισμάτων, ἥτοι ἐκ κεραμεικοῦ κονιάματος, λίθων ἀργῶν, πλίνθων καὶ κεράμων καλυπτήρων καὶ στρωτήρων. Ἐπίσης μεταξὺ τῶν κρημνισμάτων εὐρέθησαν: χαλκοῦν ἄγκιστρον μετὰ ἀλύσεως, χαλκοῦς δακτύλιος μετὰ σφενδόνης ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης, ἥλοι, θραύσματα ὑαλίνων δοχείων, σπαράγματα ἐντοιχιῶν ψηφιδωτῶν καὶ μικρὰ τεμάχια μαργάρου. Ἀντιθέτως τὸ ὑπόλοιπον στρώμα μέχρι τοῦ δαπέδου ἀπο-

τελεῖται, ὡς ἐσημειώθη, ἐκ χρώματος φερτοῦ. Τὰ εὐρεθέντα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη διεπιστώθησαν κυρίως εἰς μικρὸν ὕψος μεταξὺ τῶν χωμάτων ἢ ἐπὶ τοῦ δαπέδου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖ ὅτι ταῦτα προέρχονται ἐκ τῆς «κρήνης», τοῦθ' ὅπερ καὶ ἠλέγχθη διὰ τῆς ἐπανατοποθετήσεως ἐνίων ἐξ αὐτῶν εἰς τὰς θέσεις εἰς αἷς ἀρχικῶς ἀνῆκον. Ἡ διαφορὰ τῆς ἐπιχώσεως καὶ ὁ σαφὴς διαχωρισμὸς αὐτῆς εἰς δύο κύρια στρώματα ὡς καὶ αἱ εἰς ὕψος ± 0.60 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον ἐνδείξει κανονικοῦ καὶ λείου ἐπιχρίσματος (πίν. 52α) ἐνισχύουν τὰς περὶ σημαντικῶν μετασκευῶν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ὀκταγώνου ἡμετέρας ἀπόψεις. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὑπερψώθη ἐπίσης ἡ στάθμη τοῦ δαπέδου τοῦ στενομήκους χώρου XLI, πλάτ. 3.30 μ., ὅστις ἀποτελεῖ γαμματόσχημον διάδρομον ἀρχόμενον νοτίως τοῦ δωματίου XL καὶ καμπτόμενον εἰς ὀρθὴν γωνίαν πρὸς Βορρᾶν, ἄγνωστον δὲ εἰσέτι τοῦ ἀπολήγοντα (παρένθ. πίν. Α καὶ πίν. 51α). Οὗτος εἰς ἀπόστασιν 7.45 μ. ἀπὸ τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ δωματίου XL διακόπτεται δι' ἐγκαρσίου ἐξ ἀργολιθοδομῆς τοίχου, πάχ. 0.65 μ., προχείρου κατασκευῆς. Τὸ δάπεδον τοῦ διαδρόμου τούτου, τὸ ὁποῖον εἰς πολλὰ σημεῖα ὑπεχώρησε σχηματίζον ὁμαλὰ βαθύσματα, εἶναι ἐστρωμένον μέχρι σημείου τινὸς διὰ μεγάλων τετραγώνων σχιστολιθικῶν πλακῶν ἀμελῶς πως τοποθετημένων (παρένθ. πίν. Α καὶ πίν. 52β).

Ἡ σκαφή συνεχίσθη ἐκ τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ διαδρόμου XLI πρὸς Βορρᾶν, ἐξωτερικῶς καὶ κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς. Παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ τοίχου ἀπεκαλύφθη κατώφλιον μήκους 1.40 μ., τὸ ὁποῖον φέρει εἰς τὸν παραλληλόγραμμον χώρον XLIII, πλάτ. 2.45 μ. καὶ μήκ. 3.55 μ. (παρένθ. πίν. Α καὶ πίν. 53α). Τούτου ὁ ἀνατολικὸς τοίχος εἰς ὑστέραν ἐποχὴν ἀφηρέθη, διαπιστωθείσης μόνον τῆς στερεᾶς ὑποδομῆς αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν κατακρημνισμάτων, ἐν οἷς παρετηρήθη μέγας ἀριθμὸς κεράμων στρωτῆρων καὶ καλυπτῆρων, διεπιστώθησαν εἰς στῶμα ἐπικαθήμενον ἐπὶ τοῦ δαπέδου καὶ εἰς βάθος ± 1.00 μ. ἀπὸ τοῦ σωζομένου ὕψους τοῦ τοίχου ἔχνη πυρὸς ἔντονα. Κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν ἀπεκαλύφθησαν κατὰ χώραν ὁ εἰς παρὰ τὸν ἄλλον δύο μεγάλοι ὀξυπύθμενοι πίθοι καὶ παρ' αὐτοὺς τὰ καλύμματα αὐτῶν, τὸ μὲν πῆλινον διαμ. 0.24 μ. καὶ τὸ ἕτερον λίθινον διαμ. 0.28 μ. ἀποκοπὴν εἰς δύο τεμάχια. Εἰς ὑψηλότερον στῶμα, 0.68 μ. ἀπὸ τοῦ σωζομένου ὕψους τῶν τοίχων, καὶ παρὰ τὴν θύραν ἀνευρέθη τμῆμα τόξου, προερχόμενον πιθανῶς ἐκ τοῦ τοξώματος τῆς εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον ἀνοιγομένης θύρας. Εἰς τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ αὐτοῦ δωματίου διεπιστώθη ἐτέρα θύρα ὁδηγοῦσα εἰς μὴ ἀνασκαφέντα εἰσέτι χώρον. Κατὰ τὸ κέντρον τοῦ βορείου τοίχου καλῶς διατηρουμένη εἴσοδος πλάτ. 1.20 μ. φέρει εἰς τὸ διαμέρισμα XLIV. Εἰς τὸν χώρον τοῦτον, διαστ. 3.35×3.45 μ., καθαρισθέντα, ἀνεφάνη κλίβανος ἐλλειψοειδοῦς σχήματος, τοῦ ὁποίου τὰ τοιχώματα, πλάτ. ± 0.28 μ., συνίστανται εἰς μὲν τὴν ὑποδομήν, ἥτις βαθύνεται καὶ χαμηλότερον τοῦ δαπέδου, ἐξ ἀργολιθοδομῆς, εἰς δὲ τὸ ἄνω τμῆμα ἐκ πλίνθων ποικίλου μεγέθους καὶ πάχους συνδεδόμενον

δι' ἀργιλώδους κονιάματος, οἵτινες σχηματίζουν τοιχάριον ὕψους ± 0.40 μ., ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀρχεται ἡ γένεσις θόλου (παρένθ. πίν. Α καὶ πίν. 53β). Ὁ κλιβανος καταλαμβάνει ὅλον σχεδὸν τὸ ἐμβαδὸν τοῦ διαμερίσματος ἀπολήγων κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα εἰς στόμιον πλάτ. 0.70 μ., τὸ ὁποῖον ἐνοῦται μετὰ τῆς εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου ἀνοιγομένης θυρίδος ἐχούσης ἐσωτερικῶς μὲν τὰς διαστάσεις τοῦ στομίου τοῦ κλιβάνου, ἐξωτερικῶς δὲ στενουμένης εἰς πλάτ. 0.50 μ. Ἐκ τῶν εὐρεθέντων ἐν συμφυρμῷ μὲ τὰ ἐντὸς αὐτοῦ κρημνίσματα τετηγμένων μαζῶν μετάλλου τεκμαίρεται ὅτι πρόκειται περὶ κλιβάνου ὑψηλῆς θερμαντικῆς τάσεως. Ἀμφιβάλλω ἐὰν οὗτος ἐξ ἀρχῆς κατελάμβανε τὸν χῶρον XLIV. Ἡ κατασκευὴ αὐτοῦ δίδει τὴν ἐντύπωσιν μᾶλλον προχείρου ἐργασίας ἢ δὲ κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον διανοιγεῖσα θυρίς, τὸ ἀναφανέν ὑπ' αὐτὴν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν παρεῖαν τοῦ τοίχου πεζούλιον καὶ ἡ ἀχρηστευθεῖσα κατὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον θύρα συνηγοροῦσι μᾶλλον ὑπὲρ μεταγενεστέρας ἐποχῆς.

Κάτωθι τοῦ κλιβάνου ἀπεκαλύφθη κτιστὸς ἀγωγὸς τομῆς ὀρθογωνίου, πλάτ. 0.30 μ., ἔχων κατεύθυνσιν ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμάς. Ὁ ἀγωγὸς οὗτος φαίνεται ὅτι μετὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ κλιβάνου ἡχρηστεύθη.

Τὸ τρίτον πρὸς Βορρᾶν δωματίον XLV εἶναι τετράγωνον, διαστ. 3.40×3.40 μ., καὶ ἐπικοινωνοῦν πρὸς τὸν δυτικὸν γαμματοειδῆ χῶρον XLI διὰ θύρας, πλάτ. 1.20 μ., διατηρούσης τὸ μαρμάρινον κατώφλιον αὐτῆς (παρένθ. πίν. Α). Δάπεδον κανονικὸν δὲν διεπιστώθη. Οὐχ ἤττον ἐνδείξεις τινὲς πείθουν ὅτι ὑπῆρχε ποτε πρόχειρος τοῦλάχιστον ἐπίστρωσις ἐκ πλινθίνων πλακῶν, δι' ὧν ἀπεκρύπτετο καὶ ὁ ἀναφανὲς ἀγωγὸς (πίν. 55α). Οὗτος εἶναι κτιστὸς, τετραγώνου τομῆς καὶ ἔχει ὕψος μὲν 0.13 μ. πλάτ. δὲ 0.14 μ. Ἀρχεται ἀπὸ τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ διαμερίσματος κατευθυνόμενος βορειοδυτικῶς. Καλύπτεται κατὰ τὸ μέγιστον μέρος διὰ σχιστολιθικῶν πλακῶν καὶ μόνον κατὰ τὴν γωνίαν ἐνθεν ἐκκινεῖ διὰ τμήματος θωρακίου διακεκοσμημένου δι' ἀναγλύφου κύκλου καὶ σταυροῦ. Παρὰ τὸ θωράκιον τοῦτο, καὶ ἐν ἐπαφῇ σχεδὸν πρὸς τὸν νότιον τοῖχον, ἀπεκαλύφθη ἐμπεπηγμένος εἰς τὸ ἔδαφος παχὺς κυκλικὸς λίθος, διαμ. 0.38 μ., φέρων εἰς τὸ κέντρον ἐλλειψοειδῆ ὀπὴν καὶ τόρμον παρ' αὐτήν.

Ἡ σκαφή συνεχίσθη καὶ εἰς τὸν συνεχόμενον πρὸς Βορρᾶν χῶρον XLVI, διαστ. 3.43×3.30 μ. (παρένθ. πίν. Α). Εἰς τὸ κέντρον τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἀνοίγεται θύρα πλάτ. 1.20 μ. διατηροῦσα τὸν μαρμάρινον οὐδόν. Πρὸ αὐτῆς ἐφάνη μέγα τμήμα πίθου. Ἄλλος πίθος εὐρέθη κατὰ χώραν παρὰ τὸ κέντρον τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου. Εἰς ὕψος 0.20 μ. ἐκ τοῦ δαπέδου, ἐπεστρωμένου διὰ συμπληρωτοῦ χρώματος, οἱ τοῖχοι εἰς μεμονωμένα τμήματα φέρουν ἐπίχρισμα ἐξ ἀμμοκονίας. Κατὰ τὸν καθαρισμόν τοῦ χώρου παρετηρήθησαν ἔχνη πυρὸς καὶ μεταξὺ τῶν κρημνισμάτων καὶ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς παρεῖας τῶν τοίχων. Ἐντονώτεροι ἐνδείξεις πυρκαϊᾶς φέρουν κέραμοι πολλοὶ καταπεσόντες ἀπὸ τῆς στέγης καὶ τυχαίως συσσωρευθέντες κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου καὶ εἰς βάθος 1.00 μ.

ἀπὸ τῆς ἀπολήξεως τῶν διατηρηθέντων τοίχων. Εὐρέθησαν ἐπίσης τέσσαρα καλύμματα πύλων, σιδηροῦς κρίκος θύρας καὶ χαλκοῦν νόμισμα.

Ἀνατολικῶς καὶ κατὰ μῆκος τῶν ἀνασκαφέντων χώρων ἀποκαλύπτεται ὁδὸς πλάτ. 3.65 μ., διατηροῦσα τμήματα τοῦ λιθοστρώτου αὐτῆς, συνισταμένου ἐξ ὀγκωδῶν παχέων καὶ ἀνισομεγέθων μαρμαρολίθων, κατειργασμένων κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν διὰ τραχείας ξοῖδος πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῆς ὀλισθηρότητος (παρένθ. πίν. Α καὶ πίν. 54). Ἐπὶ τῶν πλακῶν οὐδὲν ἔχνος τροχῶν ἐκ τῆς διελεύσεως ἀμαξῶν διεπιστώθη. Καὶ ἡ ὁδὸς αὕτη, ἀρχομένη πιθανῶς ἀπὸ τῆς Ἑγνατίας καὶ ἄγνωστον πρὸς τὸ παρὸν ποῦ καταλήγουσα, ἐχρησίμευεν ἐνδεχομένως ὡς συνδετικὴ ἀπόδοδος τῶν δύο κυρίων ὁδικῶν ἀρτηριῶν, τῆς Ἑγνατίας καὶ τῆς πρὸς Νότον (ἐκκινούσης ἐκ τῆς Ἐμπορικῆς Ἀγορᾶς τοῦ Forum) ἀποκαλυπτομένης. Ἐκτὸς τοῦ κεντρικοῦ ἀγωγοῦ μὴ ἐρευνηθέντος εἰσέτι, ὅστις διατρέχει κατὰ μῆκος ὑπὸ τὸ λιθόστρωτον τὴν ὁδόν, κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν αὐτῆς καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τῶν περιγραφέντων διαμερισμάτων, διεπιστώθη κτιστὸς ἐπίγειος ἀγωγὸς ἔχων κατεύθυνσιν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον, πλάτους 0.70 μ. καὶ ὕψους ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ 0.50 μ. Οὗτος καλύπτεται διὰ σχιστολιθικῶν πλακῶν καὶ ἀπολήγει νοτίως εἰς τετράγωνον παραλληλόγραμμον φρεάτιον, μῆκ. 0.92 μ. πλάτ. 0.57 μ. καὶ βᾶθ. 0.45 μ., ἐπιτεκτισμένον εἰς τὰς ἐσωτερικὰς παρειὰς καὶ τὸν πυθμένα δι' ὑδραυλικοῦ κονιάματος. Ἐπὶ τοῦ βορείου καὶ τοῦ δυτικοῦ τοιχώματος καὶ εἰς ὕψος 0.22 μ. ἀπὸ τοῦ πυθμένος ὑπάρχουν τετράγωνοι ὀπαὶ διαστ. 0.15×0.17 μ. καὶ 0.18×0.22 μ. ἀντιστοίχως. Τὸ ὅλον σύστημα τοῦ ἀγωγοῦ, ἡ ὑπαρξίς τοῦ φρεατίου διηθήσεως καὶ ἡ σύνδεσις αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀγωγὸν τοῦ κατὰ Δυσμὰς δωματίου XLV, ὅστις φέρει τὸ ὕδωρ εἰς τὴν μαρμαρίνην λεκάνην τοῦ ἐπὶ δυτικώτερον κειμένου διαμερίσματος XL (ΠΑΕ 1958, 89, πίν. 65α), μαρτυρεῖ ὅτι πρόκειται περὶ ἀγωγοῦ παροχῆς χρησίμου καὶ καθαροῦ ὕδατος. Ἡ διαμόρφωσις τοῦ ἐπιγείου τούτου ἀγωγοῦ ἐκ πρώτης ὄψεως δίδει τὴν ἐντύπωσιν μεταγενεστέρου κατασκευάσματος. Ἐν τούτοις ἡ σύνδεσις του πρὸς τὸ διαμέρισμα XL, ἡ ἐπιμελὴς ἐργασία τῆς ἐν τῷ κτιστῷ ἀγωγῷ αὐλάκος, πείθουν ὅτι οὗτος ἀνήκει εἴτε εἰς τὴν ἀρχικὴν οἰκοδομήν τοῦ «ἐπισκοπείου» εἴτε εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἐπεκτάσεως αὐτοῦ. Ἡ μορφή του ὡς ἐπιφανειακοῦ ἀγωγοῦ, χρησιμεύοντος πολλὰκις, ἐν περιπτώσεσι καταρρακτωδῶν βροχῶν, ὡς πεζοδρομίου, δὲν εἶναι ἄγνωστος οὔτε εἰς τὴν Πομπηϊαν οὔτε καὶ εἰς ἄλλας ἀρχαίας πόλεις.

Βορειότερον τοῦ διηθητικοῦ φρεατίου καὶ εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν εὐρέθη κατὰ χώραν μαρμαρίνη πλάξ, φέρουσα κυκλικὴν ὀπὴν διαμ. 0.36 μ., ἥτις ὑποθέτω ὅτι θὰ συνδέεται πρὸς τὸν ὑπόγειον ὑπόνομον τῆς ὁδοῦ. Πρόκειται περὶ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ ὁμοίου πρὸς τὸν τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ διαμερίσματος XLII καὶ ἔχοντος τὸν αὐτὸν ὡς καὶ ἐκεῖνος προορισμὸν (ΠΑΕ 1968, 73, παρένθ. πίν. Α, XLII, πίν. 50).

2. ΤΟ ΠΡΟΠΥΛΑΟΝ
 ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΟΥ ΤΟΥ
 ΟΚΤΑΓΩΝΟΥ ΑΙΘΡΙΟΥ

Ἡ ἔρευνα συνεχίσθη εἰς τὸν πυλῶνα τοῦ αἰθρίου τῆς ἀρχαιοτέρας τοῦ Ὀκταγώνου ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ ἡμικυκλίου, ἔνθα πέρυσι διεκόπη.

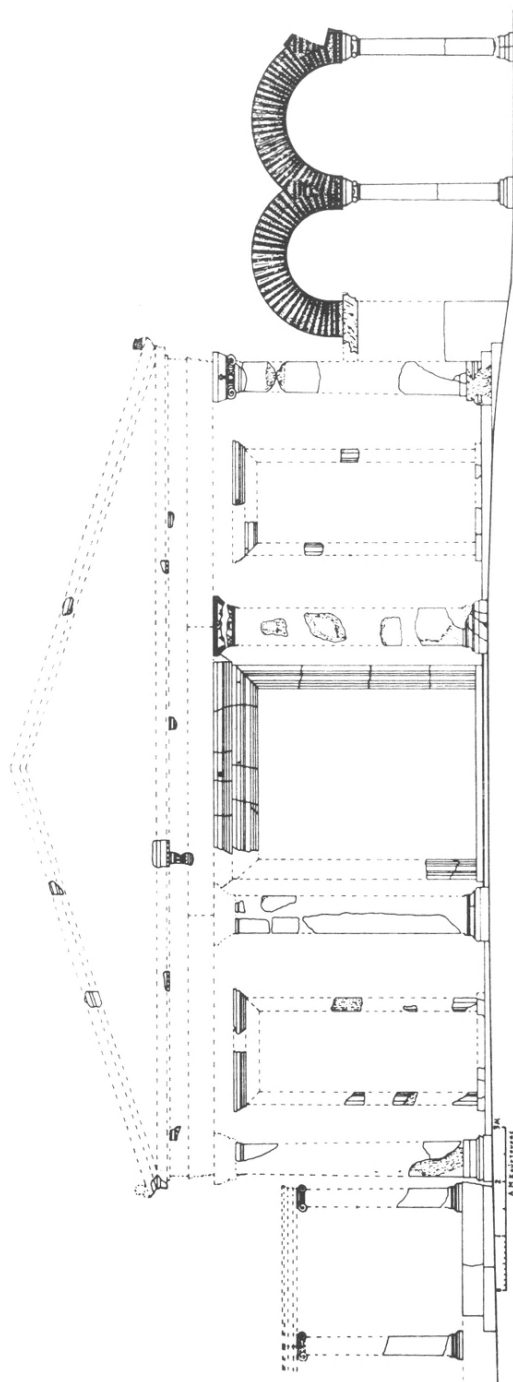
Νοτίως καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.70 μ. ἀπ' αὐτῆς ἀπεκαλύφθη παραλληλόγραμμος πεσσός, πλάτ. 1.40 μ. (πίν. 55β) καὶ ἀκαθορίστου εἰσέτι μήκους, ἐπιμεμελημένης τοιχοδομίας ἐκ μεγάλων ἐγγωνίων λίθων καὶ ἰσχυροῦ κονιάματος, παρεμβαλλομένου κατὰ τὸ ἄνω αὐτοῦ τμήμα, ὀριζοντίως, ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους, γείσου ἢ ἐπιστυλίου γλυπτοῦ, τεχνικῆς Sidamara, ὡς οἰκοδομικοῦ ὕλικου (πίν. 56α). Ὁ πεσσὸς οὗτος βαίνει παραλλήλως πρὸς τὰ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ πυλῶνος ἀποκαλυφθέντα. Κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τὴν σχηματιζομένην ὑπὸ τοῦ πεσσοῦ τούτου καὶ τοῦ ἐνουμένου μετ' αὐτοῦ βορείου τοίχου, ὅστις σχηματίζεται εἰς ἡμικύκλιον, εὑρέθη κατὰ χώραν ἰωνικὴ βάσις μετὰ συμφοῦς πλίνθου (πίν. 55β). Ὁμοίαν βάσιν πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν καὶ εἰς τὴν παράλληλον ΒΑ. γωνίαν. Οὕτω διαμορφοῦται πρὸ τοῦ τεταρτοσφαιρίου, τὸ ὅποῖον ἐκάλυπτε τὸ ἡμικύκλιον τοῦ προτύλου, καὶ τις ἐπὶ κίοσιν δυοῖν ἀπαιρομένη ἀψὶς κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Προκοπίου (Περὶ κτισμάτων, ἐκδ. Βόννης, V, 6, σ. 322). Νοτίως καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.80 μ. ἀπὸ τοῦ ΒΔ. πεσσοῦ ἀπεκαλύφθη ἕτερος τῶν διαστάσεων (1.20 × 1.85 μ.) τοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα ἀναφανέντος, εὑρισκόμενος εἰς τὴν αὐτὴν πρὸς ἐκεῖνον ἰσογραμμῆν.

Ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων τούτων στοιχείων συνάγεται ὅτι πρὸ τοῦ ἡμικυκλίου, εἰς οὗ τὴν κορυφὴν ἀνοίγεται ἡ μνημειώδης πύλη τοῦ αἰθρίου καὶ εἰς τὰς γενέσεις αὐτοῦ ἢ ἐπὶ τῶν κίωνων ἀψίς, ἐσχηματίζετο μεγαλοπρεπὲς πρόπυλον μετὰ ἡμικυκλινδρικής πιθανῶς καμάρας ἢ γενικώτερον μετὰ θολωτῆς καλύψεως, τοῦ ὁποῦ ἢ ὀριστικὴ ἀναπαράστασις δὲν θὰ παρουσιάσῃ κενά, ἐὰν μεταξὺ τῶν περισυλλεγέντων πολλῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ταυτισθοῦν τὰ ἀνήκοντα εἰς τοῦτο. Ὅτι τὸ πρόπυλον ἦτο μνημειῶδες τεκμαίρεται καὶ ἐκ τῆς πληθύος τῶν ποικίλης προελεύσεως μαρμάρων τῆς ὀρθομαρμαρώσεως, ἐκ τῶν σπαραγμάτων καὶ τῶν ψηφίδων τοῦ ἐντοιχείου ψηφιδωτοῦ διακόσμου καὶ ἐκ τῶν πολυμόρφων καὶ πολυχρῶμων πλακιδίων τοῦ μαρμαροθετήματος τοῦ δαπέδου.

3. Η ΝΟΤΙΑ ΟΔΟΣ

Κατὰ τὸ ἔτος 1963 (ΠΑΕ 1963, 87) ὑπέθεσα ὅτι ἡ πλατεῖα ὁδὸς ἢ τέμνουσα ἀπὸ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς τὴν Ἐμπορικὴν Ἀγορὰν τοῦ Forum συνεχίζεται καὶ πέραν αὐτῆς πρὸς Ἀνατολὰς, βαίνουσα παραλλήλως πρὸς τὸν νότιον ἑξωτερικὸν τοῖχον τοῦ Ὀκταγώνου. Αἱ ἐκάστοτε ὁμῶς προσπάθειαι διὰ τὴν ἐπαλήθευσιν τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς ἀπέβαινον ἄκαρποι. Μόλις ἐφέτος αἱ ἔρευναι κατὰ μῆκος καὶ ἔμπροσθεν τοῦ προτύλου τοῦ αἰθρίου τῆς ἀρχαιοτέρας τοῦ Ὀκταγώνου ἐκκλησίας ἔδωκαν θετικὰ ἀποτελέσματα.

Κατὰ τὴν ἑξωτερικὴν (νοτίαν) ἰσογραμμῆν τῶν ἀποκαλυφθέντων πεσσῶν

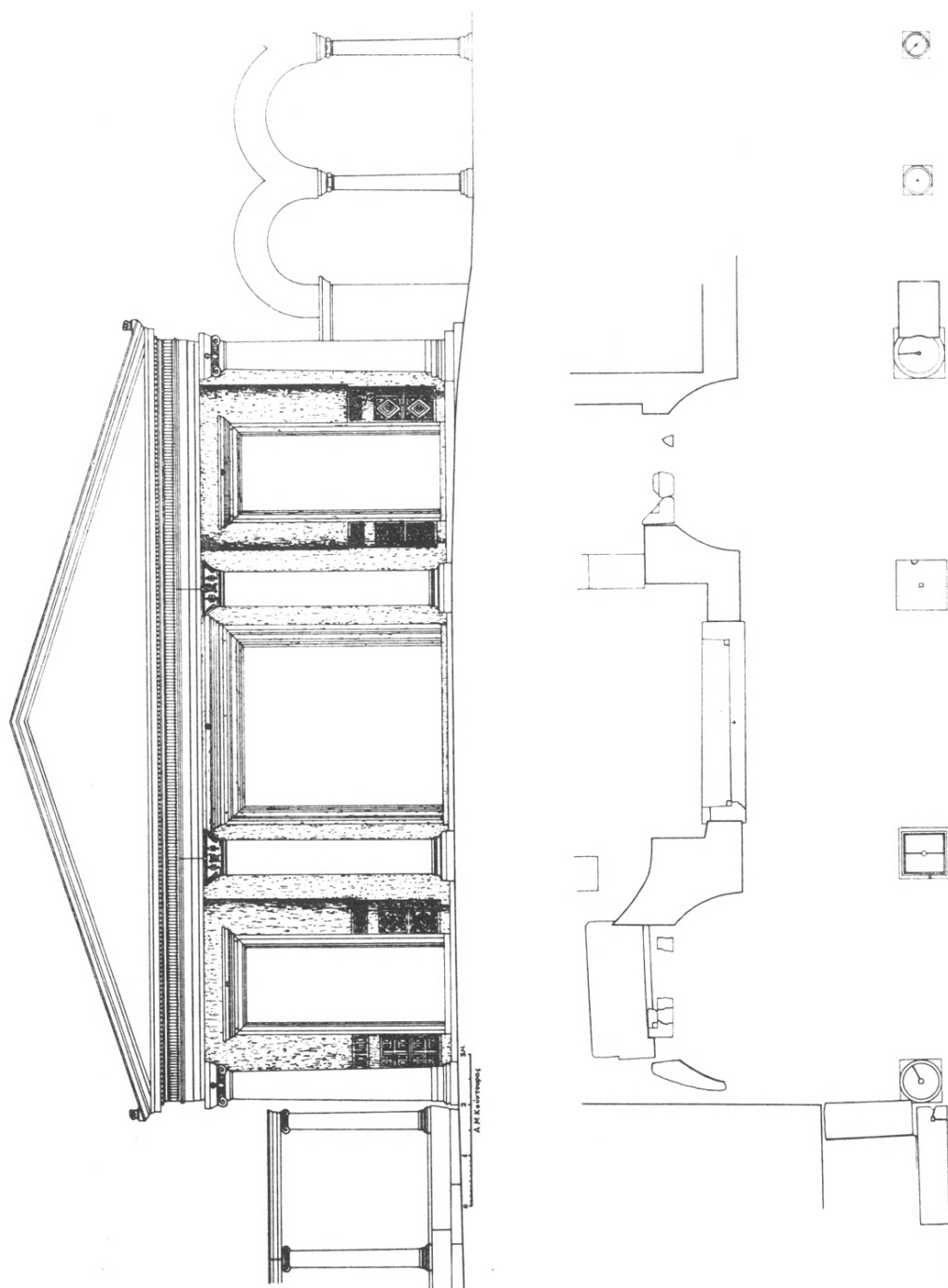
Εἰκ. 1. Τμήματα μαρμάρων ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων εἰς τὸ πρόπυλον τοῦ Ὀκταγώνου.

τοῦ προπύλου καὶ εἰς βάθος ± 2.60 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου τοῦ 'Οκταγώνου ἀνεφάνη ἡ ὁδὸς (πίν. 56β). Αὕτη, ἐνῶ ἐντὸς τοῦ Forum ἔχει πλάτος 9.45 μ., ἐνταῦθα στενοῦται εἰς 5.50 μ. Ἡ αἰτία τῆς περιστολῆς τοῦ πλάτους τῆς ὁδοῦ δέον νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὴν ἐπ' αὐτῆς ἐν μέρει ἱδρυσιν τοῦ προπύλου καὶ τῶν ἐκατέρωθεν αὐτοῦ χώρων. Κατὰ τὸ κέντρον καὶ τὸν μακρὸν ἄξονα τῆς ὁδοῦ, ἥτις εἶναι ἐστρωμένη διὰ παχέων καὶ μεγάλων πλακοειδῶν λίθων φερόντων ἐντόνους παραλλήλους αὐλακώσεις, πλάτους 0.16 - 0.20 μ. καὶ βάθους 0.06 - 0.08 μ., προερχομένας ἐκ τῶν τροχῶν τῶν ἐπὶ αἰῶνας διερχομένων δι' αὐτῆς ἀμαξῶν, διεπιστώθη ὑπόγειος ἀποχετευτικὸς ἀγωγός, τετραγώνου τομῆς πλάτους 1.00 μ. καὶ βάθους 0.90 μ. Ἡ ἀποκαλυπτομένη ὁδὸς ἀποτελεῖ μίαν τῶν κυριωτέρων τῆς πόλεως τῶν Φιλίππων ἀρτηριῶν, ἰσαξίαν περὶ τοῦ καὶ παράλληλον πρὸς τὴν Ἑγνατίαν. Οὕτω δύο κύριαι ὁδοὶ περιορίζουν τὸ συγκρότημα τοῦ 'Οκταγώνου: ἀπὸ Βορρᾶ ἡ Ἑγνατία καὶ ἀπὸ Νότου ἡ ἀποκαλυφθεῖσα προέκτασις τῆς ὁδοῦ τῆς Ἐμπορικῆς Ἀγορᾶς, τοῦ Forum.

4. ΕΡΕΥΝΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ
ΝΟΤΙΑΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΝ
ΠΛΕΥΡΑΝ
ΤΟΥ ΟΚΤΑΓΩΝΟΥ

Πρὸς τὴν θέσιν καὶ τὴν στάθμην τῆς τελευταίας ταύτης κυρίας ὁδοῦ συνδέεται ἡ διαμόρφωσις τῆς νοτίας ἐξωτερικῆς ὀψews τοῦ ὁκταγώνου ναοῦ. Εἰς τὴν πλευρὰν ταύτην ὑπάρχουν τρεῖς εἰσοδοὶ, μεσολαβουσῶν μεταξὺ αὐτῶν διακοσμητικῶν κογχῶν ἀνοιγομένων εἰς τὸ πᾶχος τοῦ τοίχου (ΠΑΕ 1960, 77, εἰκ. 1). Ἐπίσης εἰς τοὺς πεσσούς τοὺς σχηματίζοντας τὰς κατὰ τὰς γωνίας κόγχας, αἵτινες μεταβάλλουν τὸ τετράγωνον εἰς ὁκτάγωνον, δὲν διεπιστώθησαν ὑδραγωγοὶ ἐσωτερικῆς ἀποχετεύσεως οἱοὶ ὑπάρχουν εἰς τὴν βορείαν καὶ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ κτηρίου, ἔνθα ἐπεβάλλετο ἡ τοιαύτη διευθέτησις ἕνεκα τῆς μεσοτοιχίας τοῦ 'Οκταγώνου ἀφ' ἑνὸς πρὸς τὰ βορείως αὐτοῦ κτίσματα, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὸν πρὸς Δυσμᾶς νάρθηκα (ΠΑΕ 1959, 55 κέ., βλ. ἀκόψιν ἐν ΠΑΕ 1960, εἰκ. 1). Πάντα τὰ ἀνωτέρω, ἥτοι ἡ ἀπουσία ἐσωτερικῆς ἀποχετεύσεως, ἡ ὑπαρξίς τῶν εἰσόδων καὶ αἱ ἀνοιγόμεναι εἰς τὴν ἐξωτερικὴν παρεῖαν τοῦ τοίχου διακοσμητικαὶ κόγχαι, προϋποθέτουν τὸ μὲν ἐλεύθερον παντὸς προσκτίσματος χώρον ἐπιτρέποντος 1) τὴν εἰς αὐτὸν κατάρρευσιν τῶν ἐκ τῆς στέγης τοῦ κτηρίου ὀμβρίων ὑδάτων καὶ 2) τὴν ἐλευθέραν θέαν τῆς ἐξωτερικῆς ὀψews τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ 'Οκταγώνου, τὸ δὲ τὴν κανονικὴν προσπέλασιν πρὸς τὰς εἰσόδους. Ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο προσκρούει εἰς τὴν μεγάλην διαφορὰν στάθμης (± 2.60 μ.), τὴν διαπιστωμένην μεταξὺ τῶν οὐδῶν τῶν εἰσόδων καὶ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ.

Πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ προβλήματος αὐτοῦ ἐγένετο πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ 'Οκταγώνου τῆς εὐρισκομένης εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ νοτίου τοίχου αὐτοῦ κάθετος τομή, πλάτ. 3.00 μ., μὲ κατεύθυνσιν πρὸς Νότον. Ἡ ἔρευνα ἀπέδωκεν ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα. Εἰς ἀπόστασιν 3.60 μ. νοτίως τοῦ κατωφλίου καὶ εἰς βάθος 1.00 μ. ἀπεκαλύφθη τοῖχος, πᾶχ. 0.70 μ., ἐπιμελοῦς ἐξ ἀργολι-

Εἰκ. 2. Ἀποκατάστασις τῶν προπυλαίων τοῦ Ὀκταγώνου.

θοδομῆς κατασκευῆς, ὅστις εἶναι προέκτασις τοῦ πέρυσιν ἔξωθεν τῆς ΝΔ. πύλης τοῦ 'Οκταγώνου σημειωθέντος. Ἐπομένως ἀμφότερα τὰ ἀναφανέντα τμήματα ἀνήκουν εἰς τὸν αὐτὸν τοῖχον βαίνοντα παραλλήλως καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ νοτίου ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ 'Οκταγώνου. Πρὸς τούτοις ὁ τοῖχος οὗτος ἐνοῦται μετὰ τοῦ τοίχου τοῦ δακτυλίου, ὅστις περιβάλλει τὴν ἀψίδα τοῦ 'Οκταγώνου καὶ προεκτείνεται ὁμολόγως πρὸς τοὺς ὀριζοντίους τοίχους τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς, ἀπέχων ἐπίσης 3.60 μ. ἀπὸ τοῦ ναοῦ. Οὕτω κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ 'Οκταγώνου διαμορφοῦται συνεχὴς στοὰ καλυπτομένη διὰ μονορρίκτου στέγης, ἥτις κατὰ τὸ νότιον αὐτῆς τμήμα ἦτο ἀνοικτὴ μετὰ κιονοστοιχίας, κατὰ δὲ τὸ ἀνατολικὸν κλειστή, ὡς ὑπαγορεύει ὁ ὑπάρχων ἐξωτερικὸς αὐτῆς τοῖχος. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὐτῇ μορφῇ ἐμφανίζει παραλλαγὴν τῆς ἀνοικτῆς ἢ κλειστῆς στοᾶς, ἥτις ὅμως περιτρέχει καὶ ἀπὸ τὰς τρεῖς πλευρὰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τῶν Γεράσων (J. W. CROWFOOT, Churches at Jerash, London 1931, σ. 10 καὶ Early Churches in Palestina, London 1941, σ. 58) ἢ τῆς βασιλικῆς τῆς Τύρου μετὰ τῶν πλευρικῶν ἐξεδρών, τὰς ὁποίας περιγράφει ὁ Εὐσέβιος· ταύτης ἀναπαράστασιν τελευταῖος ἐπεχείρησε καὶ ὁ Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ ('Η ξυλόστεγος βασιλικὴ I, 'Αθῆναι 1952, 30 κέ. εἰκ. 11).

Μόνον πρόβλημα, τὸ ὁποῖον παραμένει πρὸς τὸ παρὸν ἀναπάντητον εἶναι ὁ τρόπος ἐπικοινωνίας τῆς ἀνυψωμένης ἐπὶ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου ταύτης στοᾶς πρὸς τὴν πολὺ χαμηλότερον εὐρισκομένην ὁδόν. Ἐπιτρεπτὴ εἶναι ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τῶν δύο διαφορετικῶν ἐπιπέδων ἐγένετο διὰ μνημειώδους κλίμακος, εἴτε συνεχοῦς εἴτε κατ' ἀποστάσεις τοποθετημένης, ἢ διὰ πύλης κατὰ τὴν ΝΔ. ὄψιν τοῦ ναοῦ ἢ τέλος διὰ τῆς πύλης κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ 'Οκταγώνου, εἰς ἣν ὁδηγεῖ ἡ ἐκ τῆς Ἐγνατίας ἀρχομένη πάροδος (ΠΑΕ 1963, 86. 1964, 172 κέ. πλν. 159 β).

5. ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΟΚΤΑΓΩΝΟΥ ΚΑΙ ΤΜΗΜΑΤΩΝ ΑΥΤΟΥ

Παραλλήλως πρὸς τὰς σκαφικὰς ἐργασίας ἐγένετο καὶ συστηματικὴ ἔρευνα πρὸς ταύτις ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ ναοῦ καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν ἀναπαράστασις τοῦ συνόλου τοῦ κτηρίου καὶ ὀρισμένων τμημάτων αὐτοῦ. Ἡ προσπάθεια ἡμῶν αὕτη ἔδωκεν ἐξαιρετικὰ ἀποτελέσματα. Διὰ τῶν μετρήσεων κατέστη δυνατὴ ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Ἀργ. Μπακιρτζῆ ἡ ἀναπαράστασις τοῦ 'Οκταγώνου, τῆς προθέσεως, τοῦ διακονικοῦ, τῆς στοᾶς τῆς ὁδηγούσης πρὸς τὸν νάρθηκα καὶ τῆς στοᾶς τῆς περιβαλλούσης ἀνατολικῶς καὶ νοτιῶς τὸν ναόν. Ἐπίσης ἡ ἐρευνητικὴ αὕτη ἐργασία ὡδήγησεν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν προπυλαίων καὶ τῶν αὐλείων θυρῶν, ὡς δεικνύουν τὰ σχέδια, εἰκ. 1 - 2, ἅτινα ἐξεπόνησεν ὁ σχεδιαστὴς κ. Ἀργ. Κούντουρας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ταυτισθέντων ὑπ' αὐτοῦ τεμαχίων.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗΣ

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1969 συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τῶν βασιλικῶν Α καὶ Β τῆς παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνος ἀρχαίας Ἀμφιπόλεως.

Β α σ ι λ ι κ ῆ Α. Τῆς βασιλικῆς ταύτης ὁλόκληρον τὸ νότιον κλιῖτος εἶχεν ἐξακριβωθῇ, ὅτι ἐκαλύπτετο ὑπὸ ὥραίων πολυχρώμων ψηφιδωτῶν παραστάσεων. Ἐκ τοῦ ὅλου ὅμως κλιῖτους εἶχε προπέρυσιν ἀνασκαφῇ μόνον τὸ δυτικὸν ἄκρον, εἰς μῆκος 9.61 μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ τοίχου, καὶ τὸ ἀνατολικόν, εἰς μῆκος 8.08 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ. Τὸ ὑπόλοιπον μέσον τμήμα του ἔμενεν ἄσκαφον, ἐπειδὴ ἐκαλύπτετο ὑπὸ τεσσάρων μεγάλων κορμῶν κίωνων καὶ πολλῶν ἄλλων μικροτέρων κίωνων (πίν. 57).

Πρὸς ἀποκάλυψιν καὶ τοῦ μέσου τούτου τμήματος ἀπεμακρύνθησαν ἐφέτος κατ' ἀρχὰς οἱ εἰρημένοι 4 κίονες, κάτωθεν δ' αὐτῶν ἀνευρέθη τετράγωνον, διαστάσεων 2.26×2.26 μ., ὅπερ ἔφερεν ἐγγεγραμμένον κύκλον περιβαλλόμενον ἀπὸ λευκὴν ταινίαν καὶ σχοινίον πλάτους 0.13 μ. (πίν. 58).

Ἐντὸς τοῦ κύκλου εἰκονίζεται κἀνθάρος καὶ περὶ αὐτὸν ὁλόκληρος κόσμος ζώων καὶ πτηνῶν (πίν. 58). Ἐκ τοῦ ἐν τῷ μέσῳ κανθάρου ἀναδύεται κατακόρυφον στέλεχος καταλήγον ἄνω εἰς στροβίλιον, ἐκ τῶν ὁπῶν τοῦ ὁποίου ἐκπηδᾷ ὕδωρ πληροῦν τὸν κἀνθαρὸν, τὸ ὕδωρ δὲ τοῦτο πίνουσι δύο ἀντιμέτωποι ἔλαφοι¹. Ὑπεράνω τῆς ράχεως τῶν ἐλάφων εἰκονίζονται δύο ὑδρόβια πτηνὰ

1. Ἡ ἀνωτέρω παράστασις τῶν ἐλάφων ἀποδίδει προφανῶς τὸ κείμενον τοῦ Ψάλμου 41,2, ὅπερ ἔχει ὡς ἐξῆς: "Ὁν τρόπον ἐπιποθεῖ ἡ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, οὕτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχὴ μου πρὸς σέ, ὁ Θεός. Ὁ κἀνθαρος περιέχει τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς τῆς ζωῆς (πρβ. Ιω. 4. 14). Ἡ ἔλαφος πίνουσα ἐκ τοῦ ἀγγείου τοῦ περιέχοντος τὴν Πηγὴν τῆς ζωῆς ἀναπαριστᾷ τὴν ψυχὴν τὴν διψῶσαν τὴν αἰώνιον ζωὴν. Ἐλαφοὶ εἰκονίζονται συχνά· εἰς ψηφιδωτὰ δάπεδα Ἀνατολῆς (π.χ. Μιλήτου, O. WULFF, *Altchristl. u. byz. Kunst* I, 1918, εἰκ. 294) καὶ Δύσεως (DACL ἐν λ. *cerf.*). Συναντᾶται ἐπίσης καὶ ἐπὶ ἀναγλύφων, ὡς π.χ. τοῦ Μουσείου Κων/πόλεως (MENDEL, *Catalogue des sculptures* II, Con/ple 1914, σ. 481, 491) καὶ τοῦ Μουσείου Βερολίνου, ἐκ Βενετίας (O. WULFF, *Altchr. u. mittelalt. Bildwerke in Kaiser-Friedrich Museum* I, Berlin 1909, ἀρ. 33).

Παρόμοιαι ψηφιδωταὶ παραστάσεις εὑρέθησαν ἐσχάτως καὶ εἰς οἰκίαν τῆς Ἑρμιόνης (Ε. ΣΤΙΚΑΣ, ΠΑΕ 1955, σ. 239, πίν. 90β), ἐνθα εἰκονίζεται ἐν τῷ μέσῳ μέγας ἀμφορεύς, ἀπὸ τοῦ στομίου τοῦ ὁποίου ἐκφύονται ἐλικοειδεῖς βλαστοὶ μετὰ κισσοφύλλων, ἐκατέρωθεν δ' αὐτοῦ μία ἔλαφος καὶ μία δορκάς, σπεύδουσαι πρὸς τὸν ἀμφορέα μὲ ἀνασκηκωμένον τὸν

ραμφίζοντα κλάδον, ἐνῶ ἄφ' ἐτέρου ἄνωθεν καὶ μεταξὺ τῶν κεράτων τῶν ἐλάφων παρίσταται λαγῶδες, ὅστις τρώγει καρπόν. Κάτωθεν παρὰ τὴν βάσιν τοῦ κανθάρου ὑπάρχουν δύο μακρόλαιμα πτηνὰ (χῆνες ἢ κύκνοι), τὰ ὅποια ραμφίζουν κλάδους. Τέλος τὰ τέσσαρα ἄκρα τοῦ περιγεγραμμένου εἰς τὸν κύκλον τετραγώνου πληροῦνται ἀπὸ πλέγματα κύκλων, εἰς τὸ μέσον τῶν ὁποίων εἰκονίζονται πτηνὰ ραμφίζοντα κλάδον. Τὸ σύνολον ὅλων τῶν ἀνωτέρω καὶ ἡ διάταξις τούτων ἐντὸς τοῦ κύκλου παρουσιάζει ὠραίαν σύνθεσιν (πίν. 58). Ἐν συνεχείᾳ ἔξωθεν τοῦ ἀνωτέρω κύκλου καὶ ἐπὶ μήκους 7.65 μ. πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ κλίτους τούτου ἀπεκαλύφθησαν ὠραῖα πολύχρωμα ψηφιδωτά. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἦλθεν εἰς φῶς ἡ περιβάλλουσα τὸ κλῖτος ταινία (πλαίσιον), ἥτις ἀποτελεῖται ἐκ πλατέος ἀλυσσειδοῦς πλοχμοῦ ἐσωτερικῶς, ἐξωτερικῶς τοῦ ὁποίου τρέχει ἀνὰ εἰς στενότερος σπειρομαίανδρος (πίν. 59α). Τὰ πλαίσια ταῦτα περιβάλλουν ἀνὰ δύο τετράγωνοι πίνακες, διαστάσεων 0.45×0.45 μ., πλαισιούμενοι ὑπὸ σπειρομαϊάνδρων, συριακῶν τροχῶν καὶ γεωμετρικῶν πλεγμάτων μετὰ σχοινίων. Ἐντὸς τῶν τετραγώνων πινάκων εἰκονίζονται κατὰ σειρὰν εἰς μὲν τὰ δύο πρῶτα ἀνὰ εἰς ἰχθύς, εἰς δὲ τὰ δύο δεύτερα ἀριστερὰ μὲν ὀκτάπους δεξιὰ δὲ ὕδρόβιον πτηνόν, τὸ ὅποῖον ραμφίζει ἰχθύν. Εἰς τὰ ἐπόμενα παρίσταται ἀριστερὰ μὲν πτηνὸν ραμφίζον κλάδον δεξιὰ δὲ ὀκτάπους καὶ ἐν συνεχείᾳ πτηνὰ, τὰ ὅποια τρώγουν ἰχθῦς (πίν. 59β).

Ἐκ παραλλήλου ἐσκάφη καὶ ὁ νάρθηξ τῆς αὐτῆς βασιλικῆς, τοῦ ὁποίου κατὰ τὸ παρελθὸν εἶχεν ἀνασκαφῇ μόνον μικρὸν τμήμα. Ὁ νάρθηξ ἔχει πλάτος 3.65 μ. καὶ μῆκος 20.50 μ. (παρένθετος πίν. Α καὶ πίν. 60α). Εἰς τὸν νότιον τοῖχόν του φέρει θύραν, ἀνοίγματος 1.60 μ., εἰς δὲ τὸν βόρειον ἄλλην, ἀνοίγματος 1.75 μ. Εἰς ταύτην σῶζεται κατὰ χώραν καὶ τὸ κατώφλιον μὲ τὰς χαρακτηριστικὰς ἐγκοπὰς τῶν στροφῶν (πίν. 60β). Τὸ δάπεδον τοῦ νάρθηκος ἦτο ἐστρωμένον μὲ μαρμαρίνας πλάκας, διαστ. περίπου 0.70×1.50 μ., αἱ ὅποιαι ἔχουν ἀφαιρεθῇ, σῶζονται ὅμως διάφορα τεμάχια αὐτῶν, ἐκ δὲ τῶν ἀποτυπωμάτων τῶν πλακῶν ἐξάγονται ὅλαι αἱ διαστάσεις των (παρένθ. πίν. Α καὶ πίν. 60α). Ἐν ἐπαφῇ μὲ τὴν ἐσωτερικὴν πλευράν τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος καὶ ἐφ' ὅλου τοῦ μήκους αὐτοῦ ἔχει κτισθῇ μεταγενεστέρως τοῖχος πάχους 1.50 μ. (πίν. 61α), ὅστις προεκτείνεται πρὸς Βορρᾶν μὲν ἐπὶ μήκους 85 μ., πρὸς Νότον δὲ ἐπὶ 63 μ. Ὁ τοῖχος αὐτὸς πρὸς Νότον μὲν, μετὰ τὰ 63 μ., στρέφεται πρὸς Ἀνατολὰς καὶ ἐπεκτείνεται ἐπὶ μήκους 302 μ., πρὸς Βορρᾶν δέ, μετὰ τὰ 85 μ., στρέφεται πρὸς Ἀνατολὰς

ἔτερον τῶν προσθίων ποδῶν, ἐσχάτως δ' ἐπίσης καὶ εἰς δάπεδον βαπτιστηρίου τῆς Ἀκρίδος (TANIA VELMANS, Quelques versions rares du thème de la *Fontaine de Vie* dans l'art paléochrétien, Cahiers Archéologiques 19, 1969, σ. 32 εἰκ. 4 καὶ 5). Διὰ τὸν συμβολισμόν τῆς ἐλάφου βλ. F. HERMANIN ἐν Atti del II Congresso internaz. di Arch. Cristiana 1902, σ. 333 κ.ε.

ἐπὶ μήκους 175 μ., κατόπιν κάμπτεται πρὸς Βορρᾶν ἐπὶ μήκους 55 μ. καὶ ἔπειτα στρέφεται πρὸς Ἀνατολὰς καὶ προχωρεῖ ἐπὶ 111 μ. Ἐκεῖ κάμπτεται πρὸς Νότον ἐπὶ μήκους 185 μ. καὶ ἐνοῦται μὲ τὸν ἄλλον τοῖχον. Οὕτω δημιουργεῖται ὀρθογώνιον περίπου ὀχυρωματικὸν τεῖχος, ὅπερ περιβάλλει ὁλόκληρον τὴν ἀκρόπολιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθησαν μέχρι τοῦδε τέσσαρες βασιλικαὶ μὲ τὸ ἐπισκοπικὸν μέγαρον περίπου εἰς τὸ μέσον των.

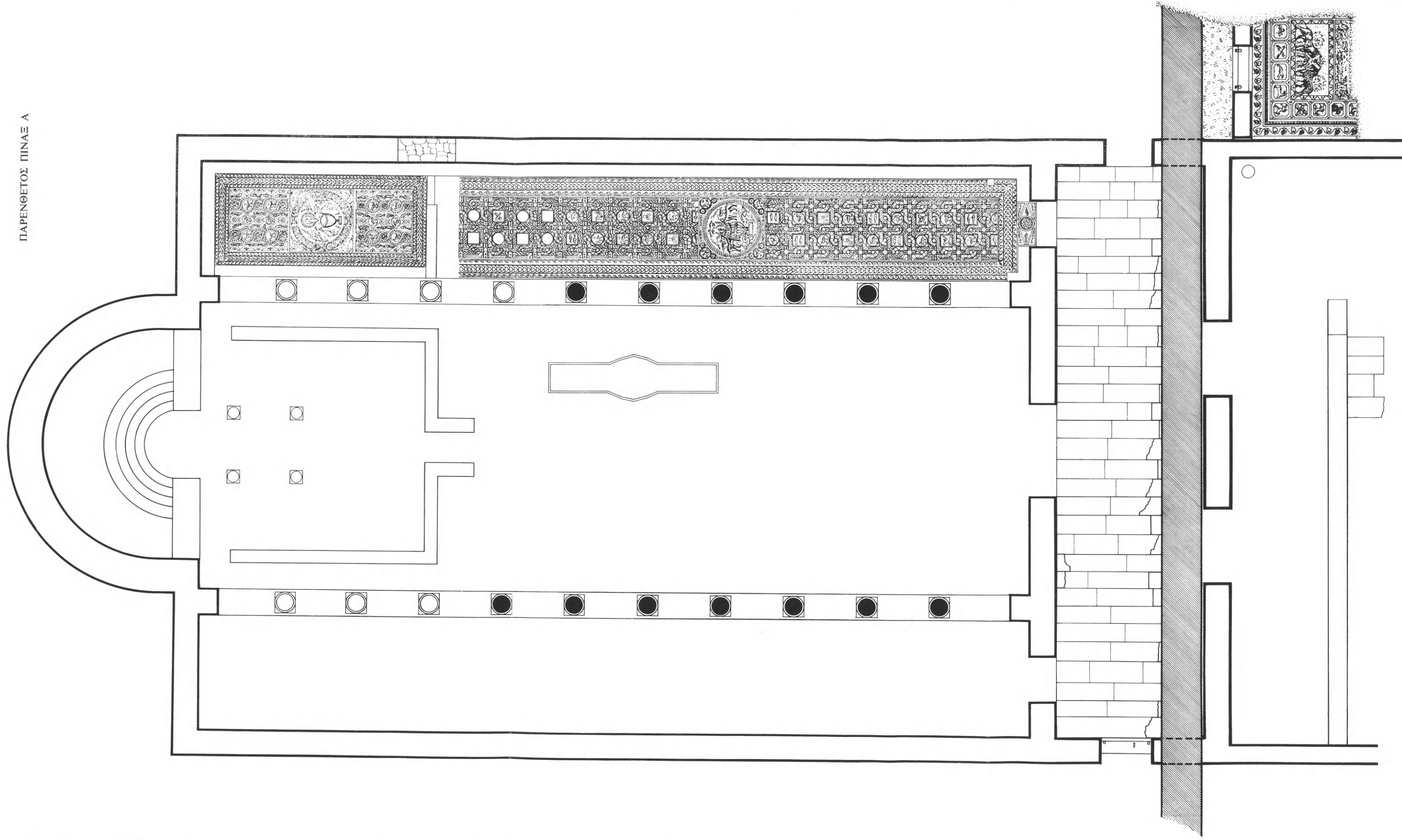
Μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν ὁλοκλήρου τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος διεπιστώθη, ὅτι οὗτος εἶχε πᾶχος 1 μ. καὶ σῶζεται εἰς ὕψος 2.10 μ. ἔφερε δὲ δύο θύρας ἀνοίγματος 2.60 μ. Ἐπίσης ἐξηκριβώθη, ὅτι ὁ βόρειος καὶ ὁ νότιος τοῖχος τοῦ νάρθηκος προεξτείνοντο πρὸς Δυσμᾶς. Προκύπτει οὕτω ὅτι ἡ βασιλικὴ ἔφερε καὶ ἐξωνάρθηκα, τοῦ ὁποίου ἀπεκαλύφθη ὁ νότιος τοῖχος μέχρι μήκους 6 μ. Τὸ πλάτος ὅμως τοῦ ἐξωνάρθηκος φαίνεται ὅτι ἦτο 4 μ., τὸ δὲ δάπεδόν του ἐκαλύπτετο ὑπὸ ψηφιδωτῶν, διότι ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὸ μέσον του περίπου πέντε ἄλλεπάλληλοι τετράγωνοι πίνακες, εἰς τοὺς ὁποίους εἰκονίζονται ἐναλλάξ πτηνὰ, ἰχθύες καὶ κύνιστρα μὲ καρπούς (πίν. 61β).

Πρὸς Νότον τοῦ ἐξωνάρθηκος καὶ παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ νάρθηκος ἀπεκαλύφθη διαμέρισμα, τοῦ ὁποίου ἀνεσκάφη τμῆμα διαστ. 3.50×3.50 . Ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.72 μ. ἀπὸ τῆς ΒΑ. γωνίας ὑπάρχει θύρα ἀνοίγματος 1.60 μ., τῆς ὁποίας ὑφίσταται κατὰ χώραν τὸ κατώφλιον (παρένθ. πίν. Α). Τὸ δάπεδον τοῦ χώρου τούτου καλύπτεται ἀπὸ ἀξιόλογα ψηφιδωτὰ μὲ ἐνδιαφερούσας παραστάσεις (πίν. 62). Περιβάλλεται ἀπὸ πλαίσιον πλάτους 0.55 μ. ἔχον ταινίας κισσοῦ καὶ σπειρομαϊάνδρου. Ἐν συνεχείᾳ σχηματίζονται τετράγωνοι πίνακες, διαστάσεων 0.60×0.60 , ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰκονίζονται κατὰ σειρὰν ἐπὶ μὲν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ὀκτάπους, δύο ἰχθύες χιαστί (πίν. 63α), εἰς κύων (πίν. 63β), ὅστις τρέχει κυνηγῶν προφανῶς τὸν εἰς τὸν ἐπόμενον πίνακα εἰκονιζόμενον λαγῶν, ὅστις καὶ αὐτὸς τρέχει στρέφων νὰ ἴδῃ τὸν κύνα (πίν. 64α). Ἐν συνεχείᾳ, εἰς τὸν γωνιαῖον πίνακα εἰκονίζεται ἀγριόχοιρος (πίν. 64β), κατόπιν, ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς, ἀετὸς μὲ ἀνοικτὰς πτέρυγας (εἰκ. 65α), ὅστις κρατεῖ διὰ τῶν ὀνύχων του πτηνόν, ἔπειτα δορκὰς (ζαρκάδι) (πίν. 65β), δύο μέλισσαι¹ (πίν. 66α) καὶ μικρὸς μόσχος.

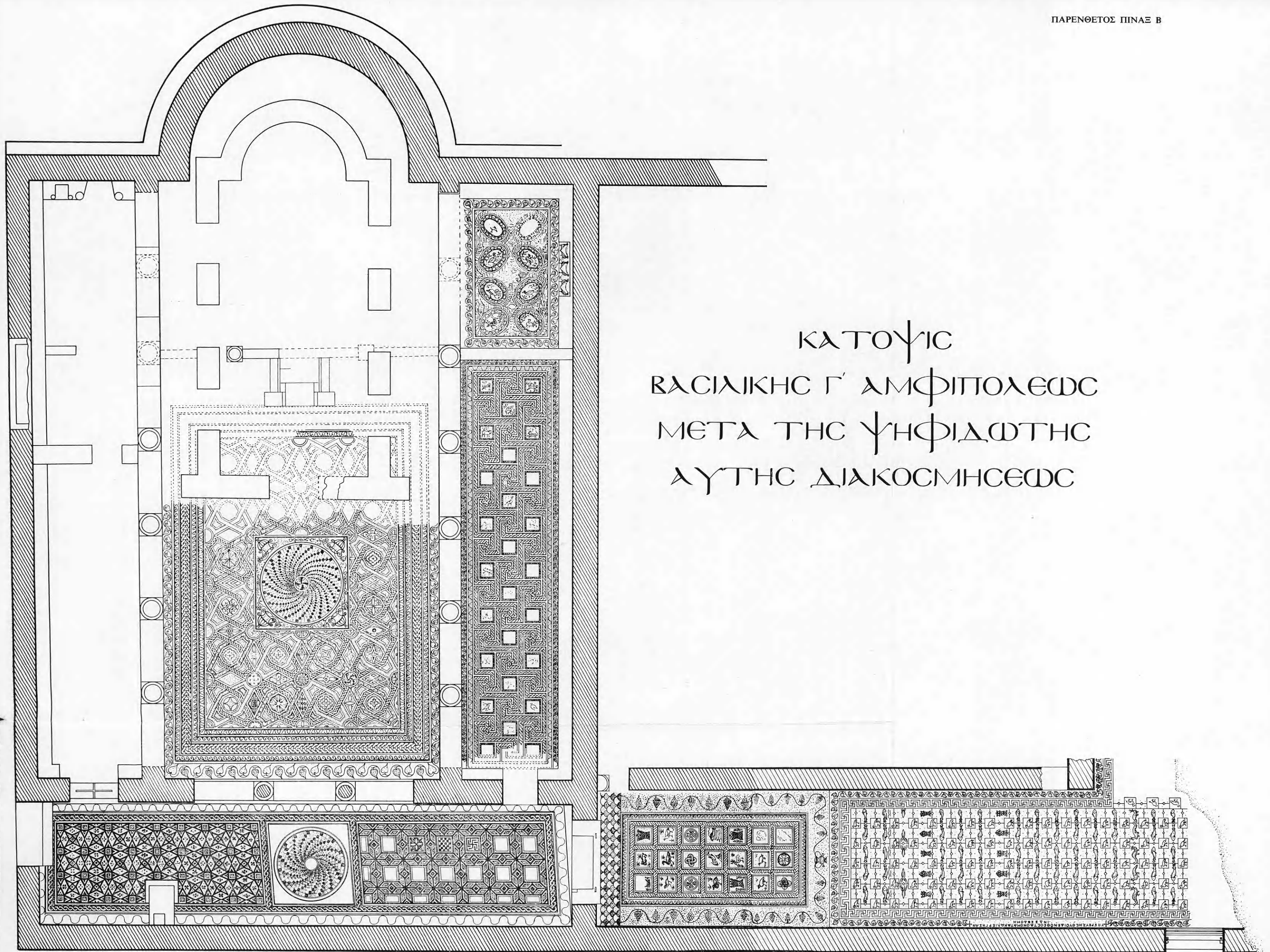
Τέλος εἰς τὸ κέντρον καὶ ἐντὸς ὀρθογωνίου διαχώρου, διαστάσεων 1.16×2.55 μ., εἰκονίζονται ἀντιμέτωποι δύο μόσχοι, οἵτινες ἐπιχειροῦν νὰ πῶσιν ἀπὸ σταυρόμορφον κρήνην, ἐκ τοῦ κέντρου τῆς ὁποίας ἐξέρχεται κατακόρυφον στέλεχος, ὅπερ ἀπολήγει εἰς στροβίλιον, ἐξ οὗ ἀναπηδᾷ ὕδωρ (πίν. 66β) ρέον πέραξ τῆς κρήνης².

1. Περὶ τῆς συμβολικῆς σημασίας τῆς μελίσης βλ. τὸ ἄρθρον τῶν P. A. FÉVRIER καὶ C. POINSSOT ἐν Cahiers Archéologiques 10, 1959, σ. 155.

2. Σταυρόσχημον κρήνην μετὰ στροβιλίου, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πίνουσι δύο ἀντιμέτωπα

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 M

ΚΑΤΟΨΙΣ
ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ Γ' ΑΜΦΙΠΟΛΕΩΣ
ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΨΗΦΙΔΩΤΗΣ
ΑΥΤΗΣ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΕΩΣ

0 1 2 3 4 5 10 m.

Ε. ΣΤΙΚΑΔ

Πρὸς Δυσμᾶς τοῦ ἀνωτέρω ὀρθογωνίου διαχώρου ἀπεκαλύφθη καὶ ἕτερος ὀρθογώνιος χώρος με πλουσίαν βλάστησιν. Ἐπὶ τοῦ ΒΑ. ἄκρου ἤλθον εἰς φῶς αἱ δύο μορφαί, ἐξ ὧν ἡ μία κρατεῖ καμάκιον. Φαίνεται λοιπόν, ὅτι πρόκειται περὶ ἀλιέων, ἀλλ' ἡ παράστασις αὕτη θὰ καθαρισθῇ ἐντελῶς κατὰ τὰς προσεχεῖς ἀνασκαφάς.

Ἐξ ἄλλου λόγῳ τοῦ ὅτι τὸ πρὸς Νότον τοῦ ἐξωνάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α ἀποκαλυφθὲν διαμέρισμα εὐρέθη τὰς τελευταίας ὥρας πρὶν τερματισθῇ ἡ ἀνασκαφή, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἀνασκαφῇ ὁλόκληρον.

Προσθέτομεν τέλος ὅτι εἰς τὴν βασιλικὴν Α ἤλθον κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ νάρθηκος εἰς φῶς τρία ἰωνικὰ κιονόκρανα (πίν. 67α), τὰ ὅποια ἀνήκουν, μαζὶ με ἕτερα 12, τὰ ὅποια ἀνευρέθησαν πέρυσιν εἰς τὰς κιονοστοιχίας τοῦ ἄνω ὀρόφου τῆς βασιλικῆς. Ἐπίσης παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ Β. κλίτους τῆς βασιλικῆς ἀπεκαλύφθη κιονόκρανον, ὅπερ ἀνῆκεν εἰς διαχωριστικὸν κιονίσκον παραθύρου, ὡς καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ ἄμβωνος με δύο κατὰκοσμα θωράκια, τὰ ὅποια συναντῶνται καθέτως καὶ ἀποτελοῦν ἐν σῶμα μετὰ τῆς κυματιοφόρου βάσεως (πίν. 68α). Ἀνευρέθη ἐπίσης καὶ ἕτερον κορινθιακὸν κιονόκρανον (πίν. 67β).

Β α σ ι λ ι κ ῆ Γ. Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν τῆς βασιλικῆς Α συνεχίσθη καὶ ἡ ἀνασκαφή τοῦ κατὰ προέκτασιν τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Γ νοτίου ὀρθογωνίου χώρου (παρένθ. πίν. Β'), ὅστις ἔχει πλ. 4.12 μ. καὶ εἶχεν ἀνασκαφῇ μόνον μέχρι μήκους 5 μ. Τὸ δάπεδόν του εἶναι ἐστρωμένον, δίκην τάπητος, με ἀξιόλογα ψηφιδωτά, τῶν ὁποίων εἶχον ἀποκαλυφθῇ πέντε σειραὶ με τρεῖς τετραγώνους πίνακας ἐκάστη (πίν. 68β). Ἐν συνεχείᾳ τούτων ἀπεκαλύφθησαν ἐφέτος δύο ἀκόμη σειραὶ με τρεῖς τετραγώνους πίνακας, εἰς τοὺς ὁποίους εἰκονίζονται εἰς μὲν τοὺς πρώτους ὑδρόβια πτηνὰ, εἰς δὲ τοὺς δευτέρους διακοσμητικὰ συμπλέγματα ροδάκων καὶ ἀνθέων.

Περαιτέρω ἀπεκαλύφθη μέγα ἀγγεῖον (κάνθαρος), ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐξέρχονται δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ κληματίδες ἀμπέλου με σταφυλὰς (πίν. 69α).

Ἐν συνεχείᾳ ἤλθον εἰς φῶς 35 νέαι σειραὶ με 10 τετραγώνους πίνακας ἐκάστη, οἱ ὅποιοι φέρουν ἐναλλὰξ ὑδρόβια πτηνὰ καὶ ἰχθῦς (παρένθ. πίν. Β'). Ἐνίοτε παρεμβάλλονται σηπία καὶ κάνιστρα με καρπούς, εἰς ἀπόστασιν δὲ 17.70 μ., ἔνθα κάμπτεται ὁ χώρος πρὸς Ἀνατολάς, εἰκονίζεται ὠραῖον σύμπλεγμα παγωνίων (πίν. 69β καὶ 70α).

Τέλος εἰς ἀπόστασιν 11.36 μ. ἀπὸ τοῦ Ν. τείχους τῆς βασιλικῆς Γ ἀνευρέθη γεγραμμένη ψηφιδωτὴ ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἐπιγραφή (πίν. 70β), μήκους 4.09 μ., ἥτις λέγει:

πρόβατα ἀντὶ μόσχων, ἔχουμεν εἰς τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ βαπτιστηρίου τῆς Ἀχρίδος. Βλ. T. VELMANS, Cah.Arch. ξ.ά. σ. 32, εἰκ. 6. Περὶ μόσχων βλ. αὐτόθι σ. 41 (ΕΞΟΔΟΣ 27, 2).

† ΥΠΕΡ ΕΥΧΗΣ ΟΥ ΟΙΔΕΝ Ο ΘΕΟΣ ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ
ΚΑΛΙΕΡΓΗΣΑΝ†
ΙΝΔ. ΕΒΔΟΜΗ

Δηλ. ὑπὲρ εὐχῆς ἐκείνων, οἵτινες ἐψηφοθέτησαν τὸ δάπεδον καὶ τῶν ὁποίων ὁ Θεὸς γνωρίζει τὰ ὀνόματα.

Ἀναφέρομεν ἐν τέλει ὅτι κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν βασιλικῶν ἀνευρέθησαν πολλὰ νομίσματα, τὰ ὅποια μετὰ τὸν καθαρισμόν διεπιστώθησαν ὑπὸ τῆς Διευθυντρίας τῆς νομισματικῆς συλλογῆς Κας Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου ὅτι εἶναι:

Ἐν Ἀμφιπόλεως (187 - 31 π.Χ.)

Ἐν Θεσσαλονίκης (187 - 31 π.Χ.)

Ἐν Πέλλης (187 - 31 π.Χ.)

Ἐν Τραγίλου (περὶ τὰ 450 - 400 π.Χ.)

Ἐν Φιλίππων ἐποχῆς Αὐγούστου

Ἐν Φιλίππων αὐτοκρατορικῶν χρόνων

Μία φόλλις Οὐάλεντος

Ἐν πεντανούμιον Ἀναστασίου Α' κοπῆς (498 - 518 μ.Χ.) καὶ ἐν τεσσαρακοντανούμιον Θεοφίλου.

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΣΤΙΚΑΣ

8. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΕΣΗΜΒΡΙΑΣ ΘΡΑΚΗΣ

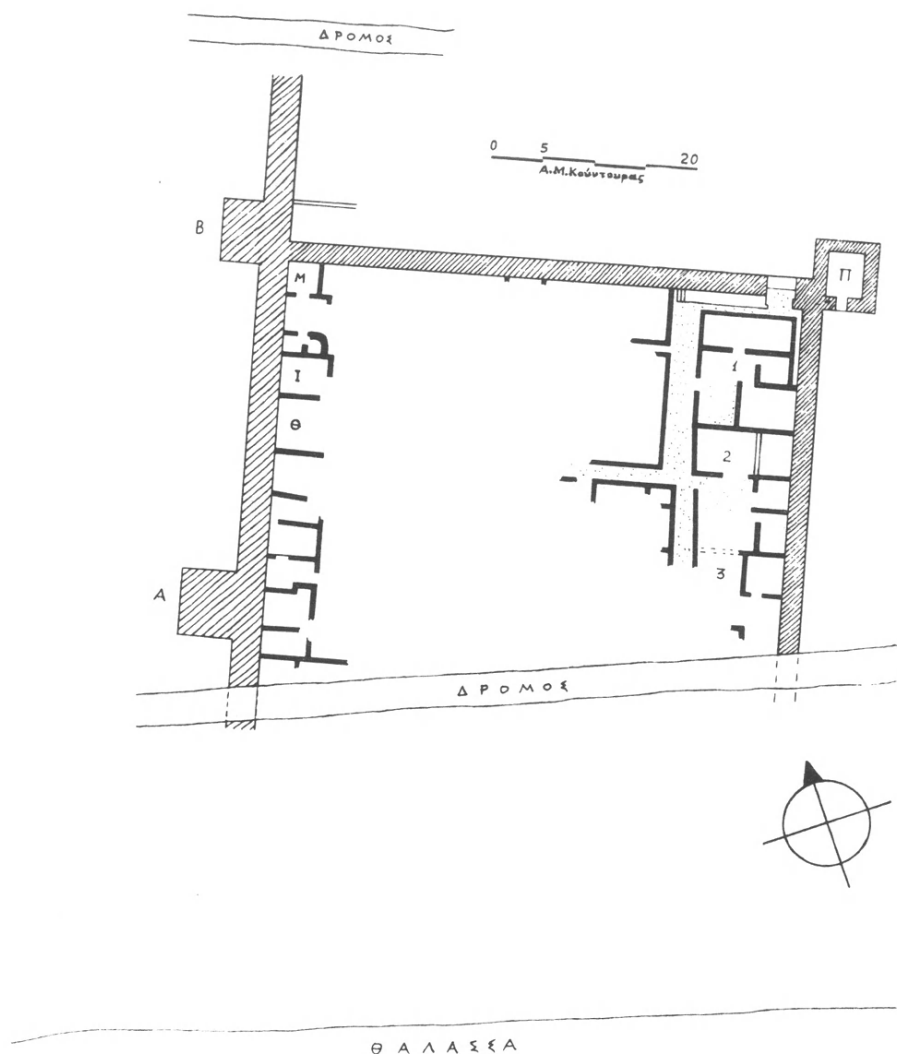
(Πίν. 71 - 91)

Εἰς μεγαλυτέραν κλίμακα συνεχίσθη καὶ ἐφέτος ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὴν ἀρχαίαν Μεσημβρίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος ἡ ἀρχαιολόγος δις Ἄννα Βαβρίτσα, ὁ ἐξαίρετος σχεδιαστὴς κ. Ἀργύριος Κούντουρας, ὡς καὶ ὁ ἀρχιτεχνίτης τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης κ. Δημ. Μαθιός.

Αὕτη ἐξετάθη κυρίως εἰς τὸν χώρον τὸν μεταξὺ τῶν σημείων Α' - Μνημεῖον (;) καὶ Β' - Πύργος (εἰκ. 1 καὶ πίν. 71α), ὡς καὶ εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ τείχους τῆς πόλεως, ἔνθα τμήμα Πύργου ἢ ναῖσκου (ΠΑΕ 1966), «Φυλακὲς» λεγόμενον ὑπὸ τῶν ναυτικῶν τῆς περιοχῆς.

Κατ' ἀρχὰς ἐγένετο πλήρης καθαρισμὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ χώρου ἐκ τῆς ἀγρίας βλαστήσεως, ὡς καὶ τῶν συσσωρευμένων λίθων ἐκ τῶν χαρκαωμάτων.

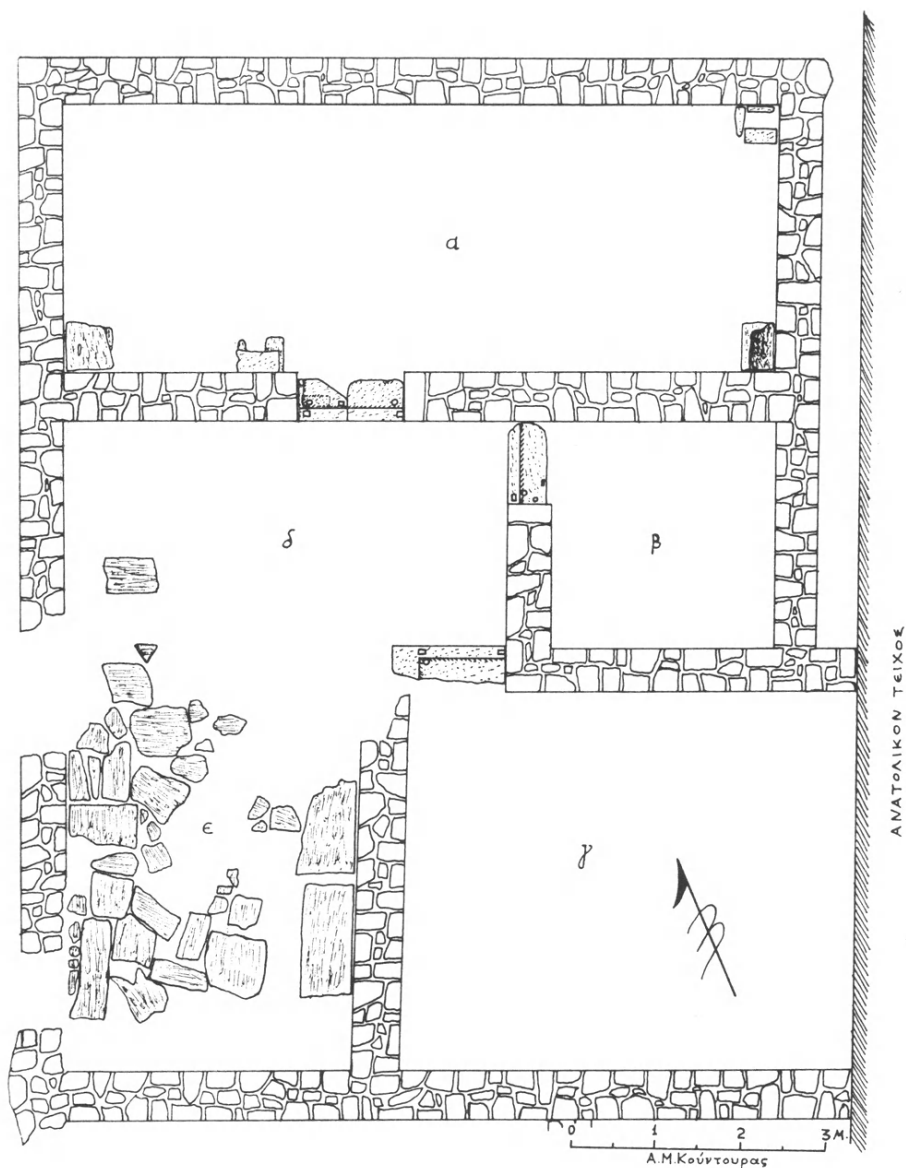
Ἐσωτερικῶς καὶ κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ χώρου ἀνεσκάφη ἅπασα ἡ ἔκτασις, καθ' ὅλον τὸ μῆκος ταύτης καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν, μέχρι τοῦ σημερινοῦ ἀγροτικοῦ δρόμου, εἰς πλάτος δὲ μόνον μέχρι 13 μ. περίπου, ὅσον ἐξετείνοντο τὰ διάφορα κτίσματα (πίν. 71β). Ἐνταῦθα ἀπεκαλύφθησαν τοῖχοι οἰκοδομῶν ἀνηκόντων προφανῶς εἰς τρεῖς οἰκίας (πίν. 72α). Οὕτω ἡ οἰκία 1, ἡ καὶ βορειότερα, ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς χώρους (εἰκ. 2), οἵτινες ἐπικοινωνοῦν μεταξὺ των δι' ἐνὸς ὑποστέγου χώρου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐξήρχοντο ἐπὶ πλακοστρώτου αὐλῆς. Οἱ τοῖχοι τῆς οἰκίας ταύτης εἶναι κατεσκευασμένοι μετὰ λίθους λαξευμένους μόνον κατὰ τὴν μίαν ἑδραν. Τὰ δωμάτια δὲν εἶναι ἀπολύτως ὀρθογώνια. Αἱ διαστάσεις τούτων εἶναι αἰ κἀτωθί: τοῦ δωματίου α, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ βορειότερον καὶ μεγαλύτερον, εἶναι 8.35×3.12 μ., τοῦ β εἶναι 2.70×2.70 μ., ἐνῶ τοῦ γ, τρίτου κατὰ σειράν, πρὸς Νότον, εἶναι 5.30×4.45 μ. Τοῦ ὑποστέγου ἐξ ἄλλου χώρου δ, τοῦ εὐρισκομένου ἔμπροσθεν τῶν δωματίων α καὶ β, εἶναι 2.70×5.17 μ., ἐνῶ τῆς αὐλῆς ε, δυτικῶς τοῦ δωματίου γ, εἶναι 5.00×3.35 μ. Αἱ εἵσοδοι τῶν τριῶν δωματίων — α, β, γ, — εὐρίσκονται πέραξ τοῦ ὑποστέγου χώρου δ. Τὸ πᾶχος τῶν τοίχων εἶναι 0.52×0.50 μ. Σώζονται τὰ κατώφλια τῶν εἰσόδων καὶ εἰς τὰ τρία δωμάτια. Τὸ κατώφλιον τοῦ δωματίου α ἔχει μῆκος 1.23 μ., ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἐστηρίζετο δίφυλλη θύρα πλάτους 1.05 μ. Τὸ κατώφλιον τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ δύο τμημάτων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἀριστερὸν ἐνεπίγραφον μετὰ ἀπεζεσμένην ἐπιγραφὴν. Τὸ κατώφλιον τοῦ δωματίου β ἔχει μῆκος 0.95 μ. καὶ εἶχε μονόφυλλην θύραν. Ὁμοίως καὶ τοῦ δωματίου γ, τοῦ ὁποίου τὸ μῆκος εἶναι

Εἰκ. 1. Οἰκισμὸς περιτετειχισμένος.

1.02 μ. Τῆς αὐλῆς τέλος τὸ κατώφλιον ἔχει μῆκος 1.45 μ. Ὅλα τὰ κατώφλια εἶναι ἐκ μαρμάρου. Αἱ θύραι ἡνοίγοντο πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν δωματίων καὶ ἦσαν κατεσκευασμέναι ἐκ ξύλου, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν τέρμων.

Ἡ ἐκ σχιστολίθου πλακόστρωσις τῆς αὐλῆς σώζεται ἐν μέρει. Εἰς τὸ δωματίον α καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τοὺς τοίχους εὐρέθησαν τέσσαρες μικροὶ χώροι περικλειστοὶ ἐκ λίθων, ἔχοντες προφανῶς λατρευτικὸν προορισμόν (βωμοί;). Ἐκ τούτων ὁ εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν εἶναι διαστάσεων 0.44×0.51 μ., ὁ εἰς τὴν

Εἰκ. 2. Ἡ οὐχία 1.

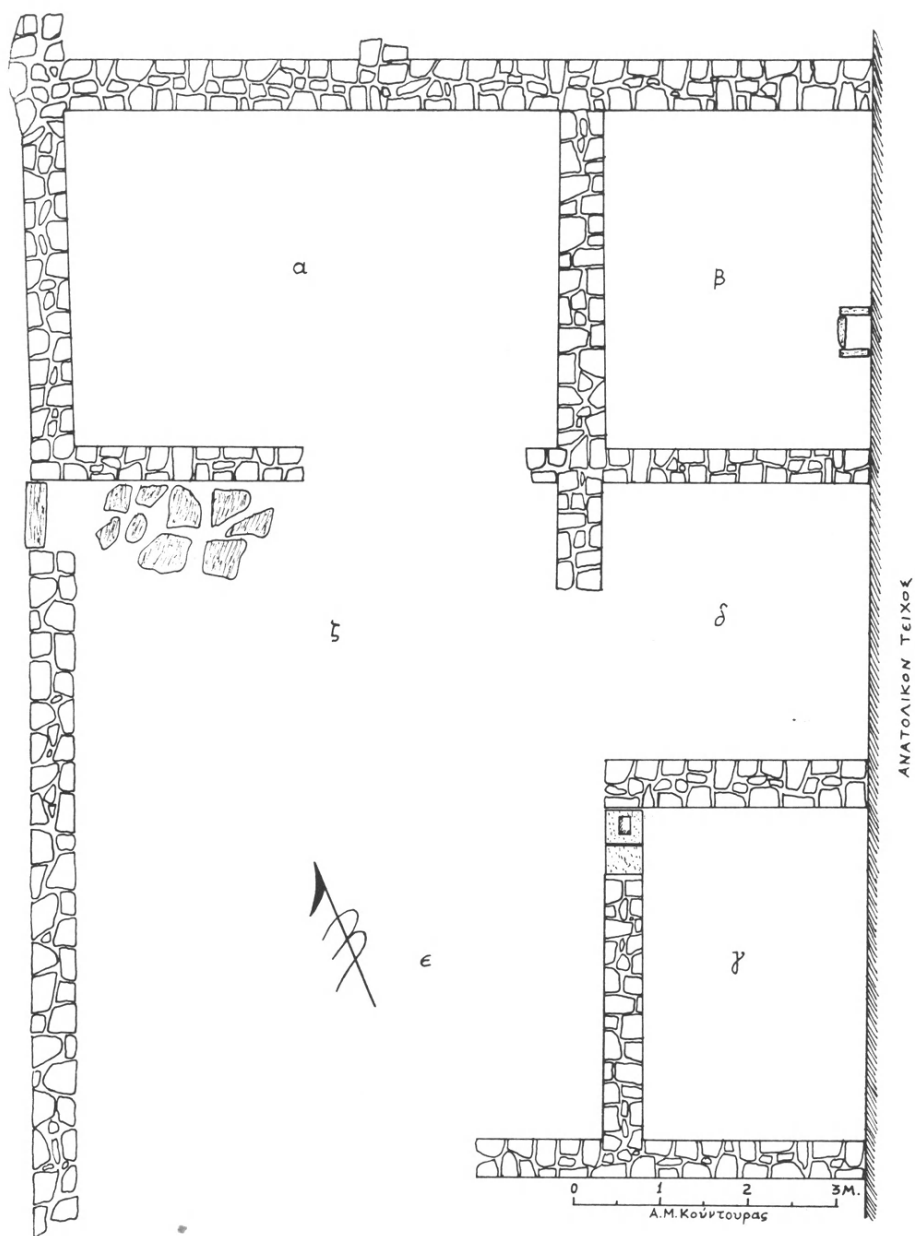
NA. 0.37×0.58 μ., ὁ εἰς τὴν NA. 0.55×0.60 μ., ἐνῶ ὁ ἐπὶ τοῦ νοτίου τοῖχου καὶ ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου 0.55×0.40 μ. (πίν. 72β).

Ἐν ἐπαφῇ καὶ νοτίως τῆς οἰκίας 1 εὐρίσκεται ἡ οἰκία 2, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς κυρίου χώρου (εἰκ. 3), ἓνα βοηθητικὸν μὲ πλακόστρωτον αὐλήν, ὡς καὶ ὑπόστεγον χῶρον πρὸς Δυσμὰς. Τὸ δωμάτιον α, διαστ. 5.60×3.85 μ., εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ ΒΔ. τμήματος τῆς οἰκίας ταύτης, ἐνῶ τὸ δωμάτιον β, διαστ. 3.85×3.00 μ. ἐπὶ τοῦ ΒΑ. τμήματος, ἀμφότερα δὲ ἐν συνεχείᾳ τῆς οἰκίας 1. Τὸ δωμάτιον γ, διαστ. 2.55×3.80 μ., εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ ΝΑ. τμήματος, ἐνῶ τὸ δ, πιθανὸν βοηθητικὸς χῶρος, μεταξὺ τῶν β καὶ γ, διαστ. 3.15×3.06 μ.

Ἡ αὐλὴ ε τέλος, διαστ. 6.00×3.80 μ., εὐρίσκεται δυτικῶς τοῦ δωματίου γ, ἐνῶ ὁ ὑπόστεγος χῶρος ζ, διαστ. 5.45×3.70 μ., ἔμπροσθεν τῶν δωματίων α καὶ δ. Ἡ οἰκία αὕτη ἐν τῷ συνόλῳ εἶναι ἀρκετὰ κατεστραμμένη. Εἰς τὸ δωμάτιον β, ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῦ τοῖχου (πίν. 73α), ἀπεκαλύφθη περίκλειστος χῶρος, διαστ. 0.56×0.36 μ., ἐκ λιθίνων πλακῶν, πάχους 0.09 μ., ὅμοιος πρὸς τοὺς χώρους τοῦ δωματίου α τῆς οἰκίας 1.

Τῆς τρίτης καὶ νοτιωτέρας οἰκίας ἀπεκαλύφθησαν μόνον δύο χῶροι πρὸς Ἀνατολάς, καθ' ὅσον τὸ ὑπόλοιπον πρὸς Νότον καταλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ σημερινοῦ δρόμου, ἐνῶ τὸ πρὸς Δυσμὰς δὲν ἀνεσκάφη εἰσέτι (εἰκ. 73β). Τὸ δωμάτιον α, τὸ καὶ βορειότερον, ἔχει εἴσοδον εἰς τὸν νότιον τοῖχον, ταύτης δὲ σώζεται τὸ κατώφλιον μήκ. 0.94 μ. καὶ πλάτ. 0.43 μ. φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἡ θύρα ἦτο ἐκ ξύλου. Εἰς τὸ δωμάτιον β καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον εὐρέθη περίκλειστος χῶρος ἐκ λίθων, ὡς καὶ εἰς τὸ δωμάτιον α τῆς οἰκίας 1, καὶ τοῦ δωματίου β τῆς οἰκίας 2, διαστ. 1.27×1.00 μ. καὶ ὕψους 0.40 μ. Οἱ τοῖχοι τῶν ἐν λόγῳ οἰκιῶν, ἐκτισμένοι διὰ λίθων συνδεομένων διὰ πηλοῦ, σώζονται μέχρι τοῦ ὕψους τῶν κατωφλίων οἱ περισσότεροι, μόνον δὲ τῆς οἰκίας 1 εἶναι ὑψηλότεροι, τῆς ὁποίας εἰς σώζεται μέχρι ὕψους 1.50 μ.

Ἡ ἑκτασις (ἐμβαδὸν) ἐκάστης τῶν οἰκιῶν τούτων εἶναι ± 110 μ². Τὰ δωμάτια τῶν οἰκιῶν ἐφάπτονται τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ τετραγώνου, πλὴν τῶν δωματίων α καὶ β τῆς οἰκίας 1, ἅτινα ἀπέχουσι περὶ τὰ 0.45 μ. ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ τείχους, καθὼς καὶ ἐκ τῆς κλίμακος τοῦ βορείου σκέλους. Πρὸς Δυσμὰς τῶν οἰκιῶν ἀπεκαλύφθη δρόμος, ὅστις ἀρχόμενος ἐκ τῆς κλίμακος τοῦ βορείου σκέλους (πίν. 74α) ἔχει κατεύθυνσιν ἐκ Β. πρὸς Ν. Τὸ πλάτος τοῦ δρόμου, κατὰ μῆκος τῆς οἰκίας 1 καὶ μέχρι τῆς αὐλῆς τῆς οἰκίας 2, εἶναι 3 μ. περίπου, πέραν ὅμως τῆς οἰκίας 2 καὶ πρὸς Νότον στενοῦνται εἰς τὸ 1.80 μ. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀκριβῶς ἀπεκαλύφθη, κατὰ τὴν διάνοξιν δοκιμαστικῆς τάφρου (περὶ τὸ μέσον τοῦ τετραγώνου), ἕτερος δρόμος, κάθετος πρὸς τὸν πρῶτον, καὶ πρὸς Δυσμὰς, πλάτ. 1.40 - 1.75 μ. καὶ ἐπὶ μήκους 14.30 μ., μέχρι τοῦδε (πίν. 74β). Ἐκατέρωθεν

Εἰκ. 3. Ἡ οὐκία 2.

τοῦ δρόμου τούτου ἀπεκαλύφθησαν τοῖχοι οἰκιῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐρευνηθοῦν μελλοντικῶς. Ἐπίσης ἐπὶ τοίχου, κατὰ τὴν Νοτίαν πλευρὰν καὶ εἰς ἀπόστασιν 8.20 μ. ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου (ἄρχῃς) τοῦ δρόμου, εὑρέθη λίθινον κατώφλιον, μήκ. 1.60 μ. καὶ πλάτ. 0.50 μ., φέρον δύο ὀρθογωνίους τόρμους καὶ ἕνα ὄλμον (πίν. 75β).

ΕἴΡΗΜΑΤΑ Λόγω τῆς μεγάλης διαταραχῆς τῶν χωμάτων εἶναι δύσκολος ἡ χρονολόγησις τῶν οἰκιῶν 1, 2, 3 ἐκ τῶν εὐρημάτων. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ΒΑ. Πύργου (Π) εὑρέθησαν δύο χάλκινα νομίσματα τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς οἰκίας 1 εὑρέθησαν πολλὰ νομίσματα, τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων εἶναι τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., καθὼς καὶ τῆς ὑστέρας Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, τῶν πόλεων Μαρωνείας, Βισάνθης, Ἀμφιπόλεως καὶ Ζωναίων¹.

Εἰς τὴν οἰκίαν 2 εὑρέθησαν νομίσματα τοῦ 4ου καὶ τοῦ 3ου π.Χ. αἰ., Μαρωνείας, Μακεδονίας καὶ Σαμοθράκης, ἐνῶ εἰς τὴν οἰκίαν 3 τῆς ἰδίας ἐπίσης ἐποχῆς, Μαρωνείας, Μακεδονίας, Καρδίας καὶ Σαμοθράκης.

Ἐνταῦθα, ὡς καὶ εἰς τὸ δυτικὸν σκέλος τοῦ τετραγώνου, εὑρέθησαν ἐνεπίγραφοι βάσεις ἐπιτύμβιων στηλῶν, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν τοίχων τῶν οἰκιῶν. Οὕτω εἰς τὴν οἰκίαν 1 εὑρέθη βάσις μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν :

Μύλλος

Ἀπολλοδώρου (πίν. 75α),

ὡς καὶ δύο ἐπιτύμβιοι στῆλαι.

Εἰς τὴν οἰκίαν 2 καὶ εἰς τὸ δωμάτιον γ εὑρέθησαν δύο ἐνεπίγραφοι βάσεις εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δυτικοῦ τοίχου ταύτης (πίν. 76).

Κατὰ τὴν ἐρευναν τῆς οἰκίας 1 εὑρέθησαν, ἐκτὸς τῶν πολλῶν ἀχρώμων ὀστράκων, τμῆμα μετὰ λαβῆς προϊστορικοῦ ἀγγείου (πίν. 77α), εἰς τὴν αὐλὴν δὲ ταύτης τὸ ἄνω τμῆμα ἀγγείου, σωζομένου ὕψ. 0.29 μ., διαμ. στομίου 0.67 μ., πάχ. χείλους 0.035 μ., μετὰ ἐγχάρακτον διακόσμησιν zig-zag κάτωθεν τοῦ χείλους (πίν. 77γ), καθὼς καὶ τμήματα ἀχρώμου στρεπτῆς λαβῆς.

Εἰς τὸ δωμάτιον δ τῆς οἰκίας 2 εὑρέθησαν ὀστρακα προϊστορικά, ἅτινα συγκολληθέντα ἀπέδωσαν ἀγγεῖον μετὰ δύο καθέτους λαβάς, ὡς καὶ δύο ἀποφύσεις ἐπὶ τῆς ἐξωγικωμένης κοιλίας. Κάτωθεν τοῦ χείλους ἀνάγλυφος διακόσμησις. Διαστάσεις τούτου: ὕψ. 0.325 μ., διάμ. στομίου 0.21 μ. (πίν. 77β). Ἐντὸς τοῦ ἰδίου δωματίου εὑρέθη ὀπαία κέραμος (πίν. 77δ), *Λακωνικοῦ τύ-

1. Καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῆς εὐχαριστῶ θερμῶς τὴν κ. Μ. Οἰκονομίδου, Διευθύντριαν τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς, διὰ τὴν ἀναγνώρισιν τῶν νομισμάτων τῆς ἀνασκαφῆς.

που, διαστ. 0.92×0.50 μ. περίπου. Τὸ ἐλλειπτικὸν ἄνοιγμα ταύτης εἰς τὸ μέσον εἶναι 0.36×0.20 μ.

Πολλὰ καὶ ποικίλα εἶναι τὰ εὐρήματα τῆς οἰκίας 3. Λεκάνη ἄχρωμος, ὕψ. 0.13 μ. καὶ διαμ. χεῖλους 0.37 μ. Ὅστρακα μεγαρικῶν σκύφων (πίν. 78α), καθὼς καὶ West Slope, μερικὰ τῶν ὁποίων φέρουν ἐγχάρακτα γράμματα (πίν. 78β). Εἰς τὸ δωμάτιον α τῆς οἰκίας ταύτης εὐρέθησαν τμήματα εἰδωλίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐνδεδυμένος ἀκέφαλος Ἑρώς (πίν. 79α). Ἐπίσης δύο περι-
απτα ἐξ ὁστῶν ἰχθύος (πίν. 79β).

Κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ χώρου συνεχίσθη ἡ ἔρευνα εἰς βάθος καὶ ἐνεφανίσθησαν καλύτερον τὰ χωρίσματα (μαγαζιά;), τὰ γνωστὰ ἐκ προγενεστέρων ἀνασκαφῶν.

Ὅμοιως εἰς τὸν χώρον τοῦ Μνημείου (;) σημεῖον Α', εἰς τὸν ΒΔ. Πύργον, ὡς καὶ ἐντὸς τοῦ χώρου καὶ περὶ τὸ μέσον τούτου, ὅπου ἠνοίχθη δοκιμαστικὴ τάφρος μῆκ. 33.50 μ., πλάτ. 1.00 μ. καὶ βάθους ± 0.45 μ.

Διὰ τῆς ἐφετεινῆς ἐρευνῆς ἀπεδείχθη ὅτι πρόκειται περὶ τετραγώνου περι-
τειχισμένου χώρου ἢ οἰκισμοῦ καὶ οὐχὶ ἀγορᾶς (σχέδ. εἰκ. 1). Αἱ διαστά-
σεις τοῦ τετραγώνου τούτου εἶναι ἐσωτερικῶς, τῆς μὲν βορείας πλευρᾶς 50.50 μ.,
ἤτοι 100 πήχεις (Πτολεμαϊκὸς πούς), τῆς ἀνατολικῆς 35.50 μ., τῆς δυ-
τικῆς 46.50 μ., τῆς δὲ νοτίας ἀνεξακρίβωτος εἰσέτι, καθ' ὅσον ἡ ἔχει κατα-
στραφῇ, λόγῳ τοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν κρημνώδους τοῦ ἐδάφους, ἡ δὲν ἔχει
ἀποκαλυφθῇ εἰσέτι, δεδομένου ὅτι μέγα τμήμα τοῦ νοτίου χώρου τοῦ οἰκισμοῦ
καταλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ σημερινοῦ δρόμου. Ἐφέτος ἐβεβαιώθη ὅτι ἡ δυτικὴ
πλευρὰ τοῦ τετραγώνου εἶναι τμήμα τοῦ δυτικοῦ τείχους τῆς ἀνασκαπτομέ-
νης πόλεως, ἐνῶ ἡ βορεία καὶ ἡ νοτία πλευρὰ εἶναι ἰδιαιτέρας κατασκευῆς. Τὸ
πλάτος τοῦ δυτικοῦ τείχους εἶναι ± 3.05 μ., ἐνῶ τῶν δύο ἄλλων πλευρῶν
 ± 2.10 μ. Διεπιστώθη ὅτι ὁ τετράγωνος οὗτος χώρος εἶχε Πύργους ὀχυρωμα-
τικούς εἰς τὰ κάτωθι σημεῖα:

α) Εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ οἰκισμοῦ, γνωστοῦ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς (1968),
ὅστις ἐν τῷ σχεδίῳ σημειοῦται διὰ τοῦ γράμματος Π. Αἱ διαστάσεις τούτου
εἶναι 7.16×6.42 μ. ἐξωτερικῶς, οἱ δὲ τοῖχοί του ἔχουν πλάτος 1.40 μ. Ὁ
Πύργος οὗτος ἐπεκοινῶνει ἐξωτερικῶς τοῦ τετραγώνου χώρου δι' εἰσόδου εὐρι-
σκομένης ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου τούτου. Τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου εἶναι
 ± 1.00 μ.

β) Ἄλλος Πύργος ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ χώρου, γνωστὸς ἐκ
τῶν προηγουμένων ἀνασκαφῶν ὡς σημεῖον Α' - Μνημεῖον (πίν. 79γ), ἐφε-
ξῆς δὲ θὰ σημειοῦται διὰ τοῦ γράμματος Α. Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο ἐγένετο
ἔρευνα εἰς βάθος καὶ ἀπεκαλύφθη ἡ θεμελίωσις τῆς νοτίας, τῆς δυτικῆς (πίν.
80β), ὡς καὶ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ Πύργου Α. Αἱ διαστάσεις τούτου εἶναι
εἰς μὲν τὴν βορείαν καὶ τὴν νοτίαν πλευρὰν 4.80 μ., εἰς τὴν δυτικὴν δὲ

6.67 μ. Οὗτος, καθὼς καὶ ὁ Πύργος Β, προβάλλουν ἐκ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ τείχους τῆς πόλεως.

γ) Εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ οἰκισμοῦ, ἔνθα κατὰ τὴν περυσινὴν ἀνασκαφὴν ὑπετέθη ἡ ὑπαρξίς Πύργου, ἐγένετο περαιτέρω ἔρευνα τοῦ χώρου, ἀπεκαλύφθη δὲ πλήρως ἡ σωζομένη θεμελίωσις τῆς νοτίας πλευρᾶς, μήκ. 3.95 μ., τῆς δυτικῆς μήκ. 6.33 μ., ὡς καὶ τῆς βορείας μήκ. 3.95 μ. τοῦ Πύργου, ὅστις ἐφεξῆς θὰ σημειοῦται διὰ τοῦ γράμματος Β. Ἀκόμη δέ, καὶ τὸ σημαντικώτερον, ἀπεκαλύφθη ἡ πρὸς Βορρᾶν συνέχισις τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ οἰκισμοῦ καὶ πέραν τοῦ βορείου σκέλους τούτου, ὡς καὶ τοῦ Πύργου Β. Οὕτω καθίσταται φανερόν ὅτι τὸ δυτικὸν σκέλος τοῦ οἰκισμοῦ, ὅπερ καὶ πλατύτερον τῶν ἄλλων εἶναι, κατὰ 1.00 μ. περίπου, ἀπετέλει τὸ δυτικὸν σκέλος τοῦ πρὸς Βορρᾶν ἐκτεινομένου τείχους τῆς πόλεως. Τοῦτο ἀπεκαλύφθη ἐπιφανειακῶς καὶ μέχρι μήκους 12.00 μ. περίπου, πρὸς Βορρᾶν τοῦ Πύργου. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ἐκτὸς τῶν ἐπιφανειακῶν ἀχρώμων, εὐρέθησαν εἰς τὸ ἀδιατάρακτον στρῶμα καὶ μέχρις 1.00 μ. βάθους περίπου, ὅστρακα μελαμβιφῇ στιλπνά, ὡς καὶ ἐρυθρόμορφα κάτω - κάτω (πίν. 81α), ἅτινα χρονολογοῦν τὸ τεῖχος εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰ. Καθέτως τοῦ δυτικοῦ τείχους καὶ ἐξ Ἀνατολῶν εὐρέθη τοῖχος, πλάτους 0.50 μ. καὶ μήκους 7.00 μ. περίπου, παραλλήλως τοῦ βορείου σκέλους τοῦ οἰκισμοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 4.20 μ. ἐξ αὐτοῦ. Ἐπίσης ἀπεδείχθη ὅτι τὸ δυτικὸν σκέλος τοῦ τείχους συνεχίζεται πρὸς Νότον τοῦ Πύργου Α, ἥτοι πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ ἐπὶ μήκους 9.00 μ. ἐκ τούτου.

ΚΥΡΙΩΤΕΡΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ Ἐκ τοῦ χώρου τοῦ Πύργου Α πολλὰ χαλκᾶ νομίσματα τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. διαφόρων πόλεων (Μαρωνείας, Ὁρθαγορείων καὶ Φιλίππου Β'), καθὼς καὶ ἐν τοῦ Κωνσταντίνου Β' (330 - 335 μ.Χ.). Ἐπίσης τμήμα Κορινθιακοῦ στρωτήρος, φέρον σφράγισμα (πίν. 80α). Ἐκ τοῦ Πύργου Β νόμισμα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Σημειοῦται ὅτι τὸ ἔδαφος ἐνταῦθα ἦτο διατεταραγμένον.

Ἐσωτερικῶς τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ οἰκισμοῦ καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος ταύτης συνεχίσθη ἡ ἔρευνα εἰς μεγαλύτερον βάθος, οὐχὶ ὅμως καὶ μέχρι τοῦ δαπέδου, ἐνεφανίσθησαν δὲ καλύτερον τὰ χωρίσματα (μαγαζιά;), τὰ γνωστὰ ἐκ προγενεστέρων ἀνασκαφῶν. Ἀνεσκάφησαν κυρίως τὰ χωρίσματα Θ, Ι καὶ Μ. Εἰς τὸ χωρίσμα Ι, ἔνθα ἀπεκαλύφθη πέρυσι ληνὸς (πατητήρι) νεωτέρων χρόνων, εὐρέθη τὸ κάτω τμήμα εὐμεγέθους πίθου (πίν. 81β), ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔρρεεν ὁ οἶνος ἢ τὸ ἔλαιον ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου κρουνοῦ. Τὸ χωρίσμα τοῦ ληνοῦ εἶναι διαγωνίως τοποθετημένον ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ Ι. Ὁ τοῖχος, ὅστις χωρίζει τὸν ληνὸν ἐκ τοῦ πίθου καὶ ἔνθα ὁ κρουνός, εἶναι πλάτ. ± 0.50 μ. καὶ μήκ. 2.70 μ. Τὸ μῆκος τῶν ἀντιστοίχων τοίχων ἔνθα ὁ ληνὸς εἶναι 2.27 μ., ἐνῶ τὸ πλάτος των ± 0.75 μ. Ἡ διάμετρος τοῦ σωζομένου τμήματος τοῦ πίθου εἶναι ± 1.07 μ.

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ βορείότερον ἐξ ὧν χωρίσμα, τὸ εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ οἰκισμοῦ εὐρισκόμενον, ὅπερ σημειοῦται διὰ τοῦ γράμμα-
τος Μ. Αἱ διαστάσεις τούτου εἶναι 3.20×3.10 μ. Ἐντὸς τούτου πλήρους χω-
μάτων κιτρινωπῶν εὐρέθησαν πλεῖστοι κέραμοι στέγης, ὅστρακα προϊστορι-
κῶν ἀγγείων ἀχρώμων, εἰδῶλια, περιεργον ἀγγεῖον (κρατήρ;) εἰς τὴν ΒΑ.
γωνίαν, ὡς καὶ τμήμα μεγάλου πηλίνου ἀγωγοῦ. Ἐπίσης πολλὰ τεμάχια
λευκοῦ κονιάματος, τμήματα δὲ τούτων διατηροῦνται εἰσέτι ἐπὶ τῶν τοίχων
τοῦ χωρίσματος. Ἐλάχιστα ὅμοια εὐρέθησαν καὶ εἰς τὰ ἄλλα χωρίσματα τῆς
ιδίας πλευρᾶς. Γενικῶς κατὰ τὴν ἔρευναν τῶν χωρισμάτων, μὴ ὀλοκληρωθεῖ-
σαν μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους - δαπέδου, παρατηρήθη διατάραξις τῶν χωμά-
των. Χαρακτηριστικὸν ἦτο ἡ ἀνεύρεσις πλείστων τμημάτων κεράμων στέγης
ἀμφοτέρων τῶν τύπων, κυρίως δὲ εἰς τὰ χωρίσματα Θ καὶ Μ, εἰς τὰ ὅποια
ἐφέτος ἡ ἔρευνα ἐξετάθη περισσότερον εἰς βάθος. Οἱ τοῖχοι τῶν χωρισμάτων -
οἰκῶν τούτων εἶναι καλυτέρας ποιότητος ἢ τῶν ἄλλων τοῦ οἰκισμοῦ, ὠρισμένοι
δὲ ἐξ αὐτῶν εἶναι ἐκτισμένοι μὲ γωνιολίθους μικρῶν διαστάσεων.

ΕΥΡΗΜΑΤΑ Ἐλάχιστα νομίσματα ἐκ τῶν χωρισμάτων Ε, Θ, Ι, τοῦ 4ου καὶ
τοῦ 3ου αἰ. π.Χ., τῶν πόλεων Ἀβδήρων, Μαρωνείας καὶ Μυ-
τιλήνης. Κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ χωρίσματος Η, εὐρέθησαν δύο ἐπιτύμβιοι ἐνε-
πίγραφοι πλάκες (εἰκ. 83β) καὶ τμήμα ἀετωματώδους στήλης. Παρομοία ἐνε-
πίγραφος πλάξ εὐρέθη καὶ εἰς τὸν χώρον τοῦ πίθου τοῦ χωρίσματος Ι, τοῦ
ληνοῦ (πίν. 83α). Αὗται ὡς καὶ ἄλλαι εὐρεθεῖσαι εἰς τὰς οἰκίας τῆς ἀνατολι-
κῆς πλευρᾶς, προέρχονται ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ παρακειμένου πρὸς Δυσμᾶς νεκρο-
ταφείου τῆς πόλεως. Εἰς τὸ χωρίσμα Η εὐρέθησαν πηλίνη ἀγνύς, φέρουσα ἐγχά-
ρακτον σφράγισμα καρποῦ, καθὼς καὶ ὅστρακα μεγαρικῶν σκύφων, κλπ.
Πολλὰ καὶ ποικίλα ἦσαν τὰ εὐρήματα εἰς τὸ χωρίσμα Θ. Ὅστρακα προϊστο-
ρικῶν ἀγγείων (πίν. 84α), μεγαρικῶν σκύφων (πίν. 84β καὶ 85α), τμήματα εἰδω-
λίου, κανθάρων, πηλίνη ἀγνύς μετὰ σφραγίσματος, τμήμα πηλίνης σαρκοφά-
γου (πίν. 85β) μὲ ἀνάγλυφον ἰωνικὸν κυμάτιον εἰς ἀμφοτέρας τὰς πλευράς,
καθὼς καὶ ἐνσφράγιστα τμήματα κορινθιακῶν στρωτήρων (πίν. 86α).

Ἐκ τοῦ τελευταίου χωρίσματος, τοῦ Μ, περισυνελέγησαν ἄρκετὰ προϊστο-
ρικὰ ὅστρακα, ἐξ αὐτῶν δὲ ἀπετελέσθη ἀγγεῖον μὲ δύο καθέτους λαβάς, ὡς
καὶ ἀνάγλυφον διακόσμησιν μεταξὺ τῶν λαβῶν (πίν. 87α). Τούτου τὸ ὕψος
εἶναι 0.245 μ., ἡ διάμετρος δὲ τοῦ στομίου 0.18 μ. Εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ
χωρίσματος εὐρέθη περιεργον ἀγγεῖον (πίν. 87β). Σωζόμενον ὕψος τούτου
0.285 μ. Διάμετρος τοῦ στομίου 0.31 μ.

Ἀκέφαλον εἰδῶλιον γυναικὸς, συγκολληθὲν ἐκ πολλῶν τεμαχίων, εὐρέθη
ἐπίσης ἐνταῦθα (πίν. 86β).

Ἐκ τῶν μέχρι σήμερον ἀνασκαφικῶν δεδομένων ἐκ τοῦ χώρου εἶναι
δυνατὸν νὰ λεχθῇ ὅτι πρόκειται περὶ ἰδιαίτερος ὠχυρωμένου συγκροτήματος

οἰκιῶν κατὰ τὸ ΝΔ. τμῆμα τῆς πόλεως, τοῦ ὁποίου ἡ κυρία πρόσβασις ἦτο πρὸς τὴν θάλασσαν, καθ' ὅσον ἡ μόνη ὑπάρχουσα εἰσοδος βορείως τῆς οἰκίας 1 ἀποκλείεται νὰ ἦτο ἐπίσημος εἰσοδος λόγω τῆς στενότητος ταύτης ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκεῖ ὑπάρξεως κλίμακος, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω.

Εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ τείχους τῆς πόλεως, ἔνθα τμῆμα Πύργου ἢ ναῖσκου (ΠΑΕ 1966), «Φυλακὲς» λεγόμενον ὑπὸ τῶν ναυτικῶν, ἐγένετο περαιτέρω ἔρευνα καὶ ἀπεκαλύφθη εἰς τὸ σύνολον περίπου ὁ Πύργος. Οὗτος εἶναι τετράγωνος, διαστ. 3.77×3.78 μ. ἐσωτερικῶς, ἐκτισμένος ἐκ μεγάλων καὶ ἀκανονίστων λίθων ἐξωτερικῶς (πίν. 88α), μὲ ἐσωτερικὴν ἐπένδυσιν ἐκ μικρῶν γωνιολίθων θαυμαστῆς ἐργασίας καὶ ἐφαρμογῆς. Ἡ ἄνω δομὴ ἐξεῖχε τῆς κρηπίδος κατὰ 0.03 ἢ 0.033 μ. εἰς ἐκάστην πλευράν. Οὕτω αἱ διαστάσεις τῆς ἀνωδομῆς ἦσαν 3.71×3.72 μ. ἀντιστοίχως, δηλ. Δυτικὴ - Ἀνατολική, Βορρεία - Νοτιά. Ἐκ τῆς ἀνωδομῆς σώζονται τρεῖς μόνον γωνιόλιθοι κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ Πύργου (πίν. 88β). Τὸ πλάτος τῶν τοίχων τοῦ Πύργου πρέπει νὰ ἦτο εἰς τὴν βορείαν πλευράν 1.19 μ. περίπου. Ὁ Πύργος εἶναι κατεστραμμένος κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν, ὡς καὶ τὸ πλεῖστον τῆς νοτίας τοῦ πλευρᾶς. Εἶχε δύο εἰσόδους, τὴν μίαν εἰς τὴν δυτικὴν καὶ τὴν ἄλλην εἰς τὴν νοτίαν πλευράν. Εἰς τὴν δυτικὴν πλευράν, ἔνθα ἡ εἰσοδος ἐκ τῆς πόλεως, ἀπεκαλύφθη τὸ κατώφλιον, τοῦ ὁποίου ἡ δίφυλλος (πίν. 89α) θύρα πρέπει νὰ εἶχε πλάτος 2.44 μ. Σώζονται οἱ δύο ὅλμοι, διαμ. 0.11 μ., ἐπὶ τοῦ κατωφλίου, καθὼς καὶ ἡ βορεία παραστάς πλάτ. 0.49 μ.

Ἐκ τοῦ νοτίου τοίχου σώζονται μόνον τὸ ἐκ τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ Πύργου ἀρχόμενον τμῆμα, μήκ. 1.25 μ. καὶ πλάτ. 1.31 μ. Τὸ ἀνατολικὸν τέρμα τούτου ἀποτελεῖ τὴν δυτικὴν πλευράν τῆς ἐτέρας εἰσόδου. Τὸ ὑπόλοιπον τμῆμα κατεστράφη λόγω τῆς κατακρημνίσεως τοῦ ἐδάφους εἰς τὴν θάλασσαν.

ΕἰΡΗΜΑΤΑ Ἐλάχιστα ὄστρακα καὶ κέραμοι στέγης εὐρέθησαν κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ Πύργου. Μερικὰ νομίσματα τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. (Μαρωνείας καὶ Μεγ. Ἀλεξάνδρου). Καθέτως καὶ περὶ τὸ μέσον τῆς εἰσόδου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς καὶ εἰς τὸ ὕψος τοῦ κατωφλίου ταύτης εὐρέθη τάφος περίκλειστος ἐκ λίθων, μὲ προσανατολισμὸν ἐξ Α. πρὸς Δ. (πίν. 89β), μήκ. 2.00 μ. καὶ πλάτ. 0.60 μ. Ἐντὸς τούτου ἀνευρέθη σκελετὸς κορασίδος, ἄνευ τῶν ὀστέων τῶν κάτω ἄκρων. Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τῆς νεκρᾶς εὐρέθη χαλκοῦν ψέλιον, ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς παλάμης νόμισμα (φόλλις) τοῦ Κωνσταντίου Β' (πίν. 90α). Ἐπὶ τοῦ στήθους ἕτερον ὁμοιον νόμισμα τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (πίν. 90β). Οὕτω δύναται νὰ χρονολογηθῇ ὁ τάφος εἰς τὸ β' τέταρτον τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος.

ΒΑ. τοῦ συγκροτήματος τῶν οἰκιῶν καὶ ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Μ. Τσαμπάζη ἐγένετο δοκιμαστικὴ τομὴ, διαστ. 2.00×5.50 μ., ἐν συνεχείᾳ πρὸς προγε-νεστέρας τομάς. Διαγωνίως τῆς τάφρου καὶ μὲ κατεύθυνσιν ἐξ Α. πρὸς Δ.

ἀπεκαλύφθη τοῖχος, μήκ. 2.00 μ. καὶ πλάτους ± 0.65 μ. Πρόκειται ἴσως περὶ ἀποθέτου. Ἡ τάφος ἀνεσκάφη μέχρι βάθους 0.50 μ., ἀλλὰ ἐκαλύφθη ἐκ νέου τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἀνασκαφῆς διὰ νὰ συνεχισθῇ ἡ ἔρευνα κατὰ τὴν προσεχῇ περίοδον.

Εὐρήματα: Πλεῖστα ὄστρακα μελαμβαφῶν, ὡς καὶ ἐρυθρομόρφων (κρατήρων κυρίως) ἀγγείων, μερικὰ τῶν ὁποίων φέρουν λευκὸν ἐπίθημα. Ἐκ τῶν μελαμβαφῶν ἄλλα φέρουν ἐμπέστον διακόσμησιν ἐπὶ τοῦ πυθμένος καὶ ἄλλα ἐγχαράκτους ἐπιγραφὰς ἐξωτερικῶς (πίν. 90γ).

Ἐκ τῶν ἐρυθρομόρφων ὄστράκων συνεπληρώθη εἰς κρατὴρ κωδωνόσχημος, ὕψ. 0.31 μ. καὶ διαμ. 0.35 μ., ἐπὶ τοῦ ὁποίου σώζεται παράστασις ἐκ δύο μορφῶν (πίν. 90δ). Ἐπίσης ὠρισμένα ὄστρακα σώζουν τμήματα ἐνδιαφερουσῶν παραστάσεων (πίν. 91α). Ἀκόμη εὐρέθησαν τμήματα ἀνθεμωτῶν ἡγεμόνων καλυπτῆρων (πίν. 91β), ὡς καὶ νομίσματα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. (Ζωναίων, Ἀλεξάνδρου Γ' καὶ Κολοφῶνος).

Εἰς τὸν χώρον τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου, τοῦ εὐρισκομένου δυτικῶς τῆς πόλεως, ἐγένοντο 25 περίπου δοκιμαστικαὶ τομαὶ πρὸς ἀνέυρεσιν τάφων ἀλλ' ἄνευ οὐσιαστικοῦ ἀποτελέσματος, καθ' ὅσον ἅπαντες οἱ ἀνευρεθέντες τάφοι ἦσαν συλημένοι. Πλησίον ρίζης ἐλαίας εὐρέθη κεραμοσκεπῆς παιδικὸς τάφος, διαστ. 0.90×0.45 μ. (πίν. 91γ). Τὸ κάλυμμα τοῦ τάφου ἦτο θραυσμένον λόγῳ τῆς περιέργου διεισδύσεως τῆς ρίζης τῆς ἐλαίας ἐντὸς αὐτοῦ. Ἐντὸς τοῦ τάφου εὐρέθησαν δύο ψέλια μὲ ὀφιοσχημον ἀπόληξιν, ὡς καὶ ἓν δακτυλίδιον, ἅπαντα ἀργυρᾶ (πίν. 90ε).

Ἐκ τῆς γενομένης μέχρι σήμερον ἐρεύνης γενικῶς, ἀποδεικνύεται τὸ ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον, ὅπερ παρουσιάζει ἡ περιοχὴ αὕτη, πρᾶγμα ὅπερ καθιστᾷ ἐπιβεβλημένην τὴν ἔτι περαιτέρω ἔρευναν πρὸς πλήρη ἀποκάλυψιν τῆς ἰδιομόρφου ταύτης περιπτώσεως οἰκισμοῦ, δυναμένης πιθανῶς νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὰ παραδιδόμενα ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου διὰ πόλεις καὶ πολίσματα εἰς τὰ οἰονεὶ ταραχῶδη θρακικὰ παράλια, ἐνθα τὰ τείχεα τῆς νήσου τῶν Καβείρων Σαμοθράκης.

ΑΝΔΡΕΑΣ Κ. ΒΑΒΡΙΤΣΑΣ

9. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΗΛΙΔΟΣ

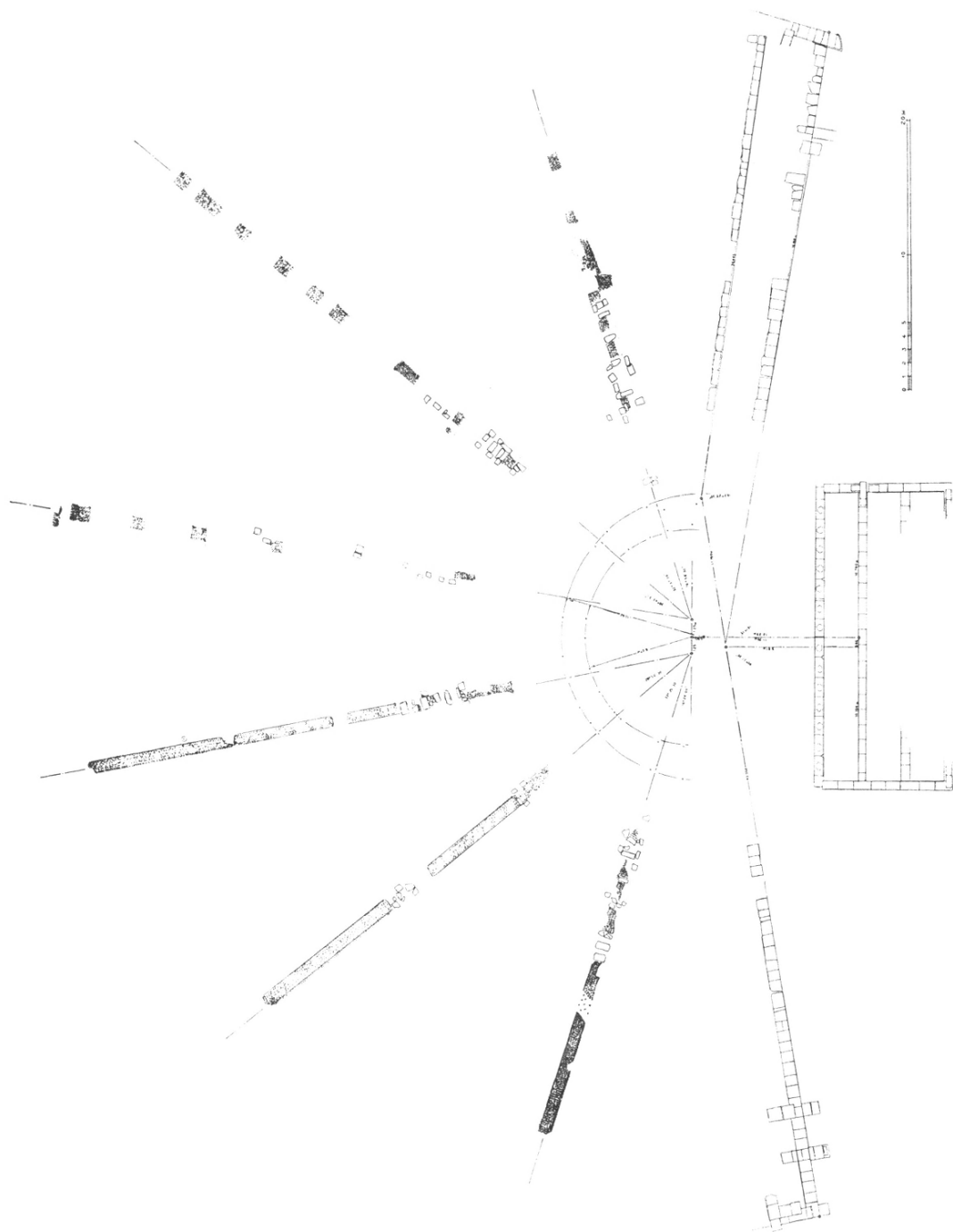
(Πίν. 92 - 94)

Αί ἐργασίαι ἀποκαλύψεως τοῦ θεάτρου τῆς Ἡλίδος συνεχίσθησαν καὶ ἐφέτος ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου. Τὸ νέον σχέδιον τοῦ θεάτρου (εἰκ. 1) ἐξεπόνησεν, εὐγενῶς προσφερθεὶς, ὁ κ. Ferd. Cooper τῆς Ἀμερικανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς.

Λόγω τοῦ περιορισμένου τοῦ χρόνου καὶ τῆς διατεθείσης πιστώσεως αἱ ἐργασίαι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο περιορίσθησαν εἰς τὴν περαιτέρω ἔρευναν τοῦ πρὸ τῆς δυτικῆς παρόδου χώρου, ἔνθα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη (Ἔργον 1961, σ. 184 κέ. καὶ 1962, σ. 148 κέ. εἰκ. 169 καὶ σχέδ. 171. ΠΑΕ 1961, σ. 182 καὶ 1962, σ. 124) εἶχεν ἀποκαλυφθῇ τμῆμα μεγάλου ὀρθογωνίου κτίσματος.

Ὁ χώρος τοῦ κτίσματος τούτου ἡρευνήθη συστηματικῶς. Τὸ μῆκος αὐτοῦ προσδιώρισθη εἰς 13 μ. ἐνῶ τὸ μέχρι σήμερον ἀποκαλυφθὲν πλάτος εἶναι 10.45 μ. (πίν. 92α). Τὸ κτίσμα, ὠκοδομημένον κατὰ τὸ ἀνώτερον αὐτοῦ σωζόμενον τμῆμα ἐκ μεγάλων πελεκητῶν λίθων κατὰ δὲ τὸ κατώτερον ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων καὶ κεράμων, ἐχωρίζετο ἐγκαρσίως εἰς δύο διὰ τοίχου σωζομένου κατὰ μικρὸν τμῆμα (πίν. 92β). Τὸ δάπεδον αὐτοῦ εἶναι ἐστρωμένον δι' ἀμμοχαλίκων καὶ πηλίνων πλακῶν, εἰς τμήματα δὲ διὰ ψηφιδωτοῦ ἐκ μικρῶν ποταμίων χαλίκων (εἰκ. 92β). Ἐπὶ τοῦ δαπέδου εὐρέθησαν πολυάριθμα τεμάχια κονιάματος (σοβᾶ) μελανοφαίου, κιτρίνου, ἐρυθροῦ καὶ λευκοῦ χρώματος, διὰ τοῦ ὁποίου προφανῶς ἦσαν ἐπικεχρισμένοι ἐσωτερικῶς οἱ τοῖχοι τῆς οἰκοδομῆς (πίν. 93α). Τινὰ τῶν κονιαμάτων διατηροῦνται ἐπὶ τῶν σωζομένων κατωτέρων τμημάτων τῶν τοίχων τοῦ κτίσματος. Τὸ κτίσμα εἶναι πιθανώτατα ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἢ ἀκριβῆς ὅμως αὐτοῦ χρονολόγησις θὰ καταστῇ δυνατὴ μετὰ τὴν πλήρη ἔρευναν αὐτοῦ. Ἡ πρὸ τῆς δυτικῆς παρόδου θέσις του καὶ τὰ ἐπιμελημένης ἐργασίας πολυχρώμα ἐπιχρίσματα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν τοίχων μαρτυροῦν ἀξιόλογον οἰκοδομήν, ἥτις ἴσως εὐρίσκεται εἰς συνάρτησίν τινα πρὸς τὸ θέατρον. Ἐξωτερικῶς τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ κτίσματος τούτου εὐρίσκονται καὶ ἄλλα κτήρια συνεχόμενα πρὸς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος· τούτων ἀπεκαλύφθησαν μόνον τμήματα τῶν τοίχων.

Κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ βορείου τμήματος τῆς ἐν λόγω οἰκοδομῆς ἀπεκαλύφθησαν τοῖχοι καὶ ἄλλων κτηρίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων διέρχεται ὕδαταγωγὸς ὀρθογωνίου διατομῆς, κατεσκευασμένος ἐκ πηλίνων πλακῶν, ἐπιμελημένης ἐρ-

Εικόνα 1. Κάτοψις τοῦ θεάτρου τῆς 'Ηλιδος

γασίας (πίν. 93β). Ὑπεράνω τῶν κτηρίων τούτων ἔκειντο τάφοι κεραμοσκεπεῖς ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων (πίν. 94).

Εἰς τάφρον ἀνοιχθεῖσαν ὀπισθεν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ πρὸ τῆς δυτικῆς παρόδου κτηρίου, ἔνθα ἡ ἐπίχωσις εἶναι παχυτάτη, εὑρέθησαν ἀπὸ βάθους 1.60 μ. - 2.25 μ. πολυάριθμα ὄστρακα μελαμβαφῇ καὶ ἐρυθρόμορφα τοῦ 5ου αἰ., ἐνῶ εἰς τὰ ἀνώτατα στρώματα εὑρέθη κιβωτιόσχημος τάφος ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων.

Παραλλήλως πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἐργασίας ἐπαναπεκαλύφθησαν τὰ χαλिकόστρωτα τῶν κλιμάκων τῶν κερκίδων, ἅτινα εἶχον καλυφθῇ κατὰ τὸ ἔτος 1967 χάριν προστασίας. Τὰ χαλικόστρωτα ταῦτα δὲν φαίνεται νὰ ἀντιπροσωπεύουν προγενεστέραν φάσιν κατασκευῆς τῶν κλιμάκων τοῦ κοίλου, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποτελοῦν ὑποδομὴν τῶν λιθίνων βαθμίδων τῶν κλιμάκων πρὸς καλυτέραν στερέωσιν αὐτῶν ἐπὶ τοῦ γληνώδους ὑφῆς ἐδάφους τοῦ κοίλου. Παρομοίαν ὑποδομὴν παρουσιάζουν καὶ ἕτεροι ἀρχαῖαι οἰκοδομαὶ ἀποκαλυφθεῖσαι προσφάτως εἰς τὸν χώρον τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Αἱ γενόμεναι ὑπὸ τοῦ κ. F. Cooper μετρήσεις ἔδειξαν ὅτι τὰ ἐξ χαλικόστρωτα τοῦ κοίλου, κατανεμόμενα ἀνὰ τρία εἰς δύο ομάδας, ἀποτελοῦν ἀκτῖνας δύο διαφορετικῶν κύκλων μὲ τὰ κέντρα των ἐντὸς τῆς ὀρχήστρας (εἰκ. 1). Ἐξ ἄλλου ἡ μέτρησις τῆς τάφρου τοῦ ἀγωγοῦ τῆς ὀρχήστρας κατέδειξεν ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ παρειὰ αὐτοῦ εἶναι τόξα δύο διαφόρων κύκλων, τῶν ὁποίων τὰ κέντρα εὑρίσκονται ἀντιστοίχως εἰς ἀπόστασιν 11.39 μ. καὶ 12.29 μ. ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τῆς σκηνῆς (εἰκ. 1).

Κατὰ τὴν προσεχῇ ἀνασκαφικὴν περίοδον ὑπολογίζεται ὅτι θὰ συντελεσθῇ ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τοῦ θεάτρου, ὁπότε θὰ εἶναι δυνατὴ καὶ ἡ ὀριστικὴ δημοσίευσις αὐτοῦ.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

10. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΕΙΣ ΑΦΡΟΔΙΣΙΟΝ ΨΩΦΙΔΟΣ

(Πίν. 95 - 98)

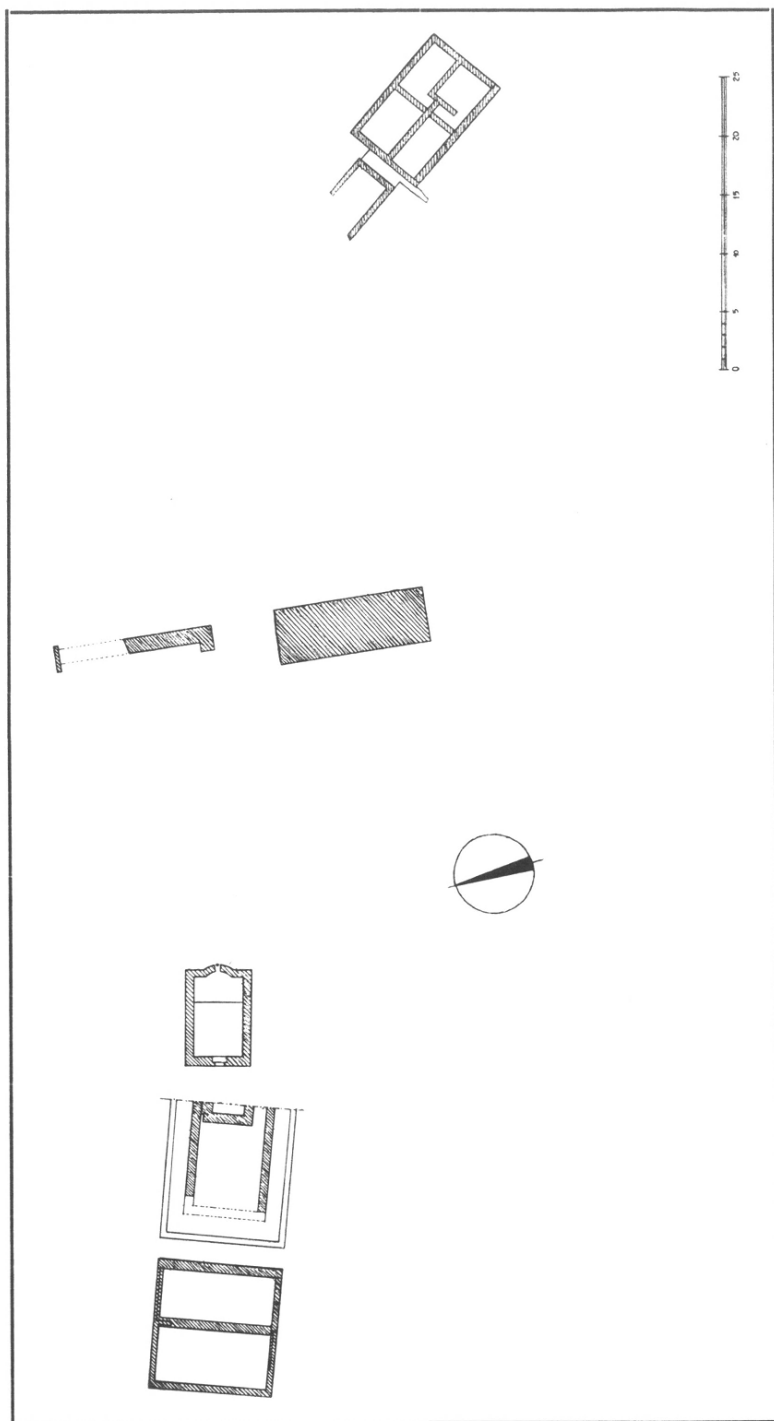
Κατὰ τὸ Β' δεκαπενθήμερον τοῦ Ἰουλίου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1969 ἐπερατώθη ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης Ἐρυκίνης εἰς τὴν ἀρχαίαν Ψωφίδα. Τοῦτο κεῖται ἐπὶ ράχεως τῶν Ἀφροδισίων ὄρεων, ἐντὸς τοῦ ὁμωνύμου ἀρχαίου δρυμοῦ, ὅπου σήμερον δεσπόζει μικρὸς ναὸς τοῦ Ἀγίου Πέτρου, ὁ ὁποῖος ἔχει δώσει τὸ ὄνομά του εἰς τε τὴν κορυφὴν τοῦ ὑψώματος καὶ τὴν ὅλην ὄρεινὴν γειτονικὴν περιοχὴν.

Κατὰ τὴν ἔρευναν ταύτην ἔλαβον μέρος αἱ βοηθοὶ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Σπουδαστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν δίδες Γεωργία Παπαδάκη καὶ Παναγιώτα Μποζάνα, ὁ τελειόφοιτος τοῦ ἱστορικοῦ καὶ Ἀρχαιολογικοῦ Τμήματος τοῦ αὐτοῦ Πανεπιστημίου κ. Εὐθύμιος Μῆχος καὶ ὁ τελειόφοιτος τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς σχολῆς τοῦ ΕΜΠ κ. Νικόλαος Ζαφειρόπουλος.

Τὰ ἐκ τῆς ἀνασκαφικῆς ταύτης ἐρεύνης ἐλθόντα εἰς φῶς κινητὰ εὐρήματα μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἀρχαίας Ὀλυμπίας, ὅπου καὶ ἐκαθαρίσθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Κανάκη. Εἰς τὸ αὐτὸ ἄλλωστε Μουσεῖον εἶχον μεταφερθῇ καὶ τὰ κινητὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης τοῦ 1968.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην (1969) εὐρέθησαν τὰ ἀκόλουθα κτίσματα:

Ἀπεκαλύφθη ἐν πρώτοις ὁλόκληρον τὸ ὡς Τελεστήριον ταυτισθὲν κτίσμα (πίν. 95α, εἰκ. 1), τὸ ὁποῖον κεῖται εἰς τὴν δυτικὴν ἐσχατιὰν τοῦ Ἱεροῦ. Τοῦ κτηρίου τούτου, τὸ ὁποῖον ἐφάπτεται τοῦ βράχου κατὰ τὴν Δυτικὴν του πλευρὰν, ἔχει σωθῇ ὁλόκληρος ἡ θεμελίωσις, καθὼς καὶ ἱκανὸν μέρος τῆς ἀνωδομίας. Αἱ διαστάσεις του εἶναι 10.85 μ. × 10.77 μ. Μέρη τῆς ἀνωδομίας αὐτοῦ ἔχουν σωθῇ εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν (ἡ ὁποία ἀκουμβᾷ, τρόπον τινά, ἐπὶ τοῦ βράχου) καὶ τὰς παρακειμένας αὐτῆς, Βορείαν ἀφ' ἑνὸς καὶ Νοτίαν ἀφ' ἑτέρου, πλευράς, αἱ ὁποῖαι ἐξωτερικῶς ἔφερον καὶ σειρὰν ὀρθοστατῶν. Ἡ εἴσοδος τοῦ κτηρίου ἦτο ἐπὶ τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ὅπου, ὅπως φαίνεται, ὑπῆρχε καὶ βαθεῖα στοά, διότι παρὰ τὸν στυλοβάτην τῆς πλευρᾶς ταύτης εὐρέθησαν τεμάχια σπονδύλων. Ἡ στοὰ αὕτη κατελάμβανεν, ὡς φαίνεται, τὸ Ἀνατολικὸν ἥμισυ τοῦ κτηρίου, τὸ δὲ Δυτικὸν ἥμισυ αὐτοῦ κατελάμβανε τὸ κυρίως Τελεστήριον. Τοῦχος, βαίνων ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον, ἐχώριζεν ἐγκαρσίως τὸ κτήριο εἰς τὰ δύο ταῦτα διαμερίσματα, ἥτοι τὴν ὑπόστεγον στοὰν ἀπὸ τοῦ ὑπολοίπου διαμερίσματος, τὸ ὁποῖον ἦτο κλειστὸν καὶ προσιτὸν ἐκ τῆς στοᾶς διὰ θύρας (εὐρέθησαν ἥλοι καὶ ἐφηλίδες), διώροφον δὲ πιθανῶς. Εἰς τὸ κτήριον τοῦτο ἐλατρεύετο τὸ θεῖον

Σχέδ. 1. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης Ἐρυκίνης.

ζεῦγος 'Αφροδίτης—'Ηφαίστου (Διός), διότι εὑρέθη εἰς τὸν χώρον τοῦ διπλοῦς χαλκοῦς πέλεκυς λατρευτικός· ἐτελοῦντο δὲ μυστηριακῆς φύσεως τελεταὶ κατὰ καιροὺς εἰς αὐτό.

'Απεκαλύφθη ἐξ ἄλλου ἡ σωζομένη θεμελίωσις μεγάλων διαστάσεων Ναοῦ (πίν. 95α, σχέδ. 1), κειμένου ἐντὸς περιβόλου, ὁ ὅποιος εἶχε κατασκευασθῇ ἐκ πυρμαίχου οἰκοδομικοῦ ὕλικου, προφανῶς διὰ λόγους προστασίας κατὰ ἐνδεχομένης πυρκαϊᾶς. Τὸ πλάτος τοῦ περιβόλου τούτου τοῦ ναοῦ εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ πλάτος τοῦ Τελεστηρίου (10.85 μ.), τὸ ὅποιον εὑρίσκεται ἐναντι ἀκριβῶς τῆς Δυτικῆς πλευρᾶς. Μεταξὺ τοῦ περιβόλου τούτου καὶ τοῦ ἐντὸς αὐτοῦ Ναοῦ εὑρέθη εἰς πλεῖστα σημεῖα ὠραία πλακόστρωσις, πλάτους 1.40 μ. κατὰ τὰς μακρὰς τοῦ τεμένους πλευρᾶς. 'Ελάχιστον μόνον μέρος τῆς ἀνωδομίας τοῦ Ναοῦ ἔχει σωθῇ, σφῶνται δὲ ἔχνη τοῦ ἐγκαρσίου τοίχου τοῦ ὀπισθοδόμου κατὰ τὴν Βορεινὴν πλευρὰν τοῦ Ναοῦ, ὥστε νὰ ἐπιτρέπεται ἡ ἀποκατάστασις κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τῆς κατόψεως αὐτοῦ. 'Οπωσδήποτε ὁ Ναὸς ἔχει πλάτος 7.50 μ.

Ναὸς καὶ Τελεστήριον ἔχουν κατασκευασθῇ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν (5ος αἰ. π. Χ.), ἀμφοτέρων δὲ ἔχουν σωθῇ καὶ τμήματα τοῦ πηλίνου γείσου των.

'Εντὸς τοῦ χώρου τοῦ ὀπισθοδόμου τοῦ Ναοῦ, χαμηλότερον ὅμως τῆς θεμελιώσεως αὐτοῦ, εὑρέθη 'Ιεροφυλάκιον. Τοῦτο ἀνήκει εἰς προγενεστέραν τῆς κατασκευῆς τοῦ Ναοῦ ἐποχὴν. Τὸ κτίσμα τοῦτο, λοξῶς πρὸς τὸν κύριον ἄξονα τοῦ Ναοῦ καὶ ὀλίγον πρὸς Βορρᾶν αὐτοῦ, σῶζεται μόνον κατὰ τὸ νοτιώτερον ἡμισυ αὐτοῦ. Τοῦτο εἶναι μονολιθικόν, διαστάσεων 1.30 μ. × 0.65 μ. καὶ διαίρεται ἐσωτερικῶς διὰ χωρίσματος εἰς δύο ἰσομεγέθεις θήκας. Τὸ πῶμα τοῦ 'Ιεροφυλακίου ἐξ ἄλλου φαίνεται ὅτι ἦτο ἐπίσης μονολιθικόν, σχήματος ὅμως πυραμιδοειδοῦς. Τοῦτο ἐσώθη ὁμοίως κατὰ τὸ ἡμισυ αὐτοῦ, εὑρεθὲν εἰς τὸν πλησίον χώρον, ὅπου εἶχε μετακινήθῃ ὑπὸ τῶν οἰκοδόμων τοῦ Ναοῦ.

Εἰς τὸ ἀνατολικώτερον ἄκρον ἐξ ἄλλου τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος τοῦ Ναοῦ (τὸ ὑπόλοιπον μέρος, περιλαμβανομένου τοῦ ὀπισθοδόμου αὐτοῦ, φαίνεται ὅτι κατεστράφη ὑπὸ τῶν χριστιανῶν πρὸς κατασκευὴν διαδοχικῶν τοῦ 'Αγίου Πέτρου Ναῶν) ἀπεκαλύφθη ἡ Δυτικὴ πλευρὰ ἐτέρου Ναοῦ καὶ μικρὸν μέρος τῶν παρακειμένων αὐτῆς πλευρῶν, Βορείας καὶ Νοτίας, ὁ Ναὸς δὲ οὗτος εἶναι μεταγενεστέρως ἐποχῆς, κτισθεὶς ἐπὶ τῶν ἐρείπίων τοῦ κλασσικοῦ Ναοῦ καὶ ἐκ τοῦ οἰκοδομικοῦ τούτου ὕλικου.

'Ο χώρος μεταξὺ τοῦ συγκροτήματος Τελεστηρίου — Ναοῦ καὶ τοῦ συγκροτήματος 'Ιερᾶς 'Οδοῦ — Βωμοῦ (τὸ ὅποιον ἀνεσκάφη κατὰ τὸ 1968, βλ. εἰκ. 1) ἔχει σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἀποφιλωθῇ ἐκ τῶν ἀρχαίων κτισμάτων αὐτοῦ, λόγῳ ἀφ' ἐνὸς τῆς οἰκοδομῆς τῶν χριστιανικῶν ναῶν καὶ ἀφ' ἐτέρου τῆς χρησιμοποίησεως, ὡς φαίνεται, δυναμίτιδος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς 'Επαναστάσεως ἀλλὰ καὶ μεταγενεστέρως διὰ τὴν προμήθειαν μολύβδου καὶ τὴν δι' αὐτοῦ κατασκευὴν βλημάτων. Σημειωτέον ὅτι ὁ κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν τοῦ 1969 θεω-

ρηθεις Ναός (πίν. 96β) ταυτίζεται πλέον πέρα πάσης ἀμφιβολίας ὡς Μέγας Βωμὸς κείμενος ἀνατολικῶς τοῦ Ναοῦ (σχέδ. 1).

Ἀνατολικώτερον τοῦ Βωμοῦ ἡ περιοχὴ φαίνεται ὅτι εἶχεν ἱκανὸν ἀριθμὸν κτηρίων, μέρος τῶν ὁποίων ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν τοῦ 1969. Τὰ κτήρια ταῦτα, ὡς φαίνεται, ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς κατοικίαι τοῦ Ἱερατικοῦ προσωπικοῦ καὶ τῶν ἐπισκεπτῶν τοῦ Ἱεροῦ καὶ ὡς κατὰλυμα τῶν διερχομένων, ἰδίως κατὰ τὴν χειμερινήν, πλήρη χιόνων πάντοτε, ἐποχὴν, καθόσον διὰ τοῦ Ἱεροῦ καὶ σήμερον διέρχεται ὁδὸς ἐνοῦσα τὴν πρὸς Νότον περιοχὴν τῆς ἀρχαίας Θελοπούσης καὶ τὴν πρὸς Βορρᾶν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας Ψωφίδος.

Τὰ κτήρια ταῦτα συνεχίζοντο πρὸς Α. ἀφ' ἐνὸς (ἐνθα ὁ χῶρος ἀφέθη ἀνέπαφος διὰ μελλοντικὴν ἔρευναν) καὶ πρὸς Δ. ἀφ' ἑτέρου, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν δηλαδὴ τοῦ Βωμοῦ, ὅπου ὅμως ἀσβεστοκάμινος κατασκευασθεῖσα μεταπολεμικῶς διὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Πέτρου ἔχει καταστρέψει σχεδὸν ἐντελῶς πᾶν ἔχνος αὐτῶν.

Τὸ ἀνασκαφὲν τοῦτο κτηριακὸν συγκρότημα περιελάμβανε πάντως ἀφ' ἐνὸς Κρήνην καὶ ἀφ' ἑτέρου μεγάλην Οἰκίαν (πίν. 95, σχέδ. 1).

Ἡ Κρήνη (πλάτος: 4.25 μ., σφζ. μῆκος: 6.25 μ.) κεῖται εἰς τὴν Δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ὅλου κτηριακοῦ τούτου συγκροτήματος. Κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν καὶ τὴν Νοτίαν πλευρὰν αὐτῆς αὕτη ἐπλαισιοῦτο καὶ διὰ πλακοστρώσεως, ὁμοίας μάλιστα πρὸς τὴν τοῦ κλασσικοῦ Ναοῦ, εἰς τὴν πλακοστρώσιν δὲ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς αὐτῆς (πλ. 1.30 μ.) ὑπῆρχε καὶ λαξευτὸς ἀβαθὴς ἀγωγός, ὁ ὁποῖος ἀφ' ἐνὸς συνεχίζετο πρὸς Νότον καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐδέχετο τὴν συμβολὴν ἑτέρου ὁμοίου ἀγωγοῦ, ἐκ τῆς Κρήνης ἐξερχομένου, κατὰ τὴν Α. πλευρὰν αὐτῆς. Ὁ ἀγωγὸς οὗτος ἀποτελεῖ τὴν κατάληξιν τοῦ Μεγάλου κτιστοῦ Ἀγωγοῦ, διὰ τοῦ ὁποῦ μετεφέρετο τὸ ὕδωρ ἐκ τῆς ὕπερθεν (πρὸς ΒΑ.) κειμένης ἀρχαίας πηγῆς, τὸ ἀρχαῖον στόμιον τῆς ὁποίας φράσσει καὶ σήμερον μεγαλιθικὴ πλάξ (εἶναι δὲ γνωστὴ ἡ πηγὴ σήμερον ὡς Πλάκα διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἀκριβῶς). Ἐντὸς τῆς Κρήνης πάντως ταύτης, ἡ ὁποία εἶναι τῆς αὐτῆς καὶ τὸ Τελεστήριον καὶ ὁ Ναὸς κατασκευῆς, εὑρέθη καὶ μαρμάρινον ἐπίκρανον πεσσοῦ με ἀνάγλυφον διακόσμησιν.

Ἡ Οἰκία, διαστάσεων 11 μ. × 7.50 μ., περιελάμβανε τέσσαρα συνολικῶς δωμάτια, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀνισομεγέθη, καὶ δύο βραχεῖς διαδρόμους μεταξὺ τοῦ κεντρικοῦ (ἀπὸ Β. πρὸς Ν.) μεσοτοίχου αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐχρησίμευον διὰ ξύλινα κλιμακοστάσια, φέροντα εἰς ἄνω ὄροφον πιθανῶς. Ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι ἡ Οἰκία αὕτη ἐχρησίμευε καὶ ὡς ἐργαστήριον, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ εἰς τὰς Μεγάλας Χριστιανικὰς Μονὰς.

Τέλος, πρὸς Βορρᾶν τοῦ χώρου τοῦ ὅλου Ἱεροῦ ἐπεσημάνθη καὶ Στάδιον (πίν. 96α), τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευε πρὸς τέλεσιν Ἀγώνων κατὰ τὰς πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς ἑορτάς. Εἷς τι σημεῖον μάλιστα τοῦ Ν. ἄκρου αὐτοῦ, ἔναντι τοῦ Β. ἄκρου τῆς Ἱερᾶς Ὀδοῦ, σώζεται καὶ μέρος τῶν ἐκ τοπικοῦ τιτανολίθου ἐδωλίων, τὰ

ὁποῖα προωρίζοντο διὰ τοὺς ἐπισήμους τῶν ἑορτῶν, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα θὰ ἦσαν ξύλινα πιθανῶς. Δοκιμαστικὴ ἔρευνα εἰς τὸ ἔναντι, Βόρειον, ἄκρον αὐτοῦ οὐδὲν ἔφερεν εἰς φῶς.

Τὰ κινητὰ εὐρήματα ἐκ τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρέυνης τοῦ 1969 ὑπῆρξαν, ὡς καὶ τὰ ἐκ τῆς ἐρέυνης τοῦ 1968, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πήλινα καὶ χαλκᾶ ἀναθήματα, ἀντικείμενα τῆς οἰκοσκευῆς τοῦ Ἱεροῦ, ἐν οἷς λύχνοι καὶ ἀγγεῖα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς θραύσματα. Εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ τεμάχια ἐκ μεγάλων πηλίνων ἀγαλμάτων. Τούτων ὠρισμένα φαίνεται νὰ ἦσαν μεγέθους φυσικοῦ. Τὸ πλεῖστον τῶν εὐρημάτων τούτων (βλ. τινὰ τούτων εἰς πίν. 97 - 98) ἀνήκει εἰς τὸν 5ον καὶ τὸν 4ον αἰ. π. Χ., ὑπάρχει ὅμως καὶ ἀριθμὸς ἀντικειμένων ἐκ τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, καθὼς καὶ ἐκ τῆς ἐλληνιστικῆς, πολὺ ὀλίγα δὲ σχετικῶς εἶναι ἐκ τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Ἡ κυρία σημασία τοῦ Ἱεροῦ τούτου εἶναι, ὡς πρόκειται ἐκτενῶς νὰ δειχθῇ εἰς τὴν ἐτοιμαζομένην τελικὴν δημοσίευσιν αὐτοῦ, διττή: α) ἀφ' ἐνὸς ἐπιτρέπεται ἡ εἰκασία ὅτι ἡ Ἀφροδίτη, Λαδωγενὴς κατὰ μίαν παράδοσιν, εἶναι παλαιὰ Ἀρκαδικὴ θεά, τῆς ὁποίας ἡ λατρεία μετεφέρθη ὑπὸ τῶν Ἀρκάδων εἰς τὴν Κύπρον φθινοῦσης τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἐκεῖ ἐμβολιασθεῖσα με ἰδιότητος τῶν θεοτήτων τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς καὶ καταστᾶσα ἡ Μεγάλῃ τῆς Κύπρου θεᾷ ἐπέστρεψε καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ νέαν πλέον μορφήν, τῆς Κυπρίας· ἐξ ἄλλου ἡ λατρεία τῆς Μυκηναϊκῆς Ἀφροδίτης μετεφέρθη κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου, ἥτοι τὴν φθίνουσαν Μυκηναϊκὴν, ἐποχὴν καὶ εἰς τὸν Ἑρῶκα τῆς Σικελίας· β) ἀφ' ἑτέρου διαφωτίζονται ὠρισμένοι πλευραὶ τοῦ τυπικοῦ τῆς λατρείας, καὶ μάλιστα τῶν «ὀργίων», τὰ ὁποῖα ἐτελοῦντο πρὸς τιμὴν τοῦ ζεύγους τῆς θεᾶς καὶ τοῦ Μυκηναϊκῆς καταγωγῆς Μεγάλου Κούρου, ὁ ὁποῖος ὡς Ἡφαιστος-Ζεὺς ἐλατρεύετο μετ' αὐτῆς καὶ ἐτιμᾶτο ὡς ἀνακτορικὸς θεὸς καὶ εἰς τὴν οὐχὶ μακρὰν κειμένην Πῖσαν πρὸς τὸ τέλος τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, ἥτοι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Οἰνομάου καὶ τοῦ Πέλοπος.

ΧΡΥΣΟΥΛΑ Π. ΚΑΡΔΑΡΑ

11. ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΜΕΘΩΝΗ*

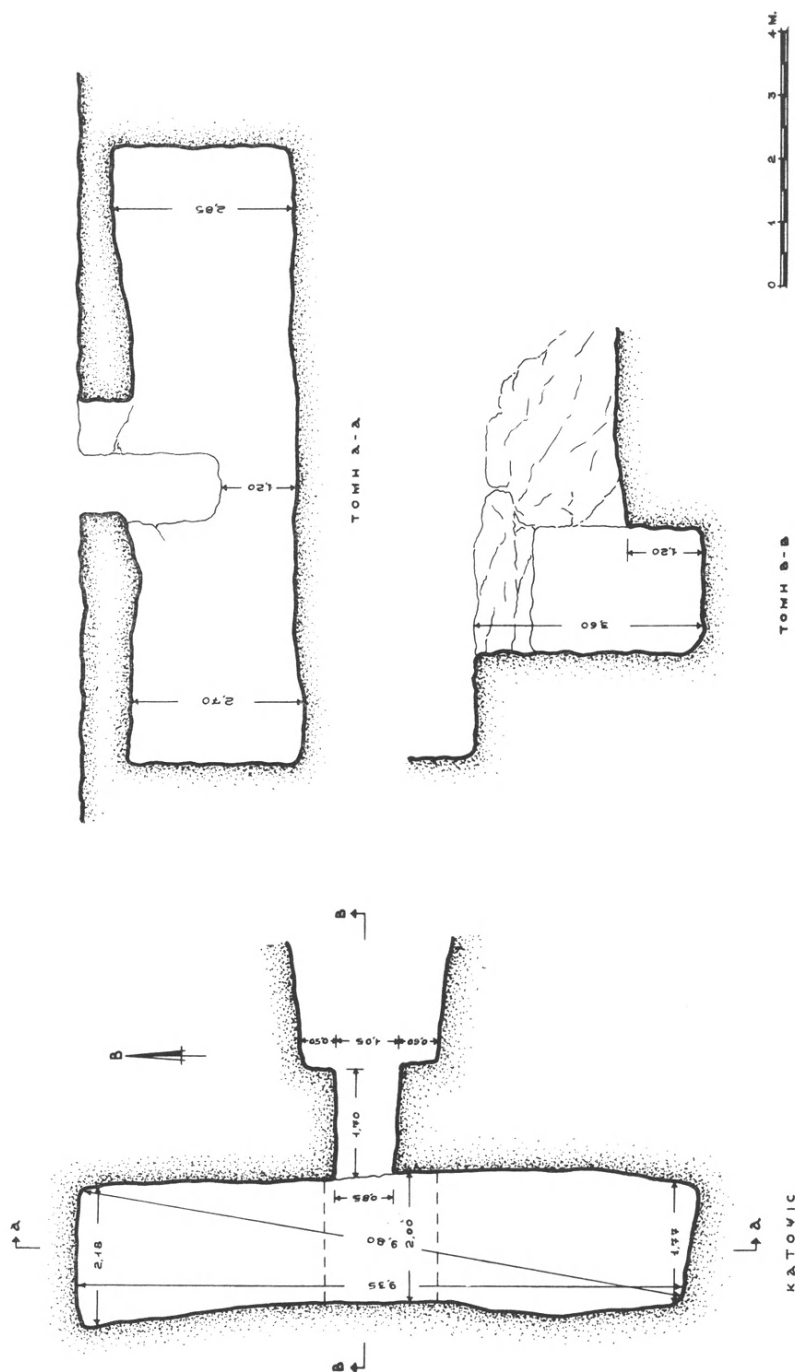
1 ΛΥΚΟΤΟΜΑΡΟΝ

α) Ὑπόγειος λαξευτὴ δεξαμενὴ: Ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν τοῦ βορείως τῆς σημερινῆς Μεθώνης παλαιοχριστιανικοῦ κοιμητηρίου, τοῦ φερομένου ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Ὀνούφριου¹, ἐπεχειρήθη ἐφέτος εἰς τὴν ἰδίαν περιοχὴν, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς δηλαδὴ ὑπαρείας τοῦ βουνοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἀριστερὰ τῆς πρὸς Πύλον Δημοσίας Ὀδοῦ, ἡ ἔρευνα τοῦ ὑπὸ τοῦ Bory de Saint-Vincent, τῆς γαλλικῆς Ἐπιστημονικῆς Ἀποστολῆς τοῦ Μορέως, μεταξὺ τῶν ταφικῶν μνημείων τῆς περιοχῆς μνημονευομένου τάφου, περὶ τοῦ ὁποίου οὗτος λέγει, ὅτι ἐκοσμεῖτο διὰ τοιχογραφιῶν καὶ μάλιστα ὅτι λείψανά των διεκρίνοντο πολὺ καλῶς ἀκόμη τότε². Τὸ μνημεῖον, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος γάλλος ἐρευνητής, μάτην ἀναζητηθὲν παρὰ τὸν Ἅγιον Ὀνούφριον, φαίνεται ὅτι ταυτίζεται πρὸς τὸ περὶ τὰ 1000 μ. βορείως τοῦ Ἁγίου Ὀνούφριου, εἰς τὴν τοποθεσίαν Λυκοτόμαρον, παρὰ τὸ τέταρτον χιλιόμετρον τῆς ἀπὸ Μεθώνης Δημοσίας Ὀδοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν περίπου 40 μ. ἀπ' αὐτῆς, εὐρισκόμενον λαξευτὸν ἐντὸς τοῦ βράχου ὑπόγειον μὲ τετράπλευρον στόμιον (στομίου διαστάσεις: 1.95×1.80 μ.), προσιτὸν ἀπὸ Α. διὰ θυρίδος, ὁμοίως

* Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν συμμετέσχον ὡς ἐπιστημονικοὶ βοηθοὶ οἱ κύριοι: Δημήτριος Τριανταφυλλόπουλος, βοηθὸς τῆς ἑδρας τῆς Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, καὶ Νικόλαος Τσιτσιμελής, τελειόφοιτος τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τῆς αὐτῆς Σχολῆς. Τὰ δημοσιευόμενα σχέδια ἐξεπονήθησαν ὑπὸ τοῦ σχεδιαστοῦ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κ. Εὐαγγέλου Ὀλυμπίου.

1. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ι. ΠΑΛΛΑΣ, Ὁ Ἅγιος Ὀνούφριος Μεθώνης (παλαιοχριστιανικὸν κοιμητήριον-βυζαντινὸν ἀσκητήριον), ΑΕ 1968, 119 κ.έ.

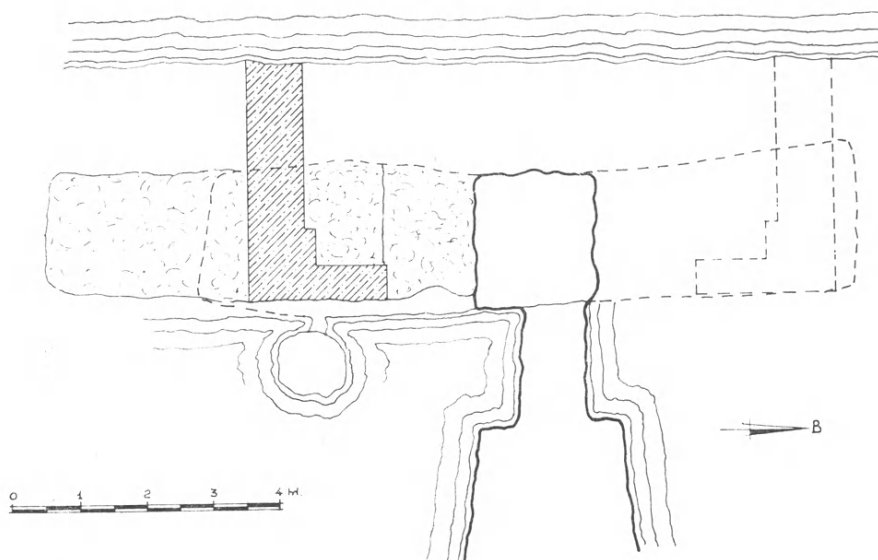
2. BORY DE SAINT-VINCENT, Relation du voyage de la Commission Scientifique de Morée, I, Paris 1836, 109 - 110: «Dans les flancs de la montagne, ou quelque ville dut être adossée, on découvre aussi des tombeaux creusés dans le roc; j'en ai visité plusieurs par la suite: Boblay m'en a fait connaître un dont l'entrée était cachée par des Lentisques, et qui consiste en une pièce carrée de sept à huit pieds; les parois en avaient été soigneusement polies, et des restes de peinture s'y distinguaient encore très bien. Ces tombeaux ressemblent tellement à ceux qu'on retrouve à Égine». Περὶ τῶν ἐν Αἰγίνῃ τάφων: L. ROSS, Archäologische Aufsätze, I, Leipzig 1855, 46 κ.έ. πίν. 2. K. G. VOLLMOELLER, Griechische Kammergräber mit Totenbetten, Bonn 1901, 42 - 43. G. WELTER, Aeginetica XVIII, JdI 53, 1938, Anz. 509 ἀριθ. 12 εἰκ. 36 - 37 καὶ 69, 1954, Anz. 46 κ.έ.

Εἰκ. 1. Ὑπόγειος δεξαμενὴ εἰς Λυκοτόμαρον Μεθώνης. Κάτοψις καὶ τομαί.

δὲ καὶ τώρα ἀποκεκρυμμένον ὑπὸ πυκνὴν συστάδα πρίνων, ἀγριελαιῶν καὶ ἀγρίων ξυλοκερατεῶν. Φέρει καὶ τοῦτο ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων του ὠραῖον λεῖον κονιάμα, ἀλλὰ δὲν κοσμεῖται διὰ τοιχογραφιῶν· ὁ Bory de Saint-Vincent εἶχε πλανηθῇ, διότι ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τοῦ μνημείου ἀπεκάλυψεν ἀντὶ τάφου λαξευτὴν ἐντὸς τοῦ βράχου δεξαμενὴν ὁμβρίων ὑδάτων.

Ἡ δεξαμενὴ συνίσταται ἐξ ἐπιμήκους χώρου ἀκανονίστου ὀρθογωνίου σχήματος μὲ φoρὰν ἀπὸ Β. πρὸς Ν., μήκους 9.35/9.75, πλάτους 1.77/2.18 καὶ ὕψους 2.63/2.85 μ. (εἰκ. 1). Ἐκτείνεται ἐκατέρωθεν τοῦ τετραπλεύρου στο-

Εἰκ. 2. Ὑπόγειος δεξαμενὴ εἰς Λυκοτόμαρον Μεθώνης. Σχέδιον λαξευμάτων ἐπὶ τοῦ βράχου νοτίως τοῦ στομίου.

μίου ἀπὸ βάθους 0.75/1.00 μ. ἀπὸ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ βράχου (πίν. 99α. Πρβ. καὶ τομὴν εἰκ. 1) μέχρι ὀλικοῦ βάθους ± 3.60 μ. Τὸ ἐπὶ χρίσμα τῶν τοιχωμάτων τῆς δεξαμενῆς συνίσταται ἐκ λευκοῦ ὑδραυλικοῦ κονιάματος (πίν. 99β), ἡ ἐξ αὐτοῦ δὲ ἀπουσία τετριμμένων κεράμων (κουρασάνιου) ὑποδηλοῖ ὅτι χρονολογεῖται αὕτη εἰς ἀρχαίους χρόνους. Λεῖψανα τοιχογραφιῶν βεβαίως δὲν παρετηρήθησαν· ἡ ἐντύπωσις χρώματος παρέχεται ἐκ τῶν ἐπενεργειῶν τοῦ ὕδατος ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κονιάματος (πίν. 100α). Ἡ θυρὶς τῆς δεξαμενῆς (πλάτ. ± 0.85 μ.) διηνοίχθη λαξευθέντος τοῦ βράχου κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ στομίου μεταγενεστέρως, ὅτε ἡ δεξαμενὴ, ἴσως ἔνεκα τῆς παρουσίας ρωγμῶν ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων, εἶχε χάσει τὴν στεγανότητά της καὶ παύ-

σει νὰ ἐξυπηρετῇ τὸν ἀρχικὸν προορισμὸν τῆς. Πρὸ τῆς θυρίδος διεμορφώθη τότε εἶδος δρόμου, λαξευθέντος καὶ τούτου ἐπὶ τοῦ βράχου (πίν. 100β. Βλ. καὶ τὴν κάτοψιν εἰκ. 1), ὅθεν ἡ πράγματι παραπλανητικὴ ἐντύπωσις, ὅτι πρόκειται τὰχα λαξευτὸς τάφος.

Εἰς τὴν δεξαμενὴν συνέρρεε τὸ ὕδωρ ἐκ τῶν ὑπερθεν κατερχομένων ὀμβρίων ὑδάτων, διὰ συστήματος, τοῦ ὁποίου ὁμῶς λείψανα δὲν διεσώθησαν παρὰ τὸ στόμιόν τῆς, ἀλλ' οὔτε καὶ ἐπεδιώχθη νὰ ἀναζητηθοῦν, ἐπειδὴ ἡ συστηματικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ περὶ τὴν δεξαμενὴν χώρου ἐξέφευγε πλεον τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ τῆς ἐφετινῆς ἐν Μεθώνῃ ἐρεῦνης.

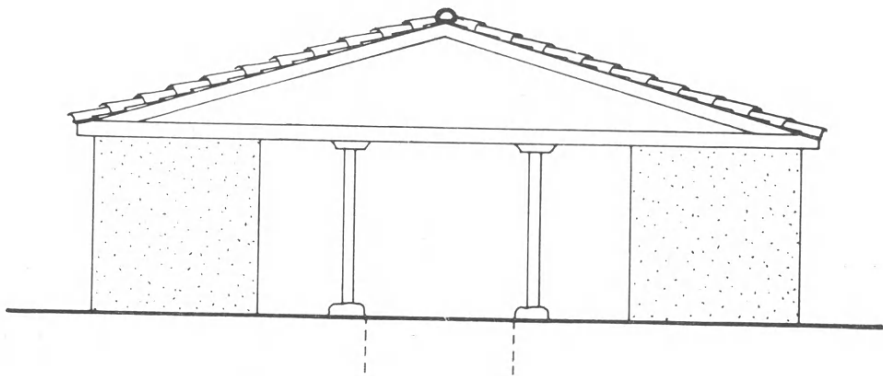
Ὁ βράχος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διανοίγεται τὸ στόμιον τῆς δεξαμενῆς, σχηματίζει μικρὸν ἀνδρὸν πλάτους περίπου 5.00 μ., μὲ σχετικῶς δὲ ὁμαλὴν τὴν ἐπιφάνειάν του. Διηρευνήθη μόνον τὸ νοτίως τοῦ στομίου τῆς δεξαμενῆς μέρος τοῦ ἀνδρῶν. Ἐπὶ τοῦ βράχου παρατηροῦνται ἐδῶ τρεῖς ἐνόητες λαξευμάτων (εἰκ. 2): Ἡ μία παρουσιάζεται ὡς τραχεῖα ἰσοπέδωσις τοῦ βράχου, ἡ ἄλλη, περιλαμβανομένη κατὰ μέγα μέρος ἐντὸς τῆς ἐκτάσεως τῆς πρώτης, παρουσιάζει ὅψιν ὀλιγώτερον τραχεῖαν, καὶ ἡ τρίτη συνιστᾷ ἄτεχνον αὐλάκα.

Ἡ τραχεῖα ἰσοπέδωσις τοῦ βράχου παρουσιάζεται ὡς λωρὶς πλάτους 1.60 - 1.70 μ., ἡ ὁποία, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ στομίου, ἐκτείνεται πρὸς Ν. μέχρι μήκους 6.35 μ. Ἐντὸς αὐτῆς μία μόλις διαφαινομένη εὐθεῖα, εἰς ἀπόστασιν ± 1.35 μ. ἀπὸ τοῦ στομίου καὶ μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ. (πίν. 101α), προελθοῦσα δὲ προφανῶς ἕνεκα ἐπεκτάσεως τῆς λαξεύσεως μετὰ ἀρχικὸν τι πέρας, ὑποδηλοῖ ὅτι ἀρχικῶς τὸ ἐν λόγῳ λάξευμα ἔφθανε μόνον μέχρι τῆς γραμμῆς 1.35 μ. καὶ ὅτι ἀργότερον ἐπεξετάθη μέχρι τῆς γραμμῆς 6.35 μ., πάντως ὅτι εἰς τὴν γραμμὴν 1.35 μ. ὑπῆρχε συμφυὲς πρὸς τὸν βράχον τοίχωμα. Πιθανῶς πρόκειται λείψανον τοῦ πυθμένος λαξευτῆς ἐπὶ τοῦ βράχου ἀπλῆς ἢ διδύμου λεκάνης καθιζήσεως τῶν μετὰ τοῦ ὕδατος φερομένων ξένων σωμάτων, διὰ νὰ εἰσρεύσῃ τοῦτο κατόπιν εἰς τὴν δεξαμενὴν σχετικῶς καθαρὸν. Τοιαῦται κατασκευαί, δηλαδὴ φρεάτια καθιζήσεως, συνήθως περισσότερα τοῦ ἐνός, διαδοχικῶς συνδεόμενα μεταξὺ των καὶ τέλος μετὰ τῆς δεξαμενῆς δι' αὐλάκος, εἶναι γνωστὰ ἐκ μεταγενεστέρων παραδειγμάτων ὑπαιθρίων δεξαμενῶν, τροφοδοτουμένων διὰ συλλεκτικῶν αὐλάκων ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ρεόντων ὀμβρίων ὑδάτων¹.

Ἡ δευτέρα ἐνόητος λαξευμάτων εἶναι ἐλαφρῶς βαθυτέρα τῆς προηγουμένης, ἡ ὅψις αὐτῆς περισσότερον ὁμαλὴ (πίν. 101β) καὶ παρουσιάζει σαφῶς τὸν χαρακτῆρα ἐγκοπῆς θεμελιώσεως. Ἀρχίζει ἀπὸ ἀποστάσεως 1.32 μ. ἀπὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ στομίου, ἐκτείνεται κατὰ 2.04 μ. πρὸς Ν. καὶ ἀκάμπτεται κατόπιν κατ' ὀρθὴν γωνίαν πρὸς Δ. μέχρι τοῦ βράχου, ὅπου ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀνδρῶν,

1. Ἐχῶ ὑπ' ὅψει σύστημα τοιούτων δεξαμενῶν δυτικῶς τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς Φανερωμένης Σαλαμῖνος, ὡς καὶ βορειοδυτικῶς τοῦ περιβόλου τοῦ μονυδρίου τοῦ Ἀγίου Νικολάου Μπατσῆ, ὁμοίως ἐν Σαλαμῖνι.

εἰς μῆκος δηλαδή ± 5.35 μ. (εἰκ. 2). Τὸ ἀνατολικὸν σκέλος τῆς ἐν λόγῳ κατασκευῆς εἶναι πλάτους 0.55 μ., τοῦ νοτίου σκέλους τὸ πλάτος φθάνει εἰς 0.83 μ., εἰς τὴν γωνίαν ὅμως — ἐσωτερικῶς — τὸ πλάτος ἀμφοτέρων εὐρύνεται εἰς 1.00/1.05 μ., μὲ σκοπὸν προφανῶς νὰ ἐνισχυθῇ ἡ ἀντοχὴ τῶν ἐνταῦθα ὑψουμένων τοίχων. Ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι καὶ πρὸς Β. τοῦ στομίου τῆς δεξαμενῆς ὑπάρχει — κατὰ πᾶσαν πιθανότητα — λάξευμα ἀντίστοιχον πρὸς τὸ ἐν λόγῳ, συμπεραίνομεν ὅτι

Εἰκ. 3. Ὑπόγειος δεξαμενὴ εἰς Λυκοτόμαρον Μεθώνης.
Ἐλευθέρᾳ ἀναπαράστασις τοῦ ὑποτιθεμένου στεγάστρου.

πρόκειται θεμέλιον κτιστοῦ στεγάστρου τῆς δεξαμενῆς, τύπου στοᾶς ἐν παραστάσι. Τὸ στέγαστρον τοῦτο πρέπει νὰ ἔχῃ ὀλικὸν πλάτος 8.70 μ., ἀνοιγμα μεταξὺ τῶν παραστάδων ± 4.60 μ., νὰ ἔφερε δὲ μεταξὺ τούτων δύο ξυλίνους κίονας (εἰκ. 3), συμφώνως πρὸς ὑποδείγματα προσφερόμενα ὑπὸ ἀρχαίων κρηνῶν¹. Ἡ προκειμένη κατασκευὴ πρέπει νὰ ἀνήκῃ εἰς δευτέραν περίοδον τῆς δεξαμενῆς· τότε φαίνεται ὅτι καὶ ἰσοπεδῶθη χονδρικῶς ἡ ὅλη ἐπιφάνεια τοῦ ἀνδῆρου.

Ἡ ἀνωτέρω σημειωθείσα αὐλαξ διήκει κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς πρώτης ἐνότητος λαξευμάτων, εἶναι δὲ κατεσκευασμένη προφανῶς τελευταία, κατὰ τρόπον δ' ἐντελῶς ἀνεπιτήδευτον. Παρὰ τὴν αὐλακα, πρὸς Α., διηυθετήθη, ὁμοίως δι' ἀμελοῦς κατασκευῆς, φρεάτιον καθιζήσεως (εἰκ. 2 καὶ πίν. 101 ἄνω ἀριστερά). Ἀντιπροσωπεύουν τρίτην περίοδον τῆς δεξαμενῆς.

Ἡ δεξαμενὴ ἀνεσκάφη ἐπιμελῶς μέχρι τοῦ σκληροῦ πυθμένος της. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεώς της οὐδὲν κινητὸν εὑρημα προῆλθε πλὴν λειψάνων τινῶν ὀστέων ζώων

1. Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Παραστάσεις κρηνῶν ἐπὶ ἀρχαίων ἀγγείων, ΑΕ 1916, 102 κ. ἑ. εἰκ. 11Δ καὶ 11Ε. Πρβ. καὶ τὴν κρήνην Ἐλευσίνος: Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ἡ κρήνη τῆς Ἐλευσίνος ἐν Classical Studies Presented to Edward Capps, Princeton 1936, 282 κ. ἑ. εἰκ. 9 (κάτοψις).

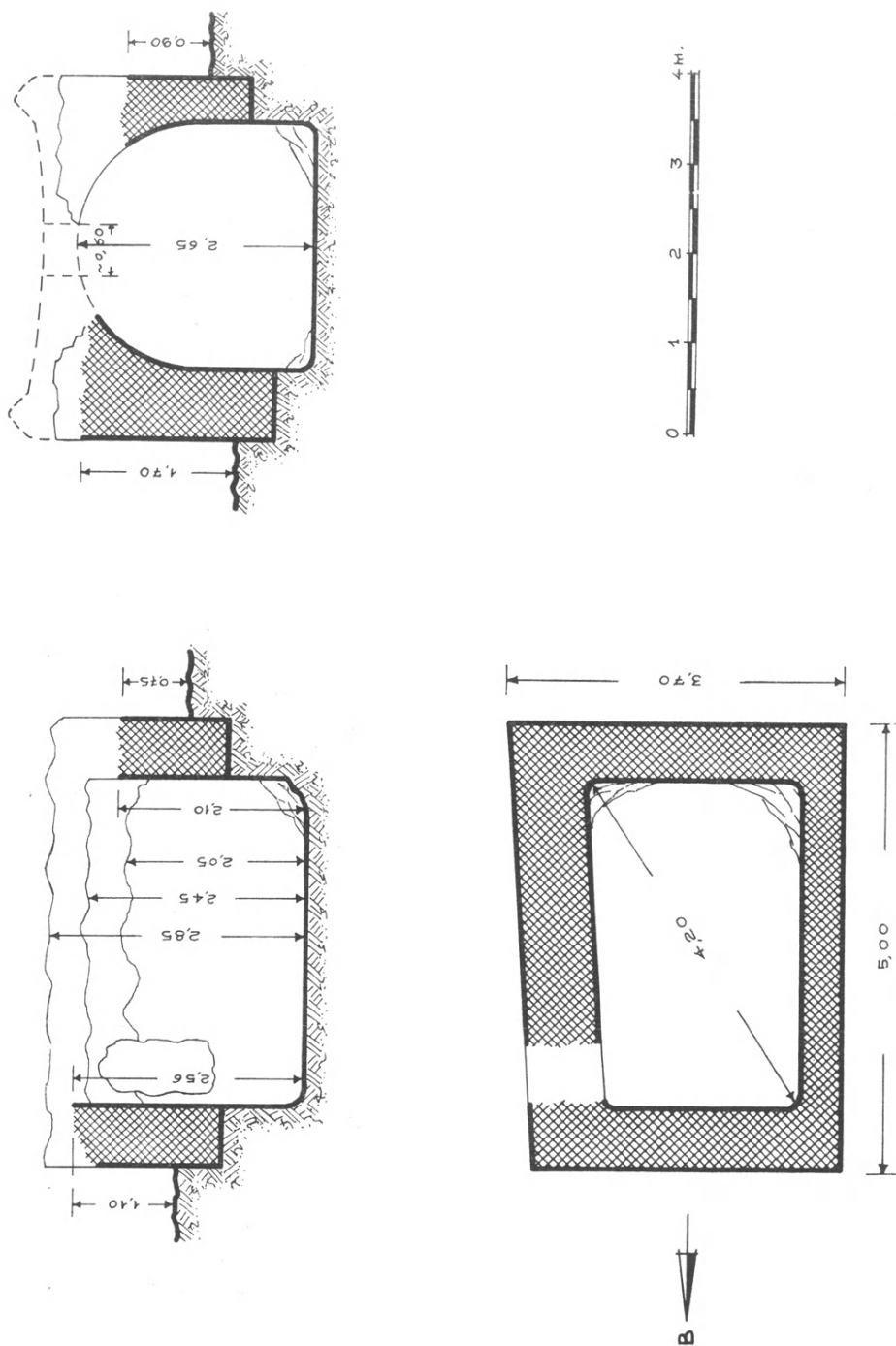
καὶ ἐλαχίστων μικρῶν ὀστράκων χονδρῶν καὶ ἐφυαλωμένων ἀγγείων, ἀλλ' ἄνευ ἰδιαιτέρας τινὸς στρωματογραφικῆς ἢ ἄλλης σημασίας. Εἰς ὁψίμους χρόνους, ὅτε ὁ χῶρος τῆς δεξαμενῆς ἐγίνε προσιτὸς διὰ τῆς θυρίδος, ἐχρησιμοποιήθη οὗτος ὡς ἀποθήκη καὶ στάβλος.

β) Ὑπέργειος κτιστὴ δεξαμενὴ: Ὑψηλότερον νοτιοδυτικῶς τῆς ὑπογείου δεξαμενῆς, ἐπὶ ὁμαλῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους, ἀνεσκάφη τὸ ἐσωτερικὸν καμαρωτῆς δεξαμενῆς, ἀκανονίστου τετραπλεύρου σχήματος (εἰκ. 4), μήκους — ἐξωτερικῶς — 5.00/5.03 καὶ πλάτους 3.40/3.70 μ., ὑψομένης ὑπὲρ τὸ ἐδαφος κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ὄψιν αὐτῆς κατὰ περίπου 1.70 μ. καὶ μὲ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς προσιτὸν μέσῳ ἀνοίγματος παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν (πίν. 102α). Ὁ πυθμὴν τῆς δεξαμενῆς κεῖται εἰς βάθος περίπου 1.00 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ ἔξω — πρὸς Α. — ἐδάφους. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αἱ ἀκμαὶ τῶν γωνιῶν εἶναι καμπύλαι, τὰ δὲ χαμηλὰ μέρη τῶν τοιχωμάτων, ἐσκαμμένα ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, παρουσιάζονται, ἰδίως κατὰ τὰ νότια μέρη, ἀνώμαλα (δὲν ἐπελεκήθη τὸ βραχυῶδες ἐδαφος). Ἐσωτερικῶς φέρει ἰσχυρὸν καὶ λειότατον ὑδραυλικὸν κονίαμα, ἀλλὰ μέχρι ὕψους 2.10 μ., ὑψηλότερον ἀφεισθῶν τῶν ἐπιφανειῶν ἄνευ ἐπιχρίσματος (πίν. 102β).

Ἡ καμάρα, τῆς ὁποίας ἡ κλεῖς εὐρίσκετο εἰς ὕψος 2.65 μ. ἀπὸ τοῦ πυθμένος, ἔχει κατὰ τὸ μέγιστον μέρος τῆς καταπέσει, περιέργως, διότι κατὰ τὰ ἄλλα παρέχεται ἡ ἐντύπωσις περὶ λίαν ἰσχυροῦ κτίσματος. Ἡ ἀκανόνιστος ὁμῶς ὄψις τῶν γυμνῶν μερῶν τῆς καμάρας, πρωτοφανῶς κακοτέχνων, φαίνεται νὰ ὑποδηλοῖ ὅτι κατὰ τὴν καμάρωσιν τοῦ κτίσματος δὲν ἐχρησιμοποιήθη ξυλό-τυπος, ἀλλὰ τρόπος ἐκφορικὸς μὲ τὴν βοήθειαν ἰσχυροῦ κονιάματος.

Δὲν κατέστη δυνατόν νὰ διαπιστωθῇ τὸ σύστημα τροφοδοσίας τῆς δεξαμενῆς. Πιθανῶς τὰ ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων μερῶν τοῦ πετρώδους βουνοῦ κατερχόμενα ὄμβρια ὕδατα συνελέγοντο ἀρχικῶς ἐντὸς κοινῆς αὐλάκος, ἡ ὁποία, συνεχιζομένη ὡς κτιστὸς ὑπερέχων τοῦ ἐδάφους ἀγωγός, ἔφθανε μέχρι τοῦ στομίου τῆς δεξαμενῆς. Ἀλλὰ λείψανα τοιαύτης τινὸς κατασκευῆς δὲν διεσώθησαν, ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι θὰ ἀνέμενέ τις ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι ἡ φυσικὴ βαθμιαία ἀνώψωσις τῆς ἐπιχώσεως ἐξωτερικῶς τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κτίσματος, πρὸς τὰ πρηνῇ τοῦ βουνοῦ, ἐὰν ὑπῆρχε τοιαύτη τις κατασκευή, θὰ τὴν εἶχε προστατεύσει. Ὅθεν εἶναι πιθανώτερον ὅτι ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῆς καμάρας ἦτο κοίλη, διαμορφωμένη εἰς συλλεκτικὴν λεκάνην, διὰ τὸν πορισμὸν ἀμέσως ἐκ τῆς βροχῆς καθαροῦ ποσίου ὕδατος. Πρὸς τοιαύτην τινὰ λύσιν ὁδηγεῖ καὶ ἡ μορφή τῶν ἄνω μερῶν τῆς καμάρας· δὲν πρέπει νὰ ἦτο αὕτη ἐξωτερικῶς καμπύλη.

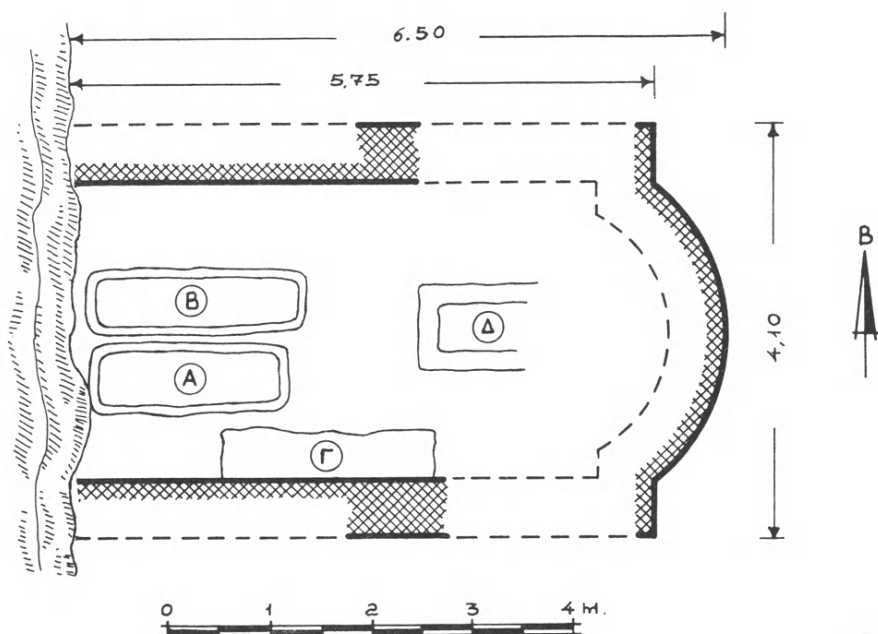
Ἡ τοιχοδομία τοῦ προκειμένου οἰκοδομήματος — ἀργολιθοδομὴ μὲ ἀφθό-νως παρένθετα τεμάχια πλίνθων (πίν. 103α) — ὁδηγεῖ πρὸς χρονολόγησίν του εἰς μεσοβυζαντινοὺς χρόνους. Ἡ θυρίς, ἀκανόνιστος, διηνοίχθη μεταγενεστέρως, ὅτε τὸ κτίσμα εἶχε παύσει νὰ λειτουργῇ ὡς δεξαμενὴ. Ἡ ἀφαίρεσις τῆς ἐπι-χώσεως οὐδὲν ἀπέδωκε.

Εἰκ. 4. Ὑπέργειος δεξαμενὴ εἰς Λυκοτόμαρον Μεθώνης. Κάτοψις καὶ τομαί.

γ) Ναὺδριον τῆς Ἀγίας Σοφίας: Περί τὰ 200 μ. νοτίως τῆς πρώτης — τῆς ὑπογείου — δεξαμενῆς, εἰς θέσιν φερομένην ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἀγία Σοφία», ὅπου ἐν μέσῳ λίθων καὶ πυκνῆς βλαστήσεως θάμνων διεκρίνετο ζευγὸς ἀκαλύπτων λακκοειδῶν, λαξευτῶν ἐπὶ τοῦ βράχου τάφων, διὰ περιορισμένης ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης ἐπεσημάνθη ἡ ὑπαρξίς τῶν ἐρειπίων πράγματι ναυδρίου, τοῦ ὁποίου καὶ προσδιωρίσθησαν αἱ διαστάσεις.

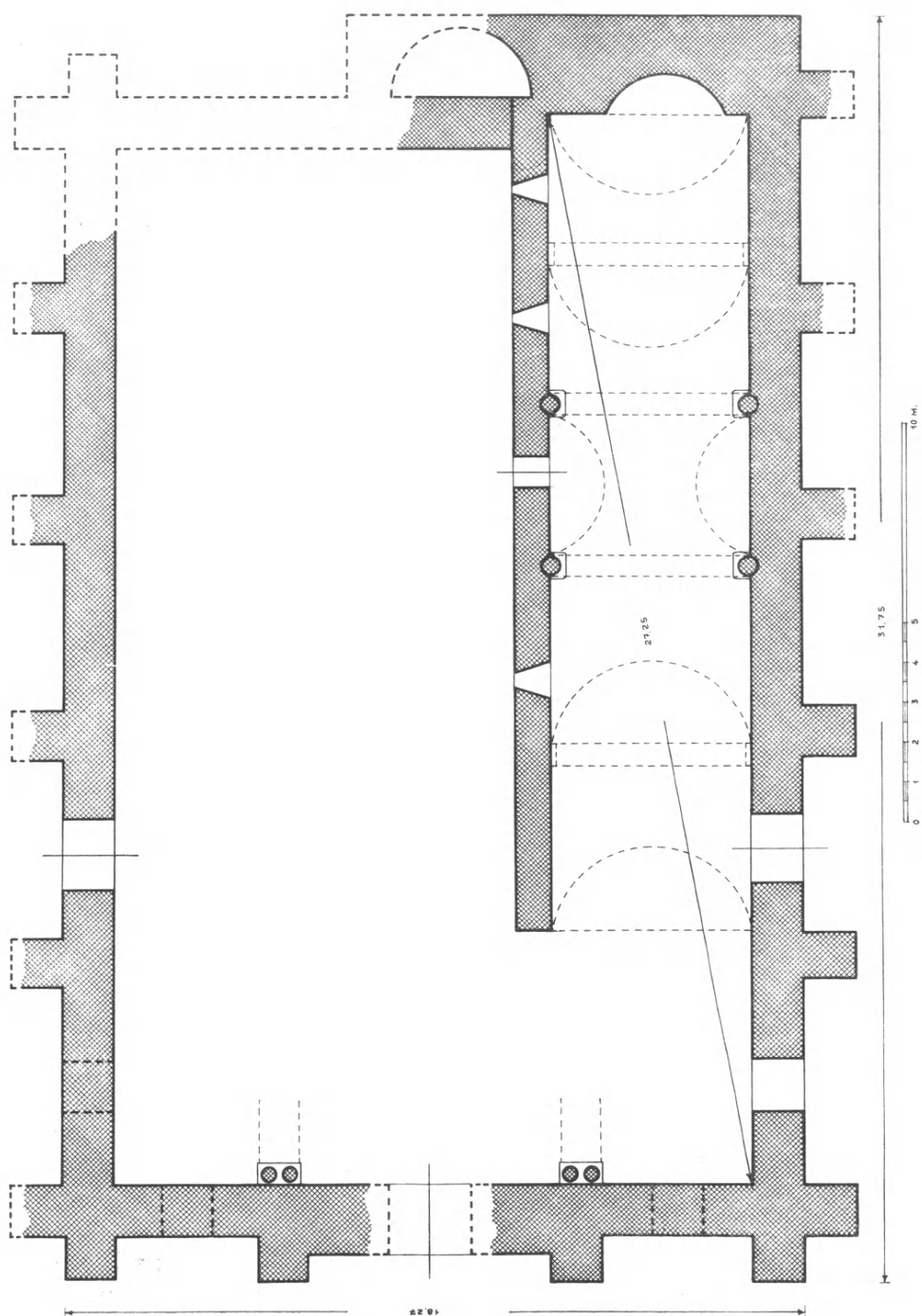
Εἶναι οἰκοδόμημα ἐκτισμένον διὰ κοινῆς ἀργολιθοδομῆς, μονόκλιτον, μὲ ἐλα-

Εἰκ. 5. Ναὺδριον τῆς Ἀγίας Σοφίας εἰς Λυκοτόμαρον Μεθώνης. Κάτοψις.

φρῶς κατ' Ἀνατολὰς προέχουσιν καμπύλην ἀψίδα, ἐν ἐπαφῇ δὲ πρὸς ἀπότομον βράχον, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποιήθη ἀντὶ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ναυδρίου (εἰκ. 5). Ἐπὶ τῆς ὀψέως τοῦ βράχου λείψανα κονιάματος, ἐκ τῆς ἐπαφῆς του μετὰ τῶν κεραμίδων τῆς στέγης, παρέχουν τὸ ὕψος ὡς καὶ τὴν — ἀμφικλινῇ — διάταξιν αὐτῆς. Ἦτο δὲ τὸ ναὺδριον προφανῶς ξυλόστεγον. Ἐξωτερικῶς τὸ μνημεῖον μετρεῖ εἰς μῆκος, ἄνευ τῆς ἀψίδος, 5.75 καὶ εἰς πλάτος 4.10 μ. Διεπιστώθησαν μόνον τὰ ἐπὶ τοῦ σχεδίου χαρακτηριζόμενα διὰ διαγραμμίσεως.

Οἱ ἀνωτέρω σημειωθέντες τάφοι (πίν. 103β) περικλείονται ἐντὸς τοῦ ναυδρίου· φέροντες περιτένειαν περὶ τὰ χεῖλη των πρὸς στήριξιν τῶν καλυπτηρίων

Εἰκ. 6. Ὁ Ἅγιος Λέων Μεθώνης. Κάτοψις.

πλακῶν, εἶναι ὅμοιοι πρὸς τοὺς ἀποκαλυφθέντας εἰς τὸ Κοιμητήριον τοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου¹. Ἐντὸς τούτων εὐρέθησαν μόνον ἀπερριμμένα ὀστᾶ. Ἐπεσημάνθησαν ἐντὸς τοῦ ναυδρίου δύο εἰσέτι τάφοι, ὁμοίως ἀκάλυπτοι καὶ προφανῶς, ὡς οἱ προηγούμενοι, συλημένοι, διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον ἐθεωρήθη περιττὴ ἡ ἔρευνά των. Καὶ ἡ προκειμένη συστάς τάφων ἀνήκει εἰς τὸ προχριστιανικὸν καὶ παλαιοχριστιανικὸν νεκροταφεῖον τῆς ἀρχαίας Μεθώνης, τὸ ἐκτεινόμενον εἰς τὰ πρηνῇ κάτω μέρη τοῦ βουνοῦ τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ἀπέναντι τῆς θέσεως της.

2 ΠΕΡΙΟΧΗ
ΑΡΧΑΙΑΣ ΜΕΘΩΝΗΣ

α) Ἀ γ ι ο ς Λ έ ω ν : Ἐπερατώθησαν αἱ ἐν Μεθώνῃ ἔρευναι διὰ τῆς διενεργείας ἀνασκαφικῶν τινων τομῶν πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ σχεδίου τῆς ἡρειπιωμένης ἐνετικῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Λέοντος, τῆς γνωστῆς ὑπὸ τὴν προσωνομίαν «Ἀγιο-Λέος» ἢ «Ἀη-Λέος», περὶ τὰ τρία χιλιόμετρα βορειοδυτικῶς τῆς σημερινῆς πολίχνης, εἰς τὴν τοποθεσίαν «Παλιομεθώνη», ὅπου δηλαδὴ ἔκειτο ἡ ἀρχαία Μεθώνη. Τὸ μνημεῖον τοῦτο, σχεδὸν πνιγμένον ἐν μέσῳ πυκνῆς βλαστήσεως (πίν. 104α), ἦτο τέως ἀπρόσιτον². ἡ προκειμένη δὲ περιορισμένη ἔρευνά του ἐπεχειρήθη ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ καθαρισμοῦ τοῦ κατόπιν ιδιωτικῆς πρωτοβουλίας ἐκδηλωθείσης μέσῳ τῆς Κοινότητος τῆς Μεθώνης. Εἰς τὸν καθαρισμὸν του συνέβαλε καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διὰ μέρους ἐκ τῆς εἰς χεῖρας τοῦ ὑποφαινομένου σχετικῆς πρὸς τὰς ἐν Μεθώνῃ ἐρεῦνας αὐτῆς πιστώσεως. Οὕτω κατέστη δυνατόν νὰ ἐξετασθοῦν ἐκ τοῦ πλησίον τὰ ἐντυπωσιακὰ ταῦτα ἐρείπια. Καλύτερον διατηροῦνται ἡ δυτικὴ πλευρά, τὰ δυτικὰ μέρη τῆς βορείας (πίν. 104β) καὶ ἡ νοτιά πλευρά τοῦ ὅλου συγκροτήματος (πίν. 105α). Ἡ ἀνατολικὴ πλευρά καὶ τὰ ἀνατολικά μέρη τῆς βορείας δὲν σώζονται σχεδὸν καθόλου³.

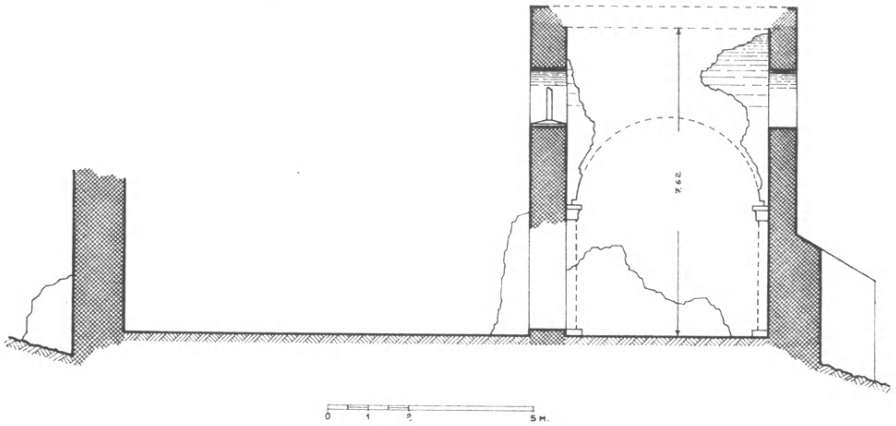
Ὁ «Ἀγιο-Λέος» συνίσταται ἐξ ὀρθογωνίου περιβόλου, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 25.95×15.80 μ., μὲ παχεῖς τοίχους (πάχ. 1.32 μ.) καὶ γύρω, ἐξωτερικῶς, ἰσχυρὰς ἀντηρίδας προεχούσας μέχρι 1.30 μ. (εἰκ. 6), περικλείοντος δ' ἐκκλησίαν ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν νοτίαν πλευράν του· ἡ ἐκκλησία διήκει καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ μῆκος τῆς πλευρᾶς αὐτῆς τοῦ περιβόλου. Ἀκολουθεῖται ὡς πρὸς τοῦτο ἡ διάταξις τῶν μονῶν τοῦ λατινικοῦ δόγματος· αἱ ἐπιβλητικαὶ δέ, κατὰ τὸ ὕψος τῆς γοτθικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἀντηρίδες καθιστοῦν τὸ σύνολον τοῦτο μίαν ἐμφάνισιν ὅλως ἀπροσδόκητον καὶ μὲ τόνον ἰδιαίτερας γραφικότητος ἐν μέσῳ τῶν ἐλαιῶνων καὶ τῶν ἀμπελώνων τοῦ μεσσηνιακοῦ τοπίου.

1. ΑΕ 1968, 140 κ. ἐ. (Δ. Ι. ΠΑΛΛΑΣ).

2. Πρβ. ΑΔ 17, 1961/62, Χρονικά, 104 - 105 (Δ. Ι. ΠΑΛΛΑΣ) καὶ 18, 1963, Χρονικά Β' 1, 94 πίν. 109 γ' - ζ' (Γ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ).

3. Τὸ κτήριον κατεστράφη πρὸ πάντων ἐκ τῆς συστηματικῆς συλῆσεως τοῦ λιθίνου λαξευτοῦ ὀλικοῦ του.

Τὸ οἰκοδόμημα ἦτο προσιτὸν διὰ τριῶν θυρῶν: Μιᾶς εἰς τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ἑτέρας (πλάτ. ± 1.70 μ.) μεταξύ τῆς ἀπὸ Δ. δευτέρας καὶ τρίτης ἀντηρίδος τῆς νοτίας πλευρᾶς καὶ τρίτης, ἀντιστοίχου πρὸς τὴν προηγούμενην θύραν καὶ τοῦ αὐτοῦ πλάτους, ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς. Τοῦ δυτικοῦ ἀνοίγματος τὸ πλάτος δὲν δύναται νὰ καθορισθῇ· περὶ τούτου, ἐπειδὴ τὸ πάχος τοῦ τοί-

Εἰκ. 7. "Αγιος Λέων Μεθώνης. Τομή κατὰ πλάτος.

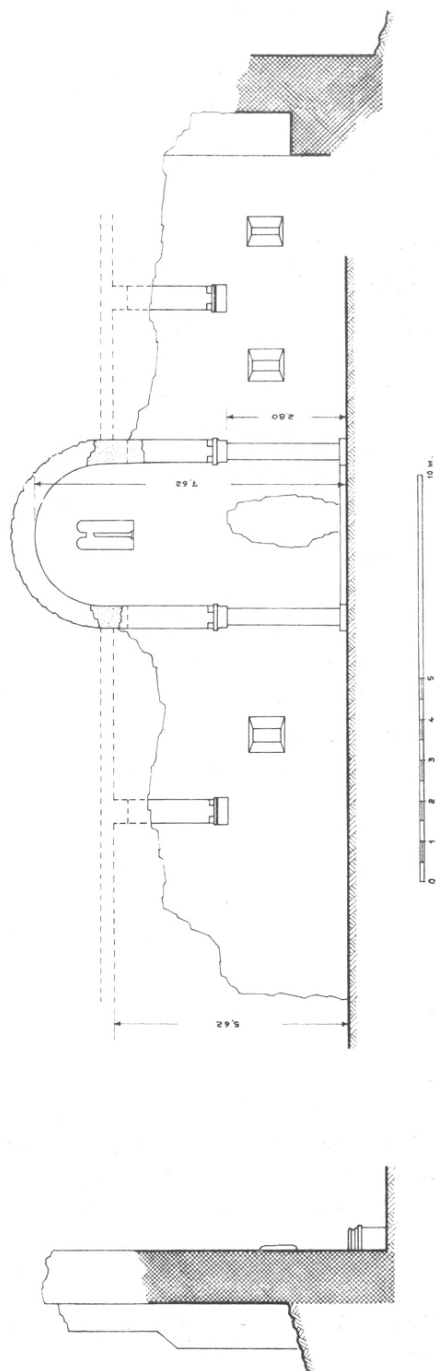
χου ἐδῶ φθάνει τὰ 1.75 μ., συνάγεται μόνον ὅτι εἶχε μορφήν ἐπιβλητικοῦ πυλῶνος πιθανῶς ἐκ τόξων ἐν διαδοχικῇ εἰσοχῇ.

Ἡ ἐκκλησία, πλάτους ± 4.90 μ., χρησιμοποιεῖ τὸν νότιον τοῖχον τοῦ περιβόλου. Τὸ μῆκός της καὶ ἡ διαμόρφωσις τῶν δυτικῶν μερῶν της δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ προσδιορισθοῦν διὰ τῆς προκειμένης ἐλλιποῦς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης· ἀπαιτεῖται νὰ διενεργηθῇ συστηματικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ μνημείου. Ἐβεβαιώθη μόνον ὅτι ὁ βόρειος τοῖχος τῆς ἐκκλησίας (πάχ. 0.88 μ.) παρουσιάζει κανονικὴν διακοπὴν τῆς συνεχείας του εἰς ἀπόστασιν 6.25 μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ περιβόλου· ἀλλὰ δὲν συνιστᾷ ἡ διακοπὴ αὕτη τὸ πρὸς Δ. τέρμα τοῦ χώρου, διότι ὁ ἐν λόγῳ τοῖχος δὲν κάμπτεται πρὸς Ν., διὰ νὰ κλείσῃ τὸν χῶρον, ὑποσημαίνει δὲ μᾶλλον τὴν θέσιν ἀνοίγματος. Ὁ νότιος τοῖχος τοῦ περιβόλου δυτικῶς τοῦ νοτίου ἀνοίγματος μέχρι τοῦ πέρατός του, κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν, παρουσιάζεται συνεχὴς ἐσωτερικῶς κάτω· ὑψηλὰ ὅμως καὶ εἰς ἀπόστασιν 6.31 μ. ἀπὸ τῆς γωνίας ταύτης, ἦτοι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀπέναντι τῆς ὡς ἀνωτέρω διακοπῆς τῆς συνεχείας τοῦ βορείου τοίχου τῆς ἐκκλησίας, λείψανον τοιχοποιίας ἐξεχούσης ἐλευθέρως ἐντὸς τοῦ χώρου — πρὸς Β. — φαίνεται νὰ εἶναι ὑπόλειμμα τόξου πιθανῶς σταυροθολίου (πίν. 105β). Ἡ προκειμένη κατασκευὴ εὐρίσκεται

δυτικῶς τῆς νοτίας θύρας τοῦ περιβόλου, ἡ ὁποία, κατὰ ταῦτα, ἐκ τῶν ἔξω ὠδήγει ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν ναόν, τὸ μῆκος τοῦ ὁποίου, συνεπῶς, πρέπει νὰ υπερβαίνει πρὸς Δ. τὰς θέσεις τῆς ἐν λόγῳ θύρας καὶ τῆς ὡς ἀνωτέρω ἐγκοπῆς τοῦ βορείου τοίχου. Ἀλλὰ τὸ ἐν λόγῳ τόξον τοῦ ὑποτιθεμένου σταυροθολίου ἀπαιτεῖ, ἴσως, πρὸς στήριξιν τοῦ πρὸς Β. ποδαρικοῦ του ἐν ἐλευθέρῳ ἰστάμενον στήριγμα, ἐνδεχομένως κίονα· ὅθεν εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ ναὸς ἐπερατοῦτο πρὸς Δ. εἰς δίλοβον ἴσως ἀνοιγμα, δυτικώτερον ὅμως τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ ἐξετείνετο κλειστός τις χῶρος προσιτὸς ἐκ τῆς αὐλῆς. Βεβαίως πρέπει νὰ ὑπῆρχε καὶ ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου σύστημα στηρίξεως θόλου ἀντίστοιχον πρὸς τὸ ὡς ἀνωτέρω ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου· δὲν διεσώθη ὅμως ἔνδειξις περὶ ὑπάρξεώς του, ἐπειδὴ τὰ ἄνω μέρη τοῦ βορείου τοίχου ἔχουν ὑποστῇ καταστροφὴν μεγαλυτέραν τῆς τοῦ νοτίου.

Ὁ χῶρος τῆς ἐκκλησίας ἐκτείνεται πρὸς Α. πέρα τῆς ἐσωτερικῆς γραμμῆς τοῦ περιβόλου, ἥτοι ἐν ὧν κατὰ 20.65 μ. ἀπὸ τῆς πρὸς Δ. ἐγκοπῆς τοῦ βορείου τοίχου (βλ. ἀνωτ. σ. 88 καὶ εἰκ. 6) καὶ περατοῦται εἰς ἀβαθὴ ἀψίδα ἐγγεγραμμένην ἐντὸς παχέος τοίχου (πάχους ± 2.55 μ.). Ὁ νότιος τοῖχος τοῦ κυρίως ναοῦ ἀπὸ ὕψους ± 2.40 μ. μειοῦται κατὰ τὸ πάχος του εἰς 0.67 μ. Ἐσωτερικῶς ἡ ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου εἶναι ἐνιαία, κατακόρυφος· ἐξωτερικῶς ὅμως τὸ κάτω παχύτερον μέρος του περατοῦται ἄνω εἰς ἐπικλινές πρὸς τὰ ἔξω ἐπίπεδον, ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ ὁποίου ἐκπηδᾷ πρὸς τὰ ἄνω ὑψούμενον τὸ κέλυφος τῆς ἐκκλησίας (πίν. 106α καὶ εἰκ. 7). Αἱ κατὰ μῆκος τοῦ κυρίως ναοῦ ἐξωτερικαὶ ἀντηρίδες φθάνουν μόνον μέχρι τοῦ ἐν λόγῳ ἐπικλινοῦς ἐπιπέδου. Ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς ἐκκλησίας, ἀριστερὰ — πρὸς Β — ἀλλ' ἔξω αὐτῆς, ἀπεκαλύφθη ἐγγεγραμμένος ἡμικυλινδρικός χῶρος, πιθανῶς τὸ κάτω μέρος πύργου κωδωνοστασίου.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σωζομένων στοιχείων συνάγεται ὅτι ἡ ἐκκλησία ἐστεγάζετο ὑπὸ δύο καμαρῶν κατὰ τὸν τύπον τῶν σταυρεπιστέγων, ὑπὸ μιᾶς δηλαδὴ βασικῆς, κατὰ μῆκος καμάρας καὶ ἐτέρας ἐγκαρσίας πρὸς τὴν πρώτην (εἰκ. 7 καὶ 8). Διεσώθη μέρος τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τῆς ἐγκαρσίας καμάρας μέχρι ἀποστάσεως ± 1.10 μ. ἀπὸ τοῦ νοτίου τυμπάνου τῆς (πίν. 106β καὶ εἰκ. 7). Τὸ ὅλον σύστημα στεγάσεως ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τεσσάρων ἐνισχυτικῶν τόξων — «σφενδονίων» —, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ μὲν ἀκραῖα ἔβαινον ἐπὶ ἐντοιχισμένων κιλιβάντων (πίν. 107α), τὰ δὲ μεσαῖα, τὰ φέροντα τὴν ἐγκαρσίαν καμάραν, ἐπὶ ἡμιεντοιχισμένων κιόνων (εἰκ. 6, 7 καὶ 8). Οἱ κίονες, ὕψους 2.65 μ. μετὰ τῆς βάσεως καὶ τοῦ κιονοκράνου, ἔχουν συληθῇ· διετηρήθησαν ὅμως οἱ κοῖλοι τύποι των ἐπὶ τῶν τοίχων (πίν. 107β), κατὰ χώραν δὲ κάτω μὲν τοῦ κοίλου τύπου διεσώθη πῶδιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἠδράζετο ὁ κίων, κτιστὸν καὶ ἀπολῆγον ἄνω εἰς πλάκα ἐκ τραχέος πρασινωποῦ λίθου (πίν. 108β), ἄνω δὲ ἐντοιχισμένον κιλιβαντοειδὲς ἐπίθημα (πίν. 108α πρβ. καὶ πίν. 107β). Οἱ ὀρθοὶ τοῖχοι τῆς ἐγκαρσίας καμάρας διασώζονται ἀμφότεροι μέχρι τῆς κορυφῆς των, εἰς ὕψος ± 7.60 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου (πίν. 109α). Τὸ διασωθὲν

Εἰς. 8. Ἁγίος Λέων Μεθώνης. Τομὴ κατὰ μῆκος.

μέρος τῆς ἐγκαρσίας καμάρας ἀποκλείει, ὡς νομίζω, ἄλλην λύσιν τοῦ προβλήματος περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς τῆς ὑπὸ τῶν κιόνων ὑποστηριζομένης στέγης.

Ἡ ἐκκλησία ἦτο προσιτὴ ἐκ τῆς αὐλῆς διὰ θύρας (πλάτ. ± 0.80 μ.) ἀνοιγομένης εἰς τὸν βόρειον τοῖχον ὑπὸ τὴν ἐγκαρσίαν καμάραν. Ἐφωτίζετο δὲ ἀφ' ἐνὸς διὰ τριῶν στενουμένων πρὸς τὰ ἔξω φωτιστικῶν ἀνοιγμάτων, χαμηλὰ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τοίχου καὶ ἀφ' ἐτέρου δι' ἀνά ἐν διλόβου παραθύρου, ὑψηλὰ εἰς τὰ τύμπανα τῆς ἐγκαρσίας καμάρας (πίν. 109β). Πιθανῶς ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου ἐν εἰσέτι παράθυρον κατωτέρω τοῦ παραθύρου τοῦ τυμπάνου¹. Οἱ λοβοὶ τῶν διλόβων παραθύρων ἀπολήγουν ἄνω εἰς ἡμικύκλιον ὅπαι ἐπὶ τῶν πλαισίων των, ἐξωτερικῶς, ὑποδηλοῦν ὅτι ταῦτα ἐφράσσοντο διὰ μεταλλίνου κιγκλιδώματος.

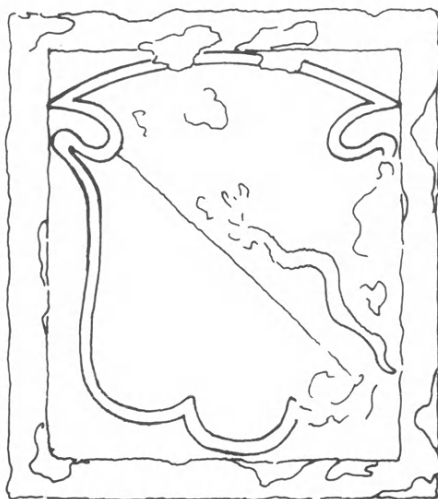
Ἐσωτερικῶς τοῦ πρὸς Δ. πυλῶνος τοῦ οἰκοδομήματος, ἐκατέρωθεν τούτου καὶ εἰς συμμετρικὴν διάταξιν (εἰς ἀπόστασιν ± 3.65 μ. ἀπὸ τῶν ἀντιστοιχῶν γωνιῶν), ὑπάρχει ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν τοῖχον ἀνά ἐν σύστημα ἐκ δύο βάσεων κιόνων (διαμ. 0.37 μ.) συμφυῶν πρὸς πλίνθον (μῆκ. 1.10 , πλάτ. 0.51 μ.) βαίνουσιν ἐπὶ κτιστοῦ ποδίου (ὑψ. 0.60 μ.), ὀλικοῦ δὲ ὕψους 0.91 μ. (πίν. 110α καὶ εἰκ. 8). Εἰς ὕψος 1.20 μ. ἀπὸ τῶν διδύμων τούτων βάσεων ἐπὶ τοῦ τοίχου λείψανα δύο ζευγῶν ἀποθραυσμένων πελεκητῶν λίθων ὕψους 0.60 μ., μόλις ἐξεχόντων (πίν. 110β καὶ εἰκ. 8), τοποθετημένων δὲ ἀνά ἓνα κατὰ τοὺς κατακορύφους ἄξονας τῶν βάσεων, πρέπει νὰ ἐξηγηθοῦν ὡς λείψανα κιονοκράνων μετὰ συμφυῶν ἐπιθημάτων, ἐντοιχισμένων δίκην κιλλιβάντων, προφανῶς διὰ νὰ ὑποβαστάζουσιν τόξα στοῶν, αἱ ὁποῖαι ἐξετείνοντο κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ ἐν συνεχείᾳ, πιθανώτατα, καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ περιβόλου. Ἡ δυτικὴ στοὰ πρέπει νὰ συνεδύαζτο κατὰ τὰ νοτιοδυτικὰ πρὸς τὸν χῶρον, ὁ ὁποῖος ἐχρησίμευε διὰ τὴν ἀπὸ Δ. προσπέλασιν τῆς ἐκκλησίας (βλ. ἀνωτ. σ. 88-89). Ἀνοίγματα μεταξὺ τῶν ἀντηρίδων, ὑψηλὰ (πίν. 104β καὶ 105α)², ὑποσημαίνουν ὅτι ὑπεράνω τῆς στοᾶς ἐξετείνετο ὄροφος· αἱ κατασκευαὶ ὅμως αὗται — πλὴν τῶν κατὰ τ' ἀνωτέρω τοξοστοιχιῶν — ἦσαν πιθανώτατα ξύλιναι, διότι εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὕψιν τῶν τοίχων τοῦ περιβόλου δὲν παρατηροῦνται λείψανα θολωτῶν ἀρχιτεκτονικῶν μορφῶν, οὕτως, ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπεται ἡ διατύπωσις ἄλλης ὑποθέσεως περὶ τοῦ ὀρόφου. Τὰ μέρη τῶν τοίχων τοῦ περιβόλου τὰ ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν περίμετρον τῆς ἐπισημανθείσης στοᾶς διατηροῦν τὸ πάχος 1.32 μ. καθ' ὅλον τὸ ὕψος των, αἱ δὲ ἀντηρίδες

1. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὑποτιθεμένου παραθύρου, ὑπὸ τὸ νότιον τύμπανον τῆς ἐγκαρσίας καμάρας, παρατηρεῖται μεγάλη ἀκανόνιστος ὀπή (πίν. 109α καὶ 112β), ἡ ὁποία πιθανώτατα ἐδημιουργήθη ἐξ αἰτίας τῆς συλῆσεως τῶν λιθίνων πλαισίων παραθύρου.

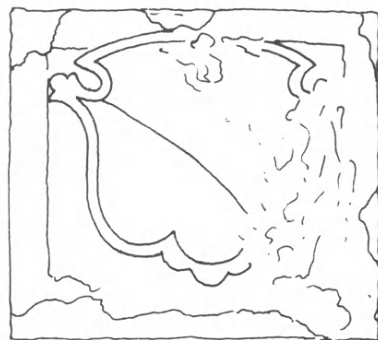
2. Βέβαιον εἶναι τὸ ἀνοίγμα τὸ μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας ἀπὸ Δ. ἀντηρίδος τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ περιβόλου.

φθάνουν ἐδῶ ἕως ἐπάνω (πίν. 105α καὶ εἰκ. 8) ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὅ,τι παρετηρήθη κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ (πίν. 106α καὶ εἰκ. 7. Πρβ. ἀνωτ. σ. 89). Αἱ ἐντελῶς περιστατικῶς γενόμεναι μικραὶ ἀνασκαφικαὶ τομαὶ ὑπῆρξαν ἀνεπαρκεῖς πρὸς συναγωγὴν περαιτέρω συμπερασμάτων, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἀνάπτυγμα τῶν μετακιονίων τῆς ὑποτιθεμένης βορείας στοᾶς καὶ τὸ μῆκος αὐτῆς, ὥς καὶ εἰς τὸν τρόπον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς συνδέσεως τῆς δυτικῆς στοᾶς μετὰ τῶν δυτικῶν μερῶν τῆς ἐκκλησίας.

Ἡ τοιχοδομία τοῦ μνημείου συνίσταται ἐξ ἐπιμελοῦς ἀργολιθοδομῆς (πίν.

Εἰκ. 9. Θυρεὸς ὑπεράνω τοῦ παραθύρου τοῦ βορείου τυμπάνου τῆς καμάρας.

Εἰκ. 10. Θυρεὸς ὑπεράνω τοῦ παραθύρου τοῦ νοτίου τυμπάνου τῆς καμάρας.

104β κ.έ.) μετὰ παρεμβλήτων ὀπτῶν πλίνθων. Οἱ λίθοι εἶναι ἀκανόνιστοι ἢ πλακοειδεῖς ἐκ πρασινωποῦ, τραχείας ὑφῆς ἐγχωρίου ὕλικου, ἄλλοτε μεγάλοι καὶ ἄλλοτε μικροί· ἐνιαχοῦ παρατηροῦνται καὶ πῶροι. Τὸ κεράμεινον ὕλικόν εἶναι διηυθετημένον κατὰ ὀριζοντίους ἀλλὰ μὴ κανονικὰς στρώσεις· ὅχι σπανίως παρεμβάλλονται τεμάχια κεράμων ὀρθίως μετὰ τῶν λίθων (πίν. 111α). Ἐνίοτε παρατηρεῖται τάσις διακοσμητικῆς τοποθετήσεως τῶν πλίνθων πρὸς ἐπίτευξιν ἐντυπώσεως ὥς ἡ ἀπὸ τῶν κεραμοπλαστικῶν (πίν. 111β. Πρβ. καὶ πίν. 111α ἀριστερά). Οἱ μεγάλοι λίθοι χρησιμοποιοῦνται ἄλλοτε εἰς ὑψηλὰ μέρη (πίν. 111α) καὶ ἄλλοτε εἰς χαμηλὰ (πίν. 112α), βεβαίως κατὰ τύχην, συμφώνως πρὸς τὰς δυνατότητας τῆς ἐκ διαφόρων πηγῶν προσπορίσεως τοῦ ὕλικου. Εἰς τὰς γωνίας χρησιμοποιοῦνται πελεκητοὶ δόμοι. Εἰς τοὺς τοίχους τῆς ἐκκλησίας χρησιμοποιοῦνται ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μικροὶ λίθοι καὶ πολλὰ μικρὰ τεμάχια κεραμίδων

(πίν. 112β). Εἰς τὰς ἀντηρίδας ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν χαμηλῶν παχέων μερῶν των εἰς τὰ λεπτότερα ὑψηλὰ γίνεται μέσῳ παρεμβλήτου λιθίνου λαξευτοῦ κυματίου λοξῆς τομῆς («ξέχυμα») (πίν. 113). Λίθοι λαξευτοὶ χρησιμοποιοῦνται καὶ ὡς πλαίσια τῶν παραθύρων (πίν. 109 καὶ 112β. Πρβ. καὶ πίν. 114)· φαίνεται δὲ ὅτι ὅλα τὰ ἀνοίγματα ἔφερον λίθινα πελεκητὰ πλαίσια, τὰ ὅποια ὅμως ἐσυλήθησαν ἀποσπασθέντα βιαίως, ὅθεν αἱ μεγάλοι φθοραὶ τοῦ μνημείου εἰς τὰς θέσεις τῶν ἀνοιγμάτων. Τὰ πλαίσια τῶν διλόβων παραθύρων φέρουν κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν των περίμετρον βαθεῖαν περιτένειαν («πατούραν») (πίν. 114).

Ἐκ τῶν λιθίνων λαξευτῶν μελῶν τοῦ μνημείου διεσώθησαν μόνον τὰ ὑψηλά, κατὰ χώραν ἀπομείναντα: οἱ κιλλίβαντες τῶν σφενδονίων καὶ τὰ κιλλιβαντοειδῆ ἐπιθήματα τῶν κιόνων (πίν. 107 καὶ 108α). Οἱ κιλλίβαντες κοσμοῦνται διὰ κανόνος καὶ κοιλοκύρτου κυματίου, τὰ ἐπιθήματα εἶναι τεκτονικὰ ἀδιακόσμητα, τὰ δ' ὑπὸ τούτων φερόμενα τόξα πατοῦν ἐπὶ τῶν φορέων των μέσῳ ποδαρικοῦ ἔχοντος ἐκατέρωθεν δύο βαθείας, εἰς ὀρθὴν γωνίαν ἐγκοπὰς.

Εἰς ἀμφοτέρω τὰ τύμπανα τῆς ἐγκαρσίας καμάρας τῆς ἐκκλησίας εἶναι ἐντοιχισμέναι ὑπεράνω τῶν παραθύρων ἀνὰ μίαν πλάκες ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἐκάστη τῶν ὁποίων κοσμεῖται δι' ἐλαφρῶς ἀναγλύφου θυρεοῦ ἐντὸς πλασίου ἐξ ἀπλῆς ταινίας (πίν. 114. Πρβ. καὶ τὰ σχέδια εἰκ. 9 καὶ 10). Ὁ θυρεὸς συνίσταται ἐκ λυροειδοῦς σώματος μετ' ἐκτετατοῦς πρὸς τὰ κάτω καμπύλην βάσιν καί, ἄνω, μετ' ἐκτετατοῦς κορυφῆς, διατεταμένου δ' ἐκ δεξιῶν διὰ διαγωνίου γραμμῆς. Ὁ θυρεὸς ἐπαναλαμβάνεται καὶ εἰς τὰς δύο πλάκας μετ' ἀνεπαισθήτους ἀπ' ἀλλήλων παραλλαγὰς. Πρόχειρος ἔρευνα πρὸς ταῦτις τοῦ θυρεοῦ δὲν ἀπέδωκεν ἀποτέλεσμα, ἡ ἐρμηνεία του ὅμως θὰ παρασχη, ἐνδεχομένως, χρήσιμον τεκμήριον περὶ τοῦ μνημείου.

Ἐσωτερικῶς ἡ ἐκκλησία ἦτο ἄλλοτε διακοσμημένη διὰ τοιχογραφιῶν· ἀμυδρῶς μόνον διακρίνονται ἐλάχιστα λείψανα — μορφαὶ ὁλοσώμων ἀγίων — ἰδίως κατὰ τὰ ἀνατολικά μέρη τοῦ νοτίου τοίχου.

Οἱ δυτικοὶ χαρακτήρες τοῦ «Ἀγιο-Λέου» — ἀρχιτεκτονικὴ διάταξις, ἐγγεγραμμένη ἀψίς, ἐξωτερικαὶ γοτθικῆς μορφῆς ἀντηρίδες, στοὰι μετ' ἐκτετατοῦς κιόνας — καθιστοῦν ἐκδηλὸν τὸν προορισμὸν του: θρησκευτικοῦ κτίσματος ἀνήκοντος εἰς τὸ λατινικὸν δόγμα. Ἡ ἐκκλησία ἦτο ἀφιερωμένη εἰς τὸν γερμανὸν προσκυνητὴν Λέοντα, ὁ ὅποιος εἶχε μαρτυρήσει πεσὼν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, ἀκριβῶς δὲ τὸ λείψανόν του φαίνεται ὅτι ἐφυλάσσετο ἐδῶ.

Τὸ μνημεῖον μαρτυρεῖται ρητῶς διὰ πρώτην φορὰν κατὰ τὸ ἔτος 1497, φέρεται δὲ ὡς κτίσμα τῶν ἐνετῶν¹. Πράγματι κατὰ τὴν χάραξιν τοῦ οἰκοδομήματος ἔχει ληφθῇ ὡς μονὰς μετρήσεως ὁ ἐνετικὸς πούς (0.3473 μ.). Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἐξ ἄλλου ἡ ρυθμικὴ σύνθεσις τοῦ χώρου. Συγκεκριμένως: Τὰ σφενδόνια μετροῦν εἰς πλάτος ἓνα καὶ ἡμισυ ἐνετικὸν πόδα (± 0.52 μ.), τὰ δύο πρὸς Α. τῆς ἐγκαρ-

1. Πληροφορίαι: ΑΔ 17, 1961/62, Χρονικά 105 (Δ. Ι. ΠΑΛΛΑΣ).

σίας καμάρας ζεύγματα (*travées, Joche*), ἴσα μεταξύ των, μετροῦν εἰς πλάτος ἐννέα πόδας ($9 \times \pm 0.35 \mu.$), ἡ ἐγκαρσία καμάρα μετρεῖ δέκα πόδας ($10 \pm 0.35 \mu.$), ἥτοι εἶναι κατὰ ἓνα πόδα εὐρύτερα ἑκατέρου τῶν ἀνατολικῶν ζευγμάτων, τὰ δυτικὰ δὲ ζεύγματα, ἐπίσης ἴσα μεταξύ των, εἶναι κατὰ δύο πόδας εὐρύτερα ($12 \times \pm 0.35 \mu.$) τοῦ μεσαίου. Ἡ ἀναλογία τέλος τοῦ μήκους τοῦ ἀνατολικῶς τῆς ἐγκαρσίας καμάρας τμήματος ($7.01 \mu.$) πρὸς τὸ πλάτος του ($4.94 \mu.$) εἶναι ἡ τῆς χρυσῆς τομῆς. Ἡ κατὰ αὐξοῦσαν — καί, ἀντιθέτως, κατὰ φθίνουσαν — πρόοδον, ἐπὶ τῇ βάσει μαθηματικῆς ἀντιλήψεως, σύνθεσις αὕτη τοῦ χώρου προεκάλει ἄλλην ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἀπὸ Δ. εἰσερχόμενον εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἄλλην εἰς τὸν ἀπὸ τοῦ βήματος πορευόμενον πρὸς τὰ ἔξω. Εἰς τὸν ἀπὸ Δ. ἐρχόμενον ἐφαίνετο ὁ χῶρος ὡς νὰ βραχύνεται ἐντατικῶς καὶ νὰ περατοῦται ταχέως· εἰς τὸν βλέποντα ἀπὸ τοῦ βήματος πρὸς Δ., ὅπου ὁ ναὸς ἐπερατοῦτο πιθανῶς εἰς σύστημα τόξων (βλ. ἄνωτ. σ. 89), ἐφαίνετο ὁ χῶρος νὰ ἀνελίσσεται ἀργὰ καὶ ἀνέτως.

Ὁ τύπος τῆς ἐκκλησίας, ἀπλοῦς σταυρεπίστεγος, εἶναι προφανὲς ὅτι προέρχεται ἐκ τῆς ἐντοπίας, δηλαδὴ τῆς ἐλλαδικῆς παραδόσεως ἐκκλησιαστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς¹. Ἡ διαφορὰ πλάτους τῶν ζευγμάτων ἐπεβλήθη βεβαίως ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ τοποθετηθῇ ἡ ἐγκαρσία καμάρα ἐκεῖθεν τοῦ μέσου τοῦ μήκους τοῦ κυρίως ναοῦ· ἀλλ' ἡ ρυθμικὴ ἐπὶ τῇ βάσει μαθηματικῆς ἀντιλήψεως σύνθεσις τῶν μεγεθῶν ἀντανάκλαζ' κλασσικίζουσιν παιδεῖαν, ἡ ὁποία ἐνθυμίζει τὸ πνεῦμα τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως. Παραλλήλως ἡ τοιχοδομία προδίδει κατασκευὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐντοπίων μεθόδων, δι' ἐλλήνων δηλαδὴ τεχνιτῶν· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐμψυχῶνον τὸ οἰκοδόμημα εἶναι δυτικόν. Ὁ ἄνετος ὑψηλὸς χῶρος, οἱ ἡμιεντοιχισμένοι κίονες, ἡ ἐν γένει ἀρχιτεκτονικὴ παιδεία εἶναι ἰταλικά. Ὁ Ἅγιος Λέων τῆς Μεθώνης ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Σωτῆρος (S. Salvatore) τοῦ Ἡρακλείου Κρήτης, ὑψηλὴν καὶ ξυλόστεγον, μὲ ἐξωτερικὰς ἐπίσης ἀντηρίδας, ἀλλ' ἀμιγέστερον γοτθικοῦ ὕφους², ἐκφράζει κλῆμα πολιτιστικῆς συμβιώσεως μεταξύ ἐλλήνων καὶ βενετῶν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου δηλαδὴ — εἰς τὴν συγκεκριμένην ταύτην περίπτωσιν — ἐπετεύχθη ἐκ μέρους τοῦ βενετοῦ ἀρχιτέκτονος καὶ τῶν ἐντολέων του ἀφομοίωσις ἐλληνικοῦ τύπου λατρευτικοῦ χώρου — τοῦ κυρίως ναοῦ — καὶ δομικῶν μεθόδων χρησιμοποιουμένων ὑπὸ ἐλλήνων τεχνιτῶν.

β) «Κ τ ή ρ ι ο ν» : Ὅχι πολὺ μακρὰν τοῦ Ἀγίου Λέοντος, εἰς τὴν περιοχὴν τὴν καλουμένην «Στενά» (τά-), ἐπεσημάνθη βυζαντινὸν ἡρειπιωμένον οἰκο-

1. Πρβ. προχείρως τὰ παραδείγματα σταυρεπιστέγων ἐκκλησιῶν τὰ συγκεντρωθέντα ὑπὸ Α. Κ. ΟΡΑΝΔΟΥ, Οἱ σταυρεπίστεγοι ναοὶ τῆς Ἑλλάδος, ABME 1, 1935, 41 - 50, καὶ Σταυρεπίστεγοι ναοὶ Βάθειας Εὐβοίας, αὐτ. 7, 1951, 111 - 130.

2. GIUSEPPE GEROLA, Monumenti veneti nell'isola di Creta, II, Venezia 1908, 120 κ.έ. εἰκ. 72.

δόμημα. Ὑπὸ πυκνοῦς βάτους διακρίνεται μόνον τοῖχος σωζόμενος εἰς μῆκος ± 4.00 μ. καὶ μέχρι ὕψους ± 2.00 μ. Εἶναι ἐκτισμένος δι' ἀργολιθοδομῆς με παρένθετα θραύσματα κεραμίδων, τὰ ὅποια κατεβλήθη φροντὶς νὰ τοποθετηθῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον κατὰ ὀριζοντίους στρώσεις, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ καθέτως (πίν. 115α). Τὸ μνημεῖον τοῦτο, πρὸς τὸ παρὸν ἀγνώστου προορισμοῦ, προέρχεται ἐκ τῶν μεσοβυζαντινῶν χρόνων.

Βορείως τοῦ «Κτηρίου» ἐντὸς κτήματος τοῦ ἐκ Μεθώνης κ. Γεωργίου Ροῦμπου ἐφυλάσσοντο ὑπὸ τούτου, πρὸ καιροῦ κατὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματός του εὑρεθέντα καὶ μοὶ παρεδόθησαν ὑπὸ τοῦ ἰδίου τὰ κατωτέρω ὅστρακα βυζαντινῶν ἀγγείων:

— Τεμάχιον μεγάλου πινακίου με ἀνυψωμένον χεῖλος (μῆκ. 0.11, πλάτ. 0.11 μ.). Τὸ χεῖλος ἐλλείπει (πίν. 115β). Περιμετρικὴ ζωφόρος πλασιουμένη ἐκατέρωθεν ὑπὸ ζεύγους καμπύλων ὁμοκέντρων γραμμῶν ἐπὶ τοῦ δίσκου δύο ἐνότητες καμπύλων γραμμῶν. Εἰς τὴν ζωφόρον ζῶα τρέχοντα πρὸς δεξιὰ: Ἐν, με τὰ νῶτα καὶ τοὺς ὀπισθίους πόδας ἀνυψωμένους εἰς τὸν ἄερα (τὸ πρόσθιον μέρος ἐλλείπει), ἀκολουθοῦμενον ὑπὸ ἄλλου (σώζεται μόνον τὸ πρόσθιον μέρος) στρέφοντος τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω. Παριστάνεται πιθανῶς κύων διώκων λαγῶν. Τὸ βάθος πληροῦται ὑπὸ κυματοειδῶν γραμμῶν. Πηλὸς καστανὸς ἀνοικτοῦ τόνου, γάνωσις λευκὴ με μικρὰν πρασινωπὴν κηλῖδα, ἐπὶ τῆς γανώσεως ὁ διάκοσμος ἐγχάρακτος, ἐφυάλωσις ὑποκιτρίνη.

— Πινακίου πέντε τεμάχια: Ὁ πυθμὴν με βάσιν (μῆκ. 0.97, πλάτ. 0.08, διάμ. βάσεως 0.074, ὕψ. βάσεως 0.007 μ.) καὶ τεμάχια ἐκ τοῦ χείλους (μῆκ. 0.08 πλάτ. 0.072 — μῆκ. 0.087 πλάτ. 0.079 — μῆκ. 0.102 πλάτ. 0.058 καὶ μῆκ. 0.092 πλάτ. 0.042 μ.). Τὸ χεῖλος ἀπλωτόν (πίν. 116α-β). Εἰς τὸν δίσκον μέγα ζῶον (ἐλαφος;) με ἐστραμμένην τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω, δεξιὰ λαγῶδες τρώγων φύλλον καὶ ἀριστερὰ μέρος κεφαλῆς τρίτου ζώου (πίν. 116α)· ἐπίσης μέρος ἄλλου ζώου(;) ὡσὰν κατακειμένου (πίν. 116β). Ὅπισω τοῦ μεγάλου ζώου δένδρον. Εἰς τὸ χεῖλος πλαίσιον ἐκ πέντε διαδοχικῶν καμπύλων ὁμοκέντρων ταινιῶν, εἰς τὸ κέντρον μικρὰ κοιλότης ἐκ τοῦ ἄξονος τοῦ διαβήτου. Τὸ βάθος πληροῦται δι' ἐγχαρακτῶν γραμμῶν εἰς τὸ πλαίσιον δέσμαι ἀκτινοειδῶς διατεταγμένων γραμμῶν. Πηλὸς κιτρινόφαιος κακῶς ὠπτημένος, γάνωσις λευκὴ, ὁ διάκοσμος ἐγχάρακτος, αἱ ταινίαι τοῦ πλαισίου κοῖλαι κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἐπιπεδογλύφων, ἐφυάλωσις ὑποκιτρίνη. Ἡ γάνωσις καὶ ἡ ἐγχάραξις τῆς διακοσμῆσεως ἔγιναν, ὅτε ὁ πηλὸς ἦτο ἀκόμη σχετικῶς μαλακός.

Διὰ τῆς διαγραμμίσεως τοῦ βάθους γύρω τῶν διακοσμητικῶν των θεμάτων τὰ ἀνωτέρω ὅστρακα ἐνθυμίζουσιν προϊόντα κεραμεικῶν ἐργαστηρίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως: Ἰνσταμπούλ, Ἀρχαιολ. Μουσ. ἀριθ. 6925 (Rob. B. K. STEVENSON, *The Great Palace of the Byzantine Emperors. First Report*, London 1947, 56 πίν. 20, 10. A. H. S. MEGAW, *Zeuxippos Ware*, BSA 63, 1968, 76 πίν. 20 b) καὶ ἀριθ. 6052 (MEGAW 72 ἀριθ. 2 πίν. 14 b).

Τὰ ἀνωτέρω ὁστρακκα ἀπεστάλησαν εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Πύλου, διὰ νὰ διαφυλαχθοῦν ὁμοῦ μετὰ τῶν ἄλλων ἐκ Μεθώνης εὐρημάτων¹.

3 ANA THN POAIN
THE MEΘΩNHΣ

Γ λ υ π τ ᾱ καὶ ἐ π ι γ ρ α φ α ῖ : Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Μεθώνης ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν μου, περιελθὼν τὴν σημερινὴν πόλιν ἐσημείω-

σα τὰ κατωτέρω λίθινα ἀντικείμενα:

— Τεμάχιον βυζαντινοῦ θωρακίου (πίν. 117α). Ἀνάγλυφα τετράγωνα ἐκ τριπλῆς ταινίας συμπλεκομένης κατὰ τὸ σύστημα τῶν σηρικῶν τροχῶν· ὑπὸ τοῦ κάτω τετραγώνου πλαισιοῦται λέων, ὑπὸ τοῦ ἄνω ρόδαξ ἐκ τεσσάρων φύλλων ἀνθεμιοειδοῦς ἀκάνθου σταυροειδῶς διατεταγμένων· ἔξω τῶν τετραγώνων τὸ βάθος εἶναι διάτρητον. Μάρμαρον. Ἀριστερὰ καὶ ἄνω ἑλλιπές. Ὑψ. 0.585, πλάτ. 0.425, πᾶχ. 0.06 μ. Οἰκία κ. Ἰωάννου Κουρούπα. Ἡ διάτρητος τεχνικὴ εἰς τὸ παράδειγμα τοῦτο συνιστᾷ ἀρχαῖστικὴν ἐπανάληψιν τρόπου συνήθους εἰς ὁμάδα παλαιοχριστιανικῶν θωρακίων. Ὅμοια τεχνικὴ ἀπαντᾷται εἰς μεσοβυζαντικὰ θωράκια τοῦ τέμπλου τοῦ Ἀγίου Πέτρου Καστάνιας Δυτικῆς Μάνης (ἀδημοσίευτος). Ἀνάγεται πιθανῶς εἰς τὸ α' ἡμισυ τοῦ 12ου αἰ.

— Ὀκτάπλευρον βυζαντινὸν κιονόκρανον, ἄλλοτε συμφυὲς πρὸς ὀκταγωνικὸν κιονίσκον πιθανῶς τέμπλου (πίν. 117β). Εἰς τὴν μεσαίαν πλευρὰν τῆς προσθίας ὀψεως κυματοειδῆς ἔλιξ μὲ ἡμίφυλλα ἀνθεμίου, εἰς τὰς ἐκατέρωθεν πλευράς ἀνὰ ἓν ἔλιγμα· ἡ ὀπισθία ὀψις ἀδιακόσμητος. Τεχνικὴ ἐπιπεδόγλυφος. Ὑψ. 0.40, ἄβαξ 0.18 × 0.17, κάτω 0.12 μ. Οἰκία κ. Δ. Μίχου. Ἡ πολὺ λιτὴ καλλιτεχνικὴ μορφή τῆς ἔλικος, μὲ τοὺς πριονωτοὺς λοβούς, ἐνθυμίζει γλυπτὰ ἐκκλησιῶν τῆς Μάνης ἀσφαλῶς, ὡς πιστεύω, ἐπιχωρίου προελεύσεως: Ἀρχιστρατήγου Μπουλαριῶν (N. B. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ, Βυζαντινὰ τοιχογραφία τῆς Μέσα Μάνης, ἐν Ἀθήναις 1964, 18 πίν. 10 β), Ἀγίου Γεωργίου παρὰ τὸ Βρίκιον (αὐτ. 20 πίν. 13β), Ἐπισκοπῆς παρὰ τὸ Σταυρί (68 πίν. 53α), Ἀγήτριας (77₅ πίν. 61β). Τῆς αὐτῆς τεχνοτροπίας παράδειγμα εἰς Ἀγιον Θεόδωρον Βάμβακα χρονολογεῖται εἰς τὸ ἔτος 1075 (αὐτ. 20 πίν. 13α).

— Κιονόκρανον ἐνετικόν (πίν. 118 α-β). Εἰς τὰς γωνίας ἀνὰ ἓν δυσδιάκριτον, λόγῳ τῆς φθορᾶς τοῦ λίθου, θέμα (φανταστικόν τι ὄν ἡ κέρας τῆς ἀμαλθείας ἢ σαρκῶδες φύλλον ἀκάνθου ἀναδιπλούμενον ἐκ τῶν κάτω), μεταξὺ τούτων — εἰς τὰς κυρίας ὀψεις τῆς καλάρου — ὄρθια ἡμίφυλλα ἀκάνθου καί, εἰς τὸ μέσον, καρποὶ καὶ ἄνθη· εἰς τὴν βᾶσιν παχὺ ἡμικυλινδρικὸν κυμάτιον. Ὁ ἄβαξ ἡμικυλινδρικός. Πωρόλιθος. Διάμ. 0.21, ἄβαξ 0.325 × 0.325, ὕψ. 0.255 μ. Οἰκία κ. Δ. Μίχου.

— Κιονόκρανον ἐνετικόν (πίν. 118γ εἰς τὸ μέσον καὶ 119α δεξιὰ). Κάλαθος κυλινδρική, ὑπὸ τὰς γωνίας τοῦ ἄβακος ἔλικες, ὑπὸ ἐκάστην τῶν ὁποίων ἀπλοῦ-

1. Πρβ. ΑΕ 1968, 159 - 173 (Δ. Ι. ΠΑΛΛΑΣ).

ται ἀνεστραμμένον φύλλον· διαμέσως ἀνὰ εἷς τετράφυλλος ρόδαξ· κάτω ἡμικυλινδρικὸν κυματίον. Ὁ ἄβαξ ἐκ πλίνθου καὶ ἡμικυλινδρικοῦ κυματίου. Λίθος πιθανῶς δαλματικὸς. "Αβαξ 0.345, διάμ. 0.21 μ. Εἰς δύο τεμάχια. Οἰκία κ. Δ. Μίχου.

— Κορυφή πλαισίου γοθτικοῦ τριλόβου παραθύρου (πίν. 118γ καὶ 119α πρῶτον ἐξ ἀριστερῶν). Πρὸς τὰ ἔσω ταινία ἐκ κυρτοῦ καί, ἀκολουθῶς, ἐτέρα ἐκ κοίλου κυματίου· πρὸς τὰ ἔξω διπλῇ σειρᾷ ἀντιθέτως διατεταγμένων ὀδόντων. Κάτω ἐλλιπές. Λίθος πιθανῶς δαλματικὸς. Οἰκία κ. Δ. Μίχου.

— Ὅμοιον τεμάχιον (πίν. 118γ καὶ 119α δεύτερον ἐξ ἀριστερῶν). Κάτω ἐλλιπές. Λίθος ὅμοιος. Οἰκία κ. Δ. Μίχου.

— Τεμάχιον πλαισίου γοθτικοῦ τριλόβου παραθύρου (πίν. 118α δεξιὰ καὶ 119β). Φαίνεται νὰ εἶναι ἡ συνέχεια τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους τοῦ εὐθὺς ἀνωτέρω σημειωθέντος ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους. Πλάτ. 0.30, πᾶχ. 0.13 μ. "Ανω καὶ κάτω ἐλλιπές. Εἰς δύο τεμάχια. Οἰκία κ. Δ. Μίχου.

— Τεμάχιον ὑπερθύρου (πίν. 119γ). Πρὸς τὰ ἔξω ὀρθογώνιον πλαίσιον ἐκ διπλῆς σειρᾶς ἀντιθέτως διατεταγμένων ὀδόντων, πρὸς τὰ ἔσω ἐγγράφεται τόξον ἐκ τριῶν ὁμοκέντρων κυματίων, εἰς τὸ μεταξὺ τοῦ ὀρθογωνίου καὶ τοῦ τόξου τρίγωνον ἀνάγλυφος ρόδαξ καὶ φύλλον. Λίθος πιθανῶς δαλματικὸς. Μῆκ. 0.48, πλάτ. 0.22, πᾶχ. 0.18 μ. Δεξιὰ καὶ κάτω ἐλλιπές. Οἰκία κ. Δ. Μίχου.

Τὰ ἀνωτέρω ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, προερχόμενα ἐξ ἐνετικοῦ οἰκοδομήματος, πιθανώτατα περισυνελέγησαν ἐκ τοῦ φρουρίου τῆς Μεθώνης.

— Τουρκικὴ ἐπιτάφιος ἐπιγραφή (πίν. 120α). Γράμματα ἀνάγλυφα, τὸ μεταξὺ βάθος τραχύ. Ἀναφέρεται εἰς τινὰ Σισμὰν Μπεκζαντὲ Μουσταφᾶ ἀποθανόντα κατὰ τὸ ἔτος 1805/6. Μάρμαρον κυανωπὸν. "Υψ. 0.63, πλάτ. 0.165, πᾶχ. 0.08 μ. Οἰκία κ. Δ. Μίχου.

— Τουρκικὴ ἐπιτάφιος ἐπιγραφή (πίν. 120β). Γράμματα ἀνάγλυφα, οἱ στίχοι χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων δι' ἀναγλύφων ταινιῶν. Κάτω ἀνάγλυφος λόγχη μὲ σημαίαν καὶ πτέρυγες (ἰστίν;)· ἄνω σαρίκιον. Κατέστη δυνατόν νὰ ἀναγνωσθῇ μόνον ἡ χρονολογία 28 Ἰανουαρίου 1706. Μάρμαρον λευκόν. "Υψ. 1.28 πλάτ. 0.31, πᾶχ. 0.13 μ. Οἰκία κ. Ἀγγ. Φραγκούλη¹.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΛΛΑΣ

1. Αἱ τουρκικαὶ αὗται ἐπιγραφαί, ἀρκετά, ὥς φαίνεται, δυσζύμβλητοι, κατέστη δυνατόν νὰ ἀναγνωσθῶν, μεταγραφοῦν καὶ μεταφρασθῶν μόνον ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ κ. Δημητριάδου, τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἰδρύματος Μελετῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἰδρύματος κ. Βασιλείου Λαοῦρδα. Ἀντὶ ἀποσπασματικῆς παραθέσεως τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Δημητριάδου κατανοηθέντων μερῶν προετίμησα νὰ σημειώσω ἀνωτέρω ὅ,τι κατώρθωσα νὰ συναγάγω ὡς νόημα.

Μετά τετραετῇ διακοπὴν ὀφειλομένην ἀφ' ἐνὸς εἰς ἀσθένειαν τοῦ ἀνασκάπτοντος καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς πολυπλόκους διαδικασίας ἐξαγορᾶς ἰδιωτικῶν κτημάτων χάριν ἐκτροπῆς τοῦ διαρρέοντος τὸ τετράστων συγκρότημα τῆς «'Αγορᾶς» χειμάρρου, ὡς καὶ εἰς τὴν σύνταξιν καὶ ὑπὸ τῶν δημοσίων ἀρχῶν ἐγκρίσιν τῆς ὑπὸ τοῦ ἐν Καλάμαις πολιτικοῦ μηχανικοῦ 'Α. Πάστρα συνταχθείσης μελέτης ἐκτροπῆς τοῦ ἐν λόγῳ χειμάρρου¹, ἐπανελήφθη ἐφέτος ἡ ἐν Μεσσήνῃ ἀνασκαφή.

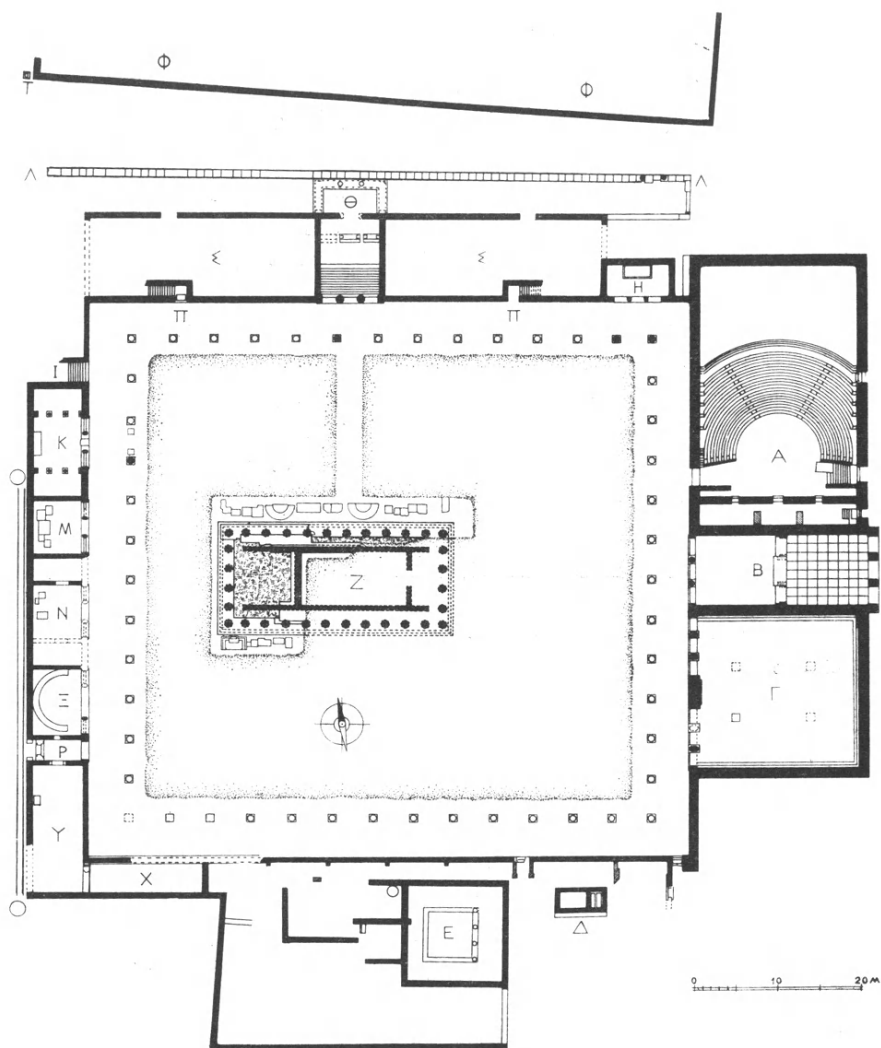
Πρῶτον μέλημα τῆς ἐργασίας ὑπῆρξεν ἡ διεύρυνσις κατὰ τέσσαρα περίπου μέτρα καὶ εἰς ὕψος δύο μέτρων καὶ πλέον τῆς νοτίας καὶ τῆς δυτικῆς στοᾶς τοῦ τετραστού συγκροτήματος (εἰκ. 1) δι' ἀφαιρέσεως ἰσοπλατῶν λωρίδων ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῆς αὐλῆς καὶ τοῦτο ἀφ' ἐνὸς μὲν πρὸς ἀποκάλυψιν ἐνίων κεχασμένων εἰσέτι βάσεων τῶν κιόνων τῶν στοῶν τούτων ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἀποχετεύσεως τῶν κατὰ τὸν χειμῶνα σωρευομένων ἐκεῖ ὀμβρίων καὶ ἄλλων ὑδάτων. Ἀπεκαλύφθησαν οὕτω πέντε μὲν θεμέλια βάσεων τῆς νοτίας στοᾶς καὶ ἑνδεκα βάσεις ἐκ τῶν δεκατριῶν κιόνων τῆς δυτικῆς στοᾶς, τῶν ὑπολοίπων δύο ἀποκαλυφθεῖσῶν ἤδη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος, πρὸ τοῦ ὁποίου εὐρίσκονται². Αἱ περισσότεραι τῶν βάσεων διασώζουσι εἴτε μόνον τὸ πώρινον θεμέλιον αὐτῶν εἴτε καὶ τὸ λίθινον κυλινδρικὸν κατώτατον μέρος των, πλὴν τῆς γωνιαίας βορειοδυτικῆς (ΒΔ.) καὶ δύο τῶν ἀμέσως παρ' αὐτήν, αἵτινες διατηροῦσιν ἐπὶ τοῦ κυλινδρικοῦ σφονδύλου καὶ τμῆμα τοῦ πωρίνου ραβδωτοῦ κορμοῦ τοῦ κίονος.

Κατὰ τὴν διεύρυνσιν τῆς Νοτίας στοᾶς εὐρέθη ἀδρῶς εἰργασμένη γενειοφόρος λιθίνη κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ (πίν. 124β) ('Ασκληπιοῦ;) (ὑψ. 0.30 μ.).

Εὐρήματα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς δυτικῆς στοᾶς ἐγένοντο: πώρινον γεῖσον τῆς στοᾶς μετ' ὀδόντων (μέγ. σωζ. μῆκ. 0.68 καὶ πᾶχος 0.40 μ.) (πίν. 123α) καὶ δύο μαρμάρινα κυματιοφόρα τεμάχια βάθρων. Εὐρέθησαν ἐπίσης ἐκεῖ

1. Ἦτις, σημειωτέον, ἐπραγματοποιήθη μόλις ἐφέτος διὰ τοῦ ἱκανωτάτου ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Χαριλάου Σφακιανάκη.

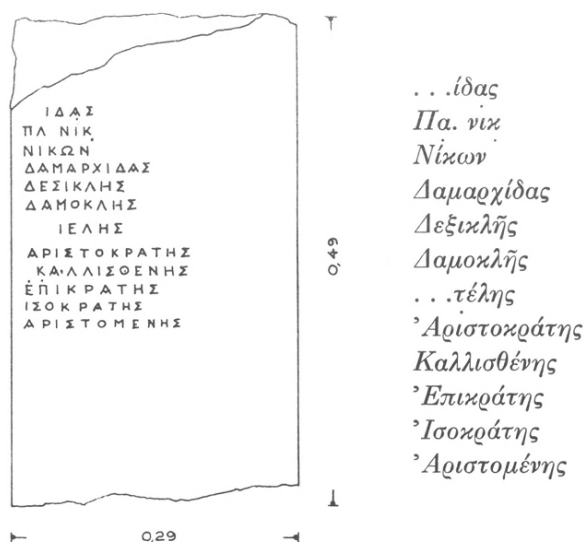
2. Βλ. γενικὸν τοπογραφικὸν διάγραμμα τοῦ τετραστού συγκροτήματος ἐν ΠΑΕ τοῦ 1964, σ. 97 εἰκ.1.

Εἰκ. 1. Γενικὴ κάτοψις τοῦ τετρασφίου συγκροτήματος τῆς «Ἀγορᾶς» τῆς Μεσσήνης (1969).

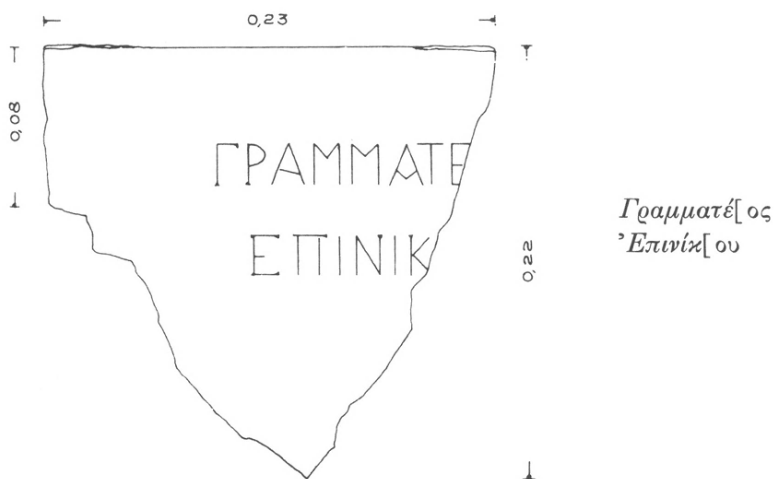
καὶ μεταξύ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου ἀπὸ Βορρᾶ κίονος τῆς δυτικῆς κιο-
νοστοιχίας αἱ ἐξῆς δύο ἐπιγραφαί:

α) Ἐπὶ στήλης ἐκ λευκοῦ σκληροῦ ἀβεστολίθου κολοβῆς ἄνω (σωζ. ὕψ. 0.49, πλ. 0.29, μέγ. σωζ. πάχ. 0.24 μ.) κατάλογος τῶν ἐξῆς ὀνομάτων (εἰκ. 2) (ὕψ. γραμμ. 0.01, διάστιχον 0.007 μ. Χάραξις μᾶλλον ἀμελῆς):

Εἰκ. 2. Ἐπιγραφή εὑρεθεῖσα εἰς τὴν Δ. στοάν.

β) Ἐπὶ πλακὸς πάχους 0.10 μ., κολοβῆς δεξιὰ καὶ κάτω, ἐφ' ἧς ἡ ἐπιγραφή (εἰκ. 3):

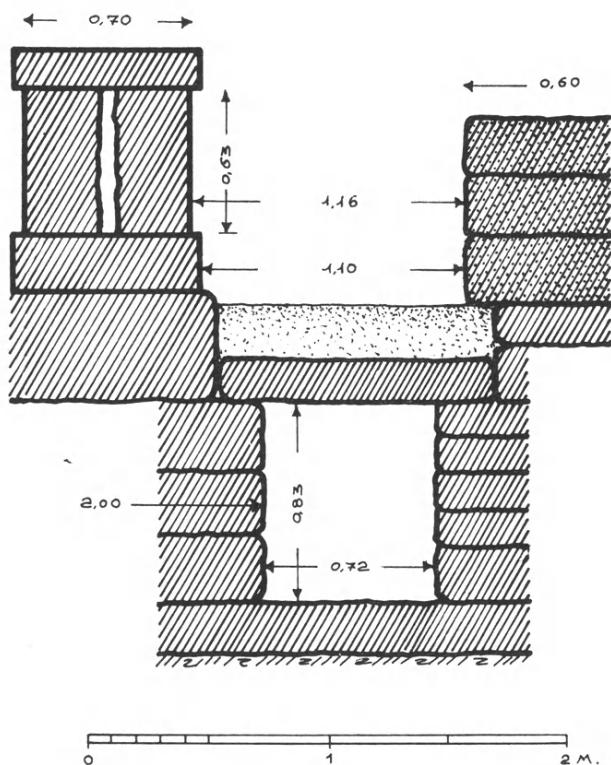

Εἰκ. 3. Ἐπιγραφή εὑρεθεῖσα εἰς τὴν Δ. στοάν.

(μέγ. σωζ. πλ. 0.23 καὶ μέγ. σωζ. ὕψ. 0.22 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.02, διάστιχον 0.025 μ.). Ἐπίνικος γραμματεὺς τῶν συνέδρων ἀναφέρεται καὶ εἰς ἄλλην ἐπιγραφὴν τῆς Μεσσήνης (ΠΑΕ 1959, σ. 170).

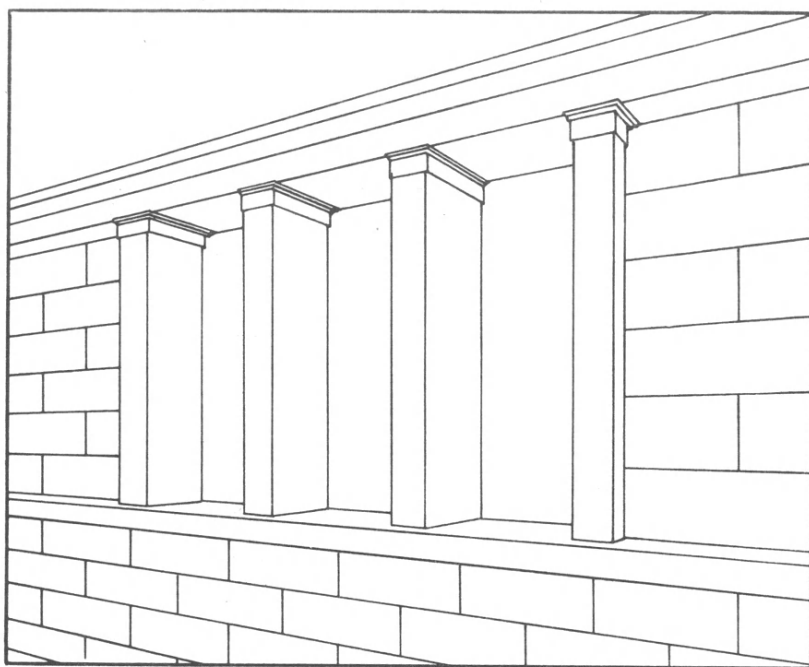
Συγχρόνως πρὸς τὴν διεύρυνσιν τῆς δυτικῆς στοᾶς πρὸς τὴν αὐλὴν ἐπεχειρήθη καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ δυτικῶς τῶν διαμερισμάτων τῆς στοᾶς χώρου ἀπὸ τῶν ὀπισθεν αὐτοῦ χωμάτων. Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν ταύτην ἀπεκαλύφθη, πλὴν ἑνὸς καθέτως πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ἀγορᾶς βαίνοντος τοίχου,

ΜΕΣΣΗΝΗ - ΑΠΟΧΕΤΕΥΤΙΚΟΣ ΑΓΩΓΟΣ

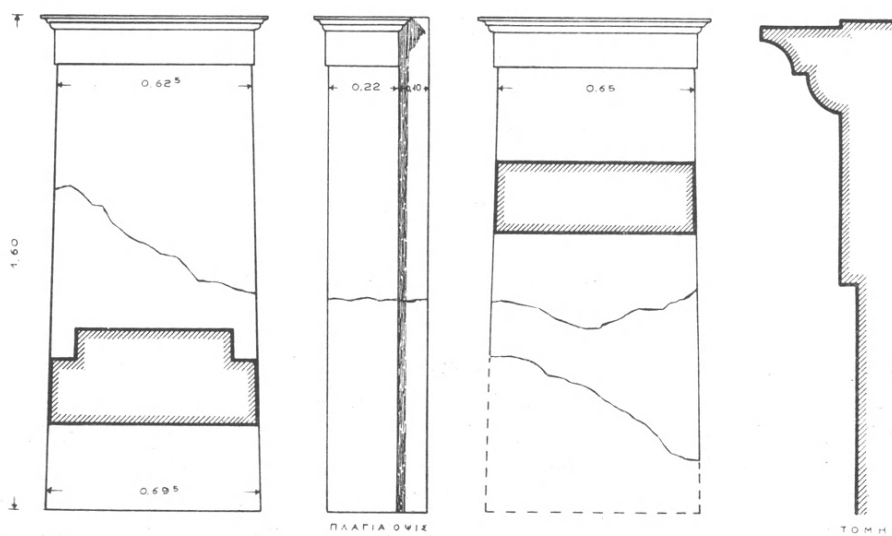

Εἰκ. 4. Τομή κατὰ πλάτος τοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ.

καὶ μακρὸς, κτιστὸς ἀποχετευτικὸς ἀγωγὸς ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν τοῖχον τῶν διαμερισμάτων Κ, Μ, Ν, Ξ, Ρ καὶ Υ (εἰκ. 1 καὶ 4 καὶ πίν. 121α) διήκων ἀπὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος μέχρι τοῦ νοτίου ἰσοδομικοῦ ἀναλήμματος, ἔνθα ἀπεκαλύφθη τὸ διὰ λίθων πεφραγμένον τετράγωνον στόμιον τῆς ἐκβολῆς του (πίν. 121β). Ὁ ὀχετὸς ἔχει ἐσωτερικὰς διαστάσεις τομῆς 0.72 πλάτος \times 0.83 ὕψος. Τὰ πλάγια τοιχώματά του ἀποτελοῦνται ἐξ ἁδρῶς εἰργασμένων σκληρῶν ἀσβεστολίθων ἰσοδομικῶς ἐκτισμένων, τὸ δὲ δάπεδόν του καὶ τὸ κάλυμμα ἐκ

Εἰκ. 5. Ἀναπαράστασις παραθύρου τοῦ Σεβαστείου.

Εἰκ. 6. Παραστάδες εὐρεθεῖσαι κάτωθεν τοῦ Σεβαστείου.

μιᾶς πλακὸς πάχους 0.17 μ. (εἰκ. 4). Πρὸς Δυσμᾶς ὁ ὀχετὸς ἐπροστατεύετο ὑπὸ καλῆς κατασκευῆς πωρίνου τοίχου, πάχους 0.65, ὑψηλότερον ἐκτισμένου καὶ διήκοντος παραλλήλως πρὸς τὸν ὀχετόν (εἰκ. 4).

Ἦρχισε μετὰ ταῦτα ἡ σκαφή τῆς βορείου στοᾶς καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ μεγάλου ὄγκου χωμάτων, τὰ ὅποια ἐσχημάτιζον ἄλλοτε τὸ ὑπόστρωμα τῆς κοίτης τοῦ διαρρέοντος τὴν «Ἀγορὰν» χειμάρρου καὶ τὰ ὅποια ὄχι μόνον ἐκάλυπτον μέγα μέρος τοῦ χώρου τῆς στοᾶς ἀλλὰ καὶ ἀπέκρυπτον εἰς μεγάλην ἔκτασιν τὸν ὀπίσθιον αὐτῆς τοῖχον, τὸν χρησιμεύοντα ὡς ἀνάλημμα τοῦ ὑπερθεῖν δι' ἐπιγραφῆς βεβαιωθέντος Σεβαστείου. Ἀποψιν τοῦ ἐλευθερωθέντος ἀπὸ τῶν χωμάτων βορείου ἀναλήμματος παρέχει ὁ πίναξ 122α.

Ἡ ἀνασκαφή τοῦ παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ συγκροτήματος τμήματος τῆς στοᾶς ἔφερεν εἰς φῶς μικρά τινα ἐκ λευκοῦ λίθου κυματιοφόρα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Ἦλθον ἐπίσης εἰς φῶς καὶ τὰ τεμάχια τεσσάρων πωρίνων παραστάδων, μία τῶν ὁποίων, σωζομένη ἀκεραία, μᾶς δίδει τὸ ὀλικὸν ὕψος αὐτῶν 1.60 μ. Αἱ παραστάδες αὗται (εἰκ. 6), μέσων διαστάσεων τομῆς 0.22×0.65 μ., παρουσιάζουν μείωσιν, στέφονται δὲ ὑπὸ ἐπικράνου ἐκ λείας ταινίας καὶ δύο κυματίων (εἰκ. 6 καὶ πίν. 123β). Ἐκ τῶν τεσσάρων παραστάδων αἱ μὲν δύο φέρουσι προσκεκολλημένον κατὰ τὴν μίαν τῶν μακρῶν αὐτῶν πλευρῶν τμήμα τοίχου πάχους 0.54 μ. (εἰκ. 6, ἀριστ.) αἱ δὲ ἄλλαι δύο ἔχουσι τὰς πλευράς των πανταχόθεν ἐλευθέρως. Λόγω τοῦ τρόπου τῆς εὐρέσεώς των — ἀκριβῶς κατὰ τὴν βάσιν τοῦ ὀπισθίου τοίχου τῆς βορείου στοᾶς καὶ κάτωθεν τοῦ Σεβαστείου — εἰκάζω ὅτι θὰ προέρχονται ἐκ τινος φωτιστικοῦ παραθύρου τοῦ Σεβαστείου, ἀνοιγομένου ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς αὐτοῦ, ὑπεράνω τῆς στέγης τῆς στοᾶς καὶ ἔχοντος τὸ ἐν τῇ παρατιθεμένῃ ἀναπαραστάσει (εἰκ. 5) σχέδιον. Νομίζω μάλιστα ὅτι καὶ δύνανται νὰ ταυτισθῶσιν αἱ παραστάδες αὗται πρὸς τὰς ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς, IG V, 1, 1462, ἀναφερομένας, τὰς ὁποίας, ὑπερκειμένας κατὰ τὸ *Καيسάριον* (=Σεβάστειον), ἐπεσκεύασεν ὁ ἄλλως ἄγνωστος μέχρι τοῦδε ταμίης καὶ ἀντιστράτηγος Μᾶρκος Καίσιος Γάλλος.

Ἐντὸς τῆς παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν ἐπιχώσεως καὶ εἰς ὕψος 1 μέτρου ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους εὐρέθῃ σφόνδυλος λιθίνου κίονος, ὕψους 0.71 μ., μᾶλλον ἀδρῶς εἰργασμένος, φέρων κεχαραγμένην ἀγωνιστικὴν ἐπιγραφὴν σχετικὴν πρὸς τὰ ἐν Μεσσήνῃ τελούμενα Ἰθωμαῖα (Παυσ. IV 33.2) περικλειομένην ὑπὸ χαρακτῆς ἀετωματούχου στήλης. Τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς (πίν. 124α) ἔχει οὕτω:

ἐπὶ ἱερέως

τοῦ Διὸς τοῦ

Ἰθωμάτου

Εὐδαμίδα (Ἡ συνέχεια ὀπισθεν)

τοῦ μουσικοῦ
 ἔτους CKΓ ἀ-
 γωνοθέτης
 Σπάταλος Νυμ-
 φοδότου, ἱερο-
 θύται Ἐδασηνός
 Σύμφορος υἱός,
 Συνέρως Ὀνη-
 σιφόρου, χαλαιοδο-
 φόρος Ἐπαφροδέι-
 τος.

Ἡ χρονολογία CKΓ = 223 λογιζομένη, ὡς συνήθως, ἀπὸ τῆς ἐν Ἀκτίῳ ναυμαχίας τοῦ 31 μ.Χ. προκύπτει (223 - 31 =) 192 μ.Χ. Ἡ λέξις *χαλαιοδόρος* ἀπαντᾷ μόνον εἰς τρεῖς ἄλλας ἐπιγραφὰς τῆς Μεσσηνίας (IG V, 1, 1467, 1468, 1469). Ἐξ αὐτῶν ἡ ὑπ' ἀριθ. 1468 εἶναι χαραγμένη καὶ πάλιν ἐπὶ κορμοῦ κίονος ἀποκειμένου σήμερον παρὰ τὸν τοῖχον τοῦ λεγομένου κεραμουργείου (εἰκ. 1, Φ). Ἡ σημασία της δὲν ἔχει ἀκόμη ἐντελῶς ἐξακριβωθῇ. Παρὰ Liddell-Scott-Jones, ἡ λ. ἐρμηνεύεται διὰ τοῦ *cupbearer* κατ' ἐτυμολογίαν ἐκ τοῦ *χάλις* = οἶνος. Οὕτω ἡ λ. θὰ ἐσήμαινε τὸν οἶνοφόρον ἢ τοὺς ἀρχαῖον ἀκρατοφόρον. Ὁ σφόνδυλος οὗτος θὰ ἐκυλίσθη πιθανώτατα ἐκ τοῦ ἄνωθεν ἀνδῆρου, ἐνθα πιθανῶς ἔκειτο τὸ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (IV 32. 1) μνημονευόμενον ἱεροθύσιον. Εὐρέθη ἐπίσης καὶ ἄλλο τεμάχιον ὁμοίου κίονος (ὑψ. 0.43 καὶ ἄνω διαμέτρου 0.41 μ.) μὲ πολὺ δυσανάγνωστον ἐπιγραφὴν. Ἄλλο ἐπιγραφικὸν εὑρημα ἐγένετο εὐθὺς παρὰ τὴν μνημειώδη κλίμακα (πίν. 128α). Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ ἥμισυ τοῦ ἄνω μέρους στῆλης ἐκ λευκοῦ λίθου, στεφομένης ὑπὸ τριγωνικοῦ κυματιοφόρου ἀετώματος περιβάλλοντος τύμπανον μὲ γλυπτόν, ἐλικοειδῶς ἀνελίσσόμενον κόσμημα (πίν. 128α). Τὸ ὑπὸ τὸ ἀέτωμα μέρος τῆς στῆλης ἀποτελεῖται ἐξ ἐπιστυλίου μὲ δύο ἐπαλλήλους ταινίας (ᾧν ἡ μὲν ἄνω ἔχει ὕψος 0.065 μ., ἡ δὲ κάτω σώζεται μόνον εἰς ὕψος 0.03 μ.) στεφομένης ὑπὸ διπλοῦ κυματίου. Ἐπὶ τῶν ταινιῶν εἶναι χαραγμένη διὰ γραμμάτων ὕψους 0.021 μ. ἡ ἐπιγραφὴ:

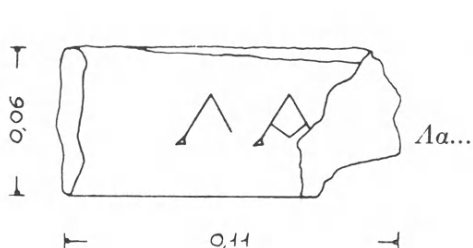
Θεῶ Σεβαστῶ...

Σεβαστῶ τ...

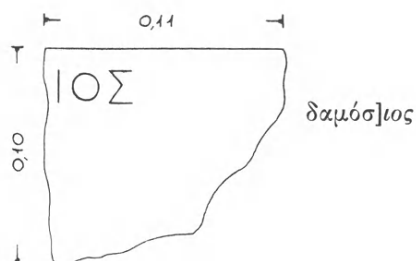
καὶ ἱερέος...

.....αρισ...

Εὐρέθησαν ἐπίσης ἐκεῖ α) μικρὸν τεμάχιον ἐξ ἄσβεστολίθου (ὑψ. 0.06 καὶ σωζ. μῆκ. 0.11 μ.) φέρον τὴν ἐπιγραφὴν Λα... (εἰκ. 7). β) Τεμάχιον κεράμου ἐξ ὀπτοῦ πηλοῦ (0.11×0.10 μ.) φέρον τὸ ἥμισυ ἐγκοίλου ἐπιγραφῆς δα-μόσ]ιος (εἰκ. 8) (ὑψ. γραμμ. 0.015 μ.). γ) Τεμάχιον πωρίνης τριγλύφου (πλ.

Εἰκ. 7. Θραῦσμα ἐπιγραφῆς ἐπὶ ἄσβεστολίθου.

Εἰκ. 8. Ἐνεπίγραφον θραῦσμα ἐξ ὀπτοῦ πηλοῦ.

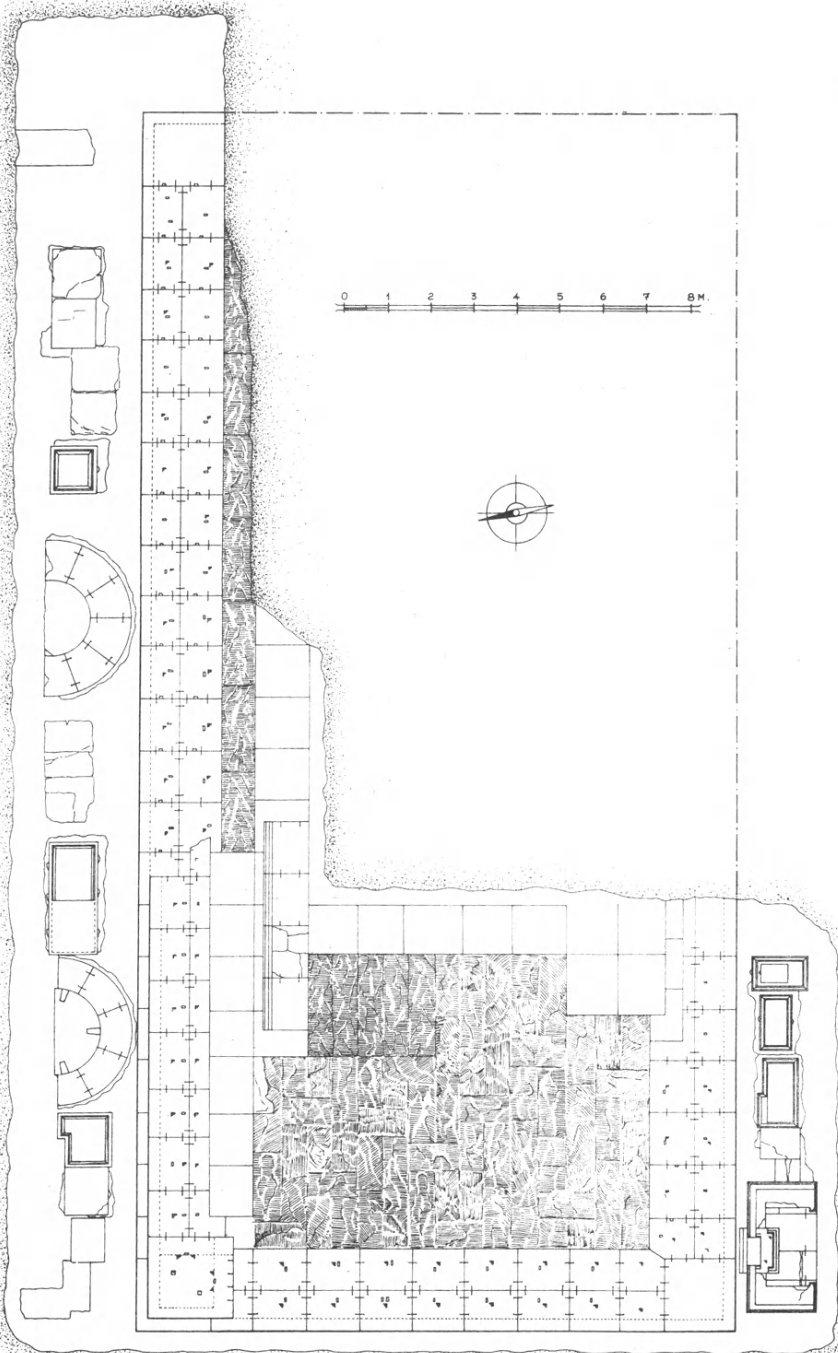
0.40 καὶ ὑψ. 0.60 μ.), μὲ εὐθυγράμμους τὰς ἄνω ἀπολήξεις τῶν γλυφῶν, ἡνωμένης μετὰ τμήματος μετόπης. δ) Ἀκέφαλον ἀγαλμάτιον Κυβέλης (πίν. 124γ) καθημένης ἐπὶ τοῦ συνήθους λεοντόποδος θρόνου. ε) Τεμάχια χειρῶν καὶ δακτύλων ἐκ μεγάλου μαρμαρίνου ἀγάλματος.

Ἡ δευτέρα φάσις τῆς ἀνασκαφῆς συνίστατο εἰς τὴν διάνοξιν τάφρου πλάτους 2.50 μ. ἀρχομένης ἀπὸ τοῦ κάτω πέρατος τῆς μνημειώδους κλίμακος καὶ βαινοῦσης πρὸς Νότον, καθέτως πρὸς αὐτήν, ἥτοι πρὸς τὸ κέντρον τῆς αὐλῆς τοῦ τετραστώου συγκροτήματος (πίν. 122β). Ἡ ἐργασία αὕτη ὑπῆρξε λίαν κοπιώδης λόγῳ τοῦ μεγάλου βάθους καὶ τῆς σκληρότητος τῆς ἐπιχώσεως τῆς αὐλῆς. Ἐντὸς τῆς ἀνοιχθείσης τάφρου εὐρέθησαν κατ' ἀρχὰς μὲν τρία νέα τεμάχια παραστάδων, ὁμοίων πρὸς τὰς περιγραφείσας ἀνωτέρω, ἐξ ὧν δύο περίοπτα καὶ ἓν μετὰ συναφοῦς τμήματος τοίχου, προερχόμενα βεβαίως καὶ ταῦτα ἐκ τῶν παραθύρων τοῦ ἄνωθεν τῆς βορείου στοᾶς Σεβαστείου. Εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ τινὰ ἄλλα μικροτέρας σημασίας τεμάχια ἀρχιτεκτονικῶν καὶ ἄλλων γλυπτῶν μελῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ κάτω μέρος κολοβοῦ πωρίνου θρόνου, ἀδιαγνώστου ξυλίνου σχεδίου, ὡς καὶ κολοβὴ ἐπιγραφὴ ἐκ λευκοῦ σκληροῦ ἄσβεστολίθου (μέγ. σωζ. ὑψ. 0.30, μέγ. σωζ. πλ. 0.25 καὶ πᾶχ. 0.135 μ. ὑψ. γραμμ. 0.001, διάστιχον 0.008) περιέχουσα κατάλογον ὀνομάτων καὶ ποσὰ εἰσφορῶν (πίν. 128β). Τὸ κείμενόν της ἔχει ὡς ἑξῆς:

...τ
 ...ιον ἔνα
 ...ειος ἔν.
 τὸν πατ]έρα ἔν.
έα τὸν πατέρα ἔν[α
 Σθενε;]λαΐδα
 Ἄριστωνος ἔν[α
 Θεαρίδα
 Θεαρίδαν τὸν υἱὸν δύο
 Θεο]πόμπου ἔνα
 ...σάνορα τὸν υἱὸν ἔνα
 Ἄριστωνος ἔνα
 Ἀριστίωνος ἔνα
 ...νος ὑπὲρ Καλλικράτους
 ...νη τοὺς υἱοὺς
 ...Γοργιν...

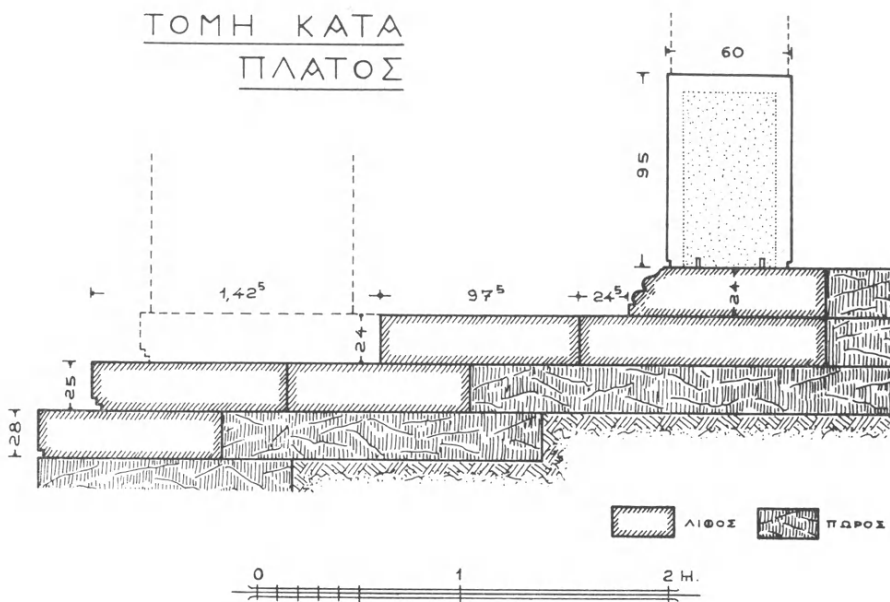
Ὅταν ἡ τάφος ἐπροχώρησεν εἰς μῆκος περίπου 25 μέτρων προσέκρουσεν ἐπὶ κρηπίδος ναοῦ καὶ ἀναθηματικῶν βάθρων, βαινόντων καθέτως πρὸς αὐτήν. Ἡ κρηπίς καὶ τὰ βάθρα παρηκολουθήθησαν πρὸς Δυσμᾶς μέχρι τῆς εὐρέσεως τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τοῦ ναοῦ, τούτου δὲ γενομένου ἡ ἀνασκαφὴ ἐστράφη πρὸς Νότον, ἵνα εὐρεθῇ τὸ πλάτος τοῦ ναοῦ.

Ἡ ἀποκαλυφθεῖσα κρηπίς (εἰκ. 9) ἀνήκει εἰς τὸ δυτικὸν ἥμισυ μεγάλου περιπτέρου ναοῦ (πλάτους κατὰ τὸν πρῶτον ἀναβαθμὸν 13.67 μ. καὶ μήκους 27.97 μ.) ἐλληνιστικῶν χρόνων καὶ ἀρίστης ἐργασίας, προσανατολισμένου περίπου ἀκριβῶς ἀπ' Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς, καὶ μὲ τὸν κατὰ μῆκος ἄξονά του ἀντιστοιχοῦντα σχεδὸν ἀκριβῶς πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ ἀνατολικοῦ προπύλου τοῦ συγκροτήματος (εἰκ. 1, Β). Ἡ κρηπίς ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν ἀναβαθμῶν (πίν. 125) ἐκ μεγάλων λιθοπλίνθων σκληροῦ, λευκοῦ ἀσβεστολίθου ἀρίστης ἐργασίας, φερουσῶν πλατεῖαν ἐπιμελῆ ἀναθύρωσιν καὶ συνδεομένων ὀριζοντίως μὲν διὰ πειμόρφων συνδέσμων, μήκους 0.215 μ., κατακορύφως δὲ δι' ὀρθογωνίων γόμφων, πλὴν τῶνγωνιαίων τῆς δευτέρας στρώσεως, αἵτινες παρουσιάζουσι προσθέτως καὶ δύο τετραγώνους γόμφους (εἰκ. 9 καὶ πίν. 126). Ἐκ τῶν τριῶν ἀναβαθμῶν τῆς κρηπίδος διατηρεῖται καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς βορείου καὶ τῆς

Εικ. 9. Τὸ ἀποκαλυφθὲν βορειοδυτικὸν τμήμα τῆς κατόψεως τοῦ ναοῦ.

δυτικῆς πλευρᾶς, ὡς καὶ τοῦ μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθέντος τμήματος τῆς νοτίας, μόνον ὁ κατώτατος, ὁ δεύτερος καθ' ὅλον τὸ Δ. ἥμισυ τῆς Β. πλευρᾶς (πίν. 127), ὁ δὲ στυλοβάτης ἐλλεῖπει πανταχοῦ τελείως. Οἱ ἀποτελοῦντες τοὺς ἀναβαθμοὺς λίθοι παρουσιάζουσι κατὰ τὰς κατακορύφους πλευράς των περιτένειαν (πινάκωσιν) καὶ ὑποτομὰς κατὰ τὸ κατώτατον αὐτῶν μέρος (πίν.

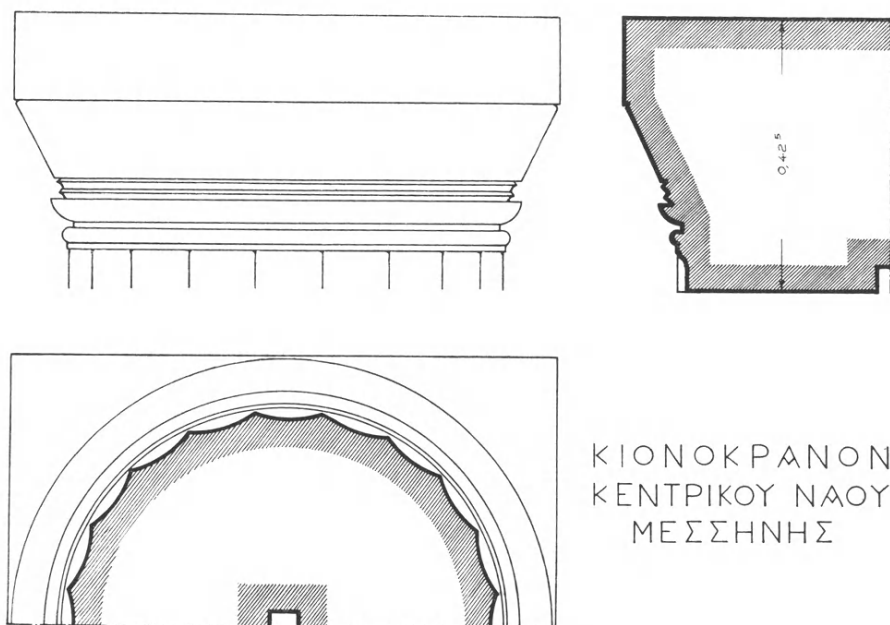
Εἰκ. 10. Κατὰ πλάτος τομὴ τῆς κρηπίδος τοῦ ναοῦ (Βόρειος πλευρά).

127). Εἰς τὴν βόρειον πλευράν διετηρήθη ἐπίσης καὶ τμήμα τῆς στρώσεως τοῦ πτεροῦ, ὅπερ εἶχε πλάτος 1.32 μ. καὶ παρ' αὐτὴν ἀρκετὸν τμήμα τοῦ κυματιοφόρου τοιχοβάτου τοῦ σηκοῦ (πίν. 125, 128γ). Εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ ἀνεστηλωθῆσαν ἐπὶ τοῦ τοιχοβάτου καὶ τινες λίθινοι ὀρθοστάται τοῦ σηκοῦ, πάχους 0.60 μ. καὶ ὕψους 0.95 μ. (εἰκ. 10 καὶ πίν. 129). Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ σηκοῦ δὲν ἀνεσκάφη εἰσέτι, εὐρέθη μόνον παρ' αὐτὸ βάσις φέρουσα ἐλλειψοειδῆ ἐγκοπὴν πρὸς ἑνθεσιν τῆς πλίνθου μαρμαρίνου ἀγάλματος (πίν. 130α). Καθωρίσθη ἐν τούτοις ἡ θέσις τοῦ ὀπισθίου τοίχου τοῦ σηκοῦ ἐκ τῶν γόμφων καὶ χαρακτηριστικῆς γραμμῆς ἐπὶ τοῦ σχετικοῦ ὑποβάθρου (εἰκ. 9) τῶν ἀποτελούντων αὐτὸν ὀρθοστατῶν. Πάντα τὰ κρυπτὰ μέρη τοῦ ναοῦ καὶ τὰ θεμέλια κατεσκευάσθησαν ἐκ πωρολίθου (εἰκ. 9, πίν. 126 καὶ 130β).

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἀριθμὸν τῶν κιόνων οὗτος, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὰς διαστά-

σεις τοῦ ὀρθογωνίου τοῦ α' ἀναβαθμοῦ (13.67×27.97 μ.), θὰ πρέπει νὰ ᾔτο 6 μὲν κατὰ τὰς στενὰς πλευράς, 12 δὲ κατὰ τὰς μακράς. Τὸ ζήτημα θὰ λυθῇ ὀριστικῶς διὰ τῆς εὐρέσεως ἐνὸς ἀκεραίου λιθίνου ἐπιστυλίου. Πάντως πιθανώτερος φαίνεται ὁ ἀριθμὸς 12.

Ἐκ τῶν κίωνων τοῦ πτεροῦ δὲν εὐρέθη μέχρι τοῦδε οὐδεὶς λίθινος σφόνδυ-

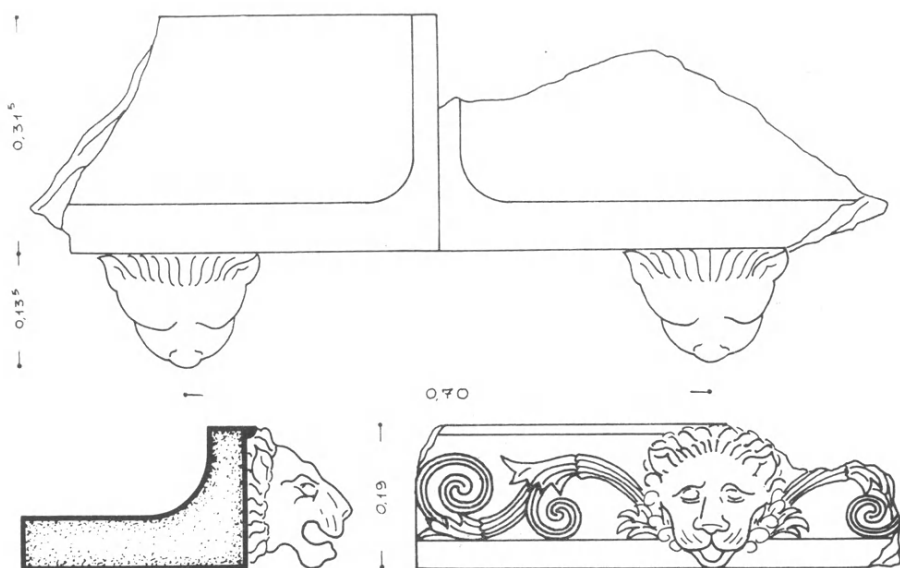

Εἰκ. 11. Λίθινον κιονόκρανον τοῦ κεντρικοῦ ναοῦ. Ὁψίς, τομὴ καὶ ἄνοψις.

λος, εἰμὴ μόνον λίθινον δωρικὸν κιονόκρανον μετὰ τοῦ ὑποτραχηλίου του, ὕψους 0.425 μ. καὶ πλευρᾶς ἄβακος 0.85 μ. (εἰκ. 11). Φέρει δὲ τοῦτο εὐθύγραμμον ἐχλῖνον με δύο κατὰ τὴν βάσιν του ἱμάντας, κάτωθεν τῶν ὁποίων προβάλλει κυμάτιον δίκην ἰωνικοῦ ἐχλίνου μετὰ μικρᾶς σπείρας, καθ' ὅπως ἀσυνήθη τρόπον (εἰκ. 11). Τὸ κιονόκρανον φέρει 20 κατὰ τὸ ὑποτραχήλιον ραβδώσεις καὶ τετράγωνον ἐμπόλιον. Ἡ ἀπὸ ἀκμῆς εἰς ἀκμὴν τῶν ραβδώσεων διάμετρος του εἶναι 0.695 μ. ἡ δὲ χορδὴ τῶν ραβδώσεων 0.11 μ. Ἐν ὅμως τμῆμά του, μήκους 0.35 μ., ἔχει παραμείνει ἀκατέργαστον.

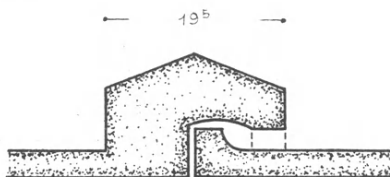
Ἐκ τοῦ θριγκοῦ τοῦ λιθίνου ναοῦ ἀνευρέθησαν μόνον δύο μικρὰ τεμάχια ἐπιστυλίου, ὧν ἓν γωνιαῖον με ταινίαν ὕψους 0.065 μ. καὶ ὑπ' αὐτὴν κανόνα ὕψους 0.04 μ. φέροντα κάτωθεν τὴν ἄκραν σταγόνα. Ἀλλ' ἐνῶ οὐδὲν τεμάχιον

ἐκ τῆς λιθίνης ζωφόρου καὶ τοῦ γείσου εὐρέθη, ὅμως ἤλθον εἰς φῶς πολλὰ τῆς ἐκ λευκοῦ λίθου σίμης (πίν. 132α.β καὶ εἰκ. 12) καὶ τῶν κεράμων τῆς στέγης (εἰκ. 13). Αἱ σίμαι, ὕψους 0.19 μ., φέρουσιν ἐπὶ τῆς προσθίας κατακορύφου ἐπιφανείας τῶν ἀνάγλυπτον ἐξ ἐλίκων καὶ φύλλων ἀκάνθης κόσμημα (εἰκ. 12),

Εἰκ. 12. Τεμάχια ἐκ τῆς λιθίνης σίμης τοῦ ναοῦ. Κάτοψις, τομὴ καὶ ὄψις.

διακοπτόμενον ὑπὸ λεοντοκεφαλῶν ἀρκετὰ καλῆς ἐργασίας (πίν. 132α). Οἱ λίθινοι κέραμοι, κορινθιακοῦ τύπου, ἔχουσιν, ὡς ἐν Φιγαλείᾳ, τοὺς 0.195 πλατεῖς καλυπτῆρας συνηνωμένους μὲ τοὺς στρωτῆρας καὶ εἰς τὸ κάτω ἥμισυ αὐτῶν

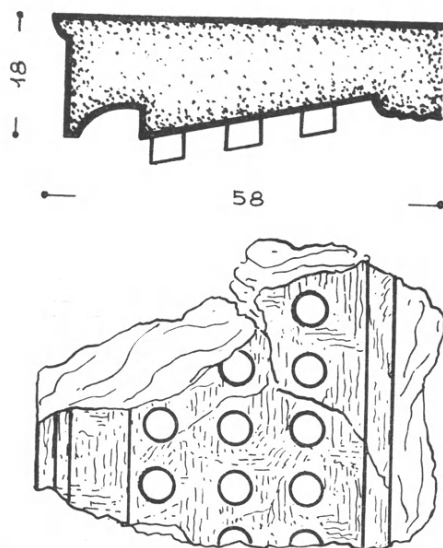

Εἰκ. 13. Κατὰ πλάτος τομὴ τῶν λιθίνων κεράμων τοῦ ναοῦ.

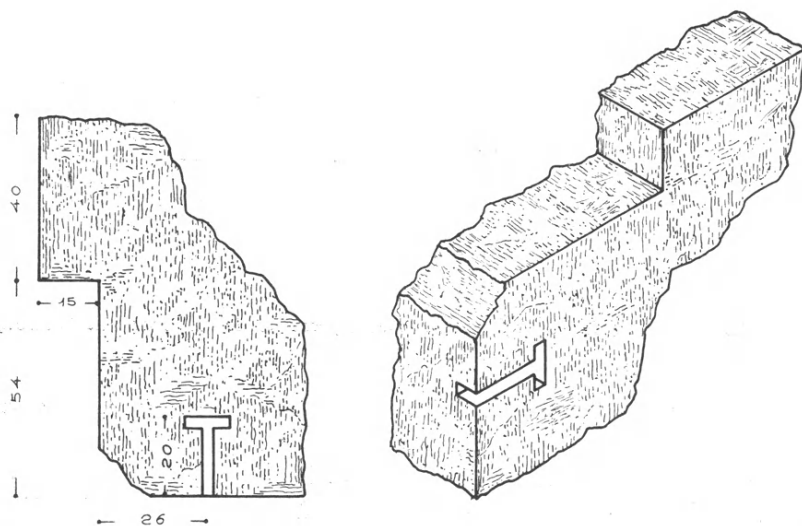
κοιλότητα, ἐν εἵδει σκοτίας, ἐντὸς τῆς ὁποίας εἰσέδουε τὸ χεῖλος τοῦ γειτονικοῦ στρωτῆρος (εἰκ. 13).

Σημειώνομεν ἰδιαίτερος, ὅτι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ μέχρι τοῦδε εὐρεθέντα ὀλίγα λίθινα τεμάχια τῆς ἀνωδομῆς, εὐρέθησαν πλείονα πώρινα τοιαῦτα:

δύο σφόνδυλοι κιόνων (πίν. 131α) διατηρούντων σαφῆ ἴχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος, ὧν εἷς ἀκέραιος, ὕψους 0.65 καὶ διαμέτρου ἀπὸ ἀκμῆς εἰς ἀκμὴν ραβδώσεως 0.96 μ., ἐπὶ κράνον παραστάδος, τεμάχια ἐπιστυλίων (πίν. 132γ) μετὰ τῶν κανόνων καὶ τῶν σταγόνων των, τεμάχια ὀριζοντίων γείσων μετὰ προ-

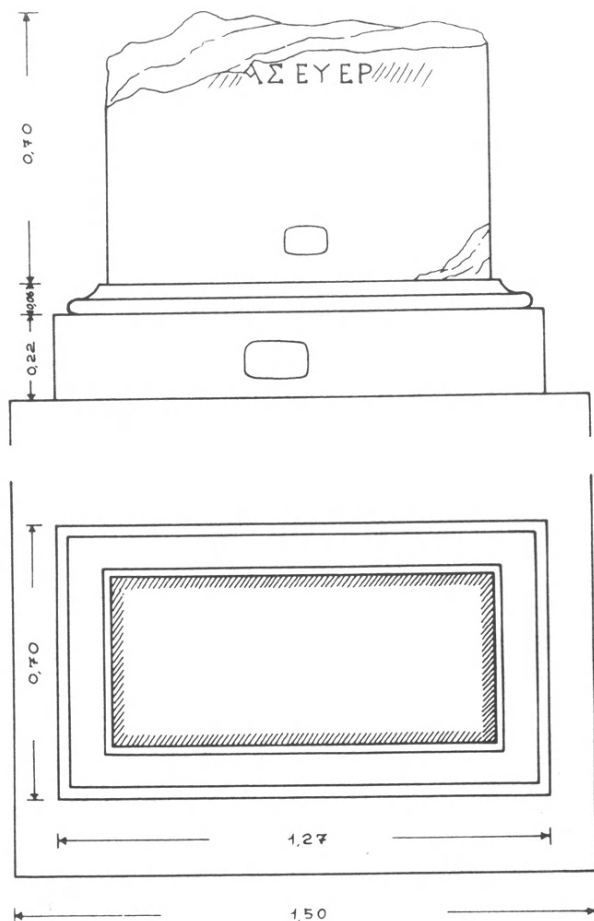
Εἰκ. 14. Πώρινον γεῖσον. Τομὴ καὶ ἄνοψις.

Εἰκ. 15. Πώρινος μασχαλιαῖος λίθος. Κάτοψις καὶ προοπτικὴ ἄποψις.

μόχθων διατηρούντων εἰσέτι τὰς πλείστας τῶν σταγόνων των (εἰκ. 14) καὶ τὴν σκοτίαν των (εἰκ. 14) καὶ τέλος μασχαλιαῖος λίθος μήκους 0.94 μ. (εἰκ. 15), ἐφ' οὗ τὸρμος συνδέσμου σχήματος διπλοῦ ταῦ.

Τὰ λίαν ἐπιμελοῦς ἐργασίας μέλη ταῦτα θὰ προέρχωνται ἀναμφιβόλως ἐκ

Εἰκ. 16. Ἐνεπίγραφον βάθρον τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ. Κάτοψις καὶ ὄρθωσις.

παλαιότερου παρίνου ναοῦ, τὸν ὁποῖον, καταστραφέντα, ἄγνωστον ἐκ τίνος αἰτίας, ἀντικατέστησεν ὁ λίθινος ὄψιμος ἑλληνιστικός.

Περὶ τὴν κρηπίδα τοῦ λιθίνου ναοῦ καὶ σχεδὸν ἐν ἐπαφῇ πρὸς αὐτὴν (πίν. 129 καὶ 133) ἰδρύθησαν καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς βορείου πλευρᾶς καὶ καθ' ὅλον τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα τῆς νοτίας ἀναθήματα, τῶν ὁποίων ἀπεκαλύφθησαν

ἀδιατάρακτοι αἱ λίθιναι βάσεις. Μεγάλη εἶναι ἡ ποικιλία σχεδίου τῶν ἀναθημάτων τούτων· δύο ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡμικυκλικαὶ ἐξέδραι (πίν. 125 καὶ 131β), ἐν ἄλλο κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν εἶναι πείμορφος ἐξέδρα ἔχουσα ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐδωλίων τῆς βάθρον (εἰκ. 9 καὶ πίν. 133).

Ἄλλο ἀνάθημα παρουσιάζει ἐν κατόψει τὴν μορφήν γάμμου, τὰ δὲ ὑπόλοιπα ἔχουσιν ὀρθογώνιον παραλληλεπίπεδον σχῆμα. Ἐν ἐξ αὐτῶν τῆς Ν. πλευρᾶς διασώζει ἀκόμῃ καὶ τμῆμα ἐπιγραφῆς (εἰκ. 16):

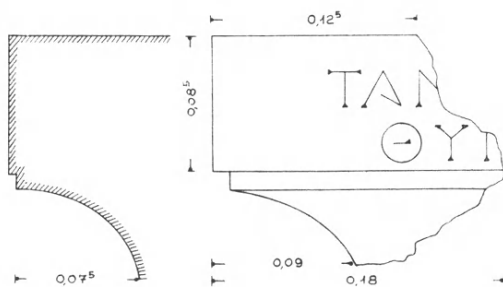
|||/ΑΣΕΥΕΡ/||| (=τὸν ἢ τὰν αὐτ]ᾶς εὐερ[γέταν ἢ τιν)

(ὑψ. γραμμ. 0.04 μ.)

Ἐν ὅλῳ κατὰ μὲν τὴν βόρειον πλευρὰν ἀπεκαλύφθησαν δώδεκα βάθρα, κατὰ δὲ τὸ μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τῆς νοτίας πέντε. Δυστυχῶς δὲν διεσώθησαν καὶ αἱ ἐπιγραφαί, τὰς ὁποίας θὰ ἔφερον ἀντιστοίχως εἰς τὸ ἄνω των μέρος, πλὴν θραυσμάτων τινῶν ἐκ τῶν στέψεων, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν διεσκορπισμένα μεταξὺ τῶν βάθρων καὶ τῶν ὁποίων παραθέτω τὰς σχετικὰς ἐπιγραφάς: α) Ἐπὶ τῆς ἄνω ταινίας στέψεως ἐξ ὑπερύθρου λίθου: Φ]ιλοκλ... (εἰκ. 17) (ὑψ. γραμμ. 0.025 - 0.03 μ.).

Εἰκ. 17. Θραῦσμα στέψεως ἀναθηματικοῦ ἐνεπιγράφου βάθρου.

Εἰκ. 18. Ἐνεπιγραφον τεμάχιον στέψεως ἀναθηματικοῦ βάθρου.

β) Ἐπὶ τῆς ἄνω ταινίας ὁμοίας στέψεως:

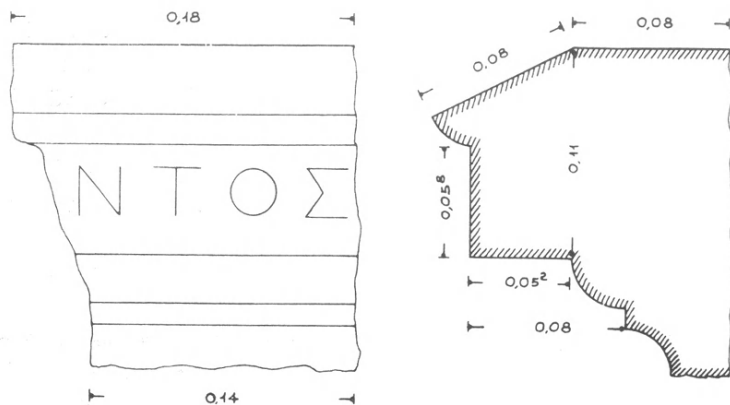
τὰν - - - -

θυγ[ατέρα] - - -

(ὑψ. γραμμ. 0.023 μ.) (εἰκ. 18).

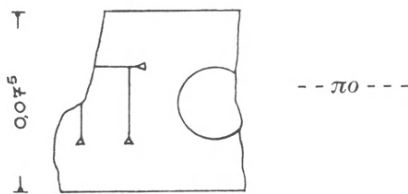
γ) Ἐπὶ στέψεως βάθρου ἐκ λευκοῦ σκληροῦ ἀσβεστολίθου (εἰκ. 19) . . . ντος

(ὑψ. γραμμ. 0.023 μ.).

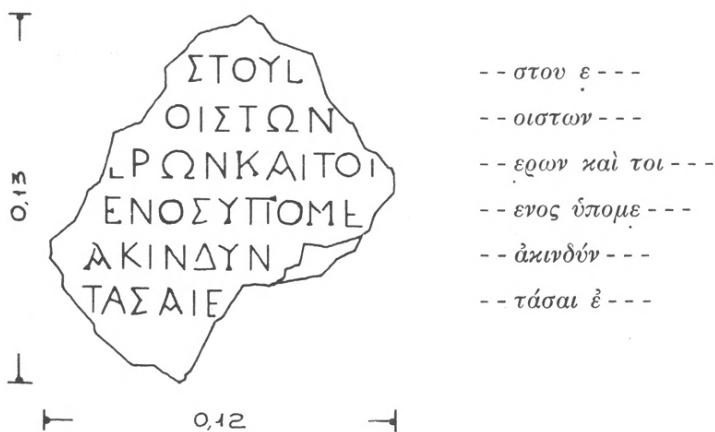
Εἰκ. 19. Ἐνεπίγραφον θραῦσμα στέψεως ἀναθηματικοῦ βάρου καὶ τομὴ αὐτοῦ.

δ) Ἐπὶ πλακὸς μαρμάρου (πάχ. 0.025, ὑψ. 0.073 μ.) (εἰκ. 20).

Εἰκ. 20. Θραῦσμα ἐπιγραφῆς ἐκ βάρου.

ε) Τέλος εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ ναοῦ ἀπόστασιν ἀπεκαλύφθη καὶ ἡ ἐξῆς τεμαχισμένη ἐπιγραφὴ (διαστ. 0.12×0.13 , πάχ. 0.125 μ. ὑψ. γραμμ. 0.011, διάστιχον 0.005 μ.) (εἰκ. 21):

Εἰκ. 21. Θραῦσμα ἐπιγραφῆς εὐρεθείσης παρὰ τὸν ναόν.

Ἐκτὸς δὲ τῶν ἐπιγραφῶν εὐρέθη ἐρριμμένον καὶ γλυπτὸν μαρμάρινον τεμάχιον βραχίονος μετὰ τμήματος ἐνδύματος ἐξ ὑπερμεγέθους ἀγάλματος. Ἡ κάτω τομή του εἶναι ἐλλειψοειδῆς μὲ διαμέτρους 0.105×0.138 μ. (πίν. 134α), φέρουσα κυκλικὴν ὀπὴν γόμφου συνδέσεως. Ὀλικὸν σωζόμενον ὕψος 0.16 μ.

Τῆς μικροτέρας τῶν ἐξεδρῶν εὐρέθησαν καὶ οἱ τέσσαρες ἐκ τῶν πέντε ὀρθοστατῶν, οἵτινες καὶ ἀνεστηλώθησαν (πίν. 122β καὶ 125) προχείρως. Οὗτοι πάλαι θὰ ἔβαινον ἐπὶ χαμηλῆς κυματιοφόρου βάσεως· διότι ἄνευ αὐτῆς δὲν κλείει ὁ κύκλος τῶν ὀρθοστατῶν. Ἐπ' αὐτῶν ὑπῆρχεν, ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, κυματιοφόρος στέψις, τῆς ὁποίας ἐσώθη ἀκράϊον τεμάχιον φέρον ἐπὶ τῆς ἄνω ὀριζοντίας ἐπιφανείας του ἐγκοπτὴν πέλματος χαλκοῦ ἀνδριάντος.

Ἀναφέρω ἐν τέλει, ὅτι παρὰ τὴν μεγάλην ἐξέδραν εὐρέθη μικρὰ χαλκῇ λεοντοκεφαλὴ (πίν. 134γ) (πλ. 0.055, ὕψ. 0.062 καὶ ἐξοχῆς 0.035 μ.), πιθανώτατα ἐπισπαστὴρ θύρας, ἣτις φέρει κατὰ τὰς παρεῖας ὁπὰς προσηλώσεως, εἰς τὴν μίαν τῶν ὁποίων σῴζεται καὶ τμήμα τοῦ ἥλου.

Πλὴν τῶν ἐκ τῆς κανονικῆς ἀνασκαφῆς προελθόντων ἤλθον εἰς φῶς καὶ τὰ ἐξῆς τυχαῖα ἐπιγραφικὰ εὐρήματα:

1) Εἰς ἀγρὸν Ἡλ. Νικολοπούλου, περὶ τὰ 150 μ. βορείως τοῦ Σεβαστείου, εὐρέθη ἐνεκτισμένη εἰς μεταγενέστερον τοῦχον ἡ ἐπιγραφὴ (εἰκ. 22) (διαστ. 0.88×0.40 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.045, διάστιχον 0.015 μ.):

ΑΠΟΛΙΣ
ΓΝΑΙΟΝ ΜΑΝΛΙΟΝ ΛΕΥΚΙΟΥ ΥΙΟΝ
ΑΓΡΙΤΤΑΝ ΠΡΕΣΒΕΥΤΑΝ
ΤΟΝ ΑΥΤΑΣ ΕΥΕΡΓΕΤΑΝ

Εἰκ. 22. Ἐπιγραφὴ ἐνεκτισμένη βορείως τοῦ τετρασφύου συγκροτήματος.

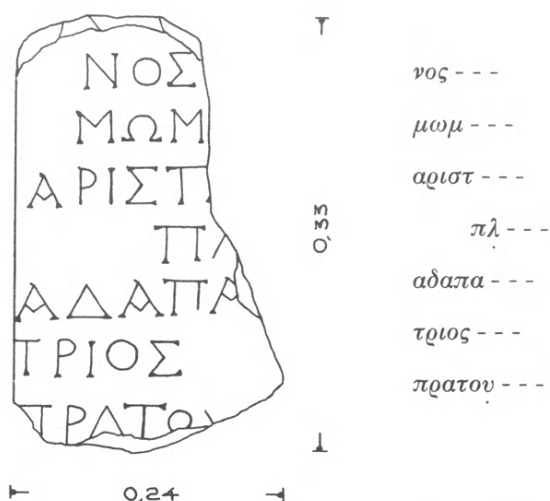
Ἀ πόλις

Γνάιον Μάνλιον Λευκίου υἱόν

Ἀγρίππαν πρεσβευτὰν

τὸν αὐτὰς εὐεργέταν

2) Εἰς τὸν ἄνωθεν τοῦ «κεραμουργείου» χῶρον (εἰκ. 1, Φ) εὐρέθη τὸ ἀριστερὸν μέρος τῆς ἐξῆς ἐκ σκληροῦ λευκοῦ ἀσβεστολίθου ἐπιγραφῆς (μέγ. σωζ. ὕψ. 0.33, μέγ. σωζ. πλ. 0.24, μέγ. σωζ. πὰχ. 0.14 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.03 μ., διάστιχον 0.02 μ.) (εἰκ. 23):

Εἰκ. 23. Ἐπιγραφή εὑρεθεῖσα ἄνωθεν τοῦ κεραμουργείου.

3) Κατὰ τὴν διάνοξιν τοῦ χάνδακος, ὅστις ἀντικατέστησε τὸν παλαιὸν χεῖμαρρον, εὑρέθη πρὸς Δ. τοῦ τετραστώου συγκροτήματος καὶ εἰς βάθος 0.70 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους μεταγενέστερος ὀρθογώνιος ἀκτέριστος τάφος, περιέχων δύο σκελετούς, διευθυνόμενος ἀπὸ Α. πρὸς Δ. καὶ ἐσωτερικῶν διαστάσεων 0.56×1.73 μ. Τὰ τοιχώματα καὶ τὸ κάλυμμα τοῦ ἀπετελέσθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀρχαίων λίθων καὶ δὴ τὸ μὲν κάλυμμα ἐκ δύο τεμαχίων κυματιοφόρου πλακὸς μετὰ λεσβίου κυματίου πάχους 0.19, πλάτους 0.625 καὶ μήκους 0.87 μ., αἱ δὲ πλάγαι πλευραὶ ἐκ πλακῶν πάχους 0.29 μ., ἐξ ὧν μία πλάτους κάτω μὲν 0.68, ἄνω δὲ 0.65 καὶ ὕψους 0.92 μ. ὀπισθεν ἀνώμαλος, φέρει ἄνω τὴν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν (εἰκ. 24 καὶ πίν. 135γ) (ὕψ. γραμμ. 0.028 μ.):

Λυσιμάχα Περίτα

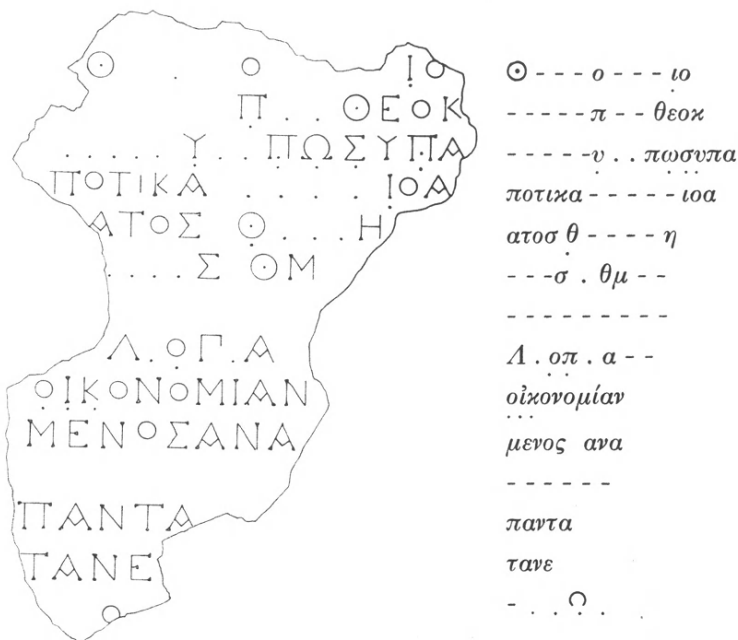
αὐτοσαντάν

Θεοῖς

Τὸ ὄνομα Περίτας γράφεται ἐνίοτε καὶ διὰ τοῦ ει (Περείτα), CIG II 2770, III 3952.

Ἡ ἀντωνυμία αὐτοσαντάν (= δωρικὸς τύπος τοῦ ἑαυτάν) ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλας ἐπιγραφὰς τῆς Μεσσήνης (ΠΑΕ 1960, 226), τῆς Μαντινείας (IG V,2 265 16), τῆς Καλαυρίας (IG IV 840 3), τῶν Δελφῶν (COLLITZ, SGD 1696) καὶ τῆς Κρήτης (DITTENBERGER, Syll.² 534 5, 691 10, 703 10 κλπ.).

4) Ἐπιγραφή ἐπὶ σκληροῦ λευκοῦ λίθου (γράμματα μετ' ἀκρεμόνων). Ρωμαϊκῶν χρόνων (εἰκ. 24) (μέγ. σωζ. μήκ. 0.235, μέγ. σωζ. πλ. 0.17 πᾶχ. 0.14 μ.):

Εἰκ. 24. Τεμάχιον ἐπιγραφῆς.

Ἄνω καὶ ἀριστερὰ ἀνώμαλος, ἀλλὰ τελικὴ ἐπιφάνεια. Ὑψος γραμμ. 0.01, διάστιχον 0.007 μ. Γράμματα μετ' ἀκρεμόνων.

5) Πλάξ ἐκ σκληροῦ λευκοῦ ἀββεστολίθου (πάχ. 0.07 μ.) πανταχόθεν ἀποκεκρουμένη (πίν. 134β), (μέγ. σωζ. πλ. 0.105 καὶ μέγ. σωζ. ὕψ. 0.14 μ.) Γράμματα μετ' ἀκρεμόνων. Εὐρέθη ἐν τῷ Πρυτανείῳ καὶ ἔχει οὕτω:

ν ---
ση ---
ωιεξ ---
ωναξ.

στεφα]νῶσαι
ἀρετῆς]ἔνεκεν

Ὑψ. γραμμ. 0.015, διάστιχον 0.008 - 0.010 μ.
Γράμματα μετ' ἀκρεμόνων.

6) Ἐπὶ μιᾷ τῶν τεσσάρων (ὑψ. 0.072 καὶ μῆκ. 0.35 μ.) κατακορύφων πλευρῶν τοῦ ἄβακος μικροῦ ἐκ σκληρᾶς λευκῆς πέτρας δωρικοῦ κιονοκράνου (ὑψ. 0.18 καὶ διαμέτρου 0.265 μ.) εὑρηται κεχαραγμένη ἡ κατωτέρω ἐπιγραφὴ (εἰκ. 25): (ὑψ. γραμμ. 0.02).

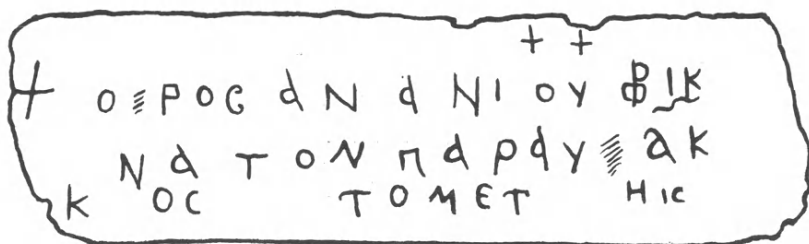
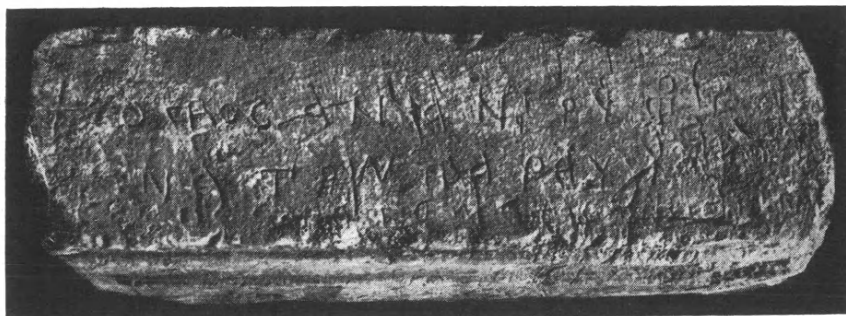
Βασιλεια Ριταχσὸ

Δικινίου χαῖρε

Εἰκ. 25. Ἐπιτύμβιος ἐπιγραφὴ ἐπὶ κιονοκράνου.

Εὐρέθη βορείως τοῦ κυρωτοῦ ἀναλήμματος τοῦ θεάτρου.

7) Λίθος εὑρεθείς κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τῆς νέας τάφρου καὶ προερχόμενος ἐξ ἀρχαίου μνημείου. Ἐπὶ τῆς μιᾷ τῶν κατακορύφων πλευρῶν του εἶναι κεχαραγμένη δι' ἀμελῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφὴ (εἰκ. 26):

Εἰκ. 26. Χριστιανικὴ ἐπιγραφὴ ἐπὶ ἀρχαίου ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους.

Ὁρος Ἀνανίου Φρ. . . .

να τον παραν . ακ

κ . . . ος το μετ . . . ης

Ἡ λέξις ὄρος καὶ ὄροι (ὄρια περιοχῆς τινος) ἀπαντᾷ συνηθέστατα εἰς παλαιοχριστιανικάς ἐπιγραφάς (πόλεων, ναῶν κλπ.). Βλ. σχετικὰς παραπομπὰς ἐν ABME Σ', 1948, σ. 12 καὶ σημ. 1, 2, 3, 4, 5.

Τὸ ἐν τέλει τοῦ πρώτου στίχου σιμπίλημα τοῦ Φ καὶ τοῦ Ρ σημαίνει πρεσβυτέρου (πρβ. AVI-ΓΟΝΑΗ, Abbreviations in Greek Inscriptions, Jerusalem - London 1940, σ. 110 (ἐπιγρ. Συρίας)). Ὁ 2ος καὶ ὁ 3ος στίχος δὲν παρέχουσι νόημα. Ἡ ἐπιγραφή εἶναι τοῦ 4ου ἢ 5ου μ.Χ. αἰῶνος.

8) Κεφαλὴ κόρης ἐκ λευκοῦ λίθου (πίν. 135β) (πλ. 0.11 καὶ ὕψ. 0.14 μ.) προερχομένη πιθανώτατα ἐκ τινος ζωφόρου, ἐπειδὴ ὅπισθεν εἶναι ἐπίπεδος καὶ κατακόρυφος. Τὸ στόμα εἶναι ἀποκεκρουμένον ὥς καὶ τὸ ἐμπρόσθιον μέρος τῆς κόμης, ἡ ὁποία φέρει ἀπὸ τῆς κορυφῆς χωρίστραν καὶ εἶναι οὐλῃ. Αἱ κόραι τῶν ὀφθαλμῶν δηλοῦνται δι' ἐλαφροτάτου κύκλου. Ἐργασία ἐπιμελής, τῶν τελευταίων ἐλληνιστικῶν πιθανώτατα χρόνων.

* *

250 περίπου μέτρα ΝΑ. τοῦ Συνεδρίου, εἰς θέσιν Γκορτσά, ἔνθα ἡ ἄμπελος Προκοπίου Γρ. Σιρμποπούλου, εὑρέθη πρὸ τριετίας ὑπὸ τοῦ φύλακος ἀρχαιοτήτων Μεσσήνης Γεωργίου Μπαλοπούλου, εἰς βάθος περίπου 0.60 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἡ γωνία ρωμαϊκοῦ κτηρίου, τοῦ ὁποίου ἡ μία τῶν πλευρῶν, μήκους 3.50 μ., ἔφερε καλῆς ποιότητος ὀρθομαρμάρωσιν. Ἐντὸς τοῦ κτηρίου τούτου εὑρέθησαν τότε κεφαλὴ Ἑρμοῦ (ὕψ. 0.32 μ.) τοῦ 3ου ἢ 4ου μ.Χ. αἰῶνος (πίν. 135α) μετὰ πτερυγίων, ἐσχηματοποιημένης οὐλῆς κόμης καὶ μετὰ διατρήτους τὰς κόρας τῶν ὀφθαλμῶν, μετ' αὐτῆς δὲ καὶ ἡ πλίνθος καὶ οἱ πόδες ἀγάλματος σωζομένου μέχρι τῶν γονάτων (πίν. 136δ).

Ἐλκυσθεὶς ἐκ τῶν παλαιῶν τούτων εὐρημάτων προέβην ἐφέτος εἰς περαιτέρω σκαφήν τοῦ χώρου, ἥτις ἔφερεν εἰς φῶς ὀλόγλυφον ἄγαλμα ἀνδρός, τοῦ 4ου ἢ τοῦ 5ου πιθανώτατα μ.Χ. αἰῶνος (πίν. 136α. β), βαίνοντος ἐπὶ στρογγύλης πλίνθου (πάχ. 0.055 ἐμπρὸς καὶ 0.08 μ. ὅπισθεν) ὀλικοῦ δὲ ὕψους 1.45 μ. Ὁ ἀνὴρ εἶναι ἐνδεδυμένος βραχὺν χειριδωτὸν χιτῶνα μετ' ἀποπτύγματος καὶ γραμμικῶν πτυχῶν. Πατεῖ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς καὶ ἔχει ἐλαφρῶς κεκαμμένον πρὸς τὰ ὅπισθεν τὸν δεξιόν. Ὅπισθεν τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς ὑπάρχει συναφῆς μαρμάρινος ὄγκος ὑποστηρίξεως. Ὁ ἀνὴρ κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς σφαῖραν, φέρει δὲ περὶ τὸν ἀριστερὸν βραχίονα περιβραχιόνιον. Ὁ ἐκ χωριστοῦ τεμαχίου δεξιὸς βραχίων ἦτο προτεταμένος μέχρι τοῦ

ὑψους τῶν ὤμων εἰς κίνησιν ἀγορεύοντος, ἴσως αὐτοκράτορος, λόγῳ καὶ τῆς σφαίρας τὴν ὁποίαν κρατεῖ. Ἡ κόμη του εἶναι οὕλη μὲ ἐκτέλεσιν ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ Ἑρμοῦ. Ὑψηλὰ ὑποδήματα καλύπτουσι τοὺς πόδας του μέχρι τοῦ μέσου τῶν κνημῶν. Ἰχνη ἐρυθροῦ χρώματος παρατηροῦνται ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ ἄνωθεν τοῦ ὑποδήματος γυμνοῦ μέρους τῶν ποδῶν.

Εἰς τὸ αὐτὸ μέρος εὐρέθη καὶ χονδρὰ μαρμαρίνη πλίνθος φέρουσα συμφυεῖς δύο ἄκρους πόδας μέχρι τῶν σφυρῶν, ἀνδρικῆς μορφῆς, προβαλλούσης τὸν ἀριστερὸν πόδα, ποιότητος δὲ καλυτέρας τῶν δύο προηγουμένων ἀγαλμάτων (πίν. 136γ).

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

13. ΝΕΚΡΙΚΟΝ ΥΠΟΓΕΙΟΝ ΕΝ ΚΟΡΙΝΘΩ

ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΩΝ

(Πίν. 137 - 144)

1. Κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1965 αἱ ἐργασίαι διανοίξεως τῆς νέας Ἑθνικῆς Ὀδοῦ Κορίνθου - Πατρῶν ἀμέσως κάτω τοῦ ἀνδῆρου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἠπλοῦτο ἡ ἀρχαία πόλις τῆς Κορίνθου, εἶχον προσκρούσει ἀφ' ἐνὸς εἰς συστάδα οἰκημάτων τοῦ 6ου μ.Χ. αἰ., εἰς τὴν θέσιν «Τσόλια» τῆς περιοχῆς «Καλντερίμι» κατὰ τὰ βορειοανατολικά τῆς ἀρχαίας πόλεως — καὶ τῆς σημερινῆς Παλαιᾶς Κορίνθου — καὶ ἀφ' ἑτέρου, εἰς τὴν θέσιν «Μύλος τοῦ Χελιώτη», κατὰ τὰ βορειοδυτικά, εἰς τὸ βόρειον νεκροταφεῖον τῆς ἀρχαίας πόλεως¹. Εἶχον διενεργηθῇ τότε εἰς τὰς ἐν λόγῳ θέσεις δαπάναις τοῦ Δημοσίου — διὰ πιστώσεων τοῦ Ὑπουργείου Δημοσίων Ἔργων — συστηματικαὶ ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Σεραφεῖμ Χαριτωνίδου καὶ τοῦ ὑπογραφομένου, ἑκατέρου εἰς τὸν τομέα τῆς εἰδικότητός του². Εἰς τὴν θέσιν «Μύλος τοῦ Χελιώτη» εἶχον τότε, ἐν μέσῳ τοῦ πλήθους τῶν ἀπλοῦ τύπου τάφων τοῦ βορείου νεκροταφείου, ἀνακαλυφθῇ καὶ τινα νεκρικὰ ὑπόγεια, λαξευτὰ ἐντὸς τῆς σχετικῶς μαλακῆς κορινθιακῆς μάρμαρης («κιμιλιά»), ἐν δ' ἐκ τούτων εὐρέθη κοσμούμενον διὰ τοιχογραφιῶν³. Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ τρίτον

1. Τὸ βόρειον νεκροταφεῖον ἐκτείνεται, κάτω τοῦ ἀνδῆρου, σχεδὸν καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἐχρησιμοποιήθη δὲ τόσον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους (Corinth XIII: The North Cemetery, ὑπὸ CARL W. BLEGEN-HAZEL PALMER - RODNEY S. YOUNG, Princeton N. Jers. 1964) ὅσον καὶ κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς (εἰς τὴν μεζόνα περιοχὴν τοῦ ἀνήκει καὶ ἡ πυκνὴ συστάς παλαιοχριστιανικῶν τάφων τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀσκληπείου καὶ τῆς Λέρνης [Corinth XIV: The Asklepieion and Lerna, ὑπὸ CARL ROEBUCK, Princeton N. Jers. 1951, 6 - 7 καὶ 162 - 164], δυτικώτερον τῶν ὁποίων κεῖνται οἱ τοῦ Μύλου τοῦ Χελιώτη).

2. Περὶ τῶν ἀνασκαφῶν ἐκείνων ἔχει δημοσιευθῇ μέχρι τοῦδε μόνον σύντομος ἐκθεσις ἐκ μέρους τοῦ Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΟΥ, Ἀρχ. Δελτ. 21, 1966, Χρονικά Β 1, 121 - 123. Πρβ. καὶ τὴν πληροφορίαν ἐν Χριστιαν. καὶ Ἡθ. Ἐγκυκλοπ. 7 (1965) 863 ὑπὸ τὸ λῆμμα *Κόρινθος* (Δ. Ι. ΠΑΛΛΑΣ). Λανθασμένως ὁ μακάριτος ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ ἀναφέρει (σ. 121^α) ὅτι συστάς τάφων, εὐρεθεῖσα τότε κατὰ τὴν ἐσκαφὴν πρὸς θεμελίωσιν τῶν ποδαρακίων γεφύρας, δυτικώτερον τοῦ Μύλου τοῦ Χελιώτη, πρὸς τὴν «Κοκκινόβρυσιν», ἀνεσκάφη ὑπὸ τοῦ ὑποφαινομένου.

3. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ 122^α. Ἡ ἐν Ἀρχ. Δελτ. 21, 1966, Χρον. Β1 πίν. 121^α (πρβ. τὸν

παράδειγμα σειρᾶς ὁμοίων εὐρημάτων, δηλαδή νεκρικῶν ὑπογείων κοσμουμένων διὰ τοιχογραφιῶν, ἐκ τῶν γενομένων εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ βορείου νεκροταφείου τῆς Κορίνθου, ἀλλὰ καὶ γενικῶς ἐν Κορίνθῳ¹.

Μετὰ τὸν τραγικὸν καὶ τόσον πρόωρον θάνατον τοῦ Χαριτωνίδου καὶ τὴν ἐξοδὸν τοῦ ὑπογραφομένου ἐκ τῆς ἐνεργοῦ ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας αἱ ὡς ἀνωτέρω τοιχογραφίαι παρέμειναν, ἐπὶ ἔτη, ἄνευ οὐσιαστικῆς προστασίας². Ἐνώπιον τοῦ κινδύνου βεβαίας καταστροφῆς τῶν ἢ Ἀρχαιολογικῆ Ἑταιρείας, μετὰ πρότασιν τοῦ ὑποφαινομένου, ἀπεδέχθη εὐχαρίστως νὰ ἀναλάβῃ τὰς δαπάνας διασώσεως διὰ τῆς ἀποτοιχίσσεώς των. Ἦτο δύσκολος καὶ μὴ πρακτικὴ ἄλλη λύσις. Αἱ σχετικαὶ ἐργασίαι ἐξετελέσθησαν διὰ τοῦ τεχνίτου κ. Σ. Περράκη τοῦ Κεντρικοῦ Ἐργαστηρίου Συντηρήσεως ὑπὸ τὸν καλλιτέχνην συντηρητὴν κ. Α. Μαργαριτόφ.

Ἐπειδὴ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἐκθέσεως τοῦ Σεραφεῖμ Χαριτωνίδου συναίγεται σαφῶς ὅτι ἔχει ἐκπέσει μέρος τοῦ κειμένου του, τοῦ σχετικοῦ πρὸς τὸ ὑπόγειον ὅπου αἱ τοιχογραφίαι³, θεωρῶ χρήσιμον νὰ παρασχω περὶ τοῦ μνημείου, συμπληρωματικῶς, ἀκριβεστεράς τινὰς πληροφορίας.

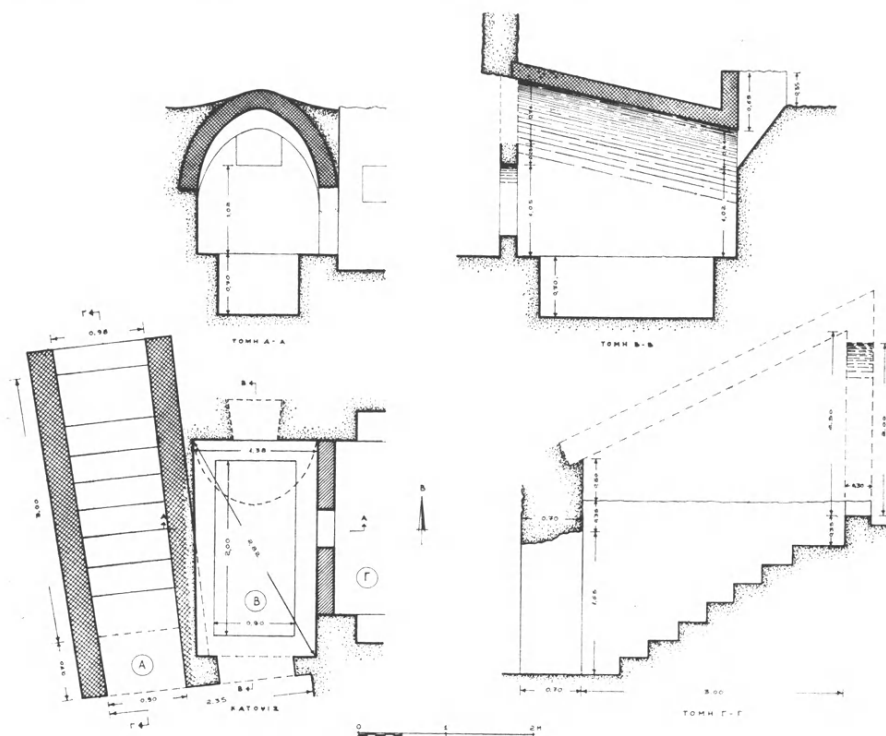
ἐνταῦθα πίν. 140α) τοιχογραφία ἐκ τοῦ προκειμένου ὑπογείου χαρακτηρίζεται ἐσφαλμένως ὡς προερχομένη ἐκ τοῦ τάφου Ε Π (περὶ τοῦ ὑπογείου Ε Π βλ. αὐτ. σ. 122α). Τὸν διὰ συμβόλων δοθέντα τότε, κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν, χαρακτηρισμὸν τοῦ ὑπογείου μὲ τὰς τοιχογραφίας, περὶ τῶν ὁποίων θὰ εἶναι ἐδῶ ὁ λόγος, δὲν ἐνθυμοῦμαι πλέον· ἐρευνήσας προχείρως τὸ εἰς τὴν διάθεσίν μου τεθὲν ἀνασκαφικὸν ἀρχεῖον, τὸ ὑπάρχον παρὰ τῇ Γ' Ἐφορῇ Ἀρχαιοτήτων ἐν Ναυπλίῳ, δὲν ἠδυνήθην νὰ ἀνεύρω διαφωτιστικόν τι. Τὴν ἐπ' ἀνόρθωσιν τῶν ὡς ἀνωτέρω ἀβλεπτημάτων ἐθώρῃσα χρήσιμον, διὰ νὰ μὴ περιέλθῃ εἰς σύγχυσιν ὁ μέλλων νὰ δημοσιεύσῃ τὴν ἐνδιαφέρουσαν αὐτὴν ἀνασκαφὴν.

1. Πρβ. εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ «Μύλου τοῦ Χελιώτη» τὰ ὑπόγεια: HENRY S. ROBINSON, Excavations at Corinth, Ἀρχ. Δελτ. 18, 1963, Χρον. Β 1, 77β, τῶν ἀρχῶν τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ., μὲ παράστασιν νειωτικοῦ τοπίου καὶ THEODORE LESLIE SHEAR, The Excavation of Roman Chamber Tombs at Corinth in 1931, Amer. Journ. Arch. 35, 1931, 428 κέ., τοῦ τέλους τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ., μὲ παραστάσεις ἀνδρῶν, ἀντωπῶν παγωνίων κ.ά. Περὶ τὰ 500 μ. ἀνατολικῶς τοῦ προκειμένου ὑπογείου, εἰς τὴν θέσιν «Κρητικὰ», τέταρτον ὑπόγειον φέρει γραπτὰς γεωμετρικὰς διακοσμήσεις (Ι. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, Ἀνασκαφὴ Ἑθνικῆς Ὁδοῦ Κορίνθου - Πατρῶν, Ἀρχ. Δελτ. 22, 1967, Χρον. Β 1, 168 - 169).

2. Εἶχον στερεωθῇ τότε αἱ τοιχογραφίαι διὰ πληρώσεως ἐκπεσόντων μερῶν τοῦ ἐπιχρίσματος διὰ γύψου ὑπὸ τοῦ συντηρητοῦ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κ. Ζαχαρίου Κανάνη καὶ εἶχε καλυφθῇ τὸ ἀνοικτὸν μέρος τοῦ ὑπογείου διὰ προχείρου στεγαστροῦ· ἀλλ' ἔκτοτε εἶχεν ὁ γύψος διογκωθῇ, δημιουργήσῃ πέριξ ἄλαττα καὶ ἀπωθήσῃ πρὸς τὰ ἔξω τὸ γύρω του ἐξωγραφημένον ἐπίχρισμα, ὑπὸ δὲ τῶν εἰσρεόντων ὁμβρίων ὑδάτων ἐπληροῦτο βαθμὴδὸν ἐκ νέου ὁ χῶρος διὰ πληοῦ, ἐλαφρὸν στρώμα τοῦ ὁποίου εἶχεν ἐπικαθίσει ἤδη ὡς γλίνα ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀμαυρωθοῦν τὰ κάτω μέρη τῶν ἐξωγραφημένων ἐπιφανειῶν καὶ νὰ καταστοῦν δυσδιάκριτα.

3. Ἀρχ. Δελτ. 21, 1966, Χρον. Β 1, 122β. Ἴσως ἀπωλέσθησαν μία ἢ δύο σελίδες ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Χαριτωνίδου, δημοσιευθέντος περίπου δύο ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του.

2. Τὸ ἐν λόγῳ υπόγειον συνιστᾷ συγκρότημα ἐκ τριῶν νεκρικῶν θαλάμων παρατεταγμένων τοῦ ἐνὸς παρὰ τὸν ἄλλον (Α,Β,Γ). Ὁ πρῶτος (Α) εἶναι τύπου περιστερῶνος (columbarium), διαστάσεων 2.65×2.35 μ., μεῖ ἄξονα ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ μεῖ κλιμακωτὴν ἐξ ὀκτῶ βαθμίδων κάθοδον (δρόμον) ἀπὸ Β. (κάτοψις

Εἰκ. 1. Κάτοψις καὶ τομαὶ νεκρικοῦ θαλάμου τοῦ βορείου νεκροταφείου Ἀρχαίας Κορίνθου.

εἰκ. 1 ἀριστερά¹ καὶ πίν. 137α). Ἡ ὀροφή του καὶ τὸ πλεῖστον τῶν τοιχωμάτων του ἔχουν καταπέσει· εἰς τὴν ἀνατολικὴν του μόνον πλευρὰν διασώζονται λείψανα δύο μικρῶν ὀρθογωνίων κογχῶν, τοξωτῶν ἄνω. Ὁ δρόμος, μήκους 3.00 μ. καὶ πλάτους 0.90 (ἄνω) — 0.98 μ. (κάτω), ἦτο ἀρχικῶς ἐστεγασμένος διὰ κτιστῆς ἐπικλινούσας πρὸς Ν. καμάρας, ὁμολόγου πρὸς τὴν φορὰν τῆς κλίμακος (τομὴ εἰκ. 1 κάτω δεξιὰ), ὅπως ἀκριβῶς ἡ διάταξις τοῦ τάφου Ε Π². Ὑπεράνω τῆς ἀπὸ τοῦ δρόμου πρὸς τὸν θάλαμον θυρίδος σώζεται τὸ τοξωτὸν νότιον τύμπανον τῆς καμάρας τοῦ δρόμου (πίν. 137β)· ἡ κορυφὴ τοῦ τυμπά-

1. Εἰς τὸ σχέδιον εἰκ. 1 τὸ σύμβολον Α ἐσφαλμένως χαρακτηρίζει τὸν δρόμον· πρέπει τὸ Α νὰ ἐννοηθῇ χαμηλότερον, ἐντεῦθεν τοῦ δρόμου.

2. Ἀρχ. Δελτ. 21, 1966, Χρον. Β 1, 122α

νου, εἰς ὕψος 2.50 μ. ἀπὸ τοῦ πρὸ τῆς θυρίδος πλατυβάθμου, προσδιορίζει τὸ χαμηλότερον σημεῖον ὕψους τῆς καμάρας.

Ὁ θάλαμος Α μετὰ τοῦ δρόμου ἐκοσμοῦντο διὰ τοιχογραφιῶν. Τοῦ θαλάμου τούτου αἱ τοιχογραφίαι δὲν διεσώθησαν· διεπιστώθη ὅμως ἡ παρουσία λειψάνων τῶν εἰς τὰ κάτω μέρη τῆς ἐπιχώσεως τοῦ θαλάμου ἐπὶ τμημάτων τῶν τοιχωμάτων του, τὰ ὅποια εἶχον καταπέσει, ἀλλὰ, λόγῳ ἐλλείψεως πεπειραμένου τεχνικοῦ προσωπικοῦ κατὰ τὴν διενέργειαν τῆς ἀνασκαφῆς, ἐκρίθη τότε προτιμότερον νὰ μὴ περισυλλεγοῦν, ἀλλὰ νὰ παραμείνουν ἐντὸς τοῦ ἀσκάφου ἐδάφους. Ἀπαιτεῖται, λοιπόν, νὰ ἐπαναληφθῇ κάποτε ἡ ἀνασκαφή τοῦ προκειμένου θαλάμου μέχρι τοῦ δαπέδου του, ἀλλὰ διὰ τῆς συμπαραστάσεως πεπειραμένου τεχνίτου τοῦ Κεντρικοῦ Ἐργαστηρίου Συντηρήσεως. Ἀπετοιχίσθησαν τὰ λείψανα τοιχογραφιῶν τοῦ δρόμου.

Αἱ εἰς τὸν δρόμον διασωθεῖσαι τοιχογραφίαι κατελάμβανον τὰς μακρὰς πλευρὰς καὶ τὸ ὑπεράνω τῆς θυρίδος — εἰς τὴν νοτίαν στενὴν πλευράν του — τύμπανον τῆς καμάρας. Εἰς ἑκατέραν τῶν μακρῶν πλευρῶν καὶ κατὰ τὸ μῆκος αὐτῆς μαῦρη εὐθεῖα ταινία (πλ. 0.06 μ.) εἰς λοξὴν φορὰν — κατὰ τὴν φορὰν τῆς κλίμακος — συνιστᾷ τὸ πρὸς τὰ κάτω ὅριον τοῦ γραπτοῦ διακόσμου, εἶδος παισιῶν· ὑπεράνω αὐτῆς ἐκτείνεται πλόκαμος ἐκ φύλλων μέ, κατὰ διαστήματα, παρέμβλητα ἄνθη καὶ ἀναδιπλουμένας πρὸς τὰ κάτω ταινίας ὑφάσματος, αἱ ὅποιοι ἀπολήγουν εἰς ἀποφύσεις ἐν εἴδει ἐλίκων. Μαῦρη ταινία πλασιώνει καὶ τὰς γωνίας τοῦ χώρου (πίν. 137β καὶ 138α). Ὁ πλόκαμος εἶναι πράσινος με ἀποχρώσεις πρὸς τὸ μαῦρον καὶ λευκὰς χρώσεις (ὁ φωτισμός), τὰ ἄνθη εἶναι ὠχρὰ ἀποχρώσεως κηροῦ, αἱ ταινίαι ὑφάσματος εἶναι βαθέως ρόδινοι με ἀποχρώσεις πρὸς τὸ μαῦρον, τὸ βάθος δὲ λευκόν. Εἰς τὸ τύμπανον (πίν. 138α) μαῦρη ταινία χωρίζει τὸ πεδῖον εἰς δύο ἐνότητες. Κάτω τῆς ταινίας εἰκονίζονται δύο ἀντωπὰ πτηνὰ ἑκατέρωθεν, ὡς φαίνεται, λυχνίας με δύο βραχίονας, ἐξ ἑκάστου τῶν ὁποίων φαίνεται νὰ ἐκρέματο λύχνος (οἱ λύχνοι δὲν διεσώθησαν)· τὰ πτηνὰ παριστάνονται με τὰ στόματά των ἡμιάνοικτα, ἔτοιμα νὰ συλλάβουν τι ἐζωγραφημένον δι' ἐλαφροτάτων χρώσεων καὶ διὰ τοῦτο μόλις διακρινόμενον, πιθανῶς ἔντομον (ψυχῆ;) ἱπτάμενον ὑψηλότερον. Τοῦ θέματος τούτου ἔχουν ἀπομείνει μόνον τὰ ἄνω μέρη. Ἀνω τῆς ταινίας παριστάνεται πτηνὸν (ψιττακός;) πρὸ κατακειμένης σταφυλῆς, ἐξηρητημένης ὅμως διὰ τοῦ μίσχου της ἀπὸ κλήματος με φύλλα. Τὸ κλῆμα παρουσιάζεται ἀμφοτέρωθεν ἀποτετμημένον, τὸ δὲ πτηνὸν νὰ ἔχη ἀποσπάσει καὶ νὰ κρατῇ εἰς τὸ στόμα του ῥάγα. Ἡ λυχνία εἶναι μαῦρη με χρώσεις πρασίνας. Τὰ ἑκατέρωθεν αὐτῆς πτηνὰ εἶναι ἐπίσης μαῦρα, ἀλλὰ με κοιλίαν βαθέως ροδίνην· τὸ πλάσιμον καὶ ὁ φωτισμός των ἐπιτυγχάνεται διὰ λευκῶν χρώσεων. Τὸ ἄνω πτηνὸν εἶναι πράσινον με πτέρυγας καστανὰς πρὸς τὸ βαθύ ρόδιον, εἰς δὲ τὸν λαιμόν του φέρει δακτύλιον τοῦ ἰδίου, κοκκινωποῦ, χρώματος· ἡ σταφυλὴ ἔχει ῥάγας ὠχρὰς ἀποχρώσεως πρὸς τὸ μελίχρουν, ἄλλοτε ἀνοικτοῦ καὶ ἄλλοτε βαθέως τόνου, τὰ φύλλα δ' ἀποδίδονται διὰ δύο τό-

νων πρασίνου. Τὸ πλάσιμον ἐπιτυγχάνεται δι' ἀποχρώσεων πρὸς τὸ μαῦρον καὶ μὲ ἀνάδειξιν τῶν ἐξεχόντων μερῶν διὰ χρώσεων λευκῶν. Τὸ βάθος εἶναι ὁμοίως λευκόν.

“Ὅλα τ' ἀνωτέρω θέματα εἶναι ἐζωγραφημένα ἐπὶ λευκασμένης ἐπιφανείας.

‘Ο δεύτερος θάλαμος (B), μήκους 2.43/2.53 καὶ πλάτους 1.34/1.38 μ., εὐρίσκεται πρὸς Α. τοῦ προηγουμένου, διευθετημένος μὲ ἄξονα παράλληλον πρὸς τὸν ἄξονα ἐκείνου καὶ περικλείει ἓνα μόνον λαξευμένον ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, ἄξονικῶς πρὸς τὸν χῶρον, λακκοειδῆ τάφον, ὁ ὁποῖος ἐκαλύπτετο διὰ πωρίνων παχειῶν πλακῶν. ‘Ο θάλαμος B, προσιτὸς ἐκ τοῦ Α διὰ χαμηλῆς θυρίδος ὕψους μόλις 1.05 (πλάτους 1.34 μ.), στεγάζεται διὰ κτιστῆς, ὡοειδοῦς τομῆς καμάρας (εἰκ. 1 ἄνω), ἥ ὁποία ὅμως ἐντελῶς ἀσυνήθως παρουσιάζεται κεκλιμένη, μὲ κλίσιν πρὸς Β. (εἰς ὕψος μετρεῖ κατὰ τὸ νότιον πέρας 2.02 καὶ κατὰ τὸ βόρειον 1.46 μ.)· κατὰ τὸ βόρειον δὲ πέρας τοῦ ὁ θάλαμος εἶναι ἐφωδιασμένος διὰ φωταγωγοῦ (luminarium), τὰ τοιχώματα τοῦ ὁποίου, κτιστὰ ἐν μέρει, ἐξέχουν τοῦ ἐδάφους κατὰ ± 0.45 μ. (πίν. 138β). Ἐκ τῶν — ἐπιμήκων — σκελῶν τῆς καμάρας τὸ δυτικὸν πατεῖ, περίπου κατὰ τὸ ὕψος τῆς γεννήσεώς της, ἐπὶ τοῦ λαξευτοῦ τοιχώματος τοῦ θαλάμου· τὸ ἀντίστοιχον — ἀνατολικὸν — σκέλος της φέρεται κρεμάμενον, ἀστήρικτον, ἐπειδὴ ἐδῶ, κατὰ μεταγενεστέραν τινὰ περίοδον τοῦ μνημείου, ἀφῆρέθη τὸ ὑποκάτω λαξευτὸν τοίχωμα (βλ. κατωτ. σ. 134). Ἐπίσης ἐλλείπει καὶ μέρος τοῦ τοιχώματος τῆς στενῆς νοτίας πλευρᾶς, τὸ ὑπεράνω τῆς θυρίδος.

Ἐντὸς τοῦ θαλάμου Β εἶχε διασωθῇ σχεδὸν ὁλόκληρος ὁ γραπτὸς διάκοσμος, πλὴν βεβαίως τοῦ ἄλλοτε ὑπάρχοντος εἰς τὰ, κατὰ τ' ἀνωτέρω, ἐλλείποντα μέρη τῶν τοιχωμάτων¹.

3. Τὸ διακοσμητικὸν σύστημα τοῦ θαλάμου Β διαχωρίζεται διὰ πλατείας ταινίας (πλ. 0.55 μ.), διηκούσης κατὰ τὴν φορὰν τῆς γεννήσεως τῆς καμάρας, λοξῶς, εἰς δύο ἐνότητες: Ἄνω τῆς ταινίας εἰς τὸ μέσον τῆς πλευρᾶς — τῆς δυτικῆς μακρᾶς πλευρᾶς — εἶναι ἐζωγραφημένα μέγα ἀνθέμιον ἐν μέσῳ δύο ἐλίκων (πίν. 139α), ἑκατέρωθεν τούτου μικρὰ πτηνά, ἀκολούθως κλάδοι μὲ ἄνθη καὶ καρποὺς — ἄλλοτε ρόδια καὶ ἄλλοτε πορτοκάλια(;) ἐναλλάξ — καὶ κατόπιν ἄλλα πτηνά, ὅλα κατεσπαρμένα ἐπὶ τοῦ βάθους (πίν. 139β)· τὸ θέμα ἐπαναλαμβάνεται καὶ εἰς τὸ ἀπέναντι, τὸ ἀνατολικὸν σκέλος τῆς καμάρας (πίν. 140α, 141 καὶ 143β), διεσώθησαν ὅμως ἐδῶ μόνον τὰ ἄνω μέρη του. Εἰς τὴν κορυφὴν τῆς καμάρας ἐκτείνονται κατὰ μῆκος αὐτῆς δύο ἀντιθέτως ἐλισσόμεναι ἑλικες καὶ μεταξὺ τούτων, εἰς τὸ κέντρον, διευθετεῖται στέφανος ἐκ μικρῶν φύλλων καὶ ἀνθέων, μὲ παρενθέτους μικροὺς ρόδακας λευκοὺς ἐναλλάξ πρὸς κηροχρώμους· ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ στεφάνου φέρεται προσηρτημένον ἄμμα ἐκ λωρίδος ὑφάσματος μὲ καταπίπτοντα τὰ ἄκρα (πίν. 140β).

1. Περὶ τοῦ θαλάμου Γ βλ. κατωτ. σ. 133 κέ.

Κάτω τῆς ὡς ἀνωτέρω ταινίας ἐτέρα, ἀλλ' ἐκτεινομένη ὀριζοντίως καὶ σχετικῶς λεπτή (πλ. 0.02μ.), σχηματίζει τὸ κάτω ὄριον ἐπιμήκους τριγωνικοῦ διαχώρου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀπλοῦται μαύρη φυτική ἔλιξ μὲ λογχοειδῆ πράσινα φύλλα (πίν. 142α κάτω. Πρβ. πίν. 139). Ὑπὸ τὴν λεπτὴν ταινίαν ἐπαναλαμβάνεται τὸ θέμα τῶν παρειῶν τοῦ δρόμου, ὁ ἀνθοπλόκαμος δηλαδὴ καὶ τὰ ἄμματα (βλ. ἀνωτ. σ. 124), ὥσάν νὰ κρέμανται ἐξ αὐτῆς (πίν. 142α)· καὶ τέλος ὑπὸ τὸν ἀνθοπλόκαμον ἐκτείνεται σειρὰ παραστάσεων μεμονωμένων ἀντικειμένων — ἐρυθροῦ, ἐτέρου μαύρου, ἄλλου ἐρυθροῦ —, πιθανῶς ἐνδυμάτων¹, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναγνωρίζεται σαφῶς ζεῦγος μαύρων πεδίλων (πίν. 142β).

Ἐπὶ τῆς στενῆς — τῆς βορείας — πλευρᾶς τοῦ θαλάμου συνεχιζομένη ἡ ὀριζόντιος ταινία διαχωρίζει ἄνω ἐν πεδίον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου παριστάνονται κλῆμα μὲ σταφυλὴν καὶ ἀκολούθως πράσινον πτηνὸν ἐστραμμένον πρὸς τὴν σταφυλὴν, μία ἐπανάληψις δηλαδὴ τοῦ θέματος τοῦ κοσμοῦντος τὸ τύμπανον τῆς καμάρας τοῦ δρόμου (βλ. ἀνωτ. σ. 124), ἀλλὰ τοῦ ὁποίου ἐδῶ μόνον μέρη εἶχον ἀπομείνει. Κάτω τῆς ταινίας παριστάνονται πιθανῶς κηροπήγιον ἢ ὑψηλὸν θυμιατήριον, κυλινδρική πυξίς μετὰ καλύμματος, μαῦρόν τι ἀντικείμενον, ὡς ἐκεῖνο τὸ εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς δυτικῆς μακρᾶς πλευρᾶς, καὶ τέλος κίστη ἀνοιγομένη πρὸς τὰ ἄνω. Καὶ ἐδῶ τὰ διακοσμητικὰ πεδία πλαισιοῦνται ὑπὸ πλατείας μαύρης ταινίας, κατὰ τὸν τρόπον τὸν ἐφαρμοσθέντα εἰς τὸν δρόμον (βλ. ἀνωτ. σ. 124). Ἡ τοιχογραφία μὲ τὸ πτηνὸν καὶ τὴν σταφυλὴν εἶχε καταστραφῇ εἰς παλαιὰν ἐποχὴν, συγκεκριμένως κατὰ ἐργασίας γενομένας διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ φωταγωγοῦ, ὅτε ὑπεχρεώθησαν νὰ διανοίξουν ἐντὸς τοῦ τοιχώματος ὁπήν, τὴν ὁποίαν συνέχισαν κατόπιν πρὸς τὰ ἄνω κτιστὴν (βλ. ἀνωτ. σ. 125).

Εἰς τὸ ἀνθέμιον χρησιμοποιεῖται πράσινον χρῶμα καὶ δευτερευόντως βαθὺ ρόδιον· οἱ μεμονωμένοι κλάδοι μὲ τοὺς καρπούς, ὅλοι ὁμοιόμορφοι, εἶναι πράσινοι μὲ μαύρην χρῶσιν. Ἐκ τῶν καρπῶν τὰ ρόδια (πίν. 141) ἀποδίδονται μὲ βαθὺ ρόδιον καὶ κίτρινον, μὲ κίτρινον καὶ λευκὸν τὰ πορτοκάλια. Εἰς τὰ πτηνὰ — ὁ λόγος εἶναι περὶ τῶν ἐζωγραφημένων εἰς τὸ τοίχωμα τῆς καμάρας — παρατίθενται κίτρινον καὶ μαῦρον ἢ κίτρινον καὶ βαθέως ρόδιον ἢ βαθέως ρόδιον καὶ μαῦρον καὶ ἄλλοτε συμπαρατίθενται καὶ τὰ τρία ταῦτα χρώματα. Τὸ κονίαμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀπλοῦνται αἱ τοιχογραφίαι τῆς καμάρας, εἶναι εἰς τὴν ἀφὴν τραχύ (εἰκ. 143α)· ἀντίστοιχος δὲ πρὸς τὴν ὑφὴν τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς εἶναι καὶ ἡ ὑφὴ τῶν χρωμάτων, ἐλαφρῶν, ὑδαρῶν καὶ χρησιμοποιουμένων μὲ ἐντυπωσιοθηρικὴν ἐλευθερίαν, μὲ τὰ ἐξέχοντα μέρη νὰ ὑποσημαίνωνται δι' ἐλευθέρως ἀπλουμένης κηλίδος ἀνοικτοῦ τόνου. Εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ἡ ζωγραφικῆς αὕτη εἶναι ἐδῶ ἐκφραστικὴ, ἀνήκει εἰς στάδιον μεταβάσεως πρὸς τὴν

1. Αἱ παρατηρήσεις ἐγένοντο καὶ αἱ φωτογραφίαι ἐλήφθησαν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν καθαρισμοῦ καὶ ἀποτοιχίσεως τῶν τοιχογραφιῶν.

ἐκφρασιοθηρίαν. Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ κάτω μέρους τῆς δυτικῆς μακρᾶς πλευρᾶς καὶ αἱ τῆς στενῆς βορείας πλευρᾶς, μετὰ τὸ κονίαμα ἀπλούμενον ἐπὶ τῆς μάρμαρης τῶν λαξευτῶν παρειῶν τοῦ χώρου, ἀκολουθοῦν τὴν τεχνικὴν τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ δρόμου — μετὰ ἐπιφάνειαν λεῖαν, χρώματα ξηρά, πλάσιμον μετὰ διαμέσους τόνους ἀπὸ τῶν σκιαζομένων μερῶν πρὸς τὰ ἐξέχοντα φωτεινά, μετὰ ἐπιδιώξιν φυσικῆς ἀληθείας (βλ. ἄνωτ. σ. 124-225). Αἱ τελευταῖαι αὗται τοιχογραφίαι, τοῦ θαλάμου καὶ τοῦ δρόμου, εἶναι προφανῶς σύγχρονοι μεταξὺ τῶν καὶ πιθανῶς ἔργα τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου.

Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ θαλάμου Β προέρχονται, λοιπόν, ἐκ δύο περιόδων. Εἰς τὴν πρώτην περίοδον ἀνήκουν τῆς δυτικῆς μακρᾶς πλευρᾶς αἱ μέχρι τῆς γεννήσεως τῆς καμάρας τοιχογραφίαι καὶ αἱ τῆς βορείας στενῆς πλευρᾶς· εἰς τὴν δευτέραν περίοδον ἀνήκουν αἱ τῆς κτιστῆς καμπύλης ἐπιφανείας, ὑπεράνω τῆς λοξῆς διαχωριστικῆς ταινίας (βλ. ἄνωτ. σ. 125). Εἶναι ἤδη σαφές ὅτι ἡ — κτιστὴ — καμάρα προέρχεται ἐκ δευτέρας περιόδου τοῦ μνημείου· ἀντικατέστησε ἀρχικὴν, πιθανῶς εἰς παλαιὰν ἐποχὴν καταπεσοῦσαν ὑπόσκαφον στέγην (πρβ. πίν. 143β κάτω). Ἐκ τῆς δευτέρας ταύτης περιόδου τοῦ μνημείου προέρχεται καὶ ὁ φωταγωγός, χάριν τοῦ ὁποίου κατέστρεψαν, ὡς ἐσημειώσαμεν ἄνωτέρω, τὸ ἄνω μέρος τῆς — ἀρχικῆς — γραπτῆς διακοσμήσεως τοῦ βορείου τοιχώματος τοῦ θαλάμου.

Κατὰ ταῦτα ὁ θάλαμος Β, ἀρχικῶς ἀπολύτως σκοτεινός, ἀπετέλει παράρτημα τοῦ θαλάμου Α, συνιστώντων ὁμοῦ ἐνιαῖον οἰκογενειακὸν ταφικὸν σύμπλεγμα ἐκ δύο χώρων: ἐνὸς θαλάμου καὶ μιᾶς κρύπτης. Οἱ νεκροὶ ἐνεταφιάζοντο ἐντὸς τῆς κρύπτης, ἀνακομιζόμενα δὲ τὰ ὅσῃ τῶν ἐτοποθετοῦντο εἰς τὰς μικρὰς κόγχας, τὰς διευθετημένας, ὡς εἶδομεν, ἐντὸς τῶν τοιχωμάτων τοῦ θαλάμου (βλ. ἄνωτ. σ. 123).

4. Ὁ τοιχογραφικὸς διάκοσμος τῆς πρώτης περιόδου τοῦ θαλάμου Β, μετὰ τὰ πιθανῶς ἐνδύματα, τὰ πέδιλα καὶ τὰ σκεύη — σκεύη πιθανῶς ἀτομικῆς χρήσεως τοῦ θανόντος ἢ καὶ λειτουργικά —, παρατακτικῶς εἰκονιζόμενα εἰς τὴν κάτω ζώνην (βλ. ἄνωτ. σ. 126), ἐνθυμίζει ζωηρῶς τὴν εἰκονογραφίαν ὑπογείου τάφου τῆς Σιλιστρίας (Δορυστόλου) παρὰ τὸν Δούναβιν, εἰς τὴν Δοβρουτσᾶν, ὅπου καθ' ὅμοιον σύστημα εἰκονίζονται ὅμως ζεῦγος θανόντων, πρὸς τοὺς ὁποίους ὑπηρεταὶ καὶ ὑπηρετρίαι προσκομίζουσιν ἐνδύματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ σανδάλια, ὡς καὶ σκεύη, μεταξὺ δὲ ἄλλων δευτερευόντων θεμάτων περιστάνονται καὶ ὑψηλὰ κηροπήγια¹. Τὸ εἰκονογραφικὸν νόημα καὶ εἰς τὰ δύο ταῦτα διακοσμητικὰ σύνολα εἶναι τὸ ἴδιον, διαφέρουν ὅμως ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐκφράσεως, τὴν εἰκονογραφικὴν γλῶσσαν. Εἰς τὸ κορινθιακὸν μνημεῖον — ἐπὶ τῇ βάσει τῶν

1. ANTONIO FERVA, *Pittura romana in Bulgaria*, Roma 1943. DIM. I. DIMITROV, *Le système décoratif et la date des peintures murales du tombeau antique de Silistria*, *Cahiers Archéol.* XII, 1962, 35 - 52.

διασωθέντων μερῶν τῆς ἀρχικῆς διακοσμήσεώς του — ἡ γλῶσσα εἶναι ἀναικονική· ἡ διατύπωσις τοῦ περιεχομένου τοῦ διακόσμου του, διὰ τῆς παραστάσεως οὕτω μόνον τῶν πραγμάτων τοῦ νεκροῦ ἢ ἀκόμη καὶ λειτουργικῶν σκευῶν, ἐνεργεῖται τρόπον τινὰ διὰ συμβόλων. Ὁ νεκρὸς δὲν εἰκονίζεται· ἡ ἔννοια περὶ τῆς παρουσίας του ὑποβάλλεται. Τῆς Σιλιστρίας αἱ τοιχογραφίαι θεωροῦνται ἔργον τοῦ τέλους τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ., τὸ ἀργότερον.

Ἡ στερεὰ καλλιτεχνικὴ μορφή τῶν πτηνῶν καὶ τῆς σταφυλῆς τῶν ὡς ἄνωτέρω κορινθιακῶν τοιχογραφιῶν ἐνθυμίζει τὴν ρεαλιστικὴν τέχνην τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίων, ὡς ἡ ἀντιπροσωπευομένη διὰ τῶν ὠραίου ὕφους τοιχογραφιῶν τοῦ τάφου τοῦ Κλωδίου Ἑρμοῦ (Clodius Hermes) ἐν Ρώμῃ (160/170 μ.Χ.)¹, ἀποδίδεται ὅμως αὐτῇ ἐδῶ μὲ κάποιαν ξηρότητα, ἡ ὁποία ἐνδέχεται νὰ σημαίνει χρόνους πιθανῶς προχωρημένους. Πάντως αἱ κορινθιακαὶ αὗται τοιχογραφίαι διακρίνονται ἀπὸ κάποιαν συγκράτησιν ἐναντι τῆς ἐντυπωσιοθηρικῆς τεχνοτροπίας τῆς τοιχογραφίας τῆς Velatio — εἰς τὴν Κατακόμβην τῆς Πρισκίλλης — χρονολογουμένης περὶ τὸ 200 μ.Χ.².

Δυσκολίας παρέχει ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ἰδεολογικοῦ περιεχομένου τῆς εἰκονογραφίας τῆς πρώτης περιόδου τοῦ κορινθιακοῦ ὑπογείου. Τὸν κύριον ἰδεολογικὸν φορέα συνιστᾷ περὶ τοῦ προκειμένου ἡ ἐπαναλαμβανομένη παράστασις σταφυλῆς καὶ ραμφίζοντος αὐτὴν πτηνοῦ (πίν. 138α ἄνω). Διὰ ταύτης φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ ἀλληγορῇται ἡ μεταθανάτιος διονυσιακὴ μακαριότης. Ὁ Διόνυσος ἀποκαλεῖται «βότρυς» καὶ «μέγας βότρυς» καὶ παριστάνεται ἐνίοτε ὑπὸ μορφήν γιγαντιαίας σταφυλῆς³, διὰ τῆς ὁποίας ὑποσημαίνεται ὁ οἶνος, τὸ διονυσιακὸν ποτὸν ἀθανασίας⁴. Ἐντεῦθεν δ' ἡ σχέσις τοῦ οἴνου καὶ γενικῶς τῆς ἀμπέλου πρὸς τὰ νεκρικὰ ἔθιμα καὶ τὴν νεκρικὴν εἰκονογραφίαν. Ὡς ἐγγύησις π.χ. τῆς ἀθανασίας ἢ πρὸς ἐξασφάλισιν αὐτῆς ἀπετίθετο μετὰ τοῦ νεκροῦ, ὡς κτέρισμα, ἐντὸς τοῦ τάφου πῆλινον ὁμοίωμα σταφυλῆς⁵ ἢ ἐνεταφιάζετο ὁ νεκρὸς ἀποτιθέμενος ἐπὶ κληματίδων⁶. ἐντὸς δὲ τῆς λαϊκῆς ψυχῆς τόσον βαθέως ἐρριζωμένη ἦτο ἡ δοξασία περὶ τῆς ἀμπέλου, ὡς νεκρι-

1. FRITZ WIRTH, *Römische Wandmalerei vom Untergang Pompejis bis ans Ende des dritten Jahrhunderts*, Berlin 1934, 142 πίν. 24 καὶ 34.

2. J. DE WIT, *Spätrömische Bildnismalerei. Stilkritische Untersuchungen zur Wandmalerei der Katakomben und verwandter Monumente*, Roma 1966 (φωτομηχανικὴ ἀνατύπωσις τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἔτους 1938), 29 πίν. 16.

3. ROBERT EISLER, *Orphisch - dionysische Mysteriengedanken in der christlichen Antike*, Leipzig - Berlin 1925, 226 κέ. πίν. XVII εἰκ. 104.

4. Αὐτ. 148, Πρβ. G. PICARD, *La basilique funéraire de Julius Piso à Mactar*, Compt. Rend. Acad. Inscr. et Belles Lettres 1945, 199 κέ. CORRADO LEONARDI, *Ampelos. Il simbolo della vite nell'arte pagana e paleocristiana (=Ephemerides Liturgicae. Sectio Historica 21)*, Roma 1947, 9.

5. LEONARDI 13.

6. E. ROHDE, *Psyché* (γαλλ. μετάφρ. Aug. Remond), Paris 1928, 180. LEONARDI 10.

κοῦ συμβόλου, ὥστε ἐπέζησε μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἡ συνήθεια τοῦ νὰ τίθεται μετὰ τοῦ νεκροῦ καὶ κληματὶς ἐντὸς τοῦ τάφου¹. Ὡς θέμα δὲ τῆς νεκρικῆς εἰκονογραφίας ἡ ἄμπελος ἐν γένει ἀπαντᾷ, ὡς γνωστόν, συχνότατα κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ τοὺς χρόνους τῆς ὀψίμου ἀρχαιότητος. Τὸ πτηνόν, ραμφίζον σταφυλὴν, ἐξηγεῖται εἴτε ὡς οἰωνὸς (auspiciū) τῆς ἀθανασίας² εἴτε ὡς σύμβολον τῆς μύσεως εἰς τὰ μυστήρια τοῦ Διονύσου, διὰ τῶν ὁποίων ἐξασφαλίζεται ἡ μεταθανάτιος μακαριότης³: Τάφος τοῦ L. Valerius Sabinus μὲ παράστασιν ἀνδρὸς προσφέροντος εἰς πτηνὸν σταφυλὴν⁴.

Ἄλλ' ἡ σταφυλὴ συνιστᾷ καὶ θέμα τῆς χριστιανικῆς τέχνης. Καὶ ὁ Χριστὸς ἀποκαλεῖται, ὡς ὁ Διόνυσος, «μέγας βότρυς»⁵, ὑπὸ τὸ νόημα βέβαια τῆς ἀναφορᾶς πρὸς αὐτὸν ὡς τὸν ἰδρυτὴν τῆς εὐχαριστιακῆς λατρείας. Ἐντεῦθεν ἡ θεία εὐχαριστία ἀποκαλεῖται «βότρυς ζωῆς»⁶, εἰς κύκλους δὲ τινὰς τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν θείαν εὐχαριστίαν ἐχρησιμοποιεῖτο χυμὸς σταφυλῆς ἐκθλιβομένης ἀμέσως ἐντὸς τοῦ ἁγίου ποτηρίου⁷. Οὕτω: Παράστασις σταφυλῆς κρεμαμένης ἀπὸ κληματίδων ἔμπροσθεν τραπέζης — προφανῶς ἁγίας τραπέζης — εἰς ψηφιδωτὸν τοῦ βήματος, μάλιστα δὲ ἀκριβῶς εἰς τὴν θέσιν τῆς ἁγίας τραπέζης, τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ρεπαράτου ἐν Orléans-

1. Προχείρως: Γ. ΜΕΓΑ, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ. 2, 1940, 179. Πρβ. ἐκ δημοτικοῦ ἔσματος τὸν στίχον: «Κι' ἀπάνω στὰ γκιβούργια τοὺς κλῆμα ἦταν φυτεμένο» (Γ. ΧΡ. ΧΑΣΙΩΤΟΥ, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἑπείρον δημοτικῶν ἔσμάτων, Ἀθῆναι 1866, 106). Ἐνιαχοῦ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Χαλεπίου οἱ συγγενεῖς τοῦ θανόντος τρώγουν σταφυλὰς καὶ διανέμουν ἐκ τούτων εἰς τοὺς πτωχοὺς κατήμενοι ἐπὶ τῶν τάφων (FRANZ CUMONT, Lux Perpetua, Paris 1949, 427).

2. EISLER 225 - 226.

3. LEONARDI 14 - 15 καὶ 29 - 30.

4. LEONARDI 13 - 14. Πρβ. FRANZ CUMONT, Recherches sur le symbolisme funéraire des Romains (=Bibliothèque Archéologique et Historique XXXV), Paris 1942, 498.

5. ΚΛΗΜ. ΑΛΕΞ. Παιδαγωγ. II, 2 19, 3: ὁ μέγας βότρυς, ὁ λόγος ὁ ὑπὲρ ἡμῶν θλιβεῖς, τὸ αἷμα τῆς σταφυλῆς (STÄHLIN 1, 167. Πρβ. EISLER 211-212). Ἡ ἀλληγορικὴ ὀνομασία τοῦ Χριστοῦ, ὡς βότρυς, ἀπαντᾷ καὶ ἀργότερον: ΙΩ. ΔΑΜΑΣΚ. Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, Λόγ. 2: ἐκ ταύτης τὸν βότρυν τῆς ζωῆς ἐτρυνήσαμεν (P. G. 96, 744). Ἄλλοτε ὁ Χριστὸς ἀποκαλεῖται περιφραστικῶς γέννημα τῆς ἀμπέλου κατὰ τὸ ΜΑΤΘ. 26, 29, ΜΑΡΚ. 14, 25, ΛΟΥΚ. 22, 18 (ΩΡΙΓΕΝ. Ἐρμην. εἰς ΜΑΤΘ. Comm. ser. 85: *et est potus iste generatio vitis verae, quae dicit. . . Ipso est* — δηλ. ὁ Χριστὸς — *et potus generationis de vite* (KLOSTERMANN XI, 196 - 197).

6. ΕΦΡΑΙΜ ΣΥΡΟΥ Περὶ κοινῆς ἀναστάσεως: Οὗτός ἐστιν ὁ παγεὶς ἐν τόπῳ κρηνῶν καὶ εὐθέως βλαστήσας τὸν βότρυν τῆς ζωῆς ἡμῶν (ASSEMANI II, 12).

7. ΠΡΑΞΕΙΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ 143: Καὶ λαβόντες τὸν βότρυν ἀποθλίψατε αὐτὸν εἰς τὸ ποτήριον καὶ μεταλαβόντες εἰς τὴν τρίτην ἡμέραν ἀναπέμψατε εἰς ὅσους τὸ ἀμῆν, ἵνα γένηται τελεαία ἡ προσφορὰ (LIPSIVS - BONNET, Acta apost. apocr. II 2, 84). Ἡ φράσις «τὸν βότρυν ἀποθλίψατε» πιθανώτατα δὲν χρησιμοποιεῖται μεταφορικῶς.

ville¹ συνιστᾷ συμβολικὴν διατύπωσιν τοῦ ἐπὶ τῆς ἀγίας τραπέζης τελετουρ-
γούμενου μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ· εἰς τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς ἀψίδος βα-
σιλικῆς ἐν Sidi Embarek παράστασις σταφυλῆς, παραλλήλως καὶ στάχυος
κρατουμένων ὑπὸ περιστερῶν², συμβολίζει εἰδικώτερον τὸν οἶνον τῆς θείας
εὐχαριστίας, τοῦ στάχυος συμβολίζοντος τὸν ἄρτον. Περισσότερα εἶναι τὰ
παραδείγματα ἐκ τῆς παλαιοχριστιανικῆς νεκρικῆς εἰκονογραφίας: Μὴ σωζο-
μένα πλέον τοιχογραφία τάφου ἐν Μαναστίρινε τῆς Δαλματίας μετὰ παράστασιν
σταφυλῆς ἐντὸς στεφάνου ἐξ ἀνθέων ἐν μέσῳ δύο κυλίκων, κλάδων καὶ καλύ-
κων³, συνίστα ἀλληγορίαν τῆς διὰ τοῦ χριστιανικοῦ μυστηρίου — τῆς θείας εὐ-
χαριστίας — ἐπιτυγχανομένης μετὰ θάνατον μακαριότητος. Τὸ τελευταῖον τοῦτο
νόημα διατυπῶνται καὶ συνεπτυγμένως διὰ τῆς παραστάσεως ἀπλῶς σταφυλῆς,
ὡς πολλάκις μεταξὺ τῶν τοιχογραφιῶν τῆς κατακόμβης τοῦ Ἀγίου Ἰανουαρίου
Νεαπόλεως⁴ ἢ εἰς ἐπιταφίους χριστιανικὰς ἐπιγραφάς⁵, καταντᾷ δὲ οὕτω ἢ στα-
φυλὴ σύμβολον τῆς χριστιανικῆς μετὰ θάνατον μακαριότητος. Ἀκόμη καὶ τὸ
θέμα τοῦ πτηνοῦ ραμφίζοντος σταφυλὴν, ὡς εἰς τὸ προκείμενον κορινθιακὸν
ὑπόγειον, δὲν εἶναι ἄγνωστον εἰς τὴν χριστιανικὴν — ὀρθόδοξον ἢ ἰουδαϊζου-
σαν — νεκρικὴν τέχνην⁶. Τὸ πτηνὸν παριστάνεται ὡς σύμβολον τῆς ψυχῆς.
Οἱ χριστιανοὶ ἐχρησιμοποιοῦν εἰς τὴν νεκρικὴν τῶν εἰκονογραφίαν τὴν σταφυ-
λὴν ὑπὸ τὸ αὐτό, ὡς παρατηρεῖ ὁ Corrado Leonardi καὶ οἱ ἔθνικοί, νόημα,
ἀλλ' ὑπὸ ἄλλο περιεχόμενον· ἀντὶ τοῦ Διονύσου ἐνόουν τὸν Χριστόν⁷. Εἶναι,
λοιπὸν, δυνατὸν ὁ κάτοχος τοῦ κορινθιακοῦ ὑπογείου νὰ ὑπῆρξε μύστης εἴτε
τῶν βακχικῶν μυστηρίων εἴτε τοῦ εὐχαριστιακοῦ.

Πρὸς τὴν ἰδίαν ἀβεβαιότητα φέρει καὶ τὸ θέμα τῆς λυχνίας μετὰ τὰ ἐκατέρωθεν
αὐτῆς πτηνά (πίν. 138α κάτω) συλλαμβάνοντα ἔντομα (βλ. ἀνωτ. σ. 124), ὡς
καὶ τῶν ἀνθοπλοκάμων.

Ἡ παρουσία τῆς λυχνίας καὶ τῶν συλλαμβανόντων ἔντομα πτηνῶν εἰς τὴν
θέσιν αὐτὴν, ὑπεράνω τῆς εἰσόδου πρὸς τὸν νεκρικὸν θάλαμον καὶ εἰς εἰκονο-
λογικὴν ἐνότητα πρὸς τὸ θέμα τοῦ πτηνοῦ μετὰ τὴν σταφυλὴν, δηλοῖ σαφῶς ὅτι
συνιστᾷ φορέα συμβολικοῦ νοήματος. Ἡ λυχνία εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπαινίσσεται

1. L. LESCHI, Études d'épigraphie, d'archéologie et d'histoire africaines, Paris 1957, 94 εἰκ. 1.

2. ST. GSELL, Les monuments antiques de l'Algérie, II, Paris 1901, 258.

3. R. EGGER, Forschungen in Salona, II, Wien 1926, 37.

4. LEONARDI, Ampelos, 18 - 19.

5. Αὐτ. εἰκ. 1.

6. Παραδείγματα: LEONARDI 19 κέ. εἰκ. 3 καὶ 4 καὶ σ. 24 κέ. εἰκ. 7. P. TESTINI, Archeologia cristiana, Roma - Parigi - Tournai - New York 1958, 394 εἰκ. 80 (ἐπι-
γραφή Πασιφίλου). Πρβ. WALTER KÄCH, Bildzeichen der Katakomben, Olten u. Freiburg im Brei. 1961, πίν. 11, 32 καὶ 81.

7. LEONARDI, ἔ.ἀ. 30.

τόσον τὴν προχριστιανικὴν δοξασίαν περὶ τῆς ὑπερβατικῆς φωτεινῆς κατοικίας τοῦ νεκροῦ ἢ τῆς ἀφυπνισεώς του ἐκ τοῦ θανάτου¹ ὅσον καὶ τοῦ φωτεινοῦ τόπου τῆς ψυχῆς, παρὰ τὸν Θεόν, κατὰ τὴν μεταθανάτιον ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ². Ἐντεῦθεν δ' ἡ παράστασις τῶν ἐντόμων (ψυχῶν;), ἱπταμένων παρὰ τὸ φῶς, ἐνδέχεται νὰ συμβολίζῃ τὴν ἔνταξιν τῶν ψυχῶν εἰς τὸν οὐράνιον φωτεινὸν τόπον³. Ὅτι διὰ τοῦ θέματος τούτου δὲν ἀποδίδεται ρωπογραφικὴ σκηνή — ἔντομα ἱπτάμενα παρὰ τὸ φῶς — συνάγεται ἐκ τῆς ἀναληθείας του· διότι εἶναι ἀπίστευτον νὰ παρηκολούθησάν ποτε πτηνὰ συλλαμβάνοντα ἔντομα, ἱπτάμενα πλησίον φωτεινῆς πηγῆς κατὰ τὴν νύκτα καὶ νὰ ἡθέλησαν νὰ παραστήσουν τὴν σκηνὴν ἐκείνην. Παρατίθενται, λοιπόν, εἰς μίαν ἀληθοφανειακὴν ἐνότητα σύμβολα πρὸς διατύπωσιν θρησκευτικῆς ἀλληγορίας. Ἀλλὰ περὶ τοῦ προκειμένου ἀπαιτεῖται ἰδιαίτερα ἔρευνα, ἡ ὁποία ὑπερβαίνει τὸν σκοπὸν τῆς ἐδῶ ἐπιχειρουμένης παρουσιάσεως τῶν ἀποτοιχισθεισῶν τοιχογραφιῶν.

Ὡς πρὸς τοὺς ἀνθοπλοκάμους ὑπενθυμίζω ὅτι, προσφορὰ πρὸς τοὺς νεκροὺς οἱ ἀνθοπλόκαμοι κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους⁴ καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ. θέμα σαρκοφάγων ὡς σύμβολον τῆς νίκης τοῦ νεκροῦ κατὰ τοῦ θανάτου⁵, ἐπεβίωσεν ἡ ἀπόθεσις των ἐπὶ τῶν τάφων, ὡς νεκρικὴ συνήθεια, καὶ

1. Πρβ. CUMONT, *Lux Perpetua*, 48 καὶ 49.

2. Ἡ ἔννοια περὶ τοῦ φωτεινοῦ τόπου τῶν ψυχῶν τῶν ὁσίων τελειωθέντων πιστῶν περιέχεται εἰς τὴν Εὐχὴν «Ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκὸς» τῆς νεκρικῆς ἀκολουθίας (Εὐχολόγιον τὸ Μέγα, ἐπιμελεῖα ΣΗΡ. ΖΕΡΒΟΥ, ἐν Βενετίᾳ 1851, 393. Ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ παρὰ JAC. GOAR, *Εὐχολόγιον sive rituale graecorum*, Venetiis 1730, 424 ἡ σχετικὴ φράσις ἔχει ἐκπέσει· δὲν λείπει ἐκ τῆς λατινικῆς μεταφράσεως. Ἀπαντᾷ ἤδη εἰς τὴν ἐπιτάφιον ἐπιγραφὴν τοῦ Ἀπᾶ Πασινοῦ: TESTINI 409). Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Πεκτορίου (στίχ. 8) διὰ τῆς φράσεως *φῶς τῶν θανόντων* (H. LECLERCQ, *Dict. Arch. Chr. Lit.* I 2, 3196 λήμμα *Autun* καὶ TESTINI 422) ὑποδηλοῦται ὁ Χριστὸς — ὑπὸ τὸ νόημα ὅτι ὁ νεκρὸς κατοικεῖ εἰς τὸν ὑπερβατικὸν χῶρον τῆς θεότητος. Πρβ. καὶ τὴν διατύπωσιν *κάτθανε καὶ ζῶει καὶ ὄρα φάος ἄφθιτον ὄντως* ἐξ ἐπιγραφῆς Φλαβίας ἐν Ρώμῃ (TESTINI 525. Παρὰ TESTINI «ὄρᾳ»). Ἄλλα παραδείγματα παρὰ H. LECLERCQ, *Dict. Arch. Chr. Lit.* IX 2, 2698 κέ. (λήμμα *lumière*). Περὶ τοῦ συμβολισμοῦ τοῦ λύχνου: DOROTHEA FORSTNER, *Die Welt der Symbole*², Innsbruck-Wien-München 1967, 416 κ.έ.

3. Περὶ τοῦ ἐντόμου ψυχῆς ὡς συμβόλου τῆς ψυχῆς νεκροῦ: FORSTNER, 318 κέ. Πρβ. G. KARO ἐν DAREMBERG - SAGLIO, *Dict. Ant. Gr. et Rom.* IV, 1, 747 - 748 (λήμμα *psyché*). Σχετικῶς πρὸς τὴν φωτοφιλίαν τῆς ψυχῆς, μεταφορικῶς, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ βιολογικοῦ κύκλου τοῦ ἐντόμου: ΚΛΗΜ. ΑΛΕΞ. Στρωμ. 5, 11: Ἐπειδὴ γυμνὴν τῆς ὕλης δορὰς γενομένην τὴν γνωστικὴν ψυχὴν, ἄνευ τῆς σωματικῆς φλογίας καὶ τῶν παθῶν πάντων... ἀποδυσασμένην τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας, τῷ φωτὶ καθιερωθῆναι ἀνάγκη (STÄHLIN 2, 371).

4. CUMONT, *Lux Perpetua*, 44 κέ.

5. Εἰς ἀλεξανδρινὴν σαρκοφάγον τοῦ τύπου τούτου παριστάνονται καὶ σταφυλαὶ ἐξηρητημέναι ἀνὰ μίαν ἐκ τῶν ἀνθοπλοκάμων (A. L. SCHMITZ ἐν *Jahrb. d.d. arch. Inst.* 45, 1930, Anz. 507 εἰκ. 2).

κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους¹, παρὰ τὴν ἐκ μέρους τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας ἀπαγόρευσιν αὐτῆς· ὑπενθυμίζω ἀκόμη ὅτι οἱ ἀνθοπλόκαμοι ἀποτελοῦν κοινότατον θέμα μεταξὺ τῶν τοιχογραφικῶν διακοσμήσεων τῶν ρωμαϊκῶν κατακομβῶν.

Ἡ προηγηθεῖσα ἀνάλυσις περὶ τοῦ ἰδεολογικοῦ περιεχομένου τῆς πρώτης περιόδου τοῦ τοιχογραφικοῦ διακόσμου τοῦ προκειμένου νεκρικοῦ ὑπογείου, εἰς τὴν πρὸς Δ. περιοχὴν τοῦ βορείου νεκροταφείου τῆς Κορίνθου, δὲν ἀποδίδει, λοιπόν, ἄλλο συμπέρασμα πλὴν τοῦ ὅτι ἀντιπροσωπεύεται ἐδῶ ἐν ἀνεικονικόν, αὐστηρόν, εἰκονογραφικόν σύστημα, δυνάμενον νὰ ἔχῃ προέλθει ἐκ περιβάλλοντος τόσον διονυσιακοῦ ὅσον καὶ χριστιανικοῦ. Τὴν εἰδοποιὸν διαφορὰν μεταξὺ τῶν δύο τούτων θρησκευτικῶν βιωμάτων συνιστᾷ πιθανῶς τὸ θέμα τῶν πτηνῶν τῶν συλλαμβανόντων ψυχάς, ἂν πράγματι εἰκονίζονται ψυχαί. Προσφέρεται πάντως διὰ τοῦ προκειμένου εἰκονογραφικοῦ συνόλου μαρτυρία περὶ τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς τῆς Κορίνθου κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους, μιᾶς πόλεως μὲ πληθυσμὸν ποικίλης προελεύσεως καὶ κοινωνικῆς δομῆς, ἰδεολογικῶς ἀνήσυχον καὶ ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας του εὐέξαπτον, ἐνθουσιαστικὸν καὶ ἐπιρρεπὴ πρὸς τὸν θρησκευτικὸν συγκρητισμὸν².

5. Καὶ εἰς τὰς τοιχογραφίας τῆς δευτέρας περιόδου — μὲ τὸ ἀνθέμιον, τοὺς ἀνὰ τὸ πεδίον κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ τύπου τοῦ «ἀσφράτου οἴκου» διεσκορπισμένους κλάδους μὲ καρποὺς καὶ τὰ πτηνά, ἐπάνω δέ, εἰς τὴν κορυφὴν τῆς καμάρας, τὰς φυτικὰς ἑλικας καὶ τὸν στέφανον (βλ. ἀνωτ. σ. 125) — συνεχίζεται ἡ ἀνεικονικὴ γλῶσσα ἐκφράσεως, ἀλλὰ τώρα μὲ ἐν σύνολον θεματικῶν ἐπαναλήψεων (μοτίβων) ἰδεολογικῶς οὐδετέρων. Αἱ παραστάσεις πτηνῶν ἐν μέσῳ κλάδων μὲ καρποὺς εἶναι, πάντως, δυνατὸν νὰ ἀλληγοροῦν καὶ ὑπὸ χριστιανικὸν νόημα τὰς ψυχὰς ἐν τῷ παραδείσῳ³.

Ἡ ἐλαφρὰ μορφή τῶν φυτικῶν ἐλίκων ἐνθυμίζει τοὺς ἀνθοπλόκαμους τοὺς κοσμοῦντας τὴν ὀροφὴν τοῦ ἀρχαιοτέρου μὲ τὸν Καλὸν Ποιμένα νεκρικοῦ θαλάμου τῆς Κατακόμβης τῆς Δομιτίλλης, χρονολογούμενου περὶ τὰ μέσα τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ.⁴. Ὡς διακοσμητικὸν ὅμως σύνολον — πλατεῖα ταινία, φυτικαὶ ἑλικες καὶ πτηνά — αἱ τοιχογραφίαι τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ κορινθιακοῦ ὑπογείου φαίνεται νὰ ἀντιστοιχοῦν ὄχι πρὸς τὸ σύστημα ἀλλὰ πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς δια-

1. HENRI LECLERCQ, Dict. Arch. Chr. Lit. V 2, 1694 (λήμμα *fleurs*).

2. Πληροφορίαι: ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, Α', ἐν Ἀθήναις 1954-1960, 342 κέ., 387 κέ., 406 κέ., καὶ ΜΕΘΟΔΙΟΥ Γ. ΦΟΥΓΙΑ, Ἱστορία τῆς ἀποστολικῆς ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου, Ἀθήναι 1968, 98 κέ., ἰδίως 122 κέ.

3. Περὶ τοῦ πτηνοῦ ὡς συμβόλου τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς FORSTNER 237 κέ. Περὶ τῶν καρπῶν καὶ ἀνθέων ὡς εἰκόνας τοῦ παραδείσου H. LECLERCQ, Dict. Arch. Chr. Lit. XIII 2, 1583 κέ. (λήμμα *paradis*).

4. JOH. WILPERT, Die Malereien der römischen Katakomben, Freiburg i. B. 1905, πίν. 9. Περὶ τῆς χρονολογήσεως WIRTH, Röm. Wandmalerei, 176 κ.έ.

κοσμήσεως τοῦ ἀριστεροῦ ἀρκοσολίου, μετὸν Δανιήλ ἐν μέσῳ τῶν Λεόντων, τοῦ sacellum 8 τῆς Κατακόμβης τῶν «Ίορδανῶν», ἐν Ρώμῃ, τῶν χρόνων τοῦ Μαξεντίου (309-312 μ.Χ.)¹. Ἰδιάζει εἰς τὸ κορινθιακὸν ὑπόγειον τὸ ἀνθέμιον ἐν μέσῳ τῶν κυματοειδῶν ἐλίκων, μάλιστα δ' ἡ καλλιγραφικὴ ἀπόδοσίς των (πίν. 139α). Μεταξὺ τῶν τοιχογραφιῶν τῶν ρωμαϊκῶν κατακομβῶν τὸ διακοσμητικὸν τοῦτο θέμα ἀπαντᾷ ὅχι μόνον σπανίως² ἀλλὰ καὶ ἀποδοδόμενον μετὰ ἀδεξιότητα, σχεδὸν ἐκφυλισμένον. Σπανία μεταξὺ τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Ρώμης εἶναι καὶ ἡ λεπτομέρεια ὅτι τὰ πτηνὰ εἶναι ἐξωγραφημένα νὰ ἴστανται ἐπὶ ταινίας, οἷον ἐν ὑποτυπώδους κλάδου ἢ ἐδάφους, ἐκ μιᾶς χρώσεως (πίν. 141β, 143α κλπ.). Ἀπαντᾷ εἰς τὴν κατακόμβην τῶν γνωστικῶν τῆς Viale Manzoni, περὶ τὸ 240 μ.Χ.³. Τῶν κορινθιακῶν τούτων τοιχογραφιῶν ἡ καλλιτεχνικὴ μορφή, ζωγραφικὴ (πτηνὰ) ἢ διαλελυμένη εἰς χρωματικὰς κηλίδας δι' ἐπιθέσεως τῶν χρωμάτων (καρποὶ), πέρα ὅμως τῆς ἐντυπωσιοθηρικῆς τεχνοτροπίας, μετὸν δ' ἀντιθέτως, ἐκφρασιοθηρίας εἰς τὸν συνδυασμὸν τῶν χρωμάτων, ὁδηγεῖ πρὸς τὸ τέλος τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ., πρὸς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς τετραρχίας. Εἶναι, ὡς νομίζω, αὗται τεχνοτροπικῶς παράλληλοι πρὸς τὰς τοιχογραφίας τοῦ θαλάμου 6/Α τῆς Κατακόμβης τῶν Ἀγίων Πέτρου καὶ Μαρκελλίνου ἐν Ρώμῃ⁴.

Ὅλαι αἱ ὡς ἀνωτέρω τοιχογραφίαι — καὶ τοῦ δρόμου καὶ τοῦ θαλάμου Β —, ἀποτοιχισθεῖσαι, ἐκομίσθησαν πρὸς περαιτέρω ἐπεξεργασίαν εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις, παρὰ τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ, Κεντρικὸν Ἐργαστήριον Συντηρήσεως. Μετὰ τὸ πέρας τῶν σχετικῶν ἐργασιῶν θὰ καταστῇ δυνατόν νὰ γνωσθοῦν πληρέστερον τὰ θέματα τῆς γραπτῆς διακοσμήσεως τῆς πρώτης περιόδου τοῦ θαλάμου Β.

6. Πρὸς ὁλοκλήρωσιν τῆς περιγραφῆς τοῦ ταφικοῦ ὑπογείου συμπλέγματος, ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθον αἱ ἀποτοιχισθεῖσαι τοιχογραφίαι, προσθέτω ὅτι ὁ θάλαμος Γ (βλ. ἀνωτ. σ. 123 εἰκ. 1), προσιτὸς τώρα ἐκ τοῦ Β, φαίνεται ὅτι ἀρχικῶς ἦτο ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν Α καὶ Β καὶ προσιτὸς δι' ἰδιαίτερας εἰσόδου εὐρισκομένης κατὰ τὸ πέρας τῆς ἀνατολικῆς του πλευρᾶς. Εἶναι διευθετημένος μετὰ ἄξονα ἀπὸ Α. πρὸς Δ., ἀνήκει ὡς ὁ θάλαμος Α εἰς τὸν τύπον τῶν «περιστερώνων», ἀλλὰ περικλείει καὶ ἓνα λακκοειδῆ, ἐσκαμμένον ἐντὸς τοῦ δαπέδου του

1. J. DE WIT, Spätrom. Bildnismalerei, 45, πίν. 36, 2. Πρβ. καὶ τὰς διακοσμήσεις τῆς κατακόμβης τοῦ Ἀγίου Καλλίστου: Ἀρκοσολίου τῆς Madonna (WILPERT, πίν. 143, 1) καὶ ἀρκοσολίου τῆς Erbibendola (αὐτ. πίν. 143, 2), ἐπίσης τῆς κατακόμβης τῆς Πρισκίλλης, κόγχης τῶν Uccelli (αὐτ. πίν. 91).

2. Κατακόμβαι: Πέτρου καὶ Μαρκελλίνου (WILPERT, πίν. 60, 63, 1 καὶ 233), Δομιτίλλης τέφρος τῆς Calendina (αὐτ. πίν. 183, 2).

3. WIRTH, 177 πίν. 42. Ἀλλαχοῦ παριστάνονται τὰ πτηνὰ ἐπὶ κλάδου ἢ ἐπὶ λαυρίδος ἐδάφους, ἐκ τοῦ ὁποίου φύονται ἄνθη.

4. G. MATTHIAE, Pittura romana del medioevo, I, Roma 1966, 29 εἰκ. 10. Πρβ. τὰ DE WIT 35 πίν. 26.

τάφον, ὡς ὁ θάλαμος Β, ἐδῶ ὅμως προσανατολισμένον ἀπὸ Α. πρὸς Δ., φωτίζεται δὲ διὰ μικροῦ φωταγωγοῦ ἀνοιγομένου κατὰ τὴν βορείαν μακρὰν πλευράν, παρὰ τὴν βορειοδυτικὴν του γωνίαν. Τὸ πέρας τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ θαλάμου Γ, ὅπου ἡ ἀρχικὴ εἴσοδος, συνιστᾷ κτιστὸς τοῖχος, πιθανῶς ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸ ἀρχικὸν λαξευτὸν τοίχωμα· τέλος δὲ μικρὸν τετράπλευρον κενὸν μεταξὺ τοῦ πρὸς Β. πέρατος τοῦ τοίχου τούτου καὶ τοῦ βορείου τοιχώματος τοῦ θαλάμου, προφανῶς τὸ στόμιον ἀρχικῆς τινος καθόδου, φέρεται νὰ ἔχη καλυφθῇ διὰ δύο ὀριζοντίων πωρίνων πλακῶν.

Εἰς μεταγενεστέραν περίοδον τοῦ θαλάμου Γ ἡ καὶ εἰς προχωρημένον στάδιον τῆς κατασκευῆς του, ἀφοῦ ἀφῆρσαν τὸ μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ θαλάμου Β λεπτόν ἐκ τοῦ μαλακοῦ βράχου συνιστάμενον τοίχωμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡδράζετο ἤδη τὸ πρὸς Α. σκέλος τῆς καμάρας τοῦ θαλάμου Β (βλ. ἀνωτ. σ. 125 καὶ πίν. 143β), ἐτοποθέτησαν, δίκην διατοιχίσματος, δύο παχείας πωρίνας ἀκατεργάστους πλάκας, ἀφεθείσης μεταξὺ τούτων διόδου ἐπικοινωνίας, ἀπὸ τοῦ ἐνὸς χώρου πρὸς τὸν ἄλλον, πλάτους 0.62 μ. Πιθανῶς ἡ καθάρσεις τοῦ ἐκ φυσικοῦ βράχου ἀρχικοῦ τοιχώματος ἐπραγματοποιήθη εὐθὺς ὡς κατὰ τὴν διόρυξιν τοῦ θαλάμου Γ συνήντησαν τὴν κτιστὴν καμάραν. Μετὰ τὴν συνένωσιν τῶν θαλάμων Γ καὶ Β κατήργησαν, ὡς φαίνεται, τὴν ἀρχικὴν ἀθροδὸν πρὸς τὸν θάλαμον Γ, ἔκλεισαν δηλαδὴ αὐτὴν διὰ τῶν ὡς ἀνωτέρω ὀριζοντίων πλακῶν, ἀφοῦ πρὸς στήριξιν τούτων ἔκτισαν τὸν κατὰ τὸ ἀνατολικὸν πέρας τοῦ θαλάμου Γ τοῖχον· καὶ τέλος, χάριν φωτισμοῦ, διήνοιξαν φωταγωγὸν εἰς τὴν αὐτὴν εὐθεῖαν πρὸς τὸν πρῶτον (πίν. 144α ἀριστερά καὶ 144β). Ὁ θάλαμος Γ φαίνεται, λοιπόν, ὅτι εἶναι ὀψιμώτερος τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ θαλάμου Β, ὅτι δηλαδὴ διεσκάφη μετὰ τὴν κατασκευὴν τῆς κτιστῆς καμάρας τούτου. Τὰ τοιχώματα ὅμως, ἀκόμη καὶ αἱ μικραὶ κόγχαι τοῦ θαλάμου Γ, παρέμειναν ἐξ ὁλοκλήρου ἄνευ ἐπικονιάσεως· δὲν παρατηρεῖται κονίαμα οὔτε καὶ εἰς τὰς θέσεις ἐπαφῆς τῶν παρενθέντων πωρίνων πλακῶν, θέσεις προστατευμένας ἀπὸ φθορῶν· ἐνδειξίς περὶ τοῦ ὅτι ὁ θάλαμος οὗτος παρέμεινεν ἀτελής.

Οὕτω ἀπηρτίσθη ἐν ἐνιαῖον νεκρικὸν ὑπόγειον ἐκ τριῶν θαλάμων μὲ μίαν εἴσοδον, τὴν πρὸς τὸν θάλαμον Α, μία ὑποτυπώδης κατακόμβη.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΛΛΑΣ

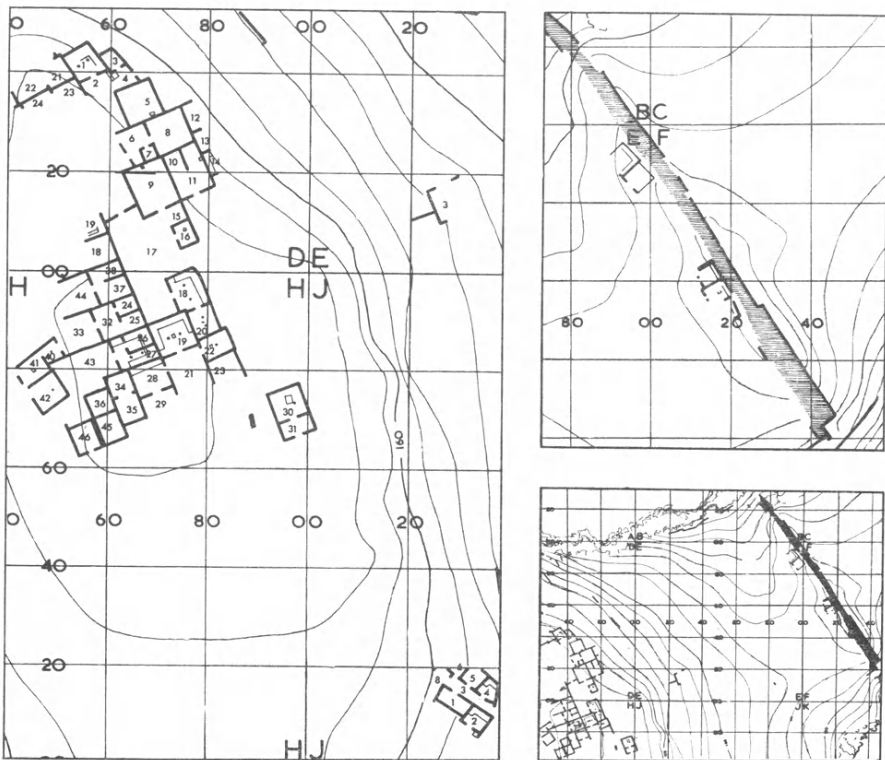
Ἡ ἐξερεύνησις τοῦ γεωμετρικοῦ συνοικισμοῦ τῆς Ζαγοράς, ὅπου ἔχουν ἤδη διεξαχθῇ δύο ἀνασκαφαί (βλ. ΑΔ 1960, σ. 248 - 9, Ἔργον 1967, σ. 75 κέ. καὶ ΠΑΕ 1967, σ. 103 κέ.), ἐσυνεχίσθη καὶ ἐφέτος ἀπὸ τῆς 12ης Αὐγούστου μέχρι τῆς 3ης Νοεμβρίου 1969. Αἱ ἀνασκαφαὶ διεξάγονται ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ δι' ἐπιχορηγήσεως τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Sydney. Συνειργάσθησαν αἱ Δεσποινίδες J. M. Birmingham καὶ Ann Birchall, οἱ κύριοι J. J. Coulton (ἀρχιτέκτων) καὶ J. V. S. Megaw, ὡς καὶ οἱ φοιτηταὶ κύριοι J. P. Wade καὶ I. D. McPhee. Ἡ ἀποστολὴ περιελάμβανεν ὀκτὼ ἄλλα μέλη, φοιτητὰς καὶ τεχνικὸν προσωπικόν.

Μέρος τῆς ἐπιστημονικῆς ομάδος ἐσυνέχισε τὴν ἀνασκαφὴν εἰς τὸ ὁροπέδιον τῆς βορειοδυτικῆς περιοχῆς τοῦ συνοικισμοῦ μὲ σκοπὸν τὴν πρὸς Δυσμᾶς ἐπέκτασιν τῶν κατὰ τὸ 1960 καὶ 1967 μερικῶς ἀνασκαφέντων τομέων. Αἱ προηγούμεναι ἀνασκαφαὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εἶχον ἀποκαλύψει 31 χώρους συμπεριλαμβανομένων τοῦ σηκοῦ καὶ τοῦ προνάου τοῦ ναοῦ (βλ. Ἔργον 1967, σ. 76, εἰκ. 77). Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 1969 προσέθεσε περὶ τοὺς 15 νέους χώρους, ἐστεγασμένα δωμάτια καὶ αὐλὰς (εἰκ. 1). Ὡς εἶναι φυσικόν, αἱ διαστάσεις αὐτῶν τῶν χώρων ποικίλλουν, δύναται ὅμως νὰ λεχθῇ μετὰ βεβαιότητος ὅτι τὰ περισσότερα δωμάτια τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1969 εἶναι μικρότερα τῶν μεγαλυτέρων δωματίων τῶν εὑρεθέντων κατὰ τὰς δύο προηγουμένας ἀνασκαφικὰς περιόδους (π.χ. τῶν δωματίων D5 καὶ D8, τὰ ὅποια ἀνεσκάφησαν κατὰ τὸ 1960, καὶ τοῦ δωματίου H19, τὸ ὅποιον ἀνεσκάφη κατὰ τὸ 1967).

Τῶν τοίχων διασώζονται μόνον τὰ θεμέλια καὶ τὰ κατώτερα τμήματα αὐτῶν. Οἱ τοῖχοι εἶναι συνήθως ἐκτισμένοι διὰ σχιστολίθων ἀναμεμειγμένων μετὰ μικρᾶς ποσότητος φαιοῦ μαρμάρου, πηλοῦ χρησιμοποιουμένου, ὡς φαίνεται σαφῶς πλέον, ἀντὶ κονιάματος.

Ἀπὸ στρωματογραφικῆς ἀπόψεως θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι σχεδὸν κατὰ κανόνα τὰ καθαρῶς ἀρχαιολογικὰ στρώματα ἔπονται τῶν δύο ἐπιφανειακῶν στρωμάτων (ἀποτελουμένων εἴτε ἐκ σωρῶν λίθων εἴτε ἐκ καστανοκιτρίνου ὠργωμένου χώματος) εὑρίσκονται δὲ ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω κατὰ τὴν ἀκόλουθον σειρὰν: 1) στρώμα λίθων ἐκ τῶν κατακρημνισθέντων τοίχων ἐντὸς μάζης κιτρίνου ἢ ἐρυθροῦ πηλοῦ, 2) στρώμα κιτρίνου χαλκικόδους πηλοῦ ἄνευ

λίθων, προερχομένου ἐκ τῆς ὀροφῆς τῶν οἰκιῶν καὶ χρησιμεύοντος ἀρχικῶς ὡς στεγανή καὶ μονωτικὴ ἐπίστρωσις αὐτῆς, 3) λεπτὸν στρώμα κιτρίνου ἢ ἐρυθροῦ πηλοῦ ὑπεράνω τοῦ δαπέδου περιέχοντος πολλὰ ὀστρακὰ ἀγγείων, τεμάχια ὀστέων, κογχύλια καὶ ὑπολείμματα ξυλάνθρακος, 4) τὸ στρώμα τοῦ δα-

Εἰκ. 1. Σχέδιον τῶν ἀνασκαφέντων μέχρι στιγμῆς κτηρίων εἰς τὸν συνοικισμόν Ζαγοράς.

πέδου, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἐπίσης ἐκ συμπεπιεσμένου κιτρίνου ἢ ἐρυθροῦ πηλοῦ, καὶ 5) τὸ στρώμα ἰσοπεδώσεως, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἐκ μικρῶν τεμαχίων λίθων ἐντὸς χαλαροῦ πηλοῦ καὶ ἀπεσκόπει εἰς τὸν σχηματισμὸν κανονικῆς ὑποστρώσεως διὰ τὴν ἐπ' αὐτῆς τοποθέτησιν τοῦ δαπέδου.

Εἰς τὴν ἐκθεσιν τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1967, ἥτις δὲν εἶχε προχωρήσει εἰς βάθος, δὲν ἀναφέρονται λίθιναι βάσεις ξυλίνων κιόνων ὑποστηριζόντων τὴν στέγην τῶν δωματίων. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1969 ὅμως εὐρέθησαν ἀρκεταὶ βάσεις κιόνων ὑποδηλοῦσαι τὴν σχεδὸν γενικὴν χρῆσιν αὐτῶν (πίν. 145α). Ὡσαύτως καὶ ἡ χρῆσις ἐστιῶν φαίνεται ὅτι ἦτο λίαν διαδεδομένη: ἐστία ὁμοιάζουσα πρὸς τὰς ἀνακαλυφθείσας κατὰ τὸ 1967 εὐρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1969 εἰς τὸ δωμάτιον H41 (πίν. 145β).

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 1969 ἐβοήθησεν εἰς τὴν καλυτέραν κατανόησιν τῆς σχέσεως τῶν αὐλῶν πρὸς τὰ πέριξ αὐτῶν δωμάτια: οὕτως εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ χῶρος D15 - D17 - H17 ἦτο συνεχῆς αὐλὴ, διὰ τῆς ὁποίας ἡδύνατό τις νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ δωμάτιον D16, εἰς τὰ δωμάτια H18 καὶ H20, προφανῶς δὲ καὶ εἰς τοὺς χώρους D9, συνεκoinώνει δὲ μετὰ τοῦ ὑπολοίπου συνoικισμοῦ διὰ τοῦ μεταξὺ D16 καὶ H18 διαδρόμου. Ἐν τούτοις εἶναι ἀβέβαιον ἐὰν τὰ δωμάτια πέριξ αὐτῆς τῆς αὐλῆς ἀπετέλουν μίαν οἰκίαν ἢ περισσοτέρας τῆς μιᾶς. Ἐξ ἄλλου ἡ αὐλὴ H33 εὐρίσκεται μεταξὺ τῶν χώρων H40 - H41 πρὸς Δυσμᾶς καὶ H24, H25 καὶ H32 πρὸς Ἀνατολάς. Τὰ δωμάτια ἀνατολικῶς τῆς αὐλῆς φαίνεται ὅτι ἦσαν ἀποθήκαι καὶ ὑποδηλοῦν ὅτι ὁλόκληρος ἡ ὁμὰς τῶν ἀναφερθέντων χώρων ἀπετέλει μίαν οἰκίαν, τῆς ὁποίας οἱ πλέον ἐπίσημοι χῶροι ἦσαν ὁ H40 καὶ ὁ H41. Μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1969 δὲν ὑπάρχει πλέον καμμία ἀμφιβολία ὅτι ὁ χῶρος H21- ἦτο αὐλὴ, διὰ τῆς ὁποίας ἡδύνατό τις νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ δωμάτια H19, H22 καὶ H28 - H29. Ἡ ἀναγνώρισις ἐνὸς χώρου ὡς αὐλῆς δὲν βασίζεται μόνον εἰς τὴν ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς ἀπόψεως συσχέτισιν αὐτοῦ πρὸς τὰ πέριξ δωμάτια, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν στρωματογραφικὴν μελέτην τοῦ δαπέδου, τὸ ὁποῖον διαφέρει τῶν δαπέδων τῶν ἐστεγασμένων δωματίων. Ἡ μελέτη αὐτὴ ἐβοήθησεν ἀκόμη καὶ εἰς τὴν διάκρισιν μεταξὺ ὑποστέγων καὶ ὑπαίθρων τμημάτων τῆς αὐτῆς αὐλῆς: οὕτω φαίνεται ὅτι τὸ βόρειον ἡμισυ τῆς αὐλῆς H21 ἦτο ὑπόστεγον, ἐνῶ τὸ νότιον ἡμισυ αὐτῆς ἦτο ὑπαίθρον. Ἐπίσης ὑπόστεγον φαίνεται ὅτι ἦτο τὸ τμήμα τῆς αὐλῆς D15 - D17 - H17 τὸ εὐρισκόμενον μεταξὺ D9 καὶ D16.

Ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξεν ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς τῶν ἀποθηκῶν H26 - H27. Ἡ εὕρεσις λιθίνης βάσεως ξυλίνου κίονος ἐντὸς τοῦ χώρου H27 μεταξὺ τοῦ θρανίου αὐτοῦ (βλ. Ἔργον 1967, σ. 77) καὶ τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας τοῦ H26 ὑποδηλοῖ ὅτι οἱ δύο χῶροι ἀρχικῶς ἀπετέλουν ἐν εὐρύχωρον δωμάτιον ἔχον τὴν εἴσοδον αὐτοῦ πρὸς Δυσμᾶς (πίν. 145α) ὑποδιαιρεθὲν ἀργότερον καὶ μεταβληθὲν εἰς δύο ἀποθήκας.

Ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου ἤρchiσεν ἐπίσης κατὰ τὸ 1969 ἡ συστηματικὴ ἐξερεύνησις τοῦ ναοῦ ἀποσκοποῦσα κυρίως εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ παρόντος κτηρίου. Τὰ κεραμεικὰ εὐρήματα δεικνύουν ὅτι τοῦτο ἐκτίσθη κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα, προφανῶς μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ συνoικισμοῦ. Πρὸς μελέτην τῆς πέριξ τοῦ ναοῦ περιοχῆς ἐγένοντο δύο τομαί, μία κάθετος πρὸς τὴν νοτίαν, ἑτέρα δὲ κάθετος πρὸς τὴν δυτικὴν αὐτοῦ πλευράν. Μερικὰ ἐκ τῶν πλέον ἐνδιαφερόντων εὐρημάτων προέρχονται ἐκ τῆς νοτίας τομῆς (πίν. 148 γ,δ).

Γενικῶς ὁ χαρακτήρ τῶν κτηρίων τοῦ ὄροπεδίου εἶναι ἐπίσημος, τὸ δὲ σχέδιον αὐτῶν εἶναι μᾶλλον συμμετρικόν. Ἡ συμμετρία εἶναι κυρίως ἐμφανῆς εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἀποθηκῶν H38 καὶ H37, H24 καὶ H25 καὶ H26 - H27, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν παράλληλον διάταξιν τῶν χώρων H28 - H29, H34 - H35, H36 - H45 καὶ H46.

Κατὰ τὸ 1969 ἤρχισεν ἐπίσης ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ τομέως J εἰς τὴν κλιτὸν νοτιοανατολικῶς τοῦ ναοῦ, ὅπου εὐρέθησαν μερικὰ δωμάτια πλησίον ἀρχαίας ὁδοῦ, ἐνθεν καὶ ἐκεῖθεν διαδρόμου, ὅστις ἀποτελεῖ διακλάδωσιν αὐτῆς (146α). Ἐξ ἐνὸς αὐτῶν τῶν δωματίων προέρχεται τὸ ἀξιοσημείωτον γεωμετρικὸν ἀγγεῖον τοῦ πίνακος 148α. Τὰ δωμάτια δὲν ἔχουν εἰσέτι μελετηθῇ ἐπισταμένως, δύναται ὅμως ἤδη νὰ λεχθῇ ὅτι ὁ χαρακτήρ αὐτῶν εἶναι μᾶλλον ἀνεπίσημος, ὑποδηλῶν ἴσως κοινωνικὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς αὐτῆς καὶ τῆς περιοχῆς τοῦ ὁροπεδίου. Εἰς δύο τῶν δωματίων εὐρέθησαν θρανία, μεταξὺ δὲ τοῦ δωματίου J1 καὶ τοῦ διαδρόμου ἀπεκαλύφθη μικρὸς ὀχετός (πίν. 147).

Ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέροντα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς μελέτης τοῦ τείχους τοῦ συνοικισμοῦ, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀνασκαφὴ ἤρχισε κατὰ τὸ 1969 εἰς τὸ νότιον ἡμισυ αὐτοῦ καὶ τοῦ ὁποῖου τὸ πᾶχος εἰς ἓν τμήμα φθάνει περίπου τὰ 7 μέτρα. Τὸ ὀχυρωματικὸν ἔργον συνίσταται ἐκ δύο παραλλήλων τοίχων καὶ ἐσωτερικοῦ «γεμίσματος» ἀκανονίστων λίθων. Τὸ πᾶχος εἶναι μεγαλύτερον πρὸς Νότον, μικρότερον δὲ πρὸς Βορρᾶν.

Ἡ πύλη, τῆς ὁποίας ὑπάρχουν περισσότεραι τῆς μιᾶς φάσεις, εὐρέθη πλησίον τοῦ νοτίου τέρματος, ὃ δὲ βόρειος αὐτῆς πυλὼν διατηρεῖται καλῶς (πίν. 146β). Πλησίον τῆς πύλης καὶ πρὸς Βορρᾶν αὐτῆς, τὸ τεῖχος σχηματίζει ὀρθὴν γωνίαν ἐν εἴδει πύργου ἢ προμαχώνος ἐκ φαιοῦ μαρμάρου χρησιμεύοντος εἰς τὴν ἀμυναν αὐτῆς. Ἡ κλιτὸς εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εἶναι λίαν ἀπότομος δι' ὃ καὶ ἡ ὁδὸς προσεγγίσεως εἰς τὴν πύλην ἦτο τεχνητὸς ὑψίστρωτος δρόμος (Causeway), εἰς τὸν ὁποῖον διακρίνονται διάφοροι φάσεις. Ἡ μελέτη τοῦ τείχους εἰς ἄλλα σημεῖα ἀπέδειξεν ὅτι δὲν ὑπῆρχε πύλη εἰς τὸ κέντρον αὐτοῦ, δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἡ εὕρεσις δευτέρας πύλης εἰς τὸ βόρειον τέρμα τοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει εἰσέτι μελετηθῇ.

Τὰ κεραμικὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1969 ὑπῆρξαν πολὺ ἐνδιαφέροντα: ἀναφέρονται μερικὰ τεμάχια ἀναγλύπτων πίθων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐν φέρει παράστασιν τοξότου (πίν. 148β)· μέγαν ἀριθμὸν γεωμετρικῶν ἀγγείων (πίν. 148α) κατὰ τὸ πλεῖστον τεθραυσμένων· τεμάχιον κοτύλης φερούσης κεχαραγμένην ἐπιγραφὴν· σιδηροῦς ἧλους καὶ σύρτας θυρῶν· δύο σκαραβαίους καὶ ἓνα σφραγιδόλιθον ἐλληνικῆς κατασκευῆς. Ὁ πίναξ 148γ παριστάνει μικροσκοπικὴν ὀστετὴν(;) μορφὴν γυναικὸς ἢ θεᾶς, ὃ δὲ πίναξ 148δ τὸν βραχίονα μαρμαρίνης μορφῆς προφανῶς τοῦ τύπου ἀρχαϊκῆς κόρης. Καὶ τὰ δύο ἀντικείμενα εὐρέθησαν εἰς τὴν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ γενομένην τομὴν σχετίζονται δὲ ἀσφαλῶς πρὸς τὴν λατρείαν τῆς θεότητος, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ναὸς ἦτο ἀφιερωμένος.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΜΠΙΤΟΓΛΟΥ

15. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΝΑΞΟΥ

(Πίν. 149 - 162)

Αἱ «ὕπηρεσιακαὶ ἀνάγκαι» καθώρισαν καὶ ἐφέτος ἐν μέρει τὸ πρόγραμμα τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὴν πόλιν τῆς Νάξου. Αὕτη διεξήχθη¹ εἰς δύο περιόδους:

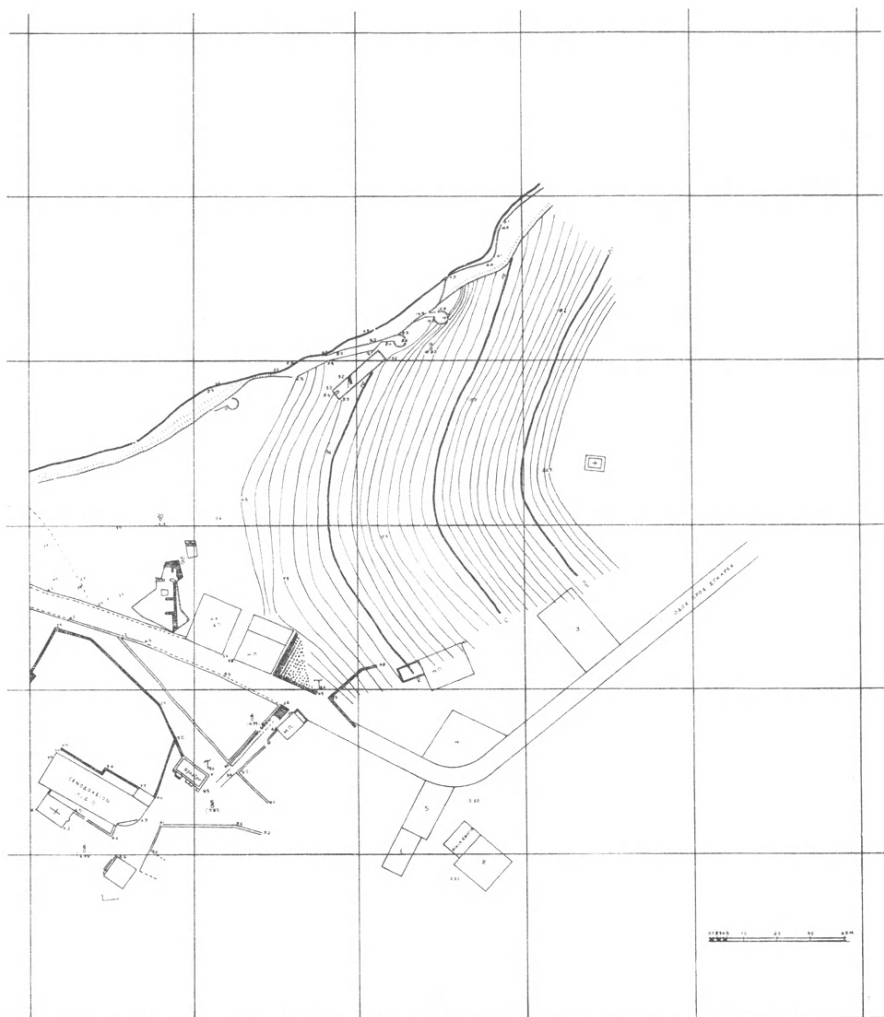
1) Κατ' Ἀπρίλιον παρηκολουθήθη ἡ διάνοξις θεμελίων εἰς πέντε οἰκόπεδα τῆς περιοχῆς «Πλίθος», κατὰ τὴν ΝΑ. παρυφὴν τοῦ λόφου τῶν Ἀπλωμάτων, παρὰ τὴν ὁδὸν πρὸς Ἑγκαρές (Γ). 2) Κατὰ τὸ θέρος (28 Ἰουλίου μέχρι 24 Αὐγούστου) ἐσυνεχίσθη ἀφ' ἑνὸς ἢ κατὰ τὸ 1965 ἀρξαμένη ἔρευνα εἰς τὴν «Τετράγωνον Στοάν» τοῦ Welter (Β) καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀνεσκάφη εἰς ὑποδειχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ φιλαρχαίου Π. Φραγκίσκου τοποθεσίαν ἐν τῷ Μυκηναϊκῷ νεκροταφείῳ τῶν Ἀπλωμάτων εἰς θαλαμοειδῆς τάφος (Α).

Α. ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΝ ΑΠΛΩΜΑΤΩΝ.

Ἐπιβεβλημένη διὰ τὴν ἔγκαιρον σωτηρίαν τυχὸν ὑπαρχόντων ἀρχαίων ἦτο ἡ γενομένη εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῶν Ἀπλωμάτων μικρὰ ἔρευνα. 50 μέτρα νοτίως τοῦ τάφου Β (ΠΑΕ 1959, σ. 181 κ.έ.) ἀνεσκάφη κατὰ τὸ χεῖλος ἐπίσης τῆς κρημνώδους ἀκτῆς (σχέδ. εἰκ. 1) τρίτος θαλαμοειδῆς τάφος τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων. Ὁ τάφος οὗτος, εὐρισκόμενος εἰς τὴν ἀπόληξιν χάνδακος ἀποχετεύοντος τὰ ὕδατα τῆς κλειτύος πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ τεταραγμένος ἔνεκα οἰκοδομικῆς πλησίον αὐτοῦ δραστηριότητος ἤδη ἀπὸ τῆς ὑστέρας ἀρχαιότητος, διέσωζεν ἐπίχωσιν μόλις 0.10 - 0.90 μ. Τὸ πρὸς Δυσμὰς τμήμα αὐτοῦ, ὁμοῦ μετὰ τοῦ παρὰ τὴν θύραν τμήματος τοῦ δρόμου, κειμένου ΝΔ., ὡς καὶ εἰς τοὺς τάφους Α καὶ Β, εἶχεν ἤδη κρημνισθῆ εἰς τὴν θάλασσαν (πίν. 149α). Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου κατέστη δυνατόν νὰ διαπιστωθοῦν ἔχνη τριῶν ταφῶν, παρὰ τὰς ὁποίας ἦσαν διατεταγμένα εἰς σχῆμα ρόμβου μετὰ ἀκτίνων τὰ ὅσα ἀνακομισθέντων νεκρῶν (πίν. 149β καὶ 150α). Ἐκ τῶν κτερισμάτων διεσώθησαν λόγῳ τῆς ἐλαχίστης ἐπιχώσεως μικρὰ μόνον ἀγγεῖα (πίν. 150β) καὶ τεμάχια ἐκ ψευδοστόμων ἀμφορέων τοῦ ρυθμοῦ τῶν ὀκταπόδων (πίν. 151 - 152α) ἢ τοῦ ἀπλοῦ ρυθμοῦ (πίν. 152β καὶ 153α), δύο χρυσοὶ δακτύλιοι μετὰ κοκκωτῆς κεφαλῆς (πίν. 153β), λίθιναι ψῆφοι περιδεραίου καὶ δύο ἄμορφα τεμάχια σιδήρου.

1. Τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν τῆς ἀνασκαφῆς εἶχε καὶ ἐφέτος ὁ βοηθὸς τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἑδρας μου Βασ. Λαμπρινουδάκης.

Εἰς μικράν ἀπόστασιν ὁ δρόμος τοῦ τάφου διεκόπτετο ὑπὸ θεμελίων εὐτελοῦς κατασκευῆς τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων. Τὸ δάπεδόν του φαίνεται ὅτι ἐχρη-

Εἰκ. 1. Τὸ νεκροταφεῖον τῶν Ἀπλωνμάτων καὶ ἡ περιοχή Πίλιος.

σιμοποιήθη εἰς τὸ κτήριον τοῦτο, προεκταθὲν πρὸς Δυσμάς, ὥστε νὰ ἀπολεσθῇ πᾶν ἔχνος τῆς δυτικῆς παρειᾶς τοῦ δρόμου. Εἰς τὸ κτήριον αὐτὸ ἀνῆκεν ἴσως φρέαρ ἐσκαμμένον ἐντὸς τοῦ βράχου κατὰ τὸ νότιον χεῖλος τοῦ τάφου (πίν.

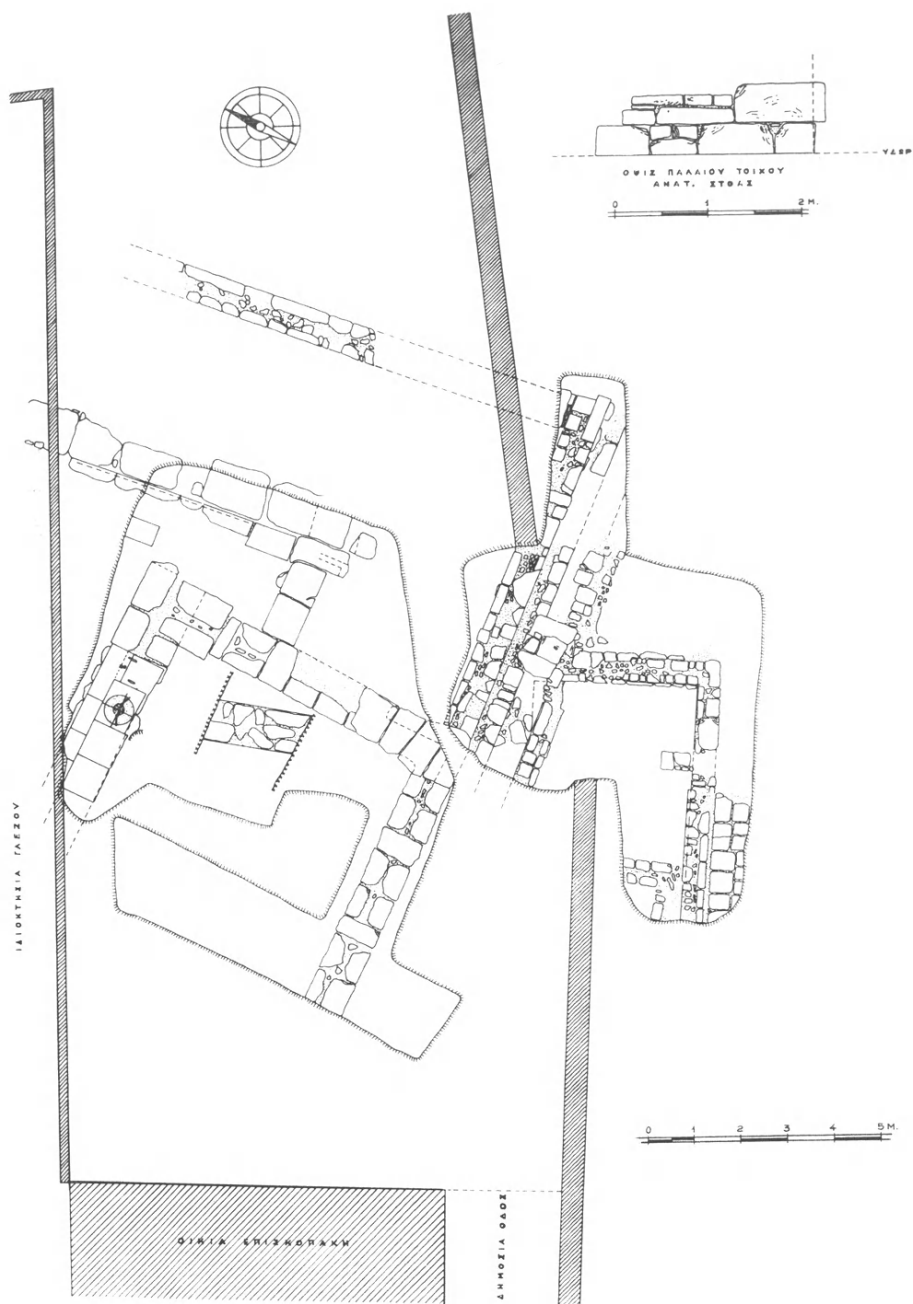
154α), τοῦ ὁποῖου τὰ τοιχώματα ἦσαν ἐπενδεδυμένα διὰ πηλίνων δακτυλίων διαμέτρου 0.55 μ. Ἐν αὐτῷ εὐρέθησαν χρηστικά κυρίως ἀγγεῖα τῶν ὑστέρων Ἑλληνιστικῶν καὶ τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων (πίν. 154α), ἀφθονοὶ ὀργανικαὶ οὐσίαι, ὅστ' α.ζ.¹.

Β. «ΤΕΤΡΑΓΩΝΟΣ ΣΤΟΑ».

Ἡδη κατὰ τὸ 1967 κατέστη σαφὲς ὅτι ἡ ἀνατολικὴ στοὰ ἀπετέλει κτήριο ἀνεξάρτητον τοῦ ὑπὸ τοῦ Welter ἐρευνηθέντος μνημειωδεστέρου στωϊκοῦ οἰκοδομήματος, οὗ αἱ τρεῖς πλευραὶ σχηματίζουν ἓν μέγα Π. Ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἡ εἴσοδος πρὸς τὸν ὑπὸ τῶν τεσσάρων στοῶν περικλειόμενον χώρον ἔπρεπε νὰ εὐρίσκεται κατὰ τὰ δύο σημεῖα προσεγγίσεως τῶν δύο οἰκοδομημάτων ὠδήγησεν εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς ἐφετινῆς ἐρεύνης εἰς τὸ ἓν ἐκ τῶν δύο τούτων σημείων, τὴν ἐν τῷ οἰκοπέδῳ Ἐπισκοπᾶκη εὕρισκομένην ΝΑ. γωνίαν τῆς «Τετραγώνου στοᾶς» (σχέδ. εἰκ. 2) Παρὰ τὸν ἀναγκαστικὸν χωρισμὸν τῆς ἀνασκαφῆς εἰς δύο τομεῖς (πίν. 153α), ἔνεκα τῆς παρουσίας συγχρόνου ἀποχετεύσεως, ἡ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο σχέσις τῶν δύο στωϊκῶν οἰκοδομημάτων κατέστη σαφής: Ὅπωςδήποτε εἴσοδος κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο εἰς τὸν χώρον δὲν ὑπῆρχε.

Τὸ ἀνατολικὸν πέρας τῆς νοτίας πτέρυγος τῆς μεγάλης στοᾶς τοῦ Welter σώζεται ἱκανοποιητικῶς (πίν. 155β). Οἱ δύο πρῶτοι δόμοι τῆς θεμελιώσεως (μέχρι τῆς στάθμης τοῦ ὕδατος) ἔχουν ἀκριβῶς τὴν κατασκευὴν ἣτις παρατηρήθη καὶ εἰς τὴν βόρειον στοάν, πάχος δὲ ὑπὸ μὲν τὸν στυλοβάτην 1.35 μ., εἰς δὲ τὸν πλάγιον καὶ τὸν ὀπίσθιον τοῖχον 1 - 0.85 μ. Ὁ τρίτος δόμος ἐσώθη μόνον κατὰ τὴν ὀπισθίαν γωνίαν τοῦ ἀνατολικοῦ πέρατος τῆς στοᾶς, ἀποτελεῖται δὲ ἐκ τριῶν μεγάλων ὀγκολίθων, οἱ ὅποιοι καταλαμβάνουν ὁλόκληρον τὸ πλάτος τοῦ τοίχου, φέρουν δὲ ἐπ' αὐτῶν λαξεύματα διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ τετάρτου δόμου, τὰ ὅποια δεικνύουν ὅτι οὗτος εἰσεῖχε 0.30 μ. τῆς παρειᾶς τοῦ σωζομένου νῦν θεμελίου. Εἰς τὸ πρόσθιον θεμέλιον ἐπὶ τοῦ δευτέρου δόμου πατοῦν οἱ λίθοι τῆς μοναδικῆς βαθμίδος τῆς προσόψεως, μαρμάρيني, ὕψους 0.37 μ. καὶ πλάτους 0.50 μ. ἐμπρός, καὶ ἐκ γρανίτου, πλάτους \pm 0.70 μ. ὀπίσω, συνδεόμενοι διὰ συνδέσμων σχήματος Π. Ἐπ' αὐτῶν πατεῖ ὁ μαρμαρίνος στυλοβάτης, ὕψους 0.25 μ. καὶ πλάτους 0.75 μ., ἐξέχων ἐπὶ τῆς βαθμίδος 0.15 μ. (πίν. 156α). Οἱ μαρμάρيني λίθοι ἔχουν ἰδιαιτέρως ἐπιμελεημένην ἀρμογὴν με ἀνθρώρῳσιν εἰς τὰς τρεῖς πλευράς. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ στυλοβάτου, 3.20 μ. ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς παρειᾶς τοῦ πλαγίου θεμελίου, διετηρήθησαν εἰς

1. Ἡ θέσις καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ φρέατος ὠδήγησαν ἀρχικῶς εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι πρόκειται περὶ φρέατος προσωριζομένου διὰ τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν (Ἔργον 1969, σ. 144). Κατὰ τὴν συνέχειαν ὅμως τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὸ 1970 εὐρέθη ὁμοίᾳ κατασκευῇ φρέαρ ἐν μέσῳ οἰκῶν τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, ὅπερ, χωρὶς νὰ ἀποκλείῃ τὴν ἀνωτέρω ὑπόθεσιν, ἀποτελεῖ ὅμως σοβαρὰν ἀντένδειξιν δι' αὐτήν.

Εἰκ. 2. Ἡ τάφος τοῦ 1969.

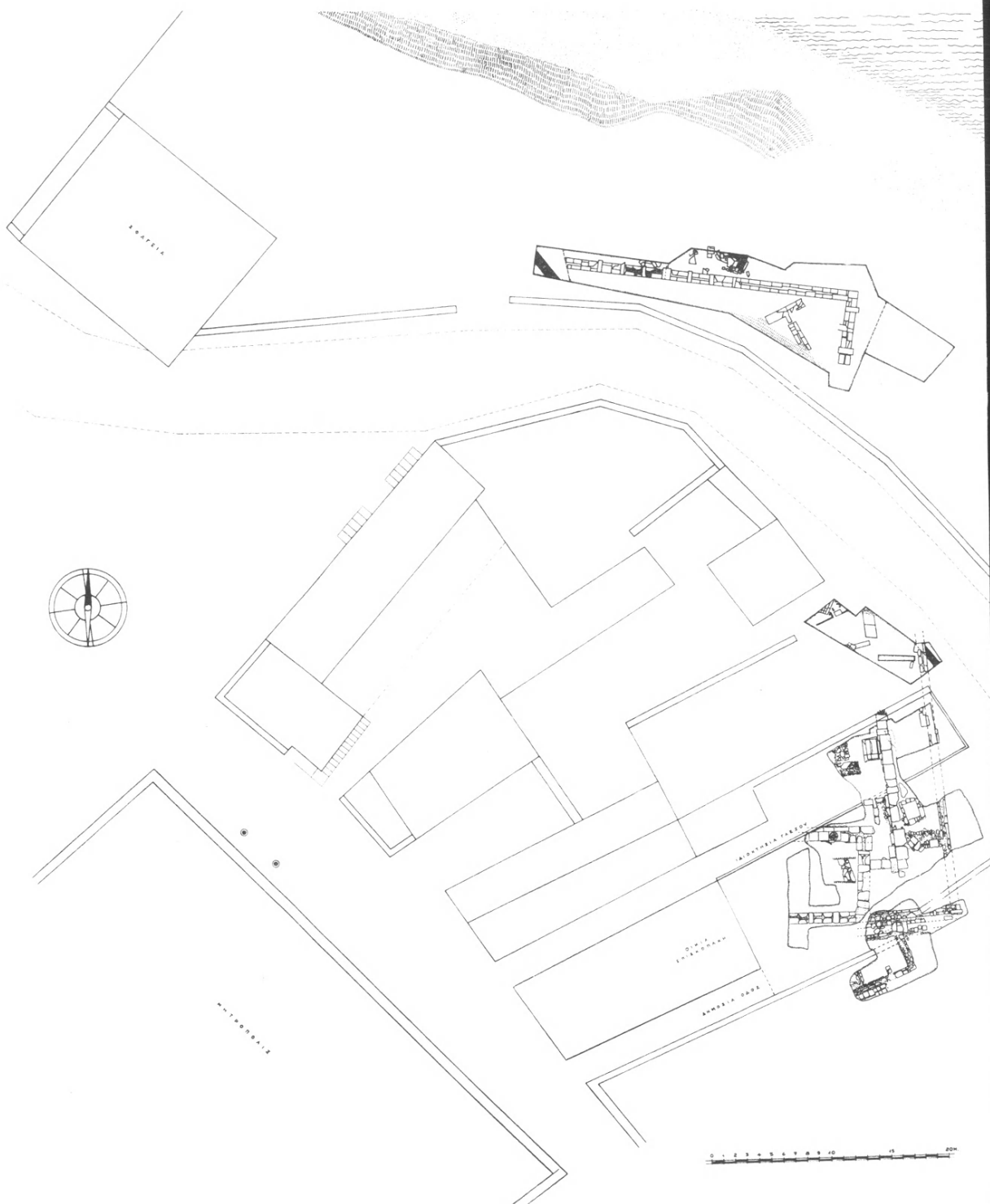
ιδιαιτέρως καλήν κατάστασιν τὰ ἀρχιτεκτονικὰ σημεῖα διὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ κίονος αὐτοῦ, διαμ. 0.65 μ. (πίν. 156β). Ἡ κατὰ τὸ κέντρον τῆς βάσεως κάθετος πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ στυλοβάτου μεταφέρεται διὰ μικρᾶς χαραγῆς καὶ εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τῆς βαθυμῖδος.

Ἐκατὸν περίπου μέτρα ἀνατολικώτερον ἐσώζετο ἐν δευτέρᾳ χρήσει κατώτερος σπονδύλος ἐκ τῶν κίωνων τῆς στοᾶς ταύτης ὡς σκάφη τῆς «Παλαιᾶς Φουντάνας». Οὗτος ἦτο ἤδη ἀπὸ μακροῦ γνωστὸς (ΠΑΕ 1908, σ. 114). Τὰ μέτρα τῆς βάσεως αὐτοῦ ἤρμιζον ἀπολύτως πρὸς τὰ ἀνωτέρω περιγραφέντα ἔχνη. Λόγω τῶν εἰδικῶν συνθηκῶν ὑφ' ἃς διεξάγεται ἡ ἀνασκαφή τῆς Νάξου ἐθεωρήθη καλὸν ἵνα μεταφερθῇ τὸ μέλος καὶ τοποθετηθῇ ἐκ νέου ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου (πίν. 157α). Τὸ ὕψος τοῦ σπονδύλου τούτου εἶναι 1.40 μ., ἡ κάτω διάμετρος αὐτοῦ 0.65 μ., ἡ ἄνω 0.63. Ὁ κίων φέρει ἐπιπέδους ραβδώσεις, ὧν σῶζει μόνον τὰς 12.

Ὁ μαρμαρίνος στυλοβάτης τῆς νοτίου στοᾶς σῶζεται μόνον εἰς μῆκος 2.65 μ., ὁ δὲ ὀπίσθιος τοῖχος αὐτῆς ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 6.75 μ. Περιέργον εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ὁ κατὰ τὴν ὀπισθίαν γωνίαν τῆς στοᾶς σωζόμενος τρίτος δόμος, ὅστις εἶναι ἀδρομερῶς μόνον εἰργασμένος καὶ τοῦ ὁποίου τὰ λαξεύματα δεικνύουν ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἐπάτει ἡ εὐθυνηρία (πρβ. ΠΑΕ 1967, σ. 121), φθάνει εἰς ὕψος 0.75 μ. ὑπὲρ τὸ ὕδωρ, ἐνῶ ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ στυλοβάτου εὐρίσκεται εἰς ὕψος μόνον 0.62 μ.

Ἐν τῇ αὐτῇ τάφρῳ ἀπεκαλύφθη καὶ τὸ πέρας τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς, σωζόμενον μολίς κατὰ τὴν πρώτην πλάκα τῆς θεμελιώσεως τοῦ στυλοβάτου (πίν. 157β), ἐν δὲ τῇ ἐκεῖθεν τοῦ συγχρόνου ἀγωγοῦ τμήματι ὁ ὀπίσθιος τοῖχος αὐτῆς, σωζόμενος εἰς τινα σημεῖα μέχρι καὶ τοῦ τετάρτου δόμου, ὅστις ἀντιθέτως πρὸς τοὺς τρεῖς πρώτους ἀποτελεῖται βασικῶς ἀπὸ μικροτέρους κτιστοὺς λίθους καὶ πλάκας (πίν. 158α). Ἡ σχέσις ὅμως τῆς ἀνατολικῆς πρὸς τὴν νότιον στοᾶν δὲν ἦτο ἡ ἀναμενομένη (σχέδ. εἰκ. 3). Τὸ θεμέλιον τοῦ στυλοβάτου αὐτῆς, διερχόμενον 2.5 μ. ἀνατολικῶς τοῦ πέρατος τῆς νοτίου στοᾶς, κάμπτεται μετ' ὀλίγον κατὰ γωνίαν 86° καὶ συναντᾷ τὸν πλάγιον τοῖχον τῆς στοᾶς ταύτης. Ὁ ὀπίσθιος τοῖχος δημιουργεῖ ἀντίστοιχον γωνίαν καὶ περατοῦται εἰς τὸν ὀπίσθιον τοῖχον τῆς νοτίου στοᾶς. Οὕτω τὰ θεμέλια τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς, τὰ ὁποῖα πατοῦν ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος, σχηματίζουν ἐν εἴδους πλαγίου σκέλους, μήκους ἐσωτερικῶς μὲν 2.35 μ., ἐξωτερικῶς δὲ 8 μ., τὸ ὁποῖον οἶονεϊ διακόπτεται ὑπὸ τοῦ πλαγίου τοίχου τῆς νοτίου στοᾶς.

Κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν γωνίαν τοῦ περιέργου τούτου πλαγίου σκέλους ὑπάρχουν ἐπὶ τῶν πλακῶν λαξεύματα διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ δευτέρου δόμου. Ἡ θεμελιώσις τῆς ἐσωτερικῆς σειρᾶς τῶν ὀρθοστατῶν τοῦ μακροῦ «βάθρου», τὸ ὁποῖον ἀπεκαλύφθη τὸ 1965 (ΠΑΕ 1965, σ. 181), εὐρέθη κατὰ χώραν, ὥστε τὸ συνολικὸν μῆκος τούτου νὰ φθάνη νῦν τὰ 5.25 μ., ἐνῶ ἡ ἐξωτερικὴ πλευρὰ ἔχει ἐξ ὁλοκλήρου καταστραφῇ. Διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς περιέργου θέ-

Ελκ. 3. 'Η περιοχή της «τετραγώνου στοάς».

σεως τοῦ βάθρου τούτου εἰς τὸν μεταξὺ τῶν δύο στοῶν σχηματιζόμενον στενὸν μυχὸν καὶ τῆς σχέσεως τῶν δύο οἰκοδομημάτων, ὡς αὕτη παρουσιάζεται μὲ τὰ δεδομένα τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς, ἀπαιτεῖται τοῦλάχιστον ἡ ἔρευνα καὶ τοῦ ἐτέρου κρίσιμου σημείου, τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ χώρου, ἐνθα τὰ δύο οἰκοδομήματα προσήγγιζον καὶ πάλιν ἄλληλα (σχέδ. εἰκ. 3).

Ὑπὸ τὸ πλήρωμα τῆς νοτίου στοᾶς ἀπεκαλύφθησαν ἔχνη παλαιότερων κτισμάτων ἐνῶ πρὸς Α τοῦ πλαγίου τοίχου τῆς νεωτέρας στοᾶς καὶ ἐν ἀμέσῳ συνεχείᾳ αὐτῆς ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια παραλληλογράμμου κτηρίου τῶν πρωίμων ἐλληνιστικῶν χρόνων. Τὸ δυτικὸν τμήμα αὐτοῦ ἔχει καταστρέψει μέγας κτιστὸς ὁχετὸς τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (πλάτος αὐλακος 0.60 μ.), ἐρειδόμενος κατὰ τὸ δυτικὸν αὐτοῦ τοίχωμα ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς στοᾶς (πίν. 156α), τὸ δὲ νοτιοανατολικὸν ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὰ θεμέλια οἰκίας τῆς ὑστέρας ἀρχαιότητος, ἥς ἀπεκαλύφθη τμήμα τοῦ δαπέδου πλακοστρώτου δωματίου (πίν. 158β).

Γ. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΥΠΗΡΕ-
ΣΙΑΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΟΣ —
ΠΕΡΙΟΧΗ ΠΑΙΘΟΣ.

Εἰς τὸ οἰκόπεδον Μαγγιῶρου (σχέδ. εἰκ. 1, ἀρ. 1)
ὑπὸ ἐπίχωσιν μικροτέραν τοῦ 1 μ. ἀπεκαλύφθη
ἀποχετευτικὸν σύστημα ἐπιμεμελημένης κατασκευ-
ῆς (πίν. 159α). Ἐκ Ν. καὶ Β. δύο κτιστοὶ ἀγωγοὶ
πλάτους 0.40 μ. καταλήγουν εἰς κτιστὴν ἐπίσης

δεξαμενὴν ἐπικεχρισμένην ἐσωτερικῶς δι' ἐρυθρωποῦ ὕδατοστεγοῦς κονιάματος, διαστάσεων 1.35×1 μ., σωζομένου δὲ βάθους 0.65 μ. (πίν. 159β). Ἐξ αὐτῆς μεγαλύτερος ἀγωγὸς πλάτους 0.50 μ. κατευθύνεται πρὸς ΝΑ., πρὸς τὸν παρρρέοντα χεῖμαρον, διαγράφων ἐλαφρὰν καμπύλην. Ὁ ἀγωγὸς ὁ καταλήγων ἐκ Ν. εἰς τὴν δεξαμενὴν ἀπεκαλύφθη καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτοῦ ἤτοι 4 μ. Πρὸς Ν. οὗτος καταλήγει εἰς μεγάλον λίθον, διαστ. 0.50×1.30 μ., ὁ ὁποῖος ἔχει τοποθετηθῇ ἐγκαρσίως πρὸς τὰ τοιχώματα αὐτοῦ. Ἀντιθέτως ὁ μεγαλύτερος ὑπόνομος παρηκολουθήθη ἐπὶ 3 μ. μόνον. Εἰς τὸ ἀνασκαφὲν τμήμα διετηρεῖτο ἀνέπαφος ἡ κάλυψις αὐτοῦ, ἀποτελουμένη ἐκ μεγάλων πλακῶν σχίστου. Ἐκ τοῦ συγκροτήματος εἰς τὸ ὅποιον ἀνῆκεν ἡ ἀποχέτευσις δὲν διετηρήθησαν ἔχνη. Τὰ ἐκ τῆς ἐπιχώσεως πενιχρὰ εὐρήματα (πίν. 160α) χρονολογοῦν τὸ οἰκοδόμημα εἰς τοὺς προκεχωρημένους ἐλληνιστικοὺς χρόνους.

Ἀνάλογος ἀλλ' ἀπλουστέρα κατασκευὴ τῶν αὐτῶν χρόνων καὶ μὲ τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν εἰς τὴν ἀποχέτευσιν ἀπεκαλύφθη εἰς τὸ οἰκόπεδον Πολυκρέτη (σχέδ. 1, ἀριθ. 2). Ἐνταῦθα διετηρήθησαν σαφῆς τὰ ἔχνη τοῦ οἰκοδομήματος τὸ ὅποιον αὕτη ἐξυπηρετεῖ. Ὁ ἀγωγὸς ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 6.10 μ. (πίν. 161α).

Εἰς τὰ οἰκόπεδα Στεφάνου καὶ Ναυπλιώτου (σχέδ. εἰκ. 1, ἀρ. 4, 5) οὐδὲν εὐρέθη. Ἡ ἐπίχωσις ὑπὲρ τὸν φυσικὸν βράχον ἦτο ἐλάχιστη. Εἰς τὸ τελευταῖον οἰκόπεδον, ἰδιοκτησίας Ξαγοράρη (σχέδ. εἰκ. 1, ἀρ. 3), ἀντιθέτως, ἡ κλιτὺς τοῦ λόφου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀνήρχετο ἀποτόμως, ὥστε ἡ ἐπίχωσις σήμερον

νὰ ἀνέρχεται κατὰ τὰ κράσπεδα τῆς ὁδοῦ ὑπὲρ τὰ τρία μέτρα. Πολὺ χαμηλότερον τοῦ βάθους εἰς τὸ ὁποῖον ἔφθανεν ἡ θεμελίωσις τῆς συγχρόνου οἰκίας ἐσώθησαν τεθεμελιωμένοι ἐπὶ τοῦ βράχου οἱ τοῖχοι (πίν. 161β), ἡ πλακόστρωσις τοῦ δαπέδου καὶ ἔχνη ἐκ τῆς στέγης (πίν. 160β) κτίσματος τῶν πρωίμων ἐλληνιστικῶν χρόνων. Ὑπὲρ τὸ κτίσμα τοῦτο διεπιστώθη ἡ θεμελίωσις νεωτέρων οἰκοδομῶν ἀνηκουσῶν εἰς δύο τοῦλάχιστον οἰκοδομικὰς περιόδους (πίν. 162α). Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ οἰκοπέδου προέρχονται καὶ τινες ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ὀξυπυθμένων ἀμφορέων (πίν. 162β).

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

16. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΘΗΡΑΣ III

(ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1969)

(Πίν. 163-241)

1. ΤΕΧΝΙΚΑ ΕΡΓΑ. ΓΕΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Ἐπισήμως ἤρχισαν αἱ ἀνασκαφαὶ Ἀκρωτηρίου κατὰ τὴν 20ὴν Ἰουνίου. Ἦδη ὅμως προηγουμένως εἰργάζετο εἰς ἐπιφανειακὰς ἐργασίας συνεργεῖον τεχνικῶν. Ὅμᾶς τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ἐπιμελητὴν κ. Χρ. Ντούμαν, κατέγραφε καὶ ἐτακτοποιεῖ εἰς τὰς οἰκείας θέσεις τὰ ἐπὶ τόπου παραμένοντα ἀρχαῖα. Σημαντικαὶ τεχνικαὶ πρόοδοι ἐπετελέσθησαν κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον εἰς τὸν χῶρον τῆς ἀνασκαφῆς. Ἀπεκτῆσαμεν ἰδιόκτητον προωθητήρα, τὸ ἠλεκτρικὸν ρεῦμα ἐπεξετάθη μέχρι τῆς ἀνασκαφῆς, τὸ τηλέφωνον ὠσαύτως, χάριν τῆς ἀσφαλείας τῶν ἀρχαίων. Ἐξησφαλίσθη ἄφθονον ὕδωρ διὰ κατασκευῆς μιᾶς δεξαμενῆς ἀποθηκευούσης τὸ ὄμβριον ὕδωρ ἐκ τῶν ὑποστέγων. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως ὑπῆρξεν ἡ ἐπιτυχὴς διάνοιξις φρέατος περὶ τὰ 100 μ. ἀπὸ τοῦ Νοτιωτάτου σημείου τῆς ἀνασκαφῆς, εἰς ἓν σημεῖον ὅπου τρεῖς μισγάγγειαι ἐνοῦνται: Ἡ τῆς χαράδρας τῆς ἀνασκαφῆς, ἡ τοῦ Ἀκρωτηρίου καὶ ἡ τοῦ Ποταμοῦ. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ σημείου ὑπῆρξεν εὐτυχῆς. Ἀνεύρομεν ἄφθονον καὶ καλῆς ποιότητος ὕδωρ (πάντοτε ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν τοπικῶν συνθηκῶν) εἰς βάθος 11 μέτρων, ἱκανῆς δὲ ποσότητος, ὅπως ἐξυπηρετῇ τὰς ἀνάγκας τῆς ἀνασκαφῆς.¹

1. Τὸ ἐπιστημονικὸν προσωπικὸν τῆς ἀνασκαφῆς, πλὴν τῆς εὐγενοῦς ἐθελοντικῆς προσφορᾶς διαφόρων προσώπων, ἃτινα συλλήβδην εὐχαριστοῦμεν ἐνταῦθα, ἀπετελεῖτο κυρίως ἐκ τοῦ κ. Χρ. Ντούμα, τῆς δεσπ. Ἀλ. Πατριανάκου, τοῦ κ. Ἡλία Ἀνδρέου καὶ τῆς δεσπ. Ρίτσας Τσιφάκη. Δωρεάν προσέφερον τὰς πολυτίμους ὑπηρεσίας των οἱ καθηγηταὶ τοῦ Ε.Μ.Π. κ.κ. Α. Μούσουλος καὶ Δ. Πίπας. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ συνεργείου συντηρήσεως τῶν τοιχογραφιῶν ἦτο ὁ κ. Ἀναστ. Μαργαριτώφ μετὰ τῆς κυρίας Μαργαριτώφ καὶ τοῦ βοηθοῦ του κ. Σταμ. Περράκη. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ συνεργείου καθαρισμοῦ καὶ συγκολλήσεως τῶν κεραμεικῶν εὐρημάτων καὶ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν τοιχογραφιῶν ἦσαν οἱ κ. Ζαχ. Κανάκης καὶ Κων. Νικάκης. Ἡ ἐν Ἀθήναις λειτουργοῦσα σχολὴ συντηρητῶν ἀπέστειλε τοὺς μαθητάς, ἐν ὧν 40 ἄτομα, κατὰ δόσεις εἰς τὴν ἀνασκαφὴν, ὅπου ἐμαθῆτευσαν ἀνὰ 10 ἡμέρας ἐκάστη ὁμὰς ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν καὶ τὰ ἀποκαλυπτόμενα ἀρχαῖα. Ἀρχιτέκτων τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο καὶ ἐφέτος ὁ κ. Ἰω. Κουμανοῦδης, τοπογράφος ὁ τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως κ. Μιλτ. Γιαννουλάκης καὶ φωτογράφος ὁ κ. Σπ. Τσαρδάρουλου. Ὁ ἀρχιεργάτης κ. Γ. Βασιλειάδης μετέσχε καὶ τῆς παρούσης περιόδου, εἰδικευθεὶς κυ-

Ἀποβλέποντες εἰς τὴν ὅσον τὸ δυνατόν ἀρτίαν ὀργάνωσιν τῆς ἀνασκαφῆς, ἥτις προβλέπεται μακροχρόνιος, κατεσκευάσαμεν ἀρκετὰ βοηθητικά κτίσματα: Ἀποθήκην ξυλείας καὶ ἀμαξοστάσιον, ἔνθα σειρὰ δωματίων καὶ ἄλλων συναφῶν χώρων θὰ ἐξυπηρετῇ τὸ τεχνικὸν προσωπικόν. Κατεσκευάσθη ὡσαύτως μέγα ἐργαστήριον συγκολλήσεως καὶ καθαρισμοῦ ἀγγείων, διαστάσεων 5×25 μέτρων (πίν. 163α).

Τὸ κυριώτατον ὅμως ἔργον ὑπῆρξεν ἡ κατασκευὴ μεγάλου στεγάστρου κατὰ τὸ σύστημα Dexion, ὅπερ ἐκάλυψεν ὁλόκληρον τὴν Νοτίαν συνοικίαν τῆς ἀνασκαφῆς (Β καὶ Γ, τέως Μπρόνου 2). Ἔχει διαστάσεις 32×27 μ. καὶ καλύπτει ἔκτασιν 750 περίπου τετρ. μέτρων. Τὰ ὕδατα τῆς στέγης αὐτοῦ, ὡς ἡδὴ ἐλέγχθη, διοχετεύονται εἰς τὴν ἐπὶ τούτῳ κατασκευασθεῖσαν δεξαμενὴν. (Ὅρα πίν. 163, 164α, 165α.) Ἡ κατασκευὴ τῶν σκυροπαγῶν πεδίων, ἔνθα ἐστερεώθησαν οἱ πεσσοὶ τοῦ ὑποστέγου (πίν. 188α, 165α κλπ.) ὑπῆρξεν τὸ δυσκολώτατον ἔργον. Ἐνίοτε ἐθεμελιώθησαν εἰς βάθος μέχρι καὶ 7 μέτρων (πίν. 164β), μέχρις ὅτου συναντήσωμεν στερεὸν ἔδαφος διὰ μέσου τῶν στρωμάτων τέφρας καὶ κισήρεως. Τὸ ἀποτέλεσμα πάντως ὑπῆρξεν ἡ στέγασις παντὸς τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου. Ὁ πίναξ 165α, ὁ ὁποῖος δεικνύει τὸ Νοτιώτατον μέρος τοῦ τομέως Γ, δεικνύει συγχρόνως καὶ τὸ στέγαστρον προτοῦ ἐφαρμοσθῶσιν οἱ πλευρικοὶ τοῖχοι.

Αἱ καθαρῶς ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι, λόγῳ τῶν ἀνωτέρω ἔργων, ὑπῆρξαν καὶ κατὰ τὸ 1969 περιωρισμέναι. Εἰς μὲν τὸν Βόρειον τομέα τῆς ἀνασκαφῆς Α (τέως Ἀρβανίτη 1) ἡρευνήθη συμπληρωματικῶς ἡ τριμερὴς ἀποθήκη (πίν. 166 - 171 καὶ 172α), ἀνεσκάφη ἐντελῶς τὸ δωμάτιον τὸ ἀποκλήθην «μυλῶν» (πίν. 172β, 173, 174 καὶ 175α) καὶ διηνοιχθῆσαν σημαντικῶς αἱ παραπλεύρως σύριγγες (πίν. 175β, 176, 177 καὶ 178α). Εἰς τὴν Νοτίαν συνοικίαν ἀνεσκάφη τελείως μόνον τὸ δωμάτιον τῶν πιθήκων (Β 1, πίν. 199 - 201α), εἰς δὲ τοὺς ὑπολοίπους χώρους ἐσκάφησαν κυρίως μόνον οἱ χώροι τῶν πεδίων τοῦ ὑποστέγου. Τὰ ἀποτελέσματα ὅμως εἶναι λίαν σημαντικὰ εἰς τὸν τομέα τοῦτον. Ὑπάρχουσι δηλαδὴ σαφεῖς σημεῖα, ὅτι ἐντὸς τινων δωματίων, μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν καταστροφὴν τοῦ συνοικισμοῦ, ἦτις ἀναμφιβόλως ἦτο

ρίως εἰς τὸ ἔργον τῶν συρίγγων. Μικρόσωμος ὢν, αἰεὶ εὐδιάθετος καὶ θαρραλέος, μετέδιδε τὴν ἔμφυτον αἰσιοδοξίαν του καὶ εἰς τοὺς ἄλλους. Βαρὺς καὶ ὀλιγόλογος, πολὺπειρος καὶ δραστήριος ὁ ἕτερος ἀρχιεργάτης, ὁ κ. Ἰω. Καραμήτρος, κατηύθυνε μετ' ἴσης δεξιότητος καὶ τὰς ἀνασκαφὰς καὶ τὰ ἔργα συντηρήσεως. Εἰς ἀμφοτέρους εἶναι εὐγνώμων ἡ διεύθυνσις τῶν ἀνασκαφῶν, διότι ἐστερέωσαν ἐκεῖ δικαίαν φήμην ὑπὸ τὰ παρεπώνυμα Big Boss καὶ Mini Boss. Ἰδιαιτέρα εὐγνωμοσύνη ὀφείλεται εἰς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ κληροδοτήματος Ψύχα. Προστρέχει ἀκριβῶς ἐκεῖ, ὅπου ἡ κρατικὴ χορηγία προσκρούει εἰς τὴν δυσκαμψίαν τῶν λογιστικῶν διατυπώσεων. Ἐλπίζεται ὅτι τὸ Ἴδρυμα Ψύχα, τὸ ὁποῖον εὐγενῶς κατέβαλε τὰς δαπάνας ἰδρύσεως τῆς Σχολῆς συντηρητῶν, θέλει βοηθήσει ὅπως καὶ κατὰ τὸ 1970 λειτουργήσῃ ἐν ἀκόμῃ τμημα.

ἀποτέλεσμα σεισμοῦ, εἰσέδυσαν καὶ κατῴκησαν ἐπὶ τι διάστημα οἱ κάτοικοι. Παρεμέρισαν τὰ ἐρείπια καὶ διήνοιξαν προχείρους ὁδούς. Εἰς τμήματα τῶν ἐρειπίων, ἔνθα διετηρεῖτο ἡ στέγη (ἢ ὑπῆρχον ἄλλοι ἄγνωστοι λόγοι), κατῴκησαν καὶ μάλιστα καὶ εἰργάσθησαν ἐπὶ τι διάστημα. Ἐφραζαν διὰ προχείρων τοίχων θύρας καὶ κλίμακας, ἵνα προφυλαχθῶσιν ἀπὸ ἐπικρεμαμένων ἐρειπίων (πίν. 202β, 203α, 216). Κατεσκεύασαν προχείρους μεσοτοίχους εἰς διάφορα μέρη διὰ τὸν αὐτὸν λόγον (πίν. 203α, 211β καὶ 212β). Εἰς τὰ διαμερίσματα εἰσῆρχοντο πολλάκις ἔρποντες διὰ μέσου χαμηλῶν παραθύρων (πίν. 195β καὶ 214β). Ὡνομάσθησαν διὰ τοῦτο τρωγλοδύται κατὰ τὸ ἀνάλογον ὄνομα (Squatters), τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίησεν ὁ Evans προκειμένου περὶ τῶν τελευταίων κατοίκων τῆς Κνωσοῦ.

Τὸ πρᾶγμα εἶναι σπουδαῖον ὡς πρὸς τὴν χρονικὴν διαδοχὴν τῶν φαινομένων τῆς ἐκρήξεως τοῦ 1520/1500. Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἀνασκαφῆς δὲν ἔχομεν δεδομένα ἵνα ὑποστηρίξωμεν, ὅτι οἱ τρωγλοδύται κατῴκησαν ἐπὶ μακρὸν μεταξὺ τῶν ἐρειπίων. Δὲν ἀφῆκαν ἔχνη κεραμεικῆς, ἥτις θὰ ἦτο αἰσθητῶς μεταγενεστέρα τῆς σεισμικῆς καταστροφῆς. Δὲν προέβησαν εἰς πλήρη ἐπισκευὴν ἔστω καὶ ἐνὸς διαμερίσματος. Ἀφ' ἐτέρου ἡ κίσηρις εἰσέδυσε παντοῦ, ἀκόμη καὶ ὑπὸ καταπεσόντας τοίχους καὶ στέγας. Οἱ ὄρθιοι πίθοι τῆς ἀποθήκης Α εὐρέθησαν ὡσαύτως πλήρεις κισήρεως. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι τὰ ρήγματα καὶ αἱ ὀπαὶ τῶν οἰκημάτων ἐκ τοῦ σεισμοῦ ἦσαν ἀκόμη ἀνοικτά, ὅταν τὸ ἡφαίστειον, ἀφυπνισθέν, ἤρχισε νὰ ἐκπέμπῃ τὴν πρώτην κίσην. Τοῦτο ἀληθεύει κυρίως προκειμένου περὶ τῆς συνοικίας Α (τέως Ἀρβανίτη 1), ἔνθα ἡ κίσηρις παντοῦ φθάνει μέχρι τῶν δαπέδων. Εἰς τὰς συνοικίας Β καὶ Γ (τέως Μπρόνου 2) τοῦτο συμβαίνει ὀλιγώτερον. Εἰς τὴν συνοικίαν Γ μάλιστα ἡ κίσηρις σταματᾷ ἐμφανῶς εἰς τὸ ὕψος τῶν ἄνω πατωμάτων. Εἶναι λίαν διδακτικὸν ἐνταῦθα, ὅτι τὰ μὲν ἰσόγεια εἶναι πλήρη λίθων καὶ ὠμῶν πλίνθων μόνον (ἐνίοτε ὑπάρχει μόνον σποδός), πᾶς ἀνοικτὸς χῶρος ὅμως, ὡς αἱ αὐλαὶ Β - Γ καὶ ἡ ὁδὸς Τελχίων (ὅρα κατωτέρω), εὐρέθησαν καλυπτόμενα ὑπὸ κισήρεως μέχρι τῶν δαπέδων.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι, τοῦλάχιστον ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε σκαφικῆς ἐρεῦνης, ὅτι μεταξὺ τοῦ σεισμοῦ ἢ σεισμῶν καὶ τῆς ἀφυπνίσεως τοῦ ἡφαιστείου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διέρρουσε πολὺς χρόνος. Ἴσως δύο ἔτη, ἴσως ἓν καὶ μόνον. Διότι περισσότεροι χειμῶνες ἤθελον σχηματίσει φλοιὸν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων, ὅστις θὰ ἡμύδιζε τὴν κίσην νὰ φθάσῃ μέχρι τῶν δαπέδων. Πάντως ἐλπίζεται, ὅτι ἡ συνέχεια τῶν ἀνασκαφῶν θὰ μᾶς διδάξῃ περισσότερα.

Ἐν ἀκόμῃ ἐνδιαφέρον ἀποτέλεσμα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1969 ὑπῆρξεν ἡ σπουδὴ τῆς προϊστορίας τοῦ συνοικισμοῦ. Εἰς ἓν σημεῖον εὐρέθησαν ἔχνη ἀμιγοῦς Μεσοκυκλαδικῆς περιόδου. Εἰς ἄλλα δὲ σημεῖα, ὅπου κατέστη δυνατόν νὰ φθάσωμεν μέχρι τῆς προεκρηξιακῆς ἐπιφανείας τῆς νήσου, παρουσιάσθησαν ἔχνη τῆς Πρωτοκυκλαδικῆς περιόδου. Περὶ πάντων τούτων θὰ δοθῶν αἱ ἀναγκαῖαι εἰδήσεις εἰς τὰ ἐπόμενα κεφάλαια.

2. Η ΒΟΡΕΙΑ ΣΥΝΟΙΚΙΑ

Τὸ διὰ πρώτην φοράν δημοσιευόμενον ἐνταῦθα συνολικὸν τοπογραφικὸν διάγραμμα (παρένθ. πίν. Α') δεικνύει, ὅτι ἡ ὅλη ἀνασκαφὴ ἐκτείνεται ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον κατὰ μῆκος τῆς ἀλλοτε κοίτης τοῦ χειμάρρου. Κατὰ τὰ ἀρχικὰ στάδια τῆς ἀνασκαφῆς ἐδώκαμεν εἰς τὰ διάφορα αὐτῆς τμήματα τὰ ὀνόματα τῶν ιδιοκτητῶν τῶν ἀγρῶν. Ἡδὴ κρίνεται σκοπιμώτερον νὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τοῦδε ἐκάστη συνοικία διὰ γραμμάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου. Τὸ Βορείοτατον τμήμα (τέως Ἀρβανίτη 1) ὀνομάζεται τομεὺς Α. Τὸ Νότιον τμήμα (τέως Μπρόνου 2) ὀνομάζεται τομεὺς Β (τὸ Ἀνατολικώτερον) καὶ τομεὺς Γ (τὸ Δυτικώτερον), διότι συνέπεσε νὰ χωρίζωνται ἀπ' ἀλλήλων διὰ μιᾶς ὁδοῦ, ἥτις συμβατικῶς ὠνομάσθη «Ὁδὸς Τελχίνων». Τὰ δωμάτια καὶ λοιποὶ χῶροι ἐκάστου τομέως θὰ χαρακτηρίζωνται δι' ἀραβικῶν ἀριθμητικῶν σημείων. Τὸ μεσαῖον, ἄσκαφον εἰσέτι τμήμα (τέως Μπρόνου 1 - 1α) χαρακτηρίζεται προσωρινῶς ὡς «γέφυρα» μετὰ τῶν δύο.

Εἰς τὸν τομέα Α ἡ γνωστὴ ἤδη τριμερὴς ἀποθήκη (παρένθ. πίν. Α') ἀνεσκαφῇ τελειωτικῶς καὶ ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ, ἐφόσον εὐρίσκετο ἤδη ἀσφαλῆς ἐντὸς τοῦ στεγάστρου. Τὰ ἀποτελέσματα εἶναι τὰ ἑξῆς:

Εἰς τὸ διαμέρισμα 1 (τῶν ὀρθίων πίθων) ἐκαθαρίσθη πλήρως τὸ δάπεδον. Ὡς εἶναι γνωστὸν ἐκ προηγουμένων ἐκθέσεων¹ τρεῖς πίθοι ἔκειντο τεθραυσμένοι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὀριζοντίως παραπλεύρως ἀλλήλων. Περιεῖχον μελανὴν λιπαρὰν οὐσίαν, ἧς τὴν φύσιν δὲν εἰχομεν ἐξακριβώσῃ τότε. Σήμερον ἡ οὐσία αὕτη εἶχε χρῶμα ἀνοιχτόφαιον. Δι' ἰσχυροῦ φακοῦ βλέπει τις ἔχνη ἀγάνων καὶ ἀχύρου. Ἐπομένως οἱ πίθοι περιεῖχον ἄλφιτα (κριθάλευρον). Ὁ μυλὼν, πράγματι, εὐρίσκεται παραπλεύρως (ὄρα κατωτέρω).

Μοναδικὸν μέχρι τοῦδε χαρακτηριστικὸν τῆς παρούσης ἀποθήκης 1 εἶναι τὸ πλατὺ παράθυρον τὸ ἀνοιγόμενον εἰς τὸν Ἀνατολικὸν αὐτῆς τοῖχον. Εἰς τὴν Βορείαν αὐτοῦ παραστάδα διετρηεῖτο καλῶς τὸ ἔχνος τοῦ ἀνωφλίου, τὸ ὁποῖον καὶ συνεπληρώθη διὰ σκυροκονίας. Τὸ παράθυρον ἔχει καθαρὸν ἀνοιγμα 2.20 μ. εἰς πλάτος, τὸ δὲ ὕψος μετρεῖ 1.15 μ. Τὸ πάχος τοῦ τοίχου κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι 0.70 μ. Ἡ μεσαία, λιθίνη ράχis τῆς φλιᾶς ἔχει πλάτος 0.40, αἱ δὲ ὑποδοχαὶ τῶν δύο ὀριζοντίων ξύλων ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν μετροῦσιν ἀνὰ 0.15 περίπου.

Ἡ φωτογραφία πίν. 166α παρουσιάζει τὸ παράθυρον ἐκ τῶν ἔσω, ἥτοι ἐκ Δυσμῶν. Ὑπὸ τὴν φλιὰν τοῦ παραθύρου εἶναι ὄραται ἄγνυθες, ἐξ ὧν τὸ διαμέρισμα τοῦτο περιεῖχε πολλὰς δωδεκάδας² καὶ τεμάχια ἄγγείων. Τὸ ἀριστε-

1. Thera I (1967 Season), σ. 28 ἐξ., εἰκόνες 37, 40 καὶ 41 (=ΠΑΕ 1967, σ. 137 ἐξ. πίν. 119γ καὶ 121α-β).

2. Thera II, πίν. 39, 1-2 (=ΠΑΕ 1968, πίν. 116, α-β).

ρὸν ἥμισυ τοῦ κοίλου τοῦ παραθύρου εἶναι εἰσέτι πλήρες κισήρεως καὶ τέφρας. Ἀριστερὰ εἶναι ὀρατὴ ἡ παραστάς τοῦ παραθύρου (ἥτις ἀπετελεῖτο ἐξ ὀρθίου ξύλου) καὶ δεξιώτερον διατηρεῖται τὸ ἀποτύπωμα ξυλίνης στρογγύλης δοκίδος. Πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἴσως πιθανόν, ὅχι ὅμως βέβαιον, ὅτι εἰς τὸ δεξιὸν ἥμισυ διετηρεῖτο τὸ κοίλωμα ὁμοίου στηρίγματος. Δυστυχῶς εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο συνέπεσε νὰ ἀνοιχθῇ ἡ πρώτη δοκιμαστικὴ τάφρος τῆς ἀνασκαφῆς, ἥτις (ἐκ τῶν ἔξω) κατέστρεψε τὸ δεξιὸν ἥμισυ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ παραθύρου¹. Ὁ πίν. 166β δεικνύει τὸ παράθυρον μετὰ τὸν πλήρη καθαρισμόν. Ἡ τριμερὴς αὐτοῦ διαίρεσις διὰ τῶν δύο ξυλίνων δοκίδων εἶναι καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἀσυνήθως πλατέος σχήματός του. Ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ διατηροῦνται τὰ ἐκ χαλίκων καὶ πηλοῦ κεντρικὰ τμήματα τῶν παραστάδων, διότι τὰ ἔξω καὶ ἔσω τμήματα ἀπετελοῦντο ἐξ ὀρθίων ξυλίνων δοκῶν, πλευρᾶς 15 περίπου ἑκατοστῶν. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὴν φλιάν τοῦ παραθύρου, καλῶς ὀρατὴν ἐπὶ τῆς εἰκόνης.

Τὸ μεσαῖον, λίθινον τμήμα τῆς φλιάς ταύτης, ἐκαλύπτετο ὑπὸ λεπτῶν πλακῶν. Εἰς τὴν δεξιάν (Νοτίαν) παραστάδα εἶναι ὀρατὴ παχυτέρα ἡμικυκλικὴ πλάξ, ὡς βάσις ἡμικίονος. Ἐπ' αὐτῆς ἐστηρίζετο ξύλινος ἡμικίον, ὅστις ἀπετέλει τὸ πλαίσιον τοῦ παραθύρου (πίν. 167α). Εἰς τὴν ἀριστεράν (Βορείαν) παραστάδα τοιοῦτος λίθος δὲν εὑρέθη (πίν. 167β). Εἰς τὴν θέσιν του ὑπάρχει ἀβαθὴς ὀπή, ἐντὸς τῆς ὁποίας συγκλίνουν σήμερον τὰ ἄκρα τῆς λεπτῆς λιθίνης πλακὸς τῆς φλιάς καὶ ὅπου προφανῶς ἐστρεφεῖτο τὸ κάθετον ἀντίστοιχον Βόρειον πλαίσιον τοῦ παραθύρου. Ἄς σημειωθῇ ἀπὸ τοῦδε, ὅτι εἰς κάθε θύραν καὶ παράθυρον παρουσιάζονται τὰ αὐτὰ φαινόμενα ἀνὰ τὴν ἀνασκαφήν. Ἡδὴ ταύτην τὴν στιγμὴν ἔχομεν ἄνω τῆς μιᾶς δωδεκάδος ὁμοίας περιπτώσεις. Ἀποτελοῦν πλούσιον ὕλικόν διὰ τοὺς ἀρχιτέκτονας. Τὰ χρησιμοποιούμενα ξύλα εἶναι βεβαίως καὶ κανονικῆς, ὀρθογωνίου ἢ τετραγώνου τομῆς, ἀλλ' οὐχὶ πάντοτε. Ἐνίοτε εἶναι τὸ ἥμισυ κορμοῦ ἐσχισμένου καθεῶς, ὥστε ἡ τομὴ εἶναι ἡμικυκλική. Τὸ κυρτὸν μέρος τίθεται πρὸς τὰ ἔσω ἢ πρὸς τὰ κάτω (ἂν πρόκειται περὶ καταφλίου). Σπανίως τὰ ξύλα ταῦτα εἶναι ἰσοπαχῆ. Ἐνίοτε τὸ ἐν ἄκρον εἶναι διχαλωτόν, εἶχε δ' ἀφεθῇ οὕτω, ὡς βλέπομεν εἰς τὸ ἀποτύπωμα. Ἡ σπάνις τῆς ξυλείας εἶναι ἐμφανής. Πρόκειται συνήθως περὶ μικρῶν δένδρων. Ἐδίδετο ἐνίοτε ἡ ἐντύπωσις (ἐκ τῶν ἀποτυπωμάτων) ὅτι πρόκειται περὶ ἀγριελιάς.

Ἐπὶ τῆς φλιάς τοῦ παραθύρου εὑρέθη μικρὸς ἄωτος κύαθος ἀνεστραμμένος καὶ μικρὰ ἀκόνη ἐκ μαλακοῦ ψαμμολίθου (πίν. 167β). Ἐπειδὴ πλησίον εἶχεν εὑρεθῇ κατὰ τὸ 1968 μικρὰ πλάξ σχιστολίθου μετὰ χαραγμάτων², μοὶ ἐπῆλ-

1. Καλῶς ὀρατὸν ἐπὶ τῶν φωτογραφιῶν Thera I, 1967, σ. 20 εἰκ. 21 καὶ σ. 19 εἰκ. 20 (=ΠΑΕ 1967, σ. 136 πίν. 112β καὶ σ. 135 πίν. 112α).

2. Thera II, πίν. 37, 2 καὶ σ. 47 (=ΠΑΕ 1968, πίν. 119α καὶ σ. 122).

θεν ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ ἀκόννη ἴσως ἐχρησίμευε πρὸς λείανσιν τῆς πλακός, ἵνα χρησιμοποιῇται ἐκάστοτε ἐκ νέου.

Πλησίον τοῦ παραθύρου τούτου εὐρέθη ὁμαὶς ἀγγείων (πίν. 168α) ἀκριβῶς κατὰ τὴν εἴσοδον πρὸς τὸ διαμέρισμα 2 τῆς ἀποθήκης. Τινὰ τούτων ἔφερον λίθινα δισκοειδῆ πώματα, ἅτινα ὅμως ἔκειντο κατὰ γῆς. Ἐν τῶν ἀγγείων τούτων ἐκοσμεῖτο μὲ γραπτούς δελφῖνας, ἐνῶ ἐπὶ τοῦ ὀρθίου πίθου διακρίνονται τὰ λευκὰ καλαμοειδῆ, δι' ὧν κοσμεῖται. Ἡ ἀποθήκη 2 εἶναι γνωστὴ διὰ τὰ ἐκλεκτὰ ἀγγεῖα τὰ ὁποῖα περιεῖχεν, ἡρμηνεύσαμεν δὲ τὸ πρᾶγμα ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ πρὸς Δ. συναπτόμενον «Δυτικὸν δωμάτιον 2» ἦτο θρησκευτικοῦ προορισμοῦ¹. Ὁ πίν. 168β δεικνύει πληρέστερον τὸ κέντρον περίπου τοῦ δωματίου, ἔνθα ἔκειτο ἡ λιβανωτρὶς καὶ πιθανῶς εἰς μικρὸς ζυγός². Πέραν ταύτης πρὸς Δυσμᾶς, ὁ πλήρης καθαρισμὸς ἀπεκάλυψε μικρὸν ἄγραφον πίθον ἰστάμενον κατὰ χώραν (πίν. 169α). Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν ἀνεκαλύφθησαν κατὰ χώραν ἀκέραιον λίθινον ἀγγεῖον (κατωτέρω πίν. 236α) καὶ τμῆμα ἑτέρου, χαλκῆ σμίλη μετὰ τῆς ξυλίνης λαβῆς τῆς μήκους 0.13, μία πρόχους καὶ μία κύμβη ἀνάστροφος (πίν. 169β) καὶ εἰς ἡθμὸς γραπτὸς διὰ λευκοῦ ὡς καὶ ἡ κύμβη (ἀμφότερα πίν. 225.) Ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἡθμοῦ εὐρέθη καὶ μικρὸς ἀσκός (πίν. 226α). Ὁ πίν. 170α δεικνύει πλήρως καθαρισθεῖσαν τὴν φλιάν τοῦ Ἀνατολικοῦ παραθύρου τοῦ διαμερίσματος τούτου, ἐφ' ἧς εὐρέθησαν κατὰ χώραν ὠραιότατα ἀγγεῖα³. Φαίνεται καλῶς ἡ ὀριζοντία ἐσωτερικὴ τετραγώνου τομῆς κοιλότης, ἥτις ἀπετέλει τὴν ἐσωτερικὴν ἐκ ξύλου φλιάν τοῦ παραθύρου. Εἰς τὸ μέσον φαίνεται ἡ κοιλότης ἐγκαρσίου τεμαχίου ξύλου, ἥτις ἦν ὡς τὴν ἐσωτερικὴν πρὸς τὴν ἀντίστοιχον ἐξωτερικὴν ὀριζοντίαν δοκὸν τῆς φλιάς. Εἰς τὸ ὑπερυψούμενον λίθινον κεντρικὸν τμῆμα τῆς φλιάς βλεπομένη πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἐγκοπὴν ἐντὸς τοῦ τοίχου. Ἐκεῖ εἰσέδουε τὸ ξύλινον πλαίσιον τοῦ παραθύρου. Ἀντιστοίχως συνέβαινε καὶ εἰς τὸ ἄνω μέρος, δηλαδὴ ὑπὸ τὸ ἀνώφλιον (ὄρα τὸν πίν. 166β, ἐφ' οὗ φαίνεται καλῶς). Τὰ δύο ὑπολειπόμενα κάθετα πλαίσια τοῦ παραθύρου ἐστερεοῦντο ἄνω καὶ κάτω ἐντὸς τῶν ὀριζοντίων. Ἦσαν ἐπομένως κατὰ τι μικρότερα εἰς μῆκος. Κατωτέρω θὰ εὐρωμεν τὸ αὐτὸ σύστημα εἰς τὰ παράθυρα τῆς ὁδοῦ Τελχίνων.

Τὸ πρὸς Δυσμᾶς συναπτόμενον «Δυτικὸν δωμάτιον» παρέσχε περαιτέρω δείγματα τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτοῦ προορισμοῦ. Κατόπιν πολλῶν προσπαθειῶν ἐπετεύχθη νὰ συγκρατήσωμεν εἰς τὴν θέσιν του τὸ διατηρούμενον τμῆμα τοῦ ἄνω πατώματος ἐκ κτυπητῆς γῆς, πάχους 15 - 20 ἐκ., ἐφ' οὗ πέρυσιν εἶχεν εὐρεθῇ εἰς τὴν θέσιν τῆς ἡ πηλίνης τράπεζας προσφορῶν⁴. Κατέστη δυνατόν,

1. Thera II, σ. 19 κέ. καὶ 31 (=ΠΑΕ σ. 107 κέ. καὶ 114).

2. Thera II, σ. 21 - 2, εἰκ. 12 (=ΠΑΕ 1968, σ. 108-9 πίν. 87β).

3. Thera II, σ. 22 κέ. καὶ πίν. 19 - 20 (=ΠΑΕ 1968, σ. 109 κέ. καὶ πίν. 88 - 9).

4. Thera II, πίν. 31, 1 (=ΠΑΕ 1968, πίν. 103α).

κατόπιν τούτου, νὰ σκάψωμεν τμήμα τοῦ ὑποκειμένου ἰσογείου. Ὡς ἀνεμένετο, τὸ δάπεδον εἶναι ἐστρωμένον διὰ σειρᾶς ἐνδιαφερόντων ἀγγείων. Τὸ ἔργον εἶναι τεχνικῶς δύσκολον καὶ θὰ συμπληρωθῇ κατὰ τὴν ἐπομένην περίοδον. Τὰ ἀγγεῖα ἀφέθησαν εἰς τὴν θέσιν των (πίν. 231α). Εἰς τὴν ἐπίχωσιν ὅμως εἰς βάθος 0.65 ἀπὸ τοῦ πατώματος εὗρέθη ἀξιόλογον εὔρημα, θρησκευτικῆς καὶ τοῦτο σημασίας. Εἶναι ρυτὸν ἐν σχήματι ταύρου, ὑπὲρ αὐτὸ δὲ (0.30 ὑψηλότερον) διεκρίνετο καλῶς στρῶμα κονιάματος, ὅπερ ἀνῆκεν εἰς τὸν καταρρεύσαντα τοῖχον (πίν. 170β). Τὸ εἰδῶλιον (πίν. 171α), μήκους 0.25, εὗρέθη πρακτικῶς ἄθικτον. Ἦτο γραπτὸν δι' ἐρυθρωποῦ χρώματος, μὴ διατηρουμένου καλῶς. (Ὅρα καὶ κατωτέρω.)

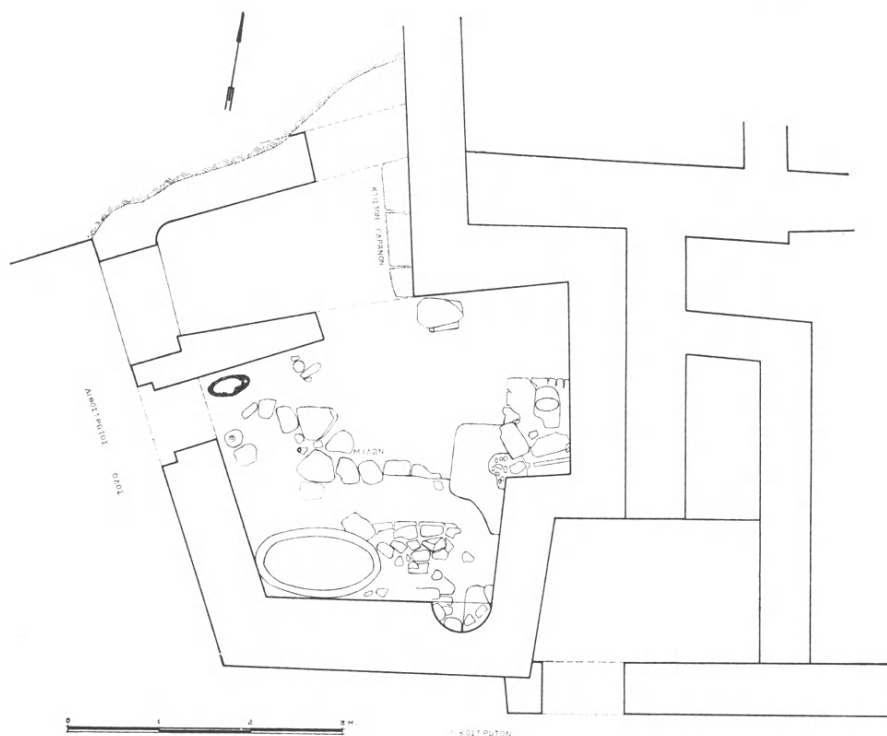
Τὸ τελευταῖον τμήμα τῆς ἀποθήκης (3) ἦτο ἤδη γνωστόν, ὅτι ἔφερεν εἰς τὸ Δυτικὸν αὐτοῦ τμήμα δάπεδον κείμενον χαμηλότερον τοῦ ὑπολοίπου. Τὸ τμήμα τοῦτο ἦτο κυριολεκτικῶς κατάμεστον κεραμεικῆς, κυρίως μεζόνων ἀγγείων καὶ δὴ πίθων. Ἐκεῖ εἶχεν εὗρεθῇ καὶ ὁ πυθμὴν πιθαρίου ὁ περιέχων ἄλφιτα¹. Ἐπὶ τοῦ πίν. 171β φαίνονται οἱ δύο μεγάλοι ὄρθιοι πίθοι οἱ γνωστοὶ ἤδη ἐκ τῆς περυσινῆς περιόδου καὶ παρ' αὐτοὺς τὰ πάμπολλα τεμάχια ἄλλων πίθων ἐντὸς τοῦ βαθυτέρου δαπέδου. Δέκα καὶ τέσσαρες πίθοι καὶ πιθάκια, ὁμοῦ δὲ μετὰ τοῦ τῶν ἀλφίτων δέκα πέντε ἡριθμήθησαν ἐν ὅλῳ, τὰ ὅποια νῦν εἶναι ἀδύνατον νὰ χωρήσωσιν εἰς τὸν στενὸν ἐκεῖνον χώρον (ἐν παράδειγμα πίθου ὅρα πίν. 226β). Θὰ ἐνόμιζέ τις, ὅτι ἀπετέθησαν ἐκεῖ τετραυσιμένα ἤδη καὶ ἐν μέρει τὸ ἐν ἐντὸς τοῦ ἄλλου. Ὁ πίν. 172α δίδει ἰδέαν τινῶν ἐκ τῶν ἀποκατασταθέντων ἐκείνων ἀγγείων, ἅτινα, ἐφ' ὅσον συγχολῶνται, μεταφέρονται εἰς τὰς θέσεις των. Ἔτερα εὐρήματα ἐσημειώθησαν μόνον μαχαιρίδιον χαλκοῦν μετὰ τεσσάρων ἡλῶν, δύο χαλκᾶ τάλαντα ζυγοῦ διαμ. 0.06 περίπου καὶ ὀστῆινος σωλὴν μήκους 8 ἑκατ.

3. Ο ΜΥΛΩΝ Εἰς τὴν Βορείαν συνοικίαν ἀνήκει καὶ ἡ σειρὰ τῶν πρὸς Δυσμᾶς τῆς περιγραφείσης ἀποθήκης χώρων, οἵτινες ἀπετελοῦντο ἐκ δύο τοῦλάχιστον πατωμάτων. Ὀνομάσθησαν διὰ γενικοῦ ὀνόματος «Δυτικά δωμάτια» καὶ φαίνονται νὰ εἶναι ἀντίστοιχα πρὸς τοὺς χώρους τῆς τριμεροῦς ἀποθήκης. Τὸ Νοτιώτερον ἐκ τῶν δωματίων περιέχει μυλολίθους καὶ ὀνομάσθη «μυλὼν». Ἐχει παράθυρον (ὁρατὸν σήμερον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς σύριγγος, ὅρα κατωτέρω), ὅπερ τότε ἐβλεπε πρὸς τὴν ὁδόν. Βορείως συνάπτεται ἕτερον δωμάτιον, οὗ ἡ θύρα ἡνοίγετο πρὸς τὴν αὐτὴν ὁδόν. Τὸ δωμάτιον τοῦτο εἶναι πλακόστρωτον καὶ φέρει ἐναντι τῆς θύρας κτιστὸν θρανίον (εἶκ. 1 καὶ 2).

Ὁ μυλὼν εἶναι τὸ πρῶτον καὶ μόνον ἀνασκαφὴν πλήρως δωμάτιον τῆς παρούσης συνοικίας, διότι ἔπρεπεν ἐντὸς αὐτοῦ νὰ θεμελιώσωμεν πεσσὸν τοῦ στε-

1. Thera II, σ. 52 - 3 (=ΠΑΕ 1968, σ. 125 - 6).

Ὁ μυλῶν (σχέδ. εἰκ. 2) περιεῖχε τὰ ἐξῆς: Παρὰ τὸν Ἀνατολικὸν τοῖχον, πλησίον τοῦ ἀνοιγέντος φρέατος, ὑπάρχει μυλόλιθος ἐκ τραχύτου ἐστερωμένος ἐπὶ λιθίνου ὑποβάθρου, τὸ ὁποῖον κάτωθεν ἦτο κοῖλον (πίν. 173α), πρὸ αὐτοῦ δὲ (δεξιὰ) εἶναι ἐστερωμένη ἐτέρα πλάζ, προφανῶς ἵνα δέχεται καὶ νὰ

Εἰκ. 2. Σχέδιον τοῦ Μυλῶνος.

διοχετεύῃ τὸ ἄλευρον. Ἐντὸς καὶ εἰς τὰ περίξ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ μυλῶνος εὑρέθησαν ἄρκετοὶ μικροὶ καὶ μεῖζονες ἄλλοι μυλόλιθοι ἐκ τραχύτου. Ἐνα τούτων ἐθέσαμεν ἐπὶ τοῦ κτιστοῦ μυλόλιθου, ὥς εἶναι ὁρατὸς ἐπὶ τῆς φωτογραφίας. Δὲν εὑρέθη, φυσικά, κατὰ χώραν. Τοιούτου ἐπιπεδοκύρτου σχήματος μυλόλιθοι, μικροὶ κατὰ κανόνα, εὐρίσκονται συχνάκις ἀνά τὴν ἀνασκαφήν. Εἶναι παρόμοιοι τὸ σχῆμα πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἐπιγονατίδα εἰς δὲ τὴν ὁρολογίαν τῶν ἀρχαίων ἱατρῶν ἡ ἐπιγονατὶς καλεῖται μύλη. Εἶναι ἐπομένως βέβαιον, ὅτι καὶ εἰς ἱστορικοὺς χρόνους ἐχρησιμοποιοῦντο τοιαῦται μύλαι¹.

1. Κατὰ τινὰς ἀρχαίας μαρτυρίας μύλη ἐλέγετο ὁ κάτω μυλόλιθος, ἀλλ' εἶναι σχεδὸν βέβαιον, ὅτι ἡ λέξις ἐχρησιμοποιεῖτο ἀδιακρίτως. Ὁ ἄνω μυλόλιθος ἐνίοτε ἐκαλεῖτο ὄνος,

Πέραν τοῦ μυολίθου πρὸς Νότον ὁ τοῖχος τοῦ διαμερίσματος σχηματίζει ὀδόντωσιν. Ἐσωτερικῶς φέρει ἡμικυκλικὴν κοιλότητα καλυπτομένην ὑπὸ μικρῶν λίθων καὶ ἔτι περαιτέρω εἶδος μικρᾶς πλατείας, καλυπτομένης καὶ ταύτης ὑπὸ πλακωτῶν λίθων (σχέδ. εἰκ. 2), μέχρι τῆς γωνίας τοῦ Ἀνατολικοῦ πρὸς τὸν Νότιον τοῖχον. Ὁ τελευταῖος οὗτος φέρει ἄθικτον κατὰ τὸ ΝΔ. αὐτοῦ ἄκρον μεγάλην καὶ καλῶς διατηρουμένην ἐλλειψοειδῆ πηλίνην λεκάνην ἢ ἀσάμινθον (σχέδ. εἰκ. 2 καὶ πίν. 173β). Τὸ ἐσωτερικὸν ταύτης εἶναι γραπτὸν διὰ λευκῶν καλαμοειδῶν. Ἦτο πλήρης κισήρεως καὶ οὐδὲν ἔδειξεν ἕζημα εἰς τὸν πυθμένα. Ὀλόκληρον τὸ Δυτικὸν δάπεδον τοῦ μυλῶνος καλύπτεται ἀκανονίστως ὑπὸ πλακωτῶν λίθων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔκειντο ὀλίγα εὐτελεῖ μικρὰ ἀγγεῖα. Τὸ μέγιστον ἐκ τούτων εἶναι ὄρατον ἐπὶ τῆς εἰκ. 174α. Τὸ περιεργότερον ὅμως εὑρημα ἀνεκαλύφθη κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου, ἀκριβῶς ὑπὸ τὸ αὐτόθι παράθυρον, τὸ βλέπον πρὸς τὴν σύριγγα. Ἐκεῖ ἀντελήφθη ὅτι τὸ χρῶμα τῆς καθαρᾶς λεπτῆς σποδοῦ ἦτο σκοτεινόν, καὶ δὴ εἰς κανονικὴν γραμμὴν. Ὑπόπτευσα ἀμέσως ξύλινον πλεκτὸν σκεῦος. Ὁ φωτισμὸς δὲν ἦτο λίαν ἐπαρκής. Ἐκάλυψα ἐκ νέου τὸ μέρος ἐκεῖνο καὶ ἀρκετοὺς μῆνας βραδύτερον, ὅτε εἴχομεν πλέον ἀποκτήσει ἡλεκτρικὸν φῶς, ἐνεπιστεύθη τὸν καθαρισμὸν εἰς τὸν Καραμήτρον. Ἀπεδείχθη, ὅτι πράγματι ἐπρόκειτο περὶ κοφίνου ἢ σπυρίδος, πιθανώτατα ἐκ λύγου, ἐλλειψοειδοῦς τομῆς, παρομοίου πρὸς τοὺς καὶ σήμερον πλεκομένους ἐν Κρήτῃ. Ἡ σποδὸς ἦτο πάντως τόσον μαλακή, ὥστε ἐφαίνετο ἀδύνατον νὰ περισωθῇ τὸ σκεῦος, ἀφοῦ καὶ τὸ φύσημα ἀκόμη παρέσυρε τὴν κόνιν. Χάριτες ὀφείλονται εἰς τὸν καλλιτέχνην συντηρητὴν κ. Μαργαριτῶφ διὰ τὸ κατόρθωμα. Ἐκατοστὸν κατόπιν ἐκατοστοῦ ἐκαθαρίζετο ὁ τάλαρος ὑπὸ τοῦ Καραμήτρου καὶ ὁ Μαργαριτῶφ ἐνεπότιζε τὴν κόνιν διὰ καταλλήλου διαλύματος ἀκετόνης. Τὸ σκεῦος ἐζήχθη ἀκέραιον καὶ σήμερον εὐρίσκεται εἰς τὸ Μουσεῖον Θήρας (πίν. 174β).

Ὁ κόφινος εὐρέθη ἄνευ πυθμένου. Τοῦτον εἶχον διαρρήξει εὐμεγέθεις λίθοι,

καὶ τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα ἐξηγεῖται ἐκ τινων ὀγκωδεστέρων μυολίθων, ὧν ἡ ἐπάνω ἐπιφάνεια εἶναι ἀμφικλινὴς ὡς στέγη. Τοῦτο ἐνθυμίζει τὴν ράχιν τοῦ ὄνου καὶ ἐρμηνεύει προσέτι τὸν σαρκαστικὸν ἱαμβὸν τοῦ ΑΡΧΙΛΟΧΟΥ κατὰ τῆς ὀρεινῆς Θάσου (ἥδε δ' ὥστ' ὄνου ῥάχισ. . . κ.λ.π., ἀπ. 17 - 18 BERGK - HILLER). Ὡς φαίνεται, ἐχρησιμοποιοῦντο οἱ ὀγκωδέστεροι ὄνοι ἵνα συντρίψωσιν ἀρχικῶς τὴν κριθήν, τὸν λάθυρον ἢ ἐτέρους σκληροὺς καρποὺς καὶ εἶτα ἐσυνεχίζετο ἡ πλήρης ἀλευροποίησις διὰ τῆς ἐλαφροτέρας μύλης. Τὸ ὕλικόν εἶναι πάντοτε τὸ αὐτό, ἄγνωστον ἂν ἐκ Μήλου. Καλὸν πάντως θὰ ἦτο νὰ ἐξετασθῇ συστηματικώτερον τὸ ὑπάρχον καὶ τὸ διαρκῶς εἰς φῶς ἐρχόμενον ἀφθονον ὕλικόν. Ὁ μυλίας λίθος (αὕτη εἶναι ἡ ἔκφρασις τοῦ ΣΤΡΑΒΩΝΟΣ) δυνατόν νὰ προέρχεται ἐκ Νισύρου. Ταύτην τουλάχιστον θεωρεῖ ὁ πατὴρ τῆς Γεωγραφίας ὡς τὴν πηγὴν τοῦ μυλίου διὰ τοὺς «ἀστυγείτονας» (X 488). Γνωρίζει προσέτι, ὅτι μυλίας λίθος παράγεται ἐκ τῆς ψυχρομένης λάβας τῆς Αἴτνης (VI 269). Ἡ λάβα τῆς Θήρας, ὅπως δῆποτε, εἶναι πολὺ κρυσταλλικὴ καὶ ἀποκλείεται ἡ ἐντοπία προέλευσις τῶν εὐρεθέντων μυολίθων.

πεσόντες ἐντὸς τοῦ σκεύους. Ἀφαιρεθέντος τοῦ κοφίνου, ἀνεφάνησαν τριπτῆρες λίθοι καὶ μικρὰ πήλινα σκεύη (πίν. 175α). Μεταξὺ αὐτῶν διεκρίνοντο ἵχνη τοῦ πλεκτοῦ πυθμένος τοῦ κοφίνου, μετ' αὐτῶν δὲ περισυνελέξαμεν καὶ μερικάς ἀκάνθας θαλασσίου ἐχίνου. Ὁ τάλαρος περιεῖχε προφανῶς ἐχίνους, τὸ δὲ θαλάσσιον τοῦτο λίχνευμα ἦτο, ὡς φαίνεται, καὶ τότε περιζήτητον. Πράγματι, καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς περιοχῆς τῆς ἀνασκαφῆς παρατηρήθησαν ἄκανθαι ἐχίνων.

Μετὰ τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ μυλῶνος μοι ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα, ὅτι τὸ διαμέρισμα τοῦτο ὁλόκληρον εἶναι θρησκευτικοῦ προορισμοῦ. Ἡ θύρα παραπλεύρως τοῦ μυλῶνος ὁδηγεῖ εἰς μικρόν, ἀλλὰ πολυτελὲς δωμάτιον μετὰ ὠραίου πλακοστρώτου καὶ λιθίνου θρανίου ἔναντι τῆς θύρας, ἀναλόγου πρὸς ὅμοια θρανία τῶν Μινωικῶν Ἀνακτόρων. Ἡ ἐγκατάστασις τοῦ μυλῶνος παρουσιάζει σημαντικὴν ἀναλογίαν πρὸς τὸ ἐν ἐκ τῶν τεσσάρων δωματίων τοῦ μικροῦ Μεσομινωικοῦ ἱεροῦ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ. Ἐκεῖ ὑπάρχει ὡσαύτως ἐγκατάστασις μύλης, ἐρμηνευομένη ἐκ τῆς παρασκευῆς οὐλοχυτῶν διὰ τὰς ἱεράς τελετάς. Ἐν Θήρᾳ, ὡς καὶ ἐν Φαιστῷ, ἔχομεν ὡσαύτως τὸ ἱερὸν διαμέρισμα μετὰ θρανίου συναπτόμενον ἀμέσως πρὸς τὴν Βορείαν πλευρὰν τοῦ μυλῶνος. Ἴσως αὐτὸς οὗτος ὁ βασιλεὺς - ἀρχιερεὺς παρεσκεύαζε τὸ ἱερὸν ἄλευρον διὰ τὰς θρησκευτικὰς τελετάς. Ἴσως ταύτην ἀκριβῶς τὴν ἔννοιαν εἶχε τὸ γνωστὸν λαϊκὸν ποίημα, τὸ ὁποῖον ἐκλαμβάνεται ὡς δεῖγμα φιλεργίας ἐνὸς τυράννου:

*Ἄλει, μύλα, ἄλει καὶ γὰρ Πιττακὸς ἄλει
μεγάλας Μιτυλάνας βασιλεύων.*

4. Η ΣΥΡΙΓΓΞ Ἡ Ἑταιρεία Ἡλεκτρισμοῦ (ΔΕΗ) ἐβοήθησε σημαντικῶς τὸ ἔργον μας ἐν Θήρᾳ. Εἰς σχετικῶς βραχὺν χρόνον ἐπεξέτεινε τὸ ἡλεκτρικὸν δίκτυον μέχρι τῆς ἀνασκαφῆς, ἐπρομήθευσεν εἰς ἡμᾶς κατάλληλα δοκάρια ὑποστυλώσεως τῶν συρίγγων καὶ παρεχώρησεν εἰς ἡμᾶς ἡσκημένον ἐργάτην (τὸν κ. Στράτον Δεμερτζήν), ὅστις προΐστατο τοῦ τεχνικοῦ ἔργου. Ὁ καθηγητὴς τοῦ Ε.Μ.Π. κ. Λ. Μούσουλος ἐπεσκέφθη τὰς ἀνασκαφὰς καὶ κατέστρωσε τὸ πρόγραμμα τῆς ὅλης ἐργασίας.

Ἀρχαιολογικῶς ἐξεταζομένου τοῦ πράγματος προέκυψαν αἱ ἀκόλουθοι συνθῆκαι. Πρῶτον, ἡ γενικὴ δυσκολία ἀρχαιολογικῶν παρατηρήσεων ἢ συμφυῆς πρὸς τὴν στενότητα τοῦ χώρου. Δεύτερον καὶ κυριώτερον, ἡ ἀδυναμία ἐλευθέρων κινήσεων, ἥτις δὲν ὑπάρχει, ὅταν τις ἀνασκάπτῃ κατὰ τὰς κλασσικὰς μεθόδους ἐκ τῶν ἄνω. Οὕτω, διὰ τῆς μεθόδου τῶν συρίγγων δυνάμεθα μὲν νὰ ἐλευθερώσωμεν ἐξωτερικῶς ἐν οἰκοδόμημα παρακολουθοῦντες τοὺς τοίχους, δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ εἰσέλθωμεν εἰς αὐτὸ προτοῦ ἀνεύρωμεν τὴν θύραν. Πολλάκις δὲ θύραι δὲν ὑπάρχουσιν εἰς τὰ ἰσόγεια. Ἐν περιπτώσει πολλῶν ἐσωτερικῶν δωματίων ἢ ἀνασκαφῇ αὐτῶν διὰ μόνης τῆς θύρας καταντᾷ δύσ-

κολος καὶ πολυδάπανος. Ἄλυτος δὲ μέχρι τῆς στιγμῆς δυσκολία εἶναι ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἄνω πατώματος, ἐν ᾗ περιπτώσει ὑπάρχει.

Τρίτη περαιτέρω δυσκολία εἶναι ἡ τῶν λίαν ἐτοιμορρόπων κτηρίων. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς παρούσης σύριγγος προσεκρούσαμεν εἰς ἓν τοιοῦτον κτίσμα, τὸ ὁποῖον θὰ καταπέσῃ ἐπὶ τῶν κεφαλῶν μας, ἂν δοκιμάσωμεν τὴν περαιτέρω ἐκσκαφὴν του.

Ἀνεσκάψαμεν, παρ' ὅλα ταῦτα, τοίχους τριῶν τοῦλάχιστον οἰκημάτων διὰ τῆς μεθόδου τῶν συρίγγων. Ἀντελήφθημεν συγχρόνως, ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἐνταῦθα πρόχειροι ξηρότοιχοι, οὓς εἶχον ἀνεγείρει, μετὰ τὴν καταστροφὴν, οἱ «τρωγλοδύται» (ὅρα κατωτέρω). Οὐδαμοῦ συνηντήσαμεν θύραν, μέχρι τῆς ὥρας, ἀλλὰ μόνον ἀνοίγματα παραθύρων. Γενικὴν ἰδέαν τοῦ ἀνοίγματος καὶ τῆς πρώτης ὑποστυλώσεως τῶν συρίγγων δίδει ὁ πίν. 175β. Ἐν περιπτώσει τελικῆς καθιερώσεως τοῦ συστήματος τῶν συρίγγων θὰ ἐπακολουθήσουν μόνιμοι ὑποστυλώσεις.

Εἰς ἓν σημεῖον τῆς σύριγγος ἐβυθίσθη αἰφνιδίως τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς τμήμα τῆς στέγης. Ἐγνωρίζομεν τὸ ἐνδεχόμενον τοῦτο, διότι κατὰ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο εἴχομεν ἐκλεπτύνει τὰ στρώματα, ἵνα διανοιζώμεν τὴν ὁδόν. Ἡ πτώσις τῆς ὀροφῆς ἐγένετο ὑπὸ μορφὴν χωνοειδοῦς ὁπῆς καὶ τὸ μόνον ἀποτέλεσμα ἦτο νὰ περιλουσθῇ ὑπὸ καταιονισμοῦ λεπτοτάτης λευκῆς σποδοῦ ὁ «Mini Boss», ὅστις ἐδέχθη τὸ πρᾶγμα μὲ τὴν εὐθυμον φιλοσοφικὴν του στωικότητα. Κατόπιν τούτου διεκόψαμεν τὴν διάνοξιν τῆς στοᾶς καὶ ἤρχισαμεν τὴν ἀνασκαφὴν ἐκ τῶν ἄνω, δοθέντος ὑπὸ τῶν ἐργατῶν τοῦ ὀνόματος «ἡ βυθισθεῖσα οἰκία» εἰς τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο οἰκοδόμημα.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἔδειξεν ἐντὸς ὀλίγου, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ἐπάνω πατώματος μιᾶς οἰκίας, ἥς ἀπεκαλύφθη ἡ ΝΑ. γωνία. Εἰς τὸν Νότιον τοῖχον παρουσιάσθη μέγα ἀνοίγμα, προφανῶς παραθύρου, ἔχον 1.50 μ. πλάτος καὶ ἰσάριθμον διατηρούμενον ὕψος. Τὰ ἔχνη τῶν ξυλίνων παραστάδων καὶ τῆς φλιᾶς διετηροῦντο ὡς συνήθως. Εἰς τὸ ἀνοίγμα τοῦ παραθύρου ὑπῆρχον ἀκόμη ὀρθιαί δύο ὠμαὶ πλίνθοι διαστάσεων 0.62×0.46 μ. (προφανῶς δύο ἐπὶ ἓνα καὶ ἡμισυν πόδα) ἐκάστη (πίν. 176α). Ἐκεῖ ὅπου ἐπάτουν ἦτο ἐμφανῶς τὸ κατώφλιον, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἔκειτο ἀνεστραμμένη μία κύμβη (πίν. 176α καὶ 233β). Ἐπ' αὐτῆς ἔκειντο τὰ τεμάχια ποτηρίου, ὑπ' αὐτὴν δὲ τὸ χῶμα ἔκρυπτεν ὀστᾶριον μικροῦ ἐριφίου ἢ ἀναλόγου ζώου. Δυστυχῶς εἶναι τόσον κακὴ ἡ διατήρησις τοῦ τοίχου καὶ ἔχει τόσον πολὺ ἀποκλίνει τῆς καθέτου, ὥστε ἡ πτώσις αὐτοῦ εἶναι βεβαία, μόλις προχωρήσῃ ἡ ἀνασκαφὴ. Ἐφωδιάσαμεν διὰ προχείρου στέγης τὸ ἀνασκαφὸν τμήμα καὶ διεκόψαμεν ἐκεῖ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ ἄνωθεν καί, φυσικά, καὶ ἐκ τῆς σύριγγος.

Ὁλίγον Νοτιώτερον ἠγνοίξαμεν νέαν σύριγγα (εἰκ. 1 καὶ πίν. 176β). Συνηντήσαμεν καὶ ἐδῶ ἔδαφος λιθόστρωτον δι' ἀνωμάτων λίθων, ὡς πανταχοῦ μέχρι τοῦδε ἐντὸς τῶν συρίγγων. Ἐπειδὴ ἀνέρχεται ἀνηφορικῶς καὶ μὲ σημαντι-

κλῆν κλίσιν, ὠνομάσαμεν ταύτην «Στενωπὸν τῆς ἀνωφερείας». Ἐπὶ τῶν λίθων τοῦ δαπέδου κεῖνται πηλίνη ἄωτος ἡμιωσειδῆς σκάφη ἀκεραία (πίν. 177α) καὶ ἀρκετὰ ἄλλα ἀγγεῖα, πλὴν ἐξαιρέσεων πάντα τεθραυσμένα. Ὁ πίν. 177β παρέχει ἐτέραν εἰκόνα τῶν ἀγγείων τούτων, τὰ ὅποια προφανῶς ἐκρημνίσθησαν ποθεν.

Εἰς τὸ ἀριστερὸν (Νότιον πλευρὸν) τῆς στενωποῦ ὑψοῦται ὄρθιος εἰσέτι ὁ τοῖχος μιᾶς οἰκίας, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐξέχει ἡ ἐν πίν. 178α φαινομένη «ὕδρορρόη». Πρόκειται περὶ στενομάκρου ἀμφοροειδοῦς ἀγγείου, τοῦ ὁποίου ἀπεθραύσθη ὁ πυθμῆν. Εἶναι ὄντως πιθανόν, ὅτι ἐπίτηδες ἐτέθη ἐκεῖ τὸ ἀγγεῖον, ἵνα προχειρῶς χρησιμεύσῃ ὡς ὕδρορρόη. Δυστυχῶς καὶ τῆς οἰκίας ταύτης οἱ τοῖχοι εἶναι εἰς ἐρειπιώδη κατάστασιν καὶ δὲν εἶναι πιθανόν, ὅτι δύνανται νὰ ἀνασκαφῇ ἄνευ καταρρεύσεως.

Εἰκόνα τῆς εἰσόδου τῆς σύριγγος δίδει ἡ φωτογραφία τοῦ πίνακος 104β ἐν ΠΑΕ 1968. Οἱ ξυλότυποι παλαιότερων φωτογραφιῶν ἔχουσιν ἀφαιρεθῇ καὶ εἰς τὴν θέσιν τῶν ἀρχαίων ξυλίνων πλασιῶν ἔχει τεθῇ σκυροκονίαμα, ἵνα χρησιμεύῃ καὶ ὡς στερέωσις τῶν λιθίνων τμημάτων τοῦ παραθύρου καὶ τῆς θύρας. Τὸ παράθυρον ἀνήκει εἰς τὸν μυλῶνα καὶ ἡ θύρα εἰς τὸν προθάλαμον αὐτοῦ. Κάτω φαίνονται οἱ λίθοι οἱ ἀνήκοντες ἢ εἰς ὁδὸν λιθόστρωτον ἢ ἴσως καὶ εἰς ἕτερον ἀκάλυπτον χώρον. Ἀριστερὰ εἶναι ὁρατὸν τὸ στρῶμα τῆς κισήρεως, ἣτις ἐκάλυπτε τὰ πάντα ἐνταῦθα. Ἀριστερά, ἔναντι τῆς θύρας, ἀρχεται ἡ «Στενωπὸς τῆς ἀνωφερείας».

5. Η «ΓΕΦΥΡΑ» Μεταξὺ τῆς συνοικίας Α (πρὸς Βορρᾶν) καὶ τῶν συνοικιῶν Β - Γ (πρὸς Νότον) κατὰ μῆκος τοῦ τέως χειμάρρου (ὅρα τὸν παρένθ. πίν. Α) ὑπάρχει ἄσκαφος εἰσέτι χώρος. Ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι κρύπτει τὰ σπουδαιότερα τῶν κτισμάτων τῆς συνοικίας. Ἐκεῖ ἠνοίχθη ἡ πρώτη τάφος τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὸ 1967 (Μπρόνου 1 καὶ 1α) καὶ ὀλίγον περαιτέρω πρὸς ΝΑ. εὐρέθη ἕτερον κτίσμα (Ἀρβανίτη 2), ὅπερ, ὡς καὶ τὸ παρούσασθὲν ἐν Μπρόνου 1, συνέκειντο ἐκ πελεκητῶν λίθων. Τὰ κτίσματα ταῦτα παραμένουσιν εἰσέτι ἄσκαφα λόγῳ διαφορῶν ζητημάτων. Συμπληρωματικὴ ἔρευνα ὡς πρὸς τὴν φύσιν αὐτῶν ἔδειξε τὰ ἀκόλουθα:

Τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν¹, ὅπερ εἶχεν ἐκληφθῇ ὡς ἰσόγειον, ἀπεδείχθη οὐ μόνον ὅτι εἶναι πιθανώτατα ἀνώγειον, ἀλλὰ καὶ ὅτι εἰς αὐτὸ ἀνήκει εἰς ἐπιφανειακὸς σχεδὸν τοῖχος, πέρυσιν ἐκληφθεὶς ὡς πιθανῶς μεταγενέστερος². Εἰς τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ ἐπείχωσιν τῆς Δυτ. πλευρᾶς ἐμφανίζονται ἐντὸς τῆς κισήρεως μεταξὺ ἄλλων ἰχνῶν καὶ ὅπαι κυλινδρικάι, διαμέτρου 4 μέχρι 5

1. Ὅρα Thera I, 1967, σ. 35 ἐξ., εἰκόνες 50 - 54 καὶ ἔγχρ. πίναξ Β 5 (=ΠΑΕ 1967, σ. 139 ἐξ. εἰκ. 3 - 4 καὶ πίν. 124α, 125α, γ).

2. Thera II, σ. 9 καὶ εἰκ. 1 (=ΠΑΕ 1968, σ. 90 - 1 καὶ πίν. 67α).

ἐκατοστῶν, ἀνὰ τρεῖς μέχρι πέντε, πλησίον ἀλλήλων. (Ὅραται ἐπὶ τοῦ πίν. 178β εἰς τὸ κέντρον τῆς φωτογραφίας.) Τοιαύτας ὁπὰς παρατηρήσαμεν καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον τῆς ἀνασκαφῆς (Γ4β κατωτέρω). Προέρχονται προφανῶς ἐξ ἐπιμήκων ράβδων ἢ καλᾶμων, ἀλλ' ἄγνωστον ἐν ποίᾳ συναφείᾳ.

Ὁ πίν. 179α δεικνύει κατώφλιον, πρὸ τῆς προσόψεως τῶν πελεκητῶν λίθων, φέρον εἰσέτι τὸν λίθινον ὄλμον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου περιστρέφετο ὁ θαιρὸς τῆς θύρας. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ δωματίου φέρει ὠραῖον πλακόστρωτον (πίν. 179β), ἐπὶ τοῦ ὁποίου (δεξιὰ) εἶναι ὀρατὴ ἡ οἰνοχόη τῶν σταφυλῶν (κατωτέρω πίν. 234α) εἰς ἣν κατὰστασιν εὐρέθη.

Πέραν τῆς προσόψεως ταύτης τῶν ξεστῶν λίθων, ἤτοι πρὸς Νότον, ὑπάρχει λαβύρινθος ἐσωτερικῶν κτισμάτων, ἤτοι δωματίων, διαδρόμων κλιμακοστασίαν ἴσως, ὧν ἡ εἰκὼν εἶναι εἰσέτι ἀσαφής. Ἡ καταστροφή ἐνταῦθα εἶναι μεγάλῃς ἐκτάσεως. Οἱ τοῖχοι εἶναι ἐτοιμόρροποι καὶ κεκλιμένοι, ὥς βλέπει τις εἰς μίαν μεγάλην θύραν ὀρατὴν ἐπὶ τοῦ πίν. 180. Ἐπειδὴ δὲ πρόκειται περὶ τῶν ἀνωγείων διαμερισμάτων, ἡ ἀνασκαφὴ ἐνταῦθα θὰ εἶναι λίαν ἐπίπονος.

Πρὸς τὸ Ἀνατολικὸν μέρος ὁ χεῖμαρρος ἔχει καταφάγει τὴν συνέχειαν τοῦ τοίχου ξεστῆς λιθοδομῆς, αὕτη ὅμως ἀναφαίνεται μετ' ὀλίγον ὡς τοῖχος ξεστῆς ἐπίσης λιθοδομῆς ἀπὸ Β. πρὸς Ν¹. Ἐφέτος ἐξηκριβώθη, ὅτι πρόκειται περὶ ἀνωγείου, τὸ δὲ ὑποκείμενον ἰσόγειον φέρει δύο τετράγωνα παράθυρα βλέποντα πρὸς Ἀνατολὰς. Ὁ καθαρισμὸς τῶν παραθύρων τούτων εἶναι πολὺ διδακτικὸς κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀνασκαφῆς, διότι δυστυχῶς τὰ ἔχνη μετ' οὐ πολὺ ἐξαφανίζονται.

Τὸ καλὺτερον διατηρούμενον τῶν παραθύρων τούτων (πίν. 181α) ἦτο διαστάσεων 0.45×0.45 μ. (προφανῶς ἐνὸς καὶ ἡμίσεος ποδῶν). Τὸ ἀνώφλιον καὶ τὸ κατώφλιον ἦσαν διπλασίον διαστάσεων εἰς μῆκος, ὥστε τὰ ξύλα νὰ ἐρεΐδωνται καλῶς ἐπὶ τοῦ τοίχου, τὸ δὲ πάχος τῶν ξύλων δὲν ὑπερέβαινε τὰ 15 μέχρι 16 ἐκατοστά. Τὸ κάτω ξύλον (τῆς φλιᾶς) ἦτο ἀπελέκητος καὶ στρεβλὸς κορμὸς δένδρου, ὅστις μάλιστα εἰς τὸ δεξιὸν μέρος ἦτο καὶ διχαλωτός. Πάντα ταῦτα διακρίνονται καλῶς εἰς τὸ ἀποτύπωμα, διότι τὰ ξύλα εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις δὲν ἐγκατέλιπον τὸ παραμικρὸν ὀργανικὸν ἔχνος.

Τὸ καθαυτὸ παράθυρον εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις (ὅρα κατωτέρω) φέρει πάντοτε δύο κοιλώματα κάθετα, δεξιὰ καὶ ἀριστερά. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ τῶν ἐρειπίων ὑπὸ τὴν κίσσην τὰ δύο κάθετα ξύλα τοῦ πλαισίου τοῦ παραθύρου ἦσαν εἰς τὴν θέσιν των. Βραδύτερον «ἐξητμίσθησαν» καὶ οὕτως ἀπέμεινε τὸ κοῖλον. Εἰς τὸ μέσον ὅμως τὸ παράθυρον ἦτο κοῖλον καὶ ἔφερεν ἀπὸ δύο μέχρι ἴσως καὶ τεσσάρων ὀριζοντίων ξυλίνων πῆχεων δίκην κιγκλίδων. Ἐκεῖ λοιπὸν εἰσεχώρησε παντοῦ ἡ λεπτὴ κίσση καὶ ἡ σποδός. Οὕτως ἔχομεν σήμερον ἀνάγλυφον τὸ κοιλώμα ἐκάστου παραθύρου μετὰ

1. Thera I, σ. 52, εἰκ. 79 - 80 (=ΠΑΕ 1967, πίν. 133β καὶ 134α).

τῶν ἀποτυπωμάτων τῶν ὀριζοντίων δοκίδων. Ὁ πίν. 181β δεικνύει καλύτερον τὴν κατάστασιν εἰς τὸ παρὸν παράθυρον, ὅπερ ἔφερε τρεῖς ὀριζοντίους κιγκλίδας ἐκ λεπτῶν κορμῶν δένδρων ἐσχισμένων εἰς δύο. Τὸ κυρτὸν τοῦ ἡμικυλίνδρου ἦτο ἐστραμμένον πρὸς τὰ ἔσω, ἡ δὲ πρόσοψις τοῦ παραθύρου ἐδείκνυε τὸ ἐπίπεδον μέρος τῶν δρυφάκτων. Ὡς ἐπὶ τῆς εἰκόνης εἶναι ὁρατὸν, τὸ μεσαῖον δρυφακτον ἦτο παχύτερον τῶν δύο ἄλλων. Τὸ φῶς καὶ ὁ ἀήρ λοιπὸν εἰσήρχοντο διὰ τῶν μεταξὺ σχισμῶν, ὡς συνέβαινε καὶ ἐν Αἰγύπτῳ. Ὁλίγον Βορειότερον ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τοίχου ὑπάρχει πανόμοιον ἕτερον παράθυρον, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν διατηρεῖται εἰς τόσον καλὴν κατάστασιν, ὡς τὸ παρὸν.

Διατηρούμενον κατ' ὀρθὴν γωνίαν πρὸς τὸ παρὸν κτίσμα ὑπάρχει ἕτερον, ὡσαύτως ἐκ ξεστῆς λιθοδομῆς, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ μνημειωδέστερον μέχρι τοῦδε ἀνακαλυφθέν¹. Ἡ πληρესτέρα ἔρευνα ἔδειξεν ὡσαύτως, ὅτι καὶ ἐδῶ τὸ ὁρατὸν τμήμα τοῦ τοίχου ἀνῆκεν εἰς τὸ ἄνω πάτωμα. Εὐρέθησαν μάλιστα ἐντὸς τῆς ἐκ σποδοῦ ἐσωτερικῆς ἐπιχώσεως δύο κολοβὰ χάλκινα τάλαντα ζυγοῦ, τὸ ἐν ἐντὸς τοῦ ἑτέρου. Κάτωθεν ὅμως τοῦ ὁρατοῦ τοίχου, ἐκεῖ ὅπου ἄλλοτε ἐνομίσαμεν ὅτι ὑπῆρχε καθαρὰ σποδός, ἀπεδείχθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ δύο παραθύρων (πίν. 182α). Συνέπεσεν ἡ ἀρχικὴ δοκιμὴ τοῦ 1967 νὰ προσκρούσῃ εἰς τὰ παράθυρα ταῦτα, διὰ τοῦτο δ' ἐθεωρήθη μυστηριῶδες τὸ γεγονός, πῶς τοιοῦτον οἰκοδόμημα ἦτο δυνατὸν νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῆς σποδοῦ καὶ ἄρα νὰ εἶναι χρονολογητέον μετὰ τὴν ἔκρηξιν².

Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην καὶ ὀλίγα μέτρα πρὸς Ἀνατολὰς τῆς ξεστῆς λιθοδομῆς τοῦ Βορειοτέρου οἰκοδομήματος (Μπρόνου 1α) ἀνεκαλύφθη περίεργον καὶ ἀνεξήγητον εἰσέτι σύμπλεγμα, ὀνομασθὲν διὰ γενικοῦ ὀνόματος «πυρά». Ἡ πρώτη μνεῖα τοῦ ἀναφέρεται εἰς τὸ ἡμερολόγιον τῆς Τετάρτης 15 Ὀκτ. 1969 ὡς ἐξῆς: «Ἐν Μπρόνου 1α σκαφὴ βαθύτερα ἐντὸς τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ ἀπεκάλυψε παλαιότερα (ΜΚ) ἀγγεῖα (ἴσως τάφον!) καὶ τεμάχια μεγάλου λιθίνου ἀγγείου...».

Τὴν ἐπομένην (16 Ὀκτ.) ἐσημειοῦτο: «φαίνεται νὰ εἶναι λακκοειδῆς τάφος. Τὸ σήμερον ἀποκαλυφθὲν Βορειότερον ἡμῖς καλύπτεται ὑπὸ μικρῶν σχιστολιθικῶν πλακῶν. Ἐφάπτεται αὐτοῦ ἡ κυκλικὴ κοιλότης, ἐντὸς τῆς ὁποίας εὐρίσκονται τὰ τεμάχια τοῦ μεγάλου λιθίνου ἀγγείου ἐξ ἀνδρσιτικῆς λάβας». Ὁ πίν. 182β ἐπεξηγεῖ τὰς ἀνωτέρω λέξεις τοῦ ἡμερολογίου. Ἀριστερὰ φαίνεται μικρὸν σκάμμα, ἵνα σπουδάσωμεν τὰ ὑποκείμενα στρώματα. Ἡ μνημονευομένη κοιλότης τοῦ πίθου εὐρίσκεται ἄνω ὑψηλότερον καὶ δὲν φαίνεται ἐπὶ τῆς εἰκόνης. Σημειωτέον ὅτι τὰ τεμάχια τοῦ μνημονευομένου λιθίνου πίθου δὲν

1. Thera I, σ. 52, εἰκ. 79 (ἄνω ἀριστερά) καὶ 53, εἰκ. 82 (=ΠΑΕ 1967, πίν. 133β καὶ 134β).

2. Thera I, σ. 53, εἰκ. 82 καὶ σχέδιον εἰκ. 83 (=ΠΑΕ 1967, πίν. 134β καὶ σ. 148 εἰκ. 7).

εὐρίσκοντο ὅλα εἰς τὴν θέσιν των, διότι εἰς νεωτέρους χρόνους εἶχον προσκρούσει ἐπ' αὐτῶν οἱ Ἀκρωτηριανοὶ καὶ τὰ εἶχον χρησιμοποίησει εἰς τὸν ξηρότοιχον τὸν χρησιμεύοντα ὡς ὄχθην τοῦ χειμάρρου. Ὀλίγα τεμάχια ἐκ τοῦ χεῖλους τοῦ ἀγγείου ἀπωλέσθησαν διὰ τοῦτο ὀριστικῶς, ὡς φαίνεται.

ὑπὸ τὰς σχιστολιθικὰς πλάκας ὑπῆρχε στρῶμα πάχους 20 - 25 ἐκ., ὅπερ ἦτο ἰσχυρῶς κεκαυμένον, μελανὸν καὶ περιέχον μικρὰ τεμάχια ἀνθράκων ἐκ θάμνων καὶ ὕλης. Τὸ στρῶμα ἦτο πλήρες τεθραυσμένων ἀγγείων (πίν. 183α), λιθίνων ἐργαλείων καὶ ὀργανικῶν οὐσιῶν. Ἐν ἀγγεῖον, εὐρεθὲν ἀνεστραμμένον ἐπὶ τῆς πυρᾶς, ἦτο πλήρες φάβας, τοῦ γνωστοῦ καὶ μέχρι σήμερον χαρκτηριστικοῦ Θηραϊκοῦ ὀσπρίου (πίν. 183β). Εὐρέθησαν περαιτέρω πυρὴν καὶ λεπίδια ὀψιανοῦ (ἐν ἔχει σχεδὸν ἀκριβῶς 10 ἐκ. μήκους), δύο τριπτῆρες χαλικες καὶ πλάξ (τριβαία), ἐφ' ἧς εἰργάζοντο οἱ τριπτῆρες. Εὐρέθη ὡσαύτως ἀντικείμενον συμπαγὲς καὶ βαρὺ, ἀτρακτοειδὲς ἢ ἀκριβέστερον ἀλαβαστροειδές, ὕψους 0.14, τὸ ὁποῖον φέρει ὀπὴν ἄνω καὶ ἐπένδυσιν ὡσεὶ ἐκ φαγεντιανῆς. Εὐρέθησαν τέλος δύο εἰδῶλια πῆλινα βοῶν, διότι οἱ βόες πρὸς θυσίαν προφανῶς ἦσαν βαρὺ πρῶγμα, ἐθυσιάσθησαν ὅμως πραγματικὰ μικρότερα ζῶα, διότι εὐρομεν ἀρκετὰ ὀστᾶ καὶ τεμάχια δύο κεράτων τράγου ἢ αἰγρός. Τὰ εἰδῶλια τῶν βοῶν ἔχουσιν ἐξαιρετικῶς μακρὰ ρύγχη, ἀλλ' οἱ ρώθωνες καὶ τὰ στόματα ἔχουσι δηλωθῇ μὲ ἀσυνήθην ἐπιμέλειαν (πίν. 184α). Τὰ μήκη τῶν εἰδωλίων εἶναι 10 καὶ 14 ἑκατοστά.

Ἐκ τῶν εὐρεθέντων ἐντὸς τῆς πυρᾶς ἀγγείων τὸ εὐρύστομον πρόχειλον πιθάριον (πίν. 184β) φέρει ἐμπιέστως ἐπὶ τῆς κοιλίας ἐν σύμβολον μᾶλλον ἢ κόσμημα (πίν. 184γ). Ἐν σφαιροειδὲς ἀγγεῖον (πίν. 184δ) φέρει ἐπὶ τοῦ ὤμου καλῶς διατηρουμένην ἀμαυρόχρωμον διακόσμησιν. Ὁ πίν. 184ε παρουσιάζει δύο μικρὰς φιάλας καὶ ὁ πίν. 184ζ τρία σκυφάρια, ἥτοι ἀγγεῖα καλῶς γνωστὰ ὡς σκευὴ θρησκευτικῶν τελετῶν. Πάντα τὰ ἀγγεῖα ἀνήκουσιν εἰς Μεσοκυκλαδικὴν φάσιν παλαιότεραν τῆς τῶν μέχρι τοῦδε ἀνασκαφέντων ἐρειπίων.

Τὸ σύνολον τοῦ κατασκευάσματος, τὸ ὁποῖον καὶ εἰς τὸ ἡμερολόγιον τῆς 17ης Ὀκτ. 1969 ἐξακολουθεῖ νὰ χαρακτηρίζεται ὡς «τάφος», περιβάλλεται ὑπὸ κτιστῶν τοιχωμάτων. Κατὰ τὸ ἡμερολόγιον, ἔχει ἐσωτερικὰς διαστάσεις 1.90×1.30 μ. καὶ τὸν μέγαν ἄξονα ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ἐνθα τὸ τοίχωμα ἔχει τὸ μέγιστον ὕψος, περὶ τὸ 1 μέτρον. Βραδύτερον ὅμως τὰ «τοιχώματα» ἀπεδείχθησαν τοῖχοι διασταυρούμενοι καὶ πρὸς ἄλλους. Ὡς ἐκ τούτου τὸ ζήτημα παραμένει πρὸς λύσιν διὰ τῆς συνεχείας τῶν ἀνασκαφῶν. Τὰ ἀκόλουθα ὅμως ἐξηκριβωμένα γεγονότα προέκυψαν περαιτέρω:

ὑπὸ τὸ κεκαυμένον στρῶμα τὸ ἥδη περιγραφέν εὐρίσκετο λεπτὸν στρῶμα χρώματος, ὑπὸ δὲ τοῦτο ἀνεφάνη ὥραϊον συμπαγὲς δάπεδον ἐξ ἐρυθρωπῆς λάβας τυπείσης εἰς μικρὰ τεμάχια καὶ στερεωθείσης διὰ κτυπήματος καὶ ἴσως καὶ διὰ συνδετικῆς τινος ὕλης. Τὸ εἶδος τοῦτο δαπέδου, τὸ ὁποῖον εἶναι τελείως ἐπίπεδον καὶ ἀσυνήθως ὥραϊας ἐμφανίσεως, ἀνεκαλύφθη καὶ εἰς ἄλλα

μέρη τοῦ τομέως Β (ὄρα κατωτέρω). Ἐπὶ τῆς φωτογραφίας πίν. 185α διακρίνεται καλῶς τὸ δάπεδον εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τῆς εἰκόνης. Τοῦ ἀπομακρυνθέντος μελανοῦ στρώματος τὸ πάχος διακρίνεται ἀκόμη ὑπὲρ τὸ δάπεδον, ἀριστερὰ δὲ οἱ λίθοι, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐκληφθῇ ὡς παρειαι κτιστοῦ τάφου. Εἰς τὸ κέντρον τῆς εἰκόνης, τέλος, φαίνεται λακκοειδὲς ἐπίμηκες κατασκευάσμα καὶ μία πλάξ φαινομένη εἰς τὴν θέσιν της. Αἱ παρειαὶ τοῦ ἐρυθροῦ δαπέδου τελειώνουν ἐδῶ ἤ, ἀκριβέστερον ἴσως, διὰ τὴν διάνοιξιν τοῦ λάκκου ἀπεκόπη τὸ δάπεδον. Ἐπιστεύσαμεν πάντες, ὅτι ὁ λάκκος ἦτο ταφικός, ἂν καὶ αἱ διαστάσεις του μόνον ὀκλάζοντα νεκρὸν ἡδύναντο νὰ περιλάβουν. Ὁ λάκκος ὅμως ἦτο μέχρι τέλους (βάθος 1 μ. περίπου) πεπληρωμένος λίθων καὶ χώματος.

Ὁ πίν. 185β παρουσιάζει τὴν αὐτὴν περιοχὴν τῆς «πυρᾶς», ἀλλὰ κατὰ κάθετον τὸν ἄξονα τῆς φωτογραφικῆς μηχανῆς. Κάτω φαίνεται ὁ λάκκος, ἄνω δὲ τὰ λείψανα τοῦ μνημονευθέντος λιθίνου πίθου. Ἡ κοιλότης τοῦ ἀγγείου διακρίνεται καλῶς. Τὰ ἀνώτερα τεμάχια τοῦ ἀγγείου ἦσαν οὐχὶ εἰς τὴν θέσιν των, διαταραχθέντα, ὡς ἐλέχθη, κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ξηρολιθιάς τοῦ χειμάρρου. Ὁ πυθμὴν ὅμως τοῦ ἀγγείου εὗρίσκετο ἀκόμη εἰς τὴν θέσιν του. (Ἐπὶ τῆς φωτογραφίας ἔχει ἤδη μετακινηθῇ πρὸς καλῦτερον καθαρισμόν.) Ἄμα τῇ ἀφαίρεσει τοῦ πυθμένος τούτου καὶ πέριξ τοῦ ἀντιστοίχου κυκλικοῦ ἀποτυπώματος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἀπεκαλύφθησαν ὄρθια, εἰς τὴν θέσιν των ἀκόμη, ἐξ πολὺ μικρὰ ἀπίοσχημα ἀγγεῖα καὶ λίθινον σκεῦος, τὸ ὁποῖον λόγῳ τῆς ὑποκοίλου ἄνω ἐπιφανείας αὐτοῦ πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς θράνος (σκαμνίνον) (πίν. 186α).

Τὰ μικρὰ ἀγγεῖα ἦσαν ἐξ ἀπλοῦ πηλοῦ καὶ κακῶς ὥπτημένα. Τρία ἐξ αὐτῶν παρέχει ὁ πίναξ 186β. Ἔχουν ὠτία καθέτως ἢ ὀριζοντίως τετρημένα καὶ ὁ χαρακτήρ αὐτῶν εἶναι σαφῶς ἀναθηματικός. Τὸ ὕψος των εἶναι 5 ἕως 6 ἑκατοστά. Ὁ λίθινος πίθος, ὑπερβαίνων τὸ μέτρον εἰς ὕψος, εἶναι ἀξιόλογον ἔργον. Ἐπειδὴ ὁ ἀνδρείτης εἶναι πορώδης, δὲν ὑπῆρχεν ἡ κατάλληλος κόλλα, ἵνα προβῶμεν εἰς τὴν συγκόλλησιν τῶν τεμαχίων. Πρόχειρον τοποθέτησιν τούτων ἐπ' ἀλλήλων παρέχει ὁ πίναξ 187α.

Δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν, ἂν εἰς τὴν «Πυρὰν» ἢ παρὰ τὸν πίθον εὗρέθη τὸ ὀγκῶδες ἀντικείμενον τοῦ πίν. 187β. Ἐνομήσθη ὡς ὄγκος λάβας καὶ ἀπερρίφθη μετὰ τῶν ἄλλων λίθων, μόνον δὲ ἐκ μικρᾶς ἀπολεπίσεως εἶδομεν ἐκ τῶν ὑστέρων, ὅτι πρόκειται περὶ ὀψιανοῦ. Οὐδέποτε ἔτυχεν νὰ ἴδω τόσον μέγαν ὄγκον ὀψιανοῦ (τὸ μῆκος του φθάνει τὰ 50 ἑκατοστά). Πάντες οἱ ἐκ Μήλου χάλικες, οὓς συμβαίνει νὰ γνωρίζω, εἶναι πολὺ μικροτέρων διαστάσεων.

Ἡ φύσις τοῦ ὄλου τούτου συγκροτήματος παραμένει προβληματική, μὲ πιθανωτέραν ἐρμηνείαν τὴν τῶν ἱερῶν τελετῶν ἐπὶ ἀνοικτοῦ χώρου. Ἡ ἔρευνα πάντως δὲν ἔληξεν ἀκόμη ἐκεῖ.

7. Η ΝΟΤΙΑ ΣΥΝΟΙΚΙΑ.
ΦΡΕΑΤΑ

Πέραν τοῦ προηγουμένως περιγραφέντος χώρου πρὸς Νότον ἀπλοῦται ἡ τέως συνοικία Μπρόνου 2, ἥτις νῦν ἀνεσκάφη ἀρκούντως, ὥστε νὰ παρουσιάσῃ εἰκόνα ἀρχιτεκτονικῶς καταληπτὴν (παρένθ. πίν. Α.) Ἐπειδὴ διὰ ὁδοῦ ἀπὸ Β. πρὸς Ν. βαινούσης διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα, τὸ πρὸς Ἀνατολὰς ὠνομάσθη συνοικία Β, τὸ δὲ πρὸς Δυσμὰς συνοικία Γ. Ἡ μνημονευθεῖσα ὁδὸς ἡ χωρίζουσα τὰς δύο συνοικίας πρὸς Βορρᾶν μὲν ἐκδίδει εἰς ἀνοικτὸν χῶρον (αὐλήν;), πρὸς Νότον δὲ εἶναι ἀκόμη κεκαλυμμένη.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Νοτίας συνοικίας ἐπεβλήθη ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι πρωτίστως ἔπρεπε νὰ καλυφθῇ διὰ στέγης τὸ πλακόστρωτον ἀνώγειον διαμέρισμα Β₂ (παρένθ. πίν. Β) προτοῦ ἐπιχειρηθῇ ἡ συστηματικὴ αὐτοῦ ἀνασκαφὴ, ἥτις σημαίνει διάλυσιν καὶ ἀνασύνθεσιν τοῦ δαπέδου τούτου. Διὰ πολλῶν δοκιμῶν (συνέπεια τῶν ὁποίων ὑπῆρξε καὶ ἡ παροῦσα ἀνασκαφὴ, ἥτις πανταχοῦ σχεδὸν εἶναι προκαταρκτικὴ) ἐξηρέθησαν αἱ θέσεις τῶν πεσσῶν. Διὰ νὰ θεμελιωθοῦν καλῶς οἱ πεσσοὶ τοῦ στεγαστροῦ ἔπρεπε νὰ ἀνοίξωμεν φρέατα μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου, ἀρχικῶς δώδεκα, εἰς ᾧ παρέστη ἀνάγκη νὰ προστεθῇ καὶ ἓν δέκατον τρίτον (ἐπὶ τοῦ σχεδίου παρένθ. πίν. Β φέρει τὸν ἀριθμὸν 4α). Θὰ παραθέσωμεν πρῶτον τὰς στρωματογραφικὰς παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἀνοίγματος τῶν φρεάτων.

Τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 φρέαρ ἠνοίχθη ἐκτὸς τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς κατ' εὐθειᾶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Διὰ τοῦτο εἶναι τὸ βαθύτατον πάντων (πίν. 164β). Πέντε σχεδὸν μέτρα εἰσέδυσεν ἐντὸς τῆς κισήρεως καὶ προεχώρησεν ἔτι βαθύτερον μέχρις εὐρέσεως τοῦ στερεοῦ ἐδάφους. Ἐντὸς τῆς κισήρεως συνηντήσαμεν καὶ μελανὰ σημεῖα (ἐκ τῆς ἀποσυνθέσεως ὀργανικῶν οὐσιῶν ἢ ὠμῶν πλίνθων) καὶ πρὸ παντὸς κοιλότητος. Γνωρίζομεν νῦν, ὅτι μείζονες ἢ ἐλάσσονες κοιλότητες ἐντὸς τῆς κισήρεως εἶναι σύνηθες φαινόμενον.

Τὰ φρέατα 2 καὶ 3 παρουσίασαν σημαντικὴν δυσκολίαν, διότι πλησίον αὐτῶν ὑπῆρχον τοῖχοι. Παρὰ τὸ φρέαρ 2 μάλιστα εἰς τοῖχος ἔφερεν ὀρθίαν πηλίνην σωλήνωσιν (ὄρα κατωτέρω). Ἐκεῖ ὅπου ἐστερεώθη ὁ πεσσὸς 3 (πίν. 188α) τὸ φρέαρ παρουσίασεν ὡσαύτως σημαντικὰς δυσκολίας. Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθη καὶ ὁ περιέργου σχήματος λίθος (ὁ προεξέχων ἐντὸς τοῦ φρεάτος ἐπὶ τοῦ πίν. 188β), ὅστις ἡρμηνεύθη ὡς ἄκμων. Εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς φωτογραφίας φαίνεται ἀρκούντως ἐπιμελὲς λίθινον χώρισμα, ἀλλὰ ξηρότοιχος καὶ ἐξ ἀναμείκτων λίθων συγκείμενος. Κατεσκευάσθη ὑπὸ τῶν τρωγλοδυτῶν καὶ ἀφέθη προσωρινῶς εἰς τὴν θέσιν του.

Τὸ φρέαρ τοῦ πεσσοῦ 4 (πίν. 165α κάτω), ἀκριβῶς κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τῆς ἀνασκαφῆς, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὰς περισσοτέρας παρατηρήσεις, κατόπιν βεβαίως σχετικῆς διευρύνσεως τῆς ἀνασκαφῆς. Σπουδαῖον οἰκοδόμημα ἐκ ξεστῆς λιθοδομῆς κρύπτεται ἐκεῖ, ὡς φαίνεται (ὄρα κατωτέρω).

Τὸ φρέαρ 4α παρέσχεν εἰς τὸν πυθμένα φαῖαν ἀργιλλώδη λάβαν ἀρκούντως

σκληρὰν. Ὑπ' αὐτὴν (ἴσως ἐκ τάφου) εὐρέθησαν Πρωτοκυκλαδικῆς ἐποχῆς ἔλγνη, ὡς καὶ εἰς τὸ φρέαρ τοῦ μυλῶνος. Ἐν ὄστρακον τῆς κατηγορίας τῶν μελανῶν στυλβωτῶν φέρει πριονοειδεῖς γραμμὰς (zig-zag) ἐπ' αὐτοῦ.

Ἐτι σπουδαιότερα ἦσαν τὰ ἔλγνη εἰς τὸ βάθος τοῦ φρέατος 6 (ΝΑ. γωνία τῆς ἀνασκαφῆς). Ἡ ἔρευνα ἦτο δύσκολος, διότι τὸ εὐρεθὲν θολωτῶς σκαλιστὸν κοίλωμα, ἴσως Μεσοκυκλαδικὸς τάφος, ἔκειτο ἐκτὸς τοῦ φρέατος κατὰ τὸ πλεῖστον. Ἡ διάμετρος τοῦ κοιλώματος ἦτο ἐν περίπου μέτρον, πρὸς δὲ τὰ ΝΑ. ἐφαίνετο εὐρὺ ἀνοιγμα καὶ λίθοι, ἴσως θύρα. Τὸ ὕψος τοῦ «θαλάμου» ἦτο ἀπὸ 1 μέχρι 1.30 μ., εἰς δὲ τὸ ΒΔ. μέρος τοῦ κυκλικοῦ φαινομένου θαλάμου εἶχον σωρευθῆ ὄστρακα ἐκ μεσαίου μεγέθους ἀγγείων. Τὸ δάπεδον ἔφερε καὶ λίθους. Ἡ φωτογραφία, πίν. 189β, ληφθεῖσα διὰ σπινθήρος, δίδει ἰδέαν τοῦ πράγματος. Τὰ ὄστρακα δὲν ἐμελετήθησαν ἀκόμη. Εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους καὶ πλησίον τοίχου εἰσδύοντος εἰς τὸν πρὸς Ἀνατολὰς ἄσκαφον χώρον ἐκαθάρσθησαν δύο πήλιναι πλάκες ὀρθογωνίου σχήματος (πίν. 190α), μετὰ ἐλαφροτάτης καμπυλότητος. Ἡ πρώτη σκέψις βεβαίως ἦτο περὶ κεράμων, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀβέβαιον εἰσέτι.

Τὸ φρέαρ 6 παρουσίασεν ὡσάυτως ἐνδιαφέροντα λείψανα. Ἐντὸς τῆς κισήρεως παρουσιάσθη καὶ ἐνταῦθα κοιλότης (ἡ τετάρτη εἰς τὴν παροῦσαν συνοικίαν). Τὸ ὑπὸ τὸ στρώμα κισήρεως προσκηρικὸν ἔδαφος εἶναι καὶ ἐνταῦθα φαιδὸν ἀργιλλῶδες, ὡς εἰ ἦτο ἐκ συμπαγοῦς στάκτης ξύλων. Ἐντὸς δὲ τούτου εὐρέθη ἑτέρα κοιλότης (ἴσως τάφος;). Τὰ περισυλλεγένητα ὄστρακα εἶναι στυλβωτὰ Πρωτοκυκλαδικά, χρώματος ἐρυθρωποῦ. Εὐρέθη δὲ καὶ τεμάχιον μαρμαρίνου εἰδωλίου τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Εἰς βάθος μέτρου περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ αὐτόθι χώρου εὐρέθη ὡσάυτως, κατὰ τὴν ἀνόρυξιν τοῦ φρέατος, διπλοῦν δάπεδον. Τὸ ἀνώτερον ἦτο κοινῆς ποιότητος, ἐκ γῆς κτυπητῆς. Ὑπὸ τοῦτο ὑπῆρχε στρώμα λατύπης ἐξ ἐρυθρᾶς λάβας, πάχους 5 ἐκ., μεγέθους τῶν χαλίκων ἀπὸ ἐρεβίνθου μέχρι λεπτοκαρύου. Τὸ ὑπερκείμενον κτυπητὸν δάπεδον φέρει μέρος τῶν χαλίκων εἰς τὴν κάτω αὐτοῦ ἐπιφάνειαν. Ἐπομένως πρόκειται περὶ ὑποστρώματος μᾶλλον παρὰ περὶ χωριστοῦ δαπέδου. Ὑπὸ τοὺς χάλικας τέλος ὑπάρχει τὸ κατώτατον δάπεδον, ὠραιотάτης κατασκευῆς, λειάνσεως καὶ στυλβώσεως ἔτι. Ἀπεκαλύφθη τμήμα μόνον 20 - 25 ἑκατοστῶν (πίν. 190β). Ἐν καιρῷ θὰ ἐξακριβωθῇ ἂν ἐπεκτείνεται καὶ τί ἀκριβῶς εἶναι.

Τὸ φρέαρ 9, τὸ ὁποῖον ἠναγκάσθημεν νὰ ἀνοίξωμεν εἰς τὴν πυκνῶς ὠκοδομημένην συνοικίαν τῆς «Γεφύρας», παρουσίασε τὰ ἑξῆς: Εἰς βάθος 2.50 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας συνηντήσαμεν πίθον κεκλιμένον καὶ τεθραυσμένον, ἐπ' αὐτοῦ δ' ἔκειτο τὸ χωμάτινον πάτωμα ἢ στέγη. Καθαρισθεὶς καὶ φωτογραφηθεὶς ὁ πίθος ἀφηρέθη. Παραπλεύρως αὐτοῦ εὐρέθησαν μικρὸν ἀγγεῖον, τὸ πρῶτον ὄστρακον τρίτωνος τῆς ἀνασκαφῆς, μήκους 0.20, καὶ μέγας χαλῆος μήκους 0.17 ἐκ. Εὐρέθη ὡσάυτως πλησίον λεπτὸν κυκλικὸν πῶμα ἀλαβαστρίνης πυξίδος μετὰ ὀπῆς ἐν τῷ μέσῳ, ἀγνώστου εἰσέτι προελεύσεως.

Τέλος τὸ φρέαρ 10 ἀπέδωσε τὴν ἀκόλουθον στρωματογραφίαν: Ὁ κατώτατος, προεκρηξιακὸς βράχος, ὃν ἐσκάψαμεν μέχρι βάθους 60 ἐκ., εἶναι ἐνταῦθα κιτρινωπὸς ἀργιλλώδης. Ὑπὲρ τοῦτον ὑπάρχει λιθοριπὴ πάχους 1.10 μ., ἥτις ἦτο τυπικὴ καὶ ἀνὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Πύλου, ὅσας ἐπρόκειτο περὶ τεχνητῆς ἐπιχώσεως. Ὑπεράνω αὐτῆς ἦτο τὸ κτυπητὸν δάπεδον αὐλῆς προφανῶς, πάχους 0.10, καὶ ὑπὲρ τοῦτο ἡ ἐπίχωσις τῶν ἐρειπίων τοῦ σεισμοῦ.

8. «H ΒΟΡΕΙΑ ΑΓΑΗ.
H ΟΔΟΣ ΤΕΛΧΙΝΩΝ»

Ὁλόκληρον τὸ μέχρι τοῦδε σκαφὲν τμήμα τῆς Νοτίας συνοικίας (παρένθ. πίν. Α, Β καὶ Γ) διαιρεῖται διὰ τῆς «ὁδοῦ Τελχίνων», βαίνουσας ἀπὸ Β. πρὸς Ν., εἰς δύο συνοικίας, Ἀνατολικὴν (Β) καὶ Δυτικὴν (Γ). Ἀμφότεραι προχωροῦσιν ἐντὸς τοῦ στρώματος τῆς κισήρεως, ἡ μὲν πρώτη πρὸς Ἀν. πέραν τῆς κοίτης τοῦ χειμάρρου, ἡ δὲ δευτέρα πρὸς Δ., ὅπου δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἄλλη ὁδὸς παράλληλος πρὸς τὴν ὁδὸν Τελχίνων (πίν. 188β). Ὅταν ἡ συνοικία ἐσκάφη ἀρκούντως, ὥστε νὰ γνωρίζωμεν ποῦ περίπου θὰ ἀνοίξωμεν τὰ φρέατα τῶν πεσσῶν, παρουσίαζε μέγα σύμπλεγμα μὲ τὸ πλακόστρωτον ἀνώγειον ἐν τῷ μέσῳ (πίν. 191α).

Εἰς τὸ Βόρειον μέρος ἡ ὁδὸς Τελχίνων καταλήγει εἰς «αὐλὴν», ἀνοικτὸν χῶρον ἐν πάσῃ περιπτώσει. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐδῶ ὑπῆρξε διδακτικὴ καὶ ἀπὸ γεωλογικῆς ἀπόψεως. Ἡ κίσσηρις δηλαδὴ, ὅταν ἤρχισε νὰ πίπτῃ ἐξ οὐρανῶν, εἰς μὲν τὸν ἀνοικτὸν τοῦτον χῶρον ἔπεσεν ἀπ' εὐθείας βαθείας, ἥτοι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους (πίν. 191β ἄνω ἀριστερὰ καὶ 192α). Εἰς τὰ ἄλλα ὅμως μέρη ἔπεσεν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων, ἥτοι ἐσταμάτησε πολὺ ὑψηλότερον (ὅρα, ἐπὶ παραδείγματι, τὸν πίν. 193α). Ἐπὶ τῆς φωτογραφίας πίν. 191β, ληφθείσης ἐκ Δυσμῶν, βλέπει τις ἀριστερὰ τὴν αὐλὴν, δεξιὰ δὲ τὸν ὄγκον τῶν ἐρειπίων προτοῦ ἀκόμῃ ἀναφανῆ σαφῶς ἡ ὁδὸς Τελχίνων.

Ἡ φωτογραφία πίν. 192α, ληφθεῖσα ἐκ Νοτιοδυτικῶν, δεικνύει εἰς τὸ βάθος τὴν κίσσηριν, ἥτις καλύπτει εἰσέτι τὴν Βορείαν περιοχὴν τῆς αὐλῆς. Δεξιὰ καθαρρίζουν οἱ ἐργάται τὸ Ἀνατολικὸν καὶ ἀριστερὰ ἀντιστοίχως τὸ δυτικὸν μέρος τῆς αὐλῆς. Προτοῦ ὅμως φθάσωσιν εἰς τὸ βάθος τοῦτο, τὰ πράγματα ἦσαν πολὺ διδακτικά. Τοῦτο φαίνεται ἐπὶ τῆς φωτογραφίας πίν. 192β, ληφθείσης ἐξ Ἀνατολῶν. Δεξιὰ φαίνεται τὸ σάβανον τῆς τέφρας, ὕπερ ὑψοῦτο τέσσαρα περίπου μέτρα ἐπὶ τῆς αὐλῆς, προτοῦ λεπτύνουν τοῦτο αἱ ἀνασκαφαί μας. Ὅρα τὸν εἶναι μέγα κοίλωμα ἐξ ἐκείνων, ἅτινα ἐπανειλημμένως ἤδη συνηντήσαμεν ἐντὸς τῆς κισήρεως, καὶ τὰ ὅποια θεωροῦμεν τὴν γενεσιουργὸν αἰτίαν ὠρισμένων αἰφνιδίων καταβυθίσεων τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ἀνὰ τὸ Ἀκρωτήρι. Κάτω ἐπὶ τῆς φωτογραφίας εἶναι τὸ διαμέρισμα Β5 τῆς συνοικίας Β (παρένθ. πίν. Β) καὶ ἄνω εἶναι ἡ αὐλή. Μετὰ τὸν σεισμόν καὶ προτοῦ ἡ ἔκρηξις ἀποστείλῃ τὴν κίσσηριν, οἱ τρωγλοδύται εἶχον καθαρίσει τὴν αὐλὴν ἐκ τῶν ἐρειπίων. Πρὸς Δυσμὰς (ἄνω ἐπὶ τῆς εἰκόνας) ἐσώρευσαν τοὺς λίθους. Πρὸς

Ἀνατολὰς (κάτω ἐπὶ τῆς εἰκόνης, ἐκεῖ ὅπου πατοῦν τὰ ξύλα) ἐσώρυσαν κυρίως τὰ χώματα καὶ τὰς ὠμὰς πλίνθους. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο σωρῶν ἐδημιούργησαν ἀτραπὸν, ἵνα ἐπ' αὐτῆς κυκλοφορῶσιν. Ἡ σκληρότης τῶν χωμάτων ἐκεῖ ἦτο μεγάλη ἐκ τοῦ ποδοβολητοῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κατέστησαν ὁπωσδήποτε προσιτὴν τὴν ὁδὸν Τελχίνων πρὸς Νότον. Ὅταν ἡμεῖς ἀπεμακρύναμεν τὸν σωρὸν τῶν λίθων ἀπὸ τὸ Δυτικὸν τμήμα τῆς αὐλῆς, ἐδείχθη ὅτι ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ εἶχε σταματήσει ἡ κίσηρις (πίν. 193α). Ὁ σωρὸς ἦτο ἐναργέστατα ἔργον ἀνθρωπίνων χειρῶν (ὅρα τὸ πρόχειρον ἀνάλημμα ἐπὶ τῆς εἰκόνης, ὅπερ ἐχρησίμευεν ἵνα συγκρατῇ τοὺς λίθους ἐν σωρῷ). Ἐπομένως ἡ σώρευσις τῶν λίθων ἔγινε μετὰ τὸν σεισμὸν καὶ κατὰ τὸ μεσολαβῆσαν διάστημα μεταξὺ τοῦ σεισμοῦ καὶ τῆς ἐκρήξεως.

Ἐπὶ τοῦ πίν. 193β φαίνεται τὸ Νότιον πλευρὸν τῆς αὐλῆς, ὁμοῦ μετὰ τῶν χαρακτηριστικῶν ἐρείπιων τοῦ σεισμοῦ καὶ (δεξιὰ) ἡ ἀρχὴ τῆς ὁδοῦ Τελχίνων. Εἶναι κεχωσμένη ὑπὸ τὰ σεισμικὰ ἐρείπια, ἐπ' αὐτῶν δὲ ἐστρώθη κατόπιν ἡ κίσηρις τοῦ ἡφαιστείου (ὄρατὴ ἄνω δεξιὰ). Ὁ πίν. 194α δεικνύει τὴν αὐτὴν περιοχὴν ἐκ Νότου. Ἡ ὁδὸς Τελχίνων ἔχει καθαρισθῇ μερικῶς, φαίνονται ὅμως σαφῶς τὰ ἐρείπια τοῦ σεισμοῦ καὶ ἐπ' αὐτῶν ἡ κίσηρις. Ἐπὶ τῆς φωτογραφίας φαίνονται ὁμοῦ τὸ ἐν παράθυρον τοῦ πλακοστρώτου διαμερίσματος Β2 (δεξιὰ κάτω) καὶ ἡ θύρα, ἡ ὁποία ἦγεν εἰς τὸ διαμέρισμα Γ5 (ἀριστερά, ὑπὲρ τὰ ἐρείπια τῆς ὁδοῦ). Ἡ θύρα φαίνεται καλύτερον ἐπὶ τῆς φωτογραφίας πίν. 194β, εἰλημμένης ὡσαύτως ἐκ Νότου, μετὰ τὸν πλήρη καθαρισμὸν τῆς ὁδοῦ. Ὁ πίν. 195α δεικνύει τὴν ὁδὸν Τελχίνων ἐκ Βορρᾶ, ἥτοι ἐκ τῆς αὐλῆς, ὡσαύτως μετὰ τὸν πλήρη καθαρισμὸν. Ἀριστερὰ φαίνονται ἀμφότερα τὰ παράθυρα τοῦ ἰσογείου τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὸ πλακόστρωτον διαμέρισμα Β2. Δεξιὰ (ἀόρατος) εἶναι ἡ θύρα, ἡ ὁδηγοῦσα εἰς τὸν διάδρομον Γ5, οὗ φαίνεται ὁ τοῖχος. Εἰς τὸ κατάστρωμα τῆς ὁδοῦ λάμπουν ἀκόμη ὡς καθρέπτει οἱ πλακωτοὶ λίθοι γρανιτικῆς λάβας, τοὺς ὁποίους χιλιάδες ποδῶν εἶχον στιλβῶσει κατὰ τὴν μακρὰν χρῆσιν τῆς ὁδοῦ.

Νοτιώτερον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ (ἀόρατον ἐπὶ τῆς εἰκόνης) ἴσταται εἰσέτι ἐν παράθυρον (πίν. 195β), ἄνωθεν τοῦ ὁποίου διατηρεῖται ἄθικτον τὸ γεῖσον ἐκ λεπτῶν πλακῶν σχιστολίθου. Διὰ τοῦ παραθύρου τούτου εἰσῆρχοντο ἔρποντες οἱ τραγλοδῦται ἐντὸς τῶν διαμερισμάτων Γ4. Τὰ ἔχνη των ἦσαν σαφῶς ὄρατὰ ἐπὶ τοῦ κατωφλίου καὶ ἐπιπροσθέτως ἐκ τῆς μετατοπίσεως τῶν ἐρείπιων.

Ἡ μνημονευθεῖσα θύρα, ἡ ἄγουσα εἰς τὸν μέγαν διάδρομον Γ5, εὐρέθη εἰς τὴν κατάστασιν, ἣν δεικνύει ὁ πίν. 196α. Δὲν εἶναι τις βέβαιος, ἂν οἱ λίθοι οἱ φράσσοντες τὴν σχετικῶς μνημειώδη καὶ εὐρύχωρον ταύτην θύραν εἶναι τὰ πεσόντα ἐρείπια ἢ πρόχειρος τοῖχος τῶν τραγλοδυτῶν. Μετὰ τὸν καθαρισμὸν ἀνεφάνη σαφῶς διατηρούμενος ὁ μεσαῖος λίθινος πυρὴν τῶν πλαγίων παραστάδων, ὅστις εἰς τὰς δύο γωνίας ἔφερε τὰ συνήθη ὀρθια ξύλα. Δύο ἐγκοπαὶ εἰς τὸ κατώφλιον ὑποδηλοῦν τὸ ξύλινον πλαίσιον τῆς θύρας, ἥτις ἦτο μονόφυλλος καὶ ἦνοιγε πρὸς τὰ ἔσω (πίν. 196β).

Ὁ πίν. 197α δεικνύει ἐκ Δυσμῶν ἀφ' ὑψηλοῦ τὴν ὁδόν, ἵνα καταστῇ σαφὴς ἡ θέσις τῶν παραθύρων τοῦ ἰσογείου ἐν σχέσει πρὸς τὸ πλακόστρωτον ἀνώγειον διαμέρισμα. Τὰ παράθυρα ταῦτα εἶναι τόσον πολλὰ ἀνὰ τὴν ἀνασκαφὴν (ἤδη νῦν κατέχουμεν δέκα παραδείγματα), ὥστε ἐλπίζομεν νὰ σπουδάσωμεν τὰ τῆς κατασκευῆς τῶν κατὰ τρόπον σαφῆ καὶ ἀναμφισβήτητον. Πρὸς τὸ παρὸν τὰ ἐξῆς εἶναι βέβαια: Τὰ παράθυρα (οὐχὶ πάντα βεβαίως) φέρουν λίθινα πελεκητὰ πλαίσια ἐξέχοντα 3 - 4 ἐκ. ἐκ τοῦ τοίχου. Ἐσω τοῦ λιθίνου πλαισίου ὑπῆρχε δευτέρον ξύλινον, τὸ ὁποῖον ἔφερε δρύφακτον ἢ κιγκλίδωμα ἀποτελούμενον ἐκ τριῶν συνήθως ὀριζοντίων πῆχεων ἢ δοκίδων. Ἦσαν ἐπομένως τὰ παράθυρα οὐχὶ κινητὰ, ἀλλὰ ἀνοίγματα ἐφωδιασμένα διὰ στενῶν σχετικῶς σχισμῶν, ὥστε νὰ εἰσέρχεται ὁ ἀήρ καὶ τὸ φῶς, οὐχὶ ὅμως καὶ ζῶα ἢ πτηνά. Τὸ φῶς εἰς τὸ κλῖμα τῆς Θήρας ἦτο ἐντατικόν, ὡς περίπου καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, ἔνθα ἀνάλογοι σχισμαὶ διωχέτευον περιωρισμένον φῶς. Περισσότερον προσέπιπτε προφανῶς ἐνοχλητικόν.

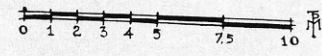
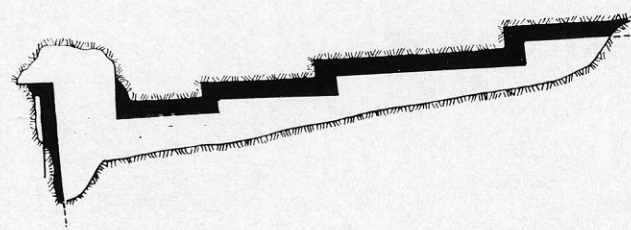
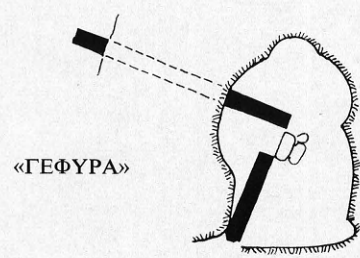
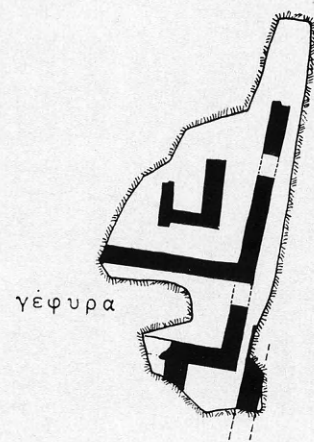
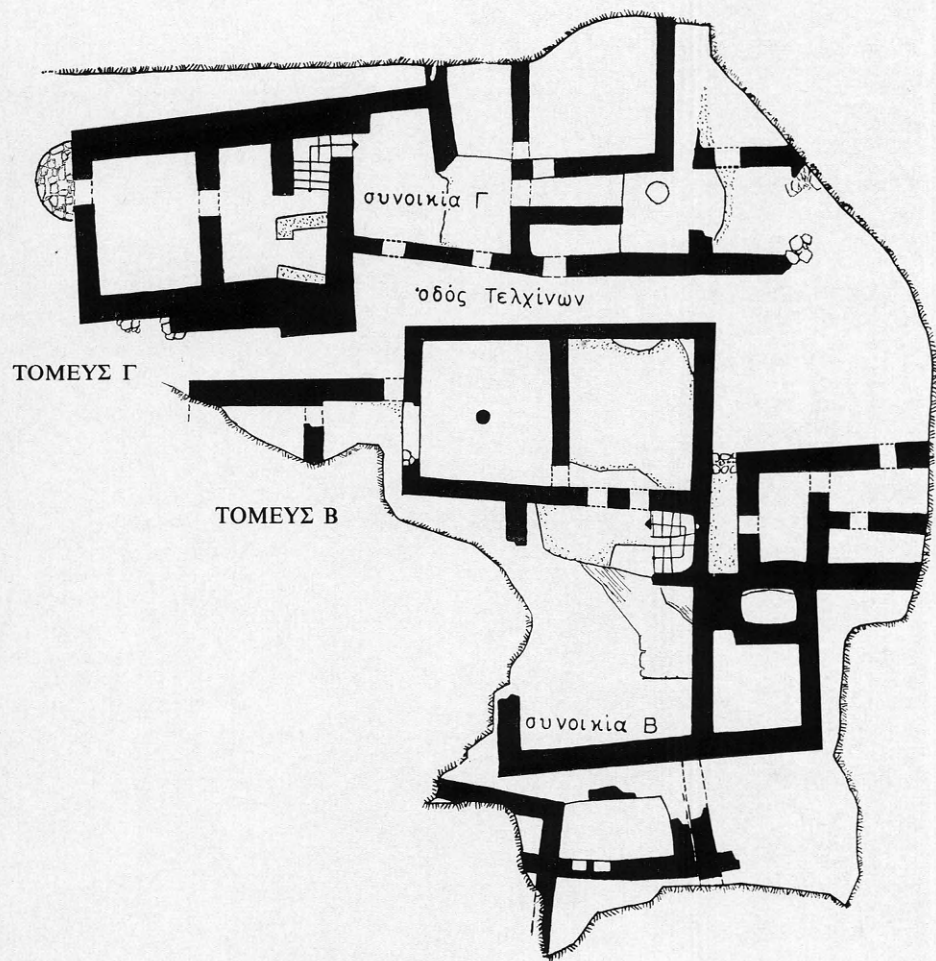
Μετὰ τὴν καταστροφὴν, κόνις, λεπτὴ κίσηρις καὶ ἱλὺς εἰσεχώρησαν εἰς τὰ κενὰ μεταξὺ τῶν παραθύρων καὶ οὕτω διετηρήθησαν τὰ ἀποτυπώματα τῶν ξυλίνων δρυφάκτων. Τὸ Βόρειον παράθυρον τοῦ πλακοστρώτου δωματίου (πίν. 197β) δὲν διετήρησε καλῶς τὴν ἱλύν, ἥτις κατέρρευσε. Τὸ Νότιον ὅμως παράθυρον (πίν. 198α) διετήρησε καλῶς ἐπὶ τῆς ἱλὺς ἔχνη, τὰ ὁποῖα δεικνύουν μίαν τοῦλάχιστον ὀριζοντίαν δοκίδα, τὸ δὲ σύνολον θὰ ἦσαν δύο ἢ τρεῖς. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ὑπάρχουν εἰς ὅλα τὰ παράθυρα δύο κάθετα κενά. Ἀνωτέρω (σ. 160) ἐδόθη μία ἐξήγησις εἰς τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ εἰσχωρήσῃ ἡ ἱλὺς. Αἱ λεπτομέρειαι ὅμως ἀφήνουν πολλὰ σκοτεινὰ σημεῖα, ἅτινα πιθανῶς θὰ διαλευκανθοῦν βραδύτερον. Ὁ παρένθετος πίναξ Γ δίδει ἰδέαν τῆς ὁδοῦ Τελχίνων ἐκ Νότου.

9. Η ΣΥΝΟΙΚΙΑ Β Δύναται τώρα νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, ὅτι ἡ συνοικία Β συνάπτεται πρὸς Βορρᾶν μετὰ τῆς συνοικίας, ἔνθα τὰ κτίσματα ξεστῆς λιθοδομῆς παρέχουν ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον. Τὴν «Γέφυραν» ἀποτελοῦν μερικὰ ἐρείπια, τὰ ὁποῖα ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὸ ἀνοίγμα τῶν φρεάτων 9 καὶ 10.

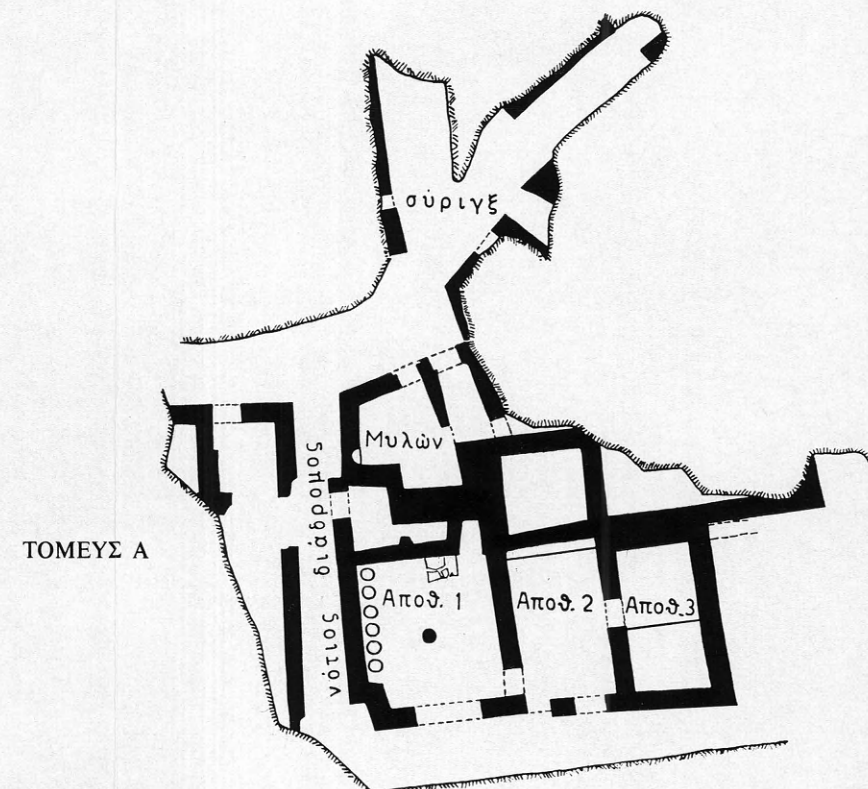
Ὡς ἐλέχθη ἐπανειλημμένως, οὐδὲν σχεδὸν διαμέρισμα ἀμφοτέρων τῶν συνοικιῶν (Β καὶ Γ) ἀνεσκάφη τελειωτικῶς. Διὰ τοῦτο θὰ δοθῇ ἐνταῦθα βραχεῖα περιγραφὴ ἐκάστου χώρου. Τὴν ἀρίθμησιν τῶν χώρων εἰς τὴν συνοικίαν Β ἠρχίσαμεν ἐκ τῆς Βορείας αὐλῆς.

Τὸ δωμάτιον Β1 οὐδόλως ἐθίγη καὶ εἶναι ἕως ἄνω πλῆρες πεσόντων ἐρείπιων καὶ κισήρεως. Τὴν πρὸς τὴν αὐλὴν γωνίαν του (τὴν ΒΔ., ὅρα σταθερῶς τὸ σχέδιον παρένθ. πίν. Β) δεικνύει ὁ πίν. 193β.

Συναπτόμενον πρὸς Νότον εἶναι τὸ δωμάτιον Β2, γνωστὸν ἤδη ἀπὸ τῆς

ΠΑΡΕΝΘΕΤΟΣ ΠΙΝΑΞ Α

Γενικόν Σχέδιον τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Ἀκρωτηρίου.

ΑΠΟΤΥΠΩΣΕΙΣ 31-7 2,9,10,13-8 - 1968 ΚΑΙ

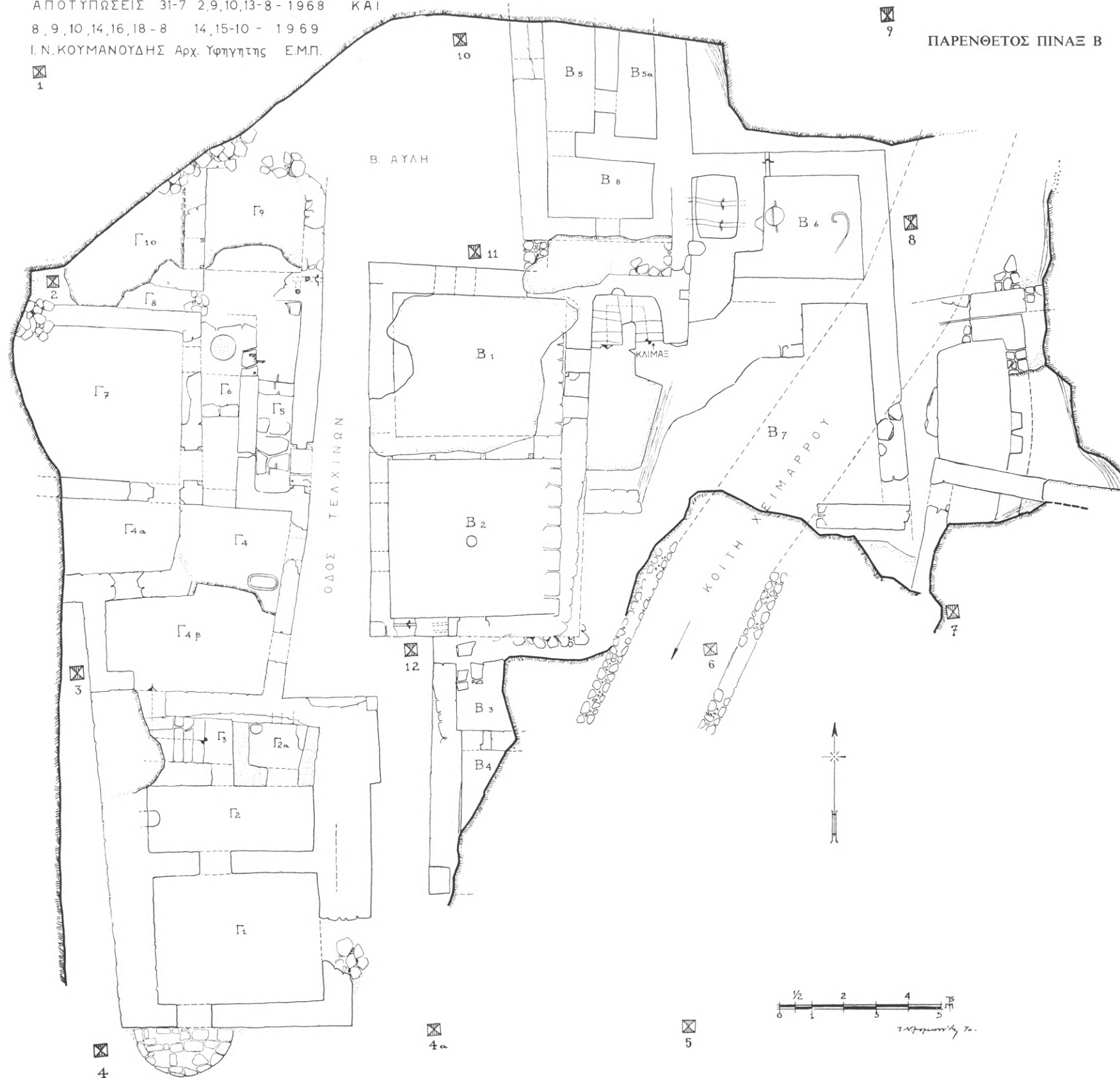
8,9,10,14,16,18-8 14,15-10 - 1969

Ι.Ν.ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ Αρχ. Υψηλότης Ε.Μ.Π.

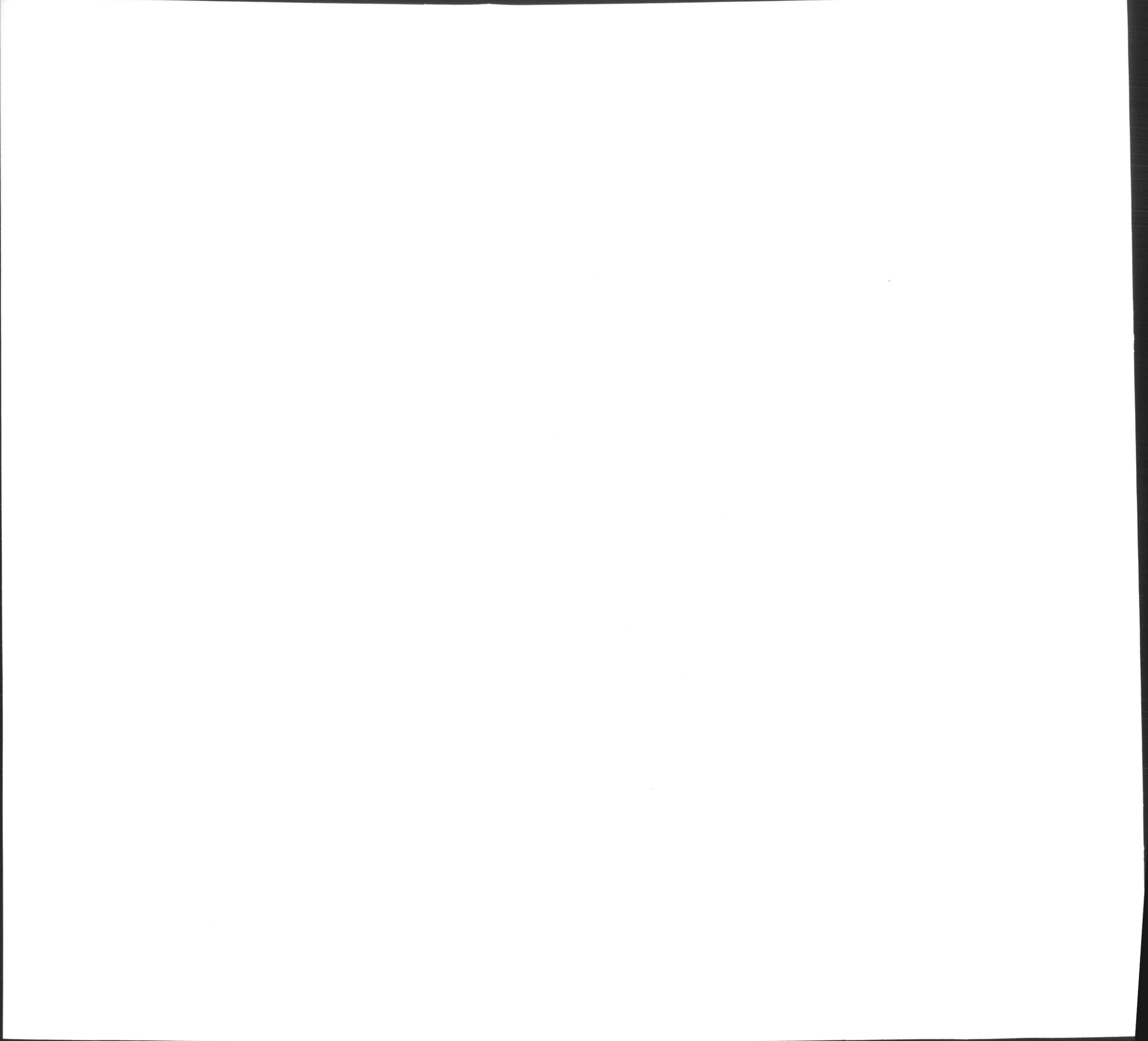
1

9

ΠΑΡΕΝΘΕΤΟΣ ΠΙΝΑΞ Β

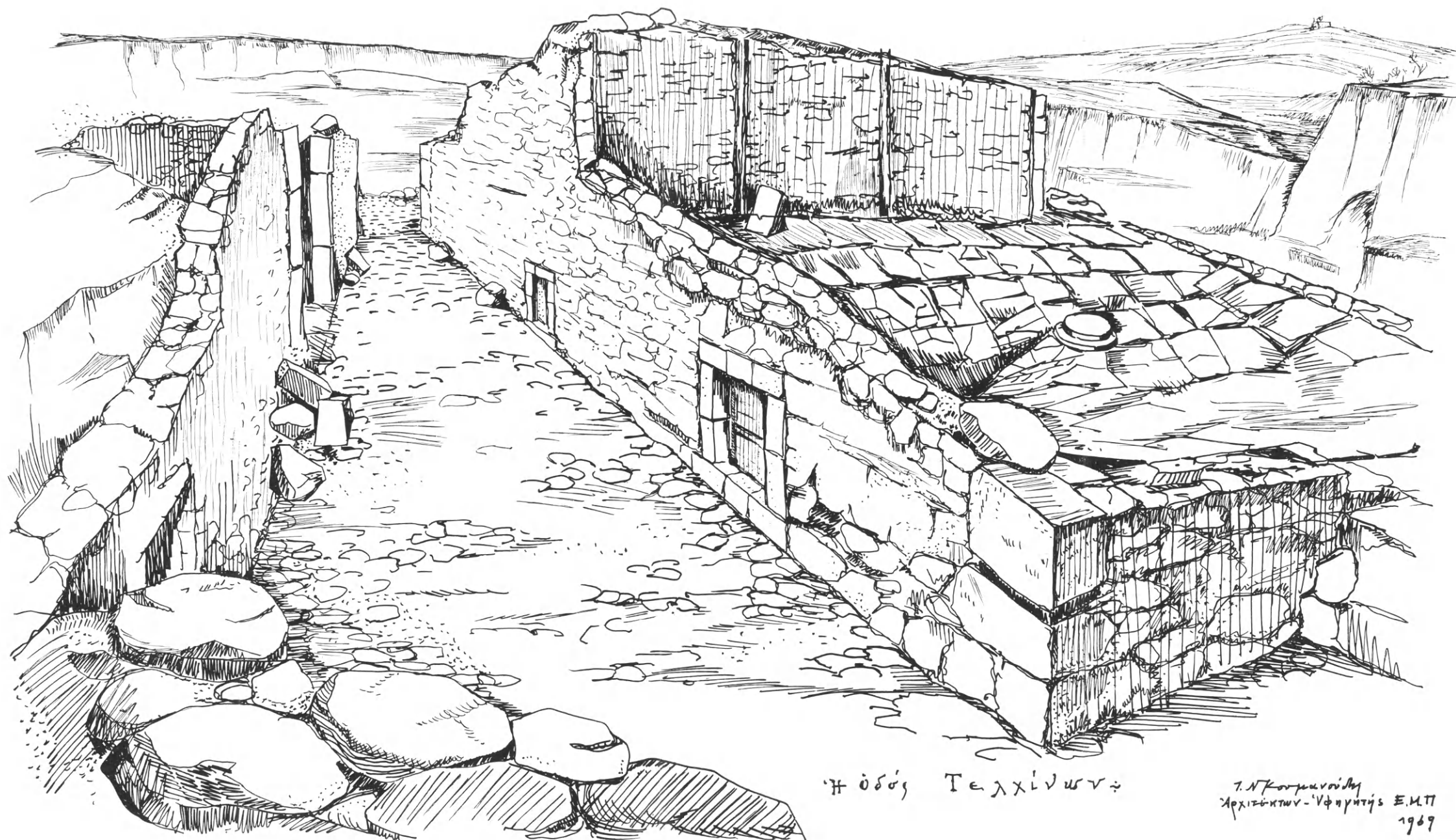

Σχέδιον τῶν τομέων Β (δεξιά) καὶ Γ (ἀριστερά).

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ ΘΗΡΑΣ
ΘΕΡΟΣ 1969

ΠΑΡΕΝΘΕΤΟΣ ΠΙΝΑΞ Γ

Ἡ ὁδὸς Τελχίνων

Γ. Ν. Κορμυνοπούλου
Ἀρχιτεκτων-Ὑψηλότης Ε.Μ.Π.
1969

Ἰχνογράφημα τοῦ χώρου Β 2, τῆς ὁδοῦ Τελχίνων καὶ τοῦ τομέως Γ (ἀριστερά).

1. [illegible]

προηγούμενης ανασκαφικῆς περιόδου¹. Ἐκτοτε εἶχεν αναγνωρισθῇ, ὅτι τὸ ἐλαφρῶς βυθισμένον πλακόστρωτον μετὰ κίονος ἐν τῷ κέντρῳ εἶναι τὸ δάπεδον ἀνωγείου δωματίου. Ἡ παροῦσα ανασκαφὴ ἀνεῦρε τὰ περιγραφέντα ἤδη παράθυρα τῆς ὁδοῦ Τελχίνων, τὰ ὁποῖα ἀνήκουσιν εἰς τὸ ἰσόγειον. ('Ανωτέρω σ. 168 καὶ πίν. 197 καὶ 198α.) Ὁ πίν. 198β δεικνύει τὸ δωμάτιον τοῦτο, μετὰ τοῦ ἐνὸς παραθύρου ὁρατοῦ, ἐκ τοῦ ὕψους τῆς συνοικίας Γ (ὄρα κατωτέρω).

Τὰ πρὸς Νότον συναπτόμενα διαμερίσματα Β 3 καὶ Β 4 δὲν παρέστη ἀνάγκη νὰ ανασκαφῶσιν εἰς βάθος, ὥς ἐκ τούτου οὐδὲν εἰσέτι γνωρίζομεν περὶ τοῦ προορισμοῦ των. Γνωρίζομεν ὅμως τὸν δραματικὸν τρόπον τῆς καταστροφῆς των. Ὁ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Τελχίνων τοῖχος τῆς πρὸς Δυσμᾶς συνοικίας (Γ1 - Γ2) κατέπεσεν ὁλόκληρος πρὸς Ἀνατολὰς, ἐπικαλύψας τὰ δωμάτια ταῦτα. Ὑπάρχει πάντως φόβος, ὅτι ἡ κοίτη τοῦ χειμάρρου ἐβλάψεν ἐνταῦθα τὰ βαθύτερα στρώματα.

Κάμπτοντες ἐντεῦθεν πρὸς Βορρᾶν ἔχομεν χώρους ἐν μέρει ἀσκάφους καὶ ἐν μέρει κατεστραμμένους ὑπὸ τοῦ χειμάρρου, μέχρις ὅτου φθάσωμεν εἰς τὸ διαμέρισμα Β6, γνωστὸν ὡς «Δωμάτιον τῶν πιθήκων». Ἐξακολουθεῖ καὶ ἐνταῦθα ἡ διαταραχὴ ἐκ τῶν ὑδάτων τοῦ χειμάρρου, ἐπισυμβᾶσα εἰς ἄγνωστον ἐποχὴν, δυναμένην ὅμως νὰ ἀναχθῇ τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ πρωίμου 4ου μ.Χ. αἰῶνος. Ὅντως, ἐπὶ τοῦ παχέος Ἀνατολικοῦ τοίχου τῶν διαμερισμάτων τούτων εὐρέθη χαλκοῦν νόμισμα πολὺ καλῆς διατηρήσεως (πίν. 189α), ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὐχερῶς ἀνεγινώσκετο τὸ ὄνομα CONSTANTIUS. Ἐπομένως τὸ στρῶμα χρονολογεῖται εἰς τὸ α' τέταρτον τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος². Τὸ νόμισμα ἦτο στερεῶς προσκεκολλημένον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἐνὸς τῶν ἀνωτάτων λίθων τοῦ τοίχου, ὁ ὁποῖος σχεδὸν μόνον ἐν θεμελίῳ διατηρεῖται. Ἐπομένως ἔκτοτε ἤδη εἶχε φθαρῇ ὁλόκληρος αὕτη ἡ περιοχὴ ὑπὸ πλημμυρῶν καὶ διαβρώσεως, ὥς ἤδη ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς ανασκαφῆς εἶχομεν διαγνώσει³.

Εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ χώρου Β6 ἡ διαβρωτικὴ καταστροφή εἶναι ἀκόμη ἐμφανής. Ἡ στρωματογραφία τοῦ τμήματος τούτου εἶναι χαρακτηριστικὴ (πίν. 199α). Τὸ ἀνώτατον στρῶμα ἀποτελεῖται ἐκ κτυπητοῦ πηλοῦ με ἐλλειψοειδεῖς ὁπὰς καὶ μίαν στρογγύλην. Ἦσαν αἱ δοκοὶ τῆς ὀροφῆς. Ἀποτύπωμα μιᾶς ὀριζοντίας δοκοῦ εἶναι ὡσαύτως ὁρατόν. Τὸ πάχος τοῦ στρώματος τούτου εἶναι 20 μέχρι 25 ἑκατοστῶν. Ἀκολουθεῖ στρῶμα λεπτῆς ἄμμου πάχους 50 - 70 ἐκ. καὶ ὑπὸ τοῦτο ἕτερον στρῶμα λεπτοτάτης ἰλὸς πάχους 40 - 45

1. Thera II, πίν. 8 - 9 (=ΠΑΕ 1968, πίν. 73 - 4).

2. Ἐπὶ τῇ βάσει ἀντιτύπου τῆς ἀνωτέρω φωτογραφίας ἀποσταλέντος εἰς τὸ Νομισματικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν ἡ διευθύντρια τούτου Κυρία Μ. Οἰκονομίδου εἶχε τὴν εὐγενῆ προθυμίαν νὰ ἀπαντήσῃ, ὅτι ἀνήκει εἰς Κωνσταντίνον τὸν Β' ὡς Καίσαρα, 324 - 337, μετὰ τὴν ὁποίαν χρονολογίαν λαμβάνει τὸν τίτλον τοῦ Αὐγούστου.

3. Thera I, 1967, σ. 50 καὶ 55 (=ΠΑΕ 1967, σ. 146 καὶ 147).

ἐκατοστῶν. Τὸ ἥμισυ τοῦ χείλους ἐνὸς πίθου (προϊστορικοῦ, ἐννοεῖται), ἔχει ἐνσφηνωθῇ μεταξὺ τῶν δύο τούτων στρωμάτων. Τὸ κατώτατον τέλος στρώμα, τὸ μόνον ἀπομεῖναν ἐκ τῆς ἀρχικῆς καταστάσεως, εἶναι λεπτὴ κίσηρις ἀπὸ 12 μέχρις 20 ἐκατοστῶν πάχους.

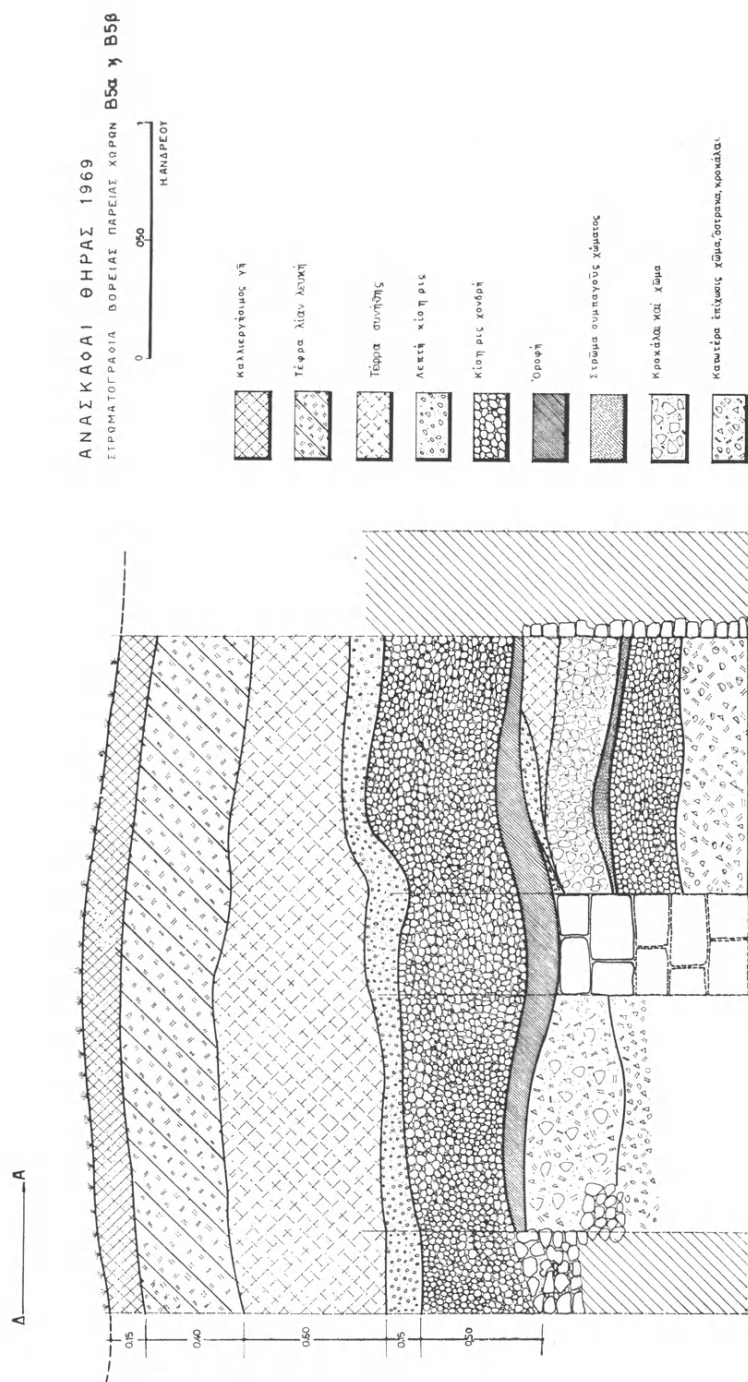
Εὐτυχῶς τὸ Βόρειον τμήμα τοῦ Β6 (πίν. 199β) παρέμεινεν ἄθικτον ἀπὸ τῶν πλημμυρῶν, κατὰ μήκος δὲ τοῦ Βορείου τοίχου εἶχον καταπέσει ἐκ τοῦ ἄνω πατώματος ἄφθονα κονιάματα μετὰ τοιχογραφιῶν. Τὸ μέγιστον ἐξ αὐτῶν (περὶ τὰ 90 ἐκ. μήκους) φέρει δύο πιθήκους κυανοῦ χρώματος, δυστυχῶς οὐχὶ στερεοῦ. Μέρος τοῦ χρώματος, κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν τεμαχίων, παραμένει ἐπὶ τῆς σποδοῦ. Πολλὰ ἄλλα τεμάχια φέρουν λείψανα τῶν αὐτῶν ζώων, ἄλλα δέ, ἴσως ἐκ τῶν παρυφῶν τῆς κυρίας παραστάσεως, δεικνύουν γραμμάς καὶ σπείρας. Τὰ τεμάχια ἀνευρίσκοντο ἀναμειξ μετὰ πλακῶν λεπτῶν λιθίνων (πίν. 200α), αἱ ὁποῖαι καὶ εἰς τὴν συνοικίαν Α συνώδευον τὰς περυσινὰς τοιχογραφίας τοῦ «Ἀφρικανοῦ». Φαίνεται ὅτι τὰ σπουδαιότερα διαμερίσματα τῶν ἄνω πατωμάτων ἦσαν ὅλα πλακόστρωτα. Ὅμοῦ μετὰ τῶν περιγραφέντων λειψάνων εὐρέθη καὶ τεμάχιον μαρμάρου (πίν. 200β) Παρίου, ὡς νομίζω, τὸ ὁποῖον ἄγνωστον εἰς τί ἐχρησίμευεν.

Εἰς τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου τούτου εὐρέθησαν ἀγγεῖα πολλά, ὠραῖα καὶ (τινὰ τοιῶχιστον) σαφοῦς θρησκευτικῆς σημασίας. Εἰς πῖθος περιεῖχεν ἴσως τὸ ἱερὸν ἔλαιον. (Κατωτέρω σ. 186 καὶ πίν. 234γ.) Ἔτερα γραπτὰ ἀγγεῖα εἶναι ἐπιμελοῦς κατασκευῆς, τινὰ εἰσηγμένα καὶ ἐν ἰδιαιτέρως καλῆς Μινωϊκῆς (ΜΜ ΙΙΙ) παραδόσεως. Τὴν 1ην Σεπτεμβρίου εὐρέθησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου πέντε μικρὰ ραμφόστομα προχοῖδια, μία ἀκεραία σκυφοπρόχους, μικρὸν ἀπιόσχημον ἀγγεῖον μετὰ κύκλων γραπτῶν, μεγάλη ὠραία εἰσηγμένη πρόχους μετὰ «κισσοῦ», μικρὰ ἀναθηματικὰ κυάθια καὶ ἄλλα εἰσέτι ἐλλιπέστερα σκεύη. Τὴν Παρασκευὴν 3 Ὀκτωβρίου εὐρέθησαν καὶ νέα ἀνάλογα σκεύη ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ὧν μετὰξὺ σειρὰ μικρῶν ραμφοστόμων μαστοπρόχων. Τινὰ ὄστρακα, λίαν ἐλλιπῆ δυστυχῶς, εἶναι ἐνδιαφέροντα.

Εἰς τὸ αὐτὸ δάπεδον διακρίνεται ἐγκοπὴ τις ἀσαφὴς πρὸς τὸ παρόν. Εἰς δὲ τὸ Δυτικὸν ἄκρον, σύρριζα πρὸς τὸν τοῖχον, εὐρέθη ἡμισφαιρικὴ βοθροειδὴς κοιλότης. Ἐντὸς αὐτῆς ὑπῆρχον χάλικές τινες καὶ τεμάχιον λιθίνου ὀχετοῦ σχήματος ἀνεστραμμένου Π (πίν. 201α).

Πρὸς Δυσμὰς τοῦ δωματίου τῶν πιθήκων ἐξετείνετο ἐν διαμέρισμα, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ συγχρόνως καὶ τὸ σύνορον τῆς Βορείας αὐλῆς πρὸς Ἀνατολάς. Εἶχε λάβει τὸν προσωρινὸν ἀριθμὸν Β5. Ἡ ἀνασκαφὴ ὁμῶς ἔδειξεν, ὅτι ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν χώρων. Ἐκ τῶν δύο Βορειοτέρων Β5α καὶ Β5β ὁ πρῶτος ἴσως ἦτο κλιμακοστάσιον. Ὁ Νοτιώτερος χώρος (Β8) φαίνεται σύννηθες δωματίον (παρένθ. πίν. Β).

Τὰ διαμερίσματα ταῦτα παρουσίασαν διδακτικὰ φαινόμενα τῆς καταστροφῆς. Ἐκαλύπτοντο ὑπὸ ὀριζοντίου στρώματος κτυπητοῦ πηλοῦ, μόλις ἀφηρέθη

Εἰκ. 3. Τομὴ διὰ μέσου τῶν στρωμάτων τῆς Β. αὐλῆς καὶ τοῦ διαμερίσματος Β5.
(Σχέδιον κ. Ἀνδρέου).

ἡ κίσηρις, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀκόμη σαφὲς ἂν πρόκειται περὶ στέγης ἢ πατώματος. Πάντως τοῦτο εἶναι πλήρες μικρῶν καὶ μεγάλων ὀπῶν, ἴσως ἐκ πτώσεως λίθων (πίν. 201β). Δὲν ἔσχομεν καμμίαν ἀπόδειξιν, ὅτι πρόκειται περὶ βομβαρδισμοῦ ἐκ μύδρων τοῦ ἡφαιστείου, ἂν καὶ πλεῖσται ὀπαὶ ᾗσαν στρογγύλαι. Ὁ πίναξ 202α δεικνύει τμήμα τοῦ πατώματος ἐκ τοῦ σύνεγγυς.

Εἰς τὸ ὕψος τοῦ πατώματος τούτου (βάθος ἀπὸ τῆς πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν ἐπιφανείας περὶ τὰ 2 μέτρα, ὅρα τομὴν εἰκ. 3) τὸ κάθετον τοίχωμα τοῦ ἀσκάφου χώρου παρουσίασε σπήλαιον ἐντὸς τῆς κισήρεως, χαμηλὸν καὶ σχετικῶς ἀμβλύ (εἶναι καλῶς ὁρατὸν ἐπὶ τοῦ πίν. 192β δεξιᾶ). Φαίνεται πιθανόν, ὅτι τοιαῦτα σπήλαια ἐσχηματίσθησαν ἐκ τῆς καταρρεύσεως ὀρθίων εἰσέτι στεγῶν ἢ πατωμάτων εἰς χρόνον πολὺ βραδύτερον τῆς ἐκρήξεως. Ὅμοια κοιλήματα ἐξηκριβώθησαν παρὰ τοὺς πεσσούς 4 καὶ 6. Τοιαύτην ἐρμηνείαν εἶχον δώσει ἤδη κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος εἰς δύο κοιλήματα εἰς τὸ πρόσφατον παρελθὸν σχηματισθέντα (παρὰ τὸ σπήλαιον Ἀρβανίτη 1 καὶ ἐντὸς τῆς ἀμπέλου Βάλβη). Τὸ πρὸ ἐνὸς καὶ πλέον αἰῶνος περιγραφέν ὑπὸ τοῦ Mamet κοιλωμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐφοβήθη νὰ εἰσέλθῃ, προφανῶς ᾗτο δωμάτιον, τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ στέγη δὲν εἶχεν εἰσέτι καταπέσει.

Ὅταν ἀφηρέθῃ τὸ πάτωμα ἢ στέγη τοῦ B5 ἐξεπλάγημεν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι καὶ ὑπὸ τοῦτο ὑπῆρχεν εἷς τινα μέρη κίσηρις. Εἰς ἐν σημεῖον τὸ πάτωμα ᾗτο λίαν σκληρόν (B8). Ἐν τούτοις ὑπὸ τινα τμήματα τούτου εὗρομεν στρώμα μόνον λεπτῆς κισήρεως, ἣν παρηκολουθήσαμεν εἰς βάθος 25 - 45 ἐκατοστῶν, ἔνθα φαίνεται νὰ σταματᾷ ἐπὶ ἀνωμάλου στρώματος λίθων καὶ πηλοῦ ἐκ διαλύσεως πλίνθων.

Εἰς τὸ στενὸν διαμέρισμα B5α εὗρέθη ὑπὸ τὸ πάτωμα θύλαξ πλήρης λεπτῆς κισήρεως. Ὑπὸ ταύτην ᾗτο ἄλλο στρώμα ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποιοῦ τοῦ πατώματος (πηλὸς σκληρός), σαφὲς καὶ παχύ, εἶτα ἐκ νέου κίσηρις, δεῖξασα πάχος ἀπὸ 45 μέχρις 65 ἐκατοστῶν, μεθ' ὃ ἀκολουθοῦσι βαθύτερον λίθοι καὶ χώματα. Πάντα ταῦτα τὰ φαινόμενα, παρατηρηθέντα καὶ εἰς τὴν συνοικίαν Γ (ὅρα κατωτέρω), ἐπιδέχονται μίαν μόνην δυνατὴν ἐρμηνείαν: Διὰ τῶν ὀπῶν καὶ ρωγμῶν τῶν ἐρειπίων ἡ κίσηρις εἰσέδυσεν παντοῦ, φαίνεται δὲ νὰ ᾗτο ὑλικὸν ξηρὸν καὶ ὀλισθηρόν, ὥς εἶναι οἱ σπόροι τοῦ λίνου, οἱ ὁποῖοι καὶ διὰ λεπτῶν ρωγμῶν εὐκολώτατα διολισθαίνουν. Πάντα ταῦτα τὰ παρατηρήματα παρατίθενται ἐνταῦθα κυρίως διὰ τοὺς εἰδικοὺς ἡφαιστειολόγους.

10. Η ΣΥΝΟΙΚΙΑ Γ Τῆς συνοικίας ταύτης εὐκολώτερον εἶναι νὰ ἀρχίσῃ ἡ περιγραφή ἐκ Νότου, ὅπου φαίνεται νὰ τερματίζεται. Ὁ Δυτικὸς τοῖχος τῆς συνοικίας ἔχει τεράστιον πάχος, σχεδὸν ἀκριβῶς δύο μέτρων, μετὰ πολλαπλῶν ὀπῶν ξυλοδεσίας (πίν. 165α καὶ 188α). Σκάπτοντες ἵνα θεμελιώσωμεν τοὺς Δυτικοὺς πεσσούς τοῦ ὑποστέγου, εὗρομεν ἐλεύθερον χώρον, προφανῶς

ὁδόν. Παρὰ τὸν Βορειότερον πεσσὸν 3 (πίν. 188α) ἡ ὁδὸς αὕτη φράσσεται δι' ἐγκαρσίου προχείρου ξηροτοίχου (πίν. 188β καὶ 202β). Ἡ ἀξία τῆς παρουσίας συνοικίας ἔγκειται ἀκριβῶς εἰς τὸ γεγονός, ὅτι οἱ τραγλοδύται ἀφῆκαν σαφῆ καὶ πολυάριθμα ἔχνη τῆς διαβάσεως των. Τοὺς ξηροτοίχους των, ὅπως ἐξασφαλίσθωσιν ἀπὸ ἀπειλούντων ἐρειπίων, κατεσκευάζον προχείρως ἐκ λίθων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἐκ τῶν κατακειμένων ἐπὶ τόπου. Ὁ πίν. 203α παρουσιάζει ἕτερον παράδειγμα τῆς αὐτῆς συνοικίας.

Ἡ μνημονευθεῖσα ὁδὸς πίν. 188α δὲν ἦτο πλατεῖα. Πρὸς Δυσμὰς περιορίζεται ὑπὸ οἰκοδομήματος ἐκ ξεστῆς λιθοδομῆς, τὸ ὅποῖον φαίνεται νὰ ἦτο ἰδιαίτερος σπουδαῖον. Ὁ πίν. 203β δεικνύει τοὺς πρώτους ἀναφανέντας λίθους, ἀκριβῶς εἰς τὸ Νοτιώτατον σημεῖον τῆς ὁδοῦ, παρὰ τὸν πεσσὸν 4. Τεμάχια τοιχογραφιῶν μετὰ ὠραίων ροδάκων ἔκειντο μεταξὺ τῶν λίθων, ἐνῶ ἐντὸς τῆς κισήρεως παρετηροῦντο αἱ συνήθεις ὅπαι διαλύσεως τῶν δοκῶν. Μία ἐξ αὐτῶν ἦτο κανονικῆς τετραγώνου τομῆς (πίν. 204α). Ἐπομένως δὲν ὑπάρχει πλεον ἀμφιβολία, ὅτι αἱ ἐντὸς τῆς κισήρεως ὅπαι εἶναι τὰ σημεῖα τῶν δοκῶν. Ἀξίον ἀπορίας εἶναι μόνον, πῶς καὶ τὸ ἐλάχιστον ἔχνος τῶν ξύλων ἐξηφανίσθη. Ἡ συνέχεια τῆς σκαφῆς πρὸς θεμελίωσιν τοῦ πεσσοῦ 4 (κάτω ἀριστερὰ ἐπὶ τοῦ πίνακος 188 α - β) ἔδειξεν ὅτι καὶ ἐδῶ ἡ κίσηρις ἐνείχε μεγάλην κοιλότητα. Ἐφράξαμεν ἀμέσως ταύτην διὰ ξηροτοίχου (πίν. 204β). Ὑπὸ τοὺς πελεκητοὺς λίθους ἀπεδείχθη ὅτι ὑπάρχουν ἀκόμη κατὰ χώραν οἱ δύο κατώτατοι δόμοι, ἀλλ' εἰς ἀθλίαν κατάστασιν ἀποσυνθέσεως τοῦ λίθου. Ὁχετὸς ἦτο ὠσάυτως ὁρατός, προφανῶς ἀνήκων εἰς τὴν εἰκαζομένην ὁδόν.

Αἱ μνημονευθεῖσαι τοιχογραφίαι εἶναι ἀρίστης τέχνης καὶ χρωματικῆς συνθέσεως. Παρέχομεν ἐδῶ τὰς φωτογραφίας τὰς ὁποίας ἐλάβομεν εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνέυρεσιν, διότι δυστυχῶς μέχρι τοῦδε δὲν εὐρέθη τρόπος νὰ προλαμβάνωμεν τὴν ἐλαφρὰν ἀμαύρωσιν τῶν χρωμάτων, μόλις παρέλθουν μερικαὶ ἡμέραι. Τὸ μέγιστον τῶν τεμαχίων (πίν. 205α) εἶναι τμῆμα συνεχοῦς σπείρας διαστίκτου ἀποτελούσης ζωφόρον ἢ πλαίσιον ἄλλων παραστάσεων. Ἑτέρα τεμάχια παρουσιάζουν ρόδακας (πίν. 205β) μετ' ἀπιοειδοῦς ἀντικειμένου (ἴσως συνδυαζομένου πρὸς κισσοειδὲς ἢ Waz). Ἡ ποιότης τοῦ κονιάματος καὶ τῶν χρωμάτων εἶναι ἀρίστη¹.

Ἐλέχθη ἤδη, ὅτι τὸ Νότιον μέρος τῆς συνοικίας Γ παρουσιάζει δραματικὴν εἰκόνα τοῦ ἰσχυροῦ σεισμοῦ. Ὁλόκληρος ὁ Ἀνατολικὸς τοῖχος τῶν διαμερισμάτων Γ1 καὶ Γ2 ἔπεσε μονοκόμματος πρὸς Ἀνατολὰς, καλύψας τὴν ὁδὸν Τελχίνων καὶ τὰ διαμερίσματα Β3 καὶ Β4. Ἡ φωτογραφία πίν. 206α, ληφθεῖσα

1. Εἰς τὸ Ἔργον 1969, 162 εἰκ. 199 ἔχει δοθῇ φωτογραφία (ἐπαναλαμβανομένη ἐν πίν. 238α ἐνταῦθα), ἐνθα ἔχουσι συγκολληθῇ τινὰ τῶν τεμαχίων. Ὡς πρὸς τὸ θέμα τοῦ ἀπιοειδοῦς ἀντικειμένου ὅρα ἐπὶ παραδείγματι Thera II, πίν. 10, 1 (= ΠΑΕ 1968, πίν. 75α).

ἐκ Νότου, δεικνύει τὸ πρᾶγμα. Ἡ φωτογραφία πίν. 206β, ληφθεῖσα ἐκ τοῦ σύνεγγυς, δεικνύει τὸ κονίαμα τοῦ ἐσωτερικοῦ μέρους τοῦ τοίχου, τὸ ὁποῖον μετὰ τὴν πτώσιν ἠπλοῦτο πρὸς τὸν οὐρανόν. Ὁ πίν. 207α (ἐκ Borra) δεικνύει τὴν θραῦσιν τοῦ τοίχου, ἴσως διότι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἦτο ἀδυνατώτερος λόγω ξυλοδεσίας ἢ ὁπῶν τῶν δοκῶν τοῦ ἄνω πατώματος. Διακρίνονται σαφῶς ὁ ὀρθιος εἰσέτι κατώτερος τοῖχος (δεξιὰ) καὶ ὁ ὑπερκείμενος, ὅστις ἔχει καταπέσει (ἀριστερὰ) ἀφ᾽ ἡνών μικρὸν σφηνοειδὲς κενὸν ἐν τῷ μέσῳ.

Ὅταν ἀπεμακρύνθησαν οἱ λίθοι τοῦ καταπεσόντος τοίχου, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν κανονικὸν μανδῦαν, ἀνεφάνη ἡ εἰκὼν τοῦ σεισμικοῦ χάους, ἡ ὁποία εἶναι αἰσθητὴ καὶ ἐπὶ τῆς φωτογραφίας πίν. 207β. Χώματα ἐκ πλίνθων, λίθοι πελεκητοὶ καὶ ἀπελέκητοι καὶ τμήματα ἀγράφων κονιαμάτων ἐπλήρουν τὸν χώρον. Εὐρέθη καὶ τεμάχιον γλυπτοῦ λύχνου ἐκ στεατίτου. Ἐρχίσασμεν νὰ καθαρῶμεν πρῶτον ἐσωτερικῶς τοὺς χώρους Γ1 - Γ2, διότι οὕτως ἦτο εὐκολώτερον ἢ ἀπομάκρυνσις τοῦ φορυτοῦ. Ἐντὸς ὀλίγου ἀπεδείχθη, ὅτι οἱ ἐσωτερικοὶ τοῖχοι διετηροῦντο ὁλόκληροι, μὲ τὰς θύρας ἀθίκτους, ἀκόμη δὲ καὶ μὲ τμήματα τῶν τοίχων τοῦ ἄνω πατώματος. Τὰ τμήματα ταῦτα συγκρατοῦμεν πάντοτε εἰς τὴν θέσιν των διὰ προσωρινῆς ἀναρτήσεως, ἐνῶ συγχρόνως διὰ ξυλοτύπου ἀμέσως κατασκευαζομένου πληροῦται διὰ σκυροκονίας τὸ κενὸν τῶν ξυλίνων ἀνωφλίων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ὡς βλέπει τις ἤδη ἐπὶ τοῦ πίν. 207β, οἱ τοῖχοι τῶν ὑψηλοτέρων μερῶν διετηρήθησαν καὶ ἐδῶ καὶ παντοῦ ἀλλαχοῦ, χωρὶς ποτὲ νὰ ἀπολέσωμεν ἔστω καὶ ἓνα λίθον.

Ὁ ἐξωτερικὸς ὅμως τοῖχος (ὁ Νότιος) τοῦ δωματίου Γ1 εἶχε καταπέσει μέχρι μικροῦ ὕψους ἀπὸ τῶν θεμελίων. Ὁ πίν. 207β (κάτω δεξιὰ) δεικνύει καλῶς τὸ πρᾶγμα. Οἱ τρωγλοδύται, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀνάγκη πάντων τῶν δωματίων τούτων, ἀπεμάκρυναν τὰ ἐρείπια ἀπὸ τῆς Νοτίας πλευρᾶς καὶ διήνοιξαν τὴν θύραν τοῦ δωματίου. Ἵνα εἰσέρχωνται εὐκολώτερον, κατεσκεύασαν πρόχειρον ἡμικυκλικὸν κατώφλιον διὰ μερικῶν λίθων ἐπιμελέστερον τεθέντων κατὰ τὴν περιφέρειαν, τὸ δ' ἐσωτερικὸν ἐπλήρωσαν λίθων καὶ χωμάτων. (Ὅρα τὸ σχέδιον παρὲνθ. πίν. Β καὶ τὸν πίν. 165α καὶ κυρίως 208β.)

Τὸ πρῶτον δωμάτιον (Γ1) ἔδειξεν ἤδη, ὅτι ἡ συνοικία αὕτη ἐχρησίμευεν ὡς ἐργαστήριον, πιθανῶς χαλκεῖον, ἂν καὶ οὐδὲν μέταλλον εὐρέθη, οὔτε ἄλλο γνωστὸν μεταλλουργικὸν σκεῦος. Εὐρίσκοντο ἐν τούτοις ἐν ἀφθονίᾳ ποικίλων μεγεθῶν καὶ βαρῶν ἀντικείμενα ὡσεὶδῆ, ἀποτελούμενα ἐκ σκληροῦ λίθου καὶ φέροντα δακτυλιοειδῆ ἐγκοπὴν εἰς τὸ μέσον, πρὸς στερέωσιν στειλεοῦ ἐκ συνεστραμμένου φυτικοῦ στελέχους¹. Τὸ μῆκος αὐτῶν φθάνει ἐνίοτε 30

1. Εἶναι γνωστὸς τρόπος στειλεώσεως ἐκ πολλῶν προϊστορικῶν κέντρων. Γνωρίζω ἐκ πείρας κτηθείσης ἐν Μεσσηνίᾳ, ὅτι λεπτὸς κλάδος σχίνου συστρεφόμενος ὡς σχοινίον, ἀφοῦ διπλωθῇ εἰς δύο, ἀποτελεῖ μετὰ τὴν ἀποξήρανσιν ἀφαντάστως σκληρὰν καὶ ἀνθεκτικὴν ράβδον ἢ στειλεὸν ἢ οἰονδήποτε δεσμόν.

ἐκατοστὰ καὶ πλεόν. Συνήθως ὅμως κυμαίνονται περίξ τῶν 10 ἐκατοστῶν. "Ετεροὶ λίθοι εἶναι τελείως ἢ περίπου κυλινδρικοί, ἄνευ ἐγκοπῆς καὶ μετὰ λειοτριβημένων τῶν δύο ἄκρων. Ἄν τὰ πρῶτα ἐργαλεῖα θεωρηθῶσι «σφῦραι», τὰ δεύτερα θὰ ᾔσαν «ἄκμονες». Πάντως καὶ ὡς σφῦραι ἐχρησιμοποιοῦντο, κρατούμενα ἀπ' εὐθείας ἐντὸς τῆς παλάμης, ὡς γνωρίζομεν καὶ ἐκ τοιχογραφιῶν τῆς Αἰγύπτου δεικνυουσῶν μεταλλουργοὺς ἐπὶ τὸ ἔργον. Τὸ παρὸν δωμάτιον διετῆρει τινὰς «ἄκμονας» ὀρθοὺς εἰσέτι. Τὸ ἡμισυ καὶ πλεόν πηλίνης ὀρθογωνίας κιβωτοῦ διετηρεῖτο εἰσέτι εἰς τὴν θέσιν του, ὡσαύτως ἐν εἶδος ἐστίας ἐκ λίθων σχεδὸν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δωματίου καὶ λείψανα θρανίων (πίν. 208α καὶ 209α). Τὰ πάντα ὅμως εἶναι πρόχειρα ἔργα, ἐπὶ ἀνωμάτων δαπέδων, ἀναμφιβόλως ἔργα τῶν τρωγλοδυτῶν.

"Ετι ἀφθονώτερον εἰς ἐργαλεῖα ἦτο ἐφωδιασμένον τὸ ἐπόμενον δωμάτιον πρὸς Βορρᾶν, Γ2. Ὁ πίν. 209β δεικνύει μικρὰς σφύρας καὶ στρογγύλον λίθον, ὅστις ἡδύνατο νὰ εἶναι καὶ ἄκμων καὶ ἀθισμα ἐργάτου. Εἰς τὸν πίν. 210α δεικνύονται, ἄθικτα εἰς τὰς θέσεις των, τινὰ τῶν ἐργαλείων τούτων ἐκ τοῦ σύνεγγυς. Τὸ δεύτερον ἐκ δεξιῶν ἐργαλεῖον δεικνύει σαφεῖς ἀβαθεῖς αὐλακώσεις, τέσσαρας τὸν ἀριθμόν, ἴσως ἀντιστοιχοῦσας πρὸς τοὺς δακτύλους τῆς χειρός, εἴτε περὶ τριπτῆρος πρόκειται, εἴτε περὶ σφύρας¹.

Τὸ αὐτὸ δωμάτιον φέρει κατὰ μῆκος τοῦ Ἀνατολικοῦ τοίχου σειρὰν σχιστολιθικῶν πλακῶν, εἰς ἐν δὲ σημεῖον ἀριθμόν τινα μικρῶν λιθίνων σφαιρῶν (πίν. 210β). Εἰς τὸν ἀπέναντι τοῦτον ἐξέχει λίθος ἐκ τοῦ τοίχου, εἰς τὸ ὕψος τοῦ στέρνου περίπου. Εἶναι πιθανῶς ὁ σταμνοστάτης (πίν. 211α).

Ἡ ΒΑ. γωνία τοῦ δωματίου τούτου, τὸ ὅποῖον εἶναι εὐρύχωρον, χωρίζεται εἰς ἰδιαιτέρον μικρὸν διαμέρισμα διὰ τοίχου κατ' ὀρθὴν γωνίαν καμπτομένην, ὅστις ὅμως εἶναι ἄτεχνος καὶ ἀκανόνιστος, καταφανῶς ἔργον τῶν τρωγλοδυτῶν καὶ οὗτος. Ἡ κακὴ κατασκευὴ τοῦ τοίχου διακρίνεται καλῶς καὶ ἐπὶ τῆς φωτογραφίας πίν. 211β (ἀριστερὰ) ληφθείσης ἐκ Νότου. Εἰς τὸ βάθος εἶναι ὀρατὴ μία κτιστὴ κοιλότης ἐντὸς τοῦ τοίχου, ἣτις ὅμως δὲν εἶναι διαμπερής. Ἄγνωστον τί ἦτο. Λείψανα πυρὸς δὲν παρετηρήθησαν. Πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος εὐρέθη μικρὸν πῆλινον κυλινδρικὸν σκεῦος μετὰ δύο ἀτροφικῶν ἀτρήτων ὀπίω. Σύγκειται ἐξ ἀπλοῦ, ἀκαθάρτου πηλοῦ, εἶναι δὲ καὶ ἐσωτερικῶς ἀρκοῦντως ἀνώμαλον (ὑψ. 0.10, διάμ. 0.04 ἐκ.). Ἡ χρῆσις του εἶναι ἄγνωστος, διότι σκεῦος καθημερινῆς χρήσεως δὲν φαίνεται νὰ ἦτο (πίν. 212α).

1. Τὸ μικρὸν φαλλοειδὲς ἀντικείμενον εἰς τὸ ἄκρον ἀριστερὸν τοῦ πίνακος 210α νομίζω ὅτι εἶναι φυσικὸς χάλιξ, ἀλλὰ, καὶ τοῦτο ἂν συμβαίη, ἔχει ἐνταῦθα τὴν θέσιν του οὐχὶ ὡς φαλλός, ἀλλ' ὡς σφῦρα ἢ σφυροπέλεκυς. Ὑπάρχουσιν ὅμοια ἀναμφισβήτητα ἐργαλεῖα ἐκ τῆς λιθικῆς περιόδου. Ἐν τοιοῦτον (εὗρημα ἐπιφανείας) ἐδημοσίευσεν ὁ ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ, ἀποκείμενον νῦν ἐν τῷ μουσεῖῳ Ἀγρινίου (ΠΑΕ 1963, 211 καὶ πίν. 186α). Πρβ. FISCHER, Weltgeschichte 1, (Vorgeschichte), 172 εἰκ. 11.

Ἐναντι τοῦ παρόντος διαμερίσματος, ἦτοι κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ Γ2, ἀνοίγεται ἰσομέγεθες περίπου ἕτερον, ὅπερ ἦτο κλιμακοστάσιον πρὸς τὸ ἄνω πάτωμα. Τὸ δεύτερον πτερὸν τῆς κλίμακος (ἐκ τῶν ἄνω) δεικνύει ὁ πίν. 212β. Εἰς τὴν κορυφὴν, ὅπου σχηματίζεται πλατύσκαλον, εὐρέθη τὸ ἥμισυ περίπου μαρμαρίνου ἀβαθοῦς «πινακίου», μικραὶ καὶ μεγάλαι σφῦραι καὶ ὀρθογώνιος εἰργασμένος λίθος μετὰ ἐλαφρῶς κυρτῆς τῆς ἄνω ἐπιφανείας (πίν. 213α). Τὸ πλατύσκαλον ἦγε δι' ἀνοίγματος πρὸς τὸ Βορείως κείμενον διαμέρισμα Γ4, ἀλλὰ τὸ ἀνοίγμα ἦτο προχείρως πεφραγμένον ὑπὸ τῶν τρωγλοδυτῶν διὰ λίθων ἐπιλεγέντων μεταξύ τῶν ἐρειπίων.

Ἐσωτερικῶς πρὸς Δυσμᾶς, ἦτοι ἐντὸς τῆς ὁδοῦ, εὐρέθη ὁ μνημονευθεὶς ἤδη περιέργος λίθος (πίν. 213β), ὅστις ἀσφαλῶς δὲν εἶναι οἰκοδομικὸν ὑλικόν. Τὸ σχῆμά του εἶναι περιέργον, διότι κάτω μὲν λεπτύνεται ἐκατέρωθεν τῶν πλευρῶν ὡς λεπὴς πελέκειος, ἄνω δὲ πλατύνεται ὡς ἐφίππιον. Εἰς ἄνθρωπος δύναται νὰ κάθῃται ἀνέτως ἐπ' αὐτοῦ καὶ νὰ περισσεύῃ καὶ μέρος πρὸς σφυρηλάτησιν. Οἱ ἐργάται ἐβάπτισαν ἀμέσως τοῦτον ἄκμονα. Ἡ προσεκτικὴ ἐξέτασις ἀπέδειξεν ὄντως ὅτι εἰς τὸ πλατύτερον μέρος τῆς ἄνω ἐπιφανείας ὑπάρχουν δύο κανονικαὶ ἀνισομεγεθεῖς ἡμισφαιρικαὶ κοιλότητες (ἴσως δὲ καὶ περισσότεραι, ἀλλὰ δὲν εἶναι λίαν ἐμφανεῖς). Ἐντὸς αὐτῶν ἡδύναντο ἐπὶ παραδείγματι νὰ σφυρηλατοῦνται τάλαντα ζυγῶν καὶ ἄλλα ἐλάσματα χαλκοῦ, ἵνα ἀποκτήσουν τὴν ἀναγκαίαν κοιλότητα. Ὁ πίν. 214α δεικνύει τὴν ἐν λόγῳ λεπτομέρειαν τοῦ ἄκμονος.

Ὡς βλέπει τις ἐπὶ τοῦ σχεδίου, τὰ διαμερίσματα Γ1, Γ2 καὶ Γ3 ἀποτελοῦσιν αὐτοτελῆ ὀρθογωνίαν μονάδα. Τὰ Βορειότερον ὑπερκείμενα διαμερίσματα (Γ4 μέχρι Γ10) εἶναι στενώτερα κατὰ τὸ πλάτος τῆς ὁδοῦ Τελχίνων, ἣ ὅποια ἀνοίγεται εἰς βάρος των. Πρὸς Δυσμᾶς τὰ διαμερίσματα ταῦτα καλύπτονται εἰσέτι ὑπὸ τῆς κισήρεως. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ των μορφή καὶ τὰ εὐρήματα δεικνύουν, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ σπουδαίας συνοικίας. Ἐνταῦθα ἀνεφάνη καὶ τὸ πρῶτον ἔχνος τρίτου πατώματος.

Διὰ τῆς περιγραφείσης κλίμακος Γ3 εἰσερχόμεθα εἰς τὰ πρὸς Β. ἀνοιγόμενα διαμερίσματα Γ4. Οἱ τρωγλοδύται ὅμως εἶχον ἀποφράξει τὴν εἴσοδον ταύτην. Προετίμων ἢ ἡναγκάζοντο νὰ εἰσέρχωνται ἐκ τῆς ὁδοῦ Τελχίνων ἔρποντες διὰ τοῦ παραθύρου, τὸ ὅποιον περιεγράψαμεν ἀνωτέρω (πίν. 195β). Τὰ ἔχνη τῆς συχνῆς διαβάσεως τῶν ἐπισκεπτῶν τούτων ἦσαν λίαν φανερά ἐντὸς τοῦ δωματίου Γ4β, ὅρατοῦ κάτω δεξιὰ ἐπὶ τοῦ πίν. 214β. Ἡ φωτογραφία δεικνύει καλῶς τὸ πεπατημένον δάπεδον, τὸ ὅποιον εἶχε καθαρισθῇ ἐκ τῶν λίθων καὶ χωμάτων.

Μόλις ὁ καθαρισμὸς τῶν ἐρειπίων προεχώρησεν, ἀντελήφθημεν ὅτι τὸ διαμέρισμα Γ4 ὑποδιαιρεῖται διὰ τοίχων εἰς τρία. Τὸ Γ4 φαίνεται νὰ συνάπτεται ὀργανικῶς πρὸς τοὺς πρὸς Β. ἀνοιγομένους διαδρόμους. Παραπλεύρως πρὸς Δυσμᾶς ἀνοίγεται τὸ δωμάτιον Γ4α. Τὸ Γ4β εἶναι τὸ ἤδη μνημονευθὲν τὸ χρησιμεῦσαν ὡς δίοδος τῶν τρωγλοδυτῶν.

Τὸ δωμάτιον Γ4 ἦτο πλήρες τῶν λίθων καὶ πλίνθων, ἅτινα κατέρριψεν ὁ σεισμός. Ἐπὶ τούτων εὐρίσκετο προχείρως ἐστημένη μεγάλη καὶ βαθεῖα ἀσάμινθος. Ἦτο ὅμως ἀκεραία, ἐπομένως ἡ ἐκεῖ ὑπαρξίς της ἦτο ἔργον τῶν τρωγλοδυτῶν (πίν. 215α). Ἦτο καὶ εἶναι ἀκόμη πλήρης σποδοῦ καὶ λεπτῆς κισήρεως, διότι δὲν ἐκενώσαμεν ταύτην. Ὅταν ἐκαθαρίσθῃ πῶς τὸ περίξ ἔδαφος, ἀπεκαλύφθῃ ὅτι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὕψους ὑπῆρχον καὶ ἄλλων μικρῶν ἀγγείων τεμάχια, συντρίμματα μᾶλλον ἐλλιπῆ (πίν. 215β). Ἐπομένως εἶχον πέσει ἄνωθεν.

Ὁ Βόρειος τοῖχος τοῦ διαμερίσματος τούτου ἐδείκνυε δύο θύρας, εἰς τὰς ὁποίας μὲ πᾶσαν δυνατὴν σαφήνειαν εἶναι ὁρατὴ ἡ πρόχειρος τείχισις ὑπὸ τῶν τρωγλοδυτῶν, ἡ γενομένη φυσικῶς τῷ λόγῳ μετὰ τὴν σεισμικὴν καταστροφὴν. Εἰς τὴν φωτογραφίαν (πίν. 216α) διακρίνονται εἰς τὴν ἀριστερὰν θύραν (ἀνήκουσαν εἰς τὸ Γ4α) ἄνω μὲν τὸ πρῶτον τεμάχιον τοίχου, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τρίτον πάτωμα, κάτω δὲ ἡ λιθινὴ παραστάς τοῦ κατωφλίου. Πράγματι, κατὰ τὸ ὕψος τοῦτο ἦτο σαφὲς τὸ πάτωμα κτυπητῆς γῆς, πιστοποιούμενον ἄλλως καὶ ἀπὸ τὰς ὁπὰς τῶν δοκῶν. Ἡ ἀσάμινθος κεῖται περὶ τὰ 70 ἐκ. ὑψηλότερον ἐπὶ τῆς ἐπιχώσεως. Ὁ πίν. 216β δεικνύει καλύτερον τὴν πρόχειρον τείχισιν τῶν δύο θυρῶν, τὰ ἔχνη τῶν ξυλίνων ἀνωφλίων, κατωφλίων καὶ παραστάδων τῶν θυρῶν (κυρίως τῆς ἀριστερᾶς) καὶ κάτω τὰ ἔχνη τοῦ προχείρου διαχωριστικοῦ τοίχου τῶν τρωγλοδυτῶν, τὸν ὁποῖον εἶχον στηρίζει ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου Βορείου τοίχου τοῦ Γ4β.

Τὸ δωμάτιον Γ4α ἐσκάφη βαθύτερον, πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς στρωματογραφίας. Πέριξ τῶν τοίχων ὑπάρχουν κάθετοι ὅπαί ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως. Ἐνίοτε φαίνονται ἀντίστοιχοί πῶς πρὸς τὰς ὀριζοντίας ὁπὰς τῶν δοκῶν ἐπὶ τῶν τοίχων (στηρίγματα τούτων), ἀλλὰ τὰ πράγματα εἶναι ἀσαφῆ. Εἰς τὸν Ἀνατολικὸν τοῖχον, σχεδὸν ἐφαπτόμεναι τούτου καὶ περὶ τὸ μέσον αὐτοῦ, ἐφάνησαν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τέσσαρες κάθετοι ὅπαί (τὴν ἐπομένην ἐφαίνοντο πέντε), ἀνὰ ἀποστάσεις 6 - 8 ἑκατοστῶν. Δὲν ἦσαν ἐντελῶς κανονικαί, πάντως ἐφαίνοντο ὡς ἐκ στρογγύλων ἀντικειμένων (ράβδων, καλάμων) καὶ εἶχον διάμετρον 3 - 4 ἑκατοστά. Συνεχίζοντο ἐντὸς τοῦ πηλοῦ τῶν διαλελυμένων πλίνθων μέχρι βάθους 20 - 25 ἑκατοστῶν. Σκεῦος; Ὅρθιοι κοντοί; Γεωργικὸν ἐργαλεῖον; Ἀγνώστον. Εἶδομεν καὶ ἀνωτέρω παρομοίας ὁπὰς, ἐντὸς τῆς κισήρεως ἐνταῦθα, εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἐξωτερικῶς (πρὸς Δ.) τοῦ οἰκοδομήματος ξεστῆς λιθοδομῆς Ἀρβ. 1α.

Ἡ ἐκβάθυνσις τοῦ δωματίου ἐφθασε μέχρι βάθους 80 ἐκ. ἀπὸ τοῦ πατώματος (κατωφλίου τῆς θύρας Γ4α). Εἰς τὸν Νότιον τοῖχον τοῦ δωματίου ἀνεφάνησαν τότε καλῶς τὰ χεῖλη δύο πίθων. Ὁ εἷς φέρει μεγάλας ἐρυθρὰς σπείρας. Ἐφάνησαν καὶ θραύσματα μικροτέρων ἀγγείων ἄνωθεν πεσόντων (πίν. 217α). Ἐπομένως εἰς βάθος περίξ τοῦ ἐνὸς μέτρου εἰσέτι δέον νὰ περιμένωμεν τὸ δάπεδον τοῦ ἰσογείου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ παρουσία τριῶν πατωμάτων

Εἰκ. 4. Δυτική πρόσοψις τοῦ τοίχου μεταξύ τῶν διαδρόμων Γ5 καὶ Γ6. (Ἰγνογράφημα κ. Ἀνδρέου).

ἐνταῦθα ἐξηκριβώθη πλήρως. Μετὰ τὸ ἰσόγειον τοῦτο ἔχομεν τὸ ἀνώγειον τῆς ἀσαμίνθου, τὸ δὲ τρίτον πάτωμα πιστοῦται ἄνωθεν τοῦ ἀνωφλίου τῆς θύρας Γ4α. Ἐκαλύψαμεν ἐκ νέου τὰ ἀναφανέντα ἀγγεῖα καὶ ἀνεβάλαμεν τὴν πλήρη ἀνασκαφὴν μέχρι τοῦ εὐθέτου χρόνου.

Ἔτι Βορειότερον ἀπλοῦνται τὰ διαμερίσματα Γ5 - Γ10, τὰ ὅποια φθάνουν μέχρι τῆς Βορείας αὐλῆς, ἀποτελοῦντα συγχρόνως τὴν Δυτικὴν πλευρὰν τῆς ὁδοῦ Τελχίνων. Φαίνεται σαφῶς ὅτι πρὸ ἡμῶν ἔχομεν κατοικίδιον συνοικίαν πληροῦσαν ὅλας τὰς ἀνάσεις. Ἡδὴ ἡ θύρα, τὴν ὁποίαν περιεγράψαμεν ἀνωτέρω, ἀνοίγεται εὐρύχωρος ἐκ τῆς ὁδοῦ Τελχίνων (πίν. 196) πρὸς δύο στενόμακτρα παράλληλα διαμερίσματα (Γ5 καὶ Γ6), ἅτινα εἶναι δύο διάδρομοι ἢ πιθανῶς διάδρομος καὶ κλιμακοστάσιον. Ἡ φωτογραφία τοῦ πίν. 217β, εἰλημμένη ἐκ Β. (ἐκ τῆς Βορείας αὐλῆς), δεικνύει ἀριστερὰ μὲν τὴν ὁδὸν Τελχίνων, ἀμέσως δὲ δεξιὰ τὸν μέγαν τοῦτον διάδρομον, τοῦ ὁποίου οἱ τοῖχοι διατηροῦν ὁλόκληρον τὸ ὕψος των. Ὁ ἀριστερὸς τοῖχος δεικνύει ἐναργῶς καὶ τὰς δύο ὁπᾶς τῆς ξυλοδεσίας.

Ἀμφότεροι οἱ διάδρομοι, Γ5 καὶ Γ6, φαίνονται εἰς τὸ κέντρον τῆς φωτογραφίας πίν. 218α, εἰλημμένης ὡσαύτως ἐκ Βορρᾶ. Μόλις εἰσέλθῃ τις εἰς τὸν διάδρομον Γ5 ἐκ τῆς ὁδοῦ Τελχίνων (ὁρατῆς εἰς τὸ ἄκρον ἀριστερὸν τῆς φωτογραφίας), πρὸς Βορρᾶν ἔχει τὸ δάπεδον τοῦ διαδρόμου καλυπτόμενον ὑπὸ ὠραίου πλακοστρώτου. Ἐντὸς ὀλίγου ὅμως τὸ πλακόστρωτον ἐξαφανίζεται, τὸ δὲ δάπεδον εἶναι σκληρὸν ἀνώμαλον χῶμα, προφανῶς λόγῳ ἐντατικῆς χρήσεως ὑπὸ τῶν τρωγλοδυτῶν. Πρὸς τὸ Νότιον μέρος ὁ διάδρομος κλείεται ὑπὸ τοίχου. Χάσμα ὅμως εἰς τὸν τοῖχον τοῦτον (ὁρατὸν ἀμυδρῶς ἐπὶ τοῦ πίν. 218β) προδίδει κλίμακα ἢ ἄλλου εἶδους καταπακτὴν πρὸς τὰ ἰσόγεια τοῦ Γ4, τοῦ δωματίου δηλαδὴ τῆς ἀσαμίνθου.

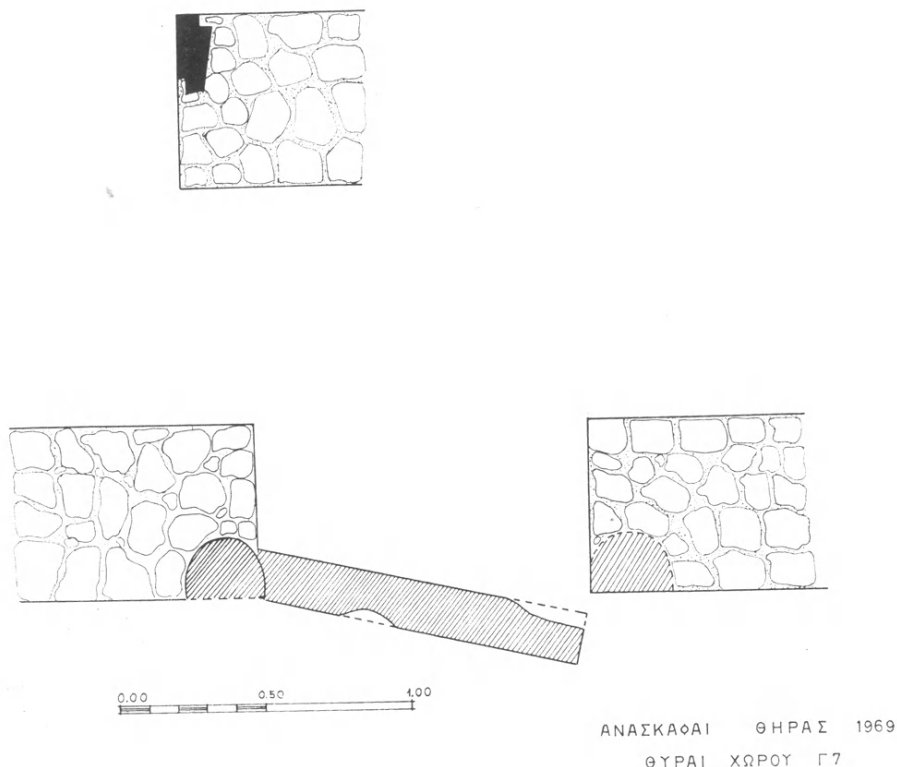
Ὁ τοῖχος ὁ χωρίζων τὸν διάδρομον Γ5 ἀπὸ τοῦ Γ6 διατηρεῖται ἐπίσης καλῶς καὶ εἰς μέγα ὕψος. Διατηρεῖ κατὰ μέγα μέρος καὶ τὰ κονιάματά του, καθὼς καὶ μίαν περίεργον κάθετον σχισμὴν, ἥτις εἶναι τεχνητὴ καὶ οὐχὶ ἀποτέλεσμα σεισμοῦ ἢ καθιζήσεως. Ἡ Δυτικὴ πρόσοψις τοῦ τοίχου τούτου, ὁρωμένη ἐκ Δυσμῶν, παρουσιάζεται ὑπὸ τοῦ σχεδίου εἰκῶν 4.

Τὰ ἀνοίγματα τῶν δύο διαδρόμων πρὸς Βορρᾶν, συνδυαζόμενα καὶ πρὸς τοὺς χώρους Γ7 καὶ Γ8, ἔδωκαν ἀφθονίαν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων, ἰδίως ἰχνῶν τῶν ξυλίνων παραστάδων, ἅτινα ἡρευνήθησαν κατὰ τὸ δυνατόν μετὰ προσοχῆς. Προσπαθοῦμεν δὲ νὰ βελτιώσωμεν τὰς μεθόδους ἡμῶν, ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ μελέτη ὑπὸ εἰδικῶν ἀρχιτεκτόνων ὅσον τὸ δυνατόν καλύτερον, διότι αἱ περιστάσεις εἶναι πράγματι μοναδικαί¹.

Οὕτω, εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ Γ7 ἀνοίγεται θύρα πρὸς τὸν διάδρομον 6.

1. Ὅρα ἐπὶ παραδείγματι τὸ εἰδικὸν βιβλίον τοῦ R. NAUMANN, *Architektur Kleinasien*, 1955, 88 ἐξ.

Κατ' ὀρθὴν γωνίαν ἐρείδεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς παραστάδος τοῦ τοίχου ἡ θύρα τοῦ Γ4α (πίν. 216β), ἥτις οὐ μόνον διετηρήθη ἀκεραία, ἀλλὰ καὶ φέρει ὑπὲρ αὐτὴν τεμάχιον τοίχου τοῦ τρίτου πατώματος, ὁρατοῦ ἄνω δεξιὰ καὶ ἐπὶ τῆς φωτογραφίας (βρα καὶ τὸν πίν. 216α). Ἡ θύρα ὅμως ἀπὸ τοῦ Γ7 πρὸς Γ6 κατέπεσεν, ἀλλὰ τὸ ἀνώφλιόν της δὲν διελύθη, διότι προφανῶς εἶχε πέσει μετὰ τοῦ ξύλου, ὅπερ ἐπέτρεψε νὰ παραμείνῃ συμπαγῆς ὁ ὑπὲρ αὐτὸ τοῖχος. Ὁ πίν.

Εἰκ. 5. Τομαὶ παραστάδων θυρῶν τοῦ χώρου Γ7.

219α δεικνύει τὸ ἀνώφλιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον, ἂν τὰ μηχανικὰ ἡμῶν μέσα καταστήσωσι τοῦτο δυνατόν, δύναται νὰ στερεοποιηθῇ καὶ νὰ τεθῇ εἰς τὴν θέσιν του.

Εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ Γ7 ὑπάρχει ἡ θύρα ἡ ἐκδίδουσα εἰς τὸν χώρον Γ4α. Κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου ἐκεῖ διετηρεῖτο ἐπίμηκες ὀρθογώνιον κοίλωμα, τὸ ὁποῖον ἀποδίδομεν εἰς πλαίσιον θύρας κρημνισθὲν ἐκ τῆς θέσεώς του (πίν. 219β καὶ εἰκ. 5 κάτω). Εἰς πολλὰ μέρη ἐδόθη εὐκαιρία νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι αἱ ὀρθοὶ γωνιαῖαι ξύλιναι παραστάδες θυρῶν καὶ παραθύρων ἦσαν κορμοὶ

πριονισθέντες κατὰ μῆκος εἰς δύο, ὅποτε εἰς τὴν πρόσοψιν ἐτίθετο τὸ ἐπίπεδον τμῆμα, τὸ δὲ κυρτὸν ἐστρέφετο πρὸς τὸν τοῖχον καὶ διὰ τῆς κονιάσεως καθίστατο ἀόρατον. Ἐν τοιοῦτο παράδειγμα δεικνύει ἡ κοιλότης τοῦ πίν. 220α, ληφθεῖσα ἐπίτηδες ἐκ τοῦ πλησίον, διὰ νὰ εἶναι ὁρατὴ πᾶσα λεπτομέρεια. Δι' ὑπομονητικῆς ἐργασίας εἶναι συνήθως δυνατόν νὰ κενωθῇ ὀλόκληρος ἡ κοιλότης εἰς βάθος, ἐκτὸς ἐὰν μέγας λίθος διακόπτη τὴν συνέχειαν.

Τὴν ἐργασίαν ταύτην διεξηγάγομεν μετὰ πάσης δυνατῆς προσοχῆς (δὲν εἶναι εὐκόλον ἔργον) εἰς τὴν Νοτίαν παραστάδα τῆς ΒΑ. θύρας τοῦ Γ7. Ἐκεῖ διετηρεῖτο εἰς τὴν θέσιν τῆς ἡ κοιλότης τοῦ πλαισίου τῆς θύρας, φέρουσα ἀκόμη τὰς ἐγκοπὰς καὶ ὀδοντώσεις ἀθήκτους. Ἡ κοιλότης ἐξεκενώθη σχεδὸν εἰς 80 ἑκατοστῶν βάθος, ἀλλὰ τὸ κατώτερον μέρος ἦτο κατεστραμμένον. Τὸ σχέδιον, εἰκ. 5 ἄνω, δεικνύει τὸ πλάσιον τοῦτο ὑπὸ σμίκρυνσιν (τὸ πλάτος τοῦ ξύλου θὰ ἦτο περὶ τὰ 30 ἐκ. καὶ τὸ πάχος 0.125 μ., τὸ δὲ ξύλον τοῦτο δὲν ἦτο κανονικὸν ὀρθογώνιον). Τὸ ἀποτύπωμα τοῦ ξύλου διετηρεῖτο ἐπὶ τοῦ ὤμοῦ πηλοῦ ἐκ τῆς διαλύσεως πλίνθων καὶ ἐν μέρει ἐπὶ τῆς ἐπαλείψεως τῶν τοίχων. Διετηρήθη ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, ἀλλὰ παρετηρεῖτο ἐλαφρὰ μὲν, ἀλλὰ συνεχῆς φθορά. Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισα νὰ σώσω τὴν μορφήν τοῦ ξύλου χύνων εἰς τὴν κοιλότητα γύψον, ἂν καὶ οὕτω θὰ ἐβλάπτετο καιρίως ἡ ὀπή. Τὸ ἀποτέλεσμα δεικνύει ὁ πίν. 220β. Συνέστησα τὴν διεξαγωγὴν πειραμάτων, ὅπως παρασκευασθῇ μαλακὸν καὶ ἐλαστικὸν ὕλικόν (ἀφρολέξ ἢ τι ἀνάλογον), ὥστε καὶ τὰ ἐκμαγεῖα νὰ εἶναι ἐλαφρότερα καὶ αἱ κοιλότητες τοῦ ξύλου νὰ μὴ καταστρέφονται.

Κατὰ τὴν διαλογὴν τῶν χωμάτων τοῦ Γ6 εὐρέθη ἀρχαϊκὴ καὶ ἄτεχνος αἰχμὴ βέλους ἐκ λευκοῦ πυρίτου ἀσυνήθως πλατεῖα (μῆκος 0.03 καὶ πλάτος 0.022). Τὸ σπουδαιότερον ὅμως καὶ περιεργότερον φαινόμενον ἦτο, ὅτι ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ χώρου τούτου, τὸ ὁποῖον διατηρεῖται πολὺ καλῶς, εὐρέθη κοιλότης, ὅπου εἶχεν εἰσχωρήσει κίσσης (πίν. 221α). Εἶναι λίαν λεπτὴ κίσσης, ἔχουσα πάχος μέχρις 60 ἐκ., ἐπικάθηται δ' ἐπὶ τῶν ἐρειπίων, ἦτοι λίθων μετὰ ἀμμώδους χώματος. Προφανῶς ἡ κίσσης ἡ ἐστρωμένη ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ἐρειπίων εἶχε τὴν εὐκινήσιάν νὰ εἰσδύῃ παντοῦ διὰ μέσου ὁπῶν καὶ σχισμῶν εἰς τὰ ἐρείπια.

Εἶδος διαδρόμου ἢ ἴσως κλιμακοστασίου (Γ8) ἐκτείνεται πρὸς Β. τοῦ Γ7 καὶ συγκοινωνεῖ διὰ θύρας μετὰ τοῦ χώρου Γ9. Πάντες οὗτοι οἱ χώροι (Γ8 - Γ10) καθὼς καὶ τὸ δυτικώτατον τμῆμα τῆς αὐλῆς, διεκρίνοντο διὰ τὴν σαφήνειαν, μεθ' ἧς ἡ κίσσης ἐκάλυπτε τὰ ἐρείπια τῶν, σχηματιζομένης καθαρθῆς γραμμῆς παντοῦ. Εἷς τινὰς περιπτώσεις ἐνομίσαμεν, ὅτι τὸ ἀνώτατον σημεῖον τῶν ἐρειπίων ἀνῆκεν εἰς τρίτον πάτωμα. Τοῦτο ὅμως θὰ δείξῃ ἡ συνέχεια τῆς ἀνασκαφῆς. Ἀφθονα θραύσματα τοιχογραφιῶν. Κονιάματα προσκεκολλημένα εἰσέτι ἐπὶ ὤμων πλίνθων. Τινὰ θραύσματα φέρουσι γραπτὰ σχέδια (γραμμὰς ἢ ρόδακας). Εἰδικώτερον ὁ χώρος Γ8 ἔδειξε μικρὰ τεμάχια λευκοῦ κονιάμα-

τος φέροντα ἀποτυπώματα αὐλάκων λεπτῶν (πίν. 221β), δεικνυόντων λεπτοτάτας παραλλήλους γραμμάς. Οὐδὲν εἰσέτι δύναται νὰ λεχθῇ περὶ τοῦ προορισμοῦ των. Ἐν ἐκ τῶν τεμαχίων ἀνήκει σαφῶς εἰς κυκλικὸν ἀντικείμενον, διαμέτρου 50 - 60 ἑκατοστῶν. Καμπυλότης διακρίνεται καὶ εἰς τινὰ τῶν μικρῶν τεμαχίων, ἀλλὰ θὰ ἦτο τολμηρὸν νὰ ἀναγνωρίσωμεν ραβδώσεις κίονος. Ἴσως ἀποκαλυφθῶσι περισσότερα στοιχεῖα.

Ὁ χῶρος Γ9 εἶναι στενόμετρος, οὗ τὸ πλάτος ἰσοῦται πρὸς τὸ τῶν δύο διαδρόμων 5 καὶ 6. Διὰ θύρας κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν συνεκoinώνει πρὸς τὴν Βορείαν αὐλήν. Ἀγνωστον τίνα σκοπὸν εἶχον ὅπαι καὶ κοιλότητες εὐρεθεῖσαι ἐνταῦθα εἰς τὸ δάπεδον (πίν. 222α). Ἀγνωστον ἐπίσης, ἂν εἰς τοὺς τρωγλοδύτας ἀνῆκον λείψανα τροφῶν (ὄστρεα θαλάσσια, ὄστρακα κοχιλίων χερσαίων, ὅστ' αὖ ζώων τεμαχισμένα). Εὐρέθησαν δύο τέμνοντα ἀπολεπίσματα ὀψιανοῦ, ὀλίμσκος ἐκ τραχύτου καὶ τεμάχιον πωρίνου λίθου μὲ ἐγχάρακτον σταυρόν.

Ὁ τελευταῖος ὑπολειπόμενος χῶρος Γ10 ἐλάχιστα ἐσκάφη, διότι ὑπέρκειται εἰσέτι τοῦτου ἀκέραιον τὸ στρώμα τῆς ἡφαιστειακῆς τέφρας. Ἐγένετο μόνον τὸ ἀπολύτως ἀναγκαῖον πρὸς θεμελίωσιν τοῦ πεσσοῦ 2. Κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀπεκαλύφθη τοῖχος, ἐφ' οὗ τῆς ἐπιφανείας διατηρεῖται εἰσέτι κάθετος σωλήνωσις ἐκ πηλίνων σωλήνων. Εἰς μόνον εἶναι ὁρατὸς πρὸς τὸ παρὸν κολοβὸς καὶ οὗτος. Ἡ διάμετρος εἶναι περὶ τὰ 20 ἐκ. καὶ τὸ μῆκος θὰ εἶναι μεταξὺ 65 καὶ 70 ἑκατοστῶν. Οἱ σωλῆνες φαίνονται νὰ ἐπικάθηνται ἀλλήλων, διότι εἶναι τελείως κυλινδρικὸν τὸ ὁρατὸν τμήμα. Ὁ ἀρχιεργάτης ἐβάπτισε τὴν σωλήνωσιν «καπνοδόχον», πράγματι δὲ τὸ ἐσωτερικὸν ἦτο μελανόν. Δὲν μοῦ ἐφάνη ὅμως νὰ εἶναι αἰθάλη. Μόνον ἡ πρόοδος τῆς ἐργασίας θὰ παράσχη στοιχεῖα. Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα ἐντὸς τοῦ φρέατος τοῦ πεσσοῦ 2 δεικνύει ὁ πίν. 222β.

Εἰς τὸν χῶρον τοῦτον καὶ ἐν μέρει ἐντὸς τῆς παρακειμένης Βορείας αὐλῆς εὐρέθησαν ὠραῖα τεμάχια δύο λεπτῶν, εἰσηγμένων ἀγγείων. Τὸ ἐν ἴσως εἶναι ἀλάβαστρον. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλα θραύσματα ἐκλεκτῆς Μινωικῆς κεραμεικῆς. Προφανῶς οἱ χῶροι οὗτοι ἀπετέλουν προνομιούχον συνοικίαν.

Τὰ εὐρήματα, ὥς καὶ πρίν, ἦσαν κυρίως κεραμεικὰ καὶ λίθινα, ἰδιαίτεράν δὲ θέσιν κατέχουσιν αἱ τοιχογραφίαι. Θὰ μνημονευθῶσιν, ἀπὸ ὅσα ἦτο δυνατόν νὰ ἐτοιμασθῶσιν ἐγκαίρως, μόνον τὰ χαρακτηριστικώτερα.

Ἐκ τῆς μεγάλης τριμεροῦς ἀποθήκης τῆς συνοικίας Α συνεκολλήθησαν σχεδὸν πάντες οἱ πίθοι καὶ τὰ πλεῖστα τῶν μικρῶν ἀγγείων. Ἐκ τῆς ἀποθήκης 1 ἔχομεν τῶρα τοὺς τρεῖς ἀγράφους πίθους οἷτινες, ὥς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἴσως περιεῖχον ἄλευρον. Ὁμοῦ μετ' αὐτῶν ἔκειντο καὶ τὰ ὄστρακα ὀλίγων μικρῶν ἀγγείων. Ἐν ἐξ αὐτῶν εἶναι μόνωτον σκυφοειδές. Διερωτᾷται τις, μήπως

11. ΕΥΡΗΜΑΤΑ.
ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ἦτο κοτύλη, δι' ἧς διενέμετο τὸ ἡμερήσιον σιτηρέσιον εἰς ἄλευρον ἢ σιτηρά (πίν. 223α). Ἡ πρόχους πίν. 223β εὑρέθη εἰς τὴν αὐτὴν ἀποθήκην, ἀλλ' οὐχὶ ἐν ἀμέσῳ συναφείᾳ πρὸς τοὺς πίθους.

Ἡ μεσαία ἀποθήκη (Α, 2) ἀπέδωκε κατὰ τὸν τελειωτικὸν αὐτῆς καθαρισμόν ὠραιότατα ἀγγεῖα, ὡς καὶ εἰς τὸ παρελθόν, ἴσως λόγῳ τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτῆς προορισμοῦ. Ἐκεῖθεν προέρχεται ὁ πίθος πίν. 223γ μετὰ διακοσμήσεως χελωνίου¹.

Ὁ ὠραῖος προχυτικὸς πίθος (πίν. 223δ), φέρων τὰ λίαν ἀγαπητὰ καλαμοειδῆ, λευκὰ ἐνταῦθα, προέρχεται ἐκ τοῦ αὐτοῦ χώρου. Ὁμοίως τὸ προχυτικὸν πιθάριον τοῦ πίν. 224α, ὕψους 0.38. Ἐρυθρὰν διακόσμησιν κλάδων φέρει ἡ χαρίεσσα πρόχους τοῦ πίνακος 224β ὕψους 0.18. Τὸ ἀγγεῖον τοῦ πίν. 231γ (Α 2, 3, ὕψος 0.14) δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλο τι ἢ χωνίον. Ἐπὶ τοῦ πίνακος εἰκονίζεται ἀνάστροφον. Τὸ στενὸν μέρος καταλήγει εἰς λεπτότατον τοίχωμα ὡς νὰ ἦτο ἐκ χάρτου. Τὰ τρία ἐπόμενα ἀγγεῖα εὑρέθησαν ὁμοῦ (Α 2, 3). Ἡ κύμβη (πίν. 225α) εἶναι ὁρατὴ κατὰ χώραν ἐπὶ τοῦ πίνακος 169. Διατηρεῖται ἄριστα. Μῆκος 0.35. Τὰ αὐτὰ ἰσχύουσι καὶ περὶ τοῦ ἡθμοῦ τοῦ πίν. 225β. Ὑψος 0.235. Παραπλεύρως αὐτοῦ εὑρέθη ὁ μικρὸς «ἀσκός» τοῦ πίν. 226α. Ὑψος 0.06. Τὸ σφαιρικὸν πεπιεσμένον σχῆμά του, ὁ σχηματισμὸς τοῦ ὀγκώδους προχύτου καὶ τὸ τοξοειδὲς τῆς ἄλλως ἀτροφικῆς λαβῆς παρέχουν τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι τὸ ἀρχικὸν πρότυπον δυνατὸν νὰ ἦτο πλεκτὸν σκεῦος.

Τὸ τρίτον διαμέρισμα τῆς Ἀποθήκης (Α3) παρέσχεν ἐκπληκτικὴν ὄντως ἀφθονίαν ἀγγείων κατὰ τὸ 1968 καὶ 1969. Πίθοι καὶ πιθοειδῆ ἀγγεῖα, ὡς ἤδη ἐλέχθη, κυριολεκτικῶς κατέκειντο ἐν σωρῶ εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν, ἧς τὸ δάπεδον ἦτο βαθύτερον. Πῶς ἐχώρησαν ἐκεῖ, ἐξηγεῖται μόνον ἂν δεχθῶμεν, ὅτι, ἐκτὸς ὑπηρεσίας ἴσως ὄντα, ἔκειντο τὸ ἐν ἐντὸς τοῦ ἄλλου. Μετὰ τὴν ἀνασύστασίν των εἶναι ἀδύνατον νῦν νὰ ἐπανατοποθετηθῶσιν εἰς τὸν αὐτὸν χώρον. Ὁ πίναξ 172α δίδει μικρὰν μόνον ἰδέαν τοῦ πράγματος. Ἐνταῦθα μόνον δείγματα τῆς ποικιλίας τῶν ἀγγείων δυνάμεθα νὰ δείξωμεν, καὶ ταῦτα κατὰ προχείρους φωτογραφίας ληφθείσας ἐπὶ τόπου.

Ὁ εὐρύστομος πίθος πίν. 226β κοσμεῖται διὰ τοῦ ἀγαπητοῦ θέματος τῶν ἀραιῶν καλαμοειδῶν, παρουσιάζει δὲ τεχνικὰς ἰδιορρυθμίας ὁρατὰς καὶ ἐπὶ τῆς

1. Τὸ πολύμορφον ἄλλως τοῦτο κόσμημα, συνιστάμενον ἐνταῦθα ἐξ ὑποτρεμουσῶν μηνοειδῶν ὀρθίων γραμμῶν εἰς παραλλήλους σειράς, ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν "Ἀγγλων rippling καὶ πληρέστερον «tortoise shell ripple». Ὁμοιάζει πράγματι τὸ δστρακὸν τῆς χελώνης, Ἑλληνιστὶ χελωνιον, ἐφ' ᾧ καὶ θεωρῶ θεμιτὴν τὴν ὀνομασίαν ταύτην διὰ τὸν συχνότατον τοῦτον διακοσμητικὸν τύπον. (Διατηρεῖται ἀμετάβλητος ἀπὸ τῆς MM IIIa μέχρι τῆς προκεχωρημένης Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.): EVANS, PM IV, 122 καὶ II, 363: «Practically indistinguishable from the form in which survives into LM Ia». Μεταγενέστερα παραδείγματα ὅρα λ.χ. ἔ.ἀ. IV, 275.

φωτογραφίας. Ὑπάρχει σειρὰ εὐρυστόμων ἀγγείων πιθοειδοῦς μορφῆς ἔχοντα τὸ κοινὸν χαρακτηριστικόν, ὅτι εἶναι ἰσχυρῶς πρόχειλα καὶ δὲν φέρουν διακόσμησιν. Ὁ πίν. 226γ παρέχει ἐν τῶν μειζόνων καὶ ὁ πίν. 227α ἐν τῶν μικροτέρων. Εἶναι κατάλληλα ὅπως ἐξ αὐτῶν χύνεται παχύρρευστον ὕγρον (λ.χ. μέλι) καὶ ἔχουσι τὸ πλεονέκτημα τῆς εὐκόλου περιδέσεως πώματος ἐκ δέρματος ἢ ὑφάσματος. Ὁ πίν. 227β παρουσιάζει ἕτερον εὐρύστομον ἀγγεῖον, ἀλλ' ἢ θέσις τῶν λαβῶν κατατάσσει τοῦτο εἰς τοὺς ἀμφορεῖς, εἶναι δὲ προχυτικὸν ἀγγεῖον.

Ἡ πρόχους τοῦ πίνακος Thera III, πίν. 50, 2, (ὑψ. 0.645) φέρει συνεχῇ λευκὴν σπεῖραν ἐπὶ ἐρυθρωποῦ γανώματος, τὸ δὲ χαρακτηριστικὸν αὐτῆς εἶναι, ὅτι ἡ σπεῖρα εἶναι οὐχὶ κυκλική, ἀλλ' ἑλλειψοειδής. Εἶναι ἀγγεῖον προσφιλὲς καὶ εἰς τὴν Κρήτην. Κατά τι μικροτέρα καὶ ἐξ ἴσου πρόχειλος εἶναι καὶ ἡ ἐκ τῆς αὐτῆς ἀποθήκης πρόχους τοῦ πίν. 227γ οὕσα ὅμως ἐλαφρῶς ἐλλιπής.

Ἐκ τῶν μικρῶν ἀγγείων τῶν εὐρεθέντων ὁμοῦ μετὰ τῶν πίθων τοῦ Δυτικοῦ τμήματος (3, 3) τῆς αὐτῆς ἀποθήκης εἰκονίζεται ἐνταῦθα ἡ σκυφοπρόχους πίν. 228α, φέρουσα πλαστικὰ κομβία καὶ λευκὰ καλαμοειδῆ, μεταξὺ καὶ ἄλλων ὁμοίων, συνήθως ἀγράφων ἀγγείων.

Ἀφθόνως εὐρέθησαν εἰς πολλὰ μέρη τὰ ἐλαφρῶς ἀμφίκοιλα κυλινδρικά σκεύη μετὰ δύο καθέτων ὠτίων, τὰ ὁποῖα ὠνομάσαμεν ἀνθοδοχεῖα (πίν. 228β). Ἐπὶ τοῦ πυθμένος φέρουσι συνηθέστατα ἀνὰ μίαν μικρὰν ὀπὴν (πίν. 228γ). Τὰ παρόντα παραδείγματα εἶναι ἐξ ὥχρου, καθαροῦ καὶ ἐστιλβωμένου πηλοῦ. Ἔτερα (πίν. 229α) φέρουσι καστανὴν ἢ ἐρυθρωπὴν διακόσμησιν ἐκ φυτικῶν θεμάτων, καθέτως ἢ στρεπτῶς.

Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα εἶναι μία σειρὰ μεγάλων ψευδοστόμων ἀμφορέων, διότι εἰς τοιαύτην πρῶμον ἐποχὴν τοιαῦτα ἀγγεῖα μόνον ἐν Κρήτῃ ἀπαντοῦν, ὄντα εἰδικὰ ἀγγεῖα τοῦ ἐλαίου. Εὐρέθησαν πάντα ὁμοῦ καὶ μόνον ἐντὸς τῆς ἀποθήκης Α3. Τὰ δύο πρῶτα φέρουσι διακόσμησιν εἰς περιέργον ρυθμὸν πυκνόν, Γεωμετρικὸν καὶ μὲ τάσεις μετοπικῆς διακοσμήσεως. Ἀμφότερα ἔχουσιν ὡς βάσιν τὰς ὀριζοντίας ζώνας μὲ πρυτανεῦον θέμα τὸ χελώνιον. Τὸ πρῶτον καὶ μεγαλύτερον (πίν. 229β, ὑψ. 0.355) πραγματοποιεῖ τὴν μετοπικὴν διακόσμησιν διὰ μικρῶν σταυρῶν. Τὸ ἕτερον ὅμως (πίν. 229γ, ὑψ. 0.33) παρενθέτει σωστάς μετόπας εἰς τὴν ὀριζοντίαν διακόσμησιν.

Ἔτι μείζων εἶναι ὁ ψευδόστομος ἀμφορεὺς τοῦ πίν. 230α (ὑψ. 0.415). Φέρει δι' ἀμαυροῦ μέλανος ὀριζοντίας ταινίας καὶ μίαν πλατυτέραν ζώνην. Εἰς αὐτήν, διὰ ταχείας χειρός, ἐτέθη διακόσμησις βάσιν ἔχουσα καὶ πάλιν τὸ χελώνιον, τὰς δὲ μετόπας σχηματίζουν οἱ ἀντωποὶ «ἡμιρόδακες» (φαινόμενοι ὡς διπλοῖ πελέκεις) οἱ τὸσον χαρακτηριστικοὶ βραδύτερον εἰς τὴν Μυκηναϊκὴν τέχνην.

Ὁ πίναξ 230 β-δ εἰκονίζει τὸν μέγιστον καὶ ἀρχαϊκώτατον τῶν εὐρεθέντων ψευδοστόμων ἀμφορέων. Τὸ ὕψος του ὑπερβαίνει κατὰ τι τὸ ἥμισυ μέτρον. Ὁ πηλὸς εἶναι ἀπλοῦς, σκοτεινόχρους. Ἡ ἐκρὸς ἔχει ἐνταῦθα ραμφοει-

δῇ μορφήν. Φέρει καὶ δύο λαβάς (πίν. 230γ), ἐνῶ ἡ συμμετρία ἀπῆτει τρεῖς, ἐπὶ πλεόν δὲ φέρει καὶ κωνικὴν ἀπόφυσιν εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος τοῦ ράμφους (πίν. 230δ). Ὁ δίσκος τῆς κορυφῆς τοῦ ἀγγείου φέρει τέλος διαμπερῇ ὀπῇ (πίν. 230δ) εἴτε πρὸς στερεώσιν τοῦ πώματος εἴτε πρὸς ἀνάρτησιν δέλτου. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ἐντατικὴν διακίνησιν ἐλαίου, εἴτε ἐξαγομένου εἴτε καὶ εἰσαγομένου.

Πλὴν τῶν ἀποθηκῶν ὑπόσχονται καὶ τὰ συναπτόμενα «Δυτικὰ δωμάτια» τῆς συνοικίας Α πλούσιον ἀμνητόν. Ἐλέχθη ἤδη ἀνωτέρω, ὅτι τὸ δωμάτιον τὸ συναπτόμενον πρὸς τὴν ἀποθήκην Α2, ἀφοῦ ἐστερεώθη τὸ πάτωμά του, παρουσίασεν εἰς τὴν ἐπίχωσιν καὶ τὸ δάπεδον τοῦ ἱσογείου σημαντικὰ λείψανα. Ὁ πίναξ 231α παρουσιάζει τινὰ τῶν ἀγγείων τοῦ δαπέδου, ἅτινα δὲν ἀπεκομίσθησαν εἰσέτι. Τὸ ρυτὸν τοῦ αὐτοῦ πίνακος (β) εἶναι ἐν ἐκ τῶν πολλῶν τῆς ἀνασκαφῆς. Ὁ πίναξ 232 δεικνύει τὸ ἀξιόλογον πῆλινον ρυτὸν ἐν σχήματι ταύρου, οὗ τὰ περιστατικὰ εὐρέσεως περιεγράφησαν ἤδη. Οἱ ἐμπρόσθιοι καὶ οἱ ὀπίσθιοι πόδες πατοῦσιν ἐπὶ λεπτῶν πλινθιδίων, ὥστε τὸ ζῶον ἵσταται ὡς ἐπὶ βάσεως. Ἔτερον ἐνδιαφέρον χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι αἱ αἰχμαὶ τῶν κεράτων τοῦ ζώου ἔχουσι πριονισθῇ σκοπίμως. Ἡ ἰδέα θέλει νὰ παραστήσῃ θυμοειδές, ἐπικίνδυνον ζῶον. Ἐχομεν ἐνδείξεις τινάς, ὅτι ἐν Κρήτῃ ἠσχοῦντο μονομαχίαι μεταξὺ ταύρων, τὰ δὲ ἀνάλογα παράλληλα ἐκ παλαιότερων ἐποχῶν τῆς Κίνας δεικνύουν πόσων τιμῶν ἐτύγχανεν ὁ νικητὴς ταῦρος¹. Ἴσως τοιοῦτοι ἀκριβῶς ταῦροι, σύμβολα δυνάμεως καὶ εὐφορίας, ἦσαν τὰ ἀνάλογα ρυτά.

Διὰ χρυσίζοντος κιτρίνου χρώματος εἶχε γραφῇ ἡ διακόσμησις τοῦ παρόντος ρυτοῦ, ἀνάλογος τὴν χάριν καὶ τὴν εὐγένειαν πρὸς τὰς λευκάς ληκύθους τῶν κλασσικῶν Ἀθηνῶν. Δυστυχῶς τὰ ἄλλα τῆς κισήρεως κατέστρεψαν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγγείου. Διακρίνεται πάντως διπλῇ ταινίᾳ περὶ τὸν λαϊμόν, ὡς εἰ ἐπρόκειτο περὶ περιάπτου ἀναλόγου πρὸς τὰ τῆς Ἀθῶρ. Τὸ σῶμα τοῦ ταύρου ἐκαλύπτετο ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ δικτύου, τὸ ὅποῖον εἶναι γνωστὸν καὶ ἐξ ἄλλων ὁμοίων εὐρημάτων. Ἰδιαιτέρως ἡ Ἀνατολικὴ Κρήτῃ ἔχει ἀποδώσει παρομοίους ταύρους².

Τὸ πρὸς Νότον συναπτόμενον διαμέρισμα τοῦ προθαλάμου μετὰ κτιστοῦ θρανίου καὶ τοῦ μυλῶνος (ὅρα σχέδιον εἰκ. 2) δὲν ἀπέδωκεν ἀξιόλογον κεραμεικὴν. Ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας τῆς ὁδηγούσης ἀπὸ τοῦ προθαλάμου πρὸς τὸν μυλῶνα εὐρέθησαν ἐν σωρῶ τὰ τεμάχια, ἐξ ὧν ἀπηρτίσθη τὸ φιαλοειδές

1. Ἐχω γράψῃ σχετικὴν μελέτην, ἥτις ὅμως ἐδημοσιεύθη εἰς μᾶλλον δυσεύρετον βιβλίον: Δώδεκα Διαλέξεις (Βιβλιοθήκη Ἐθνικοῦ Θεάτρου ἀρ. 1, 1961), σ. 175 ἐξ., ἰδίως 184 - 5.

2. Ὅρα μεταξὺ ἄλλων EVANS, PM I, 188 καὶ ἰδίᾳ III, 204 - 5. Στενὴν ἀναλογίαν πρὸς τὸ ἡμέτερον ρυτὸν ἔχει τὸ παράδειγμα ἐκ Ψύρας, ὅπερ εἶναι καὶ σύγχρονον (LM Ia) καὶ προφανῶς ἐτάφη καὶ τοῦτο συνεπεῖχ τῆς αὐτῆς καταστροφῆς.

προχυτικὸν σκεῦος τοῦ πίν. 233α. Ἡ κύμβη τέλος ἢ εὐρεθεῖσα ἐπὶ ἐνὸς κατωφλίου τῆς «Βυθισθείσης οἰκίας» εἰκονίζεται ἐνταῦθα μετὰ τὴν ἀποκατάστασίν της (πίν. 233β). Ἀμφότερα τὰ ἀγγεῖα εἶναι σκευὴ καθημερινῆς χρήσεως καὶ χονδροειδοῦς κατασκευῆς.

Ἐκ τοῦ χώρου μεταξὺ τῶν τομέων Α καὶ Β, ἦτοι τῆς προσωρινῶς καλουμένης «Γεφύρας» ὑπάρχουν ἀρκετὰ ἀγγεῖα, ὧν τὸ σπουδαιότατον εἶναι ἡ «Πρόχους τῶν σταφυλῶν» (πίν. 234α). Εὐρέθη ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου τῆς εἰσόδου πρὸς τὸ οἰκοδόμημα ξεστῆς λιθοδομῆς (Μπρόνου 1α). Σταφυλαὶ τοιαύτης προκεχωρημένης μορφῆς (ἂν καὶ τὰ δύο λεπτὰ φυλλάρια προδίδουν καὶ ἐνταῦθα τὴν συνήθη μειζογενῆ τάσιν τῆς Αἰγαιακῆς τέχνης) δὲν ἦσαν μέχρι σήμερον γνωσταί. Πάντως ὑπάρχουν προκάτοχοι μορφαί, περὶ ὧν διερωτᾶται τις νῦν, ἂν πρόκειται περὶ σταφυλῶν ἢ ἂν ἡ γένεσις προῆλθεν ἐξ ἀφηρημένων τύπων. (Ὅρα λ.χ. Thera I, εἰκ. 44 καὶ ἄλλα πολλὰ ἀδημοσίευτα εἰσέτι.) Σημειωτέον προσέτι, ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου μετὰ τοῦ στερεοῦ λαιμοῦ καὶ τῆς παχείας περὶ τὸ χεῖλος στεφάνης, ὅτι διὰ τῆς προσθήκης μιᾶς εἰσέτι λαβῆς ἡ πρόχους μεταβάλλεται εἰς τυπικοῦ σχήματος ἀμφορέα.

Αἱ συνοικίαι Β καὶ Γ δὲν ἀπέδωκαν ἀξιόλογον κεραμεικὴν, πλην εἰς δύο διαμερίσματα: Τὸ πρῶτον εἶναι τὸ πλακόστρωτον ἀνώγειον (παρένθ. πίν. Β, Β2), ἐκ τοῦ ὁποῦ ἀξιόλογα ἀγγεῖα ἐδημοσιεύθησαν ἤδη εἰς τὴν ἐκθεσιν τοῦ προηγούμενου ἔτους. Ἐκ τῶν κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον ἀποκατασταθέντων ἀγγείων εἰκονίζεται τὸ ὠσειδὲς εὐρύστομον τοῦ πίν. 234β. Ἡ λευκὴ αὐτοῦ διακοσμησις εἶναι εἰσέτι Μεσομινωϊκῆς παραδόσεως.

Τὸ δεύτερον διαμέρισμα τὸ πλούσιον εἰς κεραμεικὴν εἶναι τὸ δωμάτιον τῶν πιθήκων (Β6, πίν. 207). Ὁ ἐκεῖ μνημονευόμενος πίθος εἶναι ὁ τοῦ πίν. 234γ. Φέρει τὸ ἀνάγλυφον σχοινιωτὸν κόσμημα κατὰ τὸν ρυθμὸν τῆς Μεσομινωϊκῆς παραδόσεως. Εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον μᾶς ὁδηγεῖ καὶ ὁ ἀξιόλογος ἀμφορεὺς τοῦ πίν. 235α. Ἡ λεπτότης τῆς λευκῆς διακοσμῆσεως πείθει, ὅτι τὸ ἀγγεῖον εἰσῆχθη ἐκ Κρήτης. Δυστυχῶς ἡ κατάστασις διατηρήσεως δὲν εἶναι ικανοποιητικὴ. Ἡ πλαγία ὄψις τοῦ ἀγγείου (πίν. 235β) δεικνύει φυτικὴν συστάδα ὑπὲρ τὴν λαβὴν τῆς κοιλίας. Εἰσηγμένη ὡσαύτως εἶναι καὶ ἡ ὠραία πρόχους Thera III πίν. 50, 3. Τὰ κισσοειδῆ φύλλα μετὰ μίσχων συγχωνευμένων πρὸς κυματοειδεῖς γραμμὰς εἶναι χαρακτηριστικὰ καὶ τῆς Θήρας καὶ ἄλλων μερῶν (λ.χ. Γουρνιῶν), τὰ ὁποῖα ὑποτίθενται καταστραφέντα ὑπὸ τῆς αὐτῆς θεομηνίας¹.

Μνημονευτέα εἶναι τέλος καὶ δύο πήλινα εἰδώλια, ἂν καὶ κολοβά, διότι ὁ τύπος εἶναι ἐνδιαφέρον, ἐφόσον χρονολογεῖται ἀκριβῶς εἰς τὴν παροῦσαν

1. Παράβαλε καὶ τὸν πιθαμφορέα τῆς συνοικίας Α, Thera II, σ. 37 (=ΠΑΕ 1968, σ. 117, πίν. 108α) (ἐνταῦθα διπλοὶ μίσχοι καὶ Κρητικὰ ἀγγεῖα ὡς τὸ ἐκ Γουρνιῶν EVANS, PM II, 486 εἰκ. 292).

περίπτωσιν (πίν. 235γ). Τὸ πρῶτον καὶ μεγαλύτερον (ὑψ. 0.075) εὐρέθη εἰς τὴν μεταξὺ Α καὶ Β συνοικίαν, ἣν ἀπεκαλέσαμεν γέφυραν. Τὸ δεύτερον καὶ μικρότερον (ὑψ. 0.055) προέρχεται ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ Γ9 καὶ προφανῶς ἔπεσεν ἐκ τῶν ἄνω πατωμάτων.

Ἐκ τῶν λιθίνων ἀντικειμένων μόνον ἐλάχιστα χαρακτηριστικὰ θὰ δοθῶσιν ἐνταῦθα. Τὸ ἀρχαϊκώτατον μαρμάρινον εἰδώλιον τοῦ πίν. 235δ (ὑψ. 0.14) εὐρέθη κατὰ τὴν ἀνόρυξιν τοῦ φρέατος τοῦ πεσσοῦ 6, παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ χώρου Β2. Ὁ πίν. 200β εἰκονίζει τὸ τεμάχιον μαρμάρου, τὸ ὁποῖον εὐρέθη ἐντὸς τοῦ Δωματίου τῶν πιθήκων (μῆκος 0.34, πλάτος 0.10 καὶ πάχος 0.045). Ἡ πολυτέλεια καὶ ἡ ἐπιμελὴς καταργασία τοῦ ὕλικου προδίδουν ἐνδιαφέρουσαν, ἴσως θρησκευτικῆς φύσεως, κατασκευήν. Ὁ πίναξ 236α δεικνύει δύο ὄψεις τοῦ λιθίνου ἀγγείου, τὸ ὁποῖον εὐρέθη εἰς τὴν ἀποθήκην Α2. Τὸ ἀσύμμετρον τοῦ σχήματος προδίδει εἰδικὴν χρῆσιν καὶ ἴσως ἀνὰ δύο ὅμοια ἀγγεῖα ἐφαπτόμενα ἀλλήλων ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς ζευγος. Παρομοίας ἀσυμμέτρου κατασκευῆς εἶναι καὶ τὰ πῆλινα σκεύη τὰ εὐρεθέντα ἐπὶ τῆς «ἐστίας» τῆς ἀποθήκης Α1¹.

Τὰ πολυπληθέστερα τῶν λιθίνων ἐργαλείων, ὡς ἐλέχθη ἤδη, εὐρέθησαν ἐντὸς τῶν δωματίων Γ1 καὶ Γ2 καὶ ὀνομάσθησαν «σφῦραι» καὶ «ἄκμονες». Ἐν τούτοις μόνον εἰδικὴ μελέτη καὶ μόνον εἰδικώτεροι περὶ τὴν λιθοτεχνίαν δύνανται νὰ δώσουν ἀκριβεστέρους χαρακτηρισμούς. Ἐπειδὴ τὰ ἐργαλεῖα ἐκεῖνα ἀφέθησαν εἰς τὰς θέσεις των δὲν ὑπάρχουσιν εἰσέτι καλαὶ φωτογραφίαι. Ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, τὰ ἐργαλεῖα εὐρίσκονται ἐπὶ δαπέδων τῶν τραγλοδυτῶν, ἐπομένως εἰς διάφορα βάθη, μικρὸν ἀπέχοντα βεβαίως τοῦ ἀρχικοῦ δαπέδου. Οἱ πίνακες 236β καὶ 237α δεικνύουν «σφύρας» καὶ «ἄκμονας» ὡς εὐρέθησαν.

Αἱ «σφῦραι» μικροῦ μεγέθους φέρουσιν εἰς τὸ μέσον μίαν μόνην αὐλάκωσιν, ἥτις ἡρμηνεύθη ὡς στειλέωσις. Ὑπάρχουσιν ἐν τούτοις καὶ ὀγκώδεις λίθοι ὅμοιοι, φέροντες ἀνὰ δύο ἐγκοπὰς καὶ μῆκος μέχρι 35 ἑκατοστῶν. Θὰ ἠδύναντο νὰ ὀνομασθῶσι «ραιιστῆρες». Φαίνονται δὲ ἐπ' αὐτῶν συνήθως τὰ ἔχνη φθορᾶς ἐκ τῆς χρήσεως (πίν. 237β, ἰδίᾳ τὸ κάτω παράδειγμα).

Αἱ τοιχογραφίαι δὲν ἔχουσιν εἰσέτι μελετηθῆ ἑπαρκῶς, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸς εὐρύτερος λόγος περὶ αὐτῶν. Ὑπάρχουσιν ὅμως καλαὶ ἐλπίδες, ὅτι ἡ Θήρα μέλλει νὰ πληρῶσθαι πολλὰ κενὰ εἰς τὸ κεφάλαιον τῶν τοιχογραφιῶν. Οἱ εἰδήμονες γνωρίζουν, ὅτι μέχρι τοῦδε ἦτο σπανία ἐξαίρεσις τὸ νὰ συνάπτονται μεταξὺ των τὰ τεμάχια τῶν τοιχογραφιῶν. Ἡ καταστροφὴ ἐκ τῆς πτώσεως καὶ τὸ εὐθρυπτον τοῦ κονιάματος καθίσταν τὴν συνένωσιν πλείονων τεμαχίων σχεδὸν ἀδύνατον. Οἱ ἀρχαιολογικοὶ καλλιτέχνη ζωγράφοι, ὁ Bagge, οἱ δύο Gillieron, ὁ Piet de Jong, εἶχον ἀποκτήσει δικαίαν φήμην κυρίως εἰς τὴν

1. Thera I, ἔγχρ. πίν. Β ἀρ. 4 καὶ σ. 27 εἰκ. 35 (=ΠΑΕ 1968, σ. 122-3 πίν. 118α-β).

τοποθέτησιν τῶν τεμαχίων εἰς τὴν πιθανὴν των θέσιν καὶ εἰς τὴν ἀναπαράστασιν τῶν ἐλλειπόντων μερῶν τῆς συνθέσεως.

Εἰς τὴν Θήραν, εὐτυχῶς, τὰ πράγματα ἔχουσιν ἄλλως. Τὰ τεμάχια τῶν τοιχογραφιῶν φαίνονται νὰ εἶναι πληρέστερα. Ἡ ἐξαγωγή των γίνεται ἄνευ τῆς ἐλαχίστης φθορᾶς ἀπὸ τὸν παλαιμαχὸν Κρητὰ ἀρχιτεχνίτην κ. Ζαχαρίαν Κανάκη¹.

Τὸ καλλιτεχνικὸν συνεργεῖον τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου ὑπὸ τὸν κ. Μαργαριτῶφ συμπληρῶνει τὸ ἔργον διὰ τοῦ καθαρισμοῦ καὶ τῆς συναρμολογήσεως τῶν τεμαχίων. Νομίζω ὅτι οἱ εἰδικοὶ συνάδελφοι θὰ ἀντιληφθῶσι τὸ μέγεθος τοῦ ἔργου τούτου ἐπὶ τῶν πινάκων 238 - 241.

Περὶ τῶν τοιχογραφιῶν παρὰ τὴν συνοικίαν Γ1 ἐλέχθησαν ἤδη τὰ δέοντα. Ὁ πίν. 238α δεικνύει τὴν συναρμολόγησιν τῶν ὀλίγων ἄλλως τεμαχίων ὠραίας σπείρας, ἥτις ἀπετέλει ζωφόρον εἰς τὸ ἄνω ἢ τὸ κάτω μέρος τοίχου. Εἰς τὸν χῶρον Γ10 καὶ τὴν Δυτικὴν πλευρὰν τῆς ἐκεῖ αὐτῆς εὐρέθησαν μεταξὺ τῶν λίθων ἀρκετὰ τεμάχια τοιχογραφιῶν. Ὁ πίν. 238β δεικνύει δύο ἐξ αὐτῶν ἅμα τῇ εὐρέσει. Ὁ πίν. 239 δεικνύει, πόσα ἐκ τῶν τεμαχίων τούτων συνηνώθησαν ὑπὸ τοῦ συνεργείου Μαργαριτῶφ.

Τὸ θέμα, ὡς βλέπει τις, εἶναι ρόδακες παραπλεύρως ἢ καὶ ἐκατέρωθεν διπλῆς ἢ πολλαπλῆς κυματοειδοῦς γραμμῆς. Δύο γεγονότα προέχουν: Πρῶτον, τὰ πέταλα δὲν εἶναι πέταλα ἀνθέων, ἀλλὰ γωνιώδη ἀντικείμενα φαινόμενα ὡς ἔνθετος διακόσμησις. Δεύτερον οἱ ρόδακες εἶναι διάσπαρτοι, ὡς νὰ ἦσαν καρφωμένοι ἐπὶ τῆς λευκωπῆς ἐπιφανείας. Ἡ εἰκ. 45 ἐν Thera III, σ. 63, παριστῶσα εἶδος πηλίνων καρφίων, δι' ὧν συνετίθεντο ὁλόκληροι διακοσμήσεις ὑπὸ τῶν Σουμερίων, ἐρμηνεύει καὶ τὰ σχήματα τῶν ροδάκων τῆς παρούσης τοιχογραφίας².

Ἡ σπουδαιότης ὅμως ὅπως τοιχογραφιῶν εὐρέθη ἐντὸς τοῦ Δωματίου τῶν πιθήκων (B6). Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1968 εἶχεν εὐρεθῇ ἐκεῖ, εἰς ἀνώτερα στρώματα, ἡ κεφαλὴ ἐνὸς κυανοπιθήκου³. Κατὰ τὸ 1969 εὐρέθησαν πολλὰ ἄλλα τεμάχια φέροντα καὶ ἄψυχα θέματα (πίν. 200α), ἀλλὰ κυρίως μίαν ἀγέλην ὁλόκληρον κυανοπιθήκων, οἵτινες κινεῖνται πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν. Ὁ πίν. 240 παρουσιάζει ἐν τοιοῦτο ζῶον (κερκοπίθηκος ὁ καλλίτριχος) συλλέγον τὴν

1. Μετὰ συγκινήσεως ἐνθυμοῦμαι, ὅτι πρὸ μιᾶς καὶ πλέον γενεᾶς ἠρξίσαμεν ὁμοῦ τὸ ἔργον τοῦτο εἰς τὸν Ἀμνισὸν (ΠΑΕ 1932, 88 ἐξ.) νέος ἐγὼ εἰσέτι, νεανίας ἐκεῖνος. Ἦδη ἔκτοτε εἰχομεν ἀναπτύξει τὴν μέθοδον, ἣν τὰ ἀπλᾶ μας μέσα ἐπέτρεπον, καὶ ἐν τούτοις πάντα τὰ τεμάχια ἐξήχθησαν ἄθικτα πλὴν μιᾶς μόνης, ἐλαφρᾶς καὶ καύτης, ἀποτυχίας. Ἡ θέλησεν ἡ Τύχη, ὥστε σήμερον νὰ ἐργαζώμεθα εἰσέτι ὁμοῦ εἰς τὸν τόπον, ὅπου θεωρητικῶς μᾶς ὠδήγησεν ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Ἀμνισοῦ.

2. EVANS, PM IV, 124 - 5 καὶ εἰκόνες 95 - 6.

3. Thera II, ἐγγρ. πινάξ B, 1.

τροφὴν του. Τὰ ἐρυθρωπὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα πάντες σχεδὸν οἱ πίθηκοι ψαύουν, εἶναι πιθανῶς οἱ βράχοι τῆς ἐρυθρωπῆς πορώδους λάβας τῆς νήσου.

Ἐν μέγα τεμάχιον (πίν. 241α) δεικνύει δύο πιθήκους εἰς φυσικὸν μέγεθος, ἐξ ὧν ὁ δεξιὸς ἀνέρχεται καὶ ὁ ἀριστερὸς κατέρχεται. Πάλιν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους φαίνεται τὸ ἐρυθρωπὸν συμβατικὸν περιβάλλον, «βράχοι», «ἐρημος» ἢ ἄλλο τι. Εἰς τὴν αὐτὴν σύνθεσιν ὑπῆρχον ἴσως καὶ ἄλλα ζῶα. Ὑπάρχει τεμάχιον κεφαλῆς, ὅπερ δύναται νὰ εἶναι κύων ἢ βοῦς. Εἰς τὸν οὐρανὸν ἵπταντο χελιδόνες. Μία ἐξ αὐτῶν διατηρεῖται ἀκεραία (πίν. 241β). Τέλος, ἡδὴ ἀπὸ τοῦ 1968 εὐρέθησαν μεγάλα τεμάχια κονιάματος εἰς τὸ αὐτὸ Δωμάτιον τῶν πιθήκων, τὰ ὁποῖα δεικνύουν βλάστησιν καλαμοειδῶν καὶ μύρτων¹.

12. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Παρ' ὅλας τὰς συζητήσεις τοῦ Ἑφαιστειολογικοῦ Συνεδρίου Θήρας τὰ θεμελιώδη ζητήματα παραμένουν τὰ αὐτά. Παρ' ὅλην τὴν ἐπὶ τόπου μελέτην τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐρειπίων ὑπὸ πλειάδος ἀριστέων τῆς Ἐπιστήμης, τὰ προβλήματα ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν: Κατὰ τὰ πορίσματα τῶν τριετῶν ἡδὴ ἀνασκαφῶν 1) μέγας σεισμὸς ἔρριψε κατὰ γῆς πάντα τὰ οἰκήματα τοῦ ἀνασκαπτομένου συνοικισμοῦ. 2) Τρωγλοδύται ἐχρησιμοποίησαν ἐπὶ τι διάστημα τὰ ἐρείπια. Τοῦτο ὅμως δὲν πρέπει νὰ ὑπῆρξε μακρόν. Ἴσως δύο ἔτη, ἴσως ἓν καὶ μόνον, ἴσως ὀλίγοι μῆνες. 3) Ἐπηκολούθησεν ἡ ἀφύπνισις τοῦ ἑφαιστείου. Λεπτὰ τεμάχια κισήρεως εἰσέδυσαν παντοῦ ὅπου ὑπῆρχε κενὸν μεταξὺ τῶν ἐρειπίων, ἀκόμη καὶ ἐντὸς πίθων καὶ μικρῶν ἀγγείων. 4) Κατὰ τὴν γιγάντωσιν τῆς ἐκρήξεως κίσηρις πάχους 4 μ. ἐκάλυψε πάντα τὰ ἐρείπια καὶ ἐπ' αὐτῆς ἠπλώθη ἀκολουθῶς τὸ λευκὸν σάβανον τῆς σποδοῦ («πορσελάνης») πάχους μέχρι καὶ 60 μέτρων. 5) Πάντα τὰ ταφέντα προϊόντα κεραμεικῆς, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀφθονώτατα, διαιροῦνται εἰς δύο κατηγορίας. Τὰ μὲν εἶναι καθαρῶς Μεσοκυκλαδικῆς παραδόσεως, τὰ δὲ ἀνήκουν εἰς τὴν ὠριμον φάσιν τῆς ΥΜ Ια ἐποχῆς, ἥτοι διὰ τὸ στρογγύλον τῆς χρονολογίας, περὶ τὸ 1500 π.Χ. Τινὰ εἶναι εἰσηγμένα ἐκ τῆς Μινωικῆς Κρήτης καὶ τῆς Μυκηναϊκῆς Ἑλλάδος. Ἐπειδὴ ἀμφότεραι αἱ κατηγορίαι κεραμεικῆς εὐρίσκονται ἀναμειγῇ καὶ ἐπὶ τῶν δαπέδων, οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι συνυπῆρχον κατὰ τὴν ὥραν τῆς καταστροφῆς. Μέχρι τοῦ 1520 δύναται νὰ χρονολογηθῶσι. Κάτω τοῦ 1500 εἶναι δύσκολον νὰ χρονολογηθῇ ἔστω καὶ ἓν ἀγγεῖον, τοῦλάχιστον ὡς ἡμεῖς οἱ ἀρχαιολόγοι πιστεύομεν πρὸς τὸ παρόν.

Εἰς τὴν Κνωσὸν ὑπάρχει ἡ αὐτὴ ἀκριβῶς καταστροφή χρονικῶς καὶ ἐξ ἴσου βαρέα τὰ ἀποτελέσματα. Προφανῶς ὁ αὐτὸς σεισμὸς ἠρήμωσε καὶ τὴν Κνωσόν. Τὸ ἀνάκτορον ἀποτελεῖ χαώδη συνέχειαν ἀλλεπαλλήλων καταστρο-

1. Thera II, πίν. 5 - 6 (=ΠΑΕ 1968, πίν. 70β καὶ 71).

φῶν καὶ ἐπισκευῶν διαρκείας πλέον τῶν πέντε αἰώνων. Διὰ τοῦτο τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι τόσον σαφές εἰς τὸ ἀνάκτορον, ὅσον εἰς τὰς οἰκίας τῆς Κνωσοῦ τὰς ἀνασκαφεύσας πέραν τοῦ ἀνακτόρου. Τὸ ἄριστον ἴσως παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ «Οἰκία τῶν τοιχογραφιῶν», ἀκριβῶς διότι καὶ ἡ διακόσμησις τῆς ἀποτελεῖ τὸ πᾶρison τοῦ Δωματίου τῶν πιθήκων. Τὰ στοιχεῖα εἶναι τὰ αὐτὰ εἰς ἀμφοτέρω τὰς συνθέσεις: Τοπίον, βράχος, βλάστησις, πτηνὰ καὶ — τὸ κύριον θέμα — πίθηκοι. Ὁ Evans ἀνεγνώρισεν, ὅτι ἡ καταστροφή τῆς Οἰκίας τῶν τοιχογραφιῶν ἐπισυνέβη κατὰ τὴν ΥΜ Ια ἐποχὴν. Πρέπει δὲ νὰ τονισθῇ ἐνταῦθα, ὅτι ἀγγεῖα εὐρεθέντα ἐπὶ τῶν δαπέδων εἶναι ἀπολύτως τὰ αὐτὰ πρὸς ὅμοια εὐρεθέντα εἰς τὰς ἀνασκαφὰς Ἀκρωτηρίου¹. Δέον νὰ παρατηρηθῇ ὡσαύτως, ὅτι αἱ δύο τοιχογραφίαι ἀπὸ ἀπόψεως ρυθμοῦ εἶναι ὅ,τι θὰ ἀνέμενέ τις: Εἰς τὴν «Οἰκίαν τῶν τοιχογραφιῶν» ἡ ἐκλεπτυσμένη τέχνη τῶν ἀνακτορικῶν ζωγράφων τῆς Κνωσοῦ. Εἰς τὸ Δωμάτιον τῶν πιθήκων ἡ ποιοτικῶς ὑστεροῦσα ἐπαρχιακὴ τέχνη, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ποιότητα τῶν χρωμάτων.

Ὁμοῦ μετὰ τῆς Οἰκίας τῶν τοιχογραφιῶν πᾶσαι αἱ γειτονικαὶ ἀνασκαφεύσαι ἔσχον τὴν αὐτὴν τύχην: Παντοῦ τὰ ἔχνη τῆς σεισμικῆς καταστροφῆς εἶναι ΥΜ Ια: «Νοτιά οἰκία», «Οἰκία τοῦ συνθρόνου» (House of the Chancel Screen), «Βορειοανατολικὴ οἰκία». Κυρίως ὅμως χαρακτηριστικὴ μεγάλῃς, συγχρόνου καταστροφῆς, εἶναι ἡ ἀνεύρεσις εἰς πολλὰ μέρη τῆς Κρήτης σειρᾶς πολυτίμων χαλκίνων καὶ ἀργυρῶν σκευῶν. Ταῦτα πάντα εἶχον ταφῇ ὑπὸ τὰ ἐρείπια κατὰ τὴν ΥΜ Ια ἐποχὴν. Κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν φράσιν τοῦ Evans, μία ἀνὰ τρεῖς οἰκίαι τῆς Κνωσοῦ παρουσίασε χάλκινα σκεύη, ὅμοια δ' εὐρέθησαν καὶ εἰς Τύλισον, Μάλια καὶ Μόχλον².

Κατὰ ταῦτα ὁ μέγας σεισμός, ὅστις φαίνεται ὡς νὰ ἀφύπνισεν καὶ τὸ ἡφαίστειον τῆς Θήρας, ὑπῆρξε καταστροφικὸς καὶ διὰ τὴν Κρήτην. Ἄν ἦτο τεκτονικῆς ἢ ἄλλης φύσεως, ἄλλοι εἰδικώτεροι ἂν κρίνουν. Τὸ ζήτημα ἐνταῦθα εἶναι, πόσον καιρὸν μετὰ τὸν σεισμόν τοῦτον ἤρχισεν ἡ δρᾶσις τοῦ ἡφαιστείου. Ἀρχαιολογικῶς εἶναι βέβαιον, ὅτι οἱ παράλιοι συνοικισμοί, οἱ ὅποιοι ὑπεθέσαμεν ὅτι ἡρημώθησαν ἀπὸ τὰ τσουνάμι (Ἀμνισός, Νίρου, Μάλια, Γουρνιά, Ζάκρος) παρέχουν ἀκόμη κεραμεικὴν ΥΜ Ια, ἥτις πολλάκις εἶναι παρομοία πρὸς τὴν πλέον προχωρημένην ρυθμικῶς κεραμεικὴν τοῦ Ἀκρωτηρίου Θήρας.

1. Παράβαλε λ.χ. τὸν χοῦν PM II, 436 εἰκ. 253B πρὸς τὸν Thera II, 42 εἰκ. 27 (=ΠΑΕ 1968, σ. 119 καὶ πίν. 111α).

2. Ἡ σπουδαιότερα σειρὰ μεταλλίνων ἀγγείων εἶναι ἡ τῆς «Βορειοδυτικῆς σκευοθήκης» PM II, 627 ἐξ. Ὅρα περαιτέρω 380 (Νοτιά οἰκία), 390 (Οἰκία τοῦ συνθρόνου), 414 (Βορειοανατολικὴ οἰκία), ὡσαύτως 421, 431, 623 («σειρὰ χαλκῶν εὐρημάτων ταφέντων ὑπὸ καταστροφῆς τῆς ΥΜ Ια ἐποχῆς») καὶ III 280, ἔνθα συζητεῖται ἡ αὐτὴ καταστροφή καὶ εἰς τὸ ἀνάκτορον, εἰς «ὥριμον ΥΜ Ια ἐποχὴν». . . «περὶ τὸ 1520», ἥτις χαρακτηρίζεται ὡς «μερικὴ» (a partial catastrophe).

Τοῦτο εἶναι φανερόν ἰδίως εἰς τὰ Γουρνιά. Ὑπάρχει ὅμως καὶ κεραμεικὴ εἰς τὰ παράλια ταῦτα κέντρα, ἥτις ἀνήκει εἰς τὸν θαλάσσιον ρυθμόν. Τοῦτον ἡμεῖς οἱ ἀρχαιολόγοι θεωροῦμεν χρονικῶς ὑστερώτερον, ἐπειδὴ εἶναι ρυθμικῶς διάφορος. Τοῦτο ὅμως δυνατόν νὰ μὴ ἀληθεύῃ, τοῦλάχιστον εἰς τὴν ἑκτασιν, ἣν ἡμεῖς ἀποδίδομεν εἰς τὸ πρᾶγμα¹.

Τὰ ἐπόμενα θεμελιώδη ζητήματα εἶναι δύο. Πρῶτον, πόσος χρόνος διέρρευσε μεταξὺ τοῦ σεισμοῦ, ὅστις κατέσπασε τοὺς συνοικισμοὺς τῆς Θήρας, καὶ τῆς ἐκρήξεως, ἥτις ἔθαψε τὰ ἐρείπια ὑπὸ τὴν κίστην. Δεύτερον, ἡ ἔκρηξις αὕτη ὑπῆρξεν ἐνιαίᾳ χρονικῶς, ἥτοι μία καὶ μόνη, ἢ παρῆλθε διάστημα χρόνου μεταξὺ τῆς ἐκρήξεως τῆς κισήρεως καὶ τῆς ἐκρήξεως τῆς σποδοῦ;

Εἰς τὸ πρῶτον ζήτημα, κατὰ τὰς μέχρι τοῦδε ἀνασκαφικὰς παρατηρήσεις, δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν διάστημα μεγαλύτερον τοῦ ἐνὸς ἢ δύο ἐτῶν μεταξὺ σεισμοῦ καὶ ἐκρήξεως. Εἰς τὸ δεύτερον ζήτημα, ἡ γνώμη τῶν πλείστων ἐδικῶν τοῦ Συνεδρίου Θήρας εἶναι, ὅτι ἡ ἔκρηξις πρέπει νὰ ᾔητο ἐνιαίᾳ, διαρκέσασα ἀπὸ τῆς πρώτης ἐκδηλώσεως, μέχρι τοῦ παροξυσμοῦ καὶ τῆς ἀνατινάξεως τῆς νήσου μῆνας μόνον, ἢ ἔστω ἐν ἡ τὸ πολὺ δύο ἔτη. Ἄν τὸ σύνολον τῶν ἐτῶν μεταξὺ τοῦ πρώτου σεισμοῦ (± 1500) καὶ τῆς τελικῆς ἐκρήξεως, ἥτις ἐδημιούργησε τὰ τσουνάμι καὶ τὴν ἐρήμωσιν τῆς Κρήτης ὑπολογισθῇ οὕτω εἰς ἐν μῖνιμον πέντε ἐτῶν, γεννᾶται τὸ πρόβλημα: Ἦτο ἀρκετὸς ὁ χρόνος οὗτος διὰ νὰ ἀναπτυχθῇ ὁ θαλάσσιος ρυθμὸς εἰς ὃ σημεῖον παρουσιάζεται εἰς τὰ καταστραφέντα Μινωικὰ κέντρα; Κυρίως εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ζάκρου ὁ ρυθμὸς ΥΜ Ιβ φαίνεται προχωρημένος. Εἶναι ὅμως πιθανώτατα καὶ τὸ κέντρον δημιουργίας τοῦ ρυθμοῦ τούτου. Ἄν ὑποτεθῇ ὅτι τὰ διαρρέυσαντα ἔτη μεταξὺ σεισμοῦ καὶ τσουνάμι εἶναι περισσότερα, τότε καὶ ἡ λύσις παρουσιάζεται εὐκολωτέρα².

1. Παρατηρεῖται ὅντως, ὅτι ὁ θαλάσσιος ρυθμὸς εἶναι ἀρχαιότερος, ἀφθονώτερος καὶ ἐκλεκτότερος κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Κρήτην (Παλαιόκαστρον, Ζάκρος). Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν ἐθεώρησα ἤδη πρὸ μιᾶς γενεᾶς πιθανὴν τὴν ἐκεῖ ὑπαρξιν ἐνὸς ἀνάκτορου κέντρου, διότι ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν μοναρχῶν - ἐμπόρων τῆς τότε ἐποχῆς ἦτο μόνον δυνατὴ ἡ ρωμαλέα ἀνθισις τῶν προϊόντων τῆς τέχνης. Τὰ πράγματα ἐδικαίωσαν τοὺς συλλογισμοὺς μου τούτους (Antiquity 13, 1939, σ. 426) καὶ τὸ ἀνάκτορον ἀνευρέθη ὄντως. Ὅσον προχωροῦμεν πρὸς Δυσμάς, τὰ προϊόντα τοῦ θαλασσίου ρυθμοῦ γίνονται σπανιώτερα. Ὀλίγα σχετικῶς εἶναι εἰς τὰ Γουρνιά, ἔτι ὀλιγώτερα εἰς Μάλια, εἰς Νίρου ἐν καὶ μόνον, εἰς Ἀμνισὸν οὐδέν. Εἰς τὸ μέγαρον Βαθυπέτρου, καταστραφέν εἰς ΥΜ Ια ἐποχὴν, ὑπάρχουν δύο-τρία μόνον ὄστρακα πρωίμου θαλασσίου ρυθμοῦ, ἀνήκοντα εἰς τὸ αὐτὸ ἀγγεῖον.

2. Εἰς τὸ Κρακατάου ἡ ἀπόστασις μεταξὺ ἀρχῆς καὶ τέλους τῆς ἐκρήξεως ἦσαν οἱ μῆνες μεταξὺ Μαΐου καὶ Αὐγούστου τοῦ 1883. Εἰς τὸ Ταμπόρο ἡ ἀπόστασις ἦτο τριῶν ἐτῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Πομπηίας ἡ σεισμικὴ καταστροφὴ ἔγινε τὸ 63 μ.Χ. καὶ ἡ ἡφαιστειακὴ κατάχωσις ὑπὸ τοῦ Βεζουβίου τὸ 79 μ.Χ. Ἀλλὰ τὰ θέματα ταῦτα καλύτερον νὰ ἀφεθῶν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἐιδικῶν λογίων. Διὰ τὸν λόγον δὲ ἀκριβῶς τοῦτον δὲν θὰ συζητήσω ἐνταῦθα μίαν ἄλλην δυνατότητα: Τὴν τοῦ σχηματισμοῦ τῆς Καλδέρας οὐχί

Πάντως τὸ θεμελιῶδες γεγονός εἶναι τὸ ἐξῆς: Εἶναι ἀσφαλέςτερον νὰ στηριχθῶμεν εἰς τοὺς νόμους τῆς Φύσεως παρὰ εἰς τοὺς θεωρητικούς συνδυασμούς. Εἶναι ἀδύνατον νὰ φαντασθῶμεν ἔκρηξιν τοῦ τύπου Θήρας - Κρακατάου, χωρὶς νὰ συνοδεύεται ὑπὸ τσουνάμι. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀγνοήσωμεν τὴν καταστροφικὴν δύναμιν τῶν τσουνάμι καὶ τὰς μεγάλας ἀποστάσεις, εἰς ἃς δύνανται νὰ δράσωσιν. Εἶναι ἀδύνατον κατὰ ταῦτα νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι καὶ ἡ Κρήτη καὶ ἄλλα μέρη δὲν ὑπέφερον τρομακτικὰς ζημίας ἀπὸ τὸ τσουνάμι τοῦ ± 1500 π.Χ. Ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν τὰ ἀρχαιολογικὰ καὶ χρονολογικὰ μας δεδομένα. Θὰ ἐπανέλθωμεν ἐν ἀνάγκῃ εἰς τὴν ἀρχικὴν μου ὑπόθεσιν¹, ὅτι ὁ ἐπαρχιακὸς ρυθμὸς τῆς Θήρας ἐπόμενον εἶναι νὰ ἐμφανίζεται παλαιότερος ἢ ὁ σύγχρονος ρυθμὸς εἰς τὰ ζωτικὰ κέντρα τῆς Κρήτης. Ἐδείχθη ἐσχάτως, ὅτι ἐντοπία κεραμεικῆ τῆς Σικελίας φαίνεται μίαν γενεὰν ἀρχαϊκωτέρα τῆς συγχρόνου κεραμεικῆς τῆς μητροπόλεως (Κορίνθου). Αὕτῃ ἡ γενεὰ κατ' ἀνώτατον ὅριον χρειάζεται καὶ εἰς ἡμᾶς, ὅπως ἐρμηνευθῇ ἡ ρυθμικὴ διαφορὰ τῆς κεραμεικῆς τῆς ταφείσης περίπου συγχρόνως ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῆς Θήρας καὶ τῆς Κρήτης.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

μόνον δι' ἐκρήξεως, ἀλλὰ καὶ διὰ κατακρημνίσεως, ὁπότε παρουσιάζονται καὶ ἄλλαι λύσεις ἀπὸ ἀπόψεως χρόνου.

1. Antiquity 33. 2. σ. 428 - 31.

17. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΘΗΡΑΣ

(Πίν. 242 - 252)

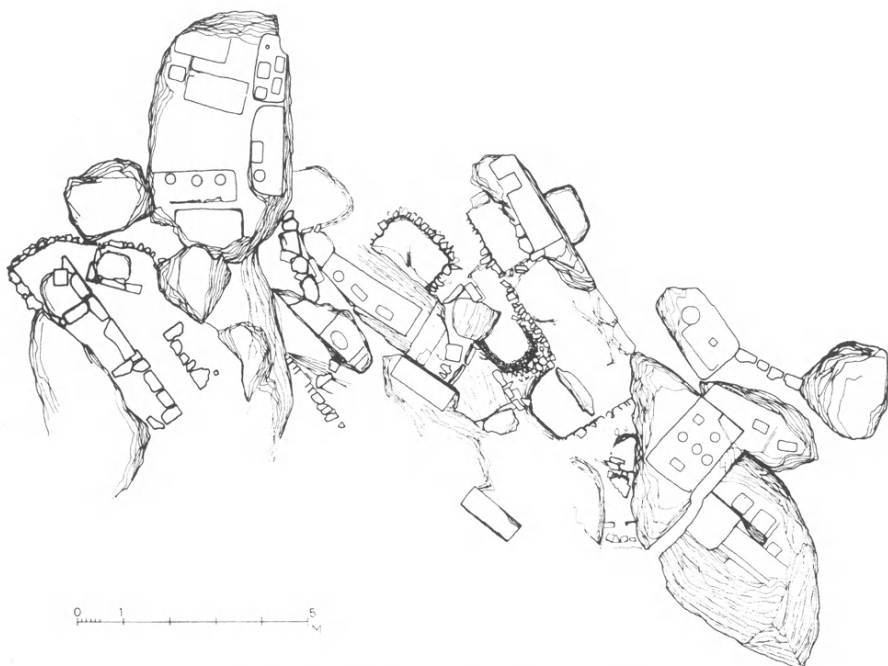
Ἡ ἐφετεινή περίοδος τῆς ἀνασκαφῆς, ἣτις ἐνεργεῖται δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς ἀρχαίας Θήρας ἐπὶ τῆς κλιτύος τῆς ΒΑ. Σελλάδας, ἦτο ἡ πέμπτη ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ἐὰν ἐξαίρεθῇ ἡ ὀλιγοήμερος ἔρευνα κατὰ τὸ ἔτος 1963. Περισσότερα σχετικῶς ἄνεσις χρόνου ἐπέτρεψεν αἱ ἐργασίαι νὰ παραταθοῦν ἐπὶ 18 ἡμέρας ἀπὸ 20 Νοεμβρίου μέχρι 10 Δεκεμβρίου.

Διὰ τῆς ἐφετενῆς ἀνασκαφῆς συνεπληρώθη ἡ ἔρευνα καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀποτόμου πρᾶνουῤ μεταξὺ τῶν δύο σκελῶν τῆς «σκυρωτᾶς» ὁδοῦ, τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου, εἰς μῆκος 38 μ. ἀπὸ τὴν στροφὴν, τὴν ὁποίαν σχηματίζουν (ΠΑΕ 1966, 137). Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην τὸ φυσικὸν πέτρωμα φθάνει κατὰ τόπους εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους. Εἰς ἀβαθεῖς κοιλότητας προχεύει λαξευθεῖσας, αἱ ὁποῖαι πρὸς τὴν ἀνωφέρειαν ἔχουν ἀναλημματικὰ τοιχάρια, ἐκαθαρίσθησαν ὁκτῶ νέαι πυραῖ. Τὰ εὐρήματα ἦσαν εἰς πρόχειρος μελανόμορφος σκύφος, δύο κύλικες τῆς λεγομένης «ἀφύλλου» ὁμάδος, μία κύλιξ μικρῶν καλλιτεχνῶν (πίν. 242α) καὶ τινὰ ἄλλα ἀγγεῖα ἄνευ παραστάσεων.

Ἐν συνεχείᾳ, καθὼς κατέρχεται ἡ ὁδός, ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησε κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν εἰς μῆκος 10 μ. καὶ πλάτος 10 μ. ἐπίσης πρὸς τὸ πρᾶνές. Τρεῖς λάκκοι ταφικῶν πυρῶν ἔκκειντο κατὰ σειρὰν παρὰ τὸ λιθόστρωτον τῆς ὁδοῦ, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐχωρίζοντο διὰ χαμηλῶν κατασκευῶν ἐξ ἀργῶν λίθων, μεγάλων σχετικῶς, καὶ τρεῖς ἄλλαι ἀπεκαλύφθησαν ὑψηλότερον εἰς δευτέραν σειρὰν. Εἰς μίαν τῶν πρώτων πυρῶν εὐρέθη ὀριζοντίως τοποθετημένος μέγας ἀμφορεὺς ἄνευ κοσμήσεως καὶ πρὸ αὐτοῦ δύο πήλινα εἰδῶλια, σειρῆνος καὶ ἀλέκτορος. Ὁ ἀμφορεὺς δὲν περιεῖχεν, ὡς ἀνεμένετο, ὅστᾳ ἦ τέφραν, ἀλλὰ μικροὺς λίθους δεικνύοντας σημεῖα πυρακτώσεως. Τὰ κτερίσματα ἦσαν δύο κορινθιακαὶ κοτύλαι, μία μελαμβαφῆς κύλιξ καὶ δύο κύλικες μικρῶν καλλιτεχνῶν (πίν. 242β) — μία τύπου Kassel. Ὑπεράνω μιᾶς πυρᾶς ἐσώζετο καὶ ἡ ἐπιτάφιος προσφορά, ὡς εἶχεν ἀποτεθῇ εἰς προστατευτικὸν κοίλωμα τοῦ βράχου (πίν. 243α): δύο τεμάχια ἐνὸς ἀρχαϊκοῦ θηραϊκοῦ πινακίου, μία τρίλοβος οἶνοχόη καὶ μία μελαμβαφῆς κύλιξ, ἣτις φέρει ἐγγάρακτον ἐπιγραφὴν ΑΓΕΜΟΝΑΣ ΣΑΜΑ (πίν. 243β καὶ 244α.β).

Περισσότερον πρὸς ΝΑ. κατὰ τὴν πρώτην στροφὴν τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, ἡ

ὅποια ἐδῶ διέρχεται ἔμπροσθεν τῶν βράχων μὲ τὰ ταφικά λαξεύματα κάτω ἀπὸ τὸν κρημνὸν τοῦ Ἀγ. Στεφάνου (Thera III, Plan I), εἶχεν ἀνασκαφῇ ἡ ἐσωτερικὴ πλευρὰ τῆς ὁδοῦ εἰς μῆκος 6 μ. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπεξετάθη τῶρα πρὸς τὴν βραχώδη ἀνωφέρειαν εἰς πλάτος 10 μ. μέχρι τῆς συστάδος τῶν πέντε ταφικῶν κατασκευῶν, αἵτινες εἶχον ἀποκαλυφθῇ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος

Εἰκ. 1. Ὁ χώρος παρὰ τὴν πρώτην στροφὴν.

(ΠΑΕ 1968, 130)¹. Μεταξὺ τῶν ταφικῶν τούτων κατασκευῶν εὐρέθη ἑκτὴ ταφὴ καύσεως. Τὰ ὅστ' αἶχον ἀποτεθῇ ἐντὸς μεγάλης οἰνοχόης, τῆς ὁποίας τὸ στόμιον ἐκλείετο διὰ πηλίνου δίσκου φέροντος ἐγγράρακτον τὸ ὄνομα τῆς νεκρᾶς ΒΡΙΘΩΙ.

Τὰ χαρακτηριστικὰ διὰ τὴν Θήραν ταφικά λαξεύματα ἐπὶ τῶν βράχων (Felsgräber) ἔχουν εὐρεθῇ κατὰ κανόνα ἀνοικτά. Ἡ γνώμη τοῦ Dragendorff, Thera II, 258 εἶναι ὅτι τὰ μικροῦ μεγέθους κυκλικὰ ἢ τετράγωνα λαξεύματα ἐχρησίμευον διὰ τὴν ἐναπόθεσιν τῶν τεφροδόχων ἀγγείων. Δὲν ἀπεκλείετο ὅμως καὶ ἀπλούστερος τρόπος ταφῆς. Εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν ἐνὸς

1. Ὑπὸ εὐνοϊκώτερον φωτισμὸν ἢ ἐπὶ τοῦ βράχου ἐπιγραφὴ ἀνεγνώσθη ΠΑΣΕΙΘΩΝΟΣ.

τῶν βράχων, ἥτις ἐκαλύπτετο ὑπὸ μικρᾶς ἐπιχώσεως, ἀπεκαλύφθησαν τρία τοιαῦτα λαξεύματα, εἰς τὰ ὅποια τὰ ὅστ᾽ εἶχον συγκεντρωθῇ καὶ ἀποτεθῇ ἀπ' εὐθείας ἐντὸς τῆς λαξευθείσης κοιλότητος. Τὸ ἄνοιγμα ἐκαλύπτετο διὰ στρώματος ἀσβεστοκονιάματος (πίν. 244γ).

Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην αἱ μεταξὺ τῶν βράχων τῆς ἀποτόμου κλιτύος ταφαὶ εἶναι εἰς ἕξ ἄλλεπαλλήλους σειράς (εἰκ. 1 καὶ πίν. 245α). Ἐκαθαρίσθησαν ὁκτὼ ἀρχαῖκαι πυραὶ ἐντὸς λάκκων, τῶν ὁποίων τὰ τοιχώματα συγκρατοῦνται ἀναλόγως τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους διὰ τοιχαρίων ἐξ ἀργῶν λίθων. Εἰς μίαν μόνον περίπτωσιν ὑπῆρχεν ἐπιμελὲς ταφικὸν κρηπίδωμα εἰς περίοπτον θέσιν ὑπεράνω τῆς ὁδοῦ. Ἀποτελεῖται ἐκ δύο σειρῶν λαξευτῶν λίθων καὶ ἔχει μῆκος 1.46 καὶ πλάτος 0.76 - 0.90 μ. (πίν. 245β). Τὰ εὐρήματα ἐκ τῶν πυρῶν ἦσαν, πλὴν τῶν συνήθων ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἰς μελανόμορφος σκύφος τῆς ὁμάδος τοῦ «ἔρωδιοῦ», ἐν πῆλινον εἰδῶλιον δαιμονικῆς προγαστορος μορφῆς, ὀλίγα ἀργυρᾶ κοσμήματα (ἐνώτια, δακτύλιοι), χάνδραι καὶ ἐν χαλκοῦν ψέλλιον.

Ἀπεκαλύφθησαν ἐπίσης τέσσαρες νεώτεραι ταφαὶ ἐντὸς τεφροδόχων ἀγγείων, τριῶν ὕδριων μεθ' ἀπλῆς διακοσμήσεως ἐξ ἐρυθρῶν ἢ καστανῶν ταινιῶν καὶ ἐνὸς ὀξυπυθμένου ἀμφορέως, τοῦ ὁποῖου τὸ σῶμα καλύπτεται διὰ μελανοῦ γανώματος (πίν. 246α). Ἐπὶ τοῦ στομίου μιᾶς τῶν ὕδριων, τὸ ὁποῖον ἐκλείετο διὰ τῆς βάσεως κύλικος, εἶχε τοποθετηθῇ ἀνάστροφα καὶ μεγάλη μελαμβαφῆς κοτύλη τοῦ 4ου αἰῶνος.

Τὰ περισσότερα καὶ σημαντικώτερα εὐρήματα τῆς ἐφετεινῆς ἀνασκαφῆς ἔδωκε τὰς δύο τελευταίας ἡμέρας μία ἄλλη ταφή τοῦ 6ου αἰῶνος. Ἐντὸς στενῆς σχισμῆς μεταξὺ δύο βράχων πλάτους μόλις 0.39 μ. καὶ μήκους 0.95 μ. ἔκειτο κεκλιμένος εἰς ἀμφορεύς, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχον περισυλλεγῇ τὰ ὅστ᾽ αὐτοῦ νεκροῦ, καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὸν εἶχον συσσωρευθῇ 26 ἀγγεῖα (πίν. 246β). Τὸ στόμιον τοῦ ἀμφορέως ἐφράσσετο δι' ἐλάσματος μολύβδου. Τὰ ἀγγεῖα ἦσαν κορινθιακαὶ πυξίδες (πίν. 247α), ἐγχώρια θηραϊκὰ φέροντα ὑπογεωμετρικὴν διακόσμησιν (πίν. 247β.γ), μιμήσεις κορινθιακῶν (πίν. 248β)¹ καὶ ὀλίγα ἀττικά μελανόμορφα (πίν. 248α). Ἀλλὰ τὰ ἀγγεῖα δὲν ἦσαν τὰ μόνα κτερίσματα. Μετ' αὐτῶν εἶχον ἀποτεθῇ ἐπίσης ἐν πλαστικὸν ζώομορφον ἀγγεῖον (πίν. 249α), δύο πῆλινα εἰδῶλια ἐνδεδυμένων ἰωνικῶν κούρων (πίν. 249β) καὶ τρίτον καθήμενης γυναικείας μορφῆς, ἐν ἀλάβαστρον ἐκ φαγεντιανῆς, ἐννέα γυναικεῖαι προτομαί (πίν. 250), ἐν πῆλινον μῆλον καὶ δύο πῆλιναι ἡλακάται (πρβ. Clara Rhodos IV, 142, εἰκ. 276). Εὐρέθησαν ἐπίσης πολλοὶ ἀστράγαλοι καὶ ἀρκετὰ θαλάσσια κογχύλια. Τὰ εὐρήματα δεικνύουν ὅτι πρόκειται πιθανῶς ταφὴ νεα-

1. Διὰ πρώτην φορὰν ἐμφανίζονται παραδείγματα τοῦ ἐργαστηρίου ἐν Θήρᾳ, πιθανῶς εἶναι ἐντοπίου κατασκευῆς. Μία τοιαύτη πυξὶς ὑπάρχει εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ρόδου (Clara Rhodos III, 151, fabbrica locale).

ρᾶς γυναικὸς καὶ τὸ πλῆθος τῶν κτερισμάτων μαρτυρεῖ περὶ τῆς στοργῆς, μετὰ τῆς ὁποίας ἔγινεν. Αἱ ἀνευρεθεῖσαι πέρυσι ἐντὸς τῆς θολοειδοῦς κατασκευῆς προτομαὶ ἦσαν διαλελυμέναι (ΠΑΕ 1968, 131). Αὐτὴν τὴν φορὰν, πλὴν μιᾶς, αἱ ἄλλαι διετηρήθησαν εὐτυχῶς εἰς καλὴν κατάστασιν (πίν. 250).

Εἰς τὸν ἴδιον τομέα παρὰ τὴν πρώτην στροφὴν τῆς ὁδοῦ περισυνελέγησαν ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ὅστρακα μεγάλων μελανομόρφων ἀττικῶν ἀγγείων (πίν. 251α) καὶ πολλὰ τεμάχια μιᾶς μελανομόρφου κύλικος. Εἰς μνημειώδη παράστασιν καλύπτουσιν ὅλον τὸ ἐσωτερικὸν εἰκονίζεται ὁ Ἡρακλῆς ἀγωνιζόμενος πρὸς δύο Ἀμαζόνas (πίν. 251β).

Εἰς τὸ Μουσεῖον τέλος συνεκολλήθη ὁ εὗρεθεὶς πέρυσι κρατὴρ μεθ' ἐλικοσχήμων λαβῶν (πίν. 252α) καὶ ὁ ζωγράφος κ. Κ. Ἡλιάκης ἐφιλοτέχνησε τὸ σχέδιον ἐνὸς ἀνατολικοῦ πινακίου ἐκ τῆς θολοειδοῦς κατασκευῆς τοῦ *Τιμοστένεος*, τοῦ ὁποίου αἱ γραφαὶ ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξίτηλοι (πίν. 252).

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Σ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ

18. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΖΑΚΡΟΥ

(Παρένθ. πίν. Α' καὶ πίν. 253 - 271)

Αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν Κάτω Ζάκρον Σητείας πρὸς περαιτέρω ἀποκάλυψιν τοῦ ἐκεῖ μινωικοῦ ἀνακτόρου συνεχίσθησαν ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1969, ἐνάτην ἀνασκαφικὴν περίοδον, ἀπὸ 1ης μέχρι 25ης Αὐγούστου. Ὡς καὶ κατὰ τὰς προηγηθείσας ἀνασκαφικὰς περιόδους, ἐκτὸς τοῦ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διατεθέντος ποσοῦ, ἴσον περίπου ποσὸν διετέθη ὑπὸ τοῦ ἐκ Νέας Ὑόρκης ζεύγους φιλοτέχνων Leon καὶ Harriet Pomerance, εἰς τὸ ὅποῖον προσετέθη περίσσευμα ἐκ τοῦ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ὑπὸ τῶν ἰδίων διατεθέντος ποσοῦ, ὡς καὶ μέρος τοῦ ὑπὸ τοῦ Triopian Foundation τεθέντος εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀνασκάπτοντος ποσοῦ, χρησιμοποιοῦνθ' ἐκτενέως διὰ προπαρασκευῆν φωτογραφιῶν καὶ σχεδίων. Διὰ τὰς χορηγίας ταύτας καὶ τὴν ἐν γένει συμπαράστασιν ἀπευθύνονται εἰς τοὺς ὡς ἄνω καὶ ἐντεῦθεν θερμαὶ εὐχαριστίαι.

Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν συμμετέσχεν ἡ ἀρχαιολόγος Ἀναστασία Πλάτωνος, ἀσχοληθεῖσα κυρίως, ὡς ἔπραξε καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη ἀπὸ τοῦ 1962, μὲ τὴν σύνταξιν τῶν προχείρων ἡμερολογίων καὶ τὴν περισυλλογὴν τῶν εὐρημάτων. Παρέστησαν ἐπικουροῦσαι ὡς βοηθοὶ αἱ δεσπ. Ἄννα Μιχαηλίδου καὶ Μαρία Νερουλίδου. Ὁ ἀρχιτέκτων τῆς ἀνασκαφῆς Ἰωσήφ Σώου συνεπλήρωσε τὸ γενικὸν σχέδιον καὶ ἐπεξεργάσθη τμηματικὰ τινὰ σχέδια, ἐπικουρούμενος ὑπὸ τῆς ἀρχιτέκτονος Κυριακῆς Μανώλα. Ὡς φωτογράφος εἰργάσθη ὁ Γεώργιος Ξυλουργῆς. Τεχνικὴν ἐργασίαν καὶ ἐπιστάσιαν ἤσκησαν οἱ τεχνῖται Γεώργιος Ἡλιάκης καὶ Κωνσταντῖνος Βιτωράκης, ὡς καὶ ὁ εἰδικὸς ἐργάτης Ἀντώνιος Παπαδάκης, ἅπαντες εὐγενῶς διατεθέντες ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου Στυλιανοῦ Ἀλεξίου, τὸν ὅποῖον καὶ ἐντεῦθεν θερμῶς διὰ τοῦτο εὐχαριστῶ, ὡς καὶ διὰ τὴν ἐν γένει συμπαράστασιν.

Κύριος σκοπὸς τῆς περαιτέρω ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης ἐτάχθη ἡ περαιτέρω ἀνασκαφὴ τῶν ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ βορειοανατολικοῦ λόφου ἐκτεινομένων ἀνακτορικῶν παραρτημάτων καὶ ἡ διασάφησις τῶν περὶ τὴν κυρίαν Βορειοανατολικὴν πύλην κτηρίων (βλ. παρένθ. πίν. Α'). Ἡ διασάφησις τῶν κτισμάτων τῶν τομέων τούτων διὰ στρωματογραφικῆς ἐρεῦνης ἐκρίθη ἀπολύτως ἐπιβαλλομένη, ἀφοῦ ἀπεδείχθη ὅτι ταῦτα ἀνῆκον εἰς διαφόρους περιόδους. Δὲν ἐκρίθη σκόπιμος ἡ ἐπέκτασις τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα

καὶ τὸν χώρον τῶν ἐκ Νότου προσπελάσεων εἰς τὸ ἀνάκτορον λόγω τῆς εὐρύτητος τοῦ κυρίου προγράμματος. Ἡ ἀνασκαφικὴ ἐργασία συνετονίσθη μὲ ὠρισμένα ἔργα στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως τῶν ἤδη ἀποκαλυφθέντων λειψάνων, ἰδίως εἰς τὴν περιοχὴν τῆς κυρίας πύλης.

Πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ κυρίως ἀνασκαφικοῦ ἔργου ἐξετελέσθησαν προπαρασκευαστικαὶ τινες ἐργασίαι πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος ἐπενεχθεισῶν ζημιῶν καὶ πρὸς διευκόλυνσιν τῆς προγραμματισθείσης ἐρεῦνης. Εὐτυχῶς μὲ τὴν πραγματοποιήσιν τῆς ἀπαλλοτριώσεως κτημάτων εἰς εὐρεῖαν κλίμακα, μάλιστα κατὰ τὴν ἀρδευομένην περιοχὴν τῆς μετὰ τῶν δύο λόφων στενῆς κοιλάδος, διεκόπη ἡ ἀρδευσις, πρᾶγμα τὸ ὅποιον εἶχεν ὡς ἐπακλόουθον τὴν πτώσιν τῆς στάθμης τῶν ἀναβλυζόντων ὑδάτων· ὡς ἐκ τούτου πολὺ μικρότεροι ὑπῆρξαν αἱ ἐπενεχθεῖσαι ἐκ τούτων ζημίαι, περιορισθεῖσαι εἰς πτώσεις κονιαμάτων, πλινθίων τινῶν διαχωρισμάτων, μικρὰς ζημίας τῶν κονιαμάτων δαπέδων, τὰ ὅποια εἶχον εἰδικῶς προστατευθῆ δι' ἐπικαλύψεων, διασπάσεις κατωφλίων τινῶν. Αἱ ζημίαι αὗται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπηνωρθώθησαν δι' εἰδικῶν τεχνιτῶν. Ἐπειδὴ ἡ προσπέλασις τῶν φορτηγῶν αὐτοκινήτων, διὰ τῶν ὁποίων γίνεται ἡ ἀποχωμάτωσις καὶ ἡ ἀποκόμισις τῶν λίθων τῶν μεγάλων λιθοσωρῶν, ἀπεκλείσθη διὰ περιφράξεως ἐξαιρεθέντος ἐκ τῆς ἀπαλλοτριώσεως ἀγροῦ ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου του, κατέστη ἐπ' ἀνάγκης νὰ κατασκευασθῇ εἰδικὴ κεκλιμένη ἄνοδος, ἀπ' εὐθείας φέρουσα πρὸς τὴν ἀνασκαπτομένην κλιτὸν τοῦ λόφου. Οὕτω διηκολύνθη τὰ μέγιστα ἡ ἐργασία ἀποχωμάτωσης καὶ ἡ διάλυσις τῶν πολὺ μεγάλων λιθοσωρῶν, τῶν ἐκτεινομένων πρὸς Βορρᾶν τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Λοξοῦ κτηρίου καὶ τῶν ἄνω τούτου ἀνδέρων καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸν δυτικῶς τούτων ἐκτεινόμενον χώρον. Ἐγένετο ἐπίσης συστηματικὸς καθαρισμὸς ὁλοκλήρου τοῦ ἤδη ἀνασκαφέντος χώρου, ἐκτεινομένου εἰς 6.000 περίπου τ.μ., ἐνῶ παραλλήλως ἀπεκαλύπτοντο καὶ πάλιν τὰ περισσότερα ἐπικαλυφθέντα πρὸς προστασίαν δάπεδα. Τὰ κατὰ τὸ τέλος τῆς προηγουμένης ἀνασκαφικῆς περιόδου συσσωρευθέντα χρώματα ἀπεκομίσθησαν καὶ ἐξερριζώθη δεκάς δένδρων, παρεμποδιζόντων τὴν πρόοδον τῆς ἀνασκαφῆς. Πρὸς διάσωσιν τῆς κυρίας ΒΑ. πύλης, ἀλλ' ἵνα καὶ ἡ μορφὴ αὐτῆς, βεβαιωθεῖσα δι' εἰδικῆς μελέτης μὲ τὴν συνεργασίαν τοῦ ἀρχιτέκτονος, γίνῃ σαφής, ἐξετελέσθη ἐργασία ἀποκαταστάσεως, περιορισθεῖσα ὅμως εἰς τὰς ἀπολύτως ἀπαραιτήτους συμπληρώσεις (πίν. 253α). Οὕτω συνεπληρώθησαν κατὰ τὰ ἐλλείποντα μέρη τὰ τέσσαρα κεκλιμένα ἐπίπεδα μετὰ τοῦ πλακοστρώτου των καὶ τῆς κεντρικῆς στρώσεως πλακῶν τῆς διόδου τῆς πύλης καὶ ἀνακατεσκευάσθησαν ὠρισμένοι ἀπὸ τοὺς πλευρικοὺς δόμους τῶν τοίχων αὐτῆς. Εἰς τὰ σημεῖα ἔνθα τὰ πλακόστρωτα εἶχον διαταραχθῇ ἰσοπεδώθησαν ταῦτα εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν στάθμην. Ἀνακατεσκευάσθη ἐπίσης ἡ κατωτέρα σειρὰ τῶν κυβόλιθων τοῦ βορείου τοίχου τῆς αὐλῆς ἐσωτερικῶς τῆς πύλης, τοῦ ἀμέσως μετὰ ταύτης συνδεομένου. Οὕτω

τὸ ὅλον σύστημα τῆς εἰσόδου κατέστη σαφέστατον. Οἱ ἀναβαθμοὶ τῆς κεκλιμένης διόδου ἐβεβαιώθη ὅτι εἶχον ὕψος περίπου 0.18 μ. καὶ ὅτι τὰ τέσσαρα ἐπίπεδά της εἶχον διάφορον βάθος καὶ οὐχὶ ἀκριβῶς τὴν αὐτὴν κλίσιν. Τοιούτου εἶδους ἀνισόμετροι κατασκευαὶ εἶναι χαρακτηριστικαὶ εἰς τὴν μινωικὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Τὰ κατὰ τὴν ἐργασίαν ἀποκαταστάσεως ἀνευρεθέντα ὑπὸ τὰς βαθμίδας ὁστρακὰ τῆς μεταβατικῆς MM IIIB - YM IA περιόδου ἐπεβεβαίωσαν ὅτι ἡ νέα μορφή τῆς πύλης ἐπραγματοποιήθη εἰς τὸ τέλος τῆς πρώτης φάσεως τοῦ ἀνακτόρου. Τότε ἐγένετο ἀναπροσαρμογή τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς τῆς πύλης καὶ τῶν περιβαλλόντων ταύτην δωματίων, τῶν ὁποίων τὰ ἐν μέρει καταστραφέντα δάπεδα ἐστερεώθησαν νῦν μερικῶς συμπληρωθέντα.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς ὑπῆρξαν λίαν ἐνδιαφέροντα, ἀφοῦ διεσαφῆθη ὁ σημαντικὸς τομεὺς τῆς κυρίας BA. πύλης καὶ ἀπεκαλύφθη περαιτέρω ἡ πλακόστρωτος ὁδὸς τοῦ λιμένος καὶ ἀφοῦ ἀνεφάνησαν εἰς μεγάλην ἔκτασιν τὰ ἀνακτορικὰ παραρτήματα καὶ ἐβεβαιώθησαν αἱ διὰ διαβάσεων καὶ ὁδῶν συνδέσεις μετὰ τὸ ἀνάκτορον καὶ τὴν πόλιν· διεσαφῆθη ἐπίσης διὰ στρωματογραφικῶν ἐρευνῶν ἡ ἱστορία τῆς ἐξελιξέως τοῦ παλαιονακτορικοῦ οἰκισμοῦ καὶ περαιτέρω ἡ τοῦ ἀνακτόρου κατὰ τὰς δύο αὐτοῦ κυρίας φάσεις. Τὰ εὐρήματα ὑπῆρξαν ἀφθονώτατα, ἰδίως εἰς κεραμεικὴν καὶ λίθινα σκεύη, λόγφου τοῦ ὅτι ἀνεκαλύφθησαν πολλὰ ἀποθήκαι μετὰ ἄθικτον τὸ περιεχόμενον των. Ὡρισμένα μάλιστα ἀπὸ τὰ ἀνακαλυφθέντα ἀντικείμενα εἶναι μοναδικὰ εἰς τὸ εἶδος των ἢ ἐξαιρετὰ ὡς ἔργα τέχνης. Τινὰ ἀπὸ τὰ ἐρευνηθέντα κτήρια κατὰ τὴν κλιτὸν τοῦ BA. λόφου εἶχον ἐν μέρει ἀνακαλυφθῆ καὶ ἀτελῶς ἐρευνηθῆ ὑπὸ τοῦ Hogarth, ὅστις οὐδόλως ὑπόπτεισεν ὅτι εὐρίσκειτο εἰς περιοχὴν τοῦ ἀνακτόρου. Πλὴν τῶν Οἰκιῶν D καὶ E, αἱ ὁποῖαι, ὡς εἰς τὰς προηγηθείσας ἐκθέσεις ἐσημειώθη, ἀποτελοῦν μέρος τοῦ ἀποκληθέντος Λοξοῦ κτηρίου, δύο ἄλλαι οἰκίαι, αἱ G καὶ H, εὐρίσκονται ἀκριβῶς εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου, μέχρι τῆς ὁποίας φθάνουν τὰ ἀνακτορικὰ παραρτήματα· ἐνὸς οἰκοδομήματος τῶν ἀνασκαφέντων παρὰ τὸ Ἰσχυρὸν κτήριο ὠρισμένα διαμερίσματα εἰσχωροῦν ἐντὸς τῆς Οἰκίας H· ἡ Οἰκία G δεσπόζει ἄλλου γειτονικοῦ συγκροτήματος ἐν μέρει ἀποκαλυφθέντος.

Ὁ γενικὸς προσανατολισμὸς τῶν ἀποκαλυφθέντων συγκροτημάτων ἐνῆα· χοῦ ἀκολουθεῖ τὸν γενικὸν προσανατολισμὸν τοῦ ἀνακτόρου, εἰς τμήματα μάλιστα ἀμέσως μετ' αὐτοῦ συνδεόμενα, εἰς ἄλλα τὸν προσανατολισμὸν τῶν ἐνσωματωθέντων παλαιονακτορικῶν κτηρίων, ὡς τοῦ ἀρχικοῦ Λοξοῦ κτηρίου, εἰς ἄλλα τέλος ἀκολουθεῖ τὴν γενικὴν κατεύθυνσιν τῆς ἀπὸ τοῦ λιμένος ἐρχομένης ὁδοῦ, τὴν ὁποίαν τὰ κτήρια ταῦτα καὶ κατὰ τὰς δύο πλευρὰς περιστοιχίζουν. Τὸ συνολικῶς ἀποκαλυφθὲν μέχρι νῦν τμήμα τοῦ ἀνακτόρου μετὰ τῶν προσαρτημάτων του ὑπερβαίνει τὰ 6500 τ.μ., ἂν καὶ ὠρισμένα ἐνδιάμεσα μικρὰ τμήματα κατὰ τὴν κλιτὸν τοῦ λόφου δὲν ἔχουν πλήρως εἰσέτι ἀνασκαφῆ (πίν. 253β καὶ 254α). Ἡ συνένωσις τῶν διαφόρων ἀποκαλυφθέντων τμημάτων

τῶν συγκροτημάτων τούτων εἰς ἓν ὅλον ἐλπίζεται ὅτι θὰ πραγματοποιηθῇ κατὰ τὴν προσεχῇ ἀνασκαφικὴν περίοδον. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν στοιχείων εἰκάζεται ὅτι ἡ συνολικὴ ἔκτασις τοῦ ἀνακτόρου μετὰ τῶν προσαρτημάτων του δὲν θὰ εἶναι μικρότερα τῶν 7.500 - 8000 τ.μ.

ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΒΑ. ΠΥΛΗΣ Ἡ ὁδὸς λιμένος ἀπεκαλύφθη εἰς συνολικὸν μῆκος περὶ τὰ 20 μ. (πίν. 254β). Πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ πρὸς Ἀνατολὰς ἐκτεινομένου τμήματος ἀπεκαλύφθη εἰς ὁλόκληρον αὐτοῦ τὸ ὕψος ὃ ἐκληφθεὶς ὡς ἀντερεισματικὸς τοῖχος, θεωρηθεὶς ἀρχικῶς ὡς προπέτασμα καλύπτον τὴν πρόσοψιν τοῦ πρὸς Βορρᾶν πλευρίζοντος τὴν ὁδὸν κτηρίου· ἀπεδείχθη τελικῶς ὅτι ἀπετέλει τμήμα τῆς προσόψεως τοῦ παρὰ τὴν ὁδὸν κτηρίου, μὲ ἄλλην κατεύθυνσιν, προεξέχον κατὰ μικρὰν γωνίαν ἀπὸ ταύτης ἡ πρόσοψις καθίσταται ἀκριβῶς παράλληλος πρὸς τὸν παχὺν κατέναντι τοῖχον, ὅστις οὐσιαστικῶς ἀποτελεῖ προέκτασιν τοῦ βορείου τοῖχου τοῦ μικροῦ ὀρθογωνίου κτηρίου τοῦ χώρου LXVIII. Πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην δὲν ἀνεφάνη ἡ κατ' ἀρχὰς ὑποτεθεῖσα ἐκ τῆς διαπλατύνσεως διακλάδωσις καὶ εἴσοδος πρὸς Νότον· ἡ ἐντύπωσις αὕτη ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ προβάλλοντος ἐπὶ τῆς διαπλατυνομένης πρὸ τῆς πύλης ὁδοῦ ὀρθογωνίου τμήματος τοῦ περιβόλου τοῦ χώρου LXVIII. Ἡ λοξὴ κατεύθυνσις τῆς ἀπέναντι τοῦ περιβόλου τούτου προσόψεως ὠφέλιτο εἰς τὴν ἀνάγκην δημιουργίας προαυλίου ἔμπροσθεν τῆς ἀρχικῆς πύλης, πέραν δὲ αὐτοῦ ἄλλης αὐλῆς. Ἐκ ταύτης ἡδύνατό τις νὰ κατέλθῃ διὰ ξυλίνης καμπτομένης κλίμακος πρὸς τὴν κατόπιν φραχθεῖσαν θυρίδα τῆς ἐσωτερικῶς τῆς πύλης διαμορφουμένης μεγάλης τετραγώνου αὐλῆς. Δυστυχῶς αἱ ἐπελθοῦσαι μεταβολαὶ καὶ ἐν μέρει ἡ ἀπογύμνωσις τοῦ βράχου πρὸς τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς περιοχῆς ταύτης δὲν ἐπιτρέπουν νὰ ἐξαχθῇ βέβαιον συμπέρασμα ὡς πρὸς τὴν ὅλην διάταξιν τῆς ἀρχικῆς πύλης. Τὸ πλακόστρωτον ἐξηφανίσθη εἰς τὸ δυτικώτερον τμήμα καὶ δὲν δύναται νὰ βεβαιωθῇ ἂν τοῦτο ἐκάλυπτε τὴν πρὸς τὰ ἐκεῖ ἐκτεινομένην αὐλὴν ἢ ἂν ἐτερματίζετο εἰς τὸ καθέτως πρὸς τὸν λοξὸν τοῖχον προεκτεινόμενον παρολιθικὸν τοιχίον. Ἡ μᾶλλον πιθανὴ λύσις εἶναι ὅτι ἡ ἀρχικὴ πύλη, πρὸ τῆς κατασκευῆς τῆς μνημειώδους μὲ τὰ κεκλιμένα κατ' ἀναβαθμοὺς ἐπίπεδα, παρεῖχεν εἴσοδον μετὰξὺ δύο περιβόλων, ἀκριβῶς κατέναντι τῆς εἰς τὴν κλιτὸν ἀνερχομένης διακλαδώσεως τῆς ὁδοῦ τοῦ λιμένος. Ἡ ὁδὸς αὕτη ἀπὸ τῆς προεχούσης γωνίας τῆς προσόψεως τοῦ βορείου κτηρίου κατηυθύνετο ἀκριβῶς πρὸς Ἀνατολὰς, ἔχουσα μικρότερον πλάτος 2,50 μ. καὶ καλυπτομένη διὰ μεγάλων λευκαζουσῶν πλακῶν. Τὸ πρὸς Δυσμὰς ἐκτεινόμενον τμήμα ἐκαλύπτετο, ὡς ἤδη ἐσημειώθη, ὑπὸ διχρώμου πλακοστρώτου, μὲ σαφῶς δηλουμένην κεντρικὴν διάβασιν ἐκ λευκαζουσῶν πλακῶν· τὸ τμήμα τοῦτο ἤρχιζεν ἀπὸ εὐθείας γραμμῆς, ἀκριβῶς κατὰ τὴν προέχουσαν ἀνατολικὴν γωνίαν τοῦ περιβόλου τοῦ χώρου LXVIII. Κατὰ τὴν γωνίαν ταύτην δοκιμὴ γενομένη κάτω τῆς στρώσεως τῶν πλακῶν

ἀπεκάλυψε κυανίζοντος χρώματος παλαιότερον πλακόστρωτον, ἴσως τὸ πλακόστρωτον τῆς ἀρχικῆς ἐκ τοῦ λιμένος ὁδοῦ κατὰ τὴν παλαιοανακτορικὴν περίοδον. Ἐκ τῆς μεταξὺ τῶν δύο πλακοστρώτων ἐπιχώσεως περισυνελέγησαν ὅστρακα παλαιοανακτορικά, τεμάχια λεπτοῦ σκεύους ἐκ μέλανος λίθου καὶ τμήμα ἐκ τοῦ χείλους λεκάνης ἐκ λευκάζοντος λίθου. Ὅρθιοι πλακοειδεῖς λίθοι ἐπλεύριζον τὴν ὁδόν.

Μεγάλῃ κατεβλήθη προσπάθεια ὅπως καταστῇ σαφέστερος ὁ χώρος LXVIII, ἀνατολικῶς τῆς κυρίας πύλης (πίν. 255α), τοῦ ὁποίου ἡ διερεύνησις εἶχεν ἀρχίσει κατὰ τὰς δύο τελευταίας ἀνασκαφικὰς περιόδους. Κατέστη νῦν σαφές ὅτι εἰς τὴν ἀρχικὴν του μορφήν ὁ περίβολος περιελάμβανεν ὀρθογώνιον χώρον, εἶδος ἀναπαυτηρίου μὲ θρανίον κατὰ τὸν βόρειον τοῖχον, τὸν ὁποῖον εἶχομεν χαρακτηρίσει ὡς ἐξωτερικὸν τοῖχον τοῦ περιβόλου, θρανίον καμπτόμενον κατὰ τὰς δύο αὐτοῦ πλευράς· τοῦτο ἦτο κεκονιαμένον· τὸ δάπεδον εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον πρὸς Νότον ἦτο πιθανῶς ἀνοικτόν, ἦτο ἐν μέρει πλακόστρωτον καὶ ἐν μέρει κεκονιαμένον. Προορισμὸς τοῦ χώρου, ὁ ὁποῖος δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦτο ἐν μέρει ἐστεγασμένος, ἦτο νὰ χρησιμοποιῇται διὰ τὴν ἐπαγρύπνησιν τῆς παρακειμένης ἀρχικῆς πύλης. Κατὰ τὴν τελικὴν περίοδον, ὅταν πλέον εἶχεν ἀνεγερθῇ ἡ νέα πύλη, ὁ ὅλος χώρος LXVIII ἐνοποιήθη καὶ κατέστη ὑπαιθρος, ἀφοῦ ἀνυψώθη τὸ δάπεδον μέχρι τοῦ ἄνω ἐπιπέδου τοῦ θρανίου τοῦ ἀρχικοῦ ἀναπαυτηρίου. Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ τελευταίου καθηρέθη μέχρι τοῦ ἐπιπέδου τοῦ νέου δαπέδου καὶ ὅπισθεν τῆς ἀνατολικῆς παραστάδος τῆς νέας πύλης, κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τῆς διαβάσεως, ἐδημιουργήθη μικρὸς ἀποθέτης σχεδὸν ὀρθογώνιος, ἀνάλογος τοῦ ἀνακαλυφθέντος εἰς τὸ δωμάτιον XLVII τοῦ νοτίου τομέως, τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον ἐκ κοινῶν κωνικῶν κυπέλλων καὶ ἄλλων μικρῶν ἀγγείων κοινῆς χρήσεως περισυνελέγη κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν περίοδον, πλὴν τοῦ κατωτάτου στρώματος τὸ ὁποῖον ἠρευνήθη κατὰ τὴν παροῦσαν. Ἐντὸς αὐτοῦ εἶχον καταπέσει εἰς λοξὴν θέσιν πελεκητὸς λίθος ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς διόδου τῆς πύλης καὶ πλάξ ἐκ τῆς ἀνατολικῆς παραστάδος. Ἐπὶ τόπου περισυνελέγησαν καὶ τμήματα εὐμεγέθους ἀγγείου, θρυμματισθέντος ἐκ τῶν μεγάλων καταπεσόντων λίθων. Ὁ ἀνακατασκευασθεὶς ὡς τοῖχος περιβόλου παχὺς τοῖχος κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς ὁδοῦ λιμένος προεξετάθη καὶ ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ ἀρχικοῦ ἀναπαυτηρίου· εἰς τὸν μικρὸν δημιουργηθέντα διὰ καθέτου τοιχείου χώρον, μεταξὺ τοῦ παχέος τοίχου καὶ τοῦ νῦν τὸ πρῶτον διαμορφωθέντος πολυγωνικοῦ ἢ τραπεζοειδοῦς περιβόλου κατεσκευάσθη τὸ μικρὸν δωμάτιον, τὸ ὁποῖον ἐθεωρήθη ὡς ἀποχωρητήριον ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ δάπεδόν του, ἐκ πωρολιθικῶν πλακῶν, τοποθετηθὲν εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον, ἄφηνε κενὸν χώρον ὑπ' αὐτὸ μέχρι τοῦ ἀρχικοῦ πλακοστρώτου πρὸς σχηματισμὸν βόθρου· τὸ δωμάτιον ἦτο προσιτὸν διὰ δύο βαθμίδων. Ὁ ἀνακαλυφθεὶς ὁχετὸς κατὰ τὸ νότιον πρὸς τὸ τραπεζοειδὲς περίφραγμα κράσπεδον, τοῦ ὁποίου ἡ ὑπαρξὶς ἐβεβαιώθη

καὶ ἐκ τῆς καθιζήσεως τμήματος τοῦ ἀρχικοῦ πλακοστρώτου, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἐκδοχῆς τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ δωματίου ὡς προχείρου ἀποχωρητηρίου. Ἐντὸς τμήματος τοῦ ὀχετοῦ τούτου ἀνευρέθησαν ὅστρακα τῆς πρώτης νεοανακτορικῆς φάσεως, τεμάχια ἐγχρώμου κονιάματος, τεμάχιον ἀπην-θρακωμένου ξύλου καὶ λεπίς ὀψιανοῦ.

Εἰς τὸ τραπεζοειδὲς ἀμέσως πρὸς Νότον τοῦ ἀποχωρητηρίου περίφραγμα ἡ ἔρευνα συνεχίσθη πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ προορισμοῦ του, μετὰ τὴν διάλυσιν καὶ τοῦ ὑπολοίπου τοῦ μεταγενεστέρου ἐπικαθίσαντος εἰς τὸ νότιον τοίχωμά του τοίχου, ὁ ὁποῖος προχείρως εἶχεν οἰκοδομηθῆ διὰ πελεκητῶν πωρολίθων καὶ ἄλλων λίθων, ληφθέντων ἐκ καταστραφέντων κτηρίων. Ἀφοῦ ἐβεβαιώθη ὅτι οἱ ἐντὸς τοῦ περιφράγματος λίθοι, ἐν μέρει ἐμπεπηγμένοι ἐντὸς τοῦ πληροῦντος τὸν χῶρον λευκάζοντος στρώματος, δὲν ἀπετέλεσαν ἐστίαν, ἐξετοπίσθησαν καὶ ἐκαθαρίσθη ὁλόκληρος ὁ χῶρος, ἀφαιρεθείσης καὶ τῆς ὑπολοίπου ἐπιχώσεως. Ἀπεδείχθη τότε ὅτι ὁ χῶρος οὗτος εἶχε πληρωθῆ ὑπὸ παχέος λευκάζοντος στρώματος συμπαγοῦς χύματος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀνοιχθῆ ὀχετός, διακλαδιζόμενος πρὸς δύο κατευθύνσεις, πρὸς τὸν κυρτούμενον τοῖχον τοῦ βάθους καὶ πρὸς τὸ νότιον τοίχωμα. Τὸ κτήριο ἀποκλείεται νὰ ἦτο ἀσβεστοκάμιος, εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς ὁποίας θὰ ὠφείλετο ἡ ἀσβεστοποίησις τοῦ ἐσωτερικοῦ ὕλικου· ἡ ἐσωτερικὴ διαρρύθμισις δὲν συμφωνεῖ πρὸς μίαν τοιαύτην ἐρμηνείαν, ἡ ὁποία ἀποκλείεται καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς καλῆς διατηρήσεως τῶν περιμετρικῶν τοίχων. Προφανῶς ἐγένετο χρῆσις τοῦ περιφράγματος δι' ἐργαστηριακὴν τινα χρῆσιν, ἥτις ὅμως δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ. Ἐντὸς αὐτοῦ δὲν ἀνευρέθησαν ἀντικείμενα, ἐκ δὲ τῶν ὀχετῶν, οἱ ὁποῖοι πλευρίζονται ὑπὸ λίθων καὶ εἶναι ἐπεστρωμένοι διὰ μικρῶν χαλίκων, προῆλθον μόνον ὅστρακα τῆς πρώτης φάσεως τοῦ ἀνακτόρου, μικρὸν τεμάχιον λιθίνου πώματος ἀγγείου, δύο ἄωτα κωνικὰ κύπελλα καὶ πρισματικὸν ρίνισμα στεατίτου.

Δι' ἐργαστηριακὴν χρῆσιν προωρίζετο, φαίνεται, καὶ ὁ ὕπαιθρος χῶρος, ὁ ὁποῖος διεμορφώτο μετὰξὺ τοῦ παχέος τοίχου τοῦ περιβόλου, τοῦ πρὸς τὴν ὁδὸν τοῦ λιμένος, καὶ ἄλλου κυρτουμένου, προχείρως πως ὠκοδομημένου, τοίχου. Ἐκεῖ, ἰδίᾳ ἀμέσως ὀπισθεν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ ἀποχωρητηρίου, ἀνευρέθη ὕλικὸν ἐπιβεβαιοῦν τὴν ἐπὶ τόπου γινομένην ἐργαστηριακὴν ἐργασίαν. Ἰδίᾳ ἀνεκαλύφθη μεγάλη ποσότης, ἄνω τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα τεμαχίων, τῶν περιέργων ἐκείνων τριπλεύρων πρισματικῶν ἢ ἀτρακτοειδῶν ρινισμάτων ἐκ στεατίτου (πίν. 256), τῶν ὁποίων πολλὰ μεμονωμένα τεμάχια ἀνευρέθησαν διεσπαρμένα σχεδὸν εἰς ὁλόκληρον τὴν ἑκτασιν τοῦ ἀνακτόρου, ἰδίᾳ κατὰ τὸν βόρειον αὐτοῦ τομέα. Τὰ ἀντικείμενα ταῦτα ἀνευρέθησαν εἰς σχετικῶς λεπτὸν στρώμα, πάχους 0.10 - 0.20 μ., καὶ εἰς μικρὰν σχετικῶς ἑκτασιν· πλὴν τῶν ὁλοκλήρων ὑπῆρχον καὶ πολλὰ εἰς τεμάχια, ὡς ἐπίσης ὀλίγοι ἀκανόνιστοι πυρῆνες στεατίτου, ἀποδεικνύοντες ὅτι ἡ ἐπεξεργασία ἐγένετο ἐπὶ τόπου· ὁ στεατίτης

ἦτο ἐλαιόχρους, τεφρὸς ἢ ποικίλοντος χρώματος. Τὴν ἐπὶ τόπου ἐργασίαν ἀπεδείκνυνον ἄλλοι ἡμιεπεξεργασμένοι πυρῆνες καὶ μικρά τινα χαλκᾶ ἐργαλεῖα, τῶν ὁποίων κύρια ἦσαν δύο ζεύγη τριγωνικῶν λεπίδων κυρτουμένων ἐλαφρῶς, κατὰ τὰ κοπτερὰ ἄκρα, μὲ μακρὸν μίσχον· ἀσφαλῶς πρόκειται περὶ ζεύγους λαβίδων, τῶν ὁποίων τὰ αἰχμηρὰ στελέχη ἐσφηνοῦντο εἰς ξυλίνην λαβήν. Μακρὰ ρίζα ὀδόντος ζώου εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὡς βελόνη. Μετ' αὐτῶν περισυνελέγη κυλινδρικός πυρῆν, ἀποσπασθεὶς ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ κατασκευαζομένου λιθίνου σκεύους, καὶ μικρότατον πλακίδιον ἐκ κυάνου, διασῶζον δύο ἀκμάς. Τέσσαρα τεμάχια μικρῶν λιθίνων ἀγγείων περισυνελέγησαν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν, πρὸς τὸν Β. τοῖχον, τὸ ἐν ἐκ χείλους ρυτοῦ. Εἰς τὸν αὐτὸν χώρον συνελέγησαν ὀλίγα ἄωτα κωνικά κύπελλα καὶ ὀστρακα χαρακτηριστικὰ τῆς πρώτης φάσεως τοῦ ἀνακτόρου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποιήθη ὁ χώρος οὗτος ὡς ἐργαστήριον. Περισυλλεγὲν ὕφαντικὸν βάρος ἦτο ἐπίσης τοῦ παλαιότερου παραλληλεπίπεδου τύπου. Τμῆμα λιθίνου τριπτῆρος καὶ τεμάχια διαλυθέντος λιθίνου σκεύους ἴσως ἀνήκον εἰς τὸ αὐτὸ ἐργαστήριον. Ὁ προορισμὸς ὅμως τούτου παραμένει ἄγνωστος, ἀφοῦ δυσερμηνεύτα εἶναι τὰ πρισματικὰ τεμάχια τοῦ στεατίτου. Ἐὰν πρόκειται περὶ ἀπλῶν ρινισμάτων, ὑπολειμμάτων ἐργασίας λιθοξόου σκευῶν ἐκ μαλακοῦ λίθου, ὡς λ.χ. ἀναγλύφων ἀγγείων, δὲν κατανοεῖ τις διατί ταῦτα κατὰ κανόνα ἔχουν πρισματικὸν ἢ ἀτρακτοειδὲς σχῆμα, ἔστω καὶ ἐν μέρει ἀκανόνιστον. Νοτιώτερον, πρὸς τὸν καμπυλούμενον τοῖχον, ΝΑ. τοῦ τραπεζοειδοῦς περιφράγματος, ἀνευρέθησαν καὶ ἄλλα ἄωτα κωνικά κύπελλα καὶ τμῆμα ἐκ τῆς βάσεως καὶ παρειᾶς εὐμεγέθους κυλινδρικοῦ σκεύους ἐκ μελανωποῦ λίθου. Ἐφ' ὁλοκλήρου τοῦ χώρου ἐξετείνεται πυκνὴ λιθορριπή, διὰ τῆς ὁποίας ἐπλήρώθη οὗτος κατὰ τὸ τέλος τῆς πρώτης περιόδου, ἵνα ἀνυψωθῇ τὸ ἐπίπεδον καὶ κατασκευασθῇ δάπεδον ὑψηλότερον. Εἰς τὴν καλύψασαν τὴν λιθορριπὴν ἐπίχωσιν ἀνευρέθησαν τεμάχια παχέος κονιάματος, ἴσως ἐκ φορητοῦ βωμοῦ, τμῆμα ἐκ τοῦ πυθμένος μελανοῦ λιθίνου σκεύους καὶ λίθινον προχοῖδιον μὲ προχοήν. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι τόσον ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως ταύτης ὅσον καὶ ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως ἣτις ἐπλήρωσε τὸν δυτικῶς τοῦ ἀποχωρητηρίου χώρον ἀνευρέθησαν μικρὰ τεμάχια τῆς σπογγώδους χυτῆς μάζης, τῆς ὁποίας ἡ προέλευσις ἐθεωρήθη ἡφαιστειακὴ. Παρόμοια τεμάχια, ἐν εὐμέγεθες, περισυνελέγησαν ἐπίσης εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ χώρου ΝΑ. τοῦ καμπυλουμένου τοίχου. Ὁ τελευταῖος οὗτος εἶναι ἄνευ θεμελίων καὶ προφανῶς ἀπετέλεσε πρόχειρον κατασκευάσμα πρὸς διαχωρισμὸν τοῦ χώρου κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν τοῦ ἀνακτόρου. Πρὸ τούτου κατέπεσεν ἐκ τοῦ ΝΑ. τοίχου τοῦ τραπεζοειδοῦς περιφράγματος εὐμεγέθους πελεκητὸς λίθος. Κατὰ τὴν ἄλλην πλευράν, πρὸς τὰ ΝΑ., κατεκρημνίσθησαν ἐκ τοῦ καμπυλουμένου τοίχου πολλοὶ λίθοι, οἵτινες ἐκάλυψαν παχὺ στρῶμα ὀστράκων, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀποριφθῇ ἐκεῖ, πάντα χαρακτηριστικὰ τῆς πρώτης φάσεως τοῦ ἀνακτόρου, τινὰ δὲ καὶ παλαιότερα. Μετὰ τούτων συνανάμικτα ὑπῆρχον πολλὰ κονιάματα ποι-

κίλων χρωμάτων, ἰδίᾳ ὠχροῦ, ἐρυθροῦ καὶ λευκοῦ, ἀλλ' ὅχι μὲ θέματα διακοσμητικὰ ἢ παραστατικὰ. Ἐκεῖ ἀνευρέθησαν καὶ δύο συναρμοζόμενα τεμάχια διπλῶν ἱερῶν κεράτων. Προφανῶς πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην ἀπερρίφθησαν τὰ συντρίμματα μετὰ τὴν πρώτην καταστροφὴν περὶ τὸ 1500 π.Χ. Καὶ πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην ἐρρίφθη ἐπίσης στρώμα λατύπης ἐκ μικρῶν λίθων. Ἡ ἔρευνα ὅμως ἐκεῖ δὲν ἐτελείωσε καὶ ὥς ἐκ τούτου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἀκριβέστερος προσδιορισμὸς τοῦ χαρακτῆρος τοῦ χώρου.

ΤΟ ΒΟΡΕΙΩΣ ΤΗΣ ΟΔΟΥ
ΛΙΜΕΝΟΣ ΟΙΚΗΜΑ

Κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον, ἀμέσως ἔξω καὶ πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ ἀποκλιθεν-
τος Ἰσχυροῦ κτηρίου, εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἐξερευ-
νησις οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος, τὸ ὅποιον ἐνεφάνιζεν ἐνδιαφέρον, ἐπειδὴ τὸ περιεχόμενον τῶν δωματίων τοῦ ἀνῆκεν εἰς τὴν πρώτην νεοανακτορικὴν φάσιν. Τοῦτο εὕρισκετο εἰς τὴν ρίζαν ἰσχυροῦ ἀντερεισματικοῦ, ἐν μέρει καταρρεύσαντος, τοίχου, ὅστις ἀντεστήριζε τὸ ἀνάχωμα τοῦ πρὸς Βορρᾶν ἐκτεινομένου ἐπιπέδου, ἐπίσης ἐκτεινομένου ἀνατολικῶς τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου. Δὲν εἶχε τότε βεβαιωθῇ ἡ ἔκτασις πρὸς Ἀνατολὰς καὶ Νότον τοῦ κτηρίου τούτου, ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἀποκλεισθῇ τὸ ἐνδεχόμενον ὅτι εἰς αὐτὸ ἀνῆκεν ἡ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ λιμένος ἀνακαλυφθεῖσα πρόσοψις. Ἡ περαιτέρω ἔρευνα τοῦ τομέως τούτου ἐνεφάνισε πολλὰς δυσχερείας, λόγῳ τοῦ ὅτι οἱ ἀποκαλυπτόμενοι τοῖχοι ἀνῆκουν εἰς διαφόρους περιόδους καὶ ἔχουν ποικίλον χαρακτῆρα, ἀφοῦ ἄλλοι ὑπῆρξαν ἀπλῶς ἀντερεισματικοί, ἄλλοι ἀπετέλεσαν τμήματα τῶν προσβάσεων, ἄλλοι τέλος ἀνῆκον εἰς τὰ διαδοχικῶς οἰκοδομηθέντα κατὰ τὴν παλαιοανακτορικὴν καὶ τὴν νεοανακτορικὴν περίοδον κτήρια. Τὴν ἔρευναν ἐδυσχέρανε καὶ τὸ γεγονός ὅτι πολλοὶ τοῖχοι κατέρρευσαν, τοῦ ὕλικου των διασπρωθέντος εἰς σειρὰς κατὰ τρόπον ὥστε νὰ δημιουργῆται ἡ ἐντύπωσις πραγματικῶν τοίχων. Παρὰ ταῦτα ἡ ἐπιμελῶς διενεργηθεῖσα στρωματογραφικὴ ἔρευνα ἀπέδωσε σημαντικὰ ἀποτελέσματα καὶ διεσάφησε πολλὰ σημεῖα, τὰ ὁποῖα εἶχον παραμείνει σκοτεινά.

Ἀπὸ τῆς Δ. γωνίας τῆς προσόψεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ἄρχεται ἡ βαθμιδωτὴ ἄνοδος τῆς διακλαδώσεως τῆς ὁδοῦ τοῦ λιμένος, μέχρι τοῦ δυτικοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον ἀνασκαφέντος δωματίου μὲ τὰ ἀγγεῖα, ἡ γραμμὴ εἶναι τελείως εὐθεῖα, τοῦτο δὲ καθιστᾷ λίαν πιθανόν ὅτι πρόκειται περὶ ἐνὸς μόνου οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος, παρὰ τὸ ὅποιον ἀνέρχεται πρὸς τὸν λόφον ἡ ὁδός. Δὲν κατέστη ὅμως δυνατὴ ἡ ὁλοκλήρωσις τῆς ἐρεῦνης τούτου, διότι διὰ τοῦ χώρου αὐτοῦ ἐγένετο ἡ πρόσβασις τῶν αὐτοκινήτων διὰ τὴν ἀποκόμισιν τῶν χωμάτων καὶ λίθων. Ὡς ἀπεδείχθη, ὁ ἰσχυρὸς ἀντερεισματικὸς τοῖχος τοῦ ἀνωτάτου ἰσοπέδου ὠκοδομήθη μόνον κατὰ τὴν τελευταίαν φάσιν· τὸ κτήριον εἰσεχῶρει περαιτέρω πρὸς Βορρᾶν ὑπὸ τοῦτον. Ἐπομένως αἱ ἀναζητούμεναι δίοδοι θὰ ἀνήγοντο ἐπίσης εἰς τὴν τελικὴν φά-

σιν καὶ θὰ ἔδει νὰ ᾔσαν ἄσχετοι μὲ τὸ προϋπάρξαν κτήριον. Ἄν μία τούτων ὑπῆρξεν ἐκείνη, τῆς ὁποίας εἶχον διακριθῇ ὠρισμέναι πλάκες, σχηματίζουσαι εἶδος βαθμίδων, τελικῶς δὲν κατέστη δυνατόν νὰ βεβαιωθῇ λόγῳ τῆς εἰς μεγάλην κλίμακα ἐπελθούσης καταρρεύσεως τμήματος τοῦ ἀντερεισματικοῦ τοίχου. Τούτου παρηκολουθήθησαν ἐκ τῶν ἄνω εἰς σειρὰν λίθοι, τῶν ὁποίων εἷς λίαν ἐπιμήκης, διαταραχθέντες ἐν μέρει ἐκ τῆς καταρρεύσεως. Ἄλλοι ἀντιστηρίζοντες τοῖχοι εὐρίσκονται πολὺ νοτιώτερον, κατὰ τὸ κράσπεδον τῆς σημερινῆς προσβάσεως εἰς τὸν ᾠρον τῆς κλιτύς, προχείρως δι' ὀγκωδῶν λίθων ὠκοδομημένοι, ὅχι ἀκριβῶς παραλλήλως πρὸς ἀλλήλους. Τούτων διεκρίνοντο δύο κύριαι γραμμαί. Ἡ ὑπαρξίς τούτων δὲν ἐπέτρεψε τὴν ἔρευναν τῶν ὑποκειμένων στρωμάτων, διότι ἐκρίθη ὀρθόν, ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ μέχρι τῆς προόδου τῆς ὅλης ἐρεύνης τοῦ τομέως, νὰ μὴ διαλυθοῦν. Ὡς προβλέφθη, τὸ κτήριον ἐκτείνεται πρὸς Ἀνατολὰς εἰς μῆκος ὑπερβαῖνον τὰ 14 μέτρα, σημείου μέχρι τοῦ ὁποίου ἐπροχώρησεν ἡ ἀνασκαφή (πίν. 255β). Τὸ σχέδιον κατόψεως τῶν κτηρίων δι' ἐκάστην περίοδον δὲν κατέστη σαφές, ἀφ' ἑνὸς διότι ἡ ἔρευνα δὲν ἐπερατώθη, ἀφ' ἑτέρου διότι ἡ καλλιέργεια καὶ οἱ ἀντερεισματικοὶ τοῖχοι κατέστρεψαν τμήματα τοῦ κτηρίου τῆς πρώτης ἀνακτορικῆς φάσεως καὶ αἱ θεμελιώσεις διετάραξαν ἐν μέρει τὰ ὑποκείμενα παλαιοανακτορικά λείψανα.

Ἐκ τοῦ κυρίου δωματίου Α μικρὰ κλιμακίς τριῶν βαθμίδων ἀνῆρχετο εἰς τὴν στενὴν πλακόστρωτον διάβασιν, τὴν μεταξὺ τῆς κρηπίδος τῆς κλίμακος τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου καὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ κτηρίου. Ἡ στενότης τῆς διόδου ταύτης, τῆς ὁποίας τὸ πλακόστρωτον περιορίζεται εἰς μίαν σειρὰν πλακῶν, ἔφερεν εἰς τὴν σκέψιν ὅτι ἐπρόκειτο ἴσως περὶ ὀχετοῦ μὲ καλυπτῆρας, διακλαδιζομένου πρὸς τὸν ὀχετόν, ὅστις ἀνεκαλύφθη ἐντὸς τοῦ κυρίου δωματίου. Ἡ ὑπόθεσις δὲν ἐπεβεβαιώθη. Δὲν ἀποκλείεται νὰ πρόκειται περὶ μέρους τῆς ἀρχικῆς πλακοστρώτου ὁδοῦ, τὸ ὁποῖον παρέμεινεν ἀκάλυπτον μετὰ τὴν κατασκευὴν τῆς κρηπίδος τῆς κλίμακος τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου. Μεταξὺ τῆς τελευταίας ταύτης καὶ τῆς Δ. γωνίας τοῦ δωματίου περισυνελέγησαν τμήμα μικροῦ κομποῦ λιθίνου ἀγγείου, μὲ γωνιούμενον τοίχωμα καὶ μικρὰν ἀπόφυσιν, πῆλινον δισκοειδὲς ἀμφίκυρτον ὕφαντικὸν βάρος καὶ τετρημένος λίθος, ἴσως χρησιμοποιοῦνται ὡς στάθμη. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ὀχετοῦ ἐντὸς τοῦ κυρίου δωματίου περισυνελέγησαν ὅστρακα παλαιοανακτορικοῦ χαρακτῆρος, μύξα λύχνου MM III τύπου, κάλυμμα ἐπίπεδον λύχνου καὶ παραλληλεπίπεδον ὕφαντικὸν βάρος. Ποικίλα θαλάσσια ὅστρεα, τινὰ πορφυρῶν, περισυνελέγησαν κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῆς κρηπίδος τοῦ βορείου ἀντερεισματικοῦ τοίχου. Τὸ ὡς γωνιακὸν περιφραγμα χαρακτηρισθὲν κτίσμα ἄνευ βαθείας θεμελιώσεως κατὰ τὴν Α. γωνίαν τοῦ δωματίου ἀπεδείχθη ὅτι εἰσεχώρει ὑπὸ τὸν ἀντερεισματικὸν τοῖχον καὶ ἦτο εὐρυχωρότερον ἀφ' ὅ,τι ἀρχικῶς ὑπετέθη. Ἀμέσως ἀντολικῶς τούτου παρείχετο ἡ ἐντύπωσις ἀνοίγματος διόδου πρὸς τὸ

ὑπερκείμενον ἐπίπεδον, τελικῶς ὅμως ἀπλῶς ἐβεβαιώθη ὅτι τὸ κτήριον εἰσέδυσεν ὑπὸ τὸν ἀντερεισματικὸν τοῖχον. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ περιφράγματος περισυνελέγησαν τμῆμα κυλινδρικοῦ τριπτῆρος ἐκ κροκαλοπαγοῦς λίθου καὶ χαρακτηριστικὸς MM III λύχνος μονόμυξος μὲ ἀυλακώσεις περὶ τὸ κεντρικὸν ἄνοιγμα καὶ κοσμήματα μορφῆς βοστρυχιδίων. Εἰς λίθος μὲ βάθυσμα, ἴσως ὅλμος ἄξονος θύρας, ἀνευρέθη βορειότερον. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ περιφράγματος ἔκειντο εὐμεγέθης λεκανοειδῆς σκάφη (γοῦρνα), ἐξωτερικῶς ἀκανονίστος, προφανῶς ἐργαστηριακῆς χρήσεως, κάτω μέρος εὐμεγέθους πηλίνου σκεύους, πήλινος λύχνος μὲ ἐπίπεδον περιχέλωμα καὶ δύο ἄλλα κοινὰ ἀγγεῖα. Ἐσώτερον περισυνελέγησαν τεμάχιον λιθίνου σκεύους μὲ ἀναθύρωσιν, ἴσως ἐκ λαιμοῦ ρυτοῦ, καὶ δύο μελανογάνωτα κύπελλα τῆς MM III περιόδου. Κυβικὸν ὕφαντικὸν βάρος ἀνευρέθη ἐντὸς τοῦ δωματίου, σχεδὸν ἐπὶ τοῦ ἐπιπολάζοντος βράχου τοῦ δαπέδου, ὅστις εἶχε καλυφθῇ διὰ τοῦ στρώματος τῶν ὀστράκων καὶ τεμαχίων ἀγγείων πρὸς διαμόρφωσιν δαπέδου. Τὸ στρῶμα τοῦτο, ὡς ἀπεδείχθη, ἐξετείνεται καὶ ἄνω τοῦ κρημνισθέντος δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι εἶχε γίνει πλήρης ἐπίχωσις τῶν παλαιότερων ἐρείπιων. Εἰς τὸν βόρειον τοῖχον ἐνετοιχίσθη, εἰς τὸ κατώτερον παρὰ τὸ περίφραγμα τμῆμα, τὸ ἥμισυ εὐρείας πηλίνης λεκάνης, τοποθετηθὲν κατακορύφως. Τὸ ἄνοιγμα ἐκλείσθη διὰ πλακός. Ἄγνωστον εἶναι ἂν τοῦτο ἐγένετο ἐπίτηδες πρὸς σχηματισμὸν μικρᾶς κρύπτης.

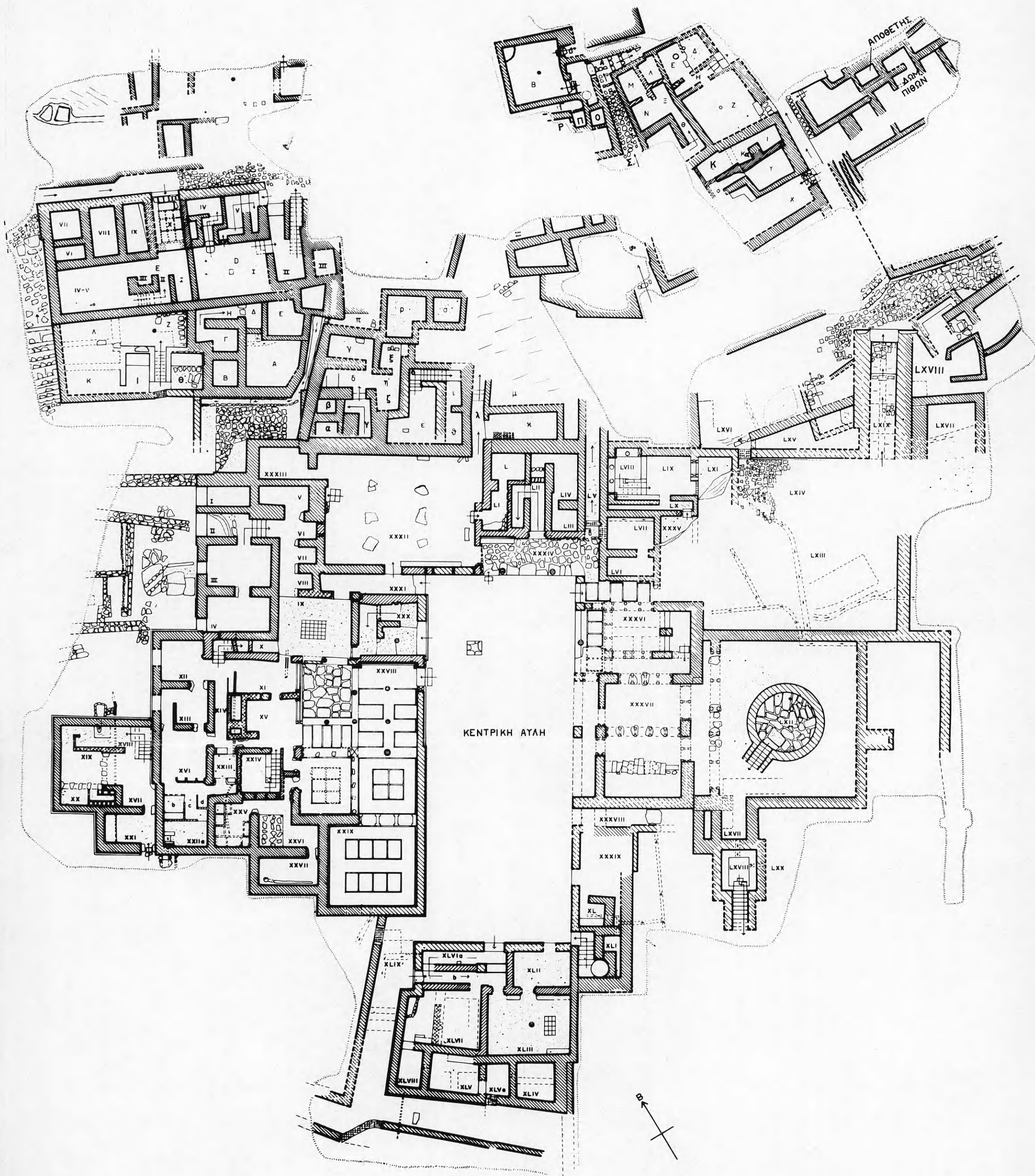
Ὁ ἀμέσως πρὸς Νότον χῶρος εἶχε χαρακτηρισθῇ δωματίον Β, ἀλλ' ἡ περαιτέρω ἔρευνα δὲν ἀπεκάλυψε τὸν δυτικὸν τοῖχον, ὅστις, ἂν ἀρχικῶς ὑπῆρχε, θὰ κατεστράφη τελείως χωρὶς νὰ ἀφήσῃ ἴχνη· ἴσως ἡ ὑπαρξὶς θύρας κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν θὰ ἐδικαιολόγῃ ὅτι δὲν συνήπτετο μετὰ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου Α· ἀνευρέθη ὅμως τμῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, τοῦ ὑπολοίπου τοῦ μετὰ τοῦ νοτίου ἐξαφανισθέντων κατὰ τὴν κατασκευὴν τῶν διατεμνόντων τὸν χῶρον ἀντερεισματικῶν. Πλῆθος λίθων κατεκρημνίσθη ἐκ τοῦ βορείου τοίχου· ὑπὸ τούτους ἀνεκαλύφθη τμῆμα εὐμεγέθους ἀγγείου καὶ μικκύλον πήλινον εἰδώλιον μὲ ἀνυψωμένας τὰς χεῖρας. Εἰς παχὺς τοῖχος, ἀναφανεῖς ὑπὸ τὸ στρῶμα τῶν λίθων καὶ διατέμνων τὸν χῶρον ἐκ Β. πρὸς Ν., ἀνῆκει, φαίνεται, εἰς προγενεστέραν περίοδον. Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα ἡ ἐπίχωσις κατὰ τὸ βάθος ἦτο σκληρά. Πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην περισυνελέγησαν ὕφαντικά τινα βάρη τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς τύπου.

Ὁλόκληρος ὁ ΝΑ. χῶρος μετὰ τῶν δύο ἐπιμήκων ἀκανονίστων ἀντερεισματικῶν τοίχων, κατευθυνόμενων ἐκ Δ. πρὸς Α., ἦτο πλήρης ἐκ πολὺ μεγάλων λίθων, τῶν ὁποίων ἡ ἀπομάκρυνσις ἐδημιούργησε μεγάλας δυσκολίας, διότι ἐπροχώρουν εἰς μέγα βάθος. Ἡ φύσις τῶν τοίχων τούτων ὡς ἀντερεισματικῶν ἀπεδείκνυτο καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐνεφάνιζον μίαν μόνον σχετικῶς κανονικὴν ὀψιν, τῆς ἔσω πλευρᾶς οὐσῆς λίαν ἀνωμάλου. Δυτικώτερον ἀνεφάνη τοῖχος παράλληλος πρὸς τὴν πρόσοψιν τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου, ἀποτελῶν

προφανῶς ἐπέκτασιν τοῦ ἐξαφανισθέντος δυτικοῦ τοίχου τοῦ χώρου Β. Μεταξὺ τούτου καὶ τῆς μνημονευθείσης προσόψεως θὰ ἀνήρχετο ἡ ἀνωφερὴς διακλάδωσις τῆς ὁδοῦ λιμένος. Ἡ ἔρευνα ὅμως κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν ἐτέλειωσε λόγῳ τῶν μεγάλων ἐπὶ τῆς διαβάσεως ταύτης καταπεσόντων ὀγκολίθων. Ἀμέσως ὅμως πρὸς Ἀνατολάς, βαθύτερον, ἀπεκαλύφθη ἄλλος παράλληλος τοῖχος· οὗτος ὅμως ἀπεδείχθη ὅτι ἀνῆκεν εἰς παλαιοανακτορικὸν κτήριο, τοῦ ὁποίου ἐν συνεχείᾳ ἀπεκαλύφθησαν ἄλλοι τοῖχοι, εἰς καθέτως μετὰ τοῦ πρώτου συναντώμενος καὶ βαίνων πρὸς Ἀνατολάς, παρακολουθηθεὶς εἰς μῆκος 8 μέτρων, καὶ ἄλλος ἀποτελῶν κάθετον πρὸς Βορρᾶν βαῖνον διαχώρισμα. Τὰ εἰς τὸ βαθὺ τοῦτο στρῶμα ἀνακαλυφθέντα ὅστρακα εἶναι πάντα παλαιοανακτορικά καὶ τοῦτο ἀποδεικνύει τὴν χρονολογίαν τοῦ κτηρίου, τὸ ὅποιον ἀνῆκε, φαίνεται, εἰς τὸν οἰκισμὸν τὸν προϋπάρξαντα τῆς ιδρύσεως τοῦ ἀνακτόρου. Μεταξὺ τῶν δύο παραλλήλων τοίχων ἀνεφάνη ἄλλος τοῖχος, σχεδὸν παράλληλος καὶ αὐτός, ἀλλ' ἐλαφρῶς καμπτόμενος, ἐπίσης παλαιοανακτορικῶν χρόνων. Εἰς τὴν ἐκεῖ ἐπίχωσιν περισυνελέγη παραλληλεπίπεδον ὕφαντικὸν βάρος με τύπον σφραγίδος, τοῦ ὁποίου δὲν διακρίνεται τὸ θέμα, μικρὸν τμήμα λιθίνου ἀγγείου καὶ κρύσταλλος χαλαζίου. Κατὰ τὴν ρίζαν τοῦ παραλλήλου πρὸς τὴν πρόσοψιν τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου τοίχου ἀνεφάνη βαθὺ κωνικὸν λοπάδιον με ἐπιπεδούμενον χεῖλος καὶ ἄλλο τμήμα παλαιοανακτορικοῦ ἀγγείου. Οἱ ἀντερείσματικοι τοῖχοι ἐπεκάθισαν ἐν μέρει ἐπὶ τοῦ παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου καὶ πρὸς πλήρη ἀποκάλυψιν του εἶναι ἀπαραίτητος ἡ κατεδάφισις των, ἥτις ὅμως ἀνεβλήθη ἐπὶ τοῦ παρόντος. Εἰς τὴν βαθεῖαν ἐπίχωσιν βορείως τοῦ μακροῦ παλαιοανακτορικοῦ τοίχου περισυνελέγη κωνικὸν κύπελλον με καστανὴν χρῶσιν, κατὰ δὲ τὴν διασταύρωσιν με τὸν πρὸς Βορρᾶν βαίνοντα τοῖχον κολλουροπυραμιδικὸν ὕφαντικὸν βάρος. Εἰς τὴν βαθυτέραν ἐπίχωσιν εὐμέγεθες τεμάχιον ἡμικεκαυμένου ξύλου θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς χρονολογίας διὰ τῆς μεθόδου τοῦ Ἀνθρακος 14. Παρὰ τὴν πρὸς Νότον βλέπουσαν γωνίαν περισυνελέγησαν τεμάχια λιθίνου σκεύους μετρίου μεγέθους. Οἱ ἀποκαλυφθέντες παλαιοανακτορικοὶ τοῖχοι πιθανῶς συνέχονται με τοὺς παλαιοανακτορικοὺς τοίχους τῶν δωματίων, τὰ ὁποῖα ἀπεκαλύφθησαν ἀμέσως ἀνατολικῶς τοῦ δωματίου Α καὶ τοῦ χώρου Β· ὁ ἀνατολικώτερος τῶν ἀποκαλυφθέντων τοίχων τοῦ τομέως τούτου, βαίνων ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον, τείνει νὰ ἐνωθῇ με τὴν πρὸς Ἀνατολάς προέκτασιν τοῦ νοτίου μακροῦ παλαιοανακτορικοῦ τοίχου.

Ἀνατολικῶς τοῦ εὐρυχώρου δωματίου Α, εἰς βαθύτερον στρῶμα, διαμορφοῦνται δύο μικρὰ δωμάτια, τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον καὶ μικρότερον ἐμφανίζεται ὡς νὰ εἶχε διπλοὺς τοίχους. Οὐδεμία εἴσοδος διακρίνεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἀνευρέθη τοῦτο ἐντελῶς πλήρες ἀγγεῖον, ἐχαρακτηρίσθη ἀποθέτης. Τὰ πλεῖστα τῶν σκευῶν ἦσαν θρυμματισμένα ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῶν καταπεσόντων λίθων καὶ ἐκ τῶν παμπληθῶν ριζῶν, αἵτινες διεισέδυσαν. Μεταξὺ ἄλ-

λων διεκρίνοντο μεγάλη ὑδρία με τοξοειδεῖς λαβάς καὶ στρογγύλον στόμιον, δύο προχοῖσκαί, πρόχους μετρίου μεγέθους με σκοτεινὴν χρῶσιν, τὸ κάτω μέρος εὐμεγέθους δοχείου, μελανογάνωτον κύπελλον τοῦ διωρόφου τύπου, τὸ κάτω τμήμα λιθίνου κυλινδρικοῦ ἀγγείου, τὸ κάτω μέρος μικρᾶς τριποδικῆς χύτρας με κάθετον λαβήν, ἄλλα τμήματα πρόχων, προχοῖσκῶν, εὐρέος κυάθου, διωρόφων μελανογανώτων κυπέλλων καὶ τεμάχια πρόχου με προχόην. Τὸ σύνολον ἔδιδεν ἐντύπωσιν σκευῶν τῆς παλαιοανακτορικῆς ἢ ὅλως πρωίμου νεοανακτορικῆς περιόδου. Μετ' αὐτῶν περισυνελέγη καὶ ὀστείνιος ὀπεύς. Ὑπὸ τὸ στρῶμα τῶν ἀγγείων τοῦ ἀποθέτου ἀνεφάνη μικρὰ ἀκανόνιστος σκάφη (γοῦρνα). Ὁ διπλοῦς τοῖχος θὰ ἡρμηνεύετο ἂν ἡ ἐσωτερικὴ κρηπίς τούτου ἦτο θρανίον, ἐκτεινόμενον καὶ κατὰ τὰς τέσσαρας πλευράς. Τὸ δεύτερον, ἀμέσως πρὸς Ἀνατολάς, μικρὸν δωμάτιον οὐδὲν σχεδὸν ἀπέδωσε, πλὴν ὀστράκων παλαιοανακτορικοῦ χαρακτῆρος, μικρὸν ἐλίσσόμενον πόδα χυτρίσκης καὶ τεμάχιον ἀπνηθρακωμένου ξύλου. Στρῶσις βαθέως κεραμόχρους, ἱκανῶς συμπαγῆς ἐκάλυπτε τὸ δάπεδον. Τὸ δωμάτιον ἐπεκοινώνει διὰ θύρας πρὸς τὰ ἀμέσως πρὸς Νότον διαμορφούμενα διαμερίσματα, τὰ ὅποια ἐκ τῶν ἐν μέρει ἀνακαλυφθέντων διαχωρισμάτων φαίνεται ὅτι ἦσαν τρία. Τὸ μεσαῖον ἔλαβε τὸ ὄνομα Δωμάτιον τῶν πίθων ἐκ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρεθέντων δύο πίθων (πίν. 257α). Κατὰ τὴν Β. γωνίαν εἶχε διαφυλαχθῆ ἐντὸς ἀποθέτου, δημιουργηθέντος διὰ γωνιακοῦ τοιχείου, ἀμφορεὺς με ὑψηλὴν ὠοειδῇ κοιλίαν, δύο ὀριζοντίας λαβάς κατὰ τὸ μέσον τοῦ σώματος καὶ λαϊμὸν χωνοειδῶς διανοιγόμενον εἰς κυκλικὸν χεῖλος, χαρακτηριστικὰ δηλαδὴ παλαιοανακτορικοῦ σχήματος (πίν. 257β). Δύο πίθοι εἶχον καταπέσει εἰς λοξὴν θέσιν, ὁ πρῶτος πρὸς τὸ ἀνοιγμα τῆς βορείου θύρας, παρὰ τὸ ὅποιον ἦτο ἀρχικῶς τοποθετημένος, ὁ δεύτερος ἐκ πλινθοειδοῦς τετραγωνικῆς βάσεως, τοποθετημένης παρὰ τὸ ἄκρον τοῦ δυτικοῦ διαχωρίσματος. Ἀμφότεροι οἱ πίθοι ἦσαν βυτιόσχημοι, διακοσμούμενοι με ἐμπιέστους ταινίας καὶ με καταλιβάδας, κατὰ τρόπον χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν παλαιοανακτορικὴν ἐποχὴν. Ὁ πρῶτος (πίθος Α) (πίν. 258β) εἶχε πλατὺ γωνιούμενον χεῖλος, ἐμπιέστον σχοινίην ζώνην κάτω τούτου, ἀνὰ δύο ἐμπιέστους ταινίας κατὰ τὸ μέσον, μίαν κατὰ τὸν πυθμένα. Ὁ δεύτερος (πίθος Β) (πίν. 258γ), στρογγυλούμενον χεῖλος με ἐμπιέστον ὑπὸ τοῦτο ζώνην, τρεῖς καὶ δύο ἐμπιέστους ταινίας περὶ τὸ μέσον καὶ περιταινίαν περὶ τὴν βάσιν. Ἀμφότεροι εἶχον τρεῖς λαβάς περὶ τὸ χεῖλος καὶ τέσσαρας κατὰ τὸ μέσον, ἐκοσμοῦντο δὲ διὰ καταλιβάδων. Ὡς κατέπεσαν καὶ συνεθλίβησαν ὑπὸ τῶν χωμάτων, παρέμειναν ἐπὶ τόπου συντετριμμένοι εἰς πολλὰ τεμάχια. Δύο ἄλλα σκεύη ἀνευρέθησαν πλησίον τῶν πίθων, ἐν σταμνοειδὲς με ἐρυθρὸν ἐξωτερικὸν ἐπίχρισμα (πίν. 257β) καὶ εἷς εὐμεγέθης ἀμφορεὺς με στρογγύλον στόμιον καὶ μεγάλας λαβάς, κοσμούμενος διὰ τριῶν ἢ τεσσάρων περιθεουσῶν ταινιῶν. Τὸ καλύψαν χῶμα ἦτο συμπαγές, ἰδιαίτερος τὸ κατώτερον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρέθη ὁ δεύτερος πίθος. Εἰς τὸ βαθέως καστανόχρουν συμπα-

MINΩTIKON ANAKTOPON ZAKPOY

Κάτοψις τοῦ μινωικοῦ ἀνακτόρου Ζάκρου.

20 30 M.
JOSEPH W. SHAW 1969

γὲς στρῶμα τὰ ὕστρακα εἶναι παλαιοανακτορικά καὶ τοῦτο ἐπιβεβαιώνει τὴν χρονολογίαν τοῦ δωματίου καὶ τοῦ περιεχομένου του. Ἄλλος ὀλίγον λοξῶς τοποθετημένος τοῖχος τῆς πρώτης περιόδου τοῦ ἀνακτόρου εἶχε στηριχθῆ ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ δωματίου. Τὸ δάπεδον εἶχε κατασκευασθῆ διὰ σιβακτοῦ λευκάζοντος πηλοχώματος. Τὸ ἐπὶ τούτου βαθέως κεραμόχρουν συμπαγὲς στρῶμα προῆλθεν ἀναμφιβόλως ἐκ διαλύσεως τῶν πλίνθων τοῦ ἄνω τμήματος τῶν τοίχων ἢ τοῦ ἄνω ὀρόφου. Συνεχίζετο καὶ εἰς τὸ μικρὸν πρὸς Βορρᾶν δωμάτιον, τὸ ὁποῖον διεχωρίζετο ἀπὸ τοῦ δωματίου τῶν πίθων μὲ πρόχειρον φράγμα κατὰ συνέχειαν τοῦ τοιχίσκου τοῦ ἀποθέτου, ἔνθα ἀνευρέθη ὁ ὑδριόμορφος ἀμφορεύς. Ὁ νότιος τοῖχος τῶν διαμερισμάτων τούτων δὲν ἀπεκαλύφθη εἰσέτι, ἴσως καλυπτόμενος ὑπὸ τοῦ ἀντερεισματικοῦ τοίχου τοῦ μέσου τοῦ ὅλου χώρου.

Ἀσφαῖ εἰσέτι παραμένουν τὰ ἀμέσως πρὸς Ἀνατολὰς διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα μόλις ἤρχισαν ἀποκαλυπτόμενα κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς. Προφανῶς τὸ κτήριον ἐπεκτείνεται ἀνατολικώτερον. Καὶ εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην τὰ εἰς βάθος ἀποκαλυπτόμενα ὕστρακα εἶναι παλαιοανακτορικά. Χαρακτηριστικὰ ἦσαν μικρὰ ποτήρια τύπου tumbler μὲ ταινίας καὶ στολιδώσεις. Μετ' αὐτῶν ἀνευρέθη πηλίνη σφαιρική πεπιεσμένη στάθμη.

ΤΟ ΙΣΧΥΡΟΝ ΚΤΗΡΙΟΝ

Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς προηγουμένης περιόδου εἶχε βεβαιωθῆ ἡ μεγάλη ἑκτασις καὶ ἰσχυρὰ κατασκευὴ τοῦ συγκροτήματος τοῦ ἐκτεινομένου ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ Νοτιοανατολικοῦ λόφου σχεδὸν ἀπὸ τῆς περιοχῆς τῆς κυρίας ΝΑ. πύλης μέχρι τοῦ κτηρίου τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου μὲ τὴν ἰσχυρὰν καὶ ὑψηλὴν γωνίαν, τὸ ὁποῖον ἐβεβαιώθη ὅτι ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ Hogarth ἐν μέρει ἀνασκαφεῖσα Οἰκία Η. Ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ συγκροτήματος ὡς Ἰσχυροῦ κτηρίου ὠφείλετο εἰς τὸ μέγα πάχος καὶ τὴν στερεὰν μεγαλιθικὴν κατασκευὴν τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μεγάλην ἑκτασιν, ὡς αὕτη τότε εἶχε καθορισθῆ. Ἡ συνέχισις τῆς ἐρεῦνης μετέβαλε κατὰ τι τὰς βάσεις τοῦ χαρακτηρισμοῦ τούτου, διότι ἀφ' ἐνὸς ἀπεδείχθη ὅτι οὐσιαστικῶς ἐπρόκειτο περὶ δύο συγκροτημάτων, εἰς τὸ δυτικώτερον τῶν ὁποίων ἀνῆκεν ὁ κυκλώπειος πυργίσκος, ἀφ' ἑτέρου τὸ πάχος τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ ἀνατολικοῦ συγκροτήματος ἐδείχθη ὅτι ἦτο μικρότερον, ἀφοῦ ὠρισμένοι τῶν ἐπικαθημένων ὀγκωδῶν λίθων εἶχον προστεθῆ μεταγενεστέρως ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ μικροτέρου πάχους τοίχου, τοῦ ὁποίου τὸ ἐσωτερικὸν νῦν ἐπιμελῶς ἐκαθαρίσθη. Παρὰ ταῦτα ὁ χαρακτηρισμὸς παραμένει προσφυῆς διὰ τὸ ἐκτεταμένον καὶ στερεῶς κατασκευασμένον κτήριο, τὸ ὁποῖον πλευρίζει τὴν ἀνωφερῇ διακλάδωσιν τῆς ὁδοῦ λιμένος.

Ἐνδιαφέρον παρουσίασεν ἡ διερεύνησις τοῦ θέματος τῆς προσβάσεως κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς προσόψεως τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου, διὰ τὴν ὁποίαν εἶχεν ἤδη διαπιστωθῆ, ὅτι κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν εἶχε κατασκευασθῆ ἐπιμήκης

κρητὶς δι' ἐξωτερικὴν κλίμακα, παρέχουσιν ἀπ' εὐθείας εἴσοδον πρὸς τὴν ὑψηλὰ κειμένην δευτέραν θύραν. Ἡ τελευταία εἶχε τελειωτικῶς κλεισθῇ διατειχισθεῖσα, ἴσως μετὰ τὴν μερικὴν καταστροφὴν τῆς ἐπιμήκους κλίμακος. Ταύτης δύο πώριναι βαθμίδες εἶχον ἀνευρεθῇ ἐπὶ τῆς κρηπίδος, κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς κλίμακος, ὀλίγον ἐκτοπισμέναι τῆς ἀρχικῆς θέσεώς των. Ἐπιμελὴς ἐξέτασις τῆς συνθέσεως τῆς κρηπίδος ἀπεκάλυψεν ὅτι ἀρχικῶς ἡ ἄνοδος ἐγίνετο διὰ κεκλιμένων πλακοστρώτων ἐπιπέδων, τὰ ὅποια ὠδήγουν οὐχὶ εἰς τὴν δευτέραν θύραν ἀλλ' εἰς τὸ ἄνω ἰσόπεδον, ἔνθα θὰ ἀνήρχοντο κλιμακοῦμενα ἐκατέρωθεν τὰ κτήρια. Τοῦτο θὰ ἐσήμαινεν ὅτι ἡ μὲ εὐρείας βαθμίδας ἀτραπός, ἡ διακλαδιζομένη ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τοῦ λιμένος, συνέχιζεν ὁμαλῶς κατὰ κλιμακωτὰ ἐπίπεδα τὴν πρὸς τὴν κλιτὸν τοῦ λόφου πορείαν της. Πράγματι τῶν κεκλιμένων τούτων ἐπιπέδων ἀπεκαλύφθησαν τμήματα ἐξ μέτρα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς κρηπίδος, ἄλλων δὲ ἔτι περαιτέρω διεκρίνετο ἡ παρυφὴ εἰς τὸ πλάγιον ταύτης. Ἐπειδὴ προέχοντες τῆς προσόψεως λίθοι θὰ παρημπόδιζον τὴν κίνησιν ἐπὶ τῶν κεκλιμένων ἐπιπέδων καὶ ἐπειδὴ φαίνεται ἀπίθανον νὰ ἐνεφάνιζεν ἡ πρόσοψις ἀκανόνιστον ὄψιν, εἶναι λογικὸν νὰ δεχθῇ τις ὅτι μέρος τῆς προσόψεως ἐπανεκτίσθη μετὰ τὴν κατάρρευσίν της καὶ ὅτι τότε διεμορφώθη ἡ δευτέρα θύρα τοῦ οἰκοδομήματος. Ὅταν τέλος ἡ εἴσοδος αὕτη ἐφράχθη, ἡ βαθμὶς καθόδου μετετράπη εἰς ἐσωτερικὸν θρανίον, τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἀρμολόγησις καὶ μερικὴ ἐπίχρισις. Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην φάσιν ἡ ἄνοδος εἶχε καταστῇ ἄχρηστος καὶ μεγάλοι ὀγκῶδεις λίθοι πεσόντες ἐπ' αὐτῆς παρημπόδιζον τὴν διόδον. Ἐπίσης ἐξεῖχον τότε πρὸς τὰ ἔξω οἱ μεγάλοι λίθοι τοῦ φράγματος τῆς θύρας. Ἰσως κατὰ τὴν τελικὴν ταύτην φάσιν κατεσκευάσθη ὁ ἰσχυρὸς ἀντερειαματικὸς τοῖχος τοῦ ἄνω ἰσοπέδου, ἐπιχωσθέντων τῶν ἐρείπων τῶν παλαιότερων κτηρίων. Τότε θὰ διεμορφώθη πλατυτέρα, ἀπλῶς ἐστρωμένη διὰ χώματος ἀνωφερῆς ὁδός, διελθοῦσα μεταξὺ τῆς προσόψεως καὶ τοίχου κυκλωπείου δομῆς, ὅστις ἀπετέλει κάθετον σκέλος τοῦ κυκλωπείου τοίχου ἀντιστηρίζεως, τοῦ βαίνοντος κατὰ μῆκος τῆς σημερινῆς προσβάσεως πρὸς τὴν κλιτὸν τοῦ λόφου. Φυσικὰ τὰ κεκλιμένα ἐπίπεδα τῆς ἀρχικῆς διαβάσεως κατὰ τὸ βορειότερον αὐτῶν μέρος θὰ κατεστράφησαν ἐν μέρει κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ἐπὶ τῆς κρηπίδος κλίμακος. Καίτοι ἡ ἱστορία ἐξελίξεως τῶν προσβάσεων, ὡς καθωρίσθη αὕτη, παραμένει ὑποθετικὴ μέχρι τῆς συγκεντρώσεως περισσοτέρων στοιχείων, φαίνεται καλῶς προσαρμοζομένη πρὸς τὰ μέχρι σήμερον προκύψαντα στοιχεῖα καὶ παρέχει ἐρμηνείαν τῶν ἰδιομόρφων κατασκευῶν.

Τὸ Ἰσχυρὸν κτήριον ἦτο ἐκτάσεως περίπου 240 τ.μ. καὶ περιελάμβανεν εἰς τὸ ἰσόγειον 18 - 20 διαμερίσματα, καθ' ὅσον δύναται νὰ κρίνη τις, ἐπειδὴ μικρὸν τμήμα αὐτοῦ παρέμεινεν ἄσκαφον (πίν. 259α)· προφανῶς περιελάμβανε καὶ ἄνω ὄροφον, ἀφοῦ ἐκ τούτου κατέπεσεν εἰς τὸ ἰσόγειον ἄφθονον ὑλικὸν ἐκ τῶν πλινθίνων διαχωρισμάτων καὶ ἐκ τῆς οἰκοσκευῆς. Συνολικῶς ἐπομέ-

νως θὰ περιελάμβανε πλέον τῶν τριάκοντα δωματίων. Δυτικόν του ὄριον ἀπετέλει πλακόστρωτος στενωπός (Σ), ἐκκινουῖσα ἀπὸ τὴν ἄλλοτε θεωρηθεῖσαν νοτίαν εἴσοδον τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου, μεταξὺ τοῦ προέχοντος κυκλωπείου δομῆς πυργίσκου καὶ τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας τῆς νοτίας προσόψεως. Εἶναι μάλιστα πιθανὸν ὅτι ἡ ἀφετηρία τῆς ἀτραποῦ ἤρχιζεν ἀπὸ τῆς βορείας γωνίας τοῦ προαυλίου εἰς τὸ ὁποῖον κατέληγεν ἡ ὁδὸς τοῦ λιμένος. Ὁ ἐνδιάμεσος ὁμῶς χῶρος, ἀποτελῶν μέρος τῆς προσβάσεως τῆς χρησιμοποιομένης ὑπὸ τῶν φορτηγῶν αὐτοκινήτων, δὲν ἀνεσκάφη εἰσέτι ὥστε νὰ δύναται νὰ βεβαιωθῇ ἡ ὑπόθεσις. Ἡ ἀτραπός, περικάμπτουςα τὴν ἐξέχουσαν γωνίαν τῶν διαμερισμάτων τοῦ κατωτέρου ἰσοπέδου, διήρχετο μεταξὺ τῶν δύο γειτονικῶν συγκροτημάτων, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον στενουμένη, τελικῶς δέ, κάμπτουςα περὶ τὴν Β. γωνίαν τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου, ἀνήρχετο διὰ τεσσάρων βαθμίδων, βαθμηδὸν ἐλαττουμένων εἰς πλάτος, πρὸς τὸ ἰσόπεδον, τὸ ἀνατολικῶς τοῦ τελευταίου καὶ τῆς Οἰκίας Η τοῦ Hogarth κείμενον. Οὕτω κατέστη κατανοητὴ ἡ δυσερμηνευτος διάταξις τοῦ ὅλου χώρου. Τὸ τελευταῖον τμήμα τῆς παρόδου, πρὸ τῆς καμπῆς πρὸς τὴν κλιμακίδα, διατηρεῖ ἄθικτον τὸ πλακόστρωτόν του ὑπὸ τοῦτο ὑπάρχει ὀχετός, διατηρῶν εἰς τὴν θέσιν των τοὺς καλυπτῆρας λίθους, κάμπτων πρὸς Δυσμάς. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἐμφανίζεται ὡς ὅχι ἀπίθανον ὅτι ἄλλη διακλάδωσις ἀτραποῦ θὰ ἔφερε πρὸς Δυσμάς, ἴσως τελικῶς ἐνούμενη μὲ τὴν βορείως τοῦ Λοξοῦ κτηρίου διερχομένην διακλάδωσιν τῆς ὁδοῦ. Ἄν πράγματι τοῦτο συμβαίνει, τότε τὰ πρὸς Δυσμάς τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου συγκροτήματα θὰ ἦσαν δύο, ἐκτεινόμενα ἐκατέρωθεν τῆς διακλαδώσεως. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς πλακοστρώτου ὁδοῦ (Σ) ἀνευρέθη εὐμέγεθες ὀλμοειδὲς ἢ φωλεόσχημον σκεῦος ἐκ σκοτεινοῦ λίθου, ἴσως πεσὸν ἐκ δωματίου τοῦ ἄνω ὀρόφου τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου (πίν. 258α). Εὐμέγεθες ἐπίπεδον δισκοειδὲς κάλυμμα, πιθανοῦ ἢ στάμνου, καὶ ἐπίπεδον τμήμα ἐκ μεγάλου πηλίνου σκεύους ἀνευρέθησαν προσκεκολλημένα εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ὁδοῦ. Εἰς τὸν ἰσοπεδούμενον χῶρον τῆς στροφῆς — χῶρον Α — περισυνελέγησαν τεμάχια εὐμεγέθους ἀγγείου, διακοσμουμένου μὲ λεπτὰ ἐμπίστα σχοινία, δύο δισκοειδῆ ἀμφικυρτα ὑφαντικὰ βάρη, τεμάχια ὀξειδωθέντος χαλκοῦ ἐργαλείου καὶ ὀδόντες ἀγριοχοίρου. Ὅστρακά τινα τῆς περιοχῆς ἐφαίνοντο ΜΜ III, ἐν κοσμούμενον μὲ κυκλικὰς ἐσοχὰς καὶ ἐξοχὰς, τὰ περισσότερα ἐκ κυάθων καὶ κυπέλλων. Ἡδη ἡ προηγηθεῖσα ἐξερεύνησις εἶχε καταστήσει σαφὲς ὅτι τὰ διαμερίσματα τοῦ οἰκήματος ἦσαν κατανεμημένα εἰς διαφορετικὰ ἐπίπεδα, ὑπολογισθέντα εἰς τρία δι' ἕκαστον ἀντεστοίχει μία εἴσοδος κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν. Ἡ περαιτέρω ἔρευνα ἐβεβαίωσεν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ δύο μόνον ἐπιπέδων, ἀντιστοιχῶν πρὸς τὰ δύο ἀνίσου πλάτους τμήματα. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐπικοινωνία των ἐγίνετο διὰ καμπτομένου ἀνωφεροῦς διαδρόμου, τοῦ Θ, ἀλλ' ἡ θύρα ἡ ἄγουσα πρὸς τοῦτον δὲν ἀπεκαλύφθη εἰσέτι. Ἡ τρίτη κατὰ σειρὰν ἐξ Ἀνατολῶν εἴσοδος ἔθετεν εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τὸ ἀνατολικὸν ἰσόπεδον, τὸ ὁποῖον δὲν

ῥευνήθη εἰσέτι. Ἦτο τοποθετημένη ὀλίγον ἐσωτέρω τῆς προεχούσης ἀνατολικῆς προσόψεως, τῆς ὁποίας τὸ τμήμα ἀπὸ τῆς δευτέρας φραχθείσης εἰσόδου διεσώθη μόνον ὡς πρὸς τὰ θεμέλιά του. Ἐσωτερικῶς ὅμως διεκρίνετο καλῶς ὁ ἐξωτερικὸς τοῖχος, καμπτόμενος κατὰ τὰς δύο κατερχομένας βαθμίδας τῆς εἰσόδου ἵνα σχηματίσῃ μετ' ἄλλου παραλλήλου τοίχου τὸν διαδρομίσκον Η. Ἐκ τοῦ διαδρομίσκου τούτου εἰσήρχετό τις ἐπὶ δεξιὰ εἰς τὰ μικρά, σχεδὸν πανομοιότυπα, δωμάτια Δ καὶ Ε, ἐπικοινωνοῦντα πρὸς ἄλληλα διὰ θύρας, τῆς ὁποίας διεσώθη τὸ κατώφλιον, ἐνῶ σχεδὸν ἐξηφανίσθη ὁ ἐνδιάμεσος διαχωριστικὸς τοῖχος· ἡ καλλιέργεια ἐνταῦθα ἔφθασε σχεδὸν μέχρι τῶν ἐκ χαλिकासβέστου δαπέδων, τῶν ὁποίων μάλιστα μικρὸν μέρος, κατὰ τὴν παρυφήν, κατέστρεψεν, ὡς ἐπίσης διέλυσε, τοὺς περιμετρικοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους. Ἀμφότερα τὰ δωμάτια εἶχον ὑπὸ τὸ ἔδαφος, πλησίον τοῦ κοινοῦ διαχωρίσματος, κτιστοὺς συλλεκτῆρας, τύπου μικρῶν πιθίσκων, ἀσφαλῶς ὄχι διαφόρων τοῦ συλλεκτῆρος τοῦ δωματίου Ε IV τοῦ Λοξοῦ κτηρίου. Ὁ εἰς τῶν συλλεκτῆρων, ὁ τοῦ δωματίου Δ, εἶχεν ἀνακαλυφθῆ καὶ ἐρευνηθῆ κατὰ τὴν παρελθούσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον· ὁ τοῦ δωματίου Ε ἦτο κατὰ τι μεγαλύτερος, καὶ ἐντὸς αὐτοῦ οὐδὲν εὗρέθη πλὴν λεπτοῦ χρώματος, ἀποβάντος μελανοῦ κατὰ τὸν πυθμένα. Προφανῶς ἐπρόκειτο περὶ συλλεκτῆρων ἐλαίου. Ὡς εἰς τὸν συλλεκτῆρα τοῦ Δ ἀνευρέθησαν ἐντὸς τοῦ λεπτοῦ χρώματος λεπτότατα φύλλα στερεοῦ κονιάματος, ἴσως ἀποτελέσαντα τὴν κάλυψίν του.

Ἐκ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς τοῦ διαδρόμου Η ἦτο προσβατὴ διὰ θύρας κατὰ τὸ μέσον ἡ μεγάλη αἶθουσα Ζ, σχεδὸν τετράγωνος, διαστάσεων 5×5 μ. Ἴνα τὸ δάπεδόν της κατασκευασθῇ εἰς τὴν κλιτὺν τοῦ λόφου ἐπίπεδον, τὸ νότιον αὐτῆς τμήμα ἐπληρώθη διὰ στρώματος μικρῶν λίθων, τὸ ὁποῖον, ὡς ἦτο φυσικόν, καθίστατο παχύτερον καθ' ὅσον ἔβαινε πρὸς Νότον. Ὁ νότιος τοῖχος οὕτω ἦτο ταυτοχρόνως καὶ τοῖχος ἀντιστηρίζεως τοῦ ἀναχώματος. Τὸ δάπεδον κατασκευάσθη ἐκ στιβακτοῦ πηλοχώματος καὶ πρὸς στήριξιν τῆς ὀροφῆς ἐτοποθετήθη κίων, τοῦ ὁποίου ἡ βάσις ἀνευρέθη σχεδὸν εἰς τὴν θέσιν της κατὰ τὸ μέσον τῆς αἰθούσης. Ἡ μεσαία ἀνατολικὴ εἴσοδος παρεῖχεν ἀπ' εὐθείας πρόσβασιν εἰς τὸν χώρον τοῦτον διὰ τοῦ συστήματος τῆς ἐξωτερικῆς κλίμακος, τὸ ὁποῖον ἤδη περιεγράφη. Ὄταν ἐφράχθη ἡ εἴσοδος αὕτη διὰ τριῶν μεγάλων ὀγκολίθων, ἡ τελευταία κατερχομένη βαθμὶς ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἐσωτερικὸν θρανίον, ἐπικαλυφθεῖσα διὰ λεπτῆς πλακὸς τιτανολίθου καὶ ἐν μέρει ἐπιχρισθεῖσα. Εἰς τὸ δωμάτιον Ζ, πλὴν τῶν κατὰ τὴν προηγούμενην περίοδον κατὰ τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν ἀνακαλυφθέντων εὐμεγέθων σκευῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο πιθίσκος μὲ σχοινίνην διακόσμησιν καὶ εὐρεῖα χύτρα, οὐδὲν εὗρέθη, ἂν ἐξαίρεσθαι τις μικρὸν τεμάχιον λιθίνου ἀγγείου. Ἡ αἶθουσα θὰ ἦτο ὁ κύριος χώρος διαμονῆς. Ὁ καμπτόμενος καὶ ἀνωφερὴς διαδρομίσκος Θ, τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον ἦτο ἐστρωμένον διὰ θαλασσίων χαλίκων, νῦν ἐν μέρει κατεστραμμένον, εἰσῆγεν εἰς σύστημα τεσσάρων μικρῶν ἀποθηκῶν, τῶν Λ, Μ, Ν καὶ Ξ

(πίν. 259β), αἵτινες ἐπεκοινώνουν διὰ θυρῶν πρὸς ἀλλήλας. Τὸ νοτίως τούτων παρὰ τὸν διάδρομον τετραγωνικὸν δωμάτιον δὲν ἀνεσκάφη εἰσέτι πλήρως καὶ ἀγνοεῖται ὁ προορισμὸς του. Τὸ μικρὸν δωμάτιον Ξ ἦτο εἰσαγωγικὸν καὶ ἐντὸς αὐτοῦ οὐδὲν εὑρέθη πλὴν ὑφαντικοῦ δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου βάρους. Ἐπίσης λίαν πενιχρὸν ἦτο τὸ περιεχόμενον τῆς μικρᾶς ἀποθήκης Λ. Ἴσως ἐντὸς αὐτῆς ἐφυλάσσοντο φθαρτὰ ἀντικείμενα ἢ προϊόντα, τὰ ὅποια ἐξηφανίσθησαν χωρὶς νὰ ἀφήσουν ἔχνη. Ἀντιθέτως αἱ δύο ἄλλαι ἀποθήκαι Μ καὶ Ν ἦσαν πλήρεις σκευῶν μικρῶν καὶ μεγάλων, τὰ ὅποια παρέμειναν εἰς τὴν θέσιν των, καταπλακωθέντα ἐν μέρει ὑπὸ τῶν καταπεσόντων λίθων τῶν τοίχων καὶ συντριβέντα· οἱ πιθίσκοι καὶ μεγάλοι ἀμφορεῖς εἶχον καταπέσει ἐκ τῆς θέσεώς των κατὰ μῆκος τῶν τοίχων ἢ κατὰ τὰς γωνίας (πίν. 260α). Εἰς τὴν ἀποθήκην Μ εἷς πιθίσκος μὲ ἀνὰ τρεῖς λαβὰς κατὰ τοὺς ὦμους καὶ περὶ τὴν βάσιν ἐκοσμεῖτο μὲ ἐξακτίνους ἀστέρας ἐξ ἐμπιέστων σχοινίων καὶ δι' ἄλλων περιθεουσῶν ζωνῶν μιμουμένων σχοινία (πίν. 260β). Ἄλλου μικροτέρου πίθου, μὲ στρογγυλόμενα χεῖλη, στρογγύλην κοιλίαν, λαιμὸν τροχαλιοειδῆ καὶ καθέτους λαβὰς κατὰ τοὺς ὦμους καὶ περὶ τὸν πυθμένα, ὅστις ἐκοσμεῖτο διὰ δύο δακτυλίων, ἐνῶ ἄλλη ἐμπίεστος ζώνη ἐκόσμηι τὸ σκεῦος ὑπὸ τὸ χεῖλος, πολλὰ τεμάχια ἦσαν συνανάμικτα μετὰ τοῦ προηγουμένου καὶ φαίνεται ὅτι ἀρχικῶς ἀμφότεροι ἴσταντο παρὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον. Τὰ ἄλλα ἀγγεῖα τῆς ἀποθήκης ἦσαν στάμνοι, ἀμφορεῖς μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον, τρίπους χύτρα, ἄλλα εὐμεγέθη ἀγγεῖα, τῶν ὁποίων τὸ ἄνω μέρος κατεστράφη κατὰ τὴν καλλιέργειαν, καὶ κύπελλά τινα ἢ κύαθοι μὲ ἀπλοῦν ἐπίχρισμα. Πλουσιώτερον ἦτο τὸ περιεχόμενον τῆς ἀποθήκης Ν. Κατὰ τὴν Δ. γωνίαν εἶχε τοποθετηθῆ πιθίσκος μὲ ἐπιπεδούμενον χεῖλος, τροχαλιόσχημον λαιμὸν, τέσσαρας τοξοειδεῖς λαβὰς κατὰ τοὺς ὦμους, τῶν ὁποίων αἱ δύο κάθετοι καὶ αἱ δύο ὀριζόντιοι κεκλιμέναι, λεπτὴν στρεπτὴν ταινίαν καὶ βάσιν μὲ ἀναθύρωσιν, τρεῖς μικρὰς λαβὰς καὶ χαρακτὰς γραμμὰς. Πλησίον εὑρέθη ἄλλος πιθίσκος (πίν. 260γ) μὲ τετραγωνικὸν χεῖλος, τροχαλιόσχημον λαιμὸν, συστήματα περιθεουσῶν ζωνῶν ἀνὰ τρεῖς κυμαινομένας καὶ τρεῖς εὐθείας μὲ φολιδωτὴν δι' ἐμπιέσεως κόσμησιν καὶ τοξοειδεῖς λαβὰς. Τρίτος πιθίσκος εἶχε στρογγυλόμενον χεῖλος, τροχαλιοειδῆ λαιμὸν, ὠσειδὲς ἐπίμηκες σῶμα καὶ ἀνὰ τρεῖς λαβὰς κατὰ τοὺς ὦμους καὶ περὶ τὸν πυθμένα. Ἰκανὰ ἦσαν τὰ μέσου μεγέθους σκεῦη: μεγάλη εὐρύστομος ὑψηλὴ πρόχους μὲ κυλινδρικὸν λαιμὸν, μὲ ἐξέχουσιν κύκλῳ βάσιν, ἰσχυράν λαβὴν μὲ ἐντομὰς καὶ κομβίον καὶ μὲ γλωσσοειδὲς ἔξαρμα κατὰ τὴν κοιλίαν πρὸς ὑποβοήθησιν τῆς χύσεως τοῦ περιεχομένου ὑγροῦ· μεγάλη στάμνος μὲ κυλινδρικὸν περιχειλῶμα καὶ μικρὰς καθέτους λαβὰς· ἄλλη ὁμοία μὲ ἐπίπεδον περιχειλῶμα καὶ τοξοειδεῖς λαβὰς· κυλινδρικὸν ἀγγεῖον μὲ εὐρὺ στόμιον, γωνιουμένους ὦμους, τοξοειδεῖς λαβὰς, προχοὴν καὶ κατὰ τὸ ἀντίθετον μέρος ἀπόφυσιν· χύτρα τριποδικὴ ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ. Πολυάριθμα ἦσαν τὰ μικρότερα σκεῦη: σφαιρικὸν τετράωτον ἀγγεῖον μὲ κυλινδρικὸν λαιμὸν

καὶ δύο καθέτους, δύο τοξοειδεῖς λαβάς· τὸ κάτω μέρος πρόχου με τορνευτὸν σῶμα καὶ ἐξέχουσιν κύκλῳ εἰς ἀκμὴν βάσιν· τρίτος προχοῖσκη με ὠσειδῆ κοιλίαν διακοσμουμένην με ταινίας· μικρὰ σφαιρικὴ πυξίς με κάθετον περιχέλωμα, κυλινδρικήν προχὸν καὶ δύο τοξοειδεῖς λαβάς· τμήμα μικροῦ ἀσκοῦ ἐκ τεφροῦ πηλοῦ με προχὸν, ἀπολήγοντος ἄνω εἰς δισκίον με τοξοειδῆ λαβὴν· πῶμα με τοξοειδῆ λαβὴν ἐπὶ δισκίου· εὐρύς κύαθος με ταινιόσχημον λαβὴν καὶ ἄλλη με στενὴν βάσιν· ἄνω τινὰ κωνικὰ κύπελλα.

Ἐξαιρέτως ὅμως σημαντικὸν σκεῦος, ἀνευρεθὲν εἰς τὸ κατώτερον στρῶμα τῶν μικρῶν ἀγγείων πρὸς τὸν δυτικὸν τοῖχον (πίν. 261α), εἶναι μικρὸς πιθίσκος ἐκ σκοτεινοῦ λίθου, ἀπομιμούμενος ἀκριβῶς μέγαν πολύωτον πίθον με τρεῖς περιθεύσας ἀναγλύφους ζώνας καὶ τέσσαρας καθέτους σειράς ἐκ τριῶν καθέτων λαβῶν, ἀποδοθεῖσῶν εἰς μορφὴν γλωσσοειδῶν ἐξαρμάτων (πίν. 261β). Ὁ τύπος τοῦ πίθου, τὸν ὁποῖον ὁ λιθοξόος τόσον ἐπιτυχῶς ἀπεμιμήθη, εἶναι παλαιοανακτορικὸς καὶ διερωτᾶται τις μήπως τὸ σκεῦος ὑπῆρξε κειμήλιον, κληρονομηθὲν ἐκ παλαιότερας ἐποχῆς. Τὸ ἀντικείμενον εἶναι ὄντως μοναδικὸν καὶ ἡ ἀξία του μεγάλη, ἀπὸ αἰσθητικῆς ἀπόψεως, ἀν καὶ ἐμφανίζει ποιὰν τινὰ βαρύτητα. Ἡ ἀνθεκτικότης τοῦ λίθου δὲν ἦτο μεγάλη καὶ διὰ τοῦτο αἱ λαβαὶ δὲν διετρήθησαν. Ἡ κατάστασις διατηρήσεως εἶναι ἀτυχῶς μετρία, διότι μέρος τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἀπесαθρώθη ἐκ τῆς ὑγρασίας, ὁ λίθος δὲ ἐρράγη εἰς πολλὰ σημεῖα λόγῳ διαποτίσεως.

Εἰς τὴν κατωτέραν ἐπίχωσιν περισυνελέγησαν μικρὰ τεμάχια τῆς σπογγώδους ἀζης, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπεδόθη ἡφαιστειακὴ προέλευσις. Τὸ κάτω στρῶμα ἦτο ἰσχυρῶς κεκαυμένον, ἀποβὰν μέλαν. Περὶ τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν εἶχε κατασκευασθῆ χαμηλὸν φράγμα, περιφερές, με διαγώνιον διαχώρισμα ἐξ ἀνόπτων πλίνθων. Δὲν εἶναι σαφές εἰς τί τοῦτο ἐχρησιμοποιήθη. Ὁ πίθος τῆς Δ. γωνίας ἴστατο ἐπὶ πλίνθου καὶ κρητὶς ὑπῆρχε κατὰ μέρος τοῦ Β. τοίχου. Παχεῖα λοιπὰς με μελανὴν χρῶσιν παρὰ τὸν Β. τοῦτον τοῖχον εἶχεν ἴσως χρησιμεύσει ὡς πυριατήριον.

Εἰς τὸν νότιον πλατύτερον καὶ εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον τομέα τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου ἡ εἴσοδος ἐγίνετο διὰ τῆς πρώτης πενταβάθμου εἰσόδου τῆς ἀνατολικῆς προσόψεως, ἥτις εἶχε κατὰ τὴν παρελθοῦσαν περίοδον ἀνακαλυφθῆ καὶ ἀποφραχθῆ. Ἡ ἐσωτερικὴ διάταξις δὲν εἶναι καθ' ὅλα σαφής, ἀφοῦ μάλιστα ἡ ἔρευνα εἰς τὸν τομέα τοῦτον δὲν ἐτερματίσθη. Ὁ νότιος τοῖχος τῆς προσόψεως εἶναι παχὺς καὶ ἰσχυρός, ἀλλὰ δὲν διασφύζεται πολὺ ὑπὲρ τὸ ἐπίπεδον τοῦ δαπέδου, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ἐν μέτρῳ ὑψηλότερον τοῦ πρὸς Νότον αὐτοῦ ἐξωτερικοῦ δαπέδου. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦτο δάπεδον διετρεῖτο κακῶς, διότι ἡ καλλιέργεια εἶχε φθάσει μέχρις αὐτοῦ, τοῦτο δὲ ἐξηγεῖ καὶ τὴν σχεδὸν ὁλοκληρωτικὴν ἀπουσίαν εὐρημάτων καθ' ὅλην τὴν μεγάλην ἔκτασιν τοῦ δωματίου Χ, τὸ ὁποῖον εἶναι λίαν εὐρύχωρον, στενεπύμνηες, ἄνευ ἐσωτερικῶν διαχωρισμάτων. Ὁ βόρειος τοῖχος του, μετὰ 5 μ. ἀπὸ τῆς παραστάδος

τῆς ἐξωτερικῆς θύρας, κάμπτεται εἰς γωνίαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας προσηρμόσθη εἶδος θρανίου, σχηματισθέντος οὕτω μικροῦ ἀναπαυτηρίου. Κατὰ τὸ πέρας τῆς γωνίας μικρὸν ἀνοιγμα φέρει πρὸς τὸν μικρὸν καὶ στενὸν χώρον Φ, ὅστις ἐσχηματίσθη διὰ προστεθέντος ἐκ τῶν ὑστέρων πλινθίνου ἐπὶ λιθίνης κρηπίδος διαφράγματος, τὸ ὅποιον προεκταθὲν πρὸς Βορρᾶν ἐκλείσει καὶ τὴν πρόσβασιν πρὸς τὴν ἀποθήκην Κ. Ὁ χώρος Φ, ὅστις λόγῳ τῆς στενότητός του ἐχαρκτηρίσθη ὡς ἀποθέτης, ἀφοῦ κατὰ τὴν εἰσοδὸν του ἀνευρέθη τμήμα χύτρας μὲ περιχέλωμα, συνδέεται μὲ τὴν ἀποθήκην Υἱ μὲ εἶδος διαδρομίσκου μὲ στενὸν πρὸς τὴν ἀποθήκην ἀνοιγμα. Ὁ φυσικὸς βράχος ἐπιτολᾷ ἀνερχόμενος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Φ καὶ ἐν μέρει τοῦ συνεχομένου στενοῦ χώρου. Παρέχεται ἡ ἐντύπωσις ὅτι πρόκειται περὶ γωνιακοῦ κλωβοῦ μικροῦ ξυλίνου κλιμακостаσίου, εἰς τὸ ὅποιον ὁ στενεπιμήκης χώρος θὰ ἀπετέλει sottoscala, ἥτις ἐκρησιμοποιήθη ὡς μικρὰ ἀποθήκη, μὲ ἀνοιγμα ἐκ τῆς ἀποθήκης Υἱ. Κοινὰ τινὰ σκευὴ ἀνεκαλύφθησαν ἐντὸς αὐτῆς: στενὸς ἐπιμήκης ἀμφορεὺς μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον, τμήμα λεβητοειδοῦς ἀγγείου μὲ ἐγκοπὴν ὑπὸ τὸ χεῖλος καὶ δακτύλιον μὲ ἐντομάς, εἶδος πυριατηρίου κᾶ. Πολλοὶ κόκκοι ἀπνηθρακωμένοι πίσω καὶ σίτου ἦσαν εἰς τὸ βάθος τοῦ χώρου. Δὲν διακρίνει τις τὰς θύρας ἐπικοινωνίας εἰς τὸ σύστημα τεσσάρων ἀποθηκῶν, τὸ διαμορφούμενον εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον, ἀμέσως βορείως τῆς εἰσαγωγικῆς αἰθούσης Χ. Ἡ ἀποθήκη Υἱ θὰ ἦτο προσιτὴ ἀπ' εὐθείας διὰ θύρας κατὰ τὸν νότιον τοῖχόν της, ὅστις ὅμως διετηρήθη εἰς πολὺ χαμηλὸν ὕψος, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ διακριθῇ ἡ θέσις ταύτης. Αἱ τρεῖς ἄλλαι, εἰς σειρὰν ἀμέσως βορείως τοῦ κλωβοῦ τῆς κλιμακίδος καὶ τῆς ἀποθήκης Υἱ μορφούμεναι, θὰ ἔδει νὰ ἦσαν προσιταὶ ἐκ Δυσμῶν διὰ θυρίδος εἰς τὸ πλίνθινον διάφραγμα. Ἀμέσως ἔξω τούτου ἀνευρέθη τὸ στόμιον εὐμεγέθους ἀμφορέως μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον, τμήμα πιθίσκου μὲ ἐμπέστον σχοινίον καὶ τὸ ἄνω μέρος τετραώτου ἀμφορέως μὲ κυλινδρικὸν λαίμον. Αἱ δύο πρῶται Κ καὶ Κᾶ διεχωρίζοντο ἀπ' ἀλλήλων διὰ πλινθίνου διαφράγματος, τὸ ὅποιον, ἀτελῶς ὀπτηθὲν κατὰ τὴν πυρκαϊάν, διεκρίνετο μὲ δυσκολίαν· ἡ ὑπαρξίς του ὅμως δύναται νὰ θεωρηθῇ βεβαία ἐκ τῆς θέσεως τῶν ἀγγείων κατὰ μῆκος του (πίν. 262α). Πυρρὸν κεκαυμένον στρῶμα ἐπλήρου ὀλόκληρον τὸν χώρον, μάλιστα τῆς δευτέρας ἀποθήκης Κᾶ, προερχόμενον ἐκ τῆς διαλύσεως τῶν πλινθίνων διαχωρισμάτων τοῦ ἄνω ὀρόφου· τεμάχια πλίνθων ἦσαν συνανάμικτα· περὶ τὸ μέσον τοῦ δωματίου Κᾶ τὸ χῶμα εἰς κυκλικὴν περιοχὴν ἦτο λευκὸν ἢ λευκάζον, παρέχον τὴν ἐντύπωσιν πληρωθέντος βόθρου. Ὑπαρξίς ὅμως τοιούτου δὲν ἐβεβαιώθη.

Εἰς τὴν ἀποθήκην Κ τὰ σκευὴ ἦσαν παρατεταγμένα κυρίως παρὰ τὸν νότιον τοῖχον καὶ τὸ ἀνατολικὸν διάφραγμα (πίν. 262β). Ἦσαν ὑψηλὸς ἀμφορεὺς μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον, στάμνος μὲ τρεῖς καθέτους λαβάς, κοσμουμένη ὑπὸ λεπτῆς ἀναγλύφου ταινίας μὲ ἐντομάς, τὸ κάτω μέρος ἄλλου ἀγγείου, ἴσως ὁμοίου, λέβης μὲ πλατὺ περιχέλωμα καὶ τοξοειδεῖς λαβάς, δύο χύτραι τριποδικαὶ εὐ-

μεγέθεις με τοξοειδεῖς λαβάς, ἡ μία περιέχουσα ἄωτον κύπελλον καὶ ὀστᾶ ζώου, ἡ ἄλλη 10 ἄωτα κύπελλα, τὸ ἐν ἐντὸς τοῦ ἄλλου, καὶ ἓνα ἄωτον κύαθον (πίν. 263α), μικρὰ προχοῖσκη καὶ πολλὰ ἄλλα ἄωτα κύπελλα κωνικοῦ σχήματος. Ὅπισθεν τῆς χύτρας με τὰ πολλὰ κύπελλα περισυνελέγη τμῆμα λιθίνης λοπάδος. Ἡ ἀποθήκη Κα εἶχε τὸ δάπεδον κατὰ μίαν βαθμίδα βαθύτερον καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀνευρέθη μέγα πλῆθος μικρῶν κατὰ τὸ πλεῖστον πηλίνων σκευῶν (πίν. 263β): τὸ δωμάτιον προφανῶς εἶχεν ἐρμάρια διὰ τὴν διαφύλαξιν τῶν σκευῶν, τὰ ὅποια κατέπεσαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κατὰ τὴν τελικὴν καταστροφὴν. Πρὸς τὴν Β. γωνίαν, ἐντὸς μελανοῦ στρώματος προσελθόντος ἐκ πυρκαϊστοῦ δοκοῦ εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ διαφράγματος, ἔκειτο πρόχους· τὸ μελανὸν στρώμα ἐξετείνετο πολὺ λεπτότερον καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ μικροῦ δωματίου, ἐπὶ τοῦ ἐκ στιβακτοῦ πηλοχώματος δαπέδου, πρᾶγμα τὸ ὅποῖον ἐμφαίνει ἴσως τὴν ὑπαρξίν ξυλίνου δαπέδου. Τὰ ἀνευρεθέντα σκεύη ἦσαν ἅπαντα κοινῆς χρήσεως, τὰ περισσότερα κύπελλα καὶ κύαθοι, ἀποτελέσαντα ὁλόκληρον στρώμα. Τὰ μέσου μεγέθους διαφόρου σχήματος ἦσαν ραμφόστομος πρόχους, εὐμέγεθες ἀγγεῖον με ὠσειδῇ κοιλίαν καὶ ἄλλο με ἐξέχουσιν κύκλω βάσιν, διασφζόμενα μόνον κατὰ τὸ κατώτερον τμῆμα, μικρὸς ἀμφορεὺς με ἑλλειπτικὸν στόμιον, χύτραι με τοξοειδεῖς λαβάς, χωνοειδὲς πύραυλον με κυλινδρικήν βάσιν, δισκοειδὲς κάλυμμα με τοξοειδῇ λαβήν, βαθύ κωνικὸν κύπελλον με δύο μικρὰς ὀπὰς, κατέναντι ἡ μία τῆς ἄλλης, ὑπὸ τὸ χεῖλος, κυλινδρικὸν ἀγγεῖον με τοξοειδῇ λαβήν ὑπὸ τὸ χεῖλος καὶ βαθὺς κύαθος. Ἄλλα ἀντικείμενα ἦσαν τὸ ἄκρον κωνικοῦ πηλίνου ρυτοῦ, διακοσμουμένου κατὰ μίμησιν κροκαλοπαγοῦς λίθου, τμῆμα γλωσσοειδοῦς λαβῆς, κοίλης ἄνω, μετὰ μέρους τοῦ χεῖλους λεκανοειδοῦς λιθίνου σκεύους, μικρὸν δισκοειδὲς λίθινον πῶμα μετὰ κόμβου ἀντὶ λαβῆς, τεμάχιον λεπτοῦ λιθίνου ἀγγείου, πρισματικὸν ρίνισμα στεατίτου, ὅμοιον πρὸς τόσα ἄλλα ἀνευρεθέντα, καὶ πῆλινον κυβικόν, ἐλαφρῶς κολουροπυραμιδικόν, ὑφαντικὸν βάρος.

Ἡ τρίτη κατὰ σειρὰν ἀποθήκη I διεχωρίζετο με πολὺ παχὺ διαχώρισμα, μορφῆς τετραγωνικοῦ στύλου. Προφανῶς τοῦτο κατεσκευάσθη διὰ τὴν ὑποστήριξιν εἰς τὸν ἄνω ὄροφον κίονος, ἐνὸς ἴσως εὐρυχώρου τετραγωνικοῦ δωματίου. Ἐκ τῶν πλινθίνων τοίχων τοῦ δωματίου τούτου προῆλθε τὸ παχὺ πυρίκαυστον πυρρόχρουν στρώμα, τὸ ὅποῖον ἐκάλυψε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἀποθήκης Υ'. Δυσχερὲς ἀπέβη ὁ καθαρισμὸς τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, λόγῳ τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἐπικαθισάντων λίθων, οἵτινες παρεῖχον τὴν ἐντύπωσιν πολὺ μεγάλου πάχους. Πρὸς τὴν Α. γωνίαν ἀνευρέθη τμῆμα ἀπνηθρακωμένου ξύλου καὶ πολλὰ κωνικὰ κύπελλα καὶ κύαθοι (πίν. 264α) μετὰ κομψῆς πρόχου, κοσμουμένης με τὸ κόσμημα τοῦ νεύοντος πτίλου (notched plume). Μία μικρὰ μελαμβαφῆς πηλίνη κεφαλὴ αἰλουροειδοῦς προέρχεται ἴσως ἐκ λαίμου πρόχου. Πηλίνου ὀρθογωνίου κιβωτίου τὰ τεμάχια ἀνευρέθησαν διεσκορπισμένα κατὰ τὸ μέσον τοῦ δωματίου· ὑπῆρχεν ἀναθύρωσις διὰ τὴν ἐφαρμογὴν καλύμματος. Ὑπὸ ταῦτα ἀνε-

φάνη κομψή πρόχους διακεκοσμημένη κατὰ τὸν ρυθμὸν τῆς χλωρίδος μὲ ἐλαφρὰ καλαμοειδῆ φυτά, ἀλλὰ καὶ μὲ συνδεομένους ρόδακας (πίν. 264β). Παρέχει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν ΥΜ Ι περίοδον, εἰς τὴν ὁποίαν ἄλλως φαίνονται ἀνήκοντα καὶ τὰ πλεῖστα τῶν σκευῶν τῆς οἰκίας· κατέπεσε προφανῶς ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου, ὁμοῦ μετ' ἄλλου λεπτοῦ ἀγγείου, εὐρέος κυάθου, καὶ τοῦ πηλίνου κιβωτίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου τὰ δύο ταῦτα ἀγγεῖα εἶχον ἴσως διαφυλαχθῆ. Μετὰ τῶν τεμαχίων τῶν ἦσαν συνανάμικτα πολλὰ τεμάχια πυρικαύστων πλίνθων, πεσόντων μετ' αὐτῶν ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου. Τὰ λοιπὰ σκεύη ἦσαν κοινά, ὡς χωνοειδὲς σκεῦος μὲ τορνευτὴν βάσιν ἐκ τεφροῦ πηλοῦ, ἴσως πυριατήριον, ἀγγεῖον διαβρωθέν, μὲ ἐσωτερικοὺς τορνευτοὺς δακτυλίους, βαθύ ἄωτον κωνικὸν κύπελλον καὶ ἄλλα κωνικά τοῦ κοινοῦ τύπου. Κατὰ τὴν δυτικὴν εἴσοδον ἀνευρέθη μακρὸν τοξοειδὲς κέρας αἰγάγρου.

Ἡ ἀμέσως πρὸς Νότον ἀποθήκη Υ ἦτο ἡ μᾶλλον εὐρύχωρος, διαστάσεων περίπου 2.50×3.50 μ., ὀλίγον τραπεζοειδὲς τὸ σχῆμα· κατὰ τὴν βορείαν γωνίαν ἦτο τὸ ἄνοιγμα πρὸς τὴν μικρὰν ἀποθήκην τῆς sottoscala. Καὶ τὸ δωμάτιον τοῦτο ἦτο πλήρες ἐκ πυρικαύστων πλίνθων καὶ πυρροχρόου χρώματος προελθόντος ἐκ τῆς διαλύσεως τῶν πλινθίων διαχωρισμάτων τοῦ ἄνω ὀρόφου. Ἀλλως ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου προῆλθον πολλὰ πῆλινα σκεύη, μάλιστα τὰ ὀλιγώτερον εὐμεγέθη, ἀφοῦ πολλὰ τούτων ἦσαν ἄνω τῶν καταπεσόντων πλινθίων. Τὰ μεγαλύτερα σκεύη ἦσαν κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου τοίχου καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν καὶ βορείαν πλευράν. Πολλῶν τὰ τεμάχια ἀνευρέθησαν διεσκορπισμένα καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τῆς ἀποθήκης, εἰς διάφορα ὕψη. Τὸ κατώτερον στῶμα ἦτο, ὅπως καὶ εἰς ἄλλα διαμερίσματα, μελανὸν πυρίκαυστον, μικροῦ σχετικῶς πάχους. Τὰ ἐντὸς τῆς ἀποθήκης περισυλλεγένητα σκεύη ἦσαν: μικρὸς πίθος μὲ τροχαλιόσχημον λαιμὸν καὶ λεπτὸν περιχεῖλωμα, κοσμούμενος μὲ μεμονωμένας περιθεούσας ἐμπιέστους ταινίας καὶ ἄλλην πλατυτέραν μὲ ἐντομάς (πίν. 264γ), λαιμὸς τροχαλιόσχημος ἴσως ἄλλου μέσου μεγέθους ἀγγείου μὲ ἀνάγλυφον δακτύλιον κατὰ τὸ μέσον καὶ ἄλλον κατὰ τὴν ρίζαν τοῦ λαιμοῦ, λεβητόσχημον ἀγγεῖον μὲ σφαιρικὴν κοιλίαν καὶ ἐκκλῖνον πρὸς τὰ ἔξω περιχεῖλωμα καὶ δύο τοξοειδεῖς λαβὰς, τμήματα στάμνων, ἀμφορεὺς μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον καὶ ἐντομάς κατὰ τὰς λαβὰς, τὸ κάτω μέρος πρόχου, ἣτις ἐστένευε πρὸς τὰ κάτω καταλήγουσα εἰς ἐξέχουσαν κύκλω βάσιν, μετὰ τοῦ ὁποίου ἀνευρέθη λαβὴ διαπλατυνομένη εἰς δισκίον, κομψὸς ἀμφορίσκος μὲ ὠσειδῆ κοιλίαν, στρογγύλον στόμιον, λαβὰς μὲ ἐντομάς καὶ κομβία, κοσμούμενος μὲ περιθεούσας ταινίας, ἄλλος ἀμφορίσκος μὲ τροχαλιόσχημον λαιμὸν, καταλήγοντα εἰς ἀναθύρωσιν, τοξοειδεῖς λαβὰς κατὰ τοὺς ὤμους καὶ περितαινίαν περὶ τὸν πυθμένα, λαιμὸς πρόχου μὲ πρόχυσιν καὶ ραβδοειδῆ λαβήν, καὶ τέλος δύο λεπτοὶ καὶ βαθεῖς κύαθοι. Ἐντὸς τοῦ ἀπορριφθέντος ἐκ τοῦ δωματίου τούτου χρώματος περισυνελέγη ἐνδιαφέρων σφραγιδόλιθος ἐκ στεατίτου μὲ ἐφθαρμένην πῶς παράστασιν πτηνομόρφου γυναικὸς, ἴσως θεότητος, μὲ σχηματικῶς ἀποδοθεῖσαν ἐσθῆτα.

Ὁ σφραγιδόλιθος οὗτος προφανῶς ἀνήκει εἰς τὴν τελικὴν ἀνακτορικὴν φάσιν, ΥΜ ΙΒ.

Δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐρευνηθοῦν εἰσέτι τὰ δυτικὰ διαμερίσματα τοῦ τελευταίου τούτου συγκροτήματος τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου. Τινὰ κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν περίοδον ἀνευρεθέντα σκευὴ ἀμέσως βορείως τοῦ νοτίου τοίχου ἀνήκουν εἰς ταῦτα, ἀλλ' ἀγνοοῦμεν εἰσέτι τὴν ἐσωτερικὴν διαίρεσιν.

ΤΟ ΚΤΗΡΙΟΝ
ΤΟΥ ΚΥΚΛΩΠΕΙΟΥ
ΠΥΡΓΙΣΚΟΥ

Ἀκριβῶς κατέναντι πρὸς Δυσμὰς, κατὰ τὴν ἄλλην πλευράν τῆς ἀνερχομένης ἀτραποῦ, ἀνεσκάφη τμήμα μόνον τοῦ κτηρίου, τὸ ὁποῖον ἀρχικῶς εἶχε θεωρηθῇ ὡς τμήμα τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου, μὲν προέχοντα πυργίσκον κυκλωπέου δομῆς παρὰ τὴν τότε νομιζομένην εἴσοδον. Ἡ θλαστὴ πρόσοψις περιέβαλλεν ἐσωτερικὸν ὀρθογώνιον θεμέλιον χῶρον, ὅστις, ὡς φαίνεται, ἐβάσταζεν ἄνω ἄνδρον (βεράνταν). Τοῦτο ἡρμήνευε τὴν ιδιόμορφον ταύτην κατασκευήν. Πολλοὶ ὀγκῶδεις λίθοι ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου κατέπεσαν ἐντὸς αὐτοῦ. Μικρὰ τεμάχια ὀψιανοῦ περισυνελέγησαν ἐπὶ τόπου. Ἐζέχον ἀπὸ τὴν δυτικὴν πλευράν τοῦ πυργίσκου ὑπῆρχε σχετικῶς εὐρύχωρον τραπεζοειδὲς δωμάτιον. Κατὰ τὴν Β. πλευράν αὐτοῦ ἀνευρέθη πλάξ καθέτως τοποθετημένη καὶ παρ' αὐτὴν ἄλλη μεγαλύτερα εἰς ὀριζοντίαν θέσιν. Ἴσως ἐσχηματίζετο ἐκεῖ ἀποθήτης. Ἄλλος ἀποθήτης ἀνεφάνη, ἀμέσως ἐξωτερικῶς τῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ δωματίου, εἰς τὸ γειτονικὸν διαμέρισμα, τὸ ὁποῖον εἰσέτι δὲν ἀνεσκάφη, ὡς οὐδὲ τὰ ἄλλα δύο παρὰ τοῦτο εἰς σειρὰν ἀναφανέντα. Ὁ ἀποθήτης ἀπετελέσθη ἐκ πλινθίων διαχωρισμάτων καθέτως τοποθετημένων καὶ εἶχεν ἄνοιγμα βλέπον πρὸς Ἀνατολάς. Παρ' αὐτὸ ὑπῆρχε λίθινον περίφραγμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀπέκειτο μέσου μεγέθους ἄγγεϊον μόνον ἐν μέρει διατηρούμενον.

Κατ' ἀρχὰς ἐκ τῶν εἰς σειρὰν καὶ εἰς διάφορα ἐπίπεδα καταπεσόντων ἐξω τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ τραπεζοειδοῦς δωματίου πελεκητῶν παρωλίων εἶχεν ὑποτεθῇ ὅτι ὑπῆρχε κλιμαῖ ἀνερχομένη εἰς τὸ οἰκοδόμημα. Ἐπιμελεστέρα ἔρευνα ὅμως τοῦ ὑποκειμένου ὑλικοῦ καὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς θέσεως τῶν παρωλίων ἐβεβαίωσαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ὑλικοῦ, τὸ ὁποῖον κατέπεσεν ἐκ τῆς δυτικῆς προσόψεως καὶ διεσκορπίσθη εἰς μεγάλην ἀκτῖνα, ἀφοῦ ἄλλοι πολλοὶ μεγάλοι πελεκητοὶ παρόλίοι ἀνευρέθησαν περαιτέρω πρὸς Δυσμὰς καὶ μέχρις ἐνὸς ἀνερχομένου ἐκ ΝΔ. πρὸς τὰ ΒΑ. τοίχου. Ἀλλως, ἂν ὑπῆρχεν ἐκεῖ κλιμαῖ, θὰ ἔδει νὰ ἔβαιναν ἐπὶ ἀντιστηρίζοντος τοιχείου. Μία σειρά λοξῶς τοποθετημένων πολλῶν πρὸ τῆς Δ. γωνίας τοῦ πυργίσκου ἀπετελεῖ ἐνδειξιν ὅτι ἐκεῖθεν ἤρχιζεν ἀνωφερὴς πάροδος. Ἴσως λοιπὸν μεταξὺ τοῦ κτηρίου τοῦ κυκλωπέου πυργίσκου καὶ τοῦ κατέναντι, τοῦ ὁποῖου ἀνεφάνη ὁ ἐκ ΝΔ. πρὸς τὰ ΒΑ. κατευθυνόμενος τοῖχος, διήρχετο διακλάδωσις τῆς ὁδικῆς ἀρτηρίας, ὁδηγοῦσα πρὸς τὸν κύριον κλάδον, τὸν διερχόμενον πρὸς Β. τοῦ Λοξοῦ κτηρίου. Ἀλλὰ τοῦτο ἀποτελεῖ ἀπλὴν ὑπόθεσιν, ἥτις δέον νὰ ἐλεγχθῇ διὰ περαιτέρω

ἐρεῦνης. Ἐπὶ τοῦ ὡς ἄνω τοίχου, καὶ ἐπὶ ἄλλων μὲ τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν σημειωθέντων δυτικώτερον, διήρχετο εἰς λοξὴν θέσιν, σχεδὸν ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμάς, τοῖχος ἀντερεισματικός τῶν κατόπιν δημιουργηθεισῶν ἀναχώσεων· ἡ κατασκευὴ του μετὰ τὴν πτώσιν τῶν πελεκητῶν λίθων ἐκ τῆς προσόψεως τοῦ Κτηρίου τοῦ κυκλωπέιου προμαχώνος ἀπεδείχθη ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐστηρίχθη εἰς ἓνα τούτων. Τινὲς τῶν ὑποκειμένων τοίχων φαίνονται παλαιο-ανακτορικοὶ ἐκ τῶν παρὰ τούτους περισυλλεγόντων παλαιοανακτορικῶν ὁστράκων. Ἀντιθέτως τὰ περὶ τὸν ἀντερεισματικὸν τοῖχον περισυλλεγένητα ἀντικείμενα, λίθινος σφαιρικός τριπτήρ, κυβικὸν μικρὸν ὕφαντικὸν βάρος καὶ τρητὸν διάφραγμα καλύμματος χύτρας ἀνήκουν εἰς τὴν νεοανακτορικὴν περίοδον. Εἰς τὴν ἐπίχωση τοῦ χώρου μὲ τοὺς πωρολίθους περισυνελέγησαν τεμάχια ὀψιανοῦ καὶ θαλάσσιος τρίτων εἰς δύο τεμάχια.

ΤΟ ΚΤΗΡΙΟΝ
ΤΩΝ ΑΠΟΘΕΤΩΝ
ΚΕΡΑΜΕΙΚΗΣ

Ὡς ἤδη ἐσημειώθη, ἡ αὐτοτέλεια τοῦ κτηρίου τούτου ἐβεβαιώθη κατόπιν τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς πλακοστρώτου διακλαδώσεως ὁδοῦ, τῆς διερχομένης μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου. Ἐκ τοῦ ἰσοπέδου πλακοστρώτου εἰς τὸ ὅποιον κατήρχετο ἡ τετράβαθμος κλιμακίς ἐξ Ἀνατολῶν εἰσήρχετο τις δι' εἰσόδου μὲ κατώφλιον εἰς στενὸν προθάλαμον, σχηματίζοντα ἑκατέρωθεν, πρὸς τὴν ΒΔ. γωνίαν καὶ πρὸς τὴν νοτίαν πλευρὰν δύο εἰσοχάς, ἑκατέρωθεν μικρᾶς πενταβάθμου κλιμακίδος, διὰ τῆς ὁποίας ἀνήρχετο τις εἰς τὸ κύριον διαμέρισμα Β. Πρὸ τῆς κλιμακίδος ἀνευρέθη κομψὸν πωμάτιον ἐκ φλεβωτοῦ μαρμάρου, ἀποκρουσθὲν τὸν μικρὸν κόμβον, ὅστις ἐχρησίμευεν ὡς λαβή. Ἐπὶ τῶν βαθμίδων εἶχον πέσει τὸ ἄνω μέρος πρόχου καὶ τεμάχια ἄλλων κοινῶν σκευῶν, ὡς τμήμα λέβητος ἢ χύτρας μὲ τοξοειδῆ λαβήν. Κατὰ τὴν ἐπὶ δεξιὰ ἐσοχὴν εἶχον διαφυλαχθῆ πρόχους ραμφόστομος μὲ ἀπόφυσιν εἰς τὸν λαϊμόν, χωνοειδὲς πυριατήριον, πεπλατυσμένη λοπὰς μὲ ἀβαθῆ πρόχυσιν καὶ ὁμάς κωνικῶν κυπέλλων καὶ μονώτων κυathίων. Τὰ μικρὰ ἀγγεῖα περὶ τὸ στόμιον τοῦ μεγάλου ἀνεστραμμένου πίθου, τοῦ ὁποίου τὸ κύριον σῶμα κατεστράφη ἐκ τῆς καλλιεργείας καὶ ὁ ὅποιος ἦτο τοποθετημένος εἰς τὴν ἀριστερὰν εἰσοχὴν τῆς κλιμακίδος, εἶχον περισυλλεγῆ κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως περισυνελέγη κωνοειδὴς λίθινος τριπτήρ καὶ ἀπηνθρακωμένον ἀμύγδαλον.

Τὸ διαμέρισμα Β, ὡς εἶχεν ὀρθῶς κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν περίοδον ὑποτεθῆ, εἰσεχώρει, εὐρισκόμενον εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον καὶ διὰ τοῦτο προσιτὸν διὰ τῆς ἀνερχομένης πενταβάθμου κλιμακίδος, ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς ὑπὸ τοῦ Hogarth μερικῶς ἀνασκαφείσης Οἰκίας Η (πίν. 265α). Ἴσως ἡ οἰκία εἶχε καταρρεῦσει κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν καὶ τὸ νέον κτήριο ἐισεχώρησε, καταλαβὼν μέρος τῆς καταστραφείσης οἰκίας. Ἡ νοτία ὅμως γωνία τῆς τελευταίας διετηρήθη ἐξέχουσα εἰς μέγα ὕψος. Εἰς τὴν πρὸ αὐτῆς κρηπίδα ἀντεστηρίχθη ἡ

κλιμακίς τῆς πλακοστρώτου ὁδοῦ. Ἡ αἴθουσα Β ἦτο εὐρύχωρος καὶ τετράγωνος, διαστάσεων ἐσωτερικῶν περίπου 4.50×4.50 μ., ὡς ἐκ τούτου εἶχεν ἀνάγκην κεντρικοῦ στηρίγματος· πράγματι σχεδὸν ἀκριβῶς κατὰ τὸ κέντρον τῆς ἀνεφάνῃ κυλινδρική λιθίνῃ βάσει ξυλίνου κίονος. Τὸ ἐκ πηλοῦ πηλοχώματος δάπεδον διετηρήθη καλῶς εἰς τὸ βόρειον ἡμισυ τοῦ δωματίου, ἐνῶ ἀντιθέτως ἐξηφανίσθη εἰς τὸ νότιον, τὸ ὁποῖον ἵνα ἰσοπεδωθῇ κατεσκευάσθη ἐπὶ ἐπιχώσεως ἐκ λίθων. Ἄλλῃ εἴσοδος, μὲ τετράβαθμον ἀνερχομένην πρὸς Α. κλιμακίδα, ὠδῆγει πρὸς τὴν πρὸ τῆς γωνίας τῆς Οἰκίας Η τοῦ Hogarth κρηπίδα καὶ διὰ ταύτης εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἰσόπεδον, τὸ πέραν τοῦ «Ἰσχυροῦ κτηρίου». Ἐπίσης ἡδύνατό της, παρακάμπτων τὴν ἰσχυρὰν βορείαν παραστάδα, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν χώρον τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἄλλοτε Οἰκίας Η. Τὰ δάπεδα εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην θὰ ἔδει νὰ εὐρίσκωνται ὑψηλά, ἀφοῦ ἀνευρεθέντα τμήματα κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν εὐρίσκονται εἰς ὑψηλότερον ταύτης, ὡς ἔχει διατηρηθῇ, ἐπίπεδον καὶ ἀφοῦ ὑπ' αὐτὸ ἀνευρέθη, σχεδὸν παραλλήλως πρὸς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ δωματίου βαίνων, ὁχετός, ὅστις βυθίζεται βαθμυδὸν καθ' ὅσον προχωρεῖ πρὸς Ἀνατολάς· οὗτος διασφάζει τινὰς τῶν καλυπτῆρων λίθων του. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ βορείου τοίχου προῆλθον τεμάχια τινὰ λιθίνων ἀγγείων καὶ ἔξω τῆς Α. γωνίας περισυνελέγη μικρὰ πλαστικὴ κεφαλὴ ζώου ἐκ σκεύους. Δύο πωρολιθικαὶ πλάκες ἦσαν ὠκοδομημέναι εἰς τὸν Β. τοῖχον, ἀλλὰ δὲν γνωρίζομεν ἂν αὗται ἀποτελοῦν ἐνδείξιν ὑπάρχοντος πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην παραθύρου. Ἡ στάθμη των φαίνεται μᾶλλον χαμηλή. Ἰσως τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰς ὑπαρχούσας ἐνδείξεις ἦτο ἐργαστήριον, ἦτο ἐπικλινές πως, ἀφοῦ ἡ πρώτη πεντάβαθμος θύρα εὐρίσκετο εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον. Ἡ ἐργαστηριακὴ χρῆσις τοῦ δωματίου ἐγένετο σαφὴς ἐκ τοῦ περιφεροῦς περιφράγματος τῆς Δ. γωνίας μὲ στρῶσιν γυψολιθικῶν πλακῶν καὶ ἐκ τῶν πολλῶν λιθίνων ἐργαλείων, τὰ ὁποῖα ἀνευρέθησαν ἐντὸς τοῦ χώρου. Ὁρθογώνιον περίφραγμα ἐμορφοῦτο περὶ τὸν περιφερῆ ἀποθέτην μὲ ἀνοιγμα ἐκ ΝΑ. ἀλλὰ λίθοι τινὲς ἐξέφυγον τῆς θέσεώς των. Ἰσως στενότερον περίφραγμα ὑπῆρχε καὶ κατὰ τὸ μέρος τῆς Δ. πλευρᾶς. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ δωματίου ἐκαλύπτετο ὑπὸ μεγάλου λιθωροῦ, εἰς τὸ νοτιώτερον δὲ τμήμα, τὸ παραμεῖναν ἀκάλυπτον, ἀνευρέθησαν πέρυσι τὰ ὀλίγα πῆλινα σκεύη. Ἐκ τῶν ἐντὸς τοῦ δωματίου ἀνευρεθέντων ἐργαλείων τὰ περισσότερα ἦσαν τριπτῆρες καὶ τριβεῖα· ἐπιμελεστέρας κατασκευῆς ἦτο τριπτὴρ κωνοειδὴς μὲ σφαιρομένην λαβήν. Τεμάχιον λιθίνου ἀγγείου ἀνευρέθη μεταξὺ τῶν ὀγκωδῶν λίθων τῶν καλυψάντων τὴν Α. πλευρὰν τοῦ δωματίου. Τεμάχιον ἄλλου λιθίνου ἀγγείου περισυνελέγη πρὸς τὸν ΒΑ. τοῖχον καὶ ἔξω τούτου ὕφαντικὸν δισκοειδὲς βάρος. Τὰ πῆλινα σκεύη ἦσαν ἐγκατεσπαρμένα καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ δωματίου, ἀλλὰ τὰ περισσότερα ἀνευρέθησαν κατὰ μῆκος τοῦ Α. τοίχου. Κατὰ τὴν Α. γωνίαν συνελέγη καμαραῖκὸν ὄστρακον μὲ λεπτὴν λευκὴν διακόσμησιν κατὰ ζώνας, ὥς καὶ ὕφαντικὸν

δισκοειδῆς ἀμφίκυρτον βάρος. Τὰ κυριώτερα σκεύη ἦσαν: μικρὰ τριποδική χύτρα μὲ κάθετον περιχειλίσμα καὶ τοξοειδεῖς λαβάς· σφαιρικὸν σκεῦος μὲ τοξωτὰς λαβάς, τμήμα χωνοειδοῦς πυριατηρίου· τὸ κάτω μέρος ἀγγείου μὲ κωνικὸν πόδα καὶ διάφραγμα-ἡθμόν, κοσμούμενον ὑπὸ περιθεουσῶν ταινιῶν· τμήματα δύο πιθίσκων, ἑνὸς μὲ τροχαλιοειδῆ λαϊμόν μὲ ἀναθύρωσιν κατὰ τὴν βάσιν μὲ δύο μεγάλας λαβάς· τμήματα δύο χυτῶν μὲ κυλινδρικὸν περιχειλίσμα καὶ τοξοειδεῖς λαβάς καὶ μίαν κάθετον· λεπτὸν ἀγγεῖον μὲ εὐρὺ στόμιον καὶ κάθετον λεπτὴν λαβήν· τμήματα εὐμεγέθους πρόχου· στόμιον ψευδοστόμου ἀμφορέως μὲ δύο μεγάλας λαβάς καὶ μίαν μικράν. Εἰς τὸν γωνιακὸν ἀποθέτην οὐδὲν ἄλλο εὑρέθη, πλὴν κοινοῦ ἁώτου κωνικοῦ κυπέλλου καὶ μεγάλης θαλασσίας κόγχης. Τεμάχιον σταλακτίτου περισυνελέγη κατὰ τὸ κέντρον τοῦ δωματίου, εἰς τὴν καλύπτουσαν δὲ ἐπίχωσιν βῶλος κισήρεως καὶ τεμάχιον τῆς σπογγώδους μάζης. Παρὰ τὴν βάσιν τοῦ κίονος συνελέγη ὑφαντικὸν βάρος καὶ κομβίον μικροῦ πώματος μὲ ἐρυθρὰν χρῶσιν, ὡς ἐπίσης μικρὸν πήλινον κέρας ταύρου.

Εἰς τὸν στενεπιμήκη κατὰ τὴν παρελθοῦσαν περίοδον ἀνασκαφέντα ἀποθέτην ἀγγείων Γ περισυνελέγησαν κατὰ τὸν ἐπιμελέστερον καθαρισμὸν μικρὸς ὠσειδῆς κρύσταλλος χαλαζίου καὶ τεμάχιον παχέος λιθίνου ἀγγείου. Κατὰ τὸ πρὸς Α. τέρμα λεπτὸν διαχώρισμα ἀπεμόνωνε μικρὸν τετραγωνικὸν χῶρον, ἔνθα διεφυλάχθησαν ἀγγεῖα τινα, στάμνος μὲ κυλινδρικὸν περιχειλίσμα καὶ τοξοειδεῖς λαβάς, εὐμέγεθες σκεῦος μὲ ὠσειδῆ κοιλίαν, τῆς ὁποίας ἐσώθη μόνον τὸ κατώτερον μέρος, καὶ χύτρα τριποδική μὲ εὐθὺ περιχειλίσμα καὶ τοξοειδεῖς λαβάς. Ἀμέσως πρὸς Α. τοῦ ἀποθέτου Π καὶ νοτίως τοῦ προθαλάμου Α ἄλλος παρόμοιος μικρὸς τετραγωνικὸς χῶρος, ὁ Ο, ἐχρησιμοποιήθη διὰ διαφύλαξιν σκευῶν (πίν. 265β). Ταῦτα ἦσαν λεκανοειδῆς κυλινδρικὸν σκεῦος μὲ δύο τοξωτὰς λαβάς καὶ ἀπόφυσιν κατὰ τὴν μίαν πλευράν, τμήμα πυθμένος μὲ κυλινδρικήν σωληνωτὴν ἔκφυσιν κάτωθεν διὰ προσαρμογὴν ἴσως εἰς χωριστὸν πόδα, χαμηλὸν λοπάδιον καὶ δύο κωνικά ἄνω κύπελλα. Ἐπὶ τόπου συνελέγησαν καὶ πήλινον ἀντικείμενον, ὡς κεφαλὴ ζώου, καὶ τεμάχιον χαλαζίου. Ἀμέσως πρὸς Δ. τῶν δύο ἀποθετῶν καὶ πρὸς Νότον τοῦ Γ ἐκτείνεται ἄλλο δωμάτιον, τὸ Ρ, τοῦ ὁποίου δὲν ἀνευρέθησαν εἰσέτι τὰ ὅρια. Δυστυχῶς ἡ καλλιέργεια εἰς τὸν χῶρον τοῦτον εἰσεχώρησε βαθέως καὶ μόνον τὸ κατώτερον στρώμα παρέμεινεν ἀδιατάρακτον. Οὕτω εἰς μικρὸν βάθος ἀνεφάνησαν, κείμενα ὑψηλὰ εἰς τὴν ἐπίχωσιν, παραλλήλως πρὸς ἄλληλα κείμενα, δύο γλωσσοειδῆ ἀμφίστομα μαχαίρια μὲ τρεῖς καὶ δύο ἥλους εἰς τὴν πτέρναν, τὸ ἐν μεγαλύτερον τοῦ ἄλλου (πίν. 266α). Ἀμέσως παρὰ τὴν δυτικὴν πλευράν τοῦ ἀποθέτου Π συνελέγη μικρὸν πρωτόγονον εἰδῶλιον ἐκ λευκοῦ λίθου ἢ ὀστρέου πρωτολιθικοῦ τύπου μὲ ἐλαφρὸν κοίλωμα κατὰ τὸ μέσον (πίν. 266β) καὶ μετ' αὐτοῦ δύο ἄνω κωνικά κύπελλα. Ἐκ τοῦ ἐπὶ τοῦ Ν. τοίχου τοῦ ἀποθέτου Γ χώματος, ἴσως ἀπορριφθέντος ἐκ τούτου, προῆλθε μικρὰ πηλίνη μελανογάνωτος κεφαλὴ ταύρου καὶ τὸ κέρας ἄλλης μεγαλυτέρας.

Ο ΑΝΩ ΤΩΝ ΔΙΑΜΕ-
ΡΙΣΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΜΑ-
ΓΕΙΡΕΙΟΥ ΤΟΜΕΤΣ

Ἀπὸ τὴν ἄποψιν τῆς στρωματογραφικῆς ἐρεῦνης, διὰ τῆς ὁποίας διασαφεῖται πως ἡ ἱστορία τῆς ἐξελιξέως τοῦ ἀνακτόρου, ἐνδιαφέροντα ὑπῆρξεν ἡ συνέχισις τῆς

διερευνήσεως τοῦ βορείου ἄνω τῶν διαμερισμάτων τοῦ μαγειρείου καὶ τῶν βοηθητικῶν αὐτοῦ δωματίων — XXXII καὶ L-LV — τομέως, ἀναμφιβόλως ἀποτελέσαντος μέρος τοῦ ἀνακτόρου, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ φάσιν, ἀφοῦ ἀμέσως συνδέεται μετὰ τούτου διὰ τῆς ἀνερχομένης διαβάσεως λ καὶ ἀποτελεῖ ἀπλὴν προέκτασιν τούτου κατὰ τὴν κλιτύν. Τὰ δωμάτια ἐχαρκτηρίσθησαν διὰ τῶν γραμμάτων α-σ, ἂν καὶ δὲν ἀνήκουν πάντα εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον. Ἡ ἐρευνα φαίνεται ὅτι ἐπαληθεύει τὴν γενομένην ὑπόθεσιν ὅτι κτήρια ἀνήκοντα εἰς τὴν παλαιονακτορικὴν περίοδον, ἐπομένως παλαιονακτορικά, ἀπεκόπησαν ἐν μέρει καὶ ἐν μέρει ἐπεχώσθησαν ἢ ὑπέστησαν ριζικὴν ἀλλοίωσιν κατὰ τὴν ἐπανοικοδόμησιν, ὅποτε ἐγένετο ἐπέκτασις τοῦ ἀνακτόρου εἰς τὴν πλευρὰν τοῦ λόφου. Νῦν ἐπιβεβαιοῦται ὅτι κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν ὁ τομεὺς ἐχρησιμοποιήθη ἐκ νέου, ὥς ὡς νεονακτορικὸν παράρτημα, κατασκευασθέντων ὠρισμένων δωματίων εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον· τότε, φαίνεται, ἐχρησιμοποιήθησαν ἐπισκευασθέντα καὶ ὀλίγα δωμάτια τοῦ ἰσογείου. Μία ριζικὴ ἐπισκευή, μετὰ σεισμικὴν καταστροφὴν εἶναι ἐμφανὴς ἐκ τῆς συμπληρώσεως δι' ἐπαναχρησιμοποιηθέντων πελεκητῶν παρολίων τῶν ἀνωτέρων τμημάτων ὠρισμένων τοίχων, μάλιστα τοῦ δωματίου ε, καὶ ἐκ τῆς κατ' ἀνάλογον τρόπον συμπληρώσεως τοῦ ἀντερεισματικοῦ τοίχου, ὅστις ἔκλεισε τὸν τομέα πρὸς τὸ μέρος τοῦ μαγειρείου. Τινὲς τῶν παρολίων τούτων φέρουν χαρακτὰ σημεῖα, ὡς ἤδη παρατηρήθη κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον, μάλιστα τὸ τοῦ διπλοῦ πελέκεως.

Ἡ ἐρευνα ἐπροχώρησε μέχρι τῆς πλήρους ἀποκαλύψεως τῶν διαμερισμάτων τοῦ τομέως τούτου. Προφανῶς εἰς τὴν τελικὴν φάσιν ἀνήκει ὁ παχὺς λοξὸς τοῖχος, ὅστις ἐπεκάθισεν ἐπὶ τοῦ ΒΔ. τοίχου τῶν δωματίων α καὶ β, προεκταθεὶς ἵνα ἀποτελέσῃ τὸ ὄριον τοῦ ἀνοικοδομηθέντος τομέως, ἐκταθέντος πρὸς τὰ ΒΑ. Οὕτω διεμορφώθησαν τὰ δωμάτια δ, γ, η, ξ, ρ καὶ σ, ἐνῶ ὁ γωνιακὸς χώρος γ, ἐχρησιμοποιήθη, φαίνεται, ὡς κλιμακοστάσιον καὶ ὁ χώρος π ὡς ὑπαίθριον ἐργαστήριον. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον τὰ θεμέλια δωμάτια α καὶ β εἶχον πλήρως ἐπιχωσθῇ. Τοῦ συγκροτήματος ε, θ καὶ ι ἐγένετο ἐπαναχρησιμοποίησις, κατασκευασθέντος τότε τοῦ ὠραίου κλιμακοστασίου ο (πίν. 267α) ἐκ 4 καὶ 8 βαθμίδων μὲ δύο ἰσόπεδα (κεφαλόσκαλα) ἐκ πελεκητῶν παρολίων καὶ μεγάλων παρολιθίων πλακῶν τὸ ἐν, τὸ δὲ ἄλλο ἐκ τεμαχίων πλίνθων, λίθων καὶ πηλοχώματος. Ἡ διατήρησις τοῦ κλιμακοστασίου εἶναι ἀρίστη. Μόνον τὸ ἄνω ἰσόπεδον ἔπαθε μερικὴν καθίζησιν, χωρὶς ὅμως αἱ πλάκες νὰ χάσουν τὴν συνοχὴν των. Τὰ νέα δάπεδα κατασκευάσθησαν ἐκ πηλοῦ πηλοχώματος ἄνω τῶν παλαιότερων δαπέδων τόσον εἰς τὸ δωμάτιον ε ὅσον καὶ εἰς τὰ ι καὶ θ. Ἡ κλίμαξ ἀνήρχετο εἰς τὸν ἄνω ὄροφον, τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον ἦτο

εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ἐπίπεδον μὲ τὰ δάπεδα τῶν βορειοτέρων δωματίων. Τὸ ἄνω ἰσόπεδον δὲν ὑπεβαστάζετο διὰ τοιχείου, ὥστε νὰ σχηματισθῇ *sottoscala*· ἡ ὑποστήριξις τῶν πλακῶν ἐγένετο, φαίνεται, διὰ ξυλοδοκῶν. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ κλιμακοστασίου προῆλθον πέντε ὁμοιόμορφα μικρὰ πυριατήρια μὲ μικρὰν ἀπόφυσιν, ἕκτον δὲ ἀνευρέθη κατὰ τὴν κατωτάτην βαθμίδα τοῦ πρώτου σκέλους τῆς κλίμακος καὶ δύο ἄλλα πρὸ τοῦ ΒΑ. τοίχου τοῦ ε (πίν. 267β). Προφανῶς εἶχον πέσει ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου. Τὰ δωμάτια θ καὶ ι ἦσαν προσιτὰ ἐκ τοῦ ε διὰ στενοῦ ἀνοίγματος, εἰς τὸ ὅποιον εἶχε τοποθετηθῇ μονολιθικὴ παρολιθικὴ παραστάς· ταῦτα εἶχον ἐρευνηθῇ κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν περίοδον. Τὸ κάτω μέρος τῆς ἐπιχώσεως εἶχεν ἀποκλειστικῶς ὄστρακα τῆς ΥΜ ΙΑ περιόδου, τινὰ λίαν χαρακτηριστικά, ὡς στιλπνὰ μὲ ἐρπύζοντας βλαστοὺς ἢ μὲ ταινίας καὶ φυλλίδια. Ἀντιθέτως, τὰ κάτω τοῦ δαπέδου ὄστρακα ἦσαν παλαιονακτορικά. Ὁ ΝΑ. τοῖχος ἀντιστηρίξεως εἶχε κατασκευασθῇ εἰς τὸ δωμάτιον ε κατὰ τι λεπτότερος παρὰ εἰς τὴν περιοχὴν τῶν δωματίων α καὶ γ. Ὁ παρολιθικός πεσσὸς ἦτο ὀλίγον ἐκτὸς θέσεως, λοξῶς πῶς τοποθετημένος· ἴσως ἀρχικῶς ἦτο ἀκριβῶς κατὰ τὸ μέσον μεταξὺ τῆς προεχούσης γωνίας καὶ τοῦ ΝΑ. τοίχου, ὥστε νὰ σχηματίζεται δίδυμος δίοδος πρὸς τὸν μυχόν. Τὰ δωμάτια δ καὶ η ἦσαν εἰς χαμηλότερον πῶς ἐπίπεδον τοῦ ν καὶ ξ. Τὸ η προεξετείνετο εἰς τὸν μυχόν ζ, ἀλλὰ χωρισμὸς τοῦ χώρου ἐγένετο μόνον εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον, τὸ ὅποιον κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν εἶχεν ἐπιχωσθῇ. Οὐδὲν τὸ ἀξιόλογον ἀνευρέθη ἐντὸς αὐτοῦ. Τὸ δωμάτιον δ εἶχεν ἀνοιγμα πρὸς τὸ κλιμακοστάσιον γ, ἐπεὶδὴ ὅμως ἡ ἀρχὴ τοῦτου ἦτο πρὸς τὸ ἄλλο ἄκρον, ἡ μόνη δυνατὴ λύσις θὰ ἦτο ὅτι τὸ ἀνοιγμα τοῦτο ἔφερε πρὸς *sottoscala*. Εἰς τὴν ἐπὶ χώσιν τοῦ δ περισυνελέγησαν μικρὰ τινὰ ἀντικείμενα, ὡς ὕφαντικὰ βάρη, τρία κυβικά καὶ τρία δισκοειδῆ ἀμφίκυρτα, δύο τεμάχια ἰδιομόρφου λιθίνου σκεύους ἢ ἄλλου ἀντικειμένου, μὴ ἀποκλειομένων τῶν διπλῶν κεράτων, ὀδόντες κάπρου καὶ χαρακτηριστικὰ ΥΜ ΙΑ ὄστρακα, ὡς τμημα λαπάδος μὲ διακόσμησιν ἐσωτερικὴν ἐρπυζόντων βλαστῶν καὶ ἐσωτερικὴν κλαδίσκων καὶ βάσις ἀγγείου μὲ περιθεούσας καστανὰς ταινίας. Τὸ δωμάτιον ν ἔχει μικρὰν κρηπίδα παρὰ τὸν ΒΑ. τοῖχον, τὸ δὲ ξ εἶδος μικρᾶς κόγχης κατὰ τὸν ΝΑ. τοῖχον. Τόσον τὰ δωμάτια ταῦτα ὅσον καὶ τὰ δύο τοῦ ὑψηλοτέρου ἐπιπέδου ρ καὶ σ, τῶν ὁποίων οἱ τοῖχοι διεσπάρθησαν ὑπὸ τῆς καλλιεργείας, οὐδὲν ἀξιόλογον εὑρημα ἀπέδωσαν. Εἰς τὸ ρ, ἐσωτερικῶς πρὸς Νότον, σχηματίζεται προέχουσα γωνία καὶ τοῦτο ἵνα διαμορφωθῇ πρὸς Νότον τῶν δωματίων τούτων καὶ ἀμέσως ΒΑ. τοῦ κλιμακοστασίου ο ὀρθογώνιος ὑπαιθρος χῶρος, ὁ ὁποῖος πολὺ πιθανὸν ἐχρησίμευσεν ὡς φωταγωγός. Εἰς τὸν τελευταῖον τοῦτον χῶρον περισυνελέγη λεπτὸν ἄωτον κυάθιον καὶ κυλινδρικὸν ὄστον, ὡς σφραγὶς ἄνευ γλυφῆς. Εἰς τὸ νότιον ἄκρον τοῦ χώρου τούτου κατέληγεν ἡ κλιμακωτὴ ἄνοδος λ, ἡ συνδέουσα μὲ τὸ μαγειρεῖον, τῆς ὁποίας τρεῖς ἀναβαθμοί, ὧν τὰ ἄκρα διεμορφώθησαν διὰ σειρῶν λίθων, διακρίνονται. Ἀμέσως πρὸς τὰ

ΝΑ. ὁ βράχος ἐπιτολάζει καὶ δὲν εἶναι σαφὲς ἂν ἐπεξετείνετο πρὸς τὰ ἐκεῖ τὸ συγκρότημα. Εἶναι λογικὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὁ ΒΑ. καταστραφεῖς τοῦχος τοῦ διαμερίσματος μ εὐρίσκετο εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν μὲ τὸν ΒΑ. τοῖχον τοῦ κλιμακοστασίου ο. Μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ κυκλωπείου πυργίσκου θὰ διήρχετο ἡ ὁδὸς ἀνόδου πρὸς τὰ περιγραφέντα κτήρια τῆς κλιτύος τοῦ λόφου. Τέλος εἰς τὴν σχηματιζομένην μεταξὺ τῶν τοίχων τῶν δωματίων ρ καὶ ν γωνίαν διεμορφώθη μικρὸς ἐργαστηριακὸς χῶρος, ὁ π, εἰς τὸν ὅποιον κατὰ τὴν Ν. γωνίαν διεστρώθησαν ὡς χαμηλὴ κρητὶς δύο πλάκες, καλυφθεῖσαι ἐν μέρει διὰ κονιάματος· ἡ μία τούτων ἦτο τμήμα ἀβαθοῦς λιθίνης λεκάνης εἰς δευτέρῳ χρησιν. Περὶ τὸ κέντρον διεμορφούτο χαμηλὸς ἑλλειπτικὸς χῶρος κεκοινωνιμένος· ἄλλα κονιάματα, εἰς τὰ ὅποια ἀμυδρῶς διεκρίνοντο φυτικὰ θέματα, εἶχον πέσει ἐπ' αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ δωματίου τούτου μικρὰ διακλάδωσις ὀχετοῦ ἀπωχέτευε τὰ ὕδατα τοῦ ἐργαστηρίου πρὸς τὸν κύριον κλάδον τοῦ ὀχετοῦ, τὸν διερχόμενον μεταξὺ τοῦ λοξοῦ τοίχου τοῦ κτηρίου καὶ τοῦ ΝΑ. τοίχου τοῦ Βορειοδυτικοῦ κτηρίου. Ἐντὸς τοῦ ὀχετοῦ ἀνευρέθησαν πολλὰ ὄστρακα ἀγγείων καὶ ὀστᾶ ζώων. Τμήμα διμύξου πηλίνου λύχνου ἀνευρέθη ἐντὸς τοῦ δωματίου.

Ὁ κύριος κλάδος τοῦ ὀχετοῦ, κατερχόμενος πρὸς τὴν μικρὰν ΒΔ. αὐλὴν ἐπικλινῶς, μεταξὺ τῶν δύο συγκροτημάτων καὶ παρακάμπτων εἶτα τὴν Ν. γωνίαν τοῦ ΒΔ. κτηρίου, ἥτις ἐκ τούτου ἀποκοπεῖσα ἐκλείσθη διὰ λοξοῦ τοιχείου κατὰ τὴν τελευταίαν φάσιν, ἡκολούθει ὀριζοντίαν διαδρομὴν κατὰ μῆκος τοῦ ΝΔ. τοίχου τοῦ τελευταίου. Ἡρευνήθη νῦν καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν μέχρι τοῦ πυθμένος. Πολυάριθμα ὄστρακα τῆς πρώτης ἀνακτορικῆς φάσεως καὶ τινὰ παλαιοανακτορικὰ περισυνελέγησαν ἐντὸς αὐτοῦ καὶ μετὰ τούτων ὕφαντικά τινὰ βάρη, ἄλλα τοῦ παραλληλεπιπέδου τύπου, ἄλλα τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς καὶ ἐν κυβικόν. Ἐπίσης περισυνελέγη τμήμα τραπέζης προσφορῶν μὲ κυρτὰς ἐλαφρῶς πλευρὰς καὶ ἐξ μικροῦς πόδας, ἄλλο τμήμα μικρᾶς πηλίνης τραπέζης, τμήμα λιθίνου σφαιρικοῦ σκεύους μὲ δισκοειδὲς περιχέλωμα περὶ μικρὰν ὀπήν, ἴσως τμήμα ρυτοῦ, καὶ ὁδοῦς ἀγριοχοίρου. Ὁ πυθμὴν τοῦ ὀχετοῦ ἦτο ἐπίχριστος, ὑπὸ δὲ τὸ ἐπίχρισμα ὑπῆρχεν ὑπόστρωμα μικρῶν λίθων μὲ ὀλίγα παλαιότερα ὄστρακα. Ὁ ὀχετὸς εἶχε πληρωθῇ διὰ λίθων, ἴσως καταπεσόντων ἐκ τῶν πλευριζόντων τοίχων. Πρὸς τὰ ΒΑ. ἐξαφανίζεται ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν προέχουσαν ὀξεῖαν γωνίαν τοῦ λοξοῦ κτηρίου, τὴν σχηματιζομένην νοτίως τοῦ δωματίου D III — δωματίου τῆς «γούρνας» —, ἐντὸς τῆς ὁποίας γωνίας περικλείεται θεμέλιος τραπεζοειδοῦς σχήματος χῶρος. Εἰκάζεται ὅτι θὰ ἦτο οὗτος εὐρὺ φρεάτιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θὰ συνεκεντροῦντο πρὸς ἀποχέτευσιν τὰ ὕδατα τοῦ Λοξοῦ κτηρίου.

ΤΟ ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΟΝ
ΚΤΗΡΙΟΝ

Τοῦ συγκροτήματος ΒΑ. τῆς μικρᾶς ΒΔ. αὐτῆς εἶχεν ἤδη ἐρευνηθῇ κατὰ τὰς δύο προηγηθείσας ἀνασκαφικάς περιόδους τὸ μεγαλύτερον μέρος καὶ εἶχεν ἀπολύτως βεβαιωθῇ ἡ χρησιμοποίησίς του μόνον κατὰ τὴν πρώτην ἀνακτορικὴν φάσιν, ἡ ἐπίχωσις κατὰ τὴν τελικὴν, ἡ ἀνακατασκευὴ διὰ πελεκητῶν πωρολίθων τοῦ κλείοντος ΝΑ. τοίχου καὶ ἡ ἔμφραξις τῆς πρὸς τὴν κλιμακίδα ἀγούσης θύρας. Νῦν ὁλόκληρον τὸ συγκρότημα ἀπεκαλύφθη καὶ κατέστη σαφεστέρα ἡ διάρθρωσις, ὡς καὶ ἡ καθόλου ἐξέλιξις του. Ἡ ἐξωτερικὴ κρηπίς τοῦ νοτίου τοίχου παρηκολουθήθη μέχρι τῆς δυτικῆς γωνίας. Προφανῶς ὁ τοῖχος οὗτος ὑπῆρχε κατὰ τὴν πρώτην φάσιν, ἀφοῦ τότε ἦτο εἰσέτι ἐν χρήσει ἡ κατόπιν φραχθεῖσα πρὸς τὴν κλιμακίδα εἴσοδος. Δὲν εἶναι μάλιστα πιθανόν ὅτι ὁ τοῖχος ἀνωκοδομήθη ὁλόκληρος διὰ πελεκητῶν πωρολίθων, διότι εἰς τὴν ἀπὸ τῆς θύρας πρὸς τὴν Δ. γωνίαν περιοχὴν ἐλάχιστοι πελεκητοὶ πωρόλιθοι ἀνευρέθησαν, πεσόντες πρὸς τὰ ἔξω ἢ πρὸς τὰ ἔσω. Πιθανῶς κατὰ τὴν τελευταίαν φάσιν εἶχον διαμορφωθῇ ἄνδρα, τὰ ὁποῖα ἐφυτεύθησαν εἰς μορφὴν κρεμαστῶν κήπων. Οἱ ἐκατέρωθεν τῆς κλιμακίδος χώροι μὲ τὰ ὑψηλὰ πόδια ἐκαθαρίσθησαν πλήρως καὶ ὁ δυτικὸς κατέστη σαφέστερος, παρὰ τὴν μερικὴν καταστροφὴν τοῦ ποδίου καὶ τὴν κατακρήμνισιν τοῦ θωρακίου τῆς κλίμακος. Οἱ μεγάλοι καταπεσόντες λίθοι, οἱ καλύψαντες τὸν δυτικὸν τοῖχον, ἀφηρέθησαν. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν συνελέγησαν καὶ ἄλλα τμήματα τῆς ἤδη περισυλλεγείσης χύτρας καὶ κοινὰ τινα κύπελλα, ὁμοῦ μετὰ τραπεζοειδοῦς ὑφαντικοῦ βάρους. Δίοδος ὑπῆρχε πρὸς τὸν δυτικώτερον ὀρθογώνιον χώρον, ὅστις φαίνεται νὰ ἦτο μᾶλλον ὑπαιθρος. Ὁ ὅλος χώρος ΒΔ. τοῦ δωματίου Ζ καὶ τοῦ χώρου Ι εἶχε καλυφθῇ ὑπὸ πελωρίων λίθων, τῶν ὁποίων δύο ἐκ τῶν μεγαλύτερων ἦσαν κυβικοί, κρημνισθέντες ἐκεῖ ἐκ τοῦ ἰσχυροῦ νοτίου τοίχου τοῦ Λοξοῦ κτηρίου, μάλιστα ἐκ τῆς ΝΔ. γωνίας αὐτοῦ. Ὁ χώρος εἶχε διαμορφωθῇ εἰς δύο ἄνδρα, ἀντιστηριζόμενα ὑπὸ ἀντερεισματικῶν τοίχων, καὶ εἰς τὸν χαμηλότερον περίβολον ἢ δωματίον Κ. Εἰς πρόχειρος τοῖχος, κατερχόμενος ἐκ ΒΑ. πρὸς ΝΔ., εἶχεν οἰκοδομηθῇ κατὰ τὸ μέσον καὶ εἰς τοῦτον εἶχεν ἐντοιχισθῇ εἰς ἀνάστροφον θέσιν εὐμεγέθης κυλινδρικοῦ σχήματος βάσις κίονος, μὲ προέχον τὸ κατώτερον, ἐπίσης κυλινδρικὸν τμήμα της. Ἀγνωστος παραμένει ἡ ἀρχικὴ θέσις τοῦ κίονος, ἀλλ' ἴσως εὕρισκετο αὕτη εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν. Παρὰ τὴν βάσιν περισυνελέγη μικρὸν λίθινον δισκοειδὲς πῶμα μὲ ἀποκεκρουμένην τὴν κομβιόσχημον λαβὴν του, ὡς ἐπίσης τεμάχιον κισήρεως. Διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ὁ χώρος ἐκ τῶν μεγάλων λίθων ἐδέησε νὰ θραυσθοῦν οἱ μεγαλύτεροι τούτων εἰς πολλὰ τεμάχια. Ἐπὶ πλέον ἐχρειάσθη νὰ μετακινήθοῦν πολλοὶ μεγάλοι λιθοσωροὶ καλύπτοντες τοὺς δυτικούς τοίχους. Μεγάλοι πελεκητοὶ πωρόλιθοι παρῆχον τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐξέφυγον τῆς ἀρχικῆς των θέσεως εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον· τελικῶς ὅμως ἀπεδείχθη ὅτι δὲν ἀνῆκον εἰς τοῦτον. Ἰσως νὰ ἀπετέλουν μέρος τοῦ θωρακίου τῶν εἰς ὑψηλότερα ἐπίπεδα δημιουργηθέντων κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν κατ' ἀν-

δηρα κήπων. Ἡ ἔκτασις τῆς ἐπελθούσης καταστροφῆς εἰς τὸν τομέα τοῦτον δὲν ἐπιτρέπει τὴν συναγωγὴν ἀσφαλοῦς συμπεράσματος ἂν τὰ ἀνδхра ὄντως ἦσαν δύο· ὁ μεσαῖος χώρος διεσχίζετο ὑπὸ στενοῦ τοίχου· ἀλλ' οὗτος εἶναι δυνατόν νὰ ἀνῆκεν εἰς παλαιότεραν φάσιν. Κατὰ τὴν πρώτην ἀνακτορικὴν φάσιν τὸ δωμάτιον μετὰ κεντρικοῦ κίονος Z ἐπεκοινώνει διὰ θύρας μετὰ τοῦ ἀνδρήρου, ἀλλὰ τὸ κατώφλιον κατωλίσθησεν εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον νοτιώτερον. Ἄν τὰ ἀνδхра ἦσαν δύο θὰ ἔδει νὰ ἐπεκοινώνουν πρὸς ἄλληλα διὰ βαθμίδων. Τμῆμα τοῦ ἐκ πωρολίθων θωρακίου τοῦ χαμηλοτέρου ἀνευρέθη εἰσέτι εἰς τὴν θέσιν του. Δὲν δύναται νὰ ἀποκλεισθῇ ἡ ἐκδοχὴ ὅτι ὁ ἐσωτερικὸς χώρος τοῦ A ἦτο δωμάτιον, προσιτὸν ἐκ τοῦ προσθίου ἀνδρήρου. Συνεπληρώθη τέλος ἡ ἔρευνα τῶν δωματίων A καὶ E καὶ ἀνεκαλύφθη ὁ κλειών τὸ ὅλον συγκρότημα NA. τοῖχος. Ἡρμηνεύθη ἡδὴ ὁ λοξὸς τοῖχος τῆς γωνίας ἐκ τῆς κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο καμπῆς τοῦ ἐξωτερικοῦ ὀχετοῦ κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν. Τὸ στρῶμα τῶν ὀστράκων καὶ τεμαχίων ἀγγείων, ἀνηκόντων εἰς τὴν πρώτην φάσιν τοῦ ἀνακτόρου, MM IIIA - YM IA, συνεχίζετο καὶ εἰς τὸ ἀνατολικώτερον τμήμα τοῦ δωματίου A, ἀποτελοῦν τὸ ὑπόβαθρον σχηματισμοῦ τοῦ δαπέδου. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν περισυνελέγη τμήμα γωνιουμένης παρειᾶς λιθίνου ἀγγείου, κατὰ δὲ τὸ λοξὸν τοίχιον πῆλινον κάλυμμα δισκοειδὲς τὸ σχῆμα, μὲ κόμβον ἀντὶ λαβῆς. Τὸ δωμάτιον E οὐδὲν πλὴν ὀστράκων ἀγγείων ἀπέδωσε.

ΤΟ ΛΟΞΟΝ
ΚΤΗΡΙΟΝ

Κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον εἶχεν ἀπολύτως βεβαιωθῇ, ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ Hogarth κατὰ τὸ ἔτος 1901 μερικῶς ἀνασκαφεῖσαι οἰκίαι D καὶ E ἀπετέλουν μέρος ἑνὸς πολὺ εὐρυτέρου συγκροτήματος, τὸ ὁποῖον διὰ τὴν λοξὴν πῶς θέσιν αὐτοῦ σχετικῶς μὲ τὸν κύριον ἄξονα τοῦ ἀνακτόρου ἐχαρακτηρίσθη «Λοξὸν κτήριο». Ἐπὶ τοῦ νοτίου αὐτοῦ τοίχου εἶχε στηριχθῇ τὸ Βορειοδυτικὸν κτήριο, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐσήμαινεν ὅτι ἦτο παλαιότερον αὐτοῦ, εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ βεβαίως μορφήν. Τοῦτο ἄλλως ἐπεβεβαιώθη ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁλόκληρον τὸ κάτω στρῶμα ἀπέδωσε κεραμεικὴν ἀποκλειστικῶς παλαιοανακτορικὴν, ἥτις ἐπίσης ἐνεφανίζετο εἰς τὰς θεμελιώσεις τῶν κυρίων τοίχων.

Ἡ κυρία ἐργασία ἐγένετο εἰς τὸ πρὸς Βορρᾶν ἡμισυ τμήμα τοῦ ὅλου συγκροτήματος, περιοχὴν εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Hogarth ἐσημείωσεν ἀπλῶς τὴν παρουσίαν ἑνὸς παραλλήλου τοίχου, ἀσφαλῶς τοῦ ὑφ' ἡμῶν περαιτέρω ἐρευνηθέντος πωρολιθικοῦ, ἀποτελοῦντος τὸ πρὸς Βορρᾶν ὅριον τοῦ τμήματος D. Διὰ τὴν πλήρη ἐξερεύνησιν ἐχρειάσθη ἡ ἀπομάκρυνσις πελωρίου λιθοσωροῦ, καλύπτοντος τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐρευνηθέντος χώρου. Ἄλλος μεταγενέστερος τοῖχος εἶχεν οἰκοδομηθῇ ὀλίγον λοξῶς, ἀπὸ ΒΔ. πρὸς ΝΑ., ἄνω τοῦ βορείου τμήματος τῶν θεμελίων δωματίων E VII, VIII καὶ IX, καὶ ἐκρίθη ἐπιβεβλημένη ἡ καθαίρεσίς του μετὰ προηγουμένην ἀποτύπωσιν. Οὕτω ἐβεβαιώθη ὅτι τὸ βορειοδυτικὸν τέταρτον τοῦ ὅλου συγκροτήματος κατελάμβανον τέσ-

σαρα θεμέλια δωμάτια — τὰ E VI - IX —, ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶχε κατασκευασθῇ πιθανῶς μία μόνον αἶθουσα, ἐν χρήσει κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν τοῦ ἀνακτόρου (πίν. 268α καὶ β). Ἴσως αὕτη εἶχε δύο στηρίζοντας τὴν ὀροφὴν κίονας, βαίνοντας ἐπὶ τῶν διαχωρισμάτων. Τὰ ὡς ἄνω θεμέλια δωμάτια θὰ ἐχρησιμοποιήθησαν μόνον δι' ἀποθήκευσιν, προσιτὰ ἐκ τῶν ἄνω διὰ καταπακτῶν. Ὁ βράχος ἀνέρχεται ἐντὸς αὐτῶν ἐπικλινῶς ἐκ Νότου πρὸς Βορρᾶν. Τὰ ἐντὸς αὐτῶν ἀνευρεθέντα ὄστρακα καὶ τεμάχια ἀγγείων ἦσαν τῆς πρώτης φάσεως τοῦ ἀνακτόρου, MM IIIB - YM IA, ὑπῆρχον ὅμως καὶ τινα παλαιοανακτορικά: εἰς τὸ E VI περισυνελέγη τριποδικὸν χυτρίδιον, εἰς τὸ E VII δισκοειδὲς ἀμφικυρτον ὑφαντικὸν βάρος. Ἡ ἀνεύρεσις εἰς τὸ πρῶτον τμημάτων ἐλλειπτικῶν τριβείων καὶ κυκλοτεροῦς λίθου τριβῆς, ὡς καὶ ἄλλου ἐπιμήκους μὲ στρογγύλον βάθυσμα, μαρτυρεῖ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ θεμελίου τούτου δωματίου καὶ δι' ἐργαστηριακὴν ἐργασίαν. Κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου τοίχου τῶν δωματίων E VIII καὶ E IX, πάλιν ὀλίγον λοξῶς ἐπικαθήμενος, ὑπῆρχε μεταγενέστερος τοῖχος, καθέτως πρὸς τὸν ὁποῖον ἐφέρετο ἄλλος τοῖχος, σχεδὸν ἄνω τοῦ μεταξὺ VIII καὶ IX διαχωρίσματος. Τὸ κτήριον τοῦτο, ἀσφαλῶς ὄχι ἄσχετον μὲ τὸν μνημονευθέντα ἐπιμήκη τοῖχον κατὰ τὸ βόρειον κράσπεδον τοῦ κτηρίου, δὲν εἶχε σχέσιν μὲ τὴν ἐπὶ τῶν θεμελίων δωματίων οἰκοδομηθεῖσαν αἶθουσαν, ἥτις ὀλοσχερῶς κατεστράφη κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν αὐτοῦ. Ὑπὸ τὸν διαλυθέντα μακρὸν τοῖχον εἰς τὸ δωμάτιον E VII ἀνευρέθησαν παραλληλεπίπεδον ὑφαντικὸν βάρος, ἥμισυ ἄλλου, τραπεζοειδοῦς ὅμως σχήματος, καὶ τριπτῆρ ἐκ φλεβωτοῦ λίθου, ὁμοῦ μετ' ὀστράκων MM IIIB - YM IA. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ E IX περισυνελέγησαν τμήματα σιαγόνος λαγωῦ.

Κύριον δωμάτιον τοῦ ὅλου συγκροτήματος, ἀσφαλῶς ἀναγόμενον εἰς τὴν τελικὴν φάσιν, εἶναι τὸ E X (πίν. 269α), ἀποτελέσαν ἴσως εἰσαγωγικὸν προθάλαμον ἢ αἶθουσαν ἀναμονῆς διὰ τοὺς κυρίους θαλάμους, τοὺς ἐκτεινομένους ἄνω τῶν ἰσογείων διαμερισμάτων E I - V, ἴσως καὶ τοῦ D I. Ἡτο δωμάτιον λίαν ἐπιμελῶς κατεσκευασμένον μὲ τεχνικὴν ὅλως ἀνάλογον τῆς χρησιμοποιηθείσης διὰ τὰς κυρίας αἰθούσας τοῦ ἀνακτόρου κατὰ τὴν τελικὴν ἀνακτορικὴν φάσιν. Ἐκ τούτου καὶ ἄλλων ἐνδείξεων εἰκάζεται ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην φάσιν ἐχρησιμοποιήθη ἐπανοικοδομηθεὶς εἰς μεγαλοπρεπῆ μορφήν ὀλόκληρος ὁ ἄνω τῶν ἐπιχωσθέντων δωματίων E I - IX καὶ D I - V ὀροφος, προσιτὸς πλεον ἐκ Βορρᾶ καὶ Βορειοανατολικῶν, ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς ἐκείθεν διερχομένης ὁδοῦ (πίν. 269β).

Ἐκ τῆς ὁδοῦ εἰσῆρχετο τις διερχόμενος χαμηλὴν πωρίνην κρηπίδα καὶ τὴν ἐξωτερικὴν θύραν τοῦ προθαλάμου E X, τῆς ὁποίας ἐσώθη καλῶς τὸ ἐκ τιτανολίθου μονόλιθον κατώφλιον, διαστάσεων 1.26×0.56 καὶ πάχους 0.18. Τοῦτο καίτοι τεθραυσμένον νῦν εἰς τεμάχια ἀνευρέθη εἰς τὴν θέσιν του, πλευριζόμενον ὑπὸ τῶν βάσεων τῶν ξυλίνων παραστάδων τῆς θύρας. Ἴσως τελικῶς ἡ θύρα αὕτη περιέπεσεν εἰς ἀχρηστίαν καὶ τότε ἐδημιουργήθη στενὸν ἄνοιγμα,

τοποθετηθέντος φράγματος ἐκ πωρολίθων κατὰ τὴν πρὸ τῆς θύρας πωρίνην χαμηλὴν κρηπίδα. Ἐκ τοῦ φράγματος τούτου κατέπεσαν πελεκητοὶ πωρόλιθοι εἰς τὸ πρὸ τῆς εἰσόδου τμήμα τῆς ὁδοῦ. Προέκυψαν σαφεῖς ἐνδείξεις ὅτι κατὰ μῆκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ προθαλάμου ὑπῆρχε θρανίον καὶ ὅτι τὸ δάπεδον εἶχε διαστρωθῇ διὰ τῆς ἰδίας ἀγνώστου ὕλης, μὲ τὴν ὁποίαν εἶχον διαστρωθῇ τὰ δάπεδα τῶν ἐπιμήκων αἰθουσῶν καὶ τῶν βασιλικῶν διαμερισμάτων, κατὰ μίμησιν μεγάλων ὀρθογωνίων πλακῶν, αἱ ὁποῖαι ἐχωρίζοντο διὰ κεκονιαμένων, ἐρυθρῶν τὸ χρῶμα, ἀρμῶν. Τούτων διεσώθησαν ἱκανὰ τμήματα ὥστε ἀσφαλῶς νὰ συνάγεται ὁ χωρισμὸς τοῦ δαπέδου εἰς ἐννέα κανονικὰ καὶ ἰσόμετρα σχεδὸν διάχωρα. Ὁ τοῖχος μὲ τὴν θύραν, διὰ τῆς ὁποίας ἐγίνετο ἡ προσπέλασις τῶν κυρίων διαμερισμάτων, δὲν ἐσώθη, ἀλλ' ἡ ὑπαρξίς του βεβαιοῦται ἐκ τοῦ ὑποβαστάσαντος θεμελίου τοίχου καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ δάπεδον μὲ τοὺς κεκονιαμένους ἀρμούς δὲν ἐξετείνετο πέραν τοῦ σημείου ἐνθα θὰ ἤρχιζεν ὁ τοῖχος οὗτος. Καὶ τὴν φορὰν ταύτην ἡ ὕλη διαστρώσεως ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ μυστηριώδης, διότι μεταξὺ τῶν κεκονιαμένων ἀρμῶν οὐδὲν πλὴν χώματος εὗρέθη. Τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἐσώθη μόνον ἡ θεμελίωσις, ἀλλ' ἡ βεβαιωθείσα ὑπαρξίς θρανίου θὰ παρημποδίζε τὴν διὰ θύρας ἀπ' εὐθείας εἴσοδον εἰς τὴν μεγάλην αἶθουσαν τὴν ἐκτεινομένην ἄνω τῶν θεμελίων δωματίων E VI - IX. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος ἦτο πλίνθινος, ἐν μέρει καλῶς διατηρούμενος καὶ στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ ἐκ λίθων τοίχου τοῦ θεμελίου δωματίου D IV. Ἡ ἐπελθοῦσα διατάραξις εἰς τὸ δάπεδον τοῦ προθαλάμου καὶ τοὺς τοίχους του ὀφείλεται ἀναμφιβόλως εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ γειτονικοῦ μεταγενεστέρου κτηρίου καὶ τὴν κατασκευὴν ἀντερεισματικῶν τοίχων.

Τὸ βορειοανατολικὸν τμήμα, $1/4$ περίπου τοῦ συνόλου τοῦ ὅλου συγκροτήματος, τοῦ Λοξοῦ κτηρίου, εἶχεν ἀνοικοδομηθῇ μὲ λαμπρότητα κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν· ἐπὶ τῶν θεμελίων διαμερισμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπληρώθησαν, κατεσκευάσθη πιθανῶς μία καὶ μόνον μεγάλη αἶθουσα. Τοῦτο γίνεται ἐμφανὲς ἐκ τῆς ἐπιμελοῦς δομῆς τοῦ βορείου τοίχου ἐκ πελεκητῶν πωρολίθων, τῶν ὁποίων εἷς δόμος παραμένει εἰσέτι εἰς τὴν θέσιν του σχεδὸν καθ' ὁλόκληρον τὸ μῆκος, στηριζόμενος εἰς τὸν βόρειον θεμέλιον τοῖχον τοῦ χώρου τούτου. Πρὸς τὴν B. γωνίαν ὁ πωρολιθικὸς τοῖχος σφῶζει δύο δόμους. Κυβόλιθοί τινες πρὸς τὸ δυτικὸν τμήμα ἐξήχθησαν τῆς θέσεώς των· ἄλλοι κατέπεσαν ἐπὶ τοῦ πρὸ τῆς προσόψεως τμήματος τῆς πλακοστρώτου ἐκεῖθεν διερχομένης ὁδοῦ. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ πωρίνου τοίχου περισυνελέγη τμήμα τριπτῆρος ἐκ πρασίνου λίθου. Ἐπίσης τὸ μέγα μονολιθικὸν κατώφλιον, διαστάσεων 1.74×0.26 , τὸ ὁποῖον ἐρράγη λόγῳ τοῦ δημιουργηθέντος ὑπ' αὐτὸ κενοῦ χώρου, μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξιν μεγάλης αἰθούσης. Ἄλλως οὐδὲν διαχώρισμα θὰ ἦδύνατο νὰ στηριχθῇ ἀσφαλῶς ἐπὶ τοῦ εἰς τὸν θεμέλιον χώρον ὑπάρχοντος λεπτοῦ τοιχίου. Τὸ δάπεδον καθίζησεν ἐντὸς τοῦ ὑποκειμένου χώρου, ὁ ὁποῖος εἶχε πληρωθῇ διὰ λίθων καὶ χώματος. Μεταγενέστερα τοιχία ὠκοδομήθησαν ὄχι

πολύ κανονικῶς ἐπὶ τῆς γωνίας ἀμέσως νοτίως τοῦ μεγάλου κατωφλίου. Οὐσιαστικῶς τὰ θεμέλια διαμερίσματα οὐδὲν ἄλλο ἦσαν, εἰμὴ δύο κλωβοὶ ξυλίνων, μὲ τινας λιθίνας βαθμίδας, κλιμάκων, τῶν ὁποίων αἱ εἴσοδοι εὐρίσκοντο ἢ μία πλησίον τῆς ἄλλης εἰς τὸν Β. τοῖχον τοῦ ὑποστύλου δωματίου D I. Τοῦτο εἶχεν ἤδη ὑποτεθῆ κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἐρεῦνης κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον, ἀλλ' ἐνομήσθη τότε ὅτι ἐπρόκειτο περὶ μιᾶς μόνον κλίμακος, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐμορφοῦτο μικρὰ ἀποθήκη sottoscala, μὲ εἴσοδον τὴν διατοιχισθεῖσαν ἐπὶ δεξιὰ θύραν. Νῦν τὸ σύστημα κατέστη σαφές. Ἡ πρώτη κλιμακίς ἐκάμπτετο στρέφουσα μὲ τινας λιθίνας βαθμίδας πρὸς τὸ θεμέλιον εἰς ὑψηλοτέραν στάθμην δωματίου D IV, ἡ δευτέρα ἐσχηματίζετο μετὰ καμπτόμενον διαδρομίσκον εἰς δύο μὲ ἀντίστροφον κατεύθυνσιν σκέλη διαχωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων δι' ἡμιδιαφράγματος. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἀμφοτέρων τῶν κλωβῶν τῶν κλιμάκων ἀνευρέθησαν ἄφθονα ὅστρακα τῆς πρώτης ἀνακτορικῆς περιόδου, MM III B - YM IA. Μετὰ τὸ στρῶμα λίθων ἡπλοῦτο πυρρόχρουν στρῶμα ἐκ διαλύσεως κεκαυμένων πλίνθων καὶ κάτω τούτου λεπτὸν μέλαν πυρίκαυστον στρῶμα. Κατὰ τὸν σχηματιζόμενον ἀναβαθμὸν τῆς ἀρχῆς τῆς δευτέρας κλίμακος D V, παρὰ τὸν διαχωριστικὸν τοῖχον, ἀνευρέθη μικρὸς ἀσκὸς ἐκ τεφροῦ πηλοῦ μὲ κυλινδρικήν προχοήν καὶ λαβὴν τοξοειδῆ ἐπὶ δισκοειδοῦς ἄνευ προεξοχῆς. Τὰ ἐπὶ τοῦ δαπέδου ὅστρακα ἦσαν ἐπίσης MM III B - YM IA. Ἡ κλιμακίς πρὸς τὸ D IV ἤρχιζε μετὰ ἀναβαθμὸν εἰς τὸ βάθος διαδρομίσκου, μὲ στροφὴν ἐπὶ δεξιὰ διὰ τριῶν κτιστῶν βαθμίδων. Ἄνοιγμα εἰς τὸ διαχώρισμα πρὸς τὸ D IV ὠδήγει πιθανῶς πρὸς τὸν ἐσώτερον χῶρον τούτου. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τελευταίου προῆλθον δύο εὐμεγέθη τεμάχια παρειᾶς λιθίνου ἀγγείου, κωνικὰ τινὰ κύπελλα καὶ τμῆμα παραλληλεπίπεδου ὕφαντικοῦ βάρους. Εἰς τὴν χαμηλοτέραν ἐπίχωσιν περισυνελέγησαν καμαραῖκά πολύχρωμα ὅστρακα, τεμάχια δισκοειδῶν ὕφαντικῶν βαρῶν καὶ ὀδοὺς καὶ ἀστράγαλος ζώου. Ἡ μεγάλη τετράγωνος κατακόρυφος δοκὸς εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ διαδρομίσκου ἀφῆκε ἀπηνθρακωμένα τινὰ λείψανα· ἐκαθαρίσθη πλήρως ἡ πλάξ στηρίξεώς της.

Η ΠΛΑΚΟΣΤΡΩΤΟΣ
ΚΛΙΜΑΚΩΤΗ ΟΔΟΣ
ΚΑΙ ΑΙ ΔΙΑΚΛΑ-
ΔΩΣΕΙΣ ΤΗΣ

Ἀμέσως δυτικῶς τοῦ μεγάλου οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος τοῦ Βορειοδυτικοῦ κτηρίου καὶ τοῦ Λοξοῦ κτηρίου ἀνεκαλύφθη ἡ ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ λόφου ἀνερχομένη κυρία ὀδικὴ ἀρτηρία, τῆς ὁποίας τὴν ὕπαρξιν, πρὸς σύνδεσιν τῆς Δυτικῆς αὐλῆς τοῦ ἀνακτόρου μετὰ τῶν ἀνακτορικῶν παραρτημάτων, ἀπὸ μακροῦ εἶχομεν ὑποθέσει. Ἡ ἀποκάλυψις ἐγένετο μὲ μεγάλας δυσχερείας, λόγῳ τοῦ ὅτι ἐπὶ τοῦ χώρου τούτου εἶχον καταπέσει, κυλιόμενοι κατὰ τὴν κλιτύν, πλεῖστοι ὅσοι μεγάλοι ὀγκόλιθοι, ἐνῶ παραλλήλως εἶχον δημιουργηθῆ ἐκεῖ μεγάλοι λιθοσσωροί. Ὀλίγον δυτικώτερον ὁ Hogarth εἶχε προσδιορίσει τὴν θέσιν μιᾶς οἰκίας — Οἰκίας F — τὴν ὁποίαν δὲν

εἶχεν ἀνασκάψει. Ταύτης ὠρισμένοι τοῖχοι διακρίνονται μεταξύ τῶν λίθων καὶ τοῦ συσσωρευθέντος χώματος. Ἡ ὁδὸς δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐλευθερωθῇ καὶ ἀποκαλυφθῇ καθ' ὅλον αὐτῆς τὸ πλάτος· πρὸς τοῦτο θὰ ἀπητεῖτο ἡ ἀπομάκρυνσις πολὺ μεγαλυτέρου ἀριθμοῦ ὀγκολίθων. Εἷς τινα ὅμως σημεῖα ἀνεφάνησαν τμήματα τῶν προσόψεων τῶν κατέναντι κτηρίων, ἂν καί, ὡς φαίνεται, διατεταραγμένα· διὰ τοῦτο δὲν ἀπεδόθησαν ἐπὶ τοῦ σχεδίου. Τῆς ὁδοῦ, ἥτις εἶναι πλατυτέρα τῶν κυριωτέρων ὁδῶν τῆς μινωϊκῆς πόλεως τῶν Γουρνιῶν, φθάνουσα τὰ τρία μέτρα, διακρίνονται δύο κύρια μέρη, ἐν βαθμιδωτόν, ἀπὸ τῆς Δ. γωνίας τοῦ βορειοδυτικοῦ κτηρίου μέχρι τῆς Δ. γωνίας τοῦ Λοξοῦ κτηρίου (πίν. 270α), καὶ ἐν μὲ κεκλιμένα ἐπίπεδα, ἀπὸ τῆς γωνίας ταύτης μέχρι τῆς Β. γωνίας. Αἱ βαθμίδες τοῦ πρώτου τμήματος εἶναι 11 ἢ 12, ὅχι πολὺ κανονικαὶ καὶ ὅχι πᾶσαι μὲ τὸ αὐτὸ βάθος ἢ ὕψος· ἡ ἀνωμαλία αὕτη δὲν φαίνεται νὰ ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἐπελθοῦσαν ἐκ τῆς πτώσεως τῶν μεγάλων ὀγκολίθων διατάραξιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τάσιν τῆς ἀσυμμέτρου κατασκευῆς, ἥτις ἀποτελεῖ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς μινωϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ὅμοίως ἀσύμμετρος εἶναι καὶ ἡ διάταξις καὶ πλακόστρωσις τῶν κεκλιμένων ἐπιπέδων τοῦ ἄνω τμήματος, τὰ ὅποια πιθανῶς εἶναι τρία, τῶν ὁποίων τὰ δύο φαίνονται νὰ ἔχουν λοξῶς πῶς διαρθρούμενον ἄκρον. Εἰς τὸ ὑψηλότερον, τὸ ἔξω τοῦ δωματίου E VII, διεστρώθησαν δύο πολὺ μεγάλαι πλάκες. Ἡ ἀκριβὴς διάρθρωσις, μὴ περατωθείσης εἰσέτι τῆς ἐρεῦνης, δὲν ἐβεβαιώθη. Φαίνεται ὅτι ἡ ὁδὸς κατέληγεν ἄνω εἰς πλακόστρωτον ἰσόπεδον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἤρχιζεν ἡ πρὸς Ἀνατολὰς κατευθυνομένη διακλάδωσις. Εἰς τὴν πρὸς Δυσμὰς πρόσοψιν τοῦ Λοξοῦ κτηρίου ἐμορφοῦτο ἐλαφρῶς προέχουσα γωνία. Κατὰ μῆκος τῆς προσόψεως ταύτης εἶχον τοποθετηθῇ, ὅχι πολὺ κανονικῶς, πελεκητοὶ πωρόλιθοι, ἀποτελέσαντες οὕτω εἶδος χαμηλῆς κρηπίδος. Φαίνεται ὅτι οἱ λίθοι οὗτοι εἶχον καταπέσει κατὰ μίαν τῶν τελευταίων καταστροφῶν ἐκ τῆς προσόψεως τοῦ ἄνω ὀρόφου καὶ παρεμερίσθησαν ἵνα χρησιμεύσουν ὡς χαμηλὴ κρηπίς καὶ ὡς ἐδῶλια ἀναπαύσεως, κατὰ τὴν γνωστὴν συνήθειαν εἰς τὰ κύρια μινωϊκὰ κτήρια, ἀνάκτορα ἢ ἐπαύλεις. Εἷς ἐπιμήκης ὀγκόλιθος ἐκ τῶν καταπεσόντων ἐπὶ τῆς κεκλιμένης ὁδοῦ ἦτο ἀσβεστολιθικός. Κατὰ τὴν βάσιν τῆς κλιμακωτῆς κάτω ὁδοῦ, ἔξω τῆς δυτικῆς γωνίας τοῦ Βορειοδυτικοῦ κτηρίου, ἦτο διαμεμορφωμένον ἰσόπεδον ἐστρωμένον διὰ πλακῶν, ἀλλ' ἡ ἐκτασις τούτου δὲν ἐβεβαιώθη εἰσέτι. Τοῦ ἀντιστηρίζοντος τὸ ἀρχόμενον τμήμα τῆς κλιμακωτῆς ὁδοῦ τοῖχου τὸ κύριον μέρος ἔχει διαλυθῇ τελείως, ἀναφανέντος τοῦ βράχου. Τοῖχος ἀντιστηρίζεως τοῦ ἰσοπέδου τῆς Οἰκίας F τοῦ Hogarth ἤρχιζε, φαίνεται, κατέναντι τῆς Δ. γωνίας τοῦ Λοξοῦ κτηρίου καὶ εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν μὲ τὴν νοτίαν πρόσοψιν του. Δὲν εἶναι βέβαιον, ἂν τὸ ἐπικλινὲς τμήμα τῆς ὁδοῦ ἦτο κατὰ τι πλατύτερον τοῦ κλιμακωτοῦ, ἀλλὰ παρείχετο μία τοιαύτη ἐντύπωσις. Εἰς ἐν σημεῖον ἀντὶ πλακοστρώσεως ἐχρησιμοποιήθη αὐτὸς ὁ ἰσοπεδωθείς βράχος. Ὁρισμένοι πλάκες λείπουν, ὡς φαίνεται,

ἐκ τῆς θέσεώς των. Εἰς τὴν ἐπιφανειακὴν ἐπίχωσιν τῆς κορυφῆς τῆς ἀνερχομένης ὁδοῦ περισυνελέγη τμῆμα λαβῆς ὑαλίνου σκεύους ἐλληνορρωμαϊκῶν χρόνων. Εἰς τὴν 2αν βαθμίδα ἐκ τῶν κάτω τῆς κλιμακωτῆς ὁδοῦ ἀνευρέθη πολὺ μικρὸν διπλοῦν κέρας ἐκ πωρολίθου.

Ἐκ τοῦ διαμορφωμένου ἰσοπέδου εἰς τὸ ὅποιον κατέληγεν ἡ ἀνωφερὴς ὁδὸς ἤρχιζεν ἡ πρὸς Ἀνατολὰς κατευθυνομένη διακλάδωσις, διερχομένη μεταξὺ τῆς βορείας προσόψεως τοῦ Λοξοῦ κτηρίου καὶ τοῦ ἀντερεισματικοῦ τοίχου τοῦ ἀνωτέρου ἰσοπέδου τῶν ἀποθετῶν τοῦ ὑπαιθρίου ἱεροῦ (πίν. 269β). Ἡ διακλάδωσις ἦτο μικροῦ πλάτους, 1.20 μ., περαιτέρω, ἔξω τοῦ δωματίου E IX, διαπλατυνομένη εἰς 1.80 μ. Ἡ μικρὰ διαπλάτυνσις ἐγένετο πρὸς καλυτέραν ἐξυπηρέτησιν τῆς κυρίας εἰσόδου πρὸς τὸ Λοξὸν κτήριο. Πρὸ τῆς ἐπιφανοῦς διὰ πελεκητῶν πωρολίθων διαμορφωθείσης προσόψεως ἡ ὁδὸς ἦτο ἐπιμελῶς πλακόστρωτος, ἐνῶ τὸ λοιπὸν αὐτῆς τμῆμα, ἀπὸ τοῦ χώρου τοῦ πρὸ τῆς εἰσόδου μέχρι τῆς δυτικῆς γωνίας, ὑπῆρχε μόνον στρώσις ἐκ πηλοχώματος μὲ μικροὺς λίθους καὶ χάλικας θαλασσίους. Βεβαίως δὲν ἀποκλείεται νὰ κατεστράφη τμῆμα τῆς πλακοστρώτου ὁδοῦ καὶ νὰ ἐπεστρώθη ἐκ νέου κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν. Μία τοιαύτη ὑπόθεσις θὰ ἡδύνατο νὰ στηριχθῇ εἰς τὸ γεγονός, ὅτι πολλοὶ μεγάλοι ὀγκόλιθοι, προφανῶς καταρρεύσαντες ἐκ τῆς προσόψεως τοῦ κτηρίου καὶ τοῦ ἀντερεισματικοῦ τοίχου κατεχώσθησαν ὑπὸ τὸ δάπεδον. Τμῆμα τοῦ ἀντερεισματικοῦ τοίχου μέχρι τῶν κατωτέρων αὐτοῦ λίθων εἶχε καθαιρεθῇ κατέναντι τῆς προσόψεως τοῦ δωματίου E IX καὶ εἶχε δημιουργηθῇ εἶδος φράγματος. Ἀλλὰ θὰ ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ ἦτο τοῦτο ἡ συνέπεια τῶν καταρρέψεων, αἵτινες ἐπῆλθον κατὰ τὴν τελικὴν καταστροφὴν, ὅποτε μεγάλη ποσότης ὑλικοῦ ἐκ τῶν προσόψεων κατέπεσεν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἄνω τῶν ἐκ πηλοχώματος δαπέδων ἢ τῶν πλακοστρώτων. Εἰς τὸ ἔξω τοῦ τομέως E τοῦ Λοξοῦ κτηρίου τμῆμα τῆς ὁδοῦ ἐγένετο ἐκσκαφὴ εἰς βάθος καὶ ἐξήχθησάν τινες τῶν ὀγκολίθων πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ ὑποστρώματος· οἱ μεγάλοι λίθοι τῆς θεμελιώσεως τοῦ βορείου τοίχου τοῦ κτηρίου ἐξεῖχον πρὸς τὸ μέρος τῆς ὁδοῦ. Εἰς τὴν κάτω ἐπίχωσιν τοῦ σημείου διαπλάτυνσεως περισυνελέγη τὸ ἥμισυ λιθίνης σφύρας ἐπιπεδοκώρτου, μὲ μικρὰν ἐπιφάνειαν κρούσεως καὶ πολὺ μικρὰν ὀπὴν, προφανῶς διὰ μεταλλικὸν στέλεχος. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἔξω τοῦ προθαλάμου E X, μεταξὺ πολλῶν πελεκητῶν λίθων, τῶν ὁποίων δύο ἦσαν μᾶλλον πλάκες, περισυνελέγησαν τεμάχιον πηλοῦ μὲ διασταυρουμένας λοξὰς χαραγὰς, ἀσφαλῶς ὄχι ἀποτύπωμα σφραγῆδος, καὶ μικρὸν τεμάχιον λιθίνου ἀγγείου. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ἔξω τοῦ E IX συνελέγησαν μικρὸν τεμάχιον στεατίτου, δύο τεμάχια ὀψιανοῦ (τὸ ἐν λεπίδιον) καὶ θαλάσσιος κοχλίας.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῆς ἐκ πωρολίθων κρηπίδος παρὰ τὸ πλακόστρωτον τμῆμα, πρὸς τὸ ὅποιον ἐξέχει ὁ τοιχοβάτης, περισυνελέγη πρὸς τὴν διάβασιν πλαστικὴ κεφαλὴ ζώου, ἴσως αἰγᾶγρου, προφανῶς τμῆμα σκεύους, εἰς τὸ ὅποιον τὰ κέρατα τοῦ ζώου θὰ ἀπετέλεσαν τὴν λαβὴν, ὡς εἰς ἄλλο γνωστὸν σκεῦος

ἐκ Παλαικάστρου. Τὸ πλακόστρωτον τῆς ὁδοῦ ἦτο ἐκ κυανίζουσῶν πλακῶν, ἐπεξετείνετο δὲ καὶ πρὸ τῆς ἀνατολικῆς εἰσόδου μὲ τὸ μέγα κατώφλιον. Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην καθίζησε λόγῳ ὑποκειμένου κενοῦ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου καθίζησαν καὶ αἱ πλάκες τοῦ ἄνω ἰσοπέδου τῆς κλίμακος τοῦ D II (πίν. 270β). Ἐκ τῆς ἐκεῖ ἐπιχώσεως περισυνελέγη ἄωτον κύπελλον, ἐνῶ ἐκ τοῦ χώματος τοῦ πληροῦντος τὸν χώρον ἔσω τοῦ κατωφλίου προῆλθε κολουροπυραμιδικὸν ὑφαντικὸν βάρος. Τὸ κατώτερον στῶμα ἐπὶ τῆς πλακοστρώτου ὁδοῦ ἦτο μέλαν ἐκ τῆς καύσεως. Ἐξ ἐνὸς σημείου, κατέναντι τοῦ δωματίου D V, ἐμορφοῦτο, ὡς φαίνεται, πλακόστρωτος ἄνοδος μὲ πλατείας ἀκανονίστους βαθμίδας, ἀντιστηριζομένη διὰ τοιχείων. Τὸ σύστημα ὅμως τοῦτο ἀνόδου πρὸς τὸ κτήριον τοῦ ἀνωτέρου ἰσοπέδου λόγῳ τῆς ἐπελθούσης εἰς τὸν τομέα τοῦτον καταστροφῆς δὲν διεσαφήθη πλήρως. Περαιτέρω φαίνεται διαμορφούμενον ἀνώμαλον χαλικιωτὸν δάπεδον.

ΤΑ ΚΤΗΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΩ-
ΤΕΡΟΥ ΙΣΟΠΕΔΟΥ
ΚΑΙ ΤΟ ΙΕΡΟΝ
ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΠΟΘΕΤΑΣ

Εἰς τὸ ἀνώτερον ἰσόπεδον, τοῦ ὁποίου τὸ κατώτερον μέρος ἀντιστηρίζεται ὑπὸ τοῦ τοίχου τῆς Β. πλευρᾶς τῆς διακλαδώσεως τῆς ὁδοῦ, ἡ ἐπελθοῦσα ἀπογύμνωσις διὰ διαβρώσεως καὶ καλλιεργητικῶν ἐργασιῶν ὑπῆρξεν εὐρείας κλίμακος. Ὡς ἐκ τούτου τὰ κτήρια ἐμφανίζονται διεσπασμένα καὶ εἶναι δύσκολον νὰ ἀποτελεσθῇ συγκεκροτημένη εἰκὼν, ἀφοῦ μάλιστα ἡ ἔρευνα εἰς τὸν τομέα τοῦτον δὲν ἔχει εἰσέτι περατωθῇ. Τὰ κτήρια εἰς τὸ ἀνώτερον κράσπεδον εἰσχωροῦν ὑπὸ τὸν ἰσχυρὸν ἀντερεισματικὸν τοῖχον, τὸν ἐπεκτεινόμενον ἀπὸ τῆς δυτικῆς γωνίας τῆς Οἰκίας G πρὸς τὰ ΒΔ. Εἰς τὴν παρυφὴν ταύτην, ὀπισθεν τοῦ ἡμιδιαλυθέντος ἀντερεισματικοῦ τοίχου, ἀνεφάνη πρόσοψις καλῶς ὀικοδομημένη ἄλλου κτηρίου, ὑπὸ τὸ ὅποιον εἰσχωροῦν τὰ παλαιότερα ἀνὰ τὴν κλιτὺν κτήρια. Πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ χώρου ὁ βράχος ἐκορυφοῦτο ἐξέχων γυμνὸς παρὰ τοὺς εἰς χαμηλοτέραν στάθμην τοίχους τῶν κτηρίων. Ἐκεῖ, εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου, περισυνελέγησαν διάφορα παλαιοανακτορικῶν χρόνων ἀγγεῖα, ὡς κωνικὸν λοπάδιον, δέκα τουλάχιστον βαθεὰ ἄωτα κωνικὰ κύπελλα διαφόρων μεγεθῶν καὶ τρία ἄλλα ἀνατολικώτερον καὶ πολλὰ ἄλλα καμαραῖκα τεμάχια. Προφανῶς ἐπρόκειτο περὶ ὑπαιθρίου ἱεροῦ καὶ τοῦτο ἐρμηνεύει τὴν παρουσίαν τῶν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀνευρεθέντων δύο κτιστῶν ἀποθετῶν καὶ τὴν ἀνεύρεσιν καὶ ἄλλων σκευῶν τελετουργικῆς φύσεως εἰς τὴν πρὸ αὐτῶν περιοχὴν, πολλῶν ἀναγομένων ἐπίσης εἰς τοὺς παλαιοανακτορικοὺς χρόνους, ὀλίγων ὅμως καὶ εἰς τὴν πρώτην νεοανακτορικὴν φάσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγένετο χρησιμοποίησις τῶν ἀποθετῶν. Εἰς ταύτην ἀνήκουν τμήματα κωνικοῦ λιθίνου ποτηρίου μὲ δακτύλιον περὶ τὴν βάσιν, τοῦ τύπου τῆς ἱερᾶς κοινωνίας, τεμάχιον λιθίνου βαθμιδωτοῦ σκεύους καὶ τμήμα μικροῦ λιθίνου κυλινδρικοῦ ἀγγείου· πρὸς τὰ δυτικὰ συνελέγησαν παραλληλεπίπεδον ὑφαντικὸν βάρος καὶ ἄωτον κωνικὸν

κύπελλον· πρὸς τὸν νοτιώτερον κατὰ τὴν διάβασιν χῶρον μικρὸν πῆλινον πηνίον, πυθμὴν πυριατηρίου μεῖ ἐσωτερικῶς προσπεφυμένα κολλύρια, δισκοειδῆς βάσις παλαιοανακτορικοῦ κυπέλλου καὶ τμῆμα κυπελλίσκου τύπου ὠθήκης, ἐπίσης παλαιοανακτορικῶν χρόνων. Πρὸς τὸν ἀκραῖον ΒΑ. - ΝΔ. τοῖχον, λοξόν πῶς σχετικῶς πρὸς τὸν κύριον ἄξονα τοῦ Λοξοῦ κτηρίου, συνελέγησαν ἄλλα παλαιοανακτορικά ὅστρακα, λεπτὰ κονιάματα μεῖ ἐρυθρὰν καὶ κυανῇν χρῶσιν, τινὰ λευκὰ λίαν στιλπνά, τρία τεμάχια ἐξ εὐμεγέθους πυριατηρίου μεῖ ὀδοντωτὰς ἀποφύσεις εἰς τὸν πυθμένα ἐσωτερικῶς καὶ μικρὸν ζώδιον τοῦ τύπου τοῦ ρινοκέρου ὀρύκτου. ΒΔ. τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας τοῦ Λοξοῦ κτηρίου περισυνελέγη τεμάχιον σκεύους terra sigillata μεῖ μετάλλιον εἰκονίζον ἀνάγλυφον Ἑρωτιδέα καὶ ἐσθῆτα ἄλλης μορφῆς, δεύτερον τοῦτο τεμάχιον ἐλληνορωμαϊκῶν χρόνων ἐκ τῆς αὐτῆς περίπου περιοχῆς. Περὶ πρόχειρον λοξῶς κατευθυνόμενον διαχωριστικὸν τοῖχον, σχεδὸν ὑπεράνω τῆς ἀντιστηριζούσης κρηπίδος εἰς τὸν βορείως τοῦ τομέως Ε χῶρον, ἀνευρέθησαν κονιάματα ἐρυθροῦ χρώματος καὶ τεμάχιον κεκαυμένου ξύλου, ὁμοῦ μεῖ ὅστρακα χαρακτηριστικὰ τῆς ΥΜ ΙΑ περιόδου· ΒΑ. τοῦ τοίχου τούτου συνελέγη τεμάχιον δισκοειδοῦς λιθίνου πώματος καὶ τραπεζοειδὲς ὑφαντικὸν βάρος. Νοτιώτερον τῆς ρίζης τοῦ κορυφουμένου βράχου εἶχον κτισθῇ οἱ δύο μικροὶ ἀποθέται (πίν. 271α), ἀντιστηριζόμενοι ὑπὸ θλαστοῦ τοίχου, ἐπεκτεινόμενου ὀλίγον λοξῶς πρὸς τὰ ΝΑ. διὰ τοίχιου, τὸ ὁποῖον δίκην περιβόλου περιέβαλλε τὸν βράχον. Πρὸ τῶν ἀποθετῶν τούτων λευκάζουσα συμπαγὴς ἐπίχωσις περιεῖχε καμαραϊκὰ ὅστρακα. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ταύτης προῆλθον δισκοειδῆς πυθμὴν καμαραϊκοῦ ποτηρίου, καμαραϊκὸν ὅστρακον μεῖ ἐπίπεδον διακόσμησιν, τμῆμα πυθμένος πυριατηρίου μεῖ κολλύρια κυκλικῶς περὶ κεντρικὸν βάθυσμα, τρία τεμάχια λιθίνων σκευῶν, τεμάχιον ἐπιπέδου λιθίνου πλακιδίου, κυρτεπίπεδον πῆλινον σφονδύλιον, κομψὸν μικρὸν παραλληλεπίπεδον ὑφαντικὸν βάρος, τμῆμα ἄλλου ὁμοίου, δύο αἰχμηροὶ ὀδόντες ζώου, τεμάχια ἐρυθροῦ ἐπιχρίσματος καὶ μικρὸν τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ. Τὰ ὅστρακα εἰς τὴν ὑψηλότεραν ἀμέσως πρὸ τῶν ἀποθετῶν ἐπίχωσιν ἦσαν ΜΜ ΙΙΒ - ΥΜ ΙΑ. Εἰς ταύτην περισυνελέγησαν καὶ τεμάχια λιθίνου διαβεβρωμένου σκεύους. Οἱ δύο ἀποθέται συνείχοντο πρὸς ἀλλήλους, διαχωριζόμενοι ὑπὸ διαφράγματος· ὁ ἐσωτερικὸς χῶρος ἦτο τραπεζοειδῆς, τοῦ δυτικοῦ ἀποκλίνων πρὸς τὸ τριγωνικόν. Εἰς τὸν ἀνατολικὸν ἀποθέτην διεσφύζετο μέρος τῆς δι' ὀρθίων πλακῶν ἐσωτερικῆς ἐπενδύσεως. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῶν ἀποθετῶν τὰ ὅστρακα ἦσαν σαφῶς ΜΜ ΙΙΒ - ΥΜ ΙΑ καὶ εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον ἀνῆκε τὸ περιεχόμενόν των, τὸ ὁποῖον δὲν ἐφαίνετο ὅλως ἀδιατάρακτον, ἀφοῦ ὠρισμένα σκεύη ἦσαν ἐλλιπῆ, διεσπασμένα, ἀνεστραμμένα ἢ συμπίεσμένα πρὸς τὴν μίαν πλευράν, ὥς εἰς τὸν ἀποθέτην Β πρὸς τὴν ΝΑ. πλευράν. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ Α προῆλθον τμῆμα σφαιρικοῦ λιθίνου τριπτῆρος, τεμάχιον παχέος λιθίνου σκεύους, τμῆμα δισκοειδοῦς ὑφαντικοῦ βάρους καὶ ὀδόντες βοοειδοῦς· εἰς τὸ βαθύτερον στρώμα περισυνε-

λέγη τεμάχιον τῆς χυτῆς σπογγώδους μάζης καὶ κατὰ τὸν πυθμένα βῶλος κισήρεως. Ἡ μία πλευρὰ τοῦ ἀποθέτου τούτου ἦτο ἐκ χαλικοῦ ψαμμολίθου. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ Β περισυνελέγη λεπτὸν χαλκοῦν ἄγκιστρον. Οἱ πυθμένες ἦσαν ἐπιμελῶς πλακόστρωτοι, εἰς μεγαλύτερον βάθος 1.55 ὁ τοῦ Α, εἰς βάθος 0.85 μ. ὁ τοῦ Β.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀποθέτου Α ἦτο: Ἄνω τμήμα εὐμεγέθους πρόχου, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει κωνικῶς πρὸς τὰ κάτω μειουμένη βάσις, τμήματα τοῦ χείλους κωνικοῦ λοπαδοειδοῦς σκεύους, ἀμφικωνικὸν ὑποκρατηρίδιον, κύπελλά τινα, κατὰ τὸ πλεῖστον ἄωτα κωνικά, λεπτότερον τῆς πρόχου ἀγγεῖον μέσου μεγέθους καὶ φυσικὸς τρίτων. Τὸ περιεχόμενον τοῦ Β ἦτο: τμήμα εὐμεγέθους ἀγγείου, ἴσως πρόχου, τμήμα μικροτέρου σκεύους ἐκ κεραμόχρου πηλοῦ, βάσις ἀγγείου εἰς τεμάχια, ἐλλιπὲς ἰδιόσχημον σκεῦος ἐκ λευκάζοντος λίθου, τμήμα ὀλμοειδοῦς ἀβαθοῦς σκεύους ἐπίσης ἐκ λευκάζοντος λίθου, τριπτῆρ κυλινδρικός ἐξ ὁμοίου λίθου, κωνικά τινα κύπελλα καὶ δύο φυσικοὶ τρίτωνες, τῶν ὁποίων ὁ εἰς ἐλλιπής. Ἡ παρουσία τῶν τριτῶνων ἀποτελεῖ ἔνδειξιν ὅτι οἱ ἀποθέται ἀνήκον εἰς ἱερὸν καὶ ὑπὲρ τῆς αὐτῆς ἐκδοχῆς εἶναι ὅτι ἐκ τοῦ ΝΑ. τοῖχου τοῦ ἀποθέτου Β προῆλθε μικρὸν πήλινον ζῳῖδιον, ἴσως ἐπίθημα τελετουργικοῦ σκεύους. Ἡ παρουσία ἄλλως καὶ ἄλλων τελετουργικῶν σκευῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ἀποθετῶν καὶ ἡ γειτνίασις τοῦ βράχου μετὰ τὸν ἀποθέτην τῶν ἀγγείων τὴν καθιστᾷ ἔτι πιθανωτέραν.

Οἱ τοῖχοι τῶν κτηρίων, οἵτινες εἰσχωροῦν βαθέως εἰς τὴν ἐπίχωσιν ὑπὸ τὸν ἀντρεισματικὸν τοῖχον τοῦ ἀνωτάτου ἰσοπέδου, πιθανῶς ἀνήκουν εἰς ἓν οἰκοδομικὸν συγκρότημα, ἐκτεινόμενον ἀμέσως ΝΑ. τοῦ ὑπαιθρίου ἱεροῦ μετὰ τοὺς ἀποθέτας. Διακρίνονται τρεῖς τοῖχοι, ὅχι ἀκριβῶς παράλληλοι, κατευθυνόμενοι ἐκ ΝΔ. πρὸς ΒΑ. Τούτων οἱ δύο πρῶτοι συνέχονται μετὰ τμήματα δύο δωματίων πρὸς ΝΔ., τῶν ὁποίων οἱ τοῖχοι ἐν μέρει μόνον διεσώθησαν. Ἀμέσως νοτιώτερον ἐξετείνοντο ἄλλα δωμάτια, τῶν ὁποίων ἐν διεσώθη σχεδὸν ὁλόκληρον ἀμέσως ἄνω τῆς ἀντιστηριζούσης κρηπίδος εἰς τὴν διακλάδωσιν τῆς ὁδοῦ, σχεδὸν κατέναντι τοῦ προθαλάμου Ε Χ. Τὸ δάπεδον τούτου ἐκ χαλικοασβέστου διεσώθη σχετικῶς καλῶς. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ περισυνελέγησαν μέλαν ἡμισφαιρικὸν λοπάδιον μετὰ δισκοειδῆ βάσιν, πλακοειδὲς τριβεῖον καὶ κωνοειδὲς τριπτῆρ. Δύο τεμάχια πίθων μετὰ διακόσμησιν σχοινίων μετὰ διασταυρουμένας εἰς δικτυωτὸν ἐντομὰς περισυνελέγησαν κάτω τοῦ ἐπιπέδου, εἰς τὸ σημεῖον ἔνθα ἐξηφανίσθη ὁ ΝΔ. τοῖχος. Ἐν συνεχείᾳ τοῦ βορείου τοῖχου ἐξετείνετο τοῖχος ἄλλου πρὸς Ἀνατολὰς χώρου, ἐπικοινωνοῦντος μετὰ τὰ βορειότερον κείμενα διαμερίσματα μετὰ θύραν ἔχουσαν μικρὸν μονόλιθον κατώφλιον. Ἰσως πρὸς τὴν εἴσοδον ταύτην ἀνήρχετο ἡ ἐπικλινὴς ἀνάβασις ἐκ τῆς διακλαδώσεως τῆς ὁδοῦ.

Τὸ κύριον ἀνακαλυφθὲν δωμάτιον, κατὰ τὴν ρίζαν τοῦ εἰς ὑψηλότεραν στάθμην ἀναφανέντος κτηρίου, πρὸ τοῦ τοῖχου τοῦ ὁμοίου ἀνεφάνη χαμηλότερα

κρηπίς, ἦτο εὐρύχωρον τετραγωνικόν, ὡς φαίνεται, διαμέρισμα, μὲ κίονα στηρίξεως κατὰ τὸ μέσον (πίν. 271β). Τὸ βόρειον τμήμα τούτου εἰσχωρεῖ ὑπὸ τὸ μεταγενέστερον κτήριο καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐρευνηθῇ. Τὸ δάπεδόν του διατηρεῖται εἰς πολλὰ σημεῖα, συγκείμενον ἐκ χαλικάσβεστου. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς κρηπίδος περισυνελέγησαν διαπλατυνομένη μύξα λύχνου χαρακτηριστικοῦ MM ΠΙΒ - ΥΜ ΙΑ σχήματος, ἡμισυ κυβικοῦ ὑφαντικοῦ βάρους καὶ δισκοειδῆς βάσις καμαραῖκοῦ κυπέλλου. Ἐκ τῆς πρὸς τὴν ρίζαν ἐπιχώσεως συνελέγησαν κυλινδροειδῆς τεμάχιον κονιάματος, ἴσως ἐκ ζεύγους διπλῶν κεράτων, θαλάσσιοι κοχλῖαι, τεμάχιον ὀστοῦ, πρισματικὸν ρίνισμα στεατίτου, πυρὴν πυριτολίθου, τεμάχιον ὀψιανοῦ, ἀνθρώπινος ὁδὸς καὶ πηλὴν δισκοειδῆς βάσις ἀγγείου. Ἐκ τῆς κατωτέρας ἐπιχώσεως τοῦ δωματίου προῆλθον πρόσθιον τμήμα μικροῦ πηλίνου ζωδίου, τεμάχιον κυρτοῦ κονιάματος, ἴσως ἐκ ποδὸς τριποδικῆς τραπέζης προσφορῶν, δισκοειδῆς ὑφαντικὸν βάρος καὶ τεμάχιον τῆς γνωστῆς χυτῆς σπογγώδους μάζης. Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν ἄνοιγμα ἐπικοινωνίας μὲ τὸ γειτονικὸν τετραγωνικὸν δωμάτιον ἀνεφάνη ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἐκτὸς θέσεως βάσις κίονος ὅχι ἐπιμελοῦς λαξεύσεως καὶ ἀμέσως νοτίως ταύτης πηλὴν λεκάνη μὲ τοξοειδεῖς ἐπὶ τῶν χειλέων λαβάς. Ὡραῖος κρύσταλλος ὀρείας κρυστάλλου μὲ κανονικὰς πρισματικὰς ἀπολήξεις ἀνευρέθη εἰς χαμηλὴν ἐπίχωσιν ἐκεῖ πλησίον. Σχεδὸν ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἀνευρέθη μικκύλον κομψὸν ἀγγεῖδιον μὲ πρόχυσιν καὶ διαμπερῇ λαβῇ, ἴσως ἀνήκον εἰς συνεζευγμένον τύπον. Τοῦ ΝΔ. τοίχου ἐσώθη μόνον τὸ θεμέλιον καὶ ἐπ' ἀριστερὰ τὸ σχετικῶς εὐμέγεθες κατώφλιον. Ὁρισμέναι πλάκες εἰς σειρὰν κατὰ τὴν πρὸς ΝΑ. προέκτασιν τοῦ θεμελίου μαρτυροῦν ἴσως ὑπαρξίν ἀγνώστου ἐγκαταστάσεως πρὸς τὴν γωνίαν. Τὸ πρᾶγμα ὅμως χρειάζεται συμπληρωματικὴν διερεύνησιν. Ὁ βράχος κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην εὐρίσκεται σχεδὸν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Ἰσως πρὸς τὰ ΒΑ. τὸ δωμάτιον ἐξετείνετο μέχρι τῆς γραμμῆς τοῦ ἀναφανέντος πρὸς τὰ ἐκεῖ κτηρίου, ὅποτε δὲν θὰ ἀπεκλείετο νὰ ἦσαν ἀμφότερα σύγχρονα, τοῦ δευτέρου εὐρισκομένου εἰς ὑψηλότερον ἰσόπεδον. Πρὸς τὸν ΝΑ. τοῖχον, πέραν τοῦ ἀνοίγματος, ἀνεφάνη ἐγκατάστασις μὲ κυκλωτερές χαμηλὸν κρηπίδωμα, μὲ βαθύτερον σκάμμα πρὸς τὴν ΒΑ. πλευράν. Τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι ἐστία. Ἐκ τῆς ἐκεῖ ἐπιχώσεως προῆλθεν ἄωτον κωνικὸν κύπελλον. Παρὰ τὴν ἐκτὸς θέσεως βάσιν, ἥτις ἐστηρίζετο εἰς τὸ χῶμα καὶ διὰ τοῦτο ἐνδεχομένως εἶχε καταπέσει ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου, ἴσως οὔσα τοποθετημένη κατὰ τὸ κέντρον τοῦ δωματίου ἀντιστοίχως πρὸς τὸν κάτω κίονα, περισυνελέγησαν πυρῆνες ἐλαιῶν μὲ μικκύλον ἡμισφαιρικὸν λοπάδιον, ὡς ἐπίσης τμήμα πυθμένος πυριατηρίου μὲ κολλύρια καὶ ἀνάγλυφον δισκίον μὲ ἐξάρματα δίκην ρόδακος. Πρὸς τὴν ΒΔ. πλευράν τοῦ δωματίου ἐσχηματίζετο μικρὸν μᾶλλον τραπεζοειδοῦς σχήματος περίφραγμα, κτιστὸν διὰ λίθων, μὲ ἄνοιγμα πρὸς τὰ ΝΑ. καὶ μὲ ἐσωτερικὴν στρῶσιν πλακῶν. Ἡ κατασκευὴ ἦτο λίαν πρόχειρος καὶ φαίνεται ὅτι προσετέθη ἐκ τῶν ὑστέρων, δι' οἵ-

κιακὴν τινα χρῆσιν, ὥς εἰς τὸ δωμάτιον Β τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου καὶ εἰς τὸ Ζ τοῦ Βορειοδυτικοῦ. Ἐκ τοῦ στρώματος τοῦ δαπέδου περισυνελέγησαν πλὴν τῆς λεκάνης δύο τμήματα, ἄνω καὶ κάτω, πρόχων, τμήμα ἀώτου κυαθίου, ἀθურματικὸν λοπάδιον ἢ κοχλιάριον καὶ παρὰ τὴν ἐστίαν, ὑπὸ τὴν κρηπίδα, τμήμα χείλους πίθου ἀνοικτοῦ τύπου (jar). Διὰ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀνοίγματος τὸ τιον μὲ τὸν κίονα ἐπεκοινώνει μὲ σχετικῶς μικρόν, τετραγωνικὸν ἴσως, δω-
 δωμάτιον — ἡ ΝΑ. αὐτοῦ πλευρὰ δὲν ἀπεκαλύφθη εἰσέτι —, τὸ ὁποῖον εὐρί-
 σκετο ἀκριβῶς εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἐπικάθεται ἡ ἰσχυρὰ
 δυτικὴ γωνία τῆς Οἰκίας Γ, τῆς ἀνασκαφείσης ὑπὸ τοῦ Hogarth. Εἰς τὴν ΒΑ.
 πλευράν του, πλησίον τῆς Β. γωνίας, μικρὰ θύρα μὲ κατώφλιον καὶ μίαν βαθμί-
 δα ἀνόδου ἔφερεν εἰς τὴν κρηπίδα τοῦ βράχου, ἐφ' ἧς ἐθεμελιώθη τὸ ἰσχυρὸν
 οἰκοδόμημα. Πρὸς τὰ ἐκεῖ ἐμορφοῦτο χαλικιωτὸν δάπεδον, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχε
 χῶρος διὰ σχηματισμὸν δωματίου, μικρῶν ἔστω διαστάσεων. Ἀγνωστον
 παραμένει ὅθεν τοῦ ἔφερεν ἡ εἴσοδος αὕτη. Εἰς τὸ μικρὸν δωμάτιον οὐδὲν ἀνεί-
 ρεθη, πλὴν δύο τεμαχίων ὀψιανοῦ, ὀδόντος ζώου καὶ τμήματος παλαιονα-
 κτορικοῦ ἄγγειου.

ΤΥΧΑΙΑ
ΕΓΓΡΗΜΑΤΑ

Κατὰ τὴν διάλυσιν τῶν λιθοσωρῶν περισυνελέγησαν διά-
 φορα ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀπορριφθῇ ἐντὸς αὐτῶν
 ὑπὸ τῶν καλλιεργητῶν ὡς ἄχρηστον ὕλικόν: λίθινοι τριπτῆρες ποικίλων σχημά-
 των, τμήμα λιθίνου ὀλμοειδοῦς σκεύους, ἄλλα τεμάχια λιθίνων ἀγγείων, πυ-
 ρῆνες καὶ μαχαιρίδια ὀψιανοῦ, ὅστ' αὖ καὶ ὀδόντες ζώων, ὡς κάπρου κλπ. Ὑπὸ
 τοῦ Ν. Καραντώνη παρεδόθησαν ὁμοίως, ἐκ τῶν λιθοσωρῶν καὶ τῶν χωμάτων
 περισυλλεγέντα, τμήμα κεραμίδος μὲ χαρακτὸν σημεῖον τριαίνης — ἐκ τῆς
 περιοχῆς τῆς Οἰκίας Α - Β τοῦ Hogarth —, μικρὰ πηλίνη προχοῖσκη — ἐκ
 τῆς περιοχῆς τῆς ὑφ' ἡμῶν ἀνασκαφείσης ἐπὶ τοῦ ΝΔ. λόφου Οἰκίας Δ —,
 τμήμα ἀνοικτοῦ λιθίνου σκεύους διαβρωθέντος ὑπὸ τῆς θαλάσσης — ἐκ τῶν
 εἰς τὴν παραλίαν ἀποκομισθέντων χωμάτων τῆς ἀνασκαφῆς.

ΑΥΤΟΨΙΑΙ ΚΤΗΡΙΩΝ
ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ
ΖΑΚΡΟΥ

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ
 διενεργηθῇ αὐτοψία εἰς σημαντικὰς δι' ἐμφανῆ μινωϊκὰ
 ἢ ἑλληνικὰ κτήρια περιοχάς. Οὕτω εἰς θέσιν Ἀσπρες
 Πλάκας εἰς ὕψωμα κατὰ τὴν εἴσοδον πρὸς τὴν Φάραγγα τῶν Νεκρῶν, ὅχι
 μακρὰν τῆς κατερχομένης πρὸς Κάτω Ζάκρον ἀμαξιτῆς ὁδοῦ, ἐξετάσθησαν τὰ
 λείψανα ἐκτεταμένου μινωικοῦ κτηρίου, μορφῆς ἀγροικίας. Διακρίνονται οἱ
 ἰσχυροὶ τοῖχοι τῶν πρὸς Ἀνατολὰς καὶ Νότον προσόψεων, ἐνιαχοῦ βαίνον-
 τες κατὰ προεξεχούσας γωνίας. Κυρία ἦτο ἡ ἀνατολικὴ πρόσοψις, ἔχουσα κατὰ
 τὸ κέντρον ἰσχυρὰν θύραν, εἰς τὴν ὁποίαν διατηροῦνται κατὰ χώραν οἱ
 μεγάλοι ἐπιμήκεις λίθοι τῶν παραστάδων, βαίνοντες ἐπὶ ἰσχυροῦ κατωφλίου.
 οἱ δύο ἄλλοι ἐπιμήκεις λίθοι τῶν παραστάδων καὶ τὸ ὑπέρθυρον κατέπεσαν ἐπὶ

τόπου. Πλησίον εἶναι ἡ εἰσέχουσα γωνία, ἐνῶ ἄλλη ἰσχυροτέρα γωνία δημιουργεῖται κατὰ τὴν νοτίαν πλευράν, ἡ ὁποία εἶναι ὠκοδομημένη με ὀγκώδεις λίθους. Ἀσαφεῖς παραμένουν αἱ δύο ἄλλαι πλευραί, τῶν ὁποίων οἱ λίθοι καλύπτονται ὑπὸ ἐπιχώσεων ἢ πυκνῶν θάμνων. Πολλὰ ἐσωτερικὰ διαχωρίσματα διακρίνονται ὥστε νὰ εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ἀγροικία ἦτο πολυδώματος. Ἡ ἔκτασίς της εἶναι μεγάλη, ἴσως μεγαλύτερα τῆς παρὰ τὴν Ἀνω Ζάκρον ἀγροικίας εἰς θέσιν «τοῦ Κούκου τὸ κεφάλι». Τὰ ὄστρακα εἶναι σαφῶς μινωικά.

Εἰς τὸ κατέναντι ὕψωμα, δεσπόζον τῆς διερχομένης ἐκεῖσε ὁδοῦ, ἦσαν τὰ λατομεῖα ἀσβεστολίθου, ὅπου εἶναι σαφῆ τὰ ἔχνη τῆς κατὰ τοὺς μινωικοὺς χρόνους γενομένης ἐργασίας λατομήσεως. Ὅχι μακράν, εἰς τὸ διάσελλον, εἶναι ἐμφανῆ τὰ λείψανα μινωικοῦ οἰκήματος με 3 ἢ 4 διαμερίσματα. Ἰσως πρόκειται περὶ μινωικοῦ ὀστεοφυλακείου. Ὁ προσωρινὸς φύλαξ Ν. Καραντώνης ἐβεβαίωσεν ὅτι ὀλόκληρος σειρὰ παρομοίων κτηρίων ὑπάρχει εἰς τὴν ἐν συνεχείᾳ κορυφογραμμῇ. Ὀλίγα χιλιόμετρα νοτιώτερον, εἰς περιοχὴν δεσπόζουσαν τῆς κλιτύος Πεζοῦλες, ἐνθα ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τὸ ἔτος 1967 τὰ προανακτορικὰ ταφικὰ περιφράγματα, ὑπάρχουν κυκλικοὶ σωροὶ λίθων, οἱ ὅποιοι δὲν ἀποκλείεται νὰ καλύπτουν ἀνάλογα ταφικὰ κτήρια.

Ἀμέσως ΒΔ. τοῦ χωρίου Ἐπάνω Ζάκρος, εἰς θέσιν Τσιτσινάρου Ρίζες, εἰς σχηματιζόμενα ἄνδρα τῆς κλιτύος ὕψωματος γειτονικοῦ τῶν πηγῶν τοῦ ὕδατος, ἐγένετο αὐτοψία εἰς ἄλλα ἱκανῆς ἐκτάσεως μινωικὰ κτήρια, τὰ ὁποῖα δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀποτελοῦν ἐν μόνον κύριον συγκρότημα, ἀνάλογον πρὸς τὰς ἄλλας δύο ἀγροικίας. Παρὰ τὴν ἐπὶ τόπου κατὰ διαφόρους ἐποχάς, ἀλλὰ καὶ εἰς προσφάτους καλλιεργητικὰς ἐργασίας, γενομένης καταστροφῆς φαίνεται ὅτι τὰ κτήρια διατηροῦνται εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν. Διακρίνεται μία ἰσχυρὰ γωνία καὶ πολλοὶ διασταυρούμενοι τοῖχοι. Μέρος τοῦ κτηρίου παρεσύρθη ἀναμφιβόλως πρὸς τὴν κλιτύν. Ἀλλὰ τμήματα ἐκαλύφθησαν δι' ἐπιχώσεων γενομένων πρὸς καλλιέργειαν καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τὰ ἐρείπια ἐγένοντο δυσδιάκριτα ὑπὸ τὴν πυκνὴν βλάστησιν. Τὰ ἐπὶ τόπου ὄστρακα εἶναι μινωικά.

Τέλος διὰ μηχανοκινήτου μεγάλης λέμβου ἐγένετο ἐπίσκεψις εἰς τὸν ὄρμον Καροῦμες — τὰς ἀρχαίας Καρύμας, κατὰ τὴν γνωστὴν ἐπιγραφὴν τῆς Ἰτάνου —, ἐνθα ἐπὶ χαμηλῶν ὕψωμάτων ἐγένετο ἐπίσκεψις ποικίλων ἐρειπίων ἐν μέρει ἐλληνορρωμαϊκῶν χρόνων, ἐν μέρει μινωικῶν, ὅχι ὅμως καλῶς διατηρημένων, λόγῳ τῶν κατὰ καιροὺς ἀναμοχλεύσεων, τῆς ἀφαιρέσεως οἰκοδομικοῦ ὕλικου καὶ τῶν διαβρώσεων. Ὁ ὄρμος τῶν Καρούμων, νοτίως τοῦ ἀκρωτηρίου Πλάχα, εἶναι ἀσφαλέστερος τοῦ ἀνοικτοῦ ὄρμου τοῦ Παλαικάστρου, ὀλιγώτερον ὅμως προφυλαχμένος τοῦ βαθυτέρου καὶ προστατευομένου ὑπὸ ἐξεχόντων μικρῶν ἀκρωτηρίων ὄρμου τῆς Κάτω Ζάκρου.

Διὰ πιστώσεως 20.000 δραχμῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐξετελέσθησαν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος αἱ ἀκόλουθοι ἐργασίαι σκαφικῶν ἐρευνῶν καὶ περισυλλογῆς ἀρχαιοτήτων τῆς Κ' Περιφερείας.

Ἀνεσκάφη τάφος ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὁχθῆς τοῦ Κ α ι ρ ά τ ο υ (Κατσαμπᾶ) ἐπισημανθεὶς διὰ τῆς παρατηρήσεως κοιλότητος τοῦ ἐδάφους, ἣτις ἐσχηματίσθη ἐκ τῆς καταρρεύσεως τῆς ὀροφῆς τοῦ λελαξευμένου εἰς τὸν μαλακὸν βράχον θαλάμου. Τούτου ἐκρίθη ἐπείγουσα ἡ ἀνασκαφή, λόγῳ τοῦ ὑφισταμένου κινδύνου οἰκοδομήσεως τοῦ χώρου. Τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου εὐρίσκεται εἰς βάθος 5.30 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ὁ δὲ θάλαμος εἶναι περίπου ὀρθογώνιος, ἀλλὰ μὲ ἀνίσους πλευράς, καὶ τὴν νοτίαν ἐξ αὐτῶν (μήκους 2.95 μ. ἔναντι 4.10 μ. τῆς ἀνατολικῆς) ἐλαφρῶς κυρτήν. Ἡ εἴσοδος εἶναι ἐκ Δυσμῶν καὶ ἔχει πλάτος 0.94 μ., ἐκλείετο δὲ διὰ φράγματος λίθων σωζομένου μέχρι ὕψους 1.10 μ. Αἱ πλευραὶ τῆς εἰσόδου σώζονται μέχρι ὕψους 2.35 μ. Ὁ δρόμος δὲν ἀνεσκάφη. Ὁ θάλαμος ἦτο σεσυλημένος ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, ὡς κατεδείχθη ἐκ τῆς ἀνευρέσεως ὀστράκων μελαμβραφῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος. Περισυνελέγησαν ὅμως ἀντικείμενά τινα ἥτοι τρίωτος ἀνακτορικὸς ἀμφορεὺς μὲ διακόσμησιν ἀνθέων παπύρου, ὧν τινα ἀνεστραμμένα (πίν. 272α), ψευδόστομος ἀμφορεὺς, δύο κύλικες δίωτοι, δύο κύλικες μόνωτοι, λεκανίδιον μὲ δύο ὀριζοντίας λαβὰς καὶ δύο ἄωτα κύπελλα. Τὰ μικρὰ ἐκ τῶν ἀγγείων ἀπετέλουν ὁμάδα («in situ») κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ θαλάμου, ἐνῶ ὁ τρίωτος ἀμφορεὺς καὶ ὁ ψευδόστομος ἦσαν εἰς τεμάχια κατεσπαρμένα κατὰ τὸ βόρειον καὶ τὸ δυτικὸν κυρίως τμήμα. Ἀνευρέθησαν ἐπίσης ὀδόντες τινὲς ἀγριοχοίρου ἐξ ἐπενδύσεως κράνους τοῦ γνωστοῦ μυκηναϊκοῦ τύπου, λίθινον ἀντικείμενον ἐπενδεδυμένον διὰ φύλλου χρυσοῦ (ἔλκον 8 γραμμ.), ψῆφος ἐξ ἀμεθύστου καὶ ἑτέρα ἐκ χλωρίτου λίθου, ἀργυρᾶ σφενδόνη δακτυλίου, τρία τμήματα χρυσῶν ἐλασμάτων, ὧν ἓν σώζει ἔκτυπον διακόσμησιν δικτυωτοῦ, λαβὴ χαλκοῦ ἐγχειριδίου, τμήματα χαλκοῦ σκεύους μὲ ἥλους καὶ εἰς ἀστράγαλος. Φαίνεται ὅτι ὁ τάφος περιεῖχε μόνον ἓνα νεκρὸν, ὅστις ἔκειτο κατὰ τὸ μέσον τοῦ θαλάμου, ὅπου παρετηρήθησαν ὅσῃ τινα διαλελυμένα καὶ καστανὴ ὕλη, πιθανῶς ἐκ ξύλων φορείου, σώζουσα καὶ ἔχνη κυανῆς χρώσεως. Ἡ κεραμικὴ ἀποτελεῖ ἐνδιαφέρον σύνολον ἀνῆκον εἰς τοὺς ΥΜ ΠΙΑ χρόνους, ὡς δεικνύει κυρίως ὁ τύπος καὶ ἡ διακόσμησις τοῦ τριώτου ἀγγείου.

Ἐξ Ἀ γ ί ο υ Μ ύ ρ ω ν ο ς (θέσεως Βούση) περισυνελέγησαν καὶ πάλιν ἐφέτος ταφικοὶ πίθοι καὶ λάρνακες τῆς αὐτόθι μινωικῆς νεκροπόλεως. Τὰ περισυλλεγένητα ἀγγεῖα εἶναι ἐνδιαφέροντα, διότι ἀνήκουν εἰς τὴν προανακτορικὴν περίοδον καὶ διαφωτίζουν τὴν χρονικὴν διάρκειαν τῶν ταφῶν καὶ τοῦ οἰκισμοῦ. Σημαντικοὶ εἶναι δύο ταφικοὶ πίθοι μετὰ γεφυρωτῆς προχύσεως (εἷς ἐξ αὐτῶν μετὰ διακόσμησιν ἀναγλύφων σχοινίων καὶ καταλειβάδων), πρόχοι μετὰ ἀποκεκομμένον στόμιον», πλαστικὸν «ὀφθαλμὸν» καὶ ἀποφύσεις κατὰ τὸ μέσον τῆς σχεδὸν τροπιδωτῆς γάστρας, μετὰ ἀμαυράν, καστάνην διακόσμησιν ταινιῶν ἢ καταλειβάδων (πίν. 272β), κύπελλα μετὰ δισκοειδῆ βάσιν ὁμοιάζοντα πρὸς τὰ ΠΜ Π τοῦ ρυθμοῦ Βασιλικῆς, ἀλλὰ μετὰ ἀμαυρὸν ἐπίχρισμα, καὶ τινὰ ἀγγεῖα μικρογραφικὰ, ἀναθηματικὰ ἤτοι κυπελλίδια καὶ λοπάδια καὶ εἷς ἀμφορίσκος μετὰ ὀριζοντίας λαβάς κατὰ τὸ μέσον τῆς γάστρας, κυρίως δὲ ἐν ἀνθρωπόμορφον ἀγγεῖον εἰς σχῆμα γυναικὸς φερούσης διὰ τῆς ἀριστερᾶς πρόχουν (πίν. 273α), τοῦ τύπου τοῦ δείγματος ἐκ Κουμάσας (ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ, Vaulted Tombs, πίν. XIX 4993). Δύο ἀγγεῖα ἐξ ὀφείτου λίθου μικρά (ἐν τροπιδωτὸν καὶ ἐν κυλινδρικὸν) ἀνευρέθησαν ἐπίσης ὡς καὶ τρία κρανία. Πρόκειται περὶ ὁμοιογενοῦς ομάδος, ἥτις ἀνήκει εἰς τὴν μεταβατικὴν φάσιν μετὰξὺ ΠΜ Π καὶ ΜΜ ΙΑ χαρακτηριζομένη καὶ ὡς ΠΜ ΙΙΙ.

Ἐξ Ἀ ρ κ ά δ ω ν (Ἀφρατὶ) περισυνελέγησαν διὰ τῆς ἐπιμελητρίας δίδος Λεμπέση πολλὰ ἀγγεῖα καὶ τινες λύχνοι ὀψίμων ἀρχαϊκῶν χρόνων ἐκ τοῦ χώρου τῶν οἰκιῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως.

ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀνεσκάφη κτιστὸς ὀρθογώνιος καμαροσκέπαστος τάφος ρωμαϊκῶν χρόνων εἰς Γ ό ρ τ υ ν α. Ὁ τάφος ἔχει διαστάσεις 2.85×2.10 μ. καὶ ὕψος 0.98 μ. Ὁ θόλος σχηματίζεται διὰ καλῶς πελεκητῶν ὀγκολίθων, οἱ δὲ τοῖχοι καλύπτονται δι' ἀλαβαστρίνων πλακῶν. Ἡ εἴσοδος εἶναι κατὰ τὴν δυτικὴν πλευράν, αἱ δὲ ἄλλαι τρεῖς ἔχουν κόγχας. Ἐκ τοῦ τάφου περισυνελέγησαν ἀγγεῖα τινὰ καὶ λύχνοι τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος.

Ἡ αὐτὴ ἐπιμελήτρια περισυνέλεξεν ἐκ Ν ι π η δ η τ ο ῦ (θέσεως Σταυρωμένος) ἐπιτύμβιον στήλην ὕψους 1.013 μ. ρωμαϊκῶν χρόνων 2ου ἢ 3ου αἰῶνος μ.Χ. (πίν. 274β) μετ' ἐπιγραφῆς:

Κοσοῦτις
Φορτουνάτ
α τῇ ἰδία γυν
αικὶ μνήμη
ς χάριν

Ἡ στήλη ἔχει καὶ χαρακτὰς ἀτέχνους παραστάσεις πυξίδος, καλάρου, κατόπτρου καὶ κτενίου ὡς καὶ διακοσμητικὰ φύλλα κισσοῦ.

Παρὰ τὰς Μ ο ί ρ α ς Καινουργίου εἰς θέσιν Τάχερη ΒΑ. τοῦ χωρίου ἐξηρευνήθη ἀνακαλυφθεὶς κατὰ τύχην ἀποθέτης ἐλληνιστικοῦ ἱεροῦ τοῦ 3ου π.Χ.

αἰῶνος, ἀποδώσας τμήματα πηλίνων πολυφώτων, ἀγγείων καὶ εἰδωλίων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἀξιολογώτερον παριστᾷ γυναῖκα ὀρθίαν ἐνδεδυμένην, φέρουσαν ὑψηλὸν πόλον καὶ κρατοῦσαν διὰ τῶν χειρῶν χοιρίδιον. Τὰ εὐρήματα ὁμοιάζουν πολὺ πρὸς τὰ ἀνακαλυφθέντα τὸ 1909 ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ Χατζιδάκη παρὰ τὴν Γόρτυνα, τὰ ὁποῖα, ὡς πιστεύεται, ἀνήκουν εἰς ἀποθέτην ἱεροῦ τῆς Δήμητρος.

Εἰς Μάταλα ἠρευνήθη σεσυλημένος λαξευτὸς τάφος ρωμαϊκῶν χρόνων. Οὗτος οὐδὲν ἀπέδωκεν. Ἐκ δύο ἄλλων τάφων περισυνελέγησαν λύχνοι γνωστῶν τύπων τοῦ 1ου καὶ τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος.

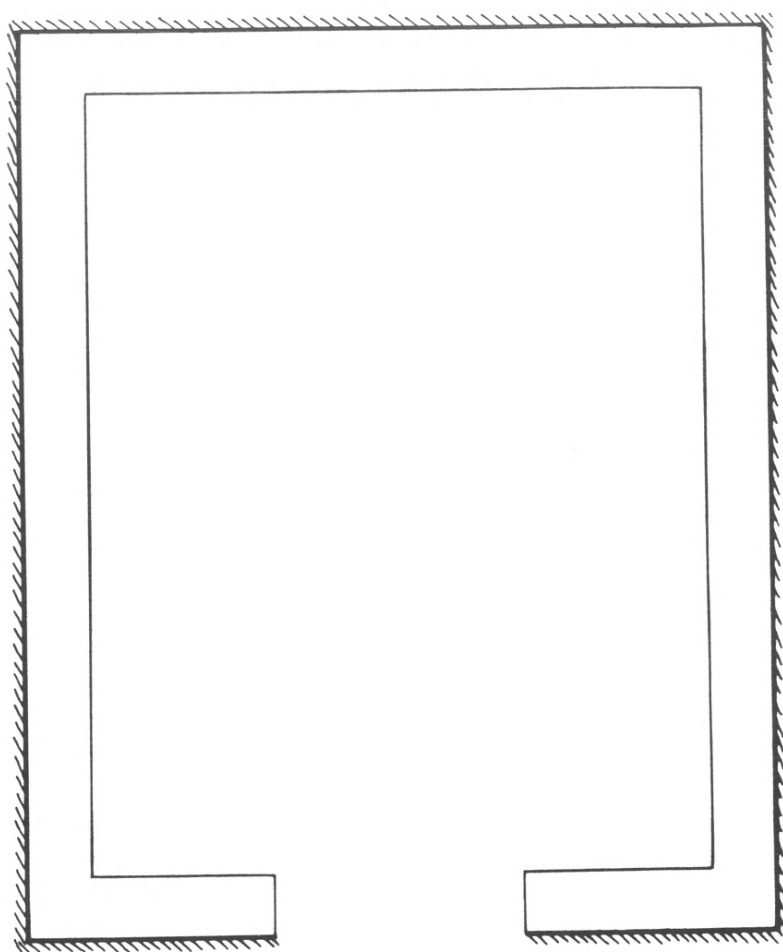
Ἐκ Χερσονήσου περισυνελέγη μικρὸς κορμὸς Ἀφροδίτης ἐκ μαρμάρου, ρωμαϊκῶν χρόνων, ὕψους 0.43, καὶ τινὰ τμήματα δευτερευόντων ἄλλων γλυπτῶν.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

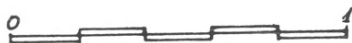
ΑΓΙΟΙ Διὰ πιστώσεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διηρυνήθη ρω-
ΔΕΚΑ μαϊκὸς τάφος εἰς Ἀγίους Δέκα Μεσαρᾶς, ἀνακαλυφθεὶς κατὰ τὰς
ἐργασίας τοποθετήσεως καλωδίων τοῦ ΟΤΕ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Ἀγίων
Δέκα πρὸς τὸ χωρίον Βαγιωνιά καὶ ἀκριβέστερον εἰς τὸ σημεῖον μεταξὺ τῶν
οἰκιῶν Γεωργίου Ἀριστοτέλους Δαριβιανάκη καὶ Ἐλευθερίου Παναγάκη. Ἀρ-
χικῶς ἀνεφάνη τμημα τῆς κλειδὸς τῆς λιθοκτίστου καμαροσκεποῦς στέγης
τοῦ τάφου, τῆς ὁποίας ἀφηρέθη πλίνθος διὰ τὴν διερεύνησίν του (πίν. 274α).
Ἡ ὁλοκλήρωσις τῆς ἐρεῦνης τοῦ τάφου δὲν κατέστη δυνατή, περιορισθεῖσα
εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς γενικῆς μορφῆς τοῦ ἐσωτερικοῦ του μόνον, καθ' ὅτι
παλαιὸς παρακείμενος κατεστραμμένος βόθρος ἀποχετεύσεως ἔχει κατακλύ-
σει τὴν πέριξ τούτου περιοχὴν καὶ εἰσχωρήσας ἐντὸς τοῦ τάφου ἔχει προκα-
λέσει ζημίαν.

Ἡ κάτοψις τοῦ τάφου εἶναι ὀρθογωνίου σχήματος, διαστάσεων 2.75×2.20 μ.,
μὲ προσανατολισμὸν ἀπὸ Ἀντολῶν πρὸς Δυσμᾶς (σχέδιον εἰκ. 1). Τὸ ἀρχικόν
του δάπεδον — καὶ ὡς ἐκ τούτου τὸ ὕψος του — καθωρίσθη συμπερασματικῶς
μόνον, λόγῳ τῆς συνεχοῦς ἀναβρύσεως ἀκαθάρτων ὑδάτων κατὰ τὴν εἰς βάθος
ἐρευναν. Ἡ παρουσία πλακοειδοῦς λιθοταϊνίας, ὕψους 10 ἐκ. καὶ πλάτους
19 ἐκ., ἡ ὁποία περιθέει καὶ τὰς τέσσαρας πλευρὰς τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου
εἰς βάθος 2.37 μ. ἀπὸ τῆς κλειδὸς τῆς ὀροφῆς, δίδει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα
τὸ ἀρχικὸν δάπεδον. Ἀπὸ τὴν εἰς βάθος ἐρευναν εἰς ἓν σημεῖον τοῦ δαπέδου
διεπιστώθη ὅτι δὲν ὑπάρχει πλακόστρωτον.

Ἐκάστη παρεια τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου, πλὴν τῆς δυτικῆς, ἥτις λόγῳ τῆς
παρουσίας τῆς εἰσόδου ἔχει διάφορον μορφήν, εἶναι ἐπενδεδυμένη διὰ τριῶν
μεγάλων ὀρθογωνίου σχήματος πλακῶν γυψολίθου, ὕψους 1.24 μ. (σχέδιον εἰκ.
2 ἀνατ. πλευρά). Εἰς τὰς μακρὰς πλευρὰς καὶ αἱ τρεῖς πλάκες ἔχουν τὸ ἴδιον
πλάτος, ἥτοι 80 ἐκ., ἐνῶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν στενὴν τὸ πλάτος τῆς μεσαίας
πλακὸς εἶναι 70 ἐκ. καὶ τῶν ἐκατέρωθεν ταύτης 59 ἐκ. Ὑπεράνω τῶν πλακῶν
τῶν μακρῶν πλευρῶν ἀρχίζει ἡ κυλινδροκαμάρα τῆς ὀροφῆς, ἑκαστον τέταρτον
τῆς ὁποίας ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς σειρὰς δόμων, ἐνῶ ἑκαστος δόμος ἀπὸ δύο
ἐπιμελῶς πελεκημένους πλίνθους παρολίθου, ὕψους 54 ἐκ. καὶ μήκους ἀπὸ
1.18 μ. - 1.64 μ. Αἱ δύο πλίνθοι τῆς κλειδὸς τῆς ὀροφῆς ἔχουν πλάτος 25 ἐκ.
καὶ πάχος 24 ἐκ. (πίν. 274β).

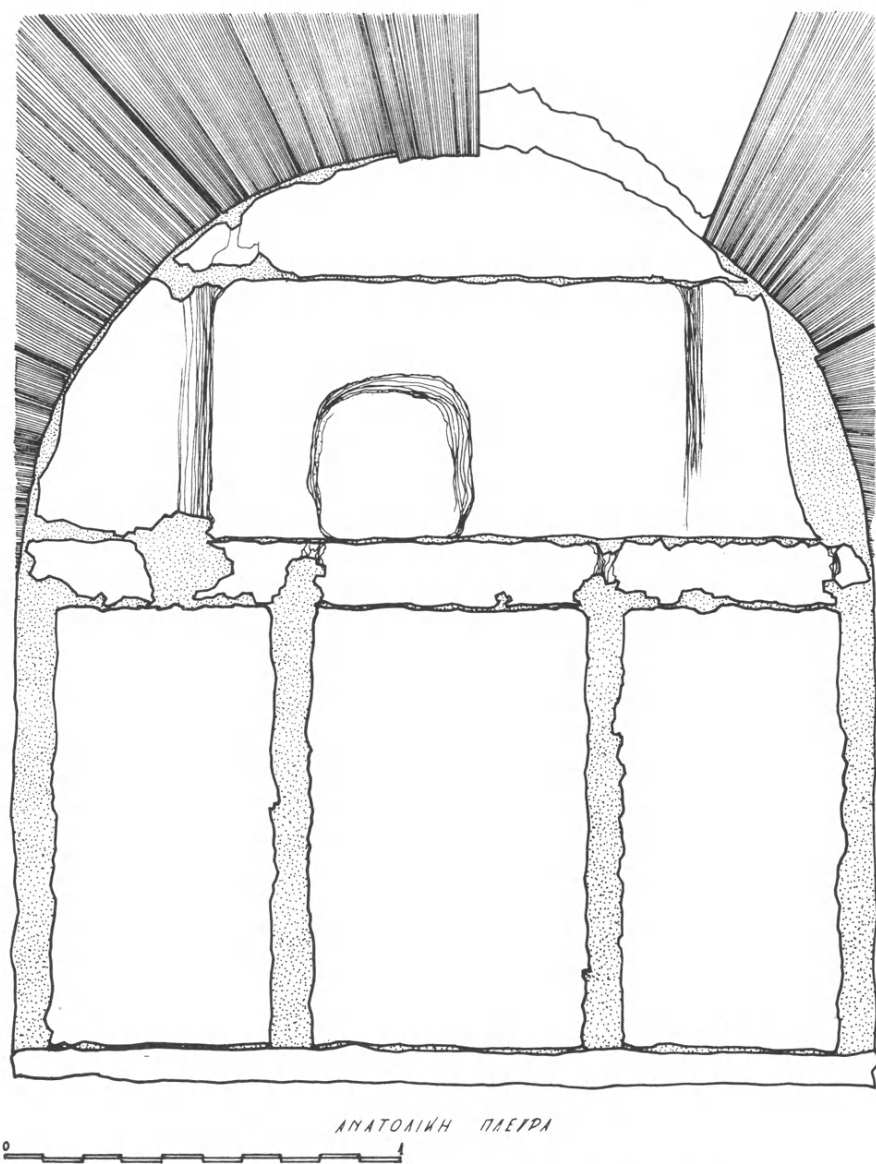

ΚΑΤΟΨΙΣ ΤΑΦΟΥ

Εἰκ. 1. Κάτοψις τάφου Ἀγίων Δέκα.

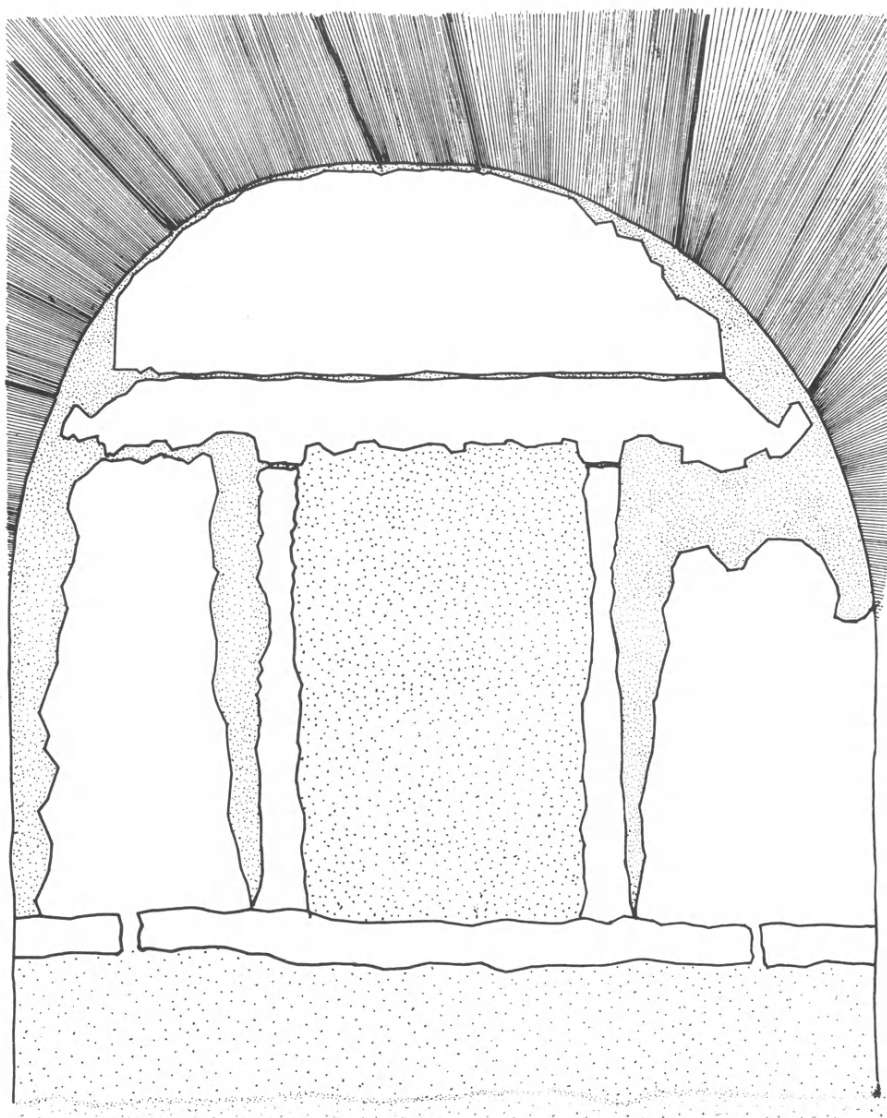
Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλίνθον τῆς πρώτης σειρᾶς τῶν δόμων τῶν μακρῶν πλευρῶν καὶ εἰς ἀπόστασιν 90 ἐκ. ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς στενῆς πλευρᾶς τοῦ θαλάμου ἔχει λαξευθῇ ἀνὰ μία κόγχη ἡμιελλειψοειδοῦς σχήματος, πλάτους 40 ἐκ. καὶ ὕψους 38 ἐκ. (πίν. 275). Ὑπεράνω τῶν ὀρθογωνίων πλακῶν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ὑπάρχει ἐπιμήκης ταινία ὕψους 17 ἐκ., ἐπὶ τῆς ὁποίας βαίνει τύμπανον καταλήγον εἰς λοξότμητον κυμάτιον. Εἰς τὸ τύμπανον ἔχει

Εἰκ. 2. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τάφου τῶν Ἀγίων Δέκα.

λαξευθῇ κόγχῃ, ὁμοίου σχήματος πρὸς τὸ τῶν μακρῶν πλευρῶν, ὕψους 43 ἐκ. καὶ πλάτους 42 ἐκ. (πίν. 276α καὶ σχέδιον εἰκ. 5).

Ἡ δυτικὴ πλευρά, ὅπου ὑπάρχει καὶ ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου, ἔχει ὁμοίαν διαμόρφωσιν πρὸς τὴν τῆς ἀνατολικῆς μετὰ τῶν ἐξῆς διαφορῶν· δὲν ὑπάρχει

ΠΛΕΥΡΑ ΕΙΣΟΔΟΥ

Εἰκ. 3. Πλευρὰ εἰσόδου τάφου τῶν Ἀγίων Δέκα.

κόγχῃ εἰς τὸ τύμπανον, αἱ κατακόρυφοι πλάκες εἶναι δύο, ἀνὰ μία ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου, ἡ ὁποία ὀρίζεται ἀπὸ δύο πεσσίσκους, καὶ τὸ ὕψος των εἶναι μικρότερον ἀπὸ τὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, δηλ. 1.16 μ. (πίν. 276β καὶ σχέδιον εἰκ. 3).

Τὸ κατώφλιον τῆς εἰσόδου σχηματίζει ἐπιμήκης πλακοειδὴς λίθος, μήκους 1.50 μ. καὶ πλάτους 15 ἐκ. Τὸ πλάτος τούτου δὲν κατέστη δυνατόν νὰ διαπιστωθῇ, ὅπως ἐπίσης καὶ ὁ τρόπος διὰ τοῦ ὁποίου ἐφράσσετο τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου¹. Τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου εὐρίσκεται 35 ἐκ. βαθύτερον τοῦ δαπέδου τοῦ κατωφλίου (πίν. 277α). Τόσον οἱ πεσσίσκοι, ὅσον καὶ ὁ ὑπερκείμενος συνεχῆς δόμος, ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν θέσιν ἐπιστυλίου, ὡς καὶ τὸ κατώφλιον εἶναι ἀπὸ γυψόλιθον.

Σαρκοφάγοι δὲν εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ θαλάμου. Ἐὰν ὑπῆρχον θῆκαι λαξευμένες εἰς τὸ δάπεδον δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν λόγῳ τῶν προαναφερθεῖσων δυσχερῶν συνθηκῶν διερευνήσεως τοῦ τάφου.

Ἡ κάτοψις καὶ ὁ τρόπος στεγάσεως τούτου εὐρίσκει ἀνάλογον παράλληλον εἰς τὰ μεγαλύτερα καὶ μεγαλοπρεπέστερα ταφικὰ οἰκοδομήματα τῆς Κηφισίδας καὶ τοῦ Χαλανδρίου Ἀττικῆς, τὰ ὁποῖα ἀναγόμενα εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ εἶναι ἐν μέρει ὑπέργεια². Στοιχεῖον ἐνδεικτικὸν διὰ τὴν ἀποδοχὴν ἀναλόγου πρὸς τὰ ὡς ἄνω ταφικὰ οἰκοδομήματα διαμορφώσεως καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ τάφου τῶν Ἀγίων Δέκα εἶναι ἡ παρουσία καὶ δευτέρως πλίνθου ὑπεράνω τῆς πλίνθου τῆς κλειδός (πίν. 274α). Δὲν ἀποκλείεται καὶ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἡ καμάρα τῆς ὀροφῆς νὰ ἦτο ἐγγεγραμμένη ἐντὸς ὀρθογωνίου, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο ὑπέργειον³.

Τὰ μόναι κινήτὰ εὐρήματα, τὰ ὁποῖα ἀνεσύρθησαν ἐκ τοῦ πληροῦντος τὸν τάφον βορβόρου, εἶναι τρεῖς λύχνοι, τοῦ «ἐφesiaκοῦ» λεγομένου τύπου, χρονολογοῦντες τὸν τάφον εἰς τὸν 1ον μ.Χ. αἰῶνα, καθ' ὅσον ὁ τύπος συνεχίζεται μέχρι καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου⁴ (πίν. 278α). Καὶ οἱ τρεῖς εἶναι ἐντοπίου ἐργαστηρίου καὶ ὁ μὲν μεγαλύτερος ὅμοιος πρὸς τὸν ὑπ' ἀριθ. 274 τῆς Συλλογῆς Γιαμαλάκη τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, οἱ δὲ ἄλλοι δύο πρὸς τοὺς ὑπ' ἀριθ. 605 καὶ 576 τῆς ἰδίας Συλλογῆς. Πλὴν τῶν λύχνων ἀνεσύρθη καὶ δῖωτον μὲ σφαιρικὴν κοιλίαν καὶ πρόχυσιν εἰς τοὺς ὤμους ἀγγεῖον, χρονολογούμενον καὶ τοῦτο εἰς τὴν ἰδίαν ἐποχὴν (ὕψους 20 ἐκ.) (πίν. 277β). Ἀμφίβολος εἶναι

1. Εἰς τὸ σχέδιον τὸ χῶμα τὸ ὁποῖον φράσσει τὴν εἰσόδον τοῦ τάφου ἀποδίδεται δι' ἀραιᾶς κοκκιδώσεως. Τὰ σχέδια ἐγένοντο κατόπιν προχείρων μετρήσεων καθ' ὅτι ὁ κίνδυνος καταρρεύσεως τοῦ τάφου κατέστησεν ἀναγκαίαν τὴν ἄμεσον διὰ χωμάτων πληρῶσιν τούτου.

2. H. MöBIUS, AM 52, 1927, 189 κέ., εἰκ. 4, 8 - 14. A. TSCHIRA, Eine römische Grabkammer in Kephissia, AA 63 - 64, 1948 - 49, 83 κέ., εἰκ. 1 - 6.

3. Βλ. A. TSCHIRA, ἔ. ἀ. εἰκ. 4b καὶ 5.

4. Βλ. H. MENZEL, Antike Lampen, 1969, 19, ἀριθ. 54, εἰκ. 12, 2.

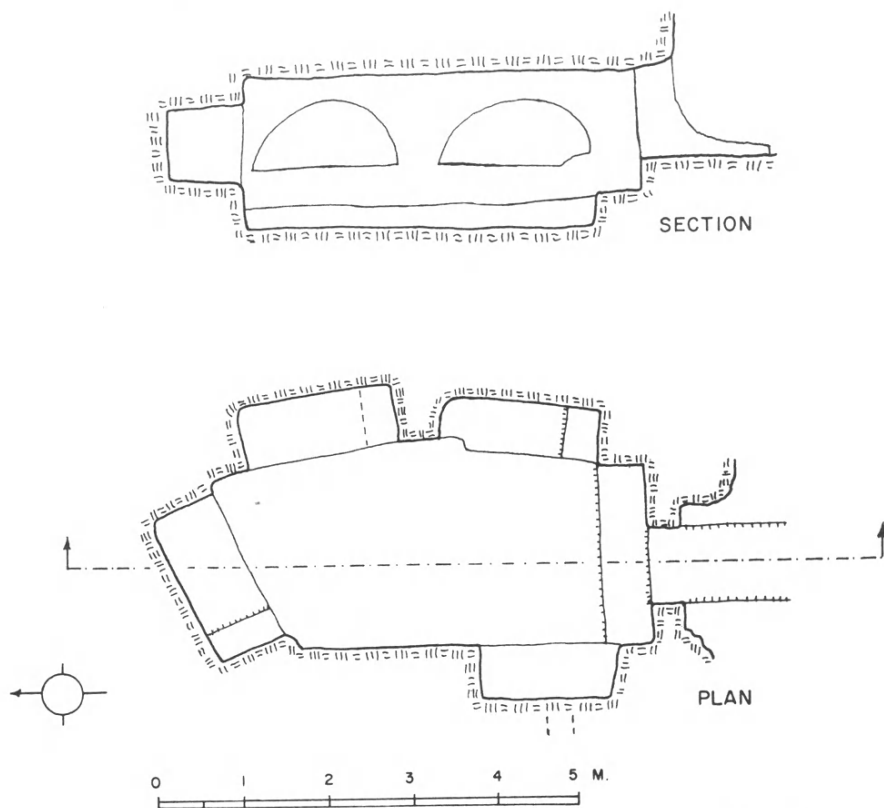
ἡ χρονολόγησις τοῦ μικροῦ Ἐρωτιδέως, ἀνήκοντος εἰς λαβὴν λύχνου (ὕψους 7,5 ἐκ.) (πίν. 278α) λόγῳ τῆς μεγάλης φθορᾶς τῆς ἐπιφανείας του.

ΜΑΤΑΛΑ Ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ λόφου Νῦσος, μεταξὺ τῶν κόλπων Κορμοῦ καὶ Ματάλων τῶν νοτίων παραλίῳ τῆς Μεσαρᾶς καὶ ἀνατολικῶς τῶν ἤδη ὑπαρχόντων λαξευτῶν τάφων, ἀπεχωματώθησαν ὑπὸ τῶν ἐκεῖ διαμενόντων τουριστῶν δύο εἰσέτι σπηλαιώδεις τάφοι, ἀπέχοντες ἀλλήλων περὶ τὰ 20 μ. Οἱ ἐκ τῶν τάφων προερχόμενοι λύχνοι κατεσχέθησαν εἰς χεῖρας τῶν τουριστῶν, οἱ ὅποιοι ἐχρησιμοποίησαν τοὺς τάφους ὡς κατοικίαν. Ὡς ἐκ τούτου, δεδομένου ὅτι ἐλλείπουν ἀνασκαφικαὶ ἐνδείξεις ἐν σχέσει πρὸς τὴν θέσιν τῶν λύχνων καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ταφῶν, δίδομεν μόνον κάτοψιν καὶ τομὴν τοῦ ἀνατολικώτερου ὄλων κειμένου τάφου (σχέδιον εἰκ. 4)¹, ὡς καὶ περιγραφὴν τοῦ ἐτέρου, κειμένου δυτικῶς τοῦ σχεδιασθέντος.

Ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν παρειῶν ἰχνῶν τοῦ πρώτου ἐξ Ἀνατολῶν διεπιστώθη ὅτι ἡ ἐπίχωσις τούτου ἔφθανεν εἰς ὕψος μέχρι τοῦ μέσου περίπου τῶν κογχῶν-ἀρκοσολίων. Τόσον τὰ ἀρκοσόλια, ὅσον καὶ αἱ δύο βαθμίδες προσβάσεως ἐκ τῆς εἰσόδου εἰς τὸν θάλαμον τοῦ τάφου εἶναι λαξευμέναι εἰς τὸ μαλακὸν βραχῶδες ἔδαφος. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου δὲν ὑπάρχουν λαξευμέναι θῆκαι διὰ τὴν ταφὴν τῶν νεκρῶν.

Ὁ ἕτερος σπηλαιώδης τάφος, κείμενος εἰς ἀπόστασιν 20 μ. περίπου δυτικῶς τοῦ σχεδιασθέντος, ἔχει κανονικώτερον ὀρθογώνιον σχῆμα καὶ τὸν αὐτὸν προσανατολισμόν, ἤτοι ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον. Ἐναντι τῆς εἰσόδου, εἰς τὴν βορείαν δηλαδὴ παρειᾶν τοῦ τάφου, ἔχει λαξευθῇ βαθεῖα ἡμιελλειψοειδοῦς σχήματος ἐν κατόψει καὶ τομῇ κόγχη, πλάτους 1.03 μ., μήκους 1.88 μ. καὶ ὕψους 1.52 μ., τῆς ὁποίας τὸ δάπεδον εὐρίσκεται 24 ἐκ. ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου. Ἡ κόγχη παρουσιάζει ἀσύμμετρον τοποθέτησιν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν παρειᾶν τοῦ θαλάμου, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπέχει 53 καὶ 91 ἐκ. ἀντιστοίχως. Ὁμοίαν ἀσύμμετρον τοποθέτησιν παρουσιάζει καὶ ἡ εἴσοδος, ἀπέχουσα 1.15 μ. τῆς δυτικῆς καὶ 1.62 μ. τῆς ἀνατολικῆς παρειᾶς. Ἡ πρόσβασις ἐκ τῆς εἰσόδου εἰς τὸν θάλαμον τοῦ τάφου γίνεται διὰ μιᾶς βαθμίδος, πλάτους ἴσου πρὸς τὸ τῆς εἰσόδου, ἤτοι 62 ἐκ. Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παρειᾶς ὑπάρχει ἡμιελλειψοειδοῦς σχήματος κόγχη, μήκους 1.78 μ., ἡ ὁποία λόγῳ τοῦ μικροῦ τῆς πλάτους ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα διὰ τὴν τοποθέτησιν κτερισμάτων καὶ ὄχι διὰ τὴν ἐναπόθεσιν τῶν νεκρῶν. Οὗτοι θὰ εἶχον ταφῇ ἐντὸς τῶν ὀρθογωνίου σχήματος λαξευμένων εἰς τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου θηκῶν. Τρεῖς ἐξ αὐτῶν εὐρίσκονται

1. Τὸ σχέδιον ἐξεπὸνήσεν εὐγενῶς προσφερθεὶς ὁ ἀρχιτέκτων κ. J. Shaw, τὸν ὁποῖον καὶ ἐντεῦθεν θερμῶς εὐχαριστῶ.

J. SHAW 1970

Εἰκ. 4. Κάτοψις καὶ τομὴ τάφου τῶν Ἀγίων Δέκα.

κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς παρειάς. Αἱ διαστάσεις των ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον κατὰ σειρὰν εἶναι: α) μῆκος 72 ἐκ., πλάτος 52 ἐκ., βάθος 30 ἐκ. β) μῆκος 86 ἐκ., πλάτος 35 ἐκ., βάθος 26 ἐκ. γ) μῆκος 52 ἐκ., πλάτος 44 ἐκ., βάθος 26 ἐκ. Τετάρτη θήκη, ὀρθογωνίου καὶ αὐτὴ σχήματος, μὲ ἐλαφρῶς καμπύλας τὰς στενὰς πλευράς, ἔχουσα τὸν ἴδιον προσανατολισμὸν καὶ τὸ αὐτὸ βάθος πρὸς τὰς ὡς ἄνω, εὐρίσκεται παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ τάφου καὶ ἔχει μῆκος 90 ἐκ. καὶ πλάτος 23 ἐκ.

Ἡ διάρκεια χρήσεως τῶν ὡς ἄνω τάφων καθορίζεται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κατασχεθέντων λύχνων, ἐκ τῶν ὁποίων τέσσαρες εὐρέθησαν εἰς τὸν ἀνωτέρω περιγραφέντα καὶ ὁκτὼ εἰς τὸν τάφον, τοῦ ὁποίου δίδομεν σχέδιον.

Τὴν παλαιότεραν χρονικῶς ὁμάδα ἀποτελοῦν τέσσαρες λύχνοι, τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος, τοῦ «ἐφεσιακοῦ» λεγομένου τύπου (πίν. 278β), ὅμοιοι πρὸς τοὺς εὐρεθέντας εἰς τὸν ρωμαϊκὸν καμαροσκεπῆ τάφον τῶν Ἀγίων

Δέκα¹. Τὴν νεωτέραν ὁμάδα ἀπαρτίζουν ἑπτὰ λύχνοι, ἐκ τῶν ὁποίων εἰς ἔχει δίσκον ἄνευ κοσμήσεως περιβαλλόμενον ὑπὸ σειρᾶς ἐντύπων ὠν² (πίν. 279α) τοῦ ἐτέρου ὁ δίσκος φέρει παράστασιν τρεχούσης ἐλάφου³ καὶ τοῦ τρίτου κοσμεῖται μὲ παράστασιν Ἑρωτος καὶ Ψυχῆς⁴ (πίν. 279β).

Οἱ τρεῖς ὡς ἄνω λύχνοι, χρονολογούμενοι εἰς τὸν 2ον μ.Χ. αἰῶνα, καὶ εἰς ἐκ τῶν προαναφερθέντων τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος προέρχονται ἐκ τοῦ τάφου, ὅπου οἱ νεκροὶ εἶχον ἐναποτεθῆ ἐντὸς τῶν λαξευμένων εἰς τὸ δάπεδον θηκῶν. Κατὰ τὴν ὄχι καὶ τόσον ἀξιόπιστον μαρτυρίαν τῶν τουριστῶν εὐρέθησαν οὗτοι ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ τάφου.

Οἱ τέσσαρες ὑπόλοιποι λύχνοι τῆς μεταγενεστέρας φάσεως, τῶν ὁποίων ὁ δίσκος κοσμεῖται α) μὲ στέφανον καὶ προσωπεῖον, β) μὲ ὀκλάζοντα πρὸς ἀριστερὰ λέοντα, κάτωθι τοῦ ὁποίου ὑπάρχει κεφαλὴ κυνός, γ) μὲ πτηνὸν ἐπὶ κλάδου⁵ (πίν. 278β) καὶ δ) μὲ παράστασιν ἐνόπλου Ἑρωτος μαχομένου ἐναντίον κριοῦ (πίν. 279β) χρονολογοῦνται καὶ αὐτοὶ εἰς τὸν 2ον μ.Χ. αἰῶνα καὶ προέρχονται ὡς καὶ οἱ τρεῖς τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος (πίν. 278β οἱ τρεῖς ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερὰ) ἐκ τοῦ τάφου, τοῦ ὁποίου δίδομεν σχέδιον.

Εἰς τὴν θέσιν Τάχερη τῶν Μοιρῶν Μεσαρᾶς εὐρέθησαν κατὰ τὴν διά-
 ΜΟΙΡΕΣ
 νοξιν λάκκου εἰς βάθος 30 ἐκ. περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδά-
 φους θραύσματα εἰδωλίων καὶ ἀγγείων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπηρτίσθη ἐν μόνον εἰδῶλιον γυναικός. Αὕτη ἴσταται ἐπὶ ὀρθογωνίου βάσεως, φορεῖ χιτῶνα καὶ ἱμάτιον καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν ὑψηλὸν κυλινδρικὸν πύλον, δι' ἀμφοτέρων δὲ τῶν χειρῶν κρατεῖ πρὸ τοῦ στήθους χοιρίδιον, ὡς προσφορὰν πρὸς θεότητα (πίν. 280). Αἱ κατακόρυφοι πτυχαί, αἱ ὁποῖαι καλύπτουν ἐντελῶς τὸ ἀριστερὸν στά-
 σιμον σκέλος καὶ τὸ φερόμενον πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ πλάγια ἄνετον δεξιόν, хро-
 νολογοῦν τὸν τύπον τῆς γυναικός εἰς τὸν πρῶτον 4ον π.Χ. αἰῶνα. Ἡ μεγάλῃ ὁμῶς φθορά, τὴν ὁποίαν ἔχει ὑποστῇ ἡ μήτρα λόγῳ μακροχρονίου χρήσεως, ἰδιαίτερος φανερὰ εἰς τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου, τὰς ἄκρας χεῖρας καὶ τὴν πλαστικὴν διαμόρφωσιν τῶν πτυχῶν, μεταθέτει εἰς νεωτέραν ἐποχὴν τὸν χρόνον κατασκευῆς τοῦ εἰδωλίου.

Μετ' αὐτοῦ εὐρέθησαν θραύσματα ἐκ τῶν ποδῶν εἰδωλίου νέου, ὅστις φορεῖ

1. Ἀνωτ. σ. 244, σημ. 4.

2. H. MENZEL, ἔ. ἀ. εἰκ. 44, 6.

3. Βλ. The Athenian Agora, VII, ἀριθ. 163. H. MENZEL, ἔ. ἀ. ἀριθ. 283, εἰκ. 44,5 καὶ διὰ τὴν συχνότητα τοῦ θέματος εἰς τοὺς λύχνους Delos XXVI, 125, ἀριθ. 4584. Ὁμοίον θέμα ἔχουν καὶ οἱ ὑπ' ἀριθ. 6293 καὶ 950 τοῦ Μουσείου Ἑρᾶκλειου.

4. Διὰ τὴν παρουσίαν τοῦ θέματος εἰς τὴν τέχνην Βλ. M. COLLIGNON, Essai sur les monuments grecs et romains relatifs au mythe de Psyché, 374, ἀριθ. 13.

5. Βλ. H. GOLDMAN, Tarsus, I, 98, εἰκ. 107, ἀριθ. 347 καὶ H. MENZEL, ἔ. ἀ. εἰκ. 44 ἀριθ. 12.

βραχὺν χιτῶνα καὶ ἵσταται ἐπὶ ὀρθογωνίου βάσεως, ὡς καὶ πολλὰ θραύσματα μικρῶν λύχνων, οἱ ὅποιοι προσαμοζόμενοι εἰς τὸ ἐπίπεδον χειλὸς ὑψίποδος ἀβαθοῦς φιάλης ἀπήρτιζον πολύφωτον χρονολογούμενον εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ.¹

Μικρότερα ὄστρακα δύο εἰσέτι λύχνων, χρονολογούμενα εἰς τὸν 1ον μ.Χ. αἰῶνα, προέρχονται ἴσως ἐκ νεωτέρου στρώματος, ἐκτὸς ἂν ὁ ἀποθέτης, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον, περιέχει ἀφιερώματα καλύπτοντα τὴν χρονικὴν διάρκειαν τριῶν περίπου αἰώνων.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΛΕΜΠΕΣΗ

1. Πρβ. The Athenian Agora IV, ἀριθ. 359, πίν. 39 διὰ τὸ σχῆμα τῶν κοσμοῦντων τὸ χειλὸς τῆς φιάλης λύχνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'
ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ, ΣΤΕΡΕΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ

(Πίν. 281 - 284)

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐξετέλεσε δι' ἰδίων αὐτῆς εἰδικῶν τεχνιτῶν τὰς κάτωθι ἐργασίας ἀναστηλώσεως, στερεώσεως καὶ συντηρήσεως ἀρχαίων.

1. Εἰς τὴν **Μονὴν Ὁσ. Λουκά Φωκίδος** κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Γεν. Γραμματέως καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Ε. Στίκα:

α) Συνεπληρώθη διὰ τοῦ ψηφωτοῦ τῆς Ἑταιρείας Δ. Σκόρδου ὁ κατὰ τὸ 1964, χάριν στερεώσεως τοῦ ἐν τῷ βορείῳ σταυροθλίφ ψηφιδωτοῦ τῆς Παναγίας ἀριστεροκρατούσης, ἀφαιρεθεὶς χρυσοῦς κάμπος, ἀφθέντος ἀκαλύπτου μικροῦ μόνον τμήματος αὐτοῦ, ἐνθα εἶχεν ἐμφανισθῇ σημαντικὸν κουφικὸν κεραμοπλαστικὸν κόσμημα (0.19×0.35 μ.) μαρτυροῦν ὅτι ὁ ὀπισθεν τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῖχος ἀνῆκεν εἰς τὴν προέκτασιν τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας. Οὕτω ἡ ψηφιδωτὴ παράστασις τῆς Παναγίας ἀνέκτησε τὴν προτέραν αὐτῆς μορφήν καὶ λάμψιν.

Ἀπομένει ἤδη νὰ ἐπανατοποθετηθῶσι καὶ αἱ κάτωθεν τοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς Παναγίας μεγάλαι πλάκες τῆς ὀρθομαρμαρώσεως, αἵτινες ἐκάλυπτον τὴν πρὸ πενταετίας ἀποκαλυφθεῖσαν σημαντικὴν τοιχογραφίαν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. Αἱ πλάκες αὗται ὅμως δὲν πρέπει ἐφ' ἐξῆς νὰ εἶναι σταθεραὶ ἀλλὰ, τοποθετούμεναι ἐντὸς ἀφανοῦς μεταλλικοῦ πλαισίου, δίκην θυροφύλλων, νὰ ἀνοίγουν καὶ νὰ κλείουν, ὥστε νὰ δύναται ὁ ἐπισκέπτης νὰ βλέπῃ τὴν τοιχογραφίαν χωρὶς καὶ νὰ ἀπογυμνοῦται ὁ τοῖχος ἀπὸ τὴν ὀρθομαρμάρωσιν αὐτοῦ.

β) Ἐπειδὴ εἰς τὸν αὐτὸν ναὸν εἰσέδουν ὁμβρία ὕδατα ἐκ τοῦ βορείου μέρους τοῦ τρούλλου εἰς τὸ κάτωθεν σταυροθόλιον, ἐπεσκευάσθη καὶ συνεπληρώθη καταλλήλως ἡ φθαρεῖσα τοιχοποιία τῶν παραθύρων τοῦ τρούλλου καὶ ἐκλείσθησαν ὅλοι οἱ ἄρμοι τῆς βορείου πλευρᾶς δι' ἰσχυρᾶς σιμεντοκονίας. Ἐπεσκευάσθη ἐπίσης εἰς τινὰ σημεῖα καὶ ἡ κεράμωσις τοῦ καθολικοῦ καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας καὶ ἀντικατεστάθησαν, φθαρεῖσαι ὑπὸ τοῦ παγετῶνος, περὶ τὰς 300 κεράμους τῆς ἀναστηλωθείσης Τραπέζης. Ἐστερεώθη τέλος ἐτοιμόρροπος θόλος παρὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τῆς ἀνοικτῆς στοᾶς τοῦ καθολικοῦ, συνεπληρώθησαν τὰ πεζούλια τῆς μεγάλης λιθίνης ἐξωτερικῆς κλίμακος καὶ ἐκαθαρίσθη ὅλος ὁ περίξ τοῦ ναοῦ χώρος.

2. Ἐν **Ἀμφιπόλει** ἐστερεώθησαν διὰ τοῦ ψηφωτοῦ Δ. Σκόρδου καὶ ὑπὸ

τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τοῦ ἀρχιτέκτονος Ε. Στίκα τὰ ὑπὸ τοῦ τελευταίου τούτου κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1968 ἀποκαλυφθέντα χριστιανικὰ ψηφιδωτὰ δάπεδα (Ἔργον 1967, σ. 54 κέ.).

3. Ἐν **Νικοπόλει** ὁ αὐτὸς ψηφωτῆς εἰργάσθη εἰς τὴν στερέωσιν τῶν μαρμαροθετημάτων τῆς βασιλικῆς Δ (Ἀσυρμάτου).

4. Ἐν **Ἀθήναις** ὁ αὐτὸς ψηφωτῆς ἐστερέωσε ψηφιδωτὰ τινὰ δάπεδα τοῦ ἐντὸς τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀδριανοῦ παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ ὡς καὶ ἄλλα τινὰ τμήματα ρωμαϊκῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων.

5. Ἐν **Μυστρᾷ** ἐστερεώθησαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν τοῦ ἐπιμελητοῦ Κ. Δαβάραι: ὁ πύργος καὶ ἡ καμάρα εἰσόδου εἰς τὸ κάστρον τοῦ Βιλλαρδουίνου, τμήματα οἰκίας ὑπεράνω τῆς Μονῆς τῆς Παντανάσσης καὶ σποραδικὰ τμήματα τοίχων οἰκιῶν ἀνὰ τὸν χώρον τοῦ Μυστρᾶ.

6. Ἐν **Μεσσήνῃ** διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἑταιρείας Χαρ. Σφακιανᾶκη καὶ ὑπὸ τὰς ἐπὶ τόπου ὁδηγίας τοῦ Γεν. Γραμματέως: α) ἀποκατεστάθησαν εἰς τὴν κατακόρυφον αὐτῶν θέσιν οἱ ἀποκλίναντες αὐτῆς ὀρθοστάται τοῦ διαμερίσματος Ν (πίν. 281) τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς Ἀγορᾶς. β) Ἀποκατεστάθη δι' ἀναρτήσεως ἀπὸ κρυφίας σιδηρᾶς δοκοῦ τὸ τεθραυσμένον ὑπέρθυρον τῆς ὑπὸ τὸ Σεβάστειον πυλίδος τοῦ ὀπισθίου τοίχου τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς αὐλῆς (πίν. 282). γ) Τοῦ αὐτοῦ τοίχου ἐπανετοποθετήθησαν ἱκανοὶ λίθοι τῆς στέψεως, ὧν ἄλλοι μὲν εἶχον καταπέσει, ἄλλοι δὲ προεκρέμαντο ἐπικινδύνως. Τὴν τελικὴν ὄψιν τοῦ τοίχου δεικνύει ὁ πίναξ 122α. δ) Εἰς τὸν νεωστὶ ἀποκαλυφθέντα ἐν τῷ μέσῳ τῆς αὐλῆς ναὸν ἀνεστηλώθησαν τρία τεμάχια τοῦ κυματοφόρου τοιχοβάτου τοῦ σηκοῦ, ἐφ' ὧν ἐτοποθετήθησαν δύο ὀρθοστάται (πίν. 283). Ἀνεστηλώθησαν ἐπίσης καὶ οἱ ὀρθοστάται τῆς δυτικῆς ἐξέδρας (πίν. 284α).

Τελευταία σημαντικὴ ἐργασία, ἥτις ἐγένετο ἐφέτος ἐν Μεσσήνῃ, ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίτου Χ. Σφακιανᾶκη, συμφώνως πρὸς τὴν μελέτην τοῦ Πολ. Μηχανικοῦ Ἀν. Πάστρα, γενομένη ἐπιμελὴς διάνοξις νέας κοίτης (πίν. 284β) διὰ τὸν διὰ μέσου τῆς «Ἀγορᾶς» ἄλλοτε διερχόμενον χειμάρρον, τοῦ ὁποίου ἐφέτος ἀπεμακρύνθησαν ὅλα τὰ στηρίζοντα αὐτὸν χώματα (βλ. ἀνωτέρω σ. 103). Ἡ νέα αὕτη κοίτη κατεσκευάσθη ὡς εὐρύχωρος χάνδαξ βαίνων δυτικῶς καὶ παραλλήλως πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἀποχετευτικὸν ἀγωγὸν (ἀνωτ. σ. 99, εἰκ. 1,ο,ο) εἰς ἀπόστασιν 30 περίπου μ. ἀπ' αὐτοῦ, ἐκτείνεται ὅμως εἰς μῆκος πολὺ μεγαλύτερον ἐκείνου πρὸς τὰ ἀνάντη. Ἡ κατασκευὴ τοῦ νέου χάνδακος ὑπῆρξεν ἐπίπονος, ἀπῆτησε δέ, λόγῳ τῆς σκληρότητος τοῦ πετρώματος εἰς τὸ ὅποιον ἠνοιχθῇ, καὶ τὴν χρησιμοποίησιν ἐκρηκτικῶν ὑλῶν. Εὐτυχῶς ἡ διάνοξις τοῦ χάνδακος δὲν προσέκρουσεν ἐπὶ ἀρχαίων λειψάνων, πλὴν ἐνὸς ἀκτερίστου, πολὺ μεταγενεστέρου τάφου (βλ. ἀνωτ. σ. 116 κέ.).

Κατὰ τὰς ἐπελθούσας περὶ τὸ τέλος τοῦ φθινοπώρου βροχὰς ὁ νέος χάνδαξ ἐλειτούργησεν ἄριστα, ἀπάγων ἔξω τῆς «Ἀγορᾶς» ὅλα τὰ ἐκ τῆς ὑπερθε-

κλιτύος κατερχόμενα ὕδατα, ἅτινα ἄλλοτε κατέκλυζον τοὺς ἀνασκαφέντας χώρους.

7. Ἐν **Ἀνδρῶ** ἐκαθαρίσθησαν καὶ συνεκολλήθησαν διὰ τοῦ εἰδικοῦ ἐμπείρου συγκολλητοῦ τῆς Ἑταιρείας Ζ. Κανάκη τὰ ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Καθ. Ἀλ. Καμπιτογλου γενομένων ἀνασκαφῶν τῆς Ζαγορᾶς ἀνευρεθέντα ἀγγεῖα (βλ. ἄνωτ. σ. 135 κέ.).

8. Ἐν **Ὀλυμπίᾳ** ἀποκατεστάθησαν διὰ τοῦ αὐτοῦ συγκολλητοῦ τὰ ὑπὸ τῆς ὕφηγ. Χρ. Καρδαρᾶ εὑρεθέντα πήλινα εἰδώλια, χαλκᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἀντικείμενα τῆς ἐν Ψωφίδι ἀνασκαφῆς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης Ἐρυκίνης (βλ. ἄνωτέρω σ. 73 κέ.).

9. Ἐν **Θήβαις** ὁ αὐτὸς συγκολλητὴς ἐνήργησε τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν συγκόλλησιν νεωστὶ εὑρεθεισῶν προῖστορικῶν τοιχογραφιῶν.

10. Ἐν **Θήρᾳ** ὁ αὐτὸς συγκολλητὴς εἰργάσθη ἐπὶ πεντάμηνον εἰς τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν συγκόλλησιν ἀγγείων καὶ τὴν ἀποκόλλησιν μεγάλου ἀριθμοῦ τοιχογραφιῶν, εὑρεθεισῶν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ καθηγ. Σπ. Μαρινάτου (βλ. ἄνωτ. σ. 147).

11. Ἐν **Νάξῳ** ὁ αὐτὸς συγκολλητὴς εἰργάσθη εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πηλίνων ἀγγείων μυκηναϊκοῦ τάφου εὑρεθέντος εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ καθηγ. Ν. Κοντολέοντος.

12. Ἐν **Ἀρχαίᾳ Κορίνθῳ** ἀπετοιχίσθησαν αἱ τοιχογραφίαι ὑπογείου νεκρικοῦ θαλάμου παρὰ τὸν Μύλον τοῦ Χελιώτη καὶ μετεκομίσθησαν εἰς τὸ παρὰ τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Κεντρικὸν Ἐργαστήριον Συντηρήσεως. Λεπτομερῇ ἔκθεσιν περὶ τοῦ ὑπογείου καὶ τῶν τοιχογραφιῶν βλ. σ. 121 κέ.

13. Εἰς τὴν **Λευκάδα** συνεχίσθησαν καὶ ἐπερατώθησαν διὰ συνεργείου τοῦ Κεντρικοῦ Ἐργαστηρίου Συντηρήσεως ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ καθ. Δ. Πάλλα αἱ ἐργασίαι ἀποτειχίσεως τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Ὀδηγητρίας. Ἄπαντα τὰ ἀποτειχισθέντα τμήματα ἐκομίσθησαν εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Κεντρικὸν Ἐργαστήριον τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου πρὸς περαιτέρω ἐπεξεργασίαν.

14. Ἐν **Κρήτῃ** ἐγένετο διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἑταιρείας Χ. Σφακιανάκη ἡ περίφραξις τῶν βασιλικῶν Ἀγ. Νικολάου καὶ Καστρίου Χερσονήσου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΑΝΕΓΕΡΣΕΩΣ ΜΟΥΣΕΙΩΝ

(Πίν. 285)

Ἡ πέρυσιν ἀρξαμένη, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, οἰκοδομὴ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Μεσσήνης συνεχίσθη καὶ ἐφέτος ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου καὶ ἐντεῦθεν. Ὁ πέρυσι κατασκευασθεὶς ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροκο-

νιάματος σκελετὸς (Ἔργον 1968, εἰκ. 165, 167, 168) συνεπληρώθη ἐφέτος διὰ τῶν σχετικῶν τοιχωμάτων καὶ χωρισμάτων, ὡς καὶ διὰ τῶν ἐπ' αὐτῶν κονιαμάτων. Κατεσκευάσθησαν ἐπίσης τὰ εἰδικοῦ τύπου χιαστὰ σιδηρᾶ κιγκλιδῳματα τῶν παραθύρων, τῆς ἐξωθύρας καὶ τῆς αἰθούσης ἐκθέσεως ὡς καὶ τὰ ἐκ μωσαϊκοῦ δάπεδα τῶν αἰθουσῶν ἐκθέσεως τοῦ ἄνω ὀρόφου καὶ τοῦ ἰσογείου, ἐνθα αἱ ἀποθῆκαι τῶν δευτερευόντων ἀρχαίων καὶ τὰ ἐργαστήρια, αἱ ἡλεκτρικαὶ καὶ αἱ ὑδραυλικαὶ ἐγκαταστάσεις καὶ τέλος ἡ ἐξωτερικὴ λιθίνη ἐπικαμπὴς κλῖμαξ ἐπικοινωνίας πρὸς τὸ ἰσόγειον καὶ τὴν αὐλὴν. Κατεσκευάσθη ἐπίσης ἐφέτος καὶ ἡ ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροκονιάματος γέφυρα, ἡ ἐνοῦσα τὴν εἴσοδον τοῦ Μουσείου πρὸς τὸν δημόσιον δρόμον (πίν. 285α). Δὲν ὑπολείπεται πλέον εἰμὴ ἡ διαμόρφωσις τῆς στέγης καὶ ἡ τοποθέτησις τῶν ὑαλοπινάκων, οἱ ἐσωτερικοὶ χρωματισμοὶ καὶ ἡ ἐγκατάστασις τῶν ἀρχαίων εἰς τὰς αἰθούσας ἐκθέσεων.

Ὁ πῖναξ 285β δεικνύει ἀποψιν τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ Μουσείου ἀπὸ τοῦ δρόμου προσπελάσεως καὶ ἀπὸ τῆς αὐλῆς. Εἰς τὰς τελευταίας ταύτας ἐμφαίνεται καὶ ἡ πρὸ τῆς αἰθούσης τῶν δευτερευόντων ἀρχαίων καὶ τῶν ἐργαστηρίων στοά.

Τὰς ἐργασίας οἰκοδομῆς ἐπέβλεψεν, ἐντολῇ τοῦ Συμβουλίου, ὁ ἀρχιτέκτων κ. Ε. Στίκας, ἐξετέλεσε δὲ δι' αὐτεπιστάσις, ἐργασθεὶς μετὰ παραδειγματικοῦ ζήλου καὶ αὐταπαρνήσεως, ὁ ἱκανώτατος ἀρχιτεχνίτης τῆς Ἑταιρείας Χαρ. Σφακιανάκης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ ΑΚΙΝΗΤΩΝ

Δι' ἀπαλλοτριώσεις κτημάτων χάριν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀνασκαφῶν διέθεσεν ἐφέτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὰ κάτωθι ποσά:

- α) Δι' ἐξαγορὰν ἀγρῶν εἰς Θήραν δρχ. 156.074 καὶ
- β) Δι' ἐξαγορὰν ἀγροῦ εἰς ἀρχαίαν Μεσσήνην δρχ. 45.000.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτικὴ δρᾶσις τῆς Ἑταιρείας συνεχίσθη ἐντατικῇ καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1969, ἐποπτεία τοῦ Γ. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, τοῦ Ἀντιπροέδρου καθηγ. Ν. Κοντολέοντος καὶ τοῦ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς πτυχιούχου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν δ. Ἀρτεμισίας Γιαννουλάτου Γραφείου Δημοσιευμάτων.

Ἰδοῦ δὲ εἰς τί συνίσταται αὕτη:

1. Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ὁ τόμος τῶν ΠΑΕ 1967.
2. Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθησαν οἱ τόμοι τῶν ΑΕ 1968 καὶ 1969.
3. Ἐξετυπώθησαν καὶ ἐκυκλοφορήθησαν τὰ δύο βιβλία τοῦ καθηγ. Σπ. Μαρινάτου Excavations at Thera I καὶ II.
4. Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ βιβλίον τοῦ Ἀντωνίου Ζώη, Προβλήματα χρονολογίας τῆς Μινωικῆς κεραμεικῆς - Γοῦρνες, Τύλισος, Μάλια.
5. Ἐξετυπώθησαν οἱ δύο ἐκ τῶν τριῶν τόμων τοῦ βιβλίου τοῦ Σπ. Ἰακωβίδη, Περσὴ, ἤτοι: τόμος Α', Οἱ τάφοι καὶ τὰ εὐρήματα, ἀποτελούμενος ἐκ 471 σελίδων, καὶ τόμος Γ (πίνακες) ἀποτελούμενος ἐξ 190 πινάκων καὶ 38 σελίδων κειμένου.
6. Ἐγένετο φωτογραφικὴ ἀναπαραγωγὴ τῶν τόμων τῆς ΑΕ 1898/1899.
7. Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1969.

Δι' ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω δημοσιεύματα ἐδαπάνησεν ἡ Ἑταιρεία τὸ ποσὸν τοῦ 1.333.701 δραχμῶν.

Κατὰ τὸ 1969 εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας τόμοι ἐν ὧν 707, ἐξ ὧν 567 δι' ἀγορᾶς, 107 δι' ἀνταλλαγῆς καὶ 33 ἐκ δωρεᾶς.

Ἦλθεν ἐπίσης ἀρωγὸς ἡ Ἑταιρεία α) εἰς τὸν Ἐφορον Γρηγόριον Κωνσταντινόπουλον διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ 5.000 δραχμῶν πρὸς ἐπίσκεψιν Μουσείων καὶ ἀρχαιολογικῶν χώρων τοῦ Ἑσωτερικοῦ καὶ β) εἰς τὸν Ἐπιμελητὴν Ἀρχαιοτήτων Ἰωάννην Σακελλαράκην διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ 4.000 δρχ. πρὸς ἐπίσκεψιν Μουσείων τοῦ Ἐξωτερικοῦ.

Ἐνίσχυσεν ὡσάυτως ἡ Ἑταιρεία διὰ ποσοῦ 190.000 τὴν ἔκδοσιν ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν τῶν ἐξῆς συγγενῶν Ἰδρυμάτων: Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας, Λαογραφικῆς Ἑταιρείας, Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, Θρακικοῦ Κέντρου, Ἑταιρείας Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν, Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν καὶ Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν.

Ἐπροχώρησεν ἐκ παραλλήλου δι' εἰδικῶν ἐκτάκτων βοηθῶν α) ἡ εὐρετηρίως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος β) ἡ σύνταξις τοῦ Λεξικοῦ τῶν ἀρχαίων ἀρχιτεκτονικῶν ὅρων (Π=735 λήμματα, Ρ=28 λήμματα, Σ=420 λήμματα καὶ Τ=320 λήμματα) καὶ γ) ἡ τῆς Βιβλιογραφίας τῶν Μονῶν Ἑλλάδος, δαπανηθέντος δι' ἀποζημίωσιν τῶν ἀνωτέρω βοηθῶν ποσοῦ δρχ. 222.795.

Τέλος ἡ Ἑταιρεία ἀντιπροσωπεύθη διὰ τοῦ Ἀντιπροέδρου αὐτῆς καθηγ. τοῦ κ. Ν. Κοντολέοντος εἰς τὸ ἐν Βόννῃ συγκροτηθὲν 5ον συνέδριον τῆς Fédération.

Ἡ σχετικὴ δαπάνη ἀνῆλθεν εἰς δρχ. 17.786.

Α' ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1969

Ἐν Ἀθήναις τῇ 23ῃ Μαρτίου τοῦ χιλιοστοῦ ἑνακοσιοστοῦ ἐξηκοστοῦ ἐνάτου ἔτους, ἡμέρᾳ τῆς ἐβδομάδος Κυριακῇ καὶ ὥρᾳ 9,50 ἀκριβῶς, συνῆλθον ἐν τῷ μεγάρῳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, Ἐλευθ. Βενιζέλου 22, ἐκ τῶν Ἑταίρων αὐτῆς οἱ ἐν τῷ ἐκλογικῷ καταλόγῳ τοῦ ἔτους 1969 ὑπ' αὐξ. ἀριθ. 18 Γεώργιος Βέλτσος, 129 Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος, 88 Κωνστ. Κτιστόπουλος, 151 Κωνστ. Παπαφλέσσας, 24 Ἀρτεμισία Γιαννουλάτου, 17 Μαρία Βελουδίου, 147 Ροζαλίνδη Παπαντωνίου, 122 Γεώργιος Μυλωνᾶς, 77 Νικόλαος Κοντολέων, 155 Κωνστ. Πέππα-Δελμούζου, 4 Κωνστ. Ἀλεξανδρῆς, 195 Νικόλ. Τωμαδάκης, 178 Χριστίνα Σταθάτου, 110 Δημοσθένης Μιράσγετζης, 72 Περικλῆς Κόλλας, 190 Χάρης Τούλ, 12 Ἀνδρέας Βαβρίτσας, 185 Κωνστ. Συριόπουλος, 202 Ἀθανάσιος Χατζηκακίδης, 94 Παῦλος Λαζαρίδης, 78 Ἀλέξανδρος Κοντόπουλος, 148 Ἰω. Παπασταύρου, 166 Εὐάγγ. Πρωτονοταρίου - Δεϊλάκη, 181 Φοῖβος Σταυρόπουλλος, 117 Κωνστ. Μπίτζιος, 2 Κωνστ. Ἀδαμίδης, 163 Ἀπόστολος Πουλόπουλος, 162 Ἰω. Πολυγένης, 136 Μαρία Παντελίδου, 174 Γεώργιος Σπυριδάκης, 38 Παναγ. Ζέπος, 115 Χαρίκλεια Μπάρλα, 48 Θωμᾶς Καζαμίας, 130 Δημήτριος Πάλλας, 90 Θεόδωρος Κωνσταντίνου, 83 Στέφανος Κουμανούδης, 74 Γεράσιμος Κονιδάρης, 64 Ἀπόστολος Καρανδρέας, 10 Ἰωάννης Ἀντωνιάδης, 203 Ἄννα Χατζηνικολάου, 160 Νικόλαος Πλάτων, 125 Ἀστέριος Νταῆς, ἥτοι ἐν ὧν 42 ἑταῖροι, ἵνα, συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 31 τοῦ Ὁργανισμοῦ, ἐκλέξωσι τὸ Προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως καὶ τὴν πενταμελῆ Ἐξελεγκτικὴν καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπεῖαν διὰ τὸ ἀρξάμενον ἔτος 1969, ἀκούσωσι τὴν περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1968 ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπεῖας καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Γεν. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου συνταχθεῖσαν ἔκθεσιν περὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ 1968.

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας κ. Γεώργιος Ν. Βέλτσος ἐκήρυξε τὴν ἐναρξιν τῆς Συνεδρίας καὶ ἐκάλεσε τοὺς ἑταίρους εἰς ἐκλογὴν τοῦ Προεδρείου τῆς Συνελεύσεως διὰ φανερᾶς ψηφοφορίας. Ἐξελέγησαν δὲ Πρόεδρος ὁ κ. Νικόλαος Τωμαδάκης, Ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Θωμᾶς Καζαμίας, Α' Γραμματεὺς ὁ κ. Δημοσθένης Π. Μιράσγετζης καὶ Β' Γραμματεὺς ὁ κ. Παῦλος Ἡρ. Λαζαρίδης. Ὁ ἐκλεγείς Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Νικόλ. Τωμαδάκης ἠὺχαρίστησε τοὺς ἑταίρους ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ του καὶ

ἐνετείλατο νὰ ἀναγνωσθῇ ἡ ἐκθεσις τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ ἔτους 1968. Ὁ Γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως κ. Δημ. Μιράσγεζης ἀνέγνωσε τὴν ἐκθεσιν τῆς Ἐπιτροπείας φέρουσαν τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἐλεγκτῶν κκ. Κων. Ἀδαμίδη, Ἰω. Δημαρᾶ, Ἀπ. Πουλοπούλου.

Περαίνουσα τὴν ἐκθεσιν ταύτην ἡ Ἐπιτροπεία προέτεινεν, ὅπως ἡ Συνέλευσις ἐγκρίνῃ τὴν διαχείρισιν τοῦ λήξαντος ἔτους 1968 ὡς ὀρθῶς γενομένην καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν ἰσολογισμόν καὶ ἀπολογισμόν τοῦ ἔτους τούτου.

Ἡ Συνέλευσις ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν τῆς Ἐπιτροπείας καὶ ἐπεκύρωσε τὸν ἰσολογισμόν καὶ ἀπολογισμόν τοῦ ἔτους 1968.

Μετὰ τὴν ἔγκρισιν καὶ ἐπικύρωσιν τῆς ἐκθέσεως τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Τωμαδάκης ἐκάλεσε τοὺς ἐταίρους πρὸς ἐκλογὴν τῆς πενταμελοῦς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας διὰ τὸ ἀρξάμενον ἔτος 1969.

Ὅρισθέντων ψηφολεκτῶν τῶν κκ. Ἀρτεμισίας Γαννουλάτου καὶ Στεφάνου Κουμανούδη προσῆλθον, ἀναγινωσκομένου τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου, καὶ ἐψήφισαν ἐταῖροι 42, γενομένης δὲ διαλογῆς ὡς μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας ἔλαβον: Κωνστ. Ἀδαμίδης 42, Ἰωάν. Δημαρᾶς 42, Ἀστέριος Νταῆς 42, Κ. Δ. Παπακωνσταντίνου 42 καὶ Ἀπόστ. Πουλόπουλος 42 ψήφους.

Κατὰ ταῦτα ἐξελέγησαν μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας διὰ τὸ τρέχον ἔτος 1969 οἱ κκ. Κωνστ. Ἀδαμίδης, Ἰωάν. Δημαρᾶς, Ἀστέριος Νταῆς, Κ. Δ. Παπακωνσταντίνου καὶ Ἀπόστ. Πουλόπουλος.

Εἶτα ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Νικόλαος Τωμαδάκης ἐκάλεσε τὸν Γεν. Γραμματέα τοῦ Συμβουλίου, ὅπως προβῇ εἰς ἀνακοίνωσιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ συνταχθείσης ἐκθέσεως περὶ τῶν πεπραγμένων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1968.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐκθέσεως ὑπὸ τοῦ Γεν. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ἐκφράζει τὰ συγχαρητήρια τῆς Συνελεύσεως πρὸς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον διὰ τὴν γενομένην ἑθνικὴν ἐργασίαν. Εἶτα ἡ Συνέλευσις διελύθη περὶ ὥραν 12,20 μ.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως

Ν. Τωμαδάκης

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

Θ. Καζαμίας

Ὁ Α' Γραμματεὺς

Δ. Μιράσγεζης

Ὁ Β' Γραμματεὺς

Π. Λαζαρίδης

Οἱ ψηφολέκται

Ἄρτ. Γιαννουλάτου

Στ. Κουμανούδης

Β' ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Τῇ 30ῇ Μαρτίου 1969, ἡμέρα Κυριακῇ καὶ ὥρα 10 π.μ. ἀκριβῶς, συνῆλθον ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Προέδρου τῆς Συνελεύσεως κ. Νικ. Τωμαδάκης ἐν τῷ Μεγάρῳ τῆς Ἑταιρείας οἱ ἐν τῷ παρόντι ἀναφερόμενοι ἐταῖροι αὐτῆς, ἵνα συμφώνως πρὸς τὰ ἄρθρ. 7 καὶ 8 τοῦ Ὁργανισμοῦ ἐκλέξωσι τὸ Δ. Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας διὰ τὴν τριετίαν 1969 - 1971.

Τῆς Συνεδρίας ἀρξαμένης τὴν 10 π.μ. ἀναγινώσκονται καὶ ἐπικυροῦνται τὰ Πρακτικά τῆς προηγουμένης Συνελεύσεως τῆς 23ης Μαρτίου 1969, μεθ' ὃ ἡ Συνέλευσις ἐκλέγει ὡς Ἀντιπρόεδρον, λόγῳ ἀποδημίας εἰς τὸ Ἐξωτερικὸν τοῦ κ. Θωμᾶ Καζαμία, τὸν κ. Κωνσταντῖνον Παπαφλέσσα. Ὁ Πρόεδρος κ. Νικολ. Τωμαδάκης παρισταμένων τοῦ Ἀντιπροέδρου κ. Κωνσταντίνου Παπαφλέσσα, τοῦ Α' Γραμματέως κ. Δημοσθένους Μιράσγεζι, τοῦ Β' Γραμματέως κ. Παύλου Λαζαρίδου, τῶν ψηφολεκτῶν Ἀρτεμισίας Γιαννουλάτου καὶ Στεφ. Κουμανούδου καὶ τῶν μελῶν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας κκ. Κ. Ἀδαμίδου, Ἰ. Δημαρεῶ, Α. Νταῆ καὶ Απ. Πουλοπούλου καὶ ἐκ τῶν ἐν τῷ ἐκλογικῷ καταλόγῳ ἀναγραφομένων ἐταίρων:

1. Κων. Ἀδαμίδου 2	22. Σπυρ. Ἰακωβίδου 46
2. Κων. Ἀλεξανδρῆ 4	23. Κωνστ. Κριμπᾶ 87
3. Ὀλγας Ἀλεξανδρῆ 3	24. Νικ. Κοντολέοντος 77
4. Ἀνδρ. Βαβρίτσα 12	25. Στυλ. Κορρέ 79
5. Γεωργ. Βέλτσου 18	26. Δημητρ. Κοσμοπούλου 81
6. Τιμολ. Βουκίδου 19	27. Στεφ. Κουμανούδου 83
7. Ἀρτ. Γιαννουλάτου 24	28. Γεωργ. Κουρμούλη 84
8. Ἰωάν. Δημαρεῶ 29	29. Κωνστ. Κτιστοπούλου 88
9. Γεωργ. Δοντᾶ 32	30. Θεοδῶρ. Κωνσταντίνου 90
10. Νικολ. Ἐξάρχου 36	31. Ἰωάννας Κωνσταντίνου 91
11. Παν. Ζέπου 38	32. Δημ. Λαζαρίδου 93
12. Γεωργ. Ἡλιοπούλου 41	33. Σπυρ. Μαρινάτου 103
13. Κωνστ. Καλλία 51	34. Χαρικλ. Μπάρλα 115
14. Βασιλ. Καλλιπολίτη 53	35. Μαρίνου Καλλιγᾶ 52
15. Ἀθ. Καλογεροπούλου 54	36. Κωνστ. Μπίτζιου 117
16. Θεοδῶρ. Καράγιωργα 61	37. Νικολ. Μπουφίδου 121
17. Καλλιόπης Ζώρα 40	38. Γεωργ. Μυλωνᾶ 122
18. Χρυσ. Καρδαρεῶ 66	39. Ἀστ. Νταῆ 125
19. Περ. Κόλλα 72	40. Ἀδαμ. Οἰκονομίδου 128
20. Γερασ. Κονιδάρη 74	41. Ἀποστ. Καρνανδρέα 64
21. Ἀθην. Κακούρη 49	42. Ἀναστ. Ὁρλάνδου 129

43. Δημ. Πάλλα 130	60. Ἀθαν. Χατζηκακίδη 202
44. Μαρίας Παντελίδου 136	61. Ἀννας Χατζηνικολάου 203
45. Ἀ. Παπαγιαννοπούλου - Πα-
λαιού 137	62. Σ. Καρούζου-Παπασπυρίδη 67
46. Στυλ. Παπαδοπούλου 139	63. Εὐρ. Κοντολέοντος 76
47. Γεωργ. Παπαντωνίου 146	64. Μιχ. Χριστοπούλου 205
48. Ροζαλίνδης Παπαντωνίου 147	65. Χρύση Πελεκίδη 154
49. Ἰωάν. Παπασταύρου 148	66. Ἐμμαν. Χατζηδάκη 201
50. Κων. Πέππα-Δελμούζου 155	67. Ἀντ. Θρεψιάδου 45
51. Ἀποστ. Πουλοπούλου 163	68. Ἰωάν. Πολυγένη 162
52. Αἰκατ. Ρωμοπούλου 168	69. Χρήστου Ντούμα 126
53. Γεωργ. Σολομωνίδη 173	70. Δημ. Μπότσαρη 119
54. Γεωργ. Σπυριδάκη 174	71. Ἰωάν. Τριανταφυλλοπούλου 193
55. Πολυβ. Στεφανοπούλου 182	72. Γεωργ. Γιαννακοπούλου 22
56. Εὐστ. Στίκα 183	73. Εἰρ. Βαρούχα - Χριστοδου-
λοπούλου 14
57. Κωνστ. Συριοπούλου 185	74. Φοίβου Σταυροπούλλου 181
58. Μαρίας Σωτηρίου 186	75. Γρηγορίου Παπαφλέσσα 150
59. Ἰωάννου Χαρίτου 200	

ἐκήρυξε τὴν ἐναρξιν τῆς ψηφοφορίας, καθ' ἣν προσῆλθον οἱ ὡς ἄνω 79 ἐταῖροι.

Τὴν 12.35' ὥραν, μὴ ὑπάρχοντος ἐτέρου ψηφοφόρου, ὁ Πρόεδρος ἐκήρυξε τὴν λήξιν τῆς ψηφοφορίας καὶ ἐκάλεσεν ὡς ψηφοδέκτας τὴν Ἀρτεμισίαν Γιαννουλάτου καὶ τὸν κ. Στέφ. Κουμανούδη, μεθ' ὃ, καταμετρηθέντων τῶν ἐν τῇ κάλπῃ ψηφοδελτίων καὶ εὐρεθέντων ἐβδομήκοντα καὶ ἑνέα (79), ἤρξατο ἡ διαλογὴ, καθ' ἣν εὐρέθη ἐν (1) ψηφοδέλτιον ἄκυρον (λευκὸν) καὶ ἐκ τῶν ἐγκύρων ἔλαβον ψήφους οἱ κκ. Ὁρλάνδος Ἀναστ. 77, Βέλτσος Γεώργ. 74, Κτιστόπουλος Κωνστ. 74, Κοντολέων Νικ. 73, Ζέπος Παναγ. 71, Ἀλεξανδρῆς Κωνστ. 63, Τριανταφυλλόπουλος Ἰω. 61, Κορρὲς Στυλ. 57, Δοντᾶς Γεώργ. 4, Χατζηδάκης Μ. 4, Μιχελῆς Π. 3, Μυλωνᾶς Γεώργ. 3, Παπασταύρου Ἰω. 3, Τραυλὸς Ἰω. 2, Λαζαρίδης Δ. 2, Μαριδάκης Γ. 2, Καραθανάσης Δ. 2, Πολυγένης Ἰ. 2, Καρανδρέας Ἀπ. 2, Δάκαρης Σ. 2, Ἰακωβίδης Σ. 1, Πλάτων Ν. 1, Καλλιγᾶς Μ. 1, Ἀλεξίου Στυλ. 1, Πάλλας Δημ. 1, Σακελλαρίου Μ. 1, Μανούσακας Μ. 1, Ἀντωνιάδης Ἰ. 1, Ζώρα Καλλ. 1, Γιαννακόπουλος Γ. 1, Μυλωνᾶς Παῦλος 1, Λαζαρίδης Π. 1, Ξυγγόπουλος Ἀν. 1, Δραγούμης Φιλ. 1, Κόλλιας Γεώργ. 1, Κοντῆς Ἰω. 1, Μιτσὸς Μάρκελλος 1, Κανελλόπουλος Π. 1, Σπυριδάκης Γ. 1, Μηλιάδης Ἰω. 1, Σωτηρίου Μ. 1 καὶ Γιαλούρης Νικόλαος 1.

Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Πρόεδρος ἀνεκοίνωσεν, ὅτι ἐξελέγησαν μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου διὰ τὴν τριετίαν 1969 - 1971, κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν ἐπωνύμων οἱ ἑξῆς ἐταῖροι: Ἀλεξανδρῆς Κωνσταντῖνος, Βέλτσος Γεώργιος,

Ζέπος Παναγιώτης, Κοντολέων Νικόλαος, Κορρές Στυλιανός, Κτιστόπουλος Κωνσταντῖνος, Ὀρλάνδος Ἀναστάσιος, Τριανταφυλλόπουλος Ἰωάννης.

Μεθ' ὃ ἀνεγνώσθησαν καὶ ἐπεκυρώθησαν καὶ ὑπεγράφησαν τὰ Πρακτικὰ ταῦτα καὶ ἐλύθη ἡ Συνεδρία περὶ ὥραν 13,20 μ.μ.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως

Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

Ὁ Α' Γραμματεὺς

Δ. ΜΙΡΑΣΓΕΖΗΣ

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

Κ. ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑΣ

Τὰ Μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς

Ἐπιτροπείας

Α. ΝΤΑΗΣ

Ι. ΔΗΜΑΡΑΣ

ΑΠ. ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

Κ. ΑΔΑΜΙΔΗΣ

Ὁ Β' Γραμματεὺς

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Οἱ ψηφοδέκται

ΑΡΤ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΥ

ΣΤ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1969

Κύριε Πρόεδρε,

Οί ύπογεγραμμένοι, αποτελοῦντες τὴν Ἐξελεγκτικὴν Ἐπιτροπείαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ τὸ ἔτος 1969, προσκληθέντες διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 196/30-3-1970 ἐγγράφου τοῦ κ. Προέδρου, ἐπελήφθημεν τοῦ ἐλέγχου τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ λήξαντος ἔτους 1969, ἐκ τῶν ταμειακῶν καὶ λογιστικῶν βιβλίων τῆς ὁποίας ἐξάγονται τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα:

ΜΕΡΟΣ Ι

Α'. Χρηματικὸν

Ταμεῖον

α) Χρ έ ω σ ι ς

1) Ὑπόλοιπον μετρητῶν ἐν τῷ Ταμείῳ τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1968	Δρχ.	5.674,30
2) Ἀπὸ Ἑσοδα Γ. Προϋπολογισμοῦ 1/1/69 - 31/12/1969	»	7.581.100.-
3) Ἀπὸ Ἑσοδα ἐξ ἐπιστροφῶν χρημάτων	»	153.936,50
4) » Προῶν κληρώσεως ὁμολογιῶν	»	640.683.-
5) » Ἀναλήψεις ἐξ Ἐθνικῆς Τραπέζης Α' Νο 480042	»	1.625.052,60
6) Ἀπὸ Ἀναλήψεις ἐξ Ἐθνικῆς Τραπέζης Β' Νο 480246	»	5.335.431.-
7) Ἀπὸ Ἀναλήψεις ἐξ Ἐθνικῆς Τραπέζης Α' Νο 485420	»	1.250.-
8) Ἀπὸ Ἐγγυήσεις μισθώσεως καταστημάτων	»	25.000.-
9) » Εἰδικὰς ἐνισχύσεις (Ἑπουργείου Συντονισμοῦ διὰ Θήραν)	»	1.000.000.-
10) Ἀπὸ Προσωρινοὺς Λογαριασμοὺς	»	32.372.-
11) » Κίνησιν Κεφαλαίων	»	496.771.-
12) » Τοκομερίδια ὁμολογιῶν Κληροδοτήματος Φ. Φαρμά	»	31.419.-
Σύνολον		Δρχ. 16.928.690,40

β) Πίστωσις

1) Εἰς Ἐξόδα Γ. Προϋπολογισμοῦ ἀπὸ 1/1/69 - 31/12/1969	Δρχ.	7.397.633,90
2) Εἰς Ἀγορὰν μετοχῶν Ε.Η.Σ.	»	29.952.-
3) » Ἀγορὰν ὁμολογιῶν	»	26.250.-
4) » Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπεζῇ Β' Νο 480246	»	5.571.782.-
5) Εἰς Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπεζῇ Α' Νο 480042	»	2.232.647.-
6) Εἰς Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπεζῇ Α' Νο 485244	»	6.051.-
7) Εἰς Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπεζῇ Α' Νο 485420	»	31.419.-
8) Εἰς Ἐπιστροφὰς ἐγγυήσεων	»	25.000.-
9) » Ἀνασκαφὰς ἐξ εἰδικῶν ἐνισχύσεων (Ἵπουρ- γείου Συντονισμοῦ δι' ἀνασκαφὰς Θήρας)	»	1.000.000.-
10) Εἰς Προσωρινοὺς λ/σμοὺς	»	95.922.-
11) » Κίνησιν Κεφαλαίων	»	508.728.-
Σύνολον	Δρχ.	16.925.384,90
Ὑπόλοιπον Ταμείου τῆς 31ης Δεκεμβρίου 1969	Δρχ.	3.305,50
Σύνολον	Δρχ.	<u>16.928.690,40</u>

Β' Ἀνάλυσις τῶν Ἐσόδων καὶ Ἐξόδων τοῦ Προϋπολογισμοῦ χρήσ. 1969

I ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ

Ἀπὸ προσόδους ἀκινήτου περιουσίας - μισθώματα ...	Δρχ.	1.343.660.-
» παραχώρησιν αἰθουσῶν τοῦ Μεγάρου	»	69.745.-
» προσόδους κινητῆς περιουσίας - μερίσματα	»	1.255.538.-
» » » τοκομερίδια	»	342.407.-
» τόκους καταθέσεων	»	17.685.-
Ἀπὸ ἀντίτιμον πωλήσεως δημοσιευμάτων	»	242.151,50
» εἰσφορὰς - συνδρομὰς	»	3.016.501.-
» δωρεὰς ἐπὶ εἰδικῷ σκοπῷ	»	164.202.-
» διάφορα καὶ ἀπρόβλεπτα ἔσοδα	»	49.782.-
» ἔσοδα παρελθόντων οἰκον. ἐτῶν	»	1.079.428,50
Σύνολον Ἐσόδων	»	<u>7.581.100.-</u>

Τακτικά έξοδα

Εἰς έξοδα Διοικήσεως ἐν γένει - μισθοί, ἐπιδόματα προ- σωπικοῦ	Δρχ.	1.608.709,50
» ἀποζημιώσεις ἐν γένει	»	563.732.-
» έξοδα Γραφείων - φωτισμός, θέρμανσις, ὕδρευσις, καθαριότης, Τ.Τ., στολαὶ κλητῆρων κλπ.	»	268.738,50
» δικαστικά ἐν γένει	»	25.107.-
» έξοδα κινήτης καὶ ἀκινήτου περιουσίας - συντήρησις μεγάρου, ἐπιπλώσεις, φόροι Δημοσίου καὶ Δήμου, ἀσφάλιστρα, φύλακτρα χρεογράφων, ποσοστά εἰς- πράκτορος κλπ.	»	315.713,50
» έξοδα Βιβλιοθήκης, πλουτισμός αὐτῆς κλπ. έξοδα ..	»	194.490,90
» ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τῆς Ἑταιρείας - ἀνασκαφαὶ ἀπαλλοτριώσεις, ἀναστήλωσις ἀρχαίων μνημείων, ἀνέγερσις καὶ ἐπισκευὴ Μουσείων, πλουτισμός βι- βλιοθηκῶν τῶν Μουσείων κλπ. καὶ ἀνασκαφαὶ ἐξ εἰδικῶν δωρεῶν	»	2.764.075.-
» δημοσιεύματα ἐν γένει - έξοδα ἐκδόσεως ΑΕ, ΠΑΕ, Ἔργου, μελετῶν διατριβῶν καὶ ἀποζημιώσεις συγ- γραφέων κλπ.	»	1.034.724,50
Εἰς οἰκονομικὰς ἐνισχύσεις - ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν, ὑποτροφίας, έξοδα διαλέξεων καὶ συμμετοχῆς εἰς διε- θνῇ συνέδρια	»	241.719.-
» ἑκτακτα έξοδα - ἀποζημιώσεις συνεργείου ταξινο- μήσεως ἀρχείου, ἐκτάκτων βοηθῶν Λεξικοῦ, προτο- μαὶ καὶ ἀπρόβλεπτα έξοδα	»	369.796.-
» έξοδα παρελθουσῶν χρήσεων	»	10.828.-
Σύνολον ἐξόδων	Δρχ.	7.397.633,90

Ἀποτελέσματα χρήσεως

Ἔσοδα πραγματοποιηθέντα	Δρχ.	7.581.100.-
Ἔξοδα	»	7.397.633,90
Πλεόνασμα	Δρχ.	183.466,10

Γ' Γενικός Ἱσολογισμὸς χρήσεως 1969*Ἑνεργητικὸν*

Τὸ Ἑνεργητικὸν τῆς Ἐταιρείας κατὰ τὴν 31-12-1969 ἀνήρχετο εἰς δραχμὰς 37.233.070,60 ἀποτελούμενον ἐκ τῶν κάτωθι μερίδων:

Ἀπὸ ἀκίνητα κτήματα	Δρχ.	5.000.000.—
» τὸ Μέγαρον τῆς Ἐταιρείας (Μεῖον ἀποσβέσεις) .	»	18.000.000.—
» ἔπιπλα καὶ σκεύη (Μεῖον ἀποσβέσεις)	»	1.100.000.—
» Μετοχὰς πρὸς φύλαξιν παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπέζῃ Α'	»	6.582.167,05
» Ὁμολογίας πρὸς φύλαξιν παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπέζῃ Α'	»	4.187.990,30
» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπέζῃ Β'	»	827.592,95
» » » » » » Α'	»	1.136.092,80
» » » » » » Α' Κληροδοτήματος Ἰ. Μαρκοπούλου	»	3.901.—
» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπέζῃ Α' ἐκ δωρεᾶς Ἰ. Ρώμα	»	142.054.—
» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπέζῃ Α' ἐκ Κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ	»	249.966.—
» Ὑπόλοιπον Ταμείου 31 Δεκεμβρίου 1969	»	3.305,50
Σύνολον	Δρχ.	<u>37.233.070,60</u>

Παθητικὸν

Εἰς Κεφάλαιον	Δρχ.	37.233.070,60
Σύνολον	Δρχ.	<u>37.233.070,60</u>

Δ' Περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας

Ἡ περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας κατὰ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1969 ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσὸν τῶν δραχμῶν 37.233.070,60 ἀποτελουμένη ἐκ τῶν αὐτῶν ὑπολοίπων τῶν ἐν τῷ Ἑνεργητικῷ ἀναγραφομένων λογαριασμῶν.

Περαίνουσα τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἡ Ἐπιτροπεία προτείνει ὅπως ἡ Συνέλευσις ἐγκρίνῃ τὴν ἀνωτέρω διαχείρισιν ὡς ὀρθῶς ἔχουσιν καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν Ἀπολογισμὸν καὶ τὸν Ἱσολογισμὸν τοῦ λήξαντος ἔτους 1969 τῆς ἰδίας περιουσίας τῆς Ἑταιρείας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 6ῃ Ἀπριλίου 1970

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπεία

ΚΩΝ. ΑΔΑΜΙΔΗΣ

ΙΩΑΝ. ΔΗΜΑΡΑΣ

ΑΣΤ. ΝΤΑΗΣ

Κ. Δ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΑΠ. ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ & ΕΞΟΔΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1969

Ε Σ Ο Δ Α

Ε Ξ Ο Δ Α

Προϋπολογισμού		Είδος εσόδων	Προϋπολο- γισθέντα	Εισπραχθέντα	Διαφορά		Προϋπολογισμού		Είδος εξόδων	Προϋπολογι- σθέντα	Συμπληρω- ματικαί πιστώσεις	Σύνολον	Πραγματο- ποιηθέντα	Διαφορά επί ελλείπων					
Κεφάλ.	Άρθρον				Επί πλέον	Επί ελλείπων	Κεφάλ.	Άρθρον											
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ Ι ΤΑΚΤΙΚΑ ΕΣΟΔΑ																			
Πρόσοδοι ακινήτου περιουσίας																			
Α'	1α' - δ' 2	Μισθώματα	1.425.000.—	1.343.660.—	—	81.340.—	Α'	1-2	Μισθοί, επιδόματα διοικ. και επιστημ. προσωπικού ..	1.087.100.—	—	1.087.100.—	1.038.443.50	48.656.50					
		Παραχώρησης αιθουσών	60.000.—	69.745.—	9.745.—	—		Β'	1-2	» » βοηθητ. και τεχνικού »	567.100.—	25.000.—	592.100.—	570.266.—	21.834.—				
Β'	1α'-δ' 2α'-ιζ' 3	Μερίσματα μετοχών	963.500.—	1.255.538.—	292.038.—	—	Γ'	1-2	» » υπηρετ. προσωπ., δόμοι, κλπ.	549.000.—	55.000.—	604.000.—	563.732.—	40.268.—					
		Τοκομερίδια όμολογιών	307.000.—	342.407.—	35.407.—	—		3α-ε'	Έξοδα λειτουργίας γραφείων, ήτοι θέρμανσις, φωτι- σμός, ύδρευσις, καθαριότης, Τ. Τ, στολαί κλη- τήρων κλπ.	240.000.—	45.000.—	285.000.—	268.738.50	16.261.50					
Γ'	1-3	Τόκοι καταθέσεων παρ' Έθνικῆς Τραπεζῆς εἰς πρώτην ζήτησιν, κλπ.	15.000.—	17.685.—	2.685.—	—	Δ'	4α-β	Δικαστικά ἐν γένει	30.000.—	—	30.000.—	25.107.—	4.893.—					
		Έξοδα κινήτης και ακινήτου περιουσίας Συντήρησις μεγάρου, ἀμοιβή συντηρητῶν ἐγκαταστά- σεων, ἐπιπλώσεις, φόροι Δημοσίου και Δήμου, ἀσφά- λιστρα, φύλακτρα χρεογράφων, ποσοστά εἰσπρά- κτορος κλπ.	221.500.—	242.151.50	20.651.50	—		1-8	Έξοδα κινήτης και ακινήτου περιουσίας Συντήρησις μεγάρου, ἀμοιβή συντηρητῶν ἐγκαταστά- σεων, ἐπιπλώσεις, φόροι Δημοσίου και Δήμου, ἀσφά- λιστρα, φύλακτρα χρεογράφων, ποσοστά εἰσπρά- κτορος κλπ.	302.800.—	49.000.—	351.800.—	315.713.50	36.086.50					
Δ'	1	Εισφοραί - Δικαιώματα					Ε'		Έξοδα Βιβλιοθήκης										
		Έμπλουτισμός Βιβλιοθήκης κλπ. έξοδα	300.000.—	—	300.000.—	194.490.90		105.509.10											
Σ'	1-5	Έκπληρωσις τοῦ σκοποῦ τῆς Έταιρείας					Σ'	1-5	Ανασκαφαί, ἀπαλλοτριώσεις, ἀναστήλωσις ἀρχαίων μνημείων, ἀνέγερσις και ἐπισκευή Μουσείων, ἐμ- πλουτισμός βιβλιοθηκῶν Μουσείων κλπ.	2.945.000.—	—	2.945.000.—	2.564.075.—	380.925.—					
		Ανασκαφαί ἐξ ἐιδικῶν δωρεῶν	210.000.—	—	210.000.—	200.000.—		10.000.—											
Ε'	1-3	Απρόβλεπτα έσοδα					Ζ'	1-4	Δημοσιεύματα ἐν γένει Έξοδα ἐκδόσεως Α.Ε., Π.Α.Ε., Έργου, μελετῶν, δια- τριβῶν, ἀποζημιώσεις συγγραφέων κλπ.	1.250.000.—	700.000.—	1.950.000.—	1.034.724.50	915.275.50					
		Διάφορα και ἀπρόβλεπτα έσοδα	31.100.—	49.782.—	18.682.—	—		Η'	1-4	Οικονομικαί ἐνίσχυσεις - Έυποτροφίαι Ένίσχυσις ἐπιστημον. περιοδικῶν, ὑποτροφίαι, έξοδα διαλέξεων και συμμετοχῆς εἰς διεθνή συνέδρια ...	295.000.—	—	295.000.—	241.719.—	53.281.—				
Σ'	1-2	Έσοδα παρελθόντων οικονομικῶν ἐτῶν					Θ'		1-5	Έκτακτα έξοδα Αποζημιώσεις ἐκτάκτων βοηθῶν εὔρετηριώσεως Α.Ε., ἐκτάκτων βοηθῶν Λεξικοῦ, προτομαί και ἀπρόβλεπτα	437.588.—	46.000.—	483.588.—	369.796.—	113.792.—				
		Υπόλοιπα χρήσ. 1968 (ἐκ Κρατ. Λαχείων και ἐπι- στροφῆς χρημάτων)	1.010.000.—	1.079.428.50	69.428.50	—		Γ'	1	Έξοδα παρελθόντων οικον. ἐτῶν Έξοδα παρελθουσῶν χρήσεων	30.000.—	—	30.000.—	10.828.—	19.172.—				
Ζ'	1	ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΙΙ. Κίνησις κεφαλαίων					ΙΑ'		1-2	Αποθεματικά τ. ἀποθ. 230.000 ἐκτ. » 23.511 = 253.512 - 253.512	—	—	—	—	—				
		Έκ παρακρατήσεως χαρτοσήμου ἐκ μισθωμάτων	16.000.—	20.817.—	4.817.—	—		Σύνολον εξόδων	8.243.588.—	920.000.—	9.163.588.—	7.397.633.90	1.765.954.10						
Η'	1-7	Έκ παρακρατήσεως κρατήσεων ἐπὶ ἀποδοχῶν ἐν γένει	420.000.—	475.954.—	55.954.—	—	ΙΒ'	1	ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΙΙ Κίνησις Κεφαλαίων										
		Ανάληψις ἐκ διαθεσίμων	1.400.000.—	—	—	—		1	Απόδοσις κρατήσεων ἐξ ἀποδοχῶν	400.000.—	—	400.000.—	364.429.—	35.571.—					
Σύνολον		Σύνολον	10.097.100.—	8.077.871.—	509.408.—	1.128.637.—	1-2	2α	Αποπεράτωσις 3 καταστημάτων ἐπὶ τῆς Λεωφ. Συγ- γροῦ	200.000.—	—	200.000.—	144.799.—	55.201.—					
		Έξοδα κληρονομίας Φ. ΦΑΡΜΑ Μερίσματα, μετοχῶν, τοκομερίδια όμολογιῶν, τόκοι, ἀπρόβλεπτα κλπ. έσοδα	30.600.—	31.419.—	819.—	—		2β	Ανέγερσις 2 καταστημάτων ἐπὶ τῆς Λεωφ. Συγ- γροῦ	1.000.000.—	—	1.000.000.—	—	1.000.000.—					
Γενικὸν Σύνολον		Γενικὸν Σύνολον	10.127.700.—	8.109.290.—	510.227.—	1.128.627.—	1-4	Σύνολον	9.843.588.—	920.000.—	10.763.588.—	7.906.861.90	2.856.726.10						
		Έξοδα κληρονομίας Φ. ΦΑΡΜΑ Ανασκαφαί, φύλακτρα, ἀσφάλιστρα και ἀπρόβλεπτα.	30.600.—	—	30.600.—	—		30.600.—	—	30.600.—	—	30.600.—	—	30.600.—					
Γενικὸν σύνολον															9.874.188.—	920.000.—	10.794.188.—	7.906.861.90	2.887.326.10

Ανάλυσις Έσόδων (Κεφαλαίου Γ', άρθρ. 1 - 3)

Αντίτιμον Δημοσιευμάτων.

1) Αρχαιολογική Έφημερίς, Πρακτικά Αρχαιολ. Έταιρείας, Έργον	Δραχ. 66.109.—
2) Διάφορα δημοσιεύματα	» 173.713.50
3) Όδηγοί Δήλου και Έλευσίνος	» 2.329.—
Σύνολον	» 242.151.50

Ανάλυσις Έξόδων: α) Κεφαλαίου Σ' άρθρ. 1 - 6

1) Άνασκαφάι	Δραχ. 1.279.686.—
2) Άπαλλοτριώσεις	» 201.074.—
3) Άναστήλωσις	» 551.731.—
4) Έξοδα άνέγερσεως αρχαιολογικού Μουσείου αρχαίας Μεσσήνης	» 499.961.—
5) Έμπλουτισμός βιβλιοθηκών Μουσείων	» 31.623.—
6) Άνασκαφάι έξ ειδικών δωρεών	» 200.000.—
Σύνολον	» 2.764.075.—

β) Κεφαλαίου Ζ', άρθρ. 1 - 4

1) Έξοδα εκδόσεως Α.Ε., Π.Α.Ε., Έργου.	Δραχ. 353.346.—
2) Έξοδα εκδόσεως μελετών, διατριβών	» 265.961.50
3) Άγοραί χάφτου	» 285.127.—
4) Άμοιβάι συγγραφέων	» 130.290.—
Σύνολον	» 1.034.724.50

γ) Κεφαλαίου Η', άρθρ. 1 - 4

1) Ένίσχυσις έπιστημον. περιοδικών	Δραχ. 190.000.—
2) Υποτροφία, εκπαιδευτικά ταξίδια	» 9.000.—
3) Έξοδα διαλέξεων της Έταιρείας	» 2.933.—
4) » συμμετοχής εις Διεθνή συνέδρια και φιλοξενίας ξένων έπιστημόνων	» 39.786.—
Σύνολον	» 241.719.—

Σύγκρισις πραγματοποιηθέντων έσόδων και εξόδων

1 Αρχ. Έταιρείας

A' Έσοδα	Δραχ. 7.581.100.—
B' Έξοδα	» 7.397.633.90
Πλεόνασμα	» 183.466,10

II. Κληρονομίας Φ. ΦΑΡΜΑ

A' Έσοδα	Δραχ. 31.419.—
B' Έξοδα	» —
Πλεόνασμα	» 31.419.—

Έν Αθήναις τη 31η Δεκεμβρίου 1969

Ο Ταμίας
N. K. ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ

Ο Προϊστάμενος Λογιστηρίου
I. X. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΧΡΗΣΙΣ 1969

Α' ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ

1) ΠΑΕ 1967	ἀντίτυπα	800
2) ΠΑΕ 1968	»	800
3) ΑΕ 1968	»	1000
4) ΑΕ 1969	»	1000
5) Σπ. Μαρινάτου· Θήρα Ι	»	1500
» » Θήρα Π	»	1500
6) 'Αντ. Ζώη· Γοῦρνες, Τύλισος, Μάλια	»	1000
7) Σπ. 'Ιακωβίδου· Περαιτή. Τόμος Α', Οἱ τάφοι καὶ τὰ εὐρήματα Τόμος Γ', Πίνακες	»	1000 1000

Β' ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ

1) 'Αρχαιολογική 'Εφημερίς				'Αρχαιολογική 'Εφημερίς			
Σειρά τόμων	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμή	Εισπρα- χθέν ποσόν	Σειρά τόμων	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμή	Εισπρα- χθέν ποσόν
1837 Δεκ Α'	1	30	30	'Εκ μεταφορᾶς			4.200
1837 Νοεμ.	1	30	30	1936	1	180	180
1837 'Οκτ.	1	30	30	1937	1	90	90
1898	1	150	150	1938	1	300	300
1899	1	150	150	1939/41	1	300	300
1905	2	300	600	1942-44	1	300	300
1906	1	300	300	1953/54 Α'	1	350	350
1913	1	300	300	»	1	280	280
1914	1	300	300	1	1	210	210
1915	1	300	300	1953/54 Β'	1	240	240
1919	1	180	180	»	1	180	180
1922	1	150	150	1953/54 Γ'	1	240	240
1929	1	180	180	»	1	180	180
1931	1	300	300	1955*	1	240	240
1932	1	300	300	»	1	180	180
1933	1	300	300	1956	1	240	240
1934/35	1	300	300	»	»	180	180
1936	1	300	300	1957	3	240	720
Εἰς μεταφορὰν			4.200	Εἰς μεταφορὰν			8.610

Ἀρχαιολογική Ἐφημερίς				2) Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας			
Σειρά τόμων	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμή	Εἰσπρα- χθέν ποσόν	Σειρά τόμων	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμή	Εἰσπρα- χθέν ποσόν
Ἐκ μεταφορᾶς			8.610	1931	1	60	60
»	1	180	180	1934	1	60	60
1958	1	240	240	1935	1	60	60
»	1	180	180	1936	1	60	60
»	1	150	150	1939	1	100	100
1959	1	240	240	1940	1	100	100
»	3	180	540	»	1	56	56
1960	1	240	240	1941/44	1	100	100
»	1	180	180	1945/48	1	100	100
1961	1	180	180	»	1	56	56
1962	2	240	480	1949	1	100	100
»	1	180	180	»	1	56	56
1963	1	240	240	1950	1	100	100
»	1	180	180	»	2	60	120
1964	1	300	300	»	1	56	56
»	4	240	960	1951	1	100	100
»	1	180	180	»	1	56	56
1965	3	280	840	1952	1	250	250
»	2	210	420	1953	1	100	100
1966	1	350	350	1954	1	100	100
»	1	230	280	»	2	60	120
»	1	210	210	1955	1	150	150
1967	2	500	1.000	1956	1	150	150
»	5	400	2.000	1957	1	150	150
»	1	200	200	1958	1	150	150
1968	60	280	16.800	»	1	120	120
1883 Τεῦχ. 3ον		56	56	1959	1	150	150
1886 » 2ον		56	56	»	1	120	120
1902 » 3ον		56	56	1960	1	400	400
» » 4ον		54	54	»	1	320	320
1955*	1	300	300				
Σύνολον			35.882	Εἰς μεταφορὰν			3.620

Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας				3) Ἔργον Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας			
Σειρά τόμων	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμή	Εισπρα- χθέν ποσόν	Σειρά τόμων	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμή	Εισπρα- χθέν ποσόν
Ἐκ μεταφορᾶς			3.620	1954	1	25	25
1961	1	150	150	1955	1	60	60
1962	1	200	200	»	1	48	48
1963	1	250	250	1956	1	60	60
»	1	200	200	»	1	48	48
1964	1	200	200	1958	2	75	150
1965	1	350	350	»	4	60	240
»	3	280	840	»	2	38	76
1966	1	200	200	1959	1	80	80
»	5	160	800	»	2	64	128
1967	2	250	500	»	2	40	80
»	42	200	8.400	1960	2	120	240
Σύνολον			15.710	»	2	96	192
				»	1	60	60
				1961	1	120	120
				»	2	96	192
				»	1	72	72
				»	2	60	120
				»	1	76	76
				1962	1	100	100
				»	2	80	160
				»	2	60	120
				»	1	50	50
				1963	1	100	100
				»	2	80	160
				»	1	60	60
				1964	1	100	100
				»	2	80	160
				Εἰς μεταφορὰν			3.077

Ἔργον Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας			
Σειρὰ τόμων	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμή	Εἰσπρα- χθέν ποσὸν
Ἐκ μεταφορᾶς			3.077
1965	3	100	300
»	2	80	160
»	1	50	50
1966	4	100	400
»	3	80	240
»	1	60	60
»	1	50	50
1967	8	100	800
»	10	80	800
»	1	50	50
1968	31	100	3.100
»	61	80	4.880
»	1	60	60
»	2	50	100
»	2	75	150
Σύνολον			14.277

ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΧΡΗΣΕΩΣ 1969

Αἰξῶν , Αριθ.	Ἐπιγραφὴ Συγγραμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμὴ	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
4	Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι. Φύλλ. 2ον 1852 .	1	10.—	10.—
	» » »	2	9.—	18.—
	» » Φύλλ. 3ον 1855 .	1	10.—	10.—
	» » »	2	9.—	18.—
6	Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί. 1860	1	12.—	12.—
	» » »	2	9.—	18.—
	» » »	1	10.—	10.—
8	A.G. Lolling: Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθή- ναις Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου 1899.	1	43.—	43.—
	» » » »	2	32.—	64.—
10	Π. Καββαδίας: Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολο- γικῆς Ἐταιρείας 1837 - 1900. 1900. . . .	1	12.—	12.—
	» » » »	1	9.—	9.—
	» » » »	1	8.—	8.—
	» » » »	1	10.—	10.—
11	Comptes rendus du Congrès interna- tional d'archéologie. 1905	3	40.—	120.—
	» » » »	1	30.—	30.—
12	Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. Τόμος 1ος. 1906	2	96.—	192.—
	» » » »	2	72.—	144.—
13	Π. Καββαδίας καὶ Γ. Καβεράου: Ἀνα- σκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. 1906 - 1907 .	2	240.—	480.—
	» » » »	1	180.—	180.—
14	X. Τσουντας: Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπό- λεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908. Ἀνατύπωσις 1964.	2	300.—	600.—
	» » » »	16	240.—	3.840.—
	» » » »	49	180.—	8.820.—
	» » » »	3	150.—	450.—
	Εἰς μεταφορὰν			15.098.—

Αὐξων Ἀριθ.	Ἐπιγραφή Συγγραμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμή	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς			15.098.—
15	Γ. Παπαβασιλείου: Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐ- βοϊκῶν ἐπιγραφῶν. 1910	1	90.—	90.—
	» » » »	2	72.—	144.—
	» » » »	1	54.—	54.—
	» » » »	2	45.—	90.—
16	Κ. Κουρουნიώτης: Κατάλογος τοῦ Μου- σείου Λυκοσούρας. 1911	2	30.—	60.—
	» » » »	3	24.—	72.—
	» » » »	5	18.—	90.—
	» » » »	1	15.—	15.—
17	Γ. Οἰκονόμος: Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδο- νίας. 1915	2	36.—	72.—
	» » » »	3	27.—	81.—
18	Γ. Γαρδίκας: Μελετήματα ἀρχαιολογικά. 1915	2	44.—	88.—
	» » » »	1	33.—	33.—
	» » » »	1	28.—	28.—
19	Ἄ. Κεραμόπουλλος: Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912/17	1	15.—	15.—
	» » » »	7	12.—	84.—
	» » » »	17	9.—	153.—
	» » » »	1	8.—	8.—
	» » » »	2	7,50	15.—
	» » » »	1	10.—	10.—
20	Γ. Οἰκονόμος: De profusionum recepta- culis sepulcralibus. 1921	2	14.—	28.—
22	Ἄ. Κεραμόπουλλος: Ὁ ἀποτυμπανισμός. 1923	1	24.—	24.—
	» » » »	1	18.—	18.—
23	Ἄ. Ἀρβανιτόπουλος: Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος - Παγασῶν. 1928	1	450.—	450.—
	» » » »	3	360.—	1.080.—
	» » » »	1	270.—	270.—
	» » » »	1	225.—	225.—
	Εἰς μεταφορὰν			18.395.—

Αἰξίων , Αριθ.	Ἐπιγραφή Συγγραμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμή	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφοῶς			18.395.—
25	Ἰ. Γεννάδιος: Ὁ Λόρδος Ἐλγιν... 1930 .	1	75.—	75.—
	» » » »	7	60.—	420.—
	» » » »	3	45.—	135.—
	» » » »	2	38.—	76.—
26	Ἰ. Χατζηδάκης: Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου... 1931	4	18.—	72.—
	» » » »	2	14.—	28.—
	» » » »	7	11.—	77.—
	» » » »	1	19.—	9.—
26A	Γ. Σωτηρίου: Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931	1	300.—	300.—
	» » » »	3	240.—	720.—
	» » » »	1	180.—	180.—
	» » » »	2	150.—	300.—
27	Γ. Οἰκονόμος: Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιο- λογικῆς Ἑταιρείας... 1837 - 1937 ..	5	40.—	200.—
	» » » »	2	32.—	64.—
	» » » »	1	20.—	20.—
28	Γ. Οἰκονόμος: Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς Ἀρ- χαιολογικῆς Ἑταιρείας... 1938	8	2.—	16.—
	» » » »	1	5.—	5.—
28A	Λεύκωμα τῆς Ἑκατονταετηρίδος τῆς Ἀρ- χαιολογικῆς Ἑταιρείας 1837-1937 ..	1	120.—	120.—
29	Ν. Κοντολέων: Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκο- δόμημα χθονίας λατρείας. 1949	2	40.—	80.—
	» » » »	19	30.—	570.—
	» » » »	1	37,50	37,50
30	Φ. Σταυρόπουλλος: Ἡ ἀσπίς τῆς Ἀθη- νᾶς Παρθένου... 1950	2	40.—	80.—
	» » » »	6	30.—	180.—
	» » » »	2	25.—	50.—
	Εἰς μεταφορὰν			22.309,50

Αὐτ. , Αριθ.	Ἐπιγραφή Συγγράμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμή	Εἰσπραχθέν ποσόν
	Ἐκ μεταφορᾶς			22.309,50
31	Ἄ. Ευγγόπουλος: Συλλογὴ Ἑλένης Ἄ. Σταθάτου. 1950	3	140.—	420.—
	» » » »	2	112.—	224.—
	» » » »	3	84.—	252.—
	» » » »	3	70.—	210.—
32	Κ. Συριόπουλος: Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. 1951	2	48.—	96.—
	» » » »	2	36.—	72.—
33	Κ. Ρωμαῖος: Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951	2	200.—	400.—
	» » » »	1	160.—	160.—
	» » » »	7	120.—	840.—
	» » » »	4	100.—	400.—
34	Μ. Μιτσός: Ἀργολικὴ προσωπογραφία. 1952.	2	120.—	240.—
	» » » »	1	96.—	96.—
35	Γ. Μ. Σωτηρίου: Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγ. Δημητρίου Θεσ/νίκης. Κείμενον καὶ λεύκωμα. 1952	1	250.—	250.—
	» » » »	9	200.—	1.800.—
	» » » »	5	150.—	750.—
	» » » »	1	125.—	125.—
	» » Κείμενον	1	160.—	160.—
36	Ἄ. Κ. Ὀρλάνδος: Ἡ ξυλόστεγος παλαιο- χριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης Τόμ. Α'. 1952.	4	200.—	800.—
	» » » »	11	160.—	1.760.—
	» » » »	32	120.—	3.840.—
	» » » »	3	100.—	300.—
	» » Τόμ. Β'. 1954	5	250.—	1.250.—
	» » » »	11	200.—	2.200.—
	» » » »	32	150.—	4.800.—
	» » » »	4	125.—	500.—
	Εἰς μεταφορὰν			44.254,50

Αὔξων Ἀριθ.	Ἐπιγραφή συγγράμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμή	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς			44.254,50
36	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδος: Ἡ ξυλόστεγος παλαιο- χριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογ. λε- κάνης. Εὐρετήριον. 1957	4	50.—	200.—
	» » » »	11	40.—	440.—
	» » » »	30	30.—	900.—
	» » » »	4	25.—	100.—
37	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδος: Τὰ ὑλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων 1ον τεύχ.	5	150.—	750.—
	» » » »	12	120.—	1.440.—
	» » » »	30	90.—	2.700.—
	» » » »	4	75.—	300.—
37	» » 2ον τεύχ.	4	350.—	1.400.—
	» » » »	12	280.—	3.360.—
	» » » »	33	210.—	6.930.—
	» » » »	3	175.—	525.—
38	Ν. Μουτσόπουλος: Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ Μοναστηρίων τῆς Γορ- τυνίας. 1956	3	100.—	300.—
	» » » »	4	80.—	320.—
	» » » »	1	50.—	50.—
39	Γ. Μυλωνᾶς: Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἐλευσίνος. 1957	4	216.—	864.—
	» » » »	2	162.—	324.—
	» » » »	1	135.—	135.—
40	Ἀ. Ξυγγόπουλος. Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς. 1957	1	500.—	500.—
	» » » »	3	400.—	1.200.—
	» » » »	12	300.—	3.600.—
	» » » »	4	250.—	1.000.—
41	Ἰ. Κωνσταντίνου: Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλ- ληνικὴν πλαστικὴν. 1957	5	40.—	200.—
	» » » »	4	30.—	120.—
	Εἰς μεταφορὰν			71.912,50

Αὐξων Ἀριθ.	Ἐπιγραφὴ Συγγραμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμὴ	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς			71.912,50
42	N. Βερδελῆς: Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυ- θμὸς τῆς Θεσσαλίας. 1958	3	60.—	180.—
	» » » »	7	48.—	336.—
	» » » »	2	36.—	72.—
	» » » »	2	30.—	60.—
	» » » »	1	45.—	45.—
43	Ἰ. Κοντῆς: Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰ. 1958	1	60.—	60.—
	» » » »	6	48.—	288.—
	» » » »	7	36.—	252.—
	» » » »	2	30.—	60.—
44	B. Καλλιπολίτης: Χρονολογικὴ κατάτα- ξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστά- σεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρω- μαϊκῆς ἐποχῆς. 1958	1	40.—	40.—
	» » » »	1	30.—	30.—
45	X. Μπάρλα: Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων. 1959 ..	1	40.—	40.—
	» » » »	4	32.—	128.—
	» » » »	5	94.—	120.—
46	Γ. Δοντᾶς: Εἰκόνες καθημένων πνευμα- τικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐλ- ληνικὴν τέχνην. 1960	3	64.—	192.—
	» » » »	2	48.—	96.—
47	Δ. Λαζαρίδης: Πήλινα εἰδώλια Ἀβδή- ρων. 1960	1	60.—	60.—
	» » » »	1	45.—	45.—
48	Σ. Καρούζου: Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου I τοῦ Ἀναγυροῦντος. 1963	3	550.—	1.650.—
	» » » »	6	440.—	2.840.—
	» » » »	4	330.—	1.320.—
	» » » »	1	275.—	275.—
	» » » »	1	225.—	225.—
	» » » »	1	225.—	225.—
	Εἰς μεταφορὰν			80.326,50

Αὐξων Ἀριθ.	Ἐπιγραφή Συγγράμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμή	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς			80.326,50
49	Χρ. Καρδαρᾶ: Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία. 1963	1	325.—	325.—
	» » » »	6	260.—	1.560.—
	» » » »	1	163.—	163.—
50	Ν. Δρανδάκης: Ὁ Ἑμμ. Τζάνε Μπουνια- λῆς... 1962	1	100.—	100.—
	» » » »	4	80.—	320.—
	» » » »	3	60.—	180.—
	» » » »	1	50.—	50.—
51	Κ. Συριόπουλος: Ἡ Προϊστορία τῆς Πε- λοποννήσου. 1964	2	350.—	700.—
	» » » »	8	280.—	2.240.—
	» » » »	3	210.—	630.—
	» » » »	1	175.—	175.—
52	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδος: Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἀρτης (δεμ.). 1963	3	660.—	1.980.—
	» » » »	3	528.—	1.584.—
	» » » »	1	372.—	372.—
52	» (ᾗδετον) »	4	480.—	1.920.—
	» » » »	1	360.—	360.—
	» » » »	1	300.—	300.—
53	Σ. Δάκαρης: Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν. 1964	1	100.—	100.—
	» » » »	2	80.—	160.—
	» » » »	4	50.—	200.—
54	Χαριστήριον εἰς Ἀ.Κ. Ὀρλάνδον. Τόμ. Α'. 1965	15	320.—	4.800.—
	» » Τόμ. Β'. 1966	1	400.—	400.—
	» » » »	15	320.—	4.800.—
	» » » »	1	200.—	200.—
	» » Τόμ. Γ'. 1966	1	400.—	400.—
	» » » »	15	320.—	4.800.—
	» » » »	1	200.—	200.—
	Εἰς μεταφορὰν			111.393,50

Αὐξων Ἀριθ.	Ἐπιγραφή Συγγραμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμή	Εἰσπραχθὲν ποσόν
	Ἐκ μεταφορᾶς			111.393,50
54	Χαριστήριον εἰς Ἀ.Κ. Ὁρλάνδον. Τόμ. Δ'. 1967	2	500.—	1.000.—
	» » » »	20	400.—	8.000.—
	» » » »	1	375.—	375.—
	» » » »	1	250.—	250.—
55	Ἀ. Πασαδαῖος: Ἐπὶ 2 βυζαντινῶν μνη- μείων τῆς Κων/πόλεως. 1965	6	176.—	1.056.—
	» » » »	1	132.—	132.—
56	Στ. Ἀλεξίου: Ὑστερομινωϊκοὶ τάφοι λι- μένος Κνωσοῦ. 1966	2	220.—	440.—
	» » » »	13	176.—	2.288.—
	» » » »	1	132.—	132.—
57	Φ. Πέτσας: Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων. 1966	3	250.—	750.—
	» » » »	6	200.—	1.200.—
	» » » »	1	125.—	125.—
58	Ἀ.Κ. Ὁρλάνδος: Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλίφειρα. 1967 - 68	1	300.—	300.—
	» » » »	10	240.—	2.400.—
	» » » »	1	150.—	150.—
59	Ἐμμ. Πρωτοψάλτης: Ἱστορικὰ ἔγγρα- φα κλπ. 1967	9	360.—	3.240.—
60	Σερ. Χαριτωνίδης: Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. 1968	1	200.—	200.—
	» » » »	10	160.—	1.600.—
61	Κ. Συριόπουλος: Ἡ προϊστορία τῆς Στε- ρεᾶς Ἑλλάδος. 1968	6	400.—	2.400.—
	» » » »	18	320.—	5.760.—
	» » » »	5	240.—	1.200.—
	» » » »	1	200.—	200.—
	Εἰς μεταφορὰν			152.168,50

Αὐξων Ἀριθ.	Ἑπιγραφὴ Συγγράμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμὴ	Εἰσπραχθὲν ποσόν
	Ἐκ μεταφορᾶς			152.168,50
62	M. Ἀνδρόνικος: Βεργίνα I. 1969	2	500.—	1.000.—
	» » » »	11	400.—	4.400.—
	» » » »	3	300.—	900.—
63	B. Πετράκος: Ὁ Ὠρωπὸς καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου. 1968	11	300.—	3.300.—
	» » » »	21	240.—	5.040.—
	» » » »	3	180.—	540.—
	» » » »	7	150.—	1.050.—
64	Σ. Μαρινᾶτος: Ἀνασκαφαὶ Θήρας I. 1968 (ἀγγλιστὶ)	93	80.—	7.440.—
	» » » »	37	64.—	2.368.—
	» » » »	7	48.—	336.—
	» » » »	1	40.—	40.—
	» » » »	2	60.—	120.—
»	» » Θήρας II. 1969 (ἀγγλ.)	13	120.—	1.560.—
	» » » »	17	96.—	1.632.—
	» » » »	3	90.—	270.—
	» » » »	1	72.—	72.—
66	Ἀ. Ζώης: Προβλήματα χρονολογίας τῆς Μινωϊκῆς κεραμεικῆς. Γοῦρνες, Τύλι- σος, Μάλια. 1969	12	80.—	960.—
	» » » »	1	75.—	75.—
	» » » »	1	60.—	60.—
	» » » »	1	50.—	50.—
	B. Λεονάρδος: Ἡ Ὀλυμπία: 1901	3	45.—	135.—
	» » » »	1	28.—	28.—
	» » » »	1	34.—	34.—
	Σύνολον			173.953,50

ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Αὐξων Ἀριθ.	Ἐπιγραφὴ Συγγραμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμὴ	Εἰσπραχθὲν ποσόν
1	Κ. Κουρουνιώτης: Ὁδηγὸς Ἐλευσῖνος (ἀγγλιστί). 1936	1	56.—	56.—
	» » » »	1	45.—	45.—
	» » » »	1	28.—	28.—
	» » » »	4	34.—	136.—
2	Ν. Κοντολέων: Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. 1960	16	45.—	720.—
	» » » »	29	27.—	783.—
	» » » »	14	36.—	504.—
	» » » »	1	34.—	34.—
	» » » »	1	23.—	23.—
	Σύνολον			2.329.—
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ				
1	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς	Δρχ.		35.882.—
2	Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	»		15.710.—
3	Ἔργον » »	»		14.277.—
4	Διάφορα Δημοσιεύματα	»		173.953,50
5	Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα	»		2.329.—
	Σύνολον	Δρχ.		242.151,50

Γ' ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς			Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς		
Σειρὰ ἐτῶν	Τεύχη	Ἀριθ. τόμων	Σειρὰ ἐτῶν	Τεύχη	Ἀριθ. τόμων
Εὐρ. 1883/87	1	4	Ἐκ μεταφορᾶς		98
1837 (Ὁκτ.)	1	2	1905	4	6
1837 (Νοεμ.)	1	2	1905	4	6
1837 (Δεκ. Α)	1	2	1907	4	6
1837 (Δεκ. Β)	1	2	1908	4	6
1858	1	2	1909	4	5
1859	1	2	1910	4	6
1860	1	2	1911	4	6
1862	12	4	1912	4	6
1869	1	4	1913	4	6
1870	1	4	1914	4	6
1872	1	4	1915	4	6
1873	1	4	1916	4	6
1874	1	5	1917	4	7
1883	4	6	1918	4	6
1884	4	5	1919	1	6
1885	4	4	1920	1	7
1887	4	1	1921	1	7
1888	4	4	1922	1	7
1889	4	6	1923	1	5
1890	4	6	1924	1	6
1891	4	3	1925/26	1	6
1892	4	6	1927/28	1	6
1893	4	6	1929	1	6
1894	4	6	1930	1	5
1898	4	1	1931	1	3
1899	4	1	1932	1	3
Εἰς μεταφορὰν		98	Εἰς μεταφορὰν		248

Ἀρχαιολογική Ἐφημερίς			Ἀρχαιολογική Ἐφημερίς		
Σειρά ἐτῶν	Τεύχη	Ἀριθ. τόμων	Σειρά ἐτῶν	Τεύχη	Ἀριθ. τόμων
Ἐκ μεταφορᾶς		248	Ἐκ μεταφορᾶς		348
1933	1	3	1966	1	9
1934/35	1	3	1967	1	11
1936	1	3	1968	1	337
1937 Α'	1	3	Σύνολον		705
» Β'	1	3			
» Γ'	1	4			
1938	1	4			
1939/41	1	3			
1942/44	1	3			
1945/47	1	3			
1948/49	1	2			
1950/51	1	2			
1952	1	3			
1953/54 Α	1	3			
1953/54 Β	1	4			
1953/54 Γ	1	3			
1955	1	3			
1956	1	3			
1957	1	3			
1958	1	3			
1959	1	3			
1960	1	4			
1961	1	5			
1962	1	7			
1963	1	6			
1964	1	7			
1965	1	7			
Εἰς μεταφορὰν		348			

Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας		Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας	
Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων	Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων
1841/42	1	Ἐκ μεταφορᾶς ..	66
1847/48/49	2	1893	2
1858/59	2	1910	2
1859/60	3	1911	3
1860/61	3	1914	4
1861/62	3	1915	4
1862/63	3	1916/19	4
1865/66	3	1920	4
1867/68	2	1921	4
1868/69	2	1922/24	5
1869/70	2	1925/26	4
1871/72	3	1927	4
1872/73	2	1928	5
1873/74	2	1929	4
1874/75	5	1930	4
1876	4	1931	3
1877	2	1932	3
1878	2	1933	3
1879	2	1934	3
1880	2	1935	3
1881	2	1936	3
1882	2	1937	3
1885	2	1938	3
1888	2	1939	3
1889	2	1940	4
1890	2	1941/44	3
1891	2	1945/48	3
1892	2	1949	3
Εἰς μεταφορὰν ...	66	Εἰς μεταφορὰν ...	159

Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας		Ἔργον Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας	
Σειρά ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων	Σειρά ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων
Ἐκ μεταφορᾶς ..	159	1954	4
1950	3	1955	3
1951	3	1956	4
1952	2	1958	3
1953	2	1959	3
1954	2	1960	4
1955	4	1961	6
1956	2	1962	6
1957	4	1963	8
1958	4	1964	8
1959	3	1965	8
1960	5	1966	12
1961	5	1967	16
1962	6	1968	472
1963	6	Σ ὅ λ ο ν	557
1964	9		
1965	6		
1966	7		
1967	314		
Σ ὅ λ ο ν	546		

ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Αὐξων Ἀριθ.	Ἐπιγραφή Συγγραμματος	Ἐξα- χθέντες τόμοι
4	Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι κλπ. φυλλ. 2ον 1852	1
»	» » » 3ον 1855	3
6	Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαὶ » » α' 1860	1
8	A.G. Lolling: Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ μουσείου. Τόμος 1ος	5
10	Π. Καββαδίας: Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἀπὸ 1837 - 1900. 1900	1
14	X. Τσουντας: Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέ- σκλου. 1908 (ἀνατ. 1969)	4
15	Γ. Παπαβασιλείου: Περί τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων κλπ. 1910	2
16	K. Κουρουνιώτης: Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσοῦρας. 1911	3
17	Γ. Οἰκονόμος: Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. 1915	1
18	Γ. Γαρδίκας: Μελετήματα ἀρχαιολογικά. 1915	2
19	Ἀ. Κεραμόπουλος: Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912-1917 ..	2
21	Γ. Οἰκονόμος: De profusionum receptaculis... 1921	5
23	Ἀ. Ἀρβανιτόπουλος: Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος - Πα- γασῶν. 1928	7
25	Ἰ. Γεννάδιος: Ὁ Λόρδος Ἑλγιν... 1930	10
26A	Γ. Σωτηρίου: Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931	5
27	Γ. Οἰκονόμος: Τὸ Ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολ. Ἐται- ρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837 - 1937	3
28	Γ. Οἰκονόμος: Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας 1942	2
28A	Λεύκωμα τῆς ἑκατονταετηρίδος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογ. Ἐταιρείας 1837 - 1937 [1937 - 1952]	1
29	N. Κοντολέων: Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λα- τρείας. 1949	7
30	Φ. Σταυρόπουλος: Ἡ Ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου... 1950	5
31	Ἀ. Ξυγγόπουλος: Συλλογὴ Ἑλένης Σταθάτου. 1950	2
32	K. Συριόπουλος: Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. 1951 ...	4
33	K. Ρωμαῖος: Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος... 1951	8
34	Μάρκ. Μιτσός: Ἀργολικὴ προσωπογραφία. 1952	1
Εἰς μεταφορὰν		85

Αὐξων 'Αριθ.	Ἑπιγραφὴ Συγγραμματος	Ἑξα- χθέντες τόμοι
	Ἐκ μεταφορᾶς	85
35	Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου: Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγ. Δημητρίου Θεσσα- λονίκης. Κείμενον + λεύκωμα. 1952	4
36	Ἀ.Κ. Ὀρλάνδος: Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχρ. βασιλικὴ τῆς μεσο- γειακῆς λεκάνης. Τόμ. Α'. 1952	4
»	Τόμ. Β'. 1954	4
»	Εὔρετ. 1957	4
37	Ἀ.Κ. Ὀρλάνδος: Τὰ ὕλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Τόμ. 1ος 1955	7
»	Τόμ. 2ος 1959 - 1960	6
38	Ν. Μουτσόπουλος: Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας. 1956	3
39	Γ. Μυλωνᾶς: Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἑλευσίνος. 1957	5
40	Ἀ. Ξυγγόπουλος: Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζω- γραφικῆς. 1957	6
41	Ἰ. Κωνσταντίνου: Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις... 1957	7
42	Ν. Βερδελῆς: Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμ. τῆς Θεσσαλίας. 1958	5
43	Ἰ. Κοντῆς: Τὸ ἱερόν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα. 1958	8
44	Β. Καλλιπολίτης: Χρονολογικὴ κατὰτάξις τῶν μετὰ μυθολο- γικῶν παραστάσεων σαρκοφάγων κλπ. 1958	8
45	Χ. Μπάρλα: Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστα- σίων. 1959	1
46	Γ. Δοντᾶς: Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλλ. τέχνην. 1960	6
47	Δ. Λαζαρίδης: Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων. 1960	6
48	Σ. Καρούζου: Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου Ι τοῦ Ἀναγυροῦντος. 1963	6
49	Χρ. Καρδαρᾶ: Ροδιακὴ ἀγγειογραφία. 1963	3
50	Ν. Δρανδάκης: Ἑμμ. Τζάνε Μπουνιαλῆς... 1962	1
51	Κ. Συριόπουλος: Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου. 1964 ...	9
52	Ἀ.Κ. Ὀρλάνδος: Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἀρτης (δεμένον). 1963	5
	Εἰς μεταφορὰν	191

Αὐξων Ἀριθ.	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Ἐξα- χθέντες τόμοι
	Ἐκ μεταφορᾶς	191
53	Σ. Ἰ. Δάκαρης: Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν. 1964	1
54	Χαριστήριον εἰς Ἀ.Κ. Ὁρλάνδον. Τόμ. Α'. 1965	14
»	» » » » Β'. 1966	26
»	» » » » Γ'. 1966	19
»	» » » » Δ'. 1968	20
55	Ἀ. Πασαδαῖος: Ἐπὶ δύο βυζ. μνημείων τῆς Κων/πόλεως. 1965	5
56	Σ. Ἀλεξίου: Ὑστερομινωϊκοὶ τάφοι λιμένος Κνωσοῦ (Κατσαμ- πᾶ). 1968	17
57	Φ. Πέτσας: Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων. 1966	8
58	Ἀ.Κ. Ὁρλάνδος: Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλίφειρα. 1967-68	15
59	Ἐμμ. Πρωτοψάλτης: Ἱστορικὰ ἔγγραφα κλπ. 1967	19
60	Σ. Χαριτωνίδης: Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. 1968	455
61	Κ. Συριόπουλος: Ἡ προϊστορία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. 1968	224
62	Ἐμμ. Ἀνδρόνικος: Βεργίνα I. Τὸ νεκροταφεῖον τῶν Τύμβων. 1969	244
63	Β. Πετράκος: Ὁ Ὄρωπὸς καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου. 1968	244
64	Σ. Μαρινᾶτος: Ἀνασκαφαὶ Θήρας I (ἀγγλιστί). 1968	47
»	» » » II » 1969	380
66	Ἀ. Ζώης: Προβλήματα χρονολογίας τῆς Μινωικῆς κεραμει- κῆς.—Γοῦρνες, Τύλισος, Μάλια. 1969	240
	Σύνολον	2.169
	Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα	
1	Ἀ. Κεραμόπουλος: Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935	1

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ (1837 - 1970)

Α. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

Δραχμαί

1. ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ (ΕΑ) 1837-1909, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ (ΑΕ) 1910-1969 (1-109: πβ. πινάκιον παρὰ Β. Λεονάρδω), Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1-3). Σχῆμα 4ον

Περίοδος Α' : τόμος 1 - 16 (1837 - 1860): 1837 τεύχη 4 (Ὀκτώβριος, Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος α' καὶ β'), (1838 - 1841 δὲν πωλοῦνται), 1842: τεύχος 26 (τεύχη 25 καὶ 27 - 28 δὲν πωλοῦνται), (1843 - 57 δὲν πωλοῦνται), 1858, τεύχος 50, 1859, τεύχος 51, (1860 δὲν πωλεῖται)· ἑκάστον τεύχος	60.—
Περίοδος Β' : τόμος 17 - 21 (1862 - 1874): 17 (1862): τεύχη α' - ιβ' (τὰ τεύχη θ' - ιβ' ἐξεδόθησαν τῷ 1863)· ἑκάστον τεύχος 18 - 21 (1869 - 1874): 18 (1869): τεύχος ιγ' 19 (1870): τεύχος ιδ' 20 (1872): τεύχη ιε' καὶ ιϛ' (τὸ ιϛ' ἐξεδόθη τῷ 1873)· 21 (1874): τεύχος ιζ'· ἑκάστον τεύχος	60.— 60.—
Περίοδος Γ' : τόμος 22 - 62 (1883 - 1923): 22- 62 (1883 - 1923): 1883 - 1884, (1885 - 1892 δὲν πωλοῦνται), 1893 - 1894, (1895 - 1897 δὲν πωλοῦνται), 1898 - 1899, (1900 - 1904 δὲν πωλοῦνται), 1905 - 1918· εἰς τόμος κατ' ἔτος (ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος)· ἑκάστος τόμος 1919 - 1923· εἰς τόμος κατ' ἔτος· ἑκάστος τόμος	300.— 300.—
Περίοδος Δ' : τόμος 63 κέ. (1924 κέ.): 63 - 75 (1924 - 1936), 1924, 1925/6, 1927/8, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934/5, 1936: εἰς τόμος κατ' ἔτος· ἑκάστος τόμος 76 (1937): πανηγυρικὸς τόμος ἑκατονταετηρίδος εἰς 3 μέρη ἑκατὸν εἴκοσι περίπου τυπογραφικῶν φύλλων· α' καὶ β' μέρος· ἑκάστος τόμος γ' μέρος 77 - 91 (1938 - 1952): 1938, 1939/41, 1942/4, 1945/7, 1948/9, 1950/1, 1952· ἑκάστος τόμος 92/3 (1953 - 4): Εἰς μνήμην ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α' μέρος Β' καὶ Ι" μέρος· ἑκάστος τόμος 94 - 103 (1955 - 1964): 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964· ἑκάστος τόμος 104 - 105 (1965 - 1966): 1965, 1966· ἑκάστος τόμος 106 (1967): 1967 107 - 108 (1968 - 1969): 1968, 1969· ἑκάστος τόμος 109 (1970): 1970 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν) Εὐρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου· τόμος 1ος: 1883 - 1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες 280.— η' + στήλαι 550. 1902	300.— 600.— 180.— 300.— 350.— 300.— 300.— 350.— 500.— 350.— — 280.—

Δραχμαί

2. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1837 - 1968 (ΠΑΕ 1 - 124: πβ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77 - 79).

Περίοδος Α' : τόμος 1 - 13 (1837 - 1848/9) : 1 - 3 (1837 - 1837/8, 1838/9):

Σύνοψις τῶν πρακτικῶν <τῆς Α' - Γ' συνεδριάσεως> τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν <Ἔκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται) —

4 (1840/41): Πρακτικὰ τῆς Δ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. <Ἔκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται) —

5 (1840/1): Πρακτικὰ τῆς Ε' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. <Ἔκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται) —

6 (1841/2): Πρακτικὰ τῆς Ζ' (γράφει: F') Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. <Ἔκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842. (Δὲν πωλεῖται) —

7 - 11 (1842/3 - 1846/7): Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως —

1 - 11 (1837 - 1846/7): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν <τῆς Α' - ΙΑ' Γενικῆς συνεδριάσεως> τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. <Ἔκδοσις 2α>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πίναξ 1. 1846 (1847). (Δὲν πωλεῖται) —

12 (1847/8): Πρακτικὰ τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848. (Δὲν πωλεῖται) —

13 (1848/9): Πρακτικὰ τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849. (Δὲν πωλεῖται) —

Περίοδος Β' : τόμος 14 - 25 (1858/9 - 1869/70) : 14 (1858/9): Συνοπτικὴ

ἐκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α + 43. 1858/9. 15 - 25 (1859/60 - 1869/70): Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864), (1863/4, 1864/5 δὲν πωλοῦνται), 1865/6, (1866/7, 1867/8 δὲν πωλοῦνται), 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον· ἕκαστον τεῦχος 20.—

Περίοδος Γ' : τόμος 26 - 74 (1870/1 - 1916/9) : 26 - 74 (1870/1 - 1916/9):

Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1870/1 δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876 - 1882, (1883 - 1884 δὲν πωλοῦνται), 1885, (1886 - 1887 δὲν πωλοῦνται), 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, (1894 - 1909 δὲν πωλοῦνται), 1910, 1911, (1912 - 1913 δὲν πωλοῦνται), 1914 - 1916/9. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος 120.—

Περίοδος Δ' : τόμος 75 κέ. (1920 κέ.): 75 - 107 (1920 - 1951): Πρακτικὰ

Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1920, 1921, 1922/4, 1925/6, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941/44, 1945/8, 1949, 1950, 1951. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος 120.—

	Δραχμαὶ
108 (1952).....	300.—
109 - 110 (1953 - 1954): 1953, 1954· ἑκαστος τόμος	120.—
111 - 115 (1955 - 1959): 1955, 1956, 1957, 1958, 1959 ἑκαστος τόμος ...	180.—
116 (1960): 1960	400.—
117 (1961): 1961	180.—
118 (1962): 1962	240.—
119 (1963): 1963	300.—
120 (1964): 1964	240.—
121 (1965): 1965	350.—
122 (1966): 1966	240.—
123 (1967): 1967	300.—
124 (1968): 1968	200.—
125 (1969): 1969	—
3. ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ [ἐπιμελεία Ἀναστασίου	
Κ. Ὁρλάνδου] κατὰ τὸ ἔτος 1954.....	30.—
» » » 1955, 1956· ἑκαστον τεῦχος	70.—
» » » 1957.....	90.—
» » » 1958.....	90.—
» » » 1959.....	90.—
» » » 1960, 1961· ἑκαστον τεῦχος	140.—
» » » 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968,	
1969· ἑκαστον τεῦχος.....	120.—
» » » 1970	—

B. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

4. Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Φυλλάδιον (1ον: 1851, σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια' + 22 + 5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἐκότερον..... 20.—
5. Πρακτικά τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας ἢ ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 12, πίνακες 8. 1853. (Δὲν πωλεῖται) —
6. Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + 34, πίνακες 9. 1860 20.—
7. Εὐθύμιος Καστόρχης· Ἱστορικὴ ἐκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς τῷ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος. Σχῆμα 8ον, σελίδες F' + 130. 1879. (Δὲν πωλεῖται) —
- 7α. Κατάλογος τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελ. 124, 1887 (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 126, 1906. (Δὲν πωλοῦνται) —
8. A. G. Lolling· Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ μουσείου· τόμος 1ος.

Δραχμαὶ

- Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεύχος α': Ἀρχαῖαι ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στῆλαι 152 + η', πίναξ 1. 1899. 65.—
9. **Π. Καββαδίας**. Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900. (Δὲν πωλεῖται) —
10. **Π. Καββαδίας**. Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ιδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900 20.—
- 10α. **Βαλέριος Στάης**. Τὰ εὐρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθήρων (=AE 1902, στήλη 145 - 173/4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι) + 11. (Δὲν πωλεῖται) —
11. *Comptes rendus du Congrès international d'archéologie, Ière session: Athènes 1905*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905. 60.—
12. *Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος*. τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται: **Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters**). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + στῆλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1 - 33). 1906. 140.—
13. **P. Kanvadias + G. Kawerau**. *Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890*. **Π. Καββαδίας + Γ. Καβεράου**. Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστὶ. Σχῆμα φύλλου, στῆλαι 150 + σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906 - 1907. (Δὲν πωλεῖται) —
14. **Χρήστος Τσουντάς**. Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμητίου καὶ Σέσκλου. Σχῆμα 4ον, στῆλαι IF + 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908 300.—
15. **Γεώργιος Ἀ. Παπαβασιλείου**. Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. Σχῆμα 4ον, στῆλαι β' + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910 100.—
16. **Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης**. Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσοῦρας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911 40.—
- 16α. **(Βασίλειος Λεονάρδος)**. Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἀναγραφή. Σχῆμα 4ον, σελίδες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται) —
- 16β. **(Βασίλειος Λεονάρδος)**. Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. (Δὲν πωλεῖται) —
17. **Γεώργιος Π. Οἰκονόμος**. Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. τεύχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915 50.—
18. **Γεώργιος Κ. Γαρδίκας**. Μελετήματα ἀρχαιολογικά. Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915 70.—
19. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος**. Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. τεύχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912 - 17. 20.—

20. **Βαλέριος Στάης**· Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920. (Δὲν πωλεῖται) —
21. **Georgius P. Oeconomus**· *De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921..... 20.—
22. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος**· Ὁ ἀποτυμpanισμός, συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 114, εἰκόνες 21, ἐξ ὧν 7 παρένθετοι. 1923 40.—
23. **Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος**· Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος - Παγασῶν. Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἑγχρωμοὶ 10. 1928 450.—
24. **Γεώργιος Ἐ. Μυλωνᾶς**· Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928. (Δὲν πωλεῖται) .. —
25. **Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος**· Ὁ Λόρδος Ἑλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1440 - 1837. Σχῆμα 8ον, σελίδες κF' + 257, πίνακες 5. 1930 90.—
26. **Ἰωσήφ Χατζιδάκης**· Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 74. 1931 20.—
- 26α. **Γεώργιος Σωτηρίου**· Χριστιανικαὶ Θῆβαι (=AE 1929). Σχῆμα 4ον, σελίδες 256, εἰκόνες 270, πίνακες 5. 1931 300.—
27. **Γεώργιος Π. Οἰκονόμος**· Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837 - 1937, ἐν ἀλφαβητικῇ διατάξει. Σχῆμα 8ον, σελίδες 104. 1938 50.—
28. **Γεώργιος Π. Οἰκονόμος**· Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Λόγος πανηγυρικός τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου ρηθείς τῇ 23ῃ Ὀκτωβρίου 1938 ἐν τῷ Παρθενῶνι κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς ἑκατονταετηρίδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες 14 [1942] 15.—
- 28Α. **Λεύκωμα τῆς ἑκατονταετηρίδος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1837 - 1837**. Σχῆμα 4ον, 62 + (51). Ἐν Ἀθήναις (1937 - 1952)..... 180.—
29. **Νικόλαος Μ. Κοντολέων**· Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες δ' + 102, εἰκὼν 1. 1949. (Δὲν πωλεῖται) —
30. **Φοῖβος Δ. Σταυρόπουλλος**· Ἡ Ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 84, εἰκόνες 31, παρένθετος πίναξ 1. 1950 60.—
31. **Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος**· Συλλογὴ Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν εἰκόνων, τῶν ξυλογλύπτων καὶ τῶν μεταλλίων ἔργων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν Ἀλωσιν χρόνων. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + 47, πίνακες 27. 1950 170.—
32. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος**· Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. Σχῆμα 8ον, σελίδες F' + 121, εἰκόνες 8. 1951 70.—

Δραχμαί

33. **Κωνσταντῖνος Α. Ρωμαῖος**· *Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. Συμβολὴ εἰς ἀκριβεστέραν θεώρησιν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Σχῆμα 4ον, σελίδες F' + 144, εἰκόνες 76. 1951* 240.—
34. **Μάρκελλος Μιτσός**· *Ἀργολικὴ προσωπογραφία. Σχῆμα 8ον, σελίδες 211. 1952* 140.—
35. **Γεώργιος καὶ Μαρία Σωτηρίου**· *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κείμενον καὶ λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιβ' + 278, εἰκόνες 98, πίνακες VII + 102. 1952* 300.—
36. **Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος**· *Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Σχῆμα 4ον, Τόμ. Α' (1952) + Β' (1954), σελίδες 605 + κη', εἰκόνες 549, πίνακες Α + Β καὶ «Εὐρετήριο» τοῦ Α' καὶ τοῦ Β' τόμου (1957), σελίδες 136* 500.—
Τόμος Α' 200.—
Τόμος Β' 250.—
Εὐρετήριο 50.—
37. **Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος**· *Τὰ ὕλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ οἱ τρόποι ἐφαρμογῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ μνημεῖα. Σχῆμα 4ον.*
- Τχ. 1ον. Τὸ ξύλον καὶ ὁ πηλός. Σελίδες 154, εἰκόνες 64. 1955* 150.—
Τχ. 2ον. Τὰ μέταλλα, τὸ ἐλεφαντοστοῦν, τὰ κονιάματα, καὶ οἱ λίθοι. Σελίδες 426, εἰκόνες 405. 1959 - 60 350.—
38. **Νικόλαος Κ. Μουτσόπουλος**· *Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας. Σχῆμα 8ον, σελίδες ιε' + 238, εἰκόνες 142. 1956* ... 120.—
39. **Γεώργιος Ἀ. Μυλωνᾶς**· *Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἐλευσίνας. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιε' + 135, εἰκόνες 39, πίνακες 16 καὶ ἑγχρωμοὶ Α + Β. 1957.* 300.—
40. **Ἀνδρέας Ευγγόπουλος**· *Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν. Σχῆμα 4ον, σελίδες μζ' + 380, πίνακες 72. 1957* 500.—
41. **Ἰωάννα Κ. Κωνσταντίνου**· *Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἐλληνικὴν πλαστικὴν. Σχῆμα 8ον, σελίδες ια' + 58, εἰκόνες 31, πίνακες 16. 1957* 60.—
42. **Νικόλαος Μ. Βερδελῆς**· *Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 102, εἰκόνες 25, πίνακες 15. 1958* 70.—
43. **Ἰωάννης Δ. Κοντῆς**· *Τὸ ἱερόν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 120, πίνακες 17. 1958* 70.—
44. **Βασίλειος Γ. Καλλιπολίτης**· *Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 79 + πίνακες 6. 1958* 60.—

45. **Χαρίκλεια Μπάρλα** · *Μορφή καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασιῶν*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 52, εἰκόνες 12, πίνακες 14. 1959. 50.—
46. **Γεώργιος Σ. Δοντάς** · *Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν τέχνην*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 108 + πίνακες 40. 1960. 100.—
47. **Δημήτριος Λαζαρίδης** · *Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 83 + πίνακες 34. 1960 90.—
48. **Σέμνη Καρούζου** · *Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου Ι τοῦ Ἀναγυροῦντος*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ις' + 140, εἰκόνες 98, πίνακες 93 καὶ 9 ἔγχρωμοι. 1963. 550.—
49. **Χρυσούλα Καρδαῖ** · *Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ια' + 310, εἰκόνες 287, παρένθ. πίν. Α + Β, πίνακες 14. 1963 325.—
50. **Νικόλαος Δρανδάκης** · *Ὁ Ἐμμανουὴλ Τζάνε Μπουνιαλῆς θεωρούμενος ἐξ εἰκόνων του σωζομένων κυρίως ἐν Βενετία*. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 182, πίνακες 70. 1962 120.—
51. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος** · *Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες XLVIII + 633, εἰκόνες 10, χάρται Ι - VI, πίνακες Ι - VIII. 1964 . . . 350.—
52. **Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος** · *Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἀρτης*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 183, εἰκόνες 157, πίνακες 30 (1 - 20 ἔγχρωμοι), μετὰ συντόμου γαλλικῆς μεταφράσεως ἐκ σελίδων XLII. 1963 ἄδετον 600.—
δεμένον 660.—
53. **Σωτήριος Ἰ. Δάκαρης** · *Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν*. Σχῆμα 8ον, σελίδες β' + 169, πίνακες 5. 1964 120.—
54. «**Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον**»· Τόμ. Α' (1965), Β' καὶ Γ' (1966)· ἑκαστος τόμος 400.—
Τόμ. Δ' (1968) 500.—
55. **Ἀριστείδης Πασαδαῖος** · *Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀγνώστον ὀνομασίας*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 108, παρένθ. πίνακες Α - ΚΖ', πίνακες 16. 1965 260.—
56. **Στυλιανὸς Ἀλεξίου** · *Υστερομινωικοὶ τάφοι λιμένος Κνωσοῦ (Κατσαμπά)*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ια' + 85, εἰκόνες 38, παρένθετοι πίνακες 6, πίνακες 38 (ὁ πίναξ προμετωπίδος καὶ οἱ πίνακες 6 καὶ 20 ἔγχρωμοι). 1966 260.—
57. **Φώτιος Μ. Πέτσας** · *Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 192, εἰκόνες 43, παρένθετοι πίνακες 3, ἔγχρωμοι πίνακες Α' - Γ', πίνακες 45. 1966 . . . 300.—
58. **Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος** · *Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλφειρεα*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 274, εἰκόνες 175, παρένθ. πίνακες 1 - 5. 1967 - 68 300.—
59. **Ἐμμανουὴλ Πρωτοψάλτης** · *Ἱστορικὰ ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὰς ἀρχαιότητας καὶ λοιπὰ μνημεῖα τῆς Ἱστορίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ Καποδίστρια*. Σχῆμα 4ον, σελίδες μδ' + 296, πίνακες Ι - XIX. 1967 . . . 450.—

Δραχμαὶ

60. **Σεραφεῖμ Χαριτωνίδης**· *Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. Συμπλήρωμα*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 106, εἰκόνες 48, πίνακες 46. 1968 240.—
61. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος**· *Ἡ προϊστορία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος*. Σχῆμα 8ον, σελίδες L+540, εἰκόνες 10, χάρται I - VI, πίνακες 8. 1968 400.—
62. **Μ. Ἀνδρόνικος**· *Βεργίνα I. Τὸ νεκροταφεῖον τῶν τύμβων*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ζ' + 298, εἰκόνες 108, παρένθ. πίν. A - ΚΓ (ΚΓ 1 - 5), πίνακες 135. 1969.. 500.—
63. **Βασίλειος Χ. Πετράκος**· *Ὁ Ὁρωπὸς καὶ τὸ ἱερόν τοῦ Ἀμφιαράου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ιδ' + 222, εἰκόνες 43, παρένθ. πίν. A, πίνακες 63. 1968. 300.—
64. **Spyridon Marinatos**· *Excavations at Thera I*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 59, εἰκόνες 88, πίνακες A - C (A - B ἐγχρωμοί). 1968..... 100.—
» » *Excavations at Thera II*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 54, εἰκόνες 44, σχέδια I - XI, πίνακες 41 + A - E ἐγχρωμοί. 1969 140.—
» » *Excavations at Thera III*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 68, εἰκόνες 45, σχέδια I - VIII, πίνακες 62 + A - B ἐγχρωμοί. 1971 —
65. **Εὐστάθιος Γ. Στίκας**· *Τὸ οἰκοδομικὸν χρονικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά Φωκίδος*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ια' + 299, εἰκόνες 135, παρένθ. πίν. A - IB', πίνακες 184 + ἐγχρωμος πίναξ προμετωπίδος καὶ A - Γ. 1970 450.—
66. **Ἀντώνιος Ζώης**· *Προβλήματα χρονολογίας τῆς Μινωικῆς κεραμικῆς — Γοῦρνες, Τύλισος, Μάλια* —. Σχῆμα 4ον, σελίδες ζ' + 99, πίνακες 47 + A - B ἐγχρωμοί. 1969..... 120.—
67. **Σπυρίδων Ε. Ἰακωβίδης**· *Περατὴ. Τὸ νεκροταφεῖον*. Σχῆμα 4ον. Τόμ. A - Γ. (Α'. Οἱ τάφοι καὶ τὰ εὐρήματα. Σελίδες ια' + 473, σχέδια 155. Β'. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Σελίδες ιθ' + 485, εἰκόνες 161, ἐγχρωμοί πίνακες I - IV. Γ'. Πίνακες 1 - 190 + σελίδες 1 - 38. 1969 1300.—
68. **Χαρὰ Τζαβέλλα - Evjen**· *Τὰ πτερωτὰ ὄντα τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τοῦ Αἰγαίου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 132, πίνακες 40 110.—
69. **Θεodώρα Γ. Καράγιωργα**· *«Γοργεῖη Κεφαλὴ» (Καταγωγή καὶ νόημα τῆς γοργονικῆς μορφῆς ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τῇ τέχνῃ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων)*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ις' + 158, πίνακες 23 130.—
70. **Δέσποινα Παπακωνσταντίνου - Διαμαντούρου**· *Πέλλα I. Ἱστορικὴ Ἐπισκόπησις καὶ μαρτυρίαι (ὑπὸ ἐκτύπωσιν)* —
71. **Ἐφη Σαπουνᾶ - Σακελλαράκη**· *Μινωικὸν Ζῶμα*. Σχῆμα 8ον (ὑπὸ ἐκτύπωσιν) —
72. **Θεόδωρος Σπυρόπουλος**· *Ὑστερομινωικαὶ ἐλλαδικοὶ θησαυροί*. Σχῆμα 4ον ὑπὸ ἐκτύπωσιν —

Γ. ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

1. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος· Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. Σχῆμα 16ον, σελίδες 144, εἰκόνες 100, χάρται 3. 1935. (Δὲν πωλεῖται) —
2. Κ. Kourouniotes· *Eleusis. A Guide to the Excavations and the Museum*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 127, εἰκόνες 71, χάρτης 1. 1936 65.—
3. Νικόλαος Μ. Κοντολέων· Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. Σχῆμα 16ον, σελίδες 185, εἰκόνες 109, χάρτης 1. 1950 50.—

Δ. ΑΛΛΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

1. Ὁργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. (Τεύχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848 (Τεύχος 2ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 8. 1876. (Τεύχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεύχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1896. (Τεύχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεύχος 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται) ... —
2. Ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινὰ, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τὸ Βασίλειον ἀρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 43. 1872. (Δὲν πωλεῖται) —
3. Νέος Ὁργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1949. (Δὲν πωλεῖται) —
4. Νέος Ὁργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 51. 1966. (Δὲν πωλεῖται) —

Ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πωλεῖται καὶ τὸ ἐξῆς σύγγραμμα:

- Βασίλειος Λεονάρδος· *Ἡ Ὀλυμπία*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901 65.—

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχύουσι διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Βενιζέλου [Πανεπιστημίου] 22)· περὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (125 τόμος) τῇ 10 Μαρτίου 1971

α. Δρόμος καὶ εἴσοδος τοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου 6.

β. Λάρνακες ἐντὸς τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου 6.

α. Δύο τεθραυσμένοι λάρνακες καὶ εἰδώλια ὡς
εὑρέθησαν εἰς τὸν τάφον 6.

β. Λάρνακες κατὰ γῶραν εἰς τὸν τάφον 6 (βλ. ἄνωτέρω).

α. Λάρνακες τοῦ τάφου 6 κατὰ χώραν (βλ. ἄνωτ. πίν. 2).

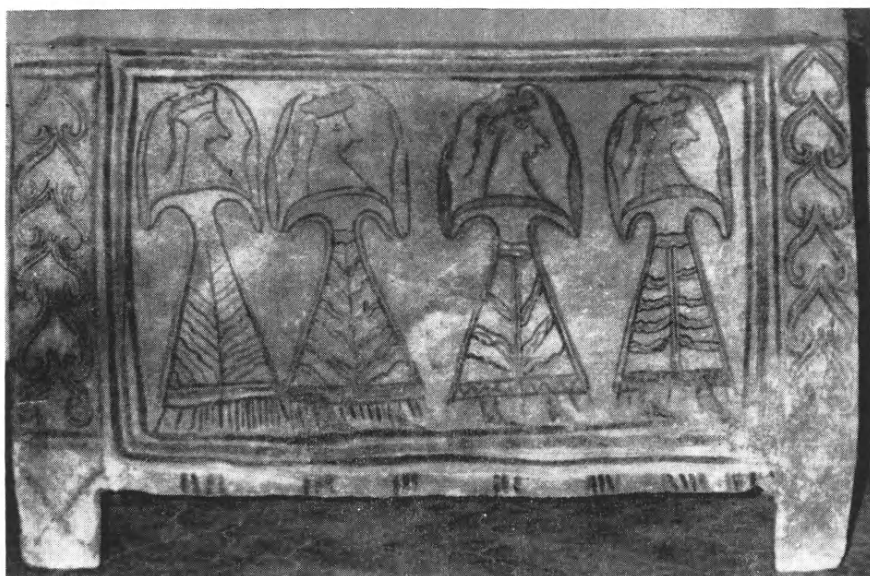
β. Πυθμὴν λάρνακος τοῦ τάφου 6 καὶ κτερίσματα ὡς εὗρέθησαν.

α. Μακρά πλευρά λάρνακος ἐκ τοῦ τάφου 6.

β. Μακρά πλευρά λάρνακος ἐκ τοῦ τάφου 6.

α. Μακρά πλευρά λάρνακος ἐκ τοῦ τάφου 6.

β. Μακρά πλευρά λάρνακος ἐκ τοῦ τάφου 6.

α. Στενή πλευρά λάρνακος ἐκ τοῦ τάφου 6.

β. Μακρὰ πλευρὰ λάρνακος ἐκ τοῦ τάφου 6.

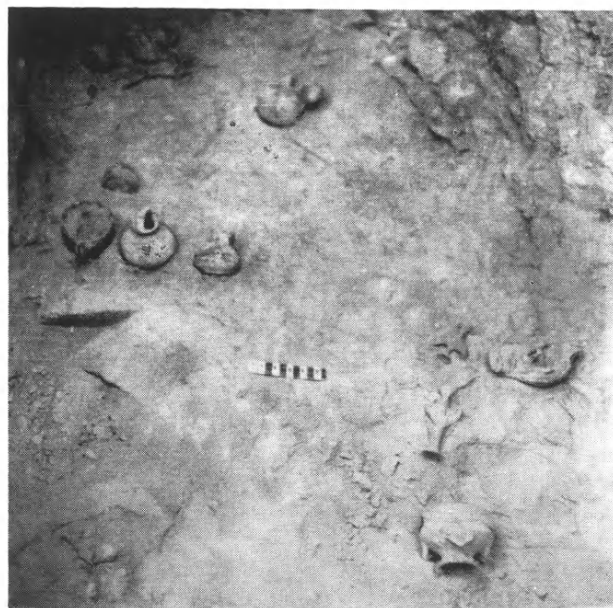
β. Ειδώλιον.

α. Παράστασις ἐπὶ τῇ στενῇς πλευρᾷ λάρνακος (τάφος 6).

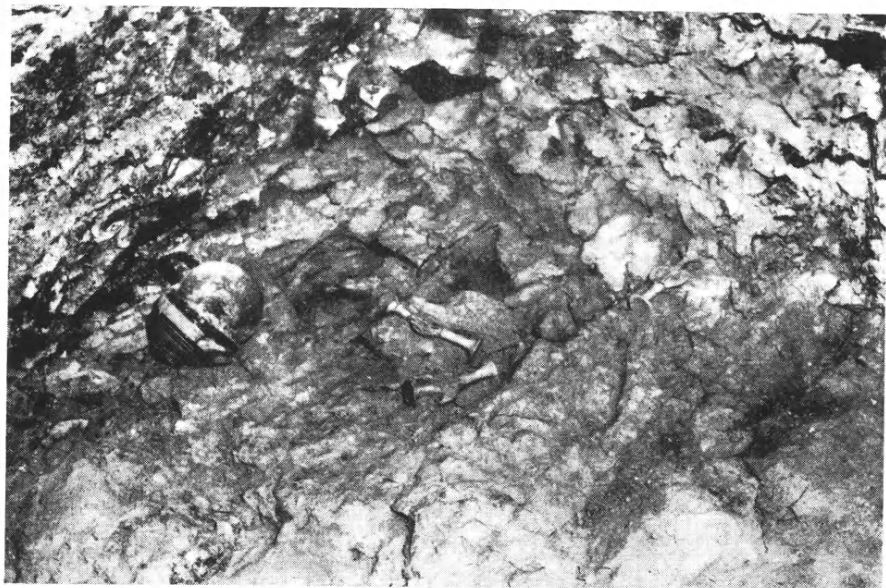
α. Ταφή ἐντὸς τοῦ τάφου 9.

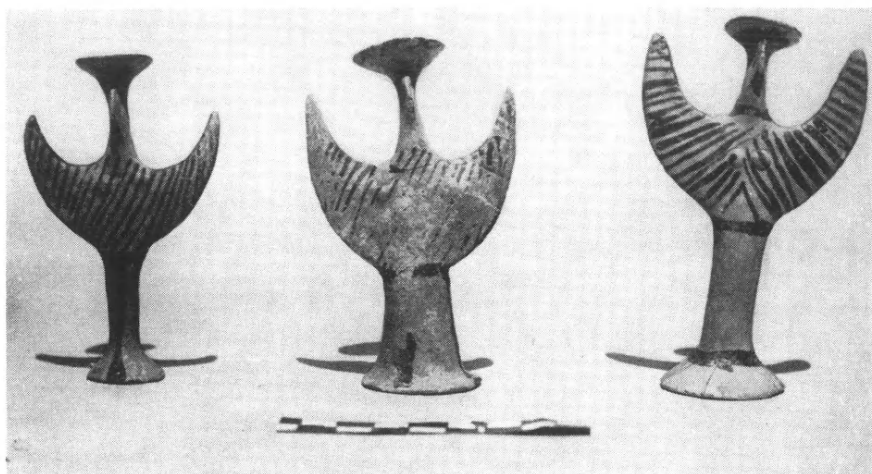
β. Περιεχόμενον τάφου.

α. Κτερίσματα ταφής νεπίου κατὰ χώραν.

β. Κτερίσματα ταφής κατὰ χώραν (τάφος 4).

α. Ειδώλια τύπου Ψ' ἐκ τῶν τάφων 15, 23 καὶ 25.

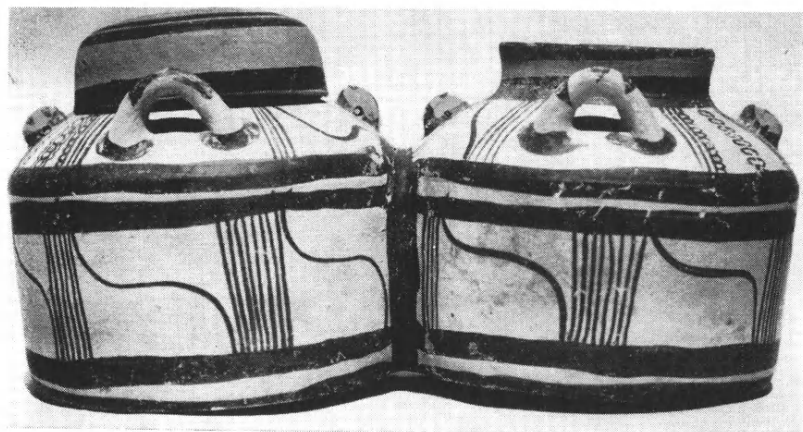
β. Θρόνοι ἐκ τοῦ τάφου 25.

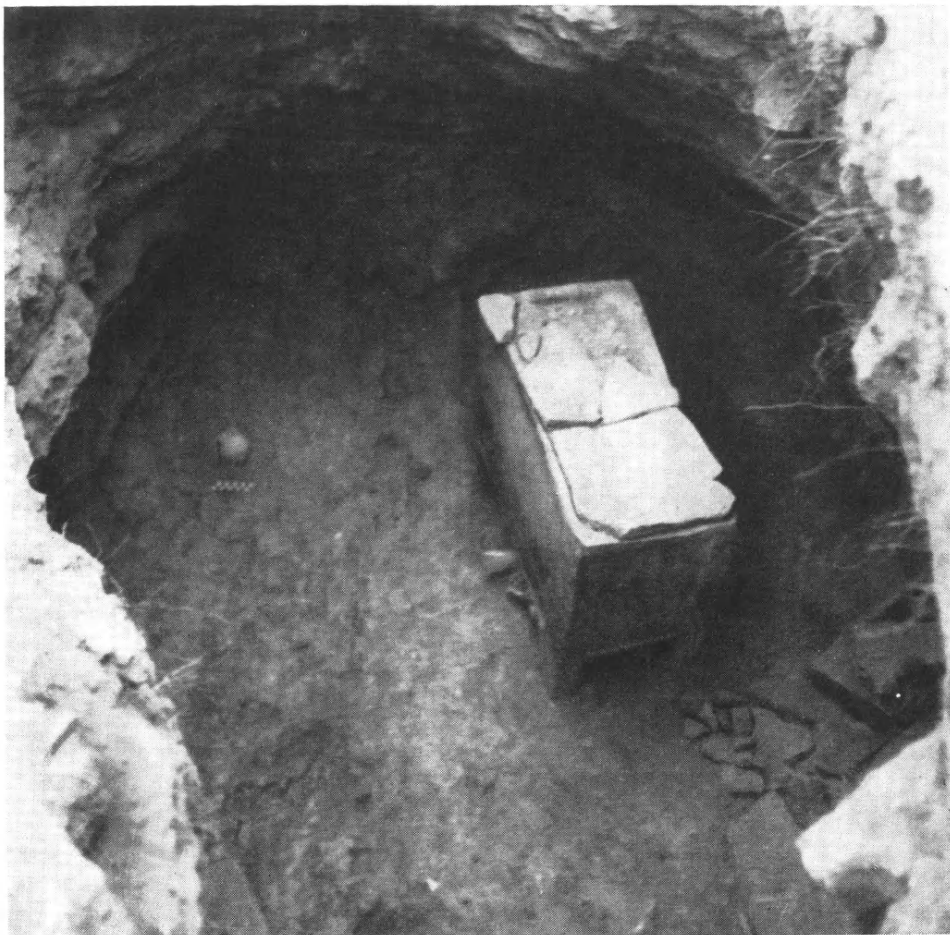
α. Ἀγγεία - κτερίσματα ἐκ τοῦ τάφου 25.

β. Ἀγγεία ἐκ τῶν τάφων 6 καὶ 15.

γ. Διπλῇ πυξίς ἐκ τοῦ τάφου 25.

Ὁ τάφος 22.

α. Ἡ μία τῶν μακρῶν πλευρῶν τῆς λάρνακος τοῦ τάφου 22.

β. Ἡ ἑτέρα τῶν μακρῶν πλευρῶν τῆς λάρνακος ἐκ τοῦ τάφου 22.

α. Παράστασις θρηνηδῶν γυναικῶν εἰς τὸ ἄνω ἡμιςυ καὶ β. Πρόθεσις νεκροῦ εἰς τὸ κάτω ἡμιςυ ἐκατέρας τῶν στενῶν πλευρῶν τῆς λάρνακος τοῦ τάφου 22.

α. Ὁ χώρος τῆς Βασιλικῆς Γ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς.

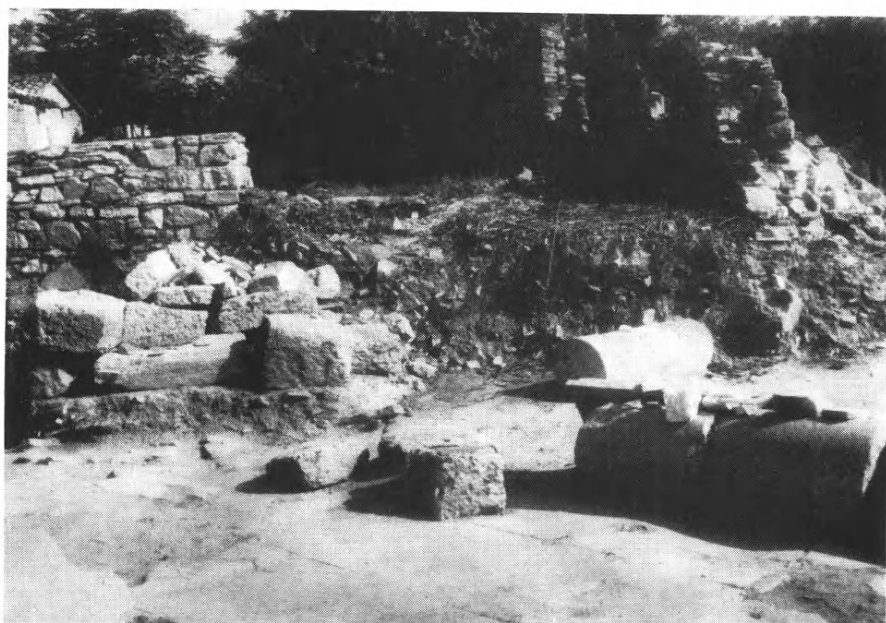
β. Μέρος τοῦ ἐσωνάρθηκος καὶ τοῦ μεσαίου κλίτους, πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς.

α. Οί δύο νάρθηκες καὶ τὸ αἶθριον κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν (ἀπὸ Βορρᾶ).

β. Τὸ δυτικὸν ἥμισυ τῆς ἀνασκαπτομένης Βασιλικῆς Γ (ἀπὸ Δυσμῶν).

α. Τὸ μεσαῖον κλίτος τῆς Βασιλικῆς Γ κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἀνασκαφῆς.

β. Τὸ μεσαῖον κλίτος τῆς Βασιλικῆς Γ κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἀνασκαφῆς.

α. 'Ο εξωσάρθηξ πρὸ τῶν ἐργασιῶν (ἀπὸ Βορρᾶ).

β. 'Ο εξωσάρθηξ πρὸ τῶν ἐργασιῶν (ἀπὸ Νότου).

α. Ὁ ἐξωνάρθηξ κατὰ τὰς ἐργασίας (ἀπὸ Βορρᾶ).

β. Τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ ἐσωνάρθηκος καὶ τοῦ ἐξωνάρθηκος καὶ τὸ βόρειον κλίτος κατὰ τὴν ἀνυσκαφήν.

α. Θωράκια ως πλάκες δαπέδου τοῦ ἐσωνάρθηκος.

β. Τὸ πλακόστρωτον δάπεδον τοῦ ἐσωνάρθηκος (ἀπὸ Βορρᾶ).

α. Ὁ χώρος τοῦ βορείου κλιτοῦς πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς.

β. Τὰ βόρεια τμήματα τοῦ αἰθρίου, τῶν δύο ναρθήκων ὡς καὶ τὸ βόρειον κλιτὸς κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν.

α - β. Μέλη τῆς βορείου τοξοστοιχίας.

α. Ἐνέπιγραφος πλίνθος.

β. Νότιον κλῖτος καὶ νότιον πρόσκτισμα πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς.

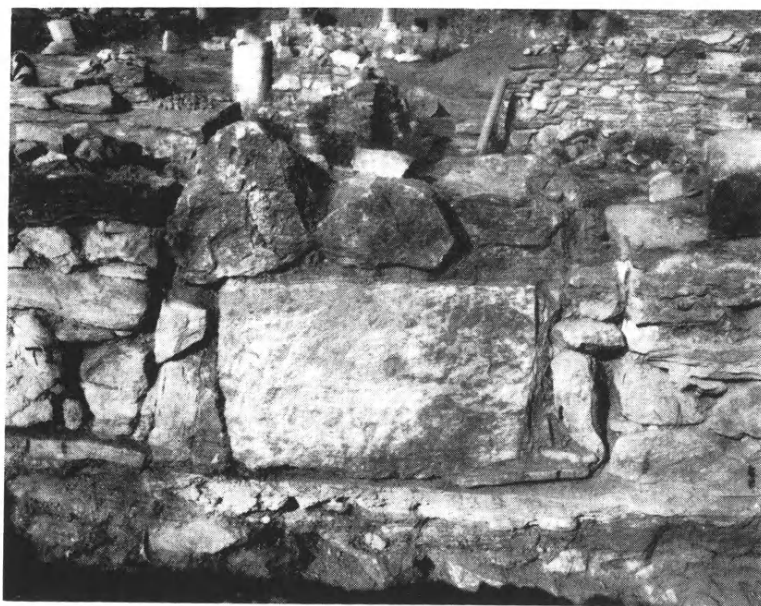
α. Τὸ νότιον πρόσκτισμα καὶ τὸ νότιον κλῖτος κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν (ἀπὸ Νότου).

β. Ἡ στοὰ ἀπὸ Δυσμῶν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν.

α. Τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου Ι πρὸ τῶν ἐργασιῶν.

β. Ἡ βορεῖα θύρα τοῦ δωματίου ΙΙ ὡς εὗρέθη.

α. Ὁ νοτίως τοῦ αἰθρίου χώρος μετὰ τὴν ἀνασκαφήν.

β. Ὁ Τομεὺς Ε κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς σκαφῆς.

α. Μαρμάρινα μέλη εις τὸν χώρον τοῦ Ἱεροῦ.

β. Μαρμάρινα μέλη εις τὸν χώρον τοῦ Ἱεροῦ.

α. Ρίζα ἐλαίας ἐπὶ τῶν νοτίων ἐδράνων τῶν ἱερέων.

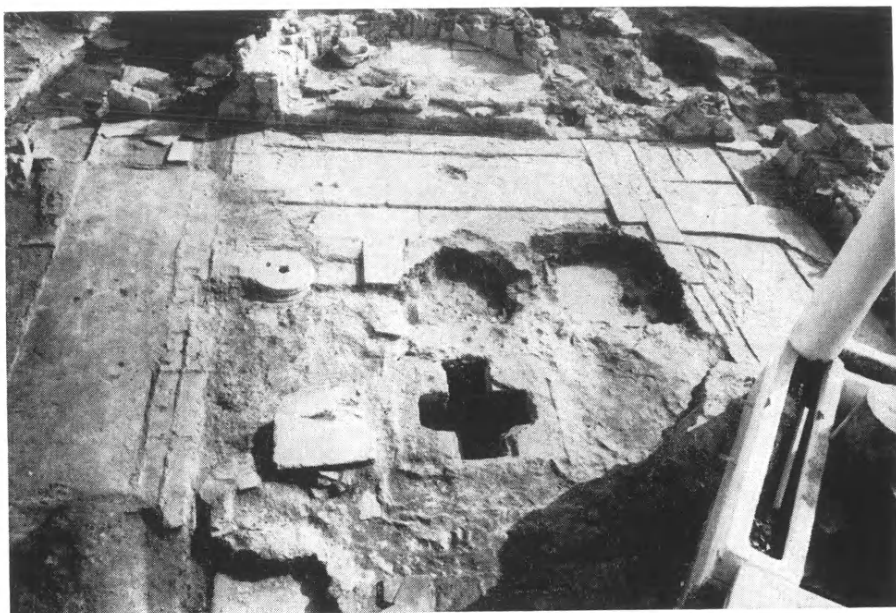
β. Τὸ ἡμικυκλικὸν σύνθρονον (ἀπὸ Νότου).

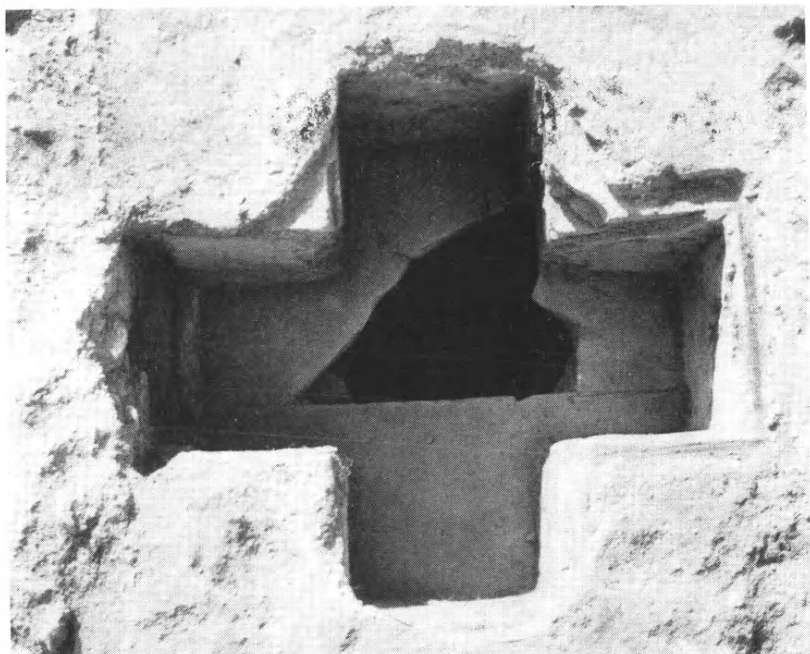
α. Αἱ νότιαι βαθμίδες τῶν καθισμάτων τῶν πρεσβυτέρων
(ἀπὸ Ἀνατολῶν).

β. Τὸ πλακόστρωτον δάπεδον τοῦ Ἱεροῦ καὶ τὰ νότια καθίσματα
τῶν ἱερέων (ἀπὸ Βορρᾶ).

α. Ἱερόν, πλακόστρωτον δάπεδον, κιβώριον καὶ ἐγκαίνιον.

β. Τὸ εἰς σχῆμα σταυροῦ ἐγκαίνιον.

α. Βάσις τῆς νοτίου κιονοστοιχίας εἰς τὸν χώρον τοῦ Ἱεροῦ.

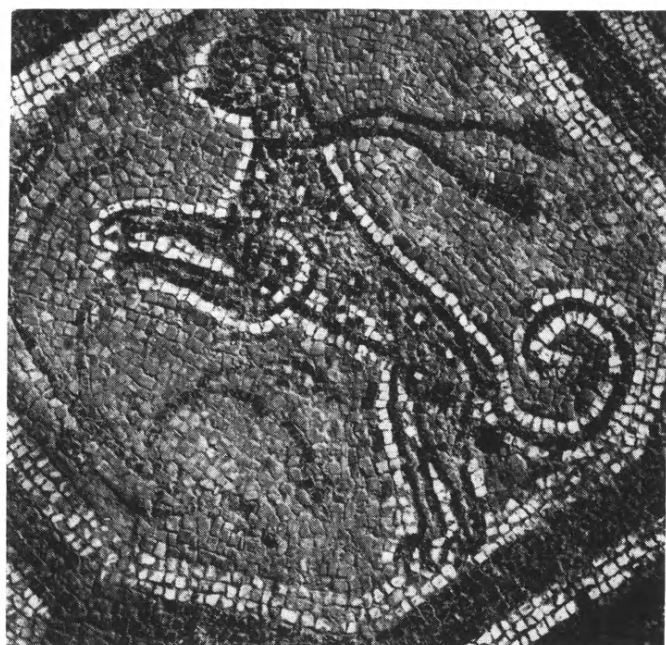
β. Τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ νοτίου κλίτους (ἀπὸ Δυσμῶν).

α. Νότιον κλίτος, μέρος τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου.

β. Ψηφιδωτὸν νοτίου κλίτους. Λεπτομέρεια.

α - β. Ψηφιδωτὸν νοτίου κλίτους. Λεπτομέρειαι.

α - β. Ψηφιδωτὸν νοτίου κλίτους. Λεπτομέρειαι.

α. Ἀναδιπλούμενον καλαθοειδὲς κιονόκρανον.

β. Σύμφυτον κορινθιάζον κιονόκρανον τέμπλου
(Ἀριθ. 1009. Ὑψ. 0.27 μ.).

β. Φυαλίδιον Εὐλογίας ('Αριθ. 400).

α. Κεφαλή ζώου ἐκ κιονοκράνου
('Αριθ. 401. "Υψ. 0.11, πλάτ. 0.08 μ.).

α. Μαρμάρινον ἐπιστύλιον με πτηνὰ καὶ ἑλικας.

β. Ἐνεπίγραφοι πλίνθοι (Ἀριθ. 121).

α. "Αποψις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ βουλευτηρίου ἀπὸ Δυσμῶν.

β. Ὁ ἀνασκαφεὶς χώρος τοῦ βουλευτηρίου ἀπὸ Δυσμῶν.

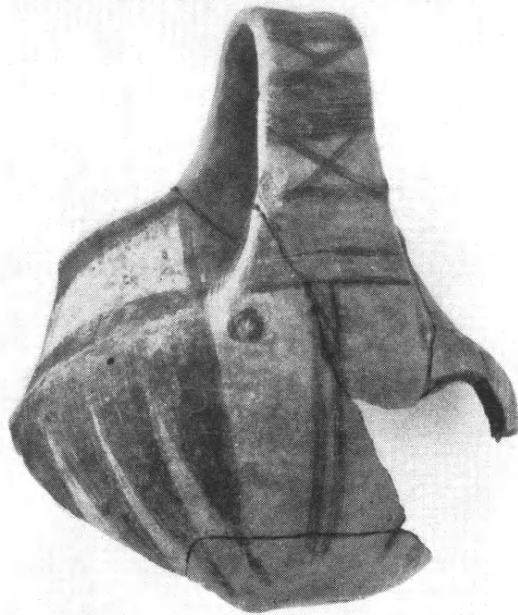
α. Τὰ ὑπὸ τὸ ἐλληνιστικὸν δάπεδον τοῦ βουλευτηρίου λείψανα καμπυλογράμμου κτίσματος.

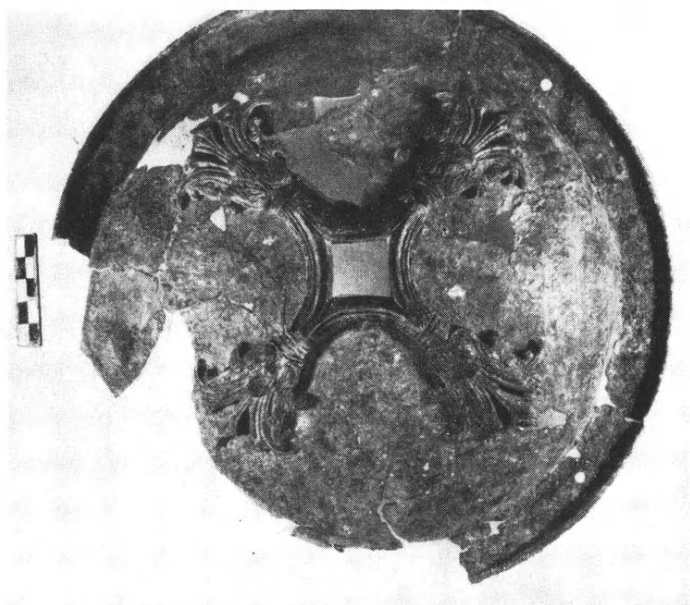
β. Τὸ δυτικῶς τοῦ βωμοῦ τοῦ Χάρωνος ἀποκαλυφθὲν βᾶθρον.

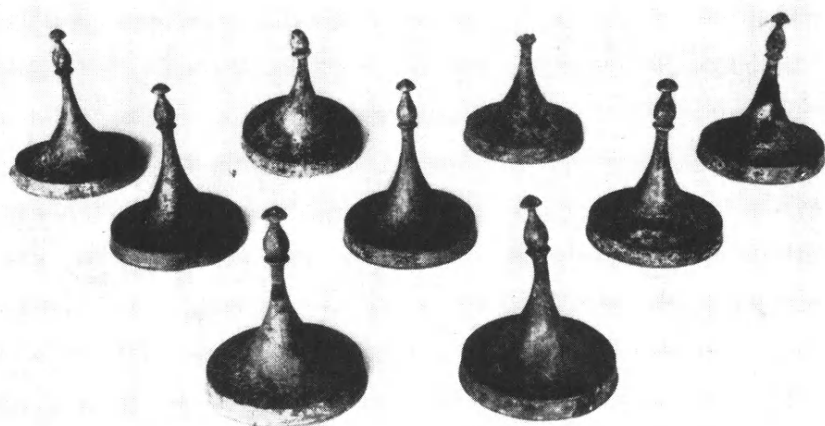
α. Πήλινοι λύχνοι ἐκ στρώματος ὑπεράνω τῆς στρώσεως καταστροφῆς.

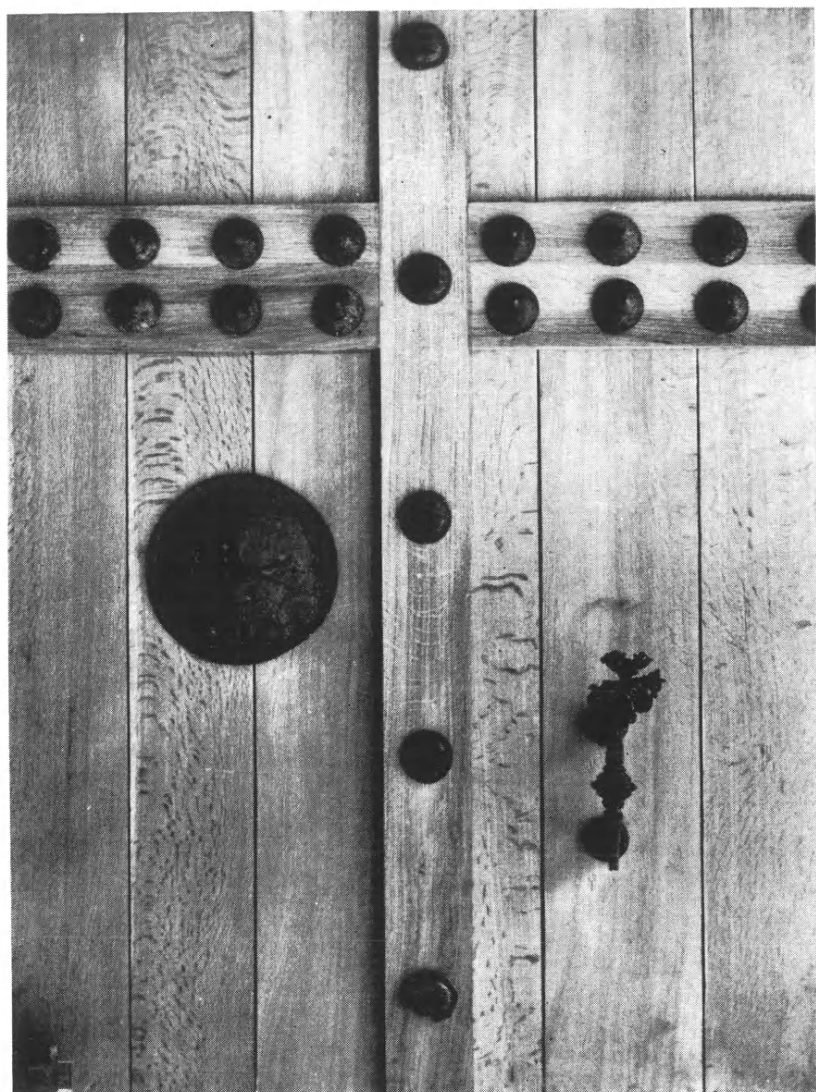
β. Κανθαρόσχημον κύπελλον με γραπτὴν γεωμετρικὴν κόσμησιν βορειοδυτικοῦ τύπου.

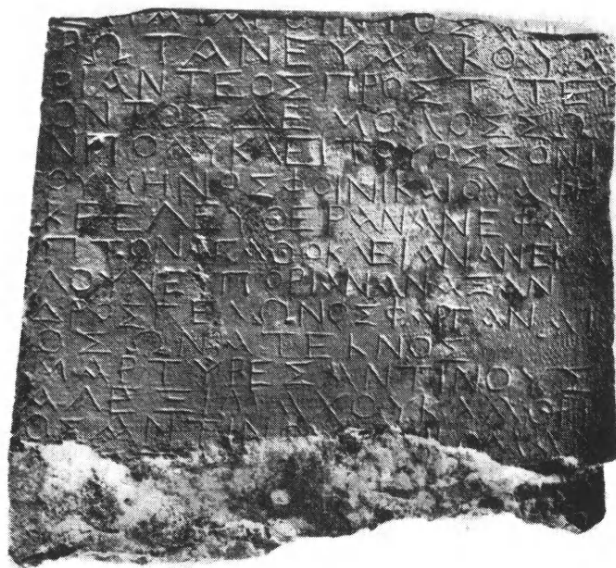
α. Ἀσπίδισκη ἐξ ὀρειχάλκου τῆς νοτιοδυτικῆς θύρας τοῦ βουλευτηρίου.

β. Ἐφηλίδες ἐξ ὀρειχάλκου τῶν δύο θυρῶν τοῦ βουλευτηρίου.

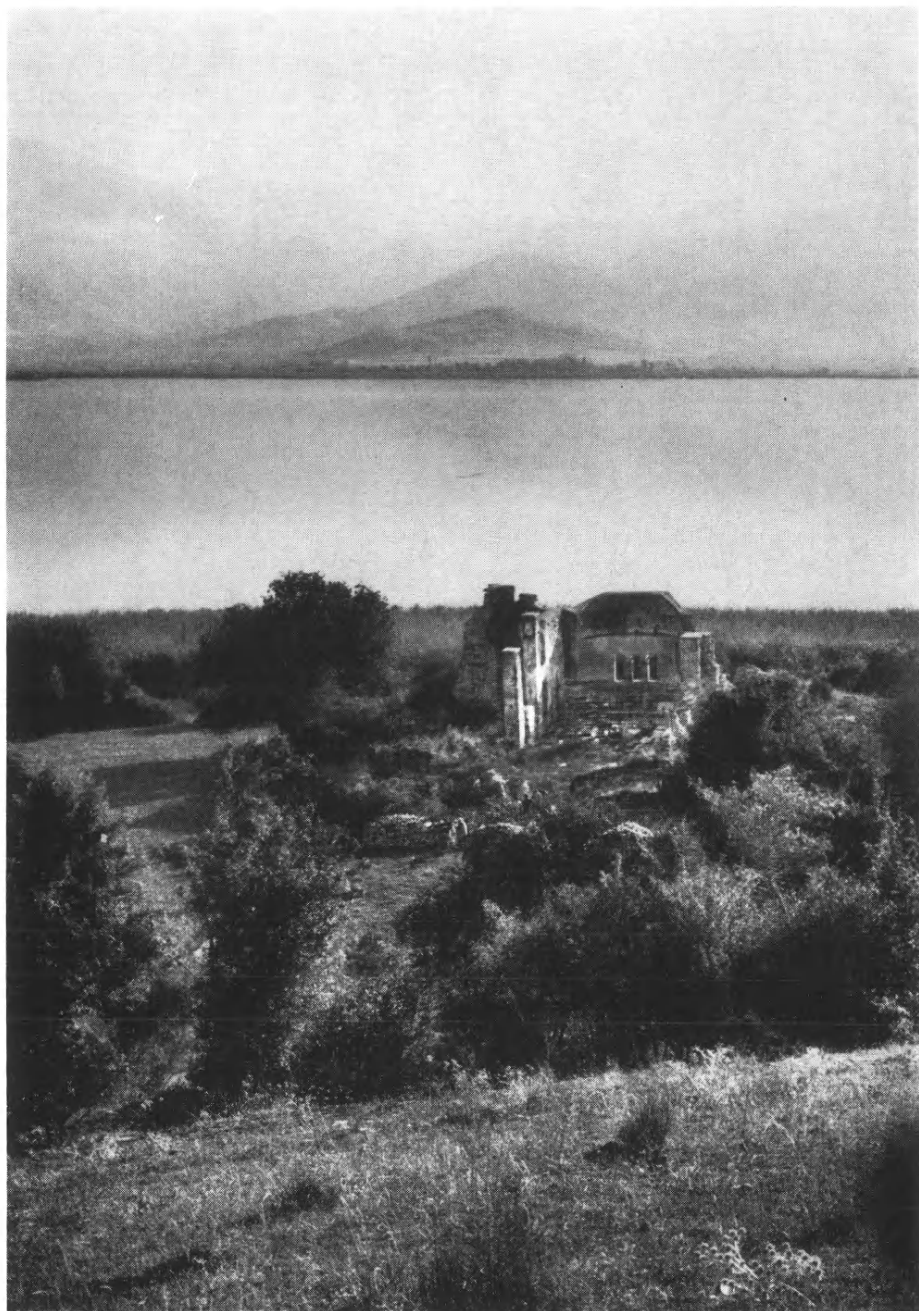
Ἀναπαράστασις τμήματος τῆς νοτιοδυτικῆς θύρας τοῦ βουλευτηρίου.

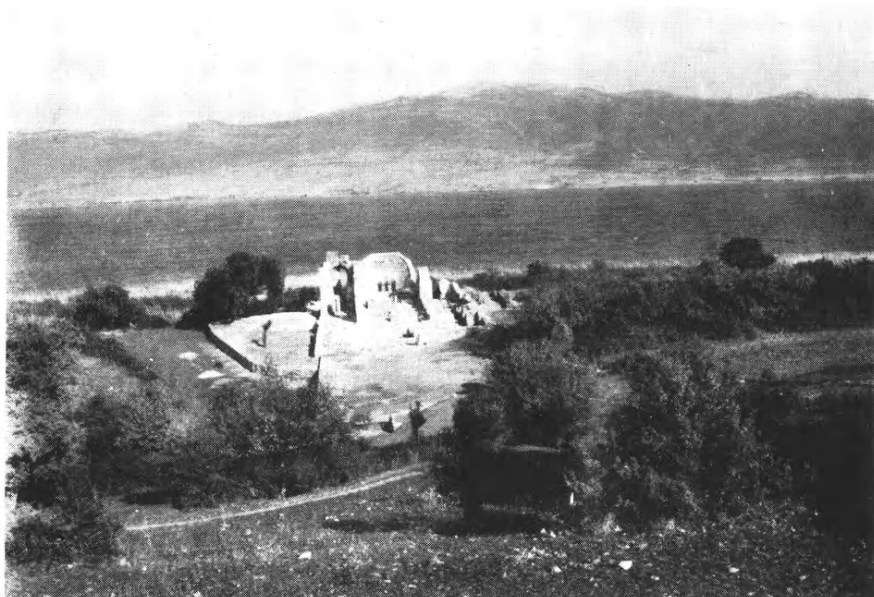
α. Ἀπελευθερωτικὸν ψήφισμα.

β. Δύο ὄψεις χαλκοῦ νομίσματος τῶν Μολοσσῶν.

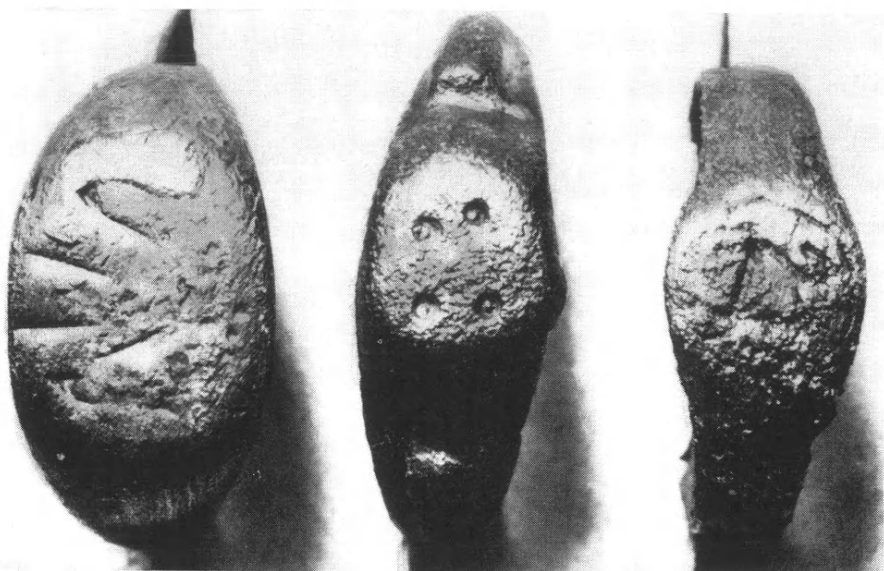
Ἀποψις τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλεῖου ἐκ Δυσμῶν πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς.

α. Ἀποψις τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλεῖου ἐκ Δυσμῶν μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν.

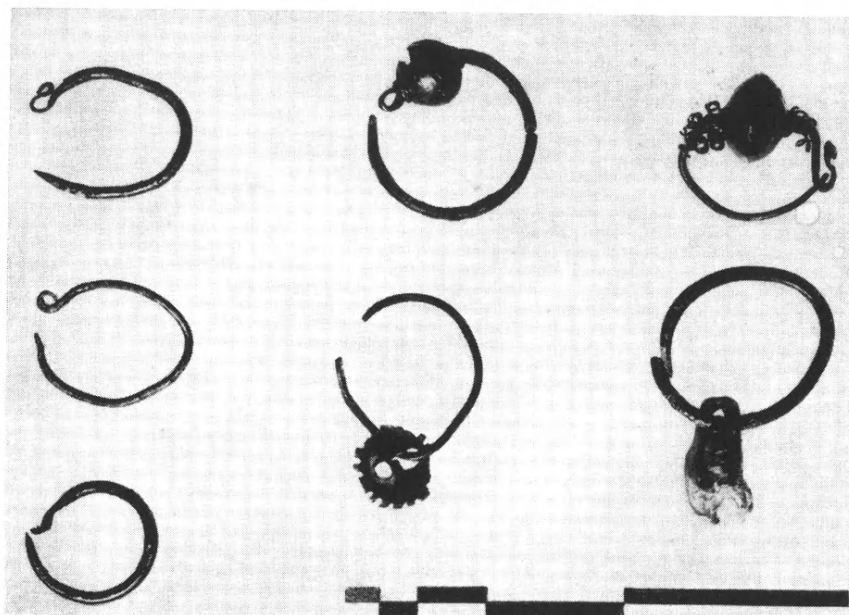
β. Ὁ νάρθηξ τῆς βασιλικῆς μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν.

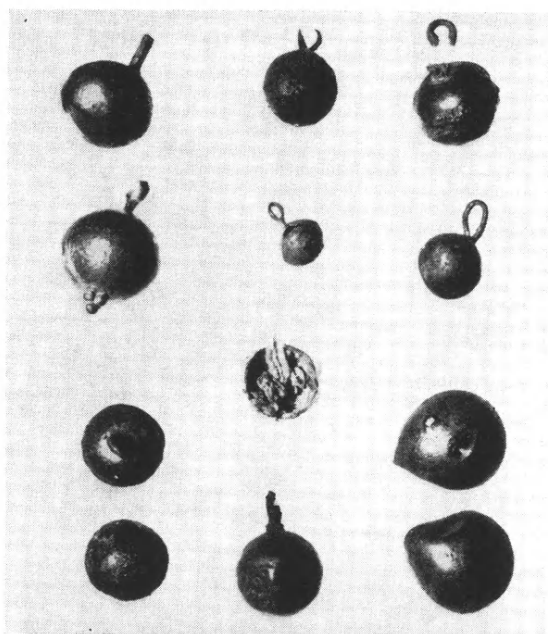
α. Δακτύλιοι ἐκ τῶν ταφῶν τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς.

β. Χαλκοῦν ἐνώτιον ἐκ τῶν ταφῶν τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς.

α. Συλλογή χάλκων ένωτίων έκ τών ταφών τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς.

β. Συλλογή κομβίων έκ τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς.

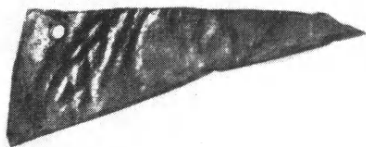
α. Ἡ βάση τοῦ βωμοῦ τῆς προθέσεως.

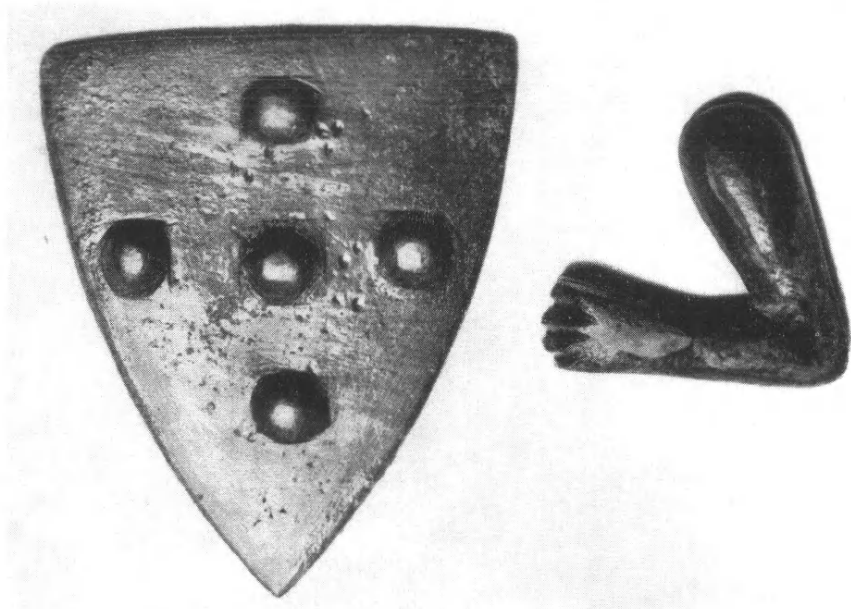
β. Λεπτομέρεια τῆς ἐπιγραφῆς ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ βωμοῦ τῆς προθέσεως.

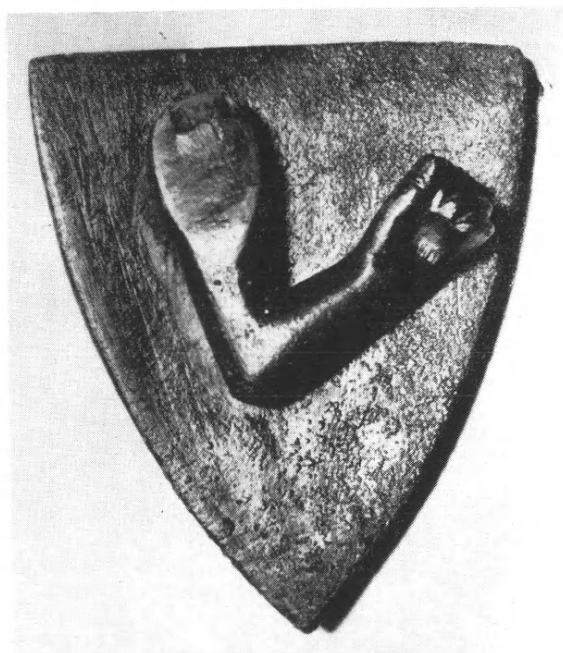
α. Ἡ ἀνατολική γωνία τοῦ διακονικοῦ μετὰ τὴν ἀνασκαφήν.

β. Χαλκᾶ ἐλάσματα ἐπενδύσεως ξυλίνων κιβωτίων
μετὰ χαρακτῶν κοσμημάτων.

α. Τμήμα ἀγαματιδίου πολεμιστοῦ.

β. Ἡ ἐσωτερικὴ πλευρὰ μετὰ τὴν χεῖρα τοῦ πολεμιστοῦ κρατοῦσαν τὴν ἀσπίδα.

α. Γενική ἄποψις τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου.

β. Τὸ δωμάτιον XXXVIII.

α. Τὸ δωμάτιον XLIX

β. Τὸ δάπεδον τοῦ διαδρόμου XLI.

α. Τὰ ἀνατολικά δωμάτια τοῦ «ἐπισκοπείου» μετὰ τῆς ὁδοῦ.

β. Τὸ δωμάτιον τοῦ κλιβάνου.

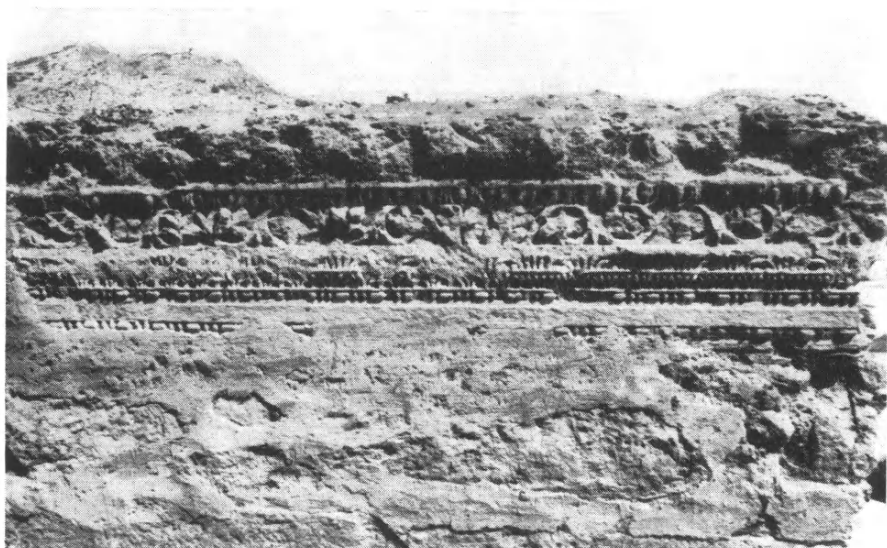
Ἡ ὁδός.

α. Ὁ ἀγωγὸς τῆς ὁδοῦ.

β. Τμῆμα τοῦ προπύλου τοῦ αἰθρίου.

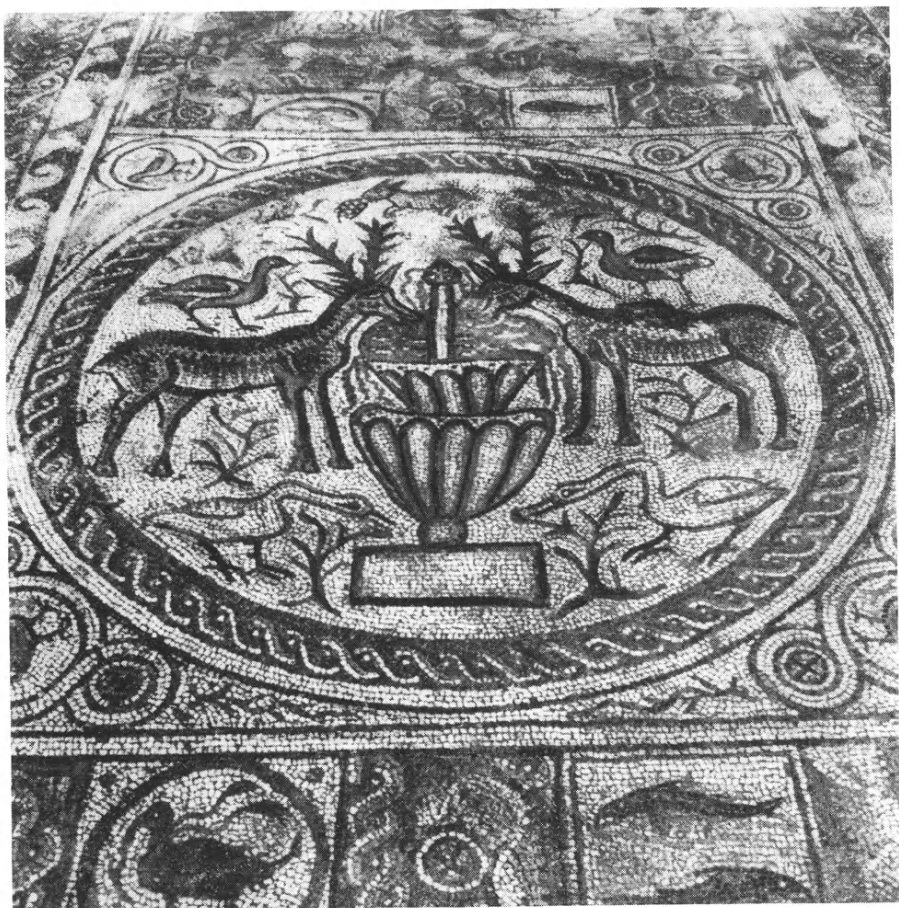
α. Ἐντοιχισμένον γλυπτὸν ἐπιστύλιον.

β. Ἡ ἔμπροσθεν τοῦ προπύλου ὁδός.

Τὸ νότιον κλῖτος τῆς βασιλικῆς Α με τοὺς κορμούς τῶν κιόνων
εἰς τὸ μέσον τμήμα αὐτοῦ.

Νότιον κλίτος. Τὰ ἀποκαλυφθέντα ψηφιδωτὰ μετὰ τὴν ἀπομάχρυνσιν τῶν κιόνων.

α. Τὸ νότιον κλίτος τῆς βασιλικῆς Α. Τὰ ἀποκαλυφθέντα ψηφιδωτὰ παρὰ τὸ μέσον τμήμα αὐτοῦ.

β. Νότιον κλίτος. Πτηνὰ τὰ ὅποια τρώγουν ἰχθῦς.

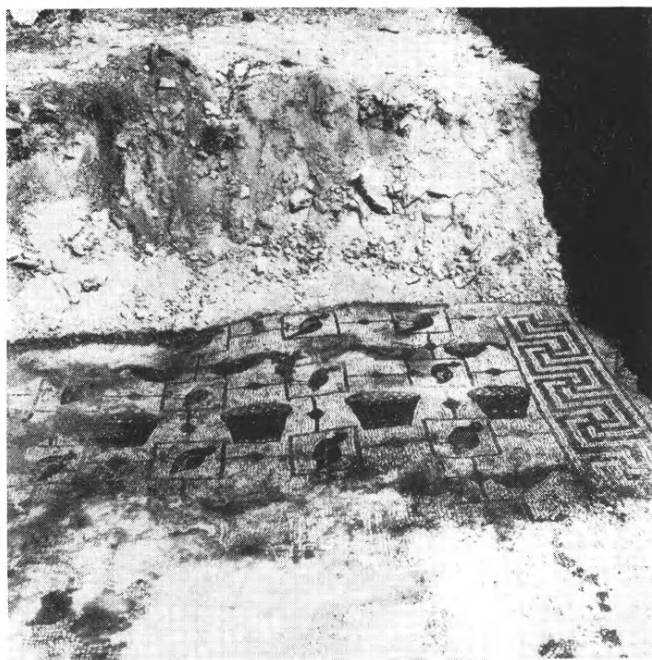
α. Ὁ νάρθηξ τῆς βασιλικῆς Α. Ἀριστερά ὁ μεταγενέστερος τοῖχος, ὅστις καλύπτει τμήμα τοῦ νάρθηκος.

β. Ἡ βόρειος θύρα τοῦ νάρθηκος μετὰ τὸ κατώφλιον κατὰ χώραν.

α. Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ νάρθηκος. Δεξιὰ καὶ ἐν ἐπαφῇ ὁ μεταγενέστερος τοῖχος πάχους 1.50 μ.

β. Τμῆμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ ἐξωνάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α.

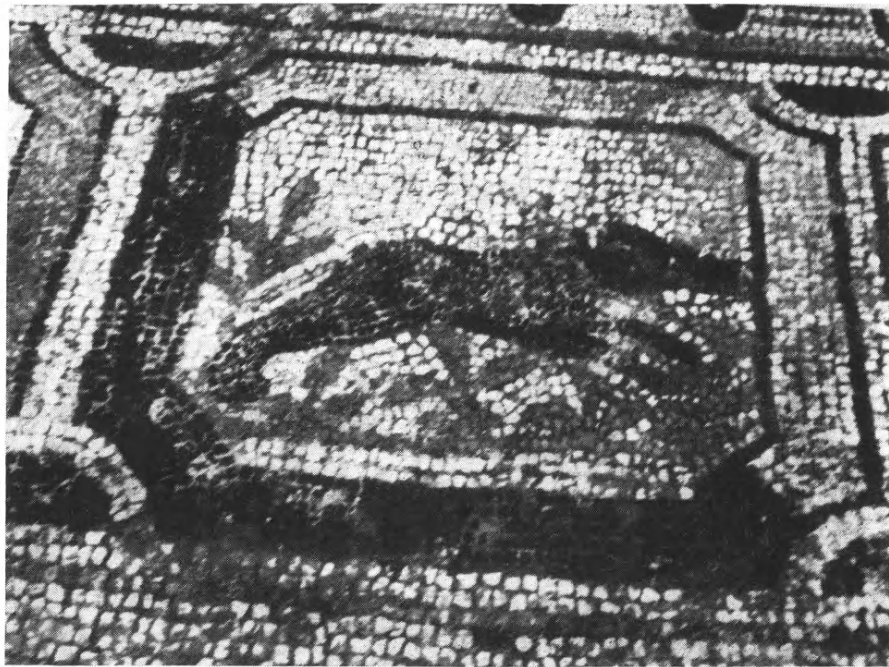
α. Τὸ παρά τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ἐξωνάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α εὑρεθὲν διαμέρισμα μὲ τὰ ἀποκαλυφθέντα ψηφιδωτά.

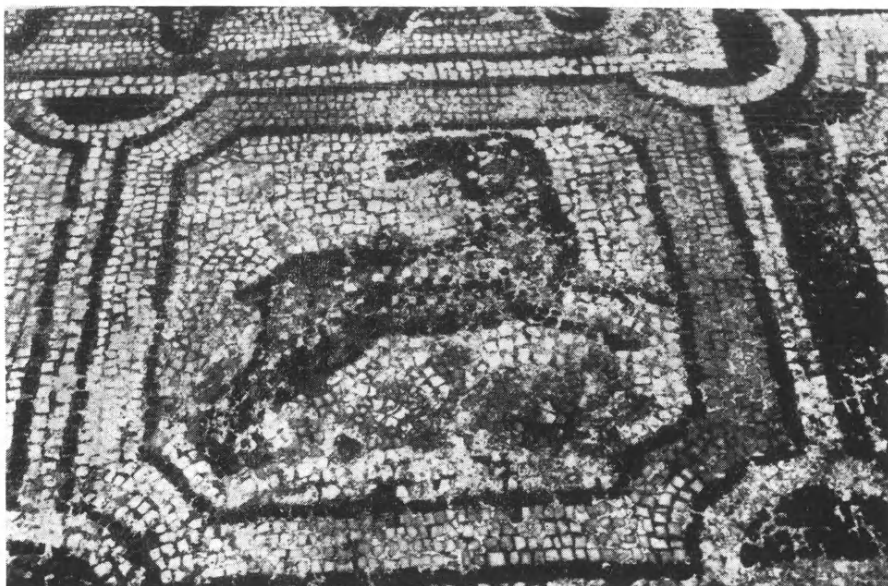
β. Τὰ ἀποκαλυφθέντα ψηφιδωτά τοῦ παρά τὴν ΝΔ. γωνίαν τῆς βασιλικῆς Α διαμερίσματος.

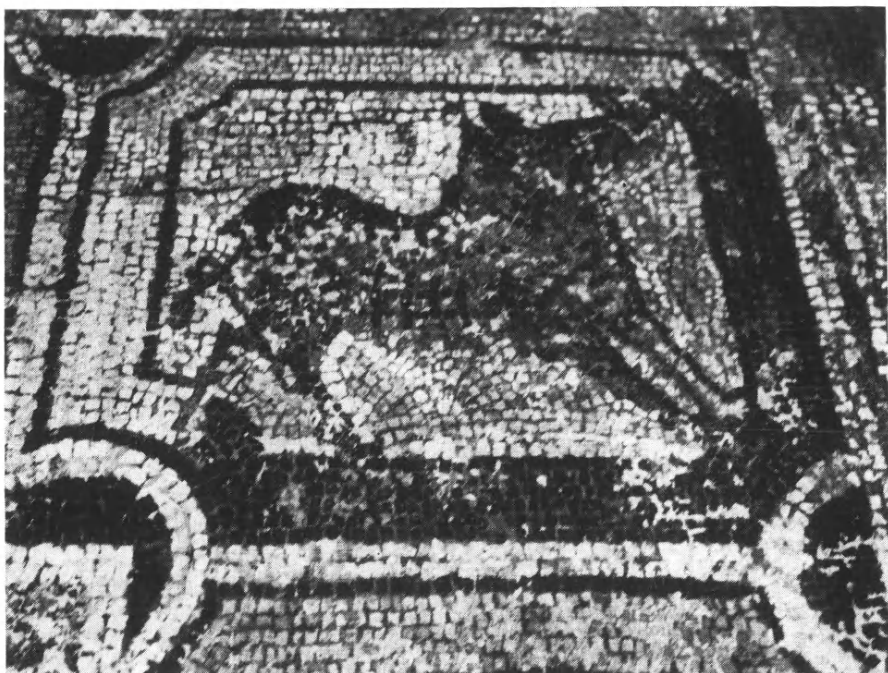
α. Ὁ μετὰ δύο ἰχθύων τετράγωνος πίναξ

β. Ὁ μετὰ τοῦ τρέχοντος κυνὸς πίναξ.

α. Ὁ πίναξ τοῦ διωκομένου λαγφοῦ.

β. Ὁ εἰς τὸν γωνιαῖον πίνακα ἀγριόχοιρος.

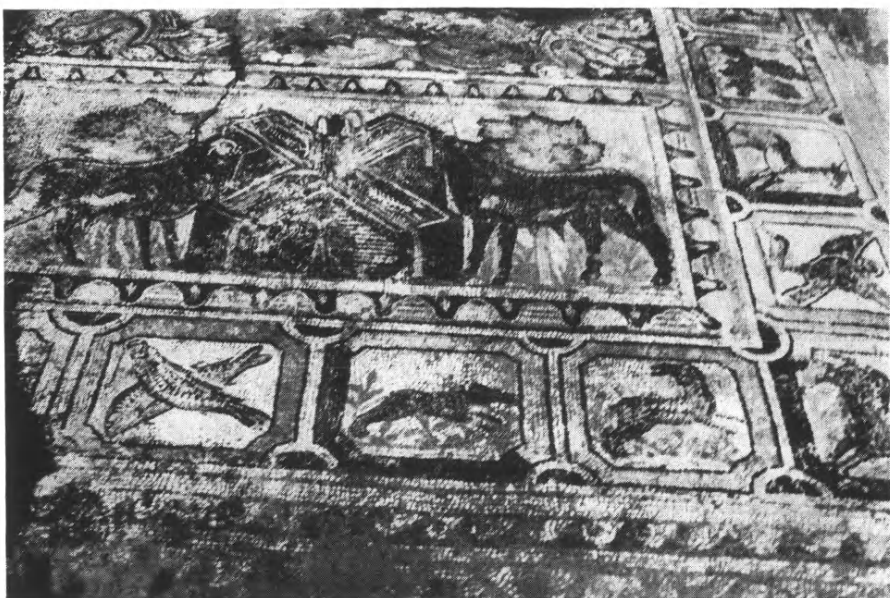
α. Ὁ πίναξ με τὸν ἀετὸν, ὅστις κρατεῖ διὰ τῶν ὀνύχων τοῦ πτηνόν.

β. Ὁ μετὰ τῆς δορυάδος (ζαρκάδι) πίναξ.

α. Ὁ πίναξ τῶν δύο μελισσῶν.

β. Ὁ μετὰ τῶν δύο ἐκατέρωθεν τῆς σταυρομόρφου κρήνης ἵσταμένων μόσχων πίναξ καὶ κάτωθεν αὐτοῦ σειρὰ ἄλλων πινάκων.

α. Ίωνικά κιονόκρανα, ἀνήκοντα εἰς τὰς κιονοστοιχίας τοῦ ἄνω ὀρόφου τῆς βασιλικῆς Α.

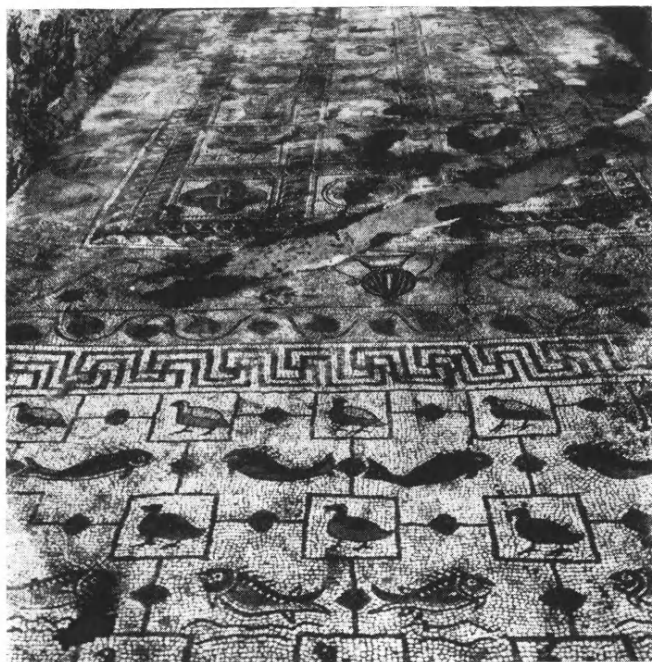
β. Κορινθιακὸν κιονόκρανον ἐκ τῆς κιονοστοιχίας τοῦ βορείου τοιχοβάτου.

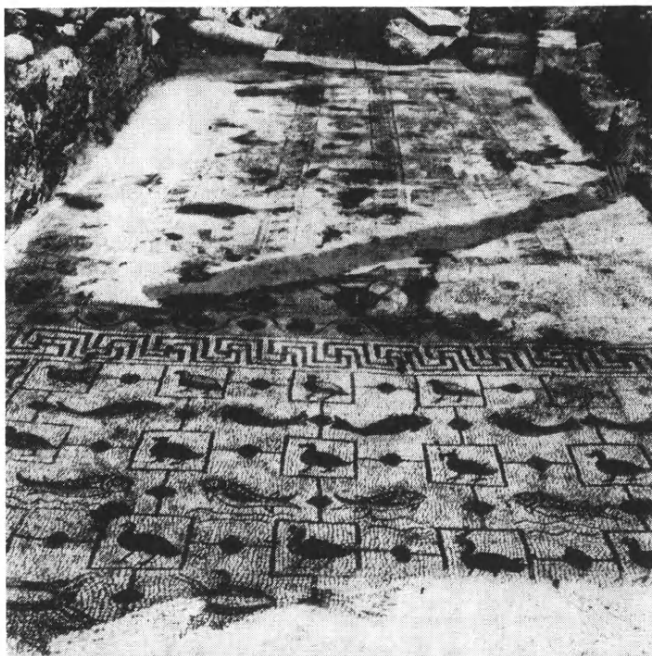
α. Ὁ παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ κλίτους εὐρεθεὶς ἄμβων. Ἀριστερὰ κιονόκρανον, ἀνῆγον εἰς διαχωριστικὸν κιονίσκον παραθύρου.

β. Τὸ δάπεδον τοῦ κατὰ προέκτασιν πρὸς Νότον τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Γ ἀποκαλυφθέντος χώρου.

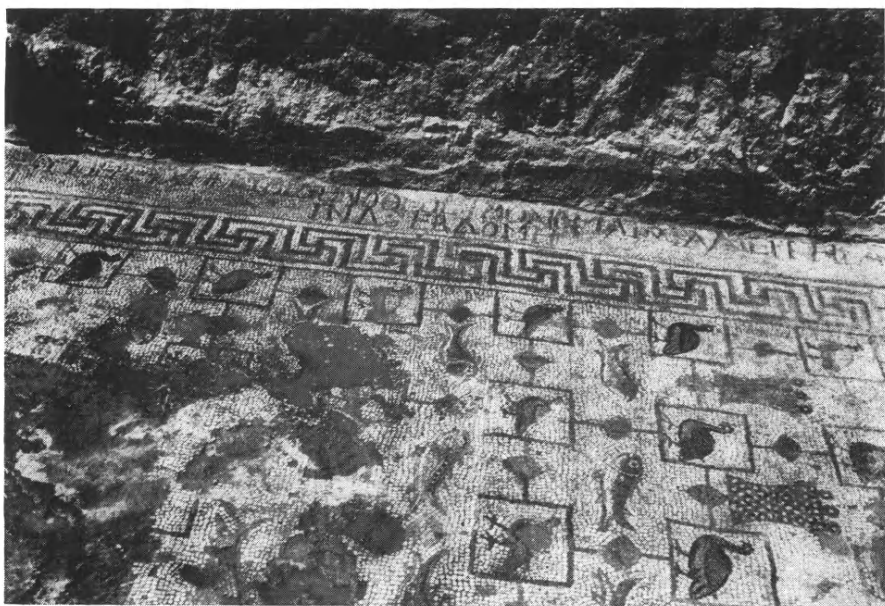
α. Συνέχεια τῶν ἀποκαλυφθέντων ψηφιδωτῶν εἰς τὸ δάπεδον τοῦ πρὸς Νότον τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Γ εὐρεθέντος ὀρθογωνίου χώρου.

β. Συνέχεια τοῦ δαπέδου τοῦ πρὸς Νότον τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Γ ἀποκαλυφθέντος ὀρθογωνίου χώρου.

α. Τὸ ἀποκαλυφθὲν δάπεδον τοῦ ἐπιμήκους ὀρθογωνίου χώρου νοτίως τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Γ.

β. Ἡ εὐρεθεῖσα ψηφιδωτὴ ἐπιγραφή ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ὀρθογωνίου χώρου κατὰ προέκτασιν τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Γ.

α. Ὑποψη τοῦ χώρου τῆς ἀρχαίας Μεσημβρίας ἀπὸ τῶν Ἀνατολῶν.

β. Αἱ οἰκίαι τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἀπὸ βορρᾶ.

α. Αί τρεῖς οἰκίαι ἀπὸ Βορρά.

β. Ἡ οἰκία 1 ἀπὸ Δυσμῶν.

α. Δωμάτιον β τῆς οἰκίας 2 ἀπὸ Δυσμῶν.

β. Ἡ οἰκία 3 ἀπὸ Νότου.

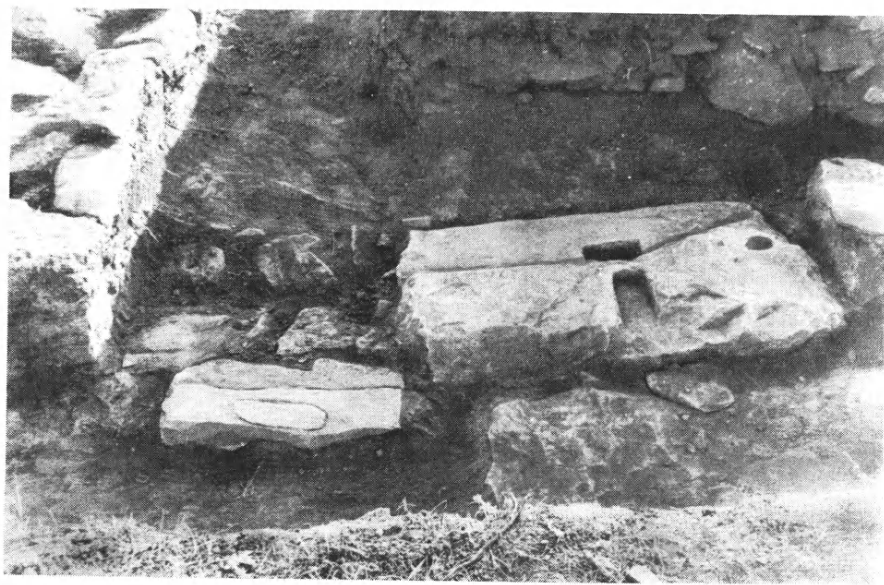
α. Ἡ κλῖμαξ καὶ ὁ δρόμος δυτικῶς τῆς οἰκίας 1 ἀπὸ Νότου.

β. Ὑποψὶς τῶν δρόμων ἀπὸ Βορρῶ.

α. Βάσις ἐνεπίγραφος ἐπιτυμβίου στήλης.

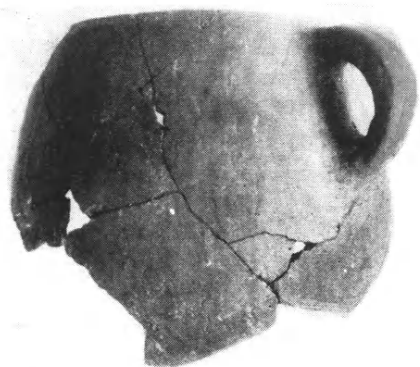
β. Λίθινον κατώφλιον.

α. Βάσις ἐνεπίγραφος.

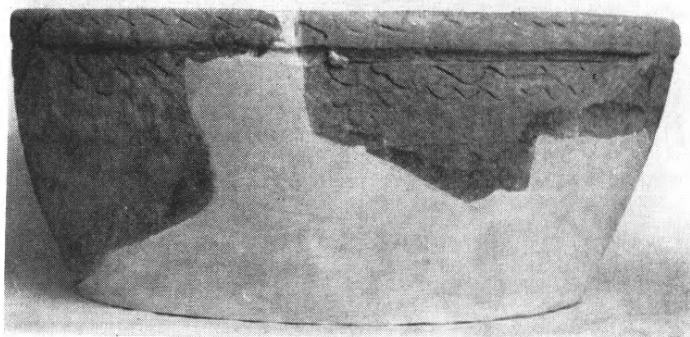
β. Βάσις ἐνεπίγραφος.

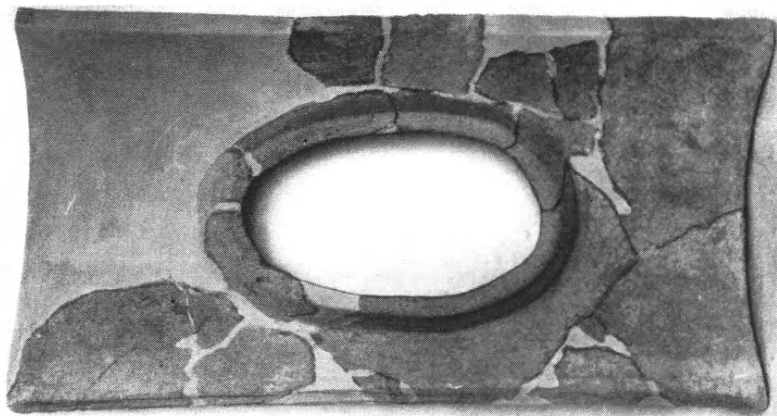
α. Τμήμα προϊστορικοῦ ἀγγείου
ἐκ τῆς οἰκίας 1.

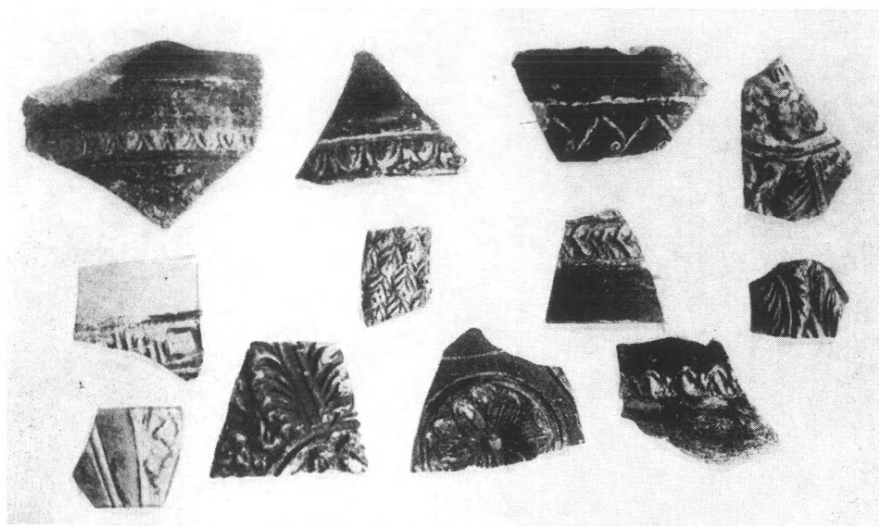
β. Προϊστορικὸν ἀγγεῖον
ἐκ τῆς οἰκίας 2.

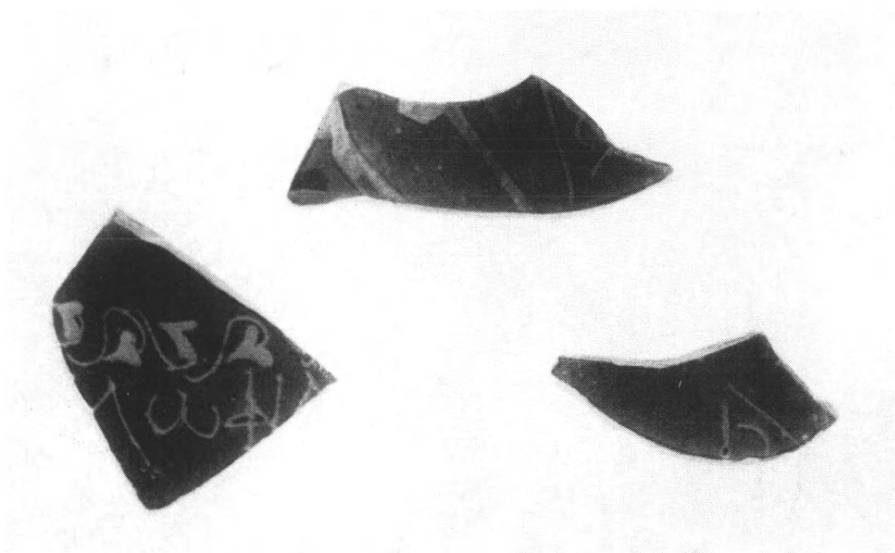
γ. Ἀγγεῖον με ἐγχάρακτον διακόσμησιν ἐκ τῆς οἰκίας 1.

δ. Ὅπαία κέραμος ἐκ τῆς οἰκίας 2.

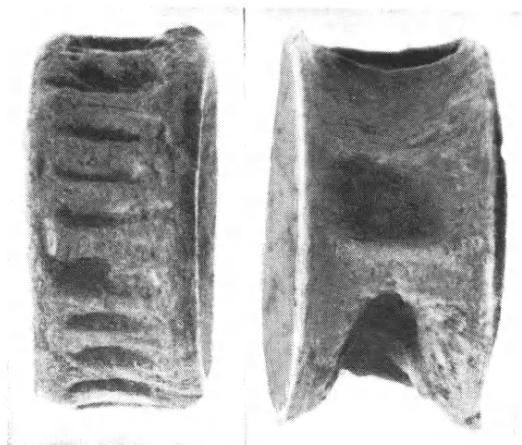
α. Ώστρακα μεγαρικῶν σκύφων ἐκ τῆς οἰκίας 3.

β. Ώνεπίγραφα ὀστρακα West Slope ἐκ τῆς οἰκίας 3.

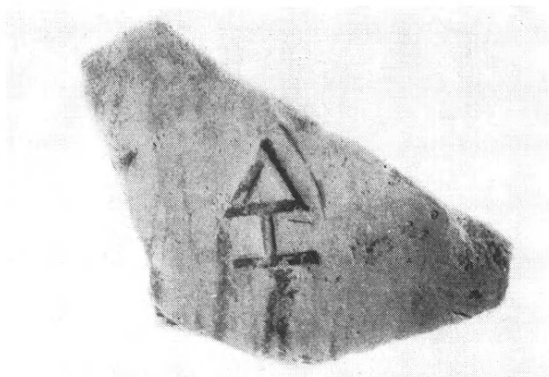
α. Ειδώλιον Ἑρωτος ἐκ
τῆς οἰκίας 3.

β. Ὀστέϊνα περιάπτα ἐκ τῆς οἰκίας 3.

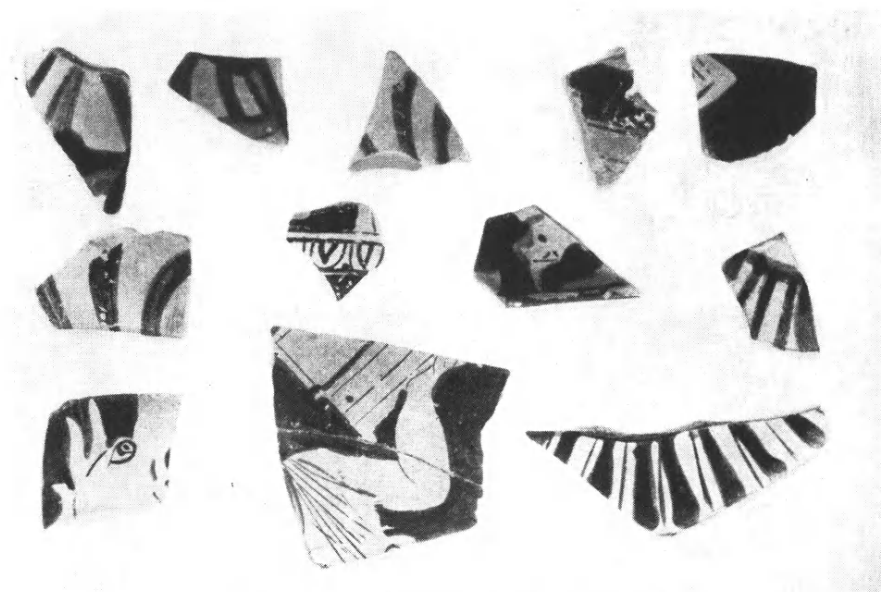
γ. Πύργος Α ἀπὸ Νότου. Ἄνω ἡ ἀκρόπολις.

α. Ἐνσφράγιστον τμήμα κορινθιακῆς κεραμίδος ἐκ τοῦ Πύργου Α.

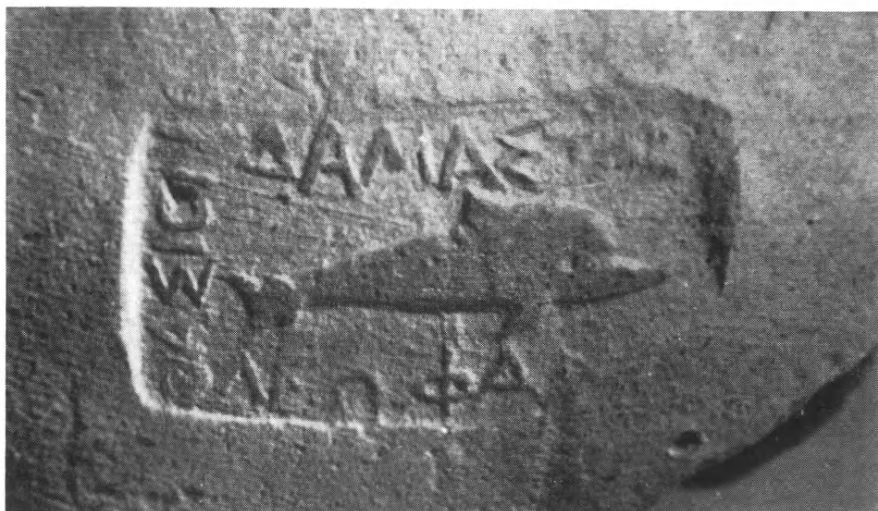
β. Θεμελίωσις τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ πύργου Α.

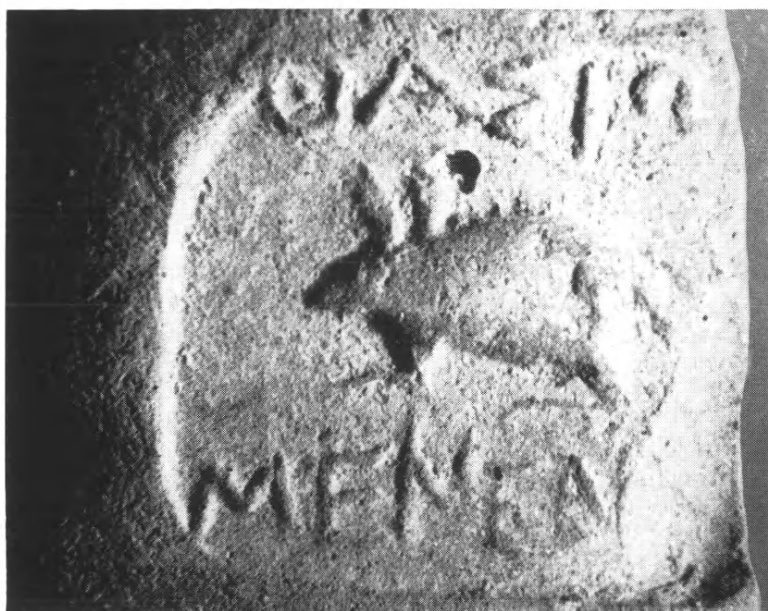
α. Ἐρυθρόμορφα ὄστρακα ἐκ τοῦ Πύργου Β.

β. Χώρισμα Ι (ἐλαιοτριβεῖον).

α. Ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ἀμφορέων ἐκ τοῦ χωρίσματος Ι.

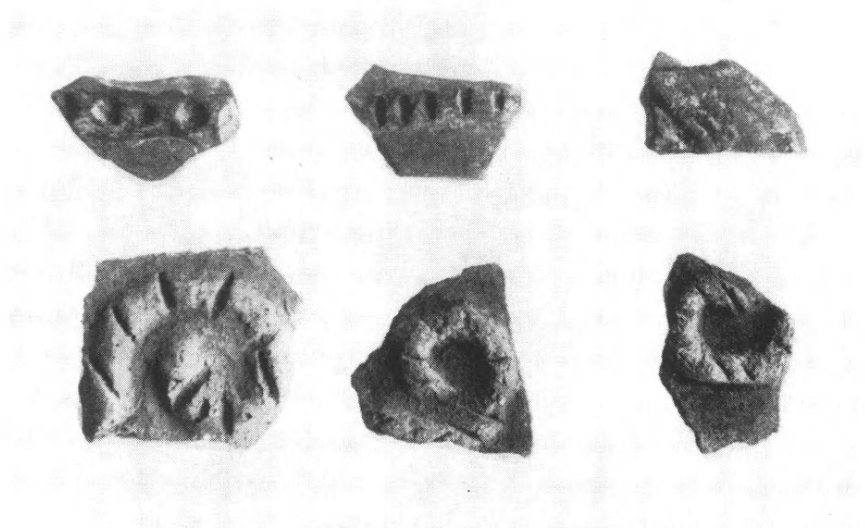
β. Ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ἀμφορέων ἐκ τοῦ χωρίσματος Ι.

α. Χώρισμα Ι. 'Ενεπίγραφος πλάξ.

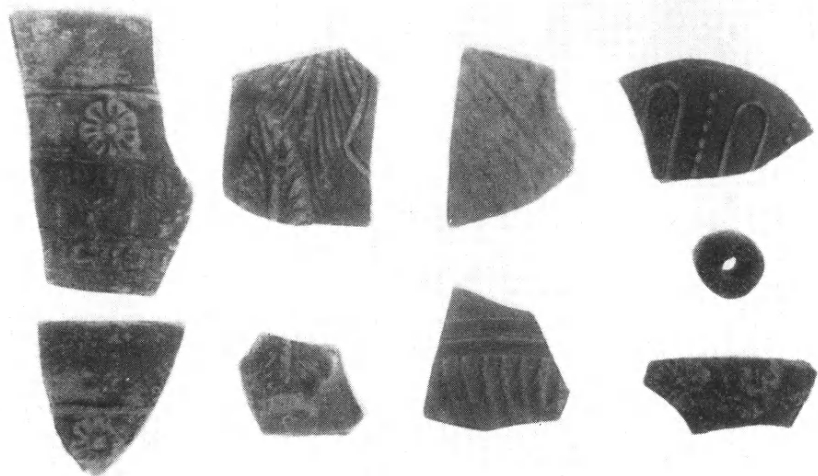
β. Χώρισμα ΙΙ. 'Ενεπίγραφοι πλάκες.

α. Χώρισμα Θ. "Οστρακα προϊστορικῶν ἀγγείων.

β. Χώρισμα Θ. "Οστρακα μεγαρικῶν σκύφων.

α. Χώρισμα Θ. "Οστρακκα μεγαρικῶν σιγφών.

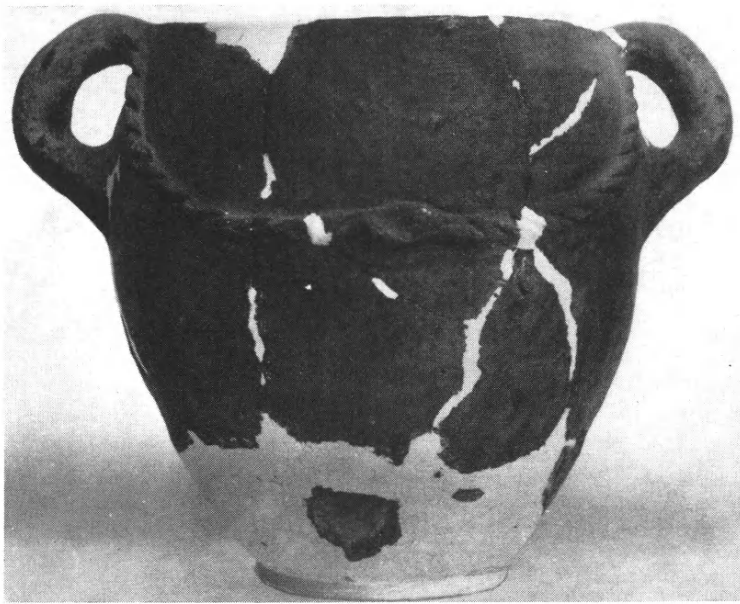
β. Χώρισμα Θ. Τμῆμα πηλίνης σαρκοφάγου.

α. Χώρισμα Θ. Τμήμα ἐνσφραγίστου στρωτήρος.

β. Χώρισμα Μ. Πήλινον ειδώλιον γυναικός.

α. Χώρισμα Μ. Προϊστορικὸν ἀγγεῖον.

β. Ἀγγεῖον ἐκ τοῦ χωρίσματος Μ.

α. Πύργος «Φυλακές» ἀπὸ Ἀνατολῶν.

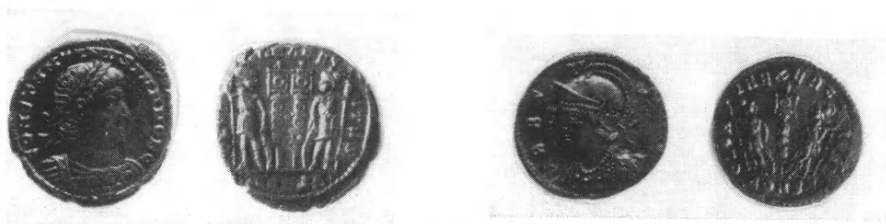
β. Ἐσωτερικὴ ΒΑ. γωνία τοῦ Πύργου «Φυλακές».

α. Εἴσοδος - πύλη εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Πύργου «Φυλακῆς».

β. Τάφος κορασίδος εἰς τὸν Πύργον «Φυλακῆς».

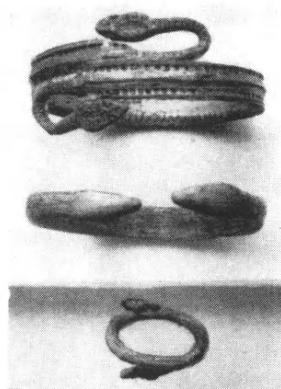
α-β. Νομίσματα ἐκ τοῦ τάφου τῆς κορασίδος.

γ. Μελαμβαφές ὄστρακον μετ' ἐγχαράκτου ἐπιγραφῆς.

δ. Ἐρυθρόμορφος κρατήρ.

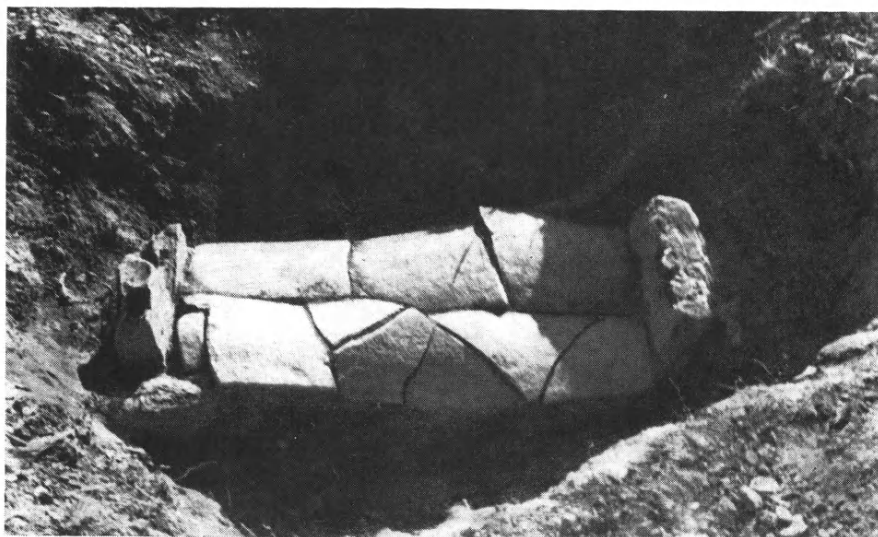
ε. Κοσμήματα παιδικοῦ τάφου.

α. Έρυθρόμορφον ὄστρακον.

β. Τμήμα άνθεμωτοῦ καλυπτῆρος.

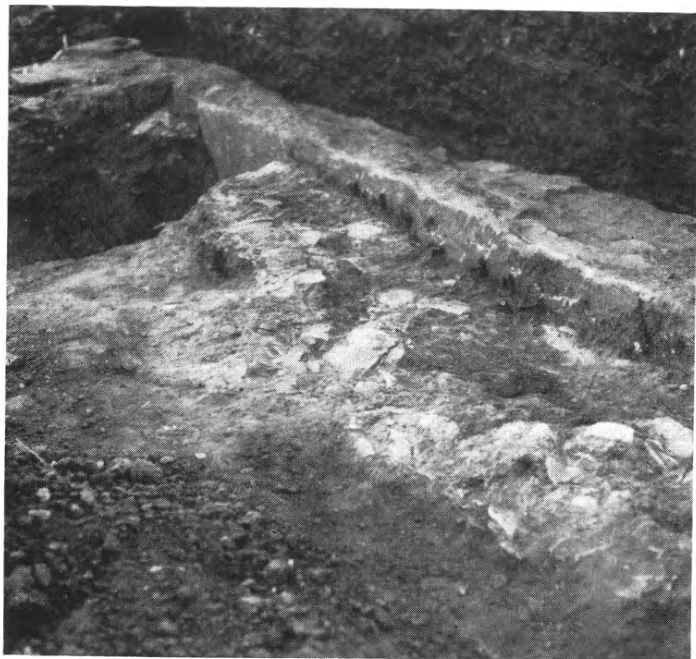
γ. Κεραμοσκεπής παιδικός τάφος.

α. Τμήμα τοῦ ὀρθογωνίου πρὸ τῆς δυτικῆς παρόδου τοῦ θεάτρου τῆς Ἡλίδος κτίσματος.

β. Ἐγκάρσιος τοῖχος μετὰ δαπέδου ψηφιδωτοῦ τοῦ ἐν πίνακι 92α κτίσματος.

α. Τὰ καταπεσόντα ἐπὶ τοῦ δαπέδου κονιάματα τοῦ ἐν πίνακι 92α κτίσματος.

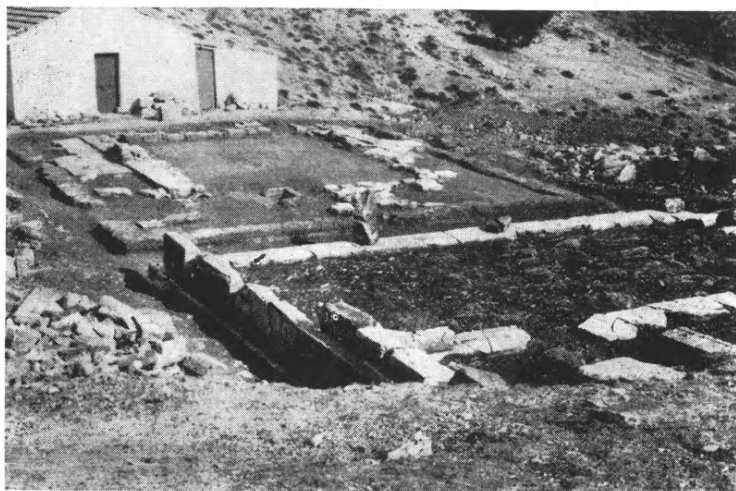
β. Τὸ βόρειον τμήμα τοῦ ἐν πίνακι 92α κτίσματος μετὰ παρακειμένων τοίχων ἐτέρων κτισμάτων τοῦ ὑδαταγωγῶ.

α. Κεραμοσκεπής τάφος υπεράνω τοῦ ἐν πίνακι 93β ὕδαταγωγού.

β. Ὁ ἐν πίνακι 93α τάφος μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν αὐτοῦ.

α. ΒΔ. ἄποψις τοῦ Τελεστηρίου μετὰ τῶν δύο ναῶν εἰς τὸ βάθος.

β. Ἡ ἀπὸ Δυσμῶν ἄποψις τῆς Κρήνης καὶ τῆς ὀπισθεν ταύτης Οἰκίας.

α. Νοτιοανατολική ἄποψις τοῦ σταδίου.

β. Νοτιοανατολική ἄποψις τῆς κρηπίδος τοῦ βωμοῦ.

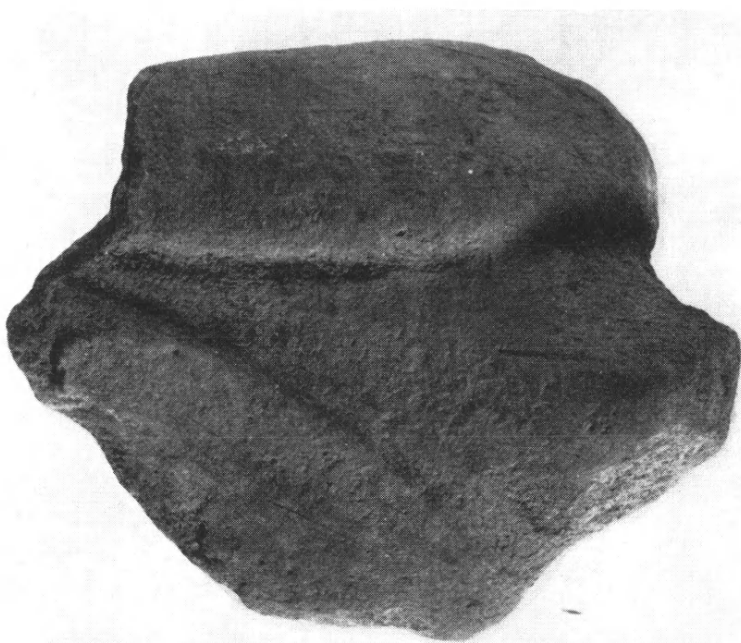
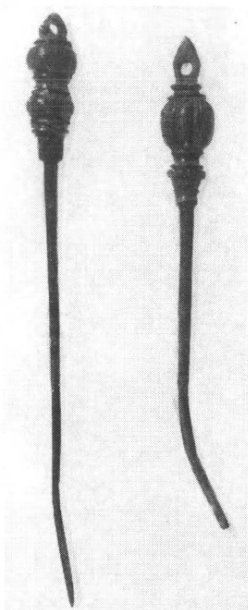
β γ

α

Κινητὰ εὑρήματα ἐκ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης Ἐρυκίνης. Τρία πύλιννα εἰδύλια, ἐξ ὧν τὰ δύο ἀποκεκρουμένα.
α. Καθήμενη θεὰ. β. Θεὰ κρατοῦσα στέφανον. γ. Θεὰ κρατοῦσα ἄνθος καὶ περιστεράν.

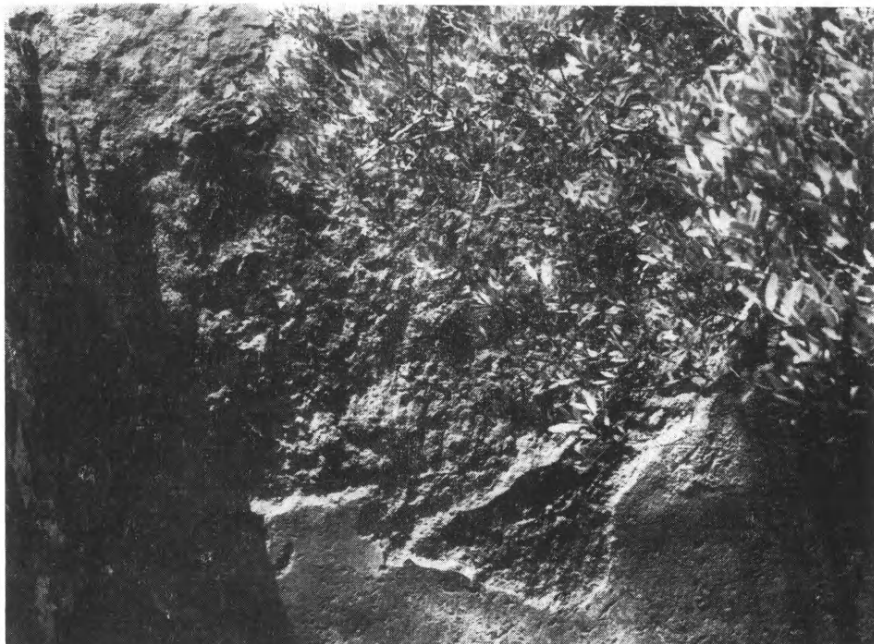
Κινητὰ εὐρήματα ἐκ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης Ἐρυκίνης. Ὑνω: χαλκαῖ περόναι.
Κάτω: Πήλινον εἰδώλιον περιστερᾶς (ἀποκεκρουμένον).

α. Ὑπόγειος δεξαμενὴ εἰς Λυκοτόμαρον Μεθώνης. Τὸ στόμιον (ἔνω) καὶ ἐσωτερικόν.
Ἀριστερὰ ἡ θύρῃς (ἀπὸ Β.).

β. Ὑπόγειος δεξαμενὴ εἰς Λυκοτόμαρον Μεθώνης. Ἐσωτερικόν — τὸ πέρας — τῆς νοτίας
πτέρυγος (ἀπὸ Β.).

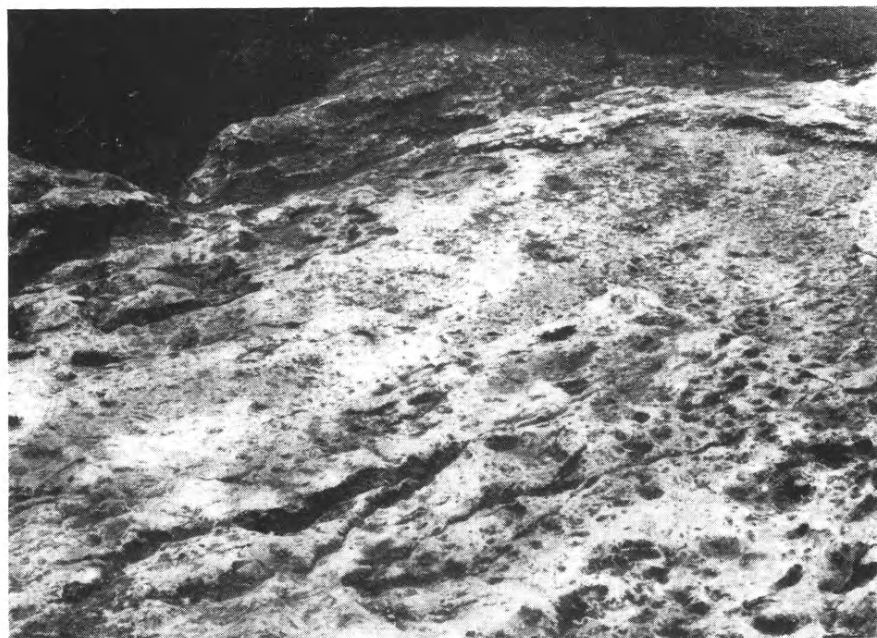
α. Ὑπόγειος δεξαμενὴ εἰς Λυκοτόμαρον Μεθώνης. Ἐπίχρισμα ὑπὸ τὸ στόμιον μὲ ἔχνη «χρώσεων» (ἀπὸ Α.).

β. Ὑπόγειος δεξαμενὴ εἰς Λυκοτόμαρον Μεθώνης. Ἀποψις τῆς θυρίδος (ἀπὸ Α.).

α. Ὑπόγειος δεξαμενὴ εἰς Λυκοτόμαρον Μεθώνης. Λαξεύματα ἐπὶ τοῦ βράχου νοτίως τοῦ στομίου (ἀπὸ ΒΔ.).

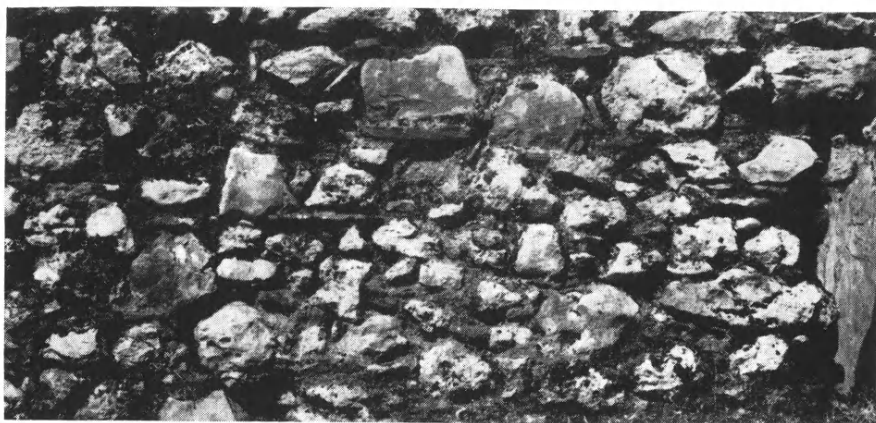
β. Ὑπόγειος δεξαμενὴ εἰς Λυκοτόμαρον Μεθώνης. Λαξεύματα ἐπὶ τοῦ βράχου νοτίως τοῦ στομίου (λεπτομέρεια).

α. Ὑπέργειος δεξαμενὴ εἰς Λυκοτόμαρον Μεθώνης. Ὑποψὺς ἀπὸ Α.

β. Ὑπέργειος δεξαμενὴ εἰς Λυκοτόμαρον Μεθώνης. Λεπτομέρεια τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας.

α. Ὑπέργειος δεξαμενὴ εἰς Λυκοτόμαρον Μεθώνης. Τειχοδομία τῆς ἀνατολικῆς ὀψευς (λεπτομέρεια).

β. Ζευγος τάφων ἐντὸς τοῦ ναυδρίου τῆς Ἀγίας Σοφίας. (ἀπὸ Α.).

α. Ὁ Ἅγιος Λέων Μεθώνης πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ. ᾠποψις ἀπὸ Α.

β. Ἅγιος Λέων Μεθώνης. ᾠποψις ἀπὸ ΒΔ.

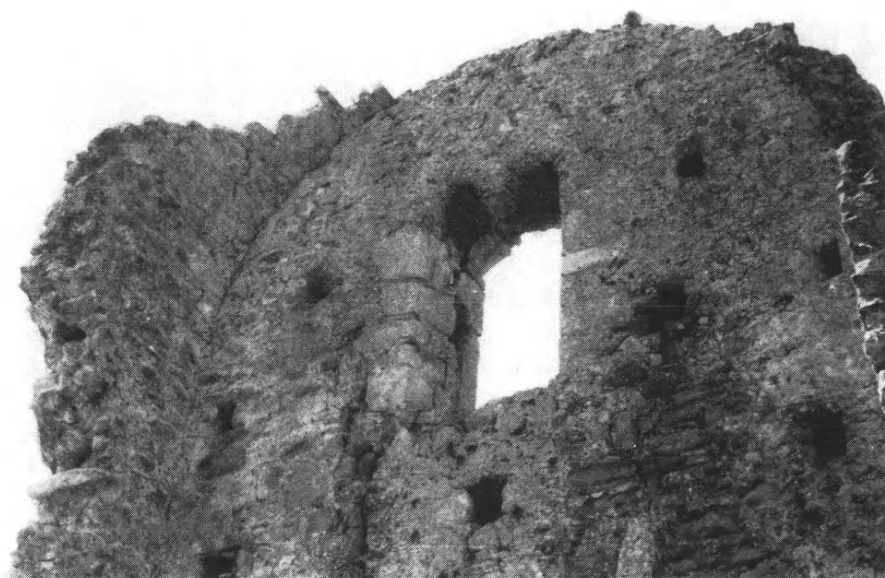
α. Ὁ Ἅγιος Λέων Μεθώνης μετὰ τὸν καθαρισμὸν (ἄποψις ἀπὸ ΝΔ.).

β. Ἅγιος Λέων Μεθώνης. Ὑπόλειμμα σταυροβολίου (ἀπὸ Β.).

α. "Αγιος Λέων Μεθώνης. Μερική ὄψις τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς ἐκκλησίας.

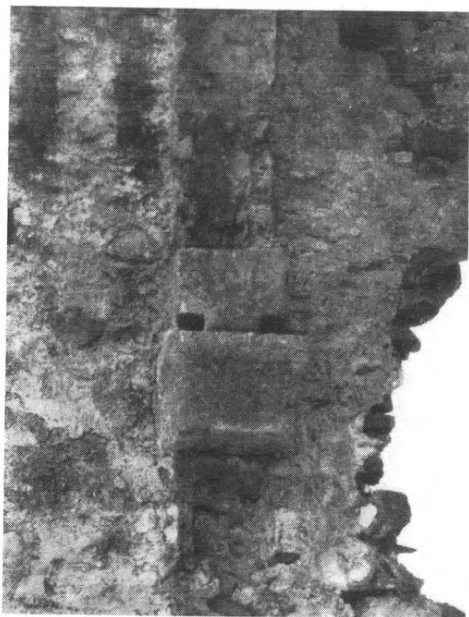
β. "Αγιος Λέων Μεθώνης. Ὑπόλειμμα τῆς ἐγκαρσίας καμάρας.

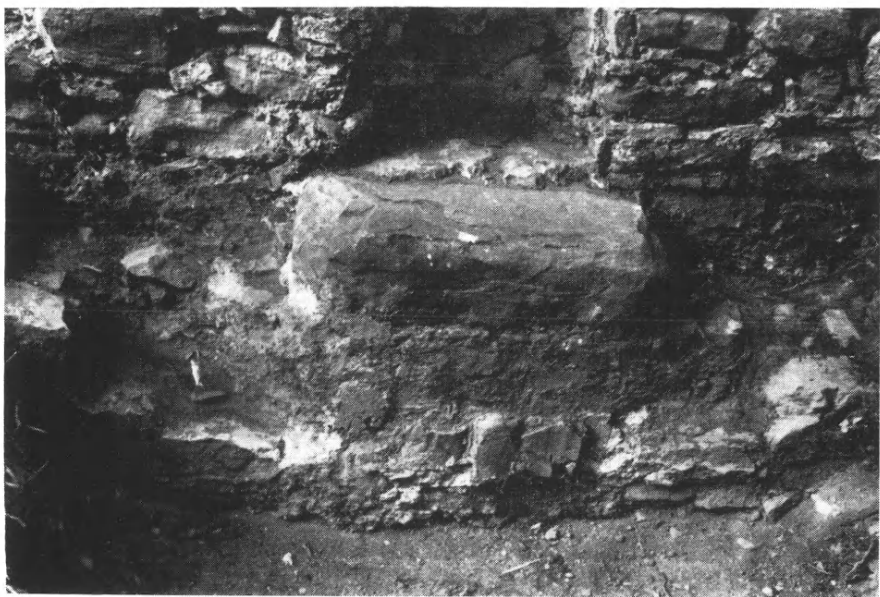
α. "Αγιος Λέων Μεθώνης. Τὸ πρῶτον ἀπὸ Δ. σφενδόνιον (ὑπόλειμμα ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου).

β. "Αγιος Λέων Μεθώνης. Τύποι κιόνων ἐντὸς τοῦ βορείου τοίχου (ἀπὸ ΝΑ.).

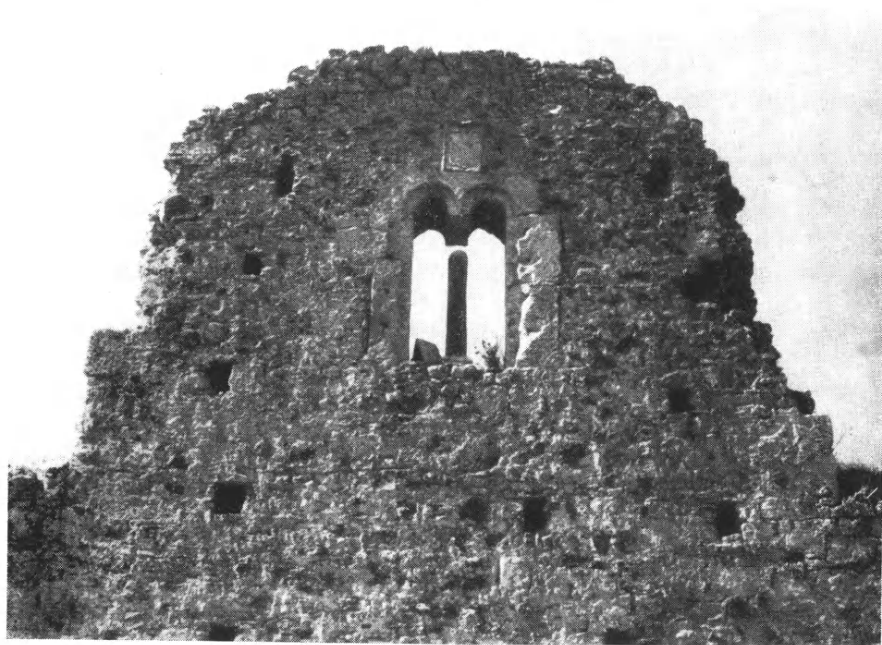
α. "Αγιος Λέων Μεθώνης. Ἐπίθημα τοῦ νοτιοανατολικοῦ κίονος.

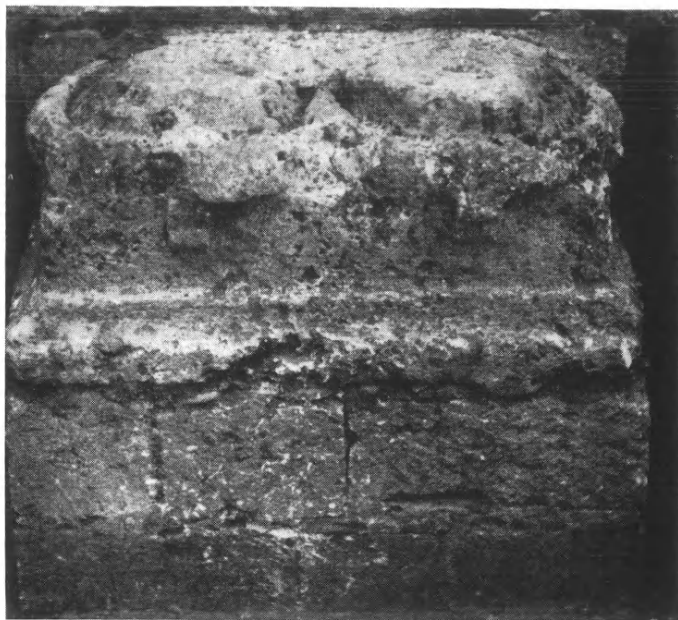
β. "Αγιος Λέων Μεθώνης. Πόδιον τοῦ βορειοανατολικοῦ κίονος.

α. "Αγιος Λέων Μεθώνης. "Αποψις τῶν τοίχων τῆς ἐγκαρσίας καμάρας (ἀπὸ ΝΑ.).

β. "Αγιος Λέων Μεθώνης. Βόρειον τύμπανον τῆς ἐγκαρσίας καμάρας (ἐξωτερικὴ ὕψις).

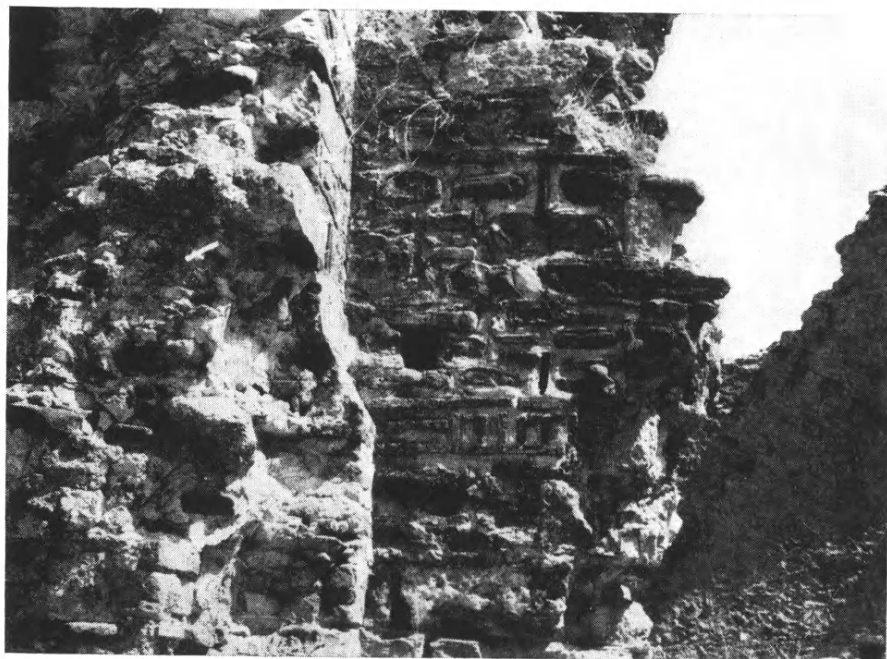
α. "Αγιος Λέων Μεθώνης. Νοτία βάσις διδύμων κιόνων.

β. "Αγιος Λέων Μεθώνης. Ὑπολείμματα συμφυῶν κιονοκράνων κιλλιβαντοσειδῶν κιόνων.

α. "Άγιος Λέων Μεθώνης. Τοιχοδομία τῆς νοτίας ὕψεως (μεταξὺ τῶν πρώτης καὶ δευτέρας ἀπὸ Δ. ἀντηρίδων).

β. "Άγιος Λέων Μεθώνης. Τοιχοδομία τῆς νοτίας ὕψεως (ἀριστερὰ τοῦ νοτίου ἀνοίγματος).

α. Ἅγιος Λέων Μεθώνης. Τοιχοδομία τῆς νοτίας ὀψεως (μεταξὺ τῶν τρίτης καὶ τετάρτης ἀπὸ Δ. ἀντηρίδων).

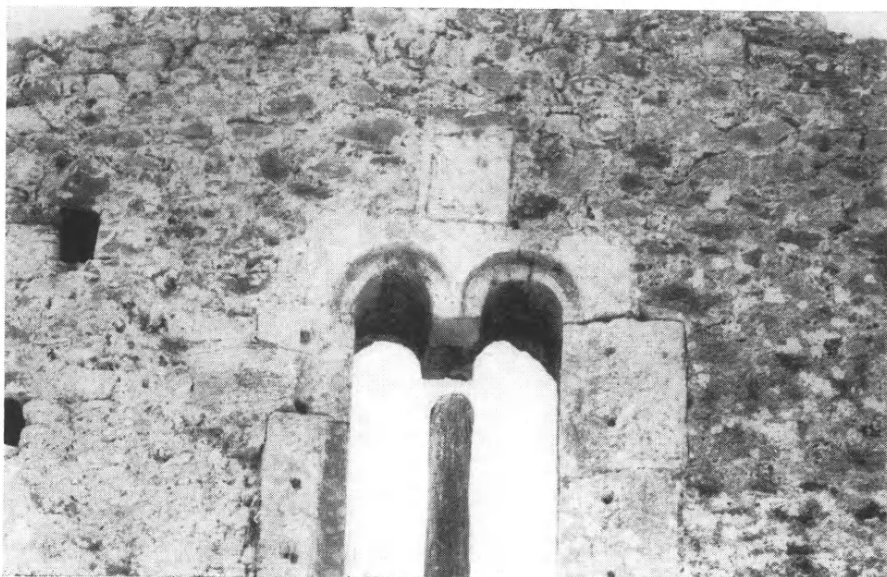
β. Ἅγιος Λέων Μεθώνης. Ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ νοτίου τυμπάνου τῆς ἐγκαρσίας καμάρας. Χαμηλά, διὰ μέσου ἀκανονίστου ἀνοίγματος, φαίνεται τὸ βόρειον τύμπανον.

α. "Αγιος Λέων Μεθώνης. Ἡ πρώτη ἀπὸ Δ. ἀντηρίς τῆς νοτίας πλευρᾶς.
Λεπτομέρεια (ἀπὸ ΝΑ.).

β. "Αγιος Λέων Μεθώνης. Αἱ νοτιοδυτικαὶ ἀντηρίδες (ἀπὸ ΝΔ.).

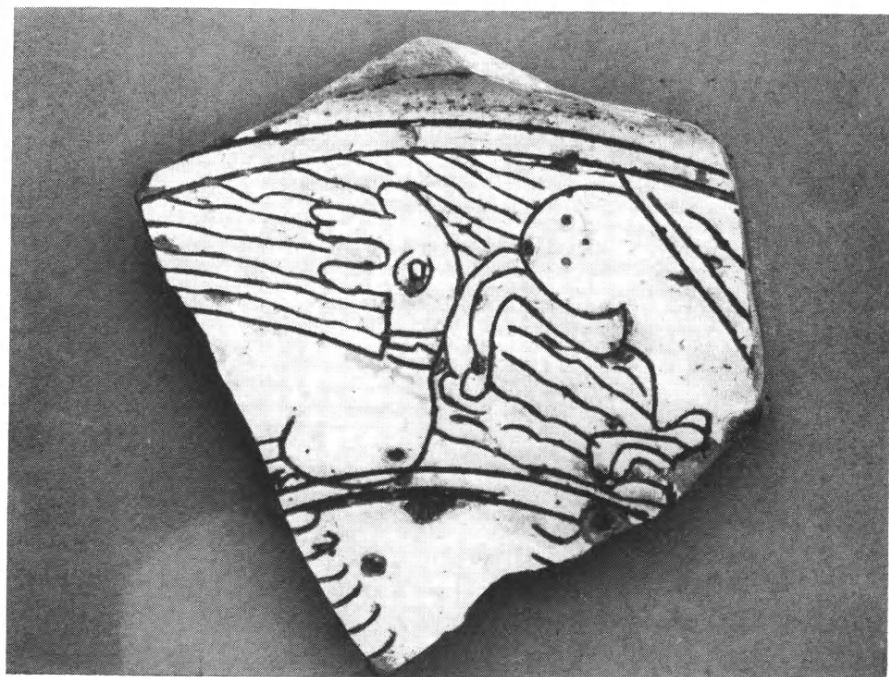
α. Ἁγίος Λέων Μεθώνης. Τὸ παράθυρον τοῦ νοτίου τυμπάνου τῆς ἐγκαρσίας καμάρας με ἐντοιχισμένον θυρεόν.

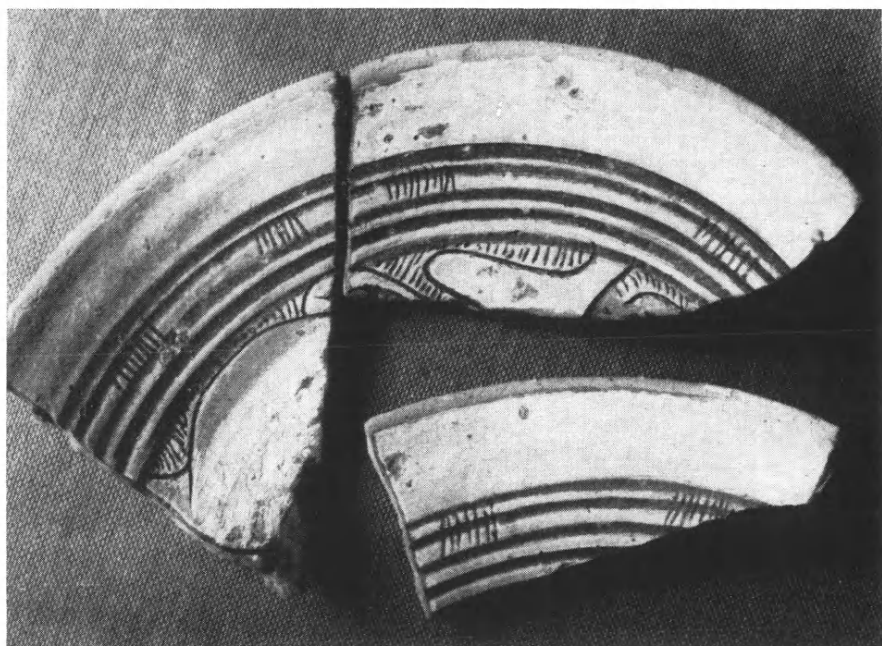
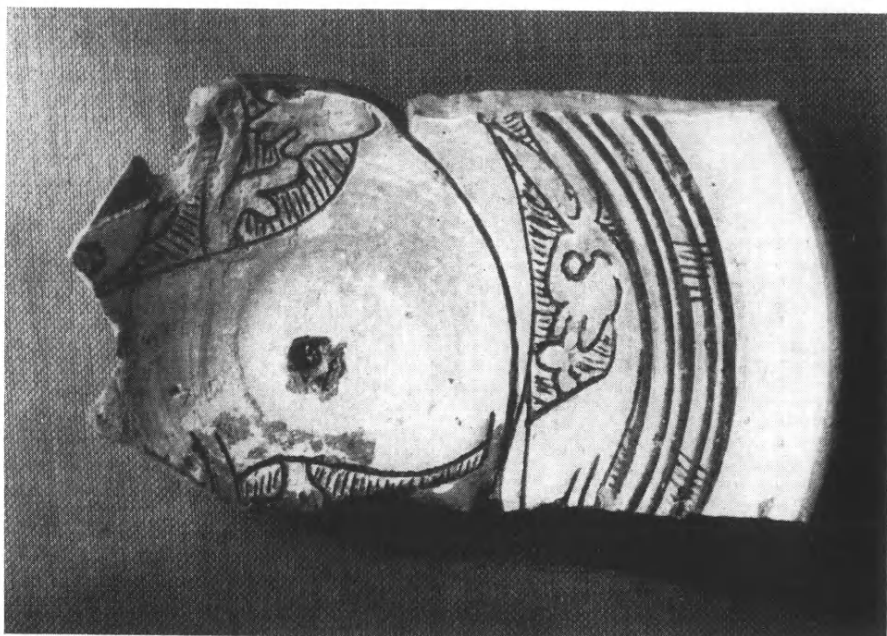
β. Ἁγίος Λέων Μεθώνης. Παράθυρον τοῦ βορείου τυμπάνου τῆς ἐγκαρσίας καμάρας με ἐντοιχισμένον θυρεόν.

α. Μεθώνη. Τοίχος οικόδομήματος ὑπὸ τὸ ὄνομα «Χτήριο».

β. Μεθώνη. Ὅστρακον ἐφυσωμένου πινακίου.

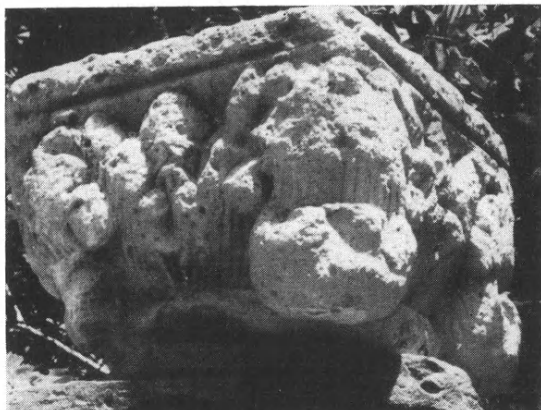
α - β. Μεθώνη. Πέντε ὄστρακα ἐξ ἐφυαλωμένου πινακίου.

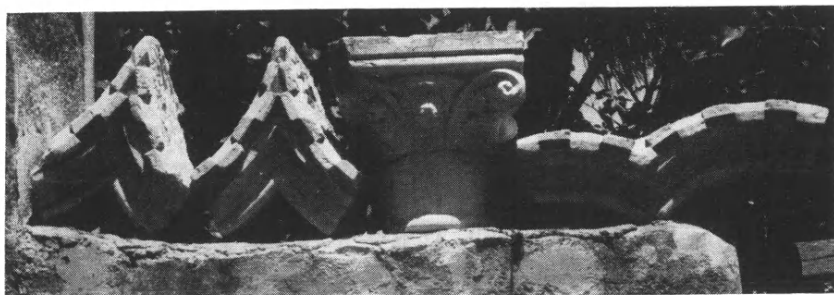
β. Μεθώνη. Ὀκτάπλευρον κιονόκρανον τέμπλου (ι).

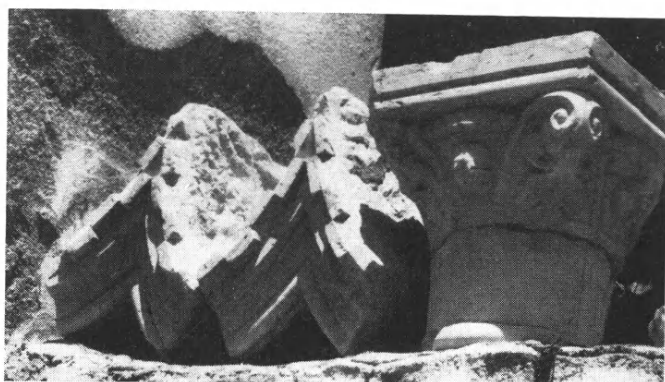
α. Μεθώνη. Τεμάχιον διατρήτου θωρακίου.

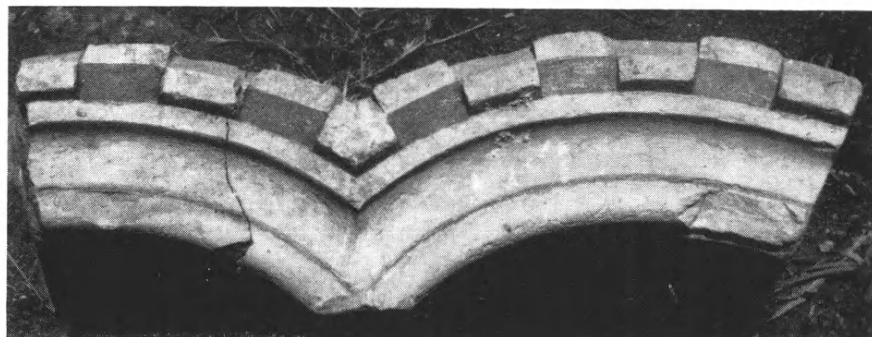
α - β. Μεθώνη. Ένετικὸν κιονόκρανον.

γ. Μεθώνη. Ένετικὰ γλυπτά.

α. Μεθώνη. Ένετικά γλυπτά.

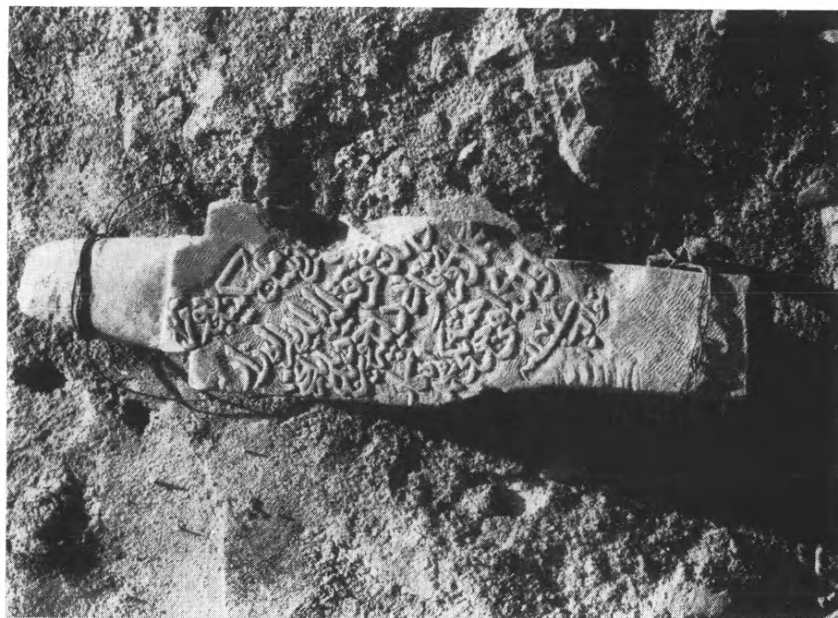
β. Μεθώνη. Τεμάχιον πλαισίου γοτθικοῦ παραθύρου.

γ. Μεθώνη. Τεμάχιον ένετικοῦ ὑπερθύρου.

β. Μεθώνη. Τουρκική ἐπιτάφιος ἐπιγραφή.

α. Μεθώνη. Τουρκική ἐπιτάφιος ἐπιγραφή.

α. Ὁ κατὰ τὴν Δ. πλευρὰν τῆς «Ἀγορᾶς» ἀποχετευτικὸς ἀγωγός.

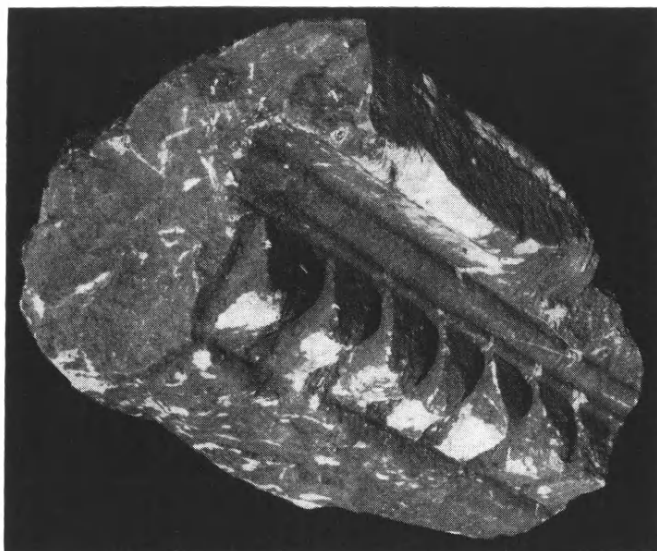
β. Κάτω ἀριστερὰ τὸ στόμιον τῆς ἐκβολῆς τοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ.

α. Ὑποψὶς τοῦ βορείου ἀναλήμματος μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῆς κοίτης τοῦ διαρρέοντος ἄλλοτε τὴν «Ἀγορὰν» χειμάρρου.

β. Ἡ ἀπὸ τῆς μνημειώδους κλίμακος πρὸς τὸν ναὸν ἀνοιχθεῖσα τάφρος.

α. Πώρινον γεῖσον ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς στοᾶς.

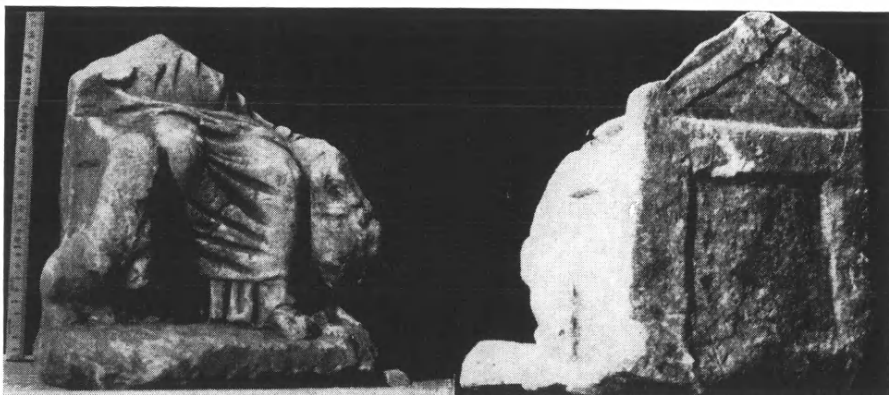
β. Πωρίνη παραστάς παραθύρου.

α. Ἐπιγραφή ἐπὶ σφονδύλου.

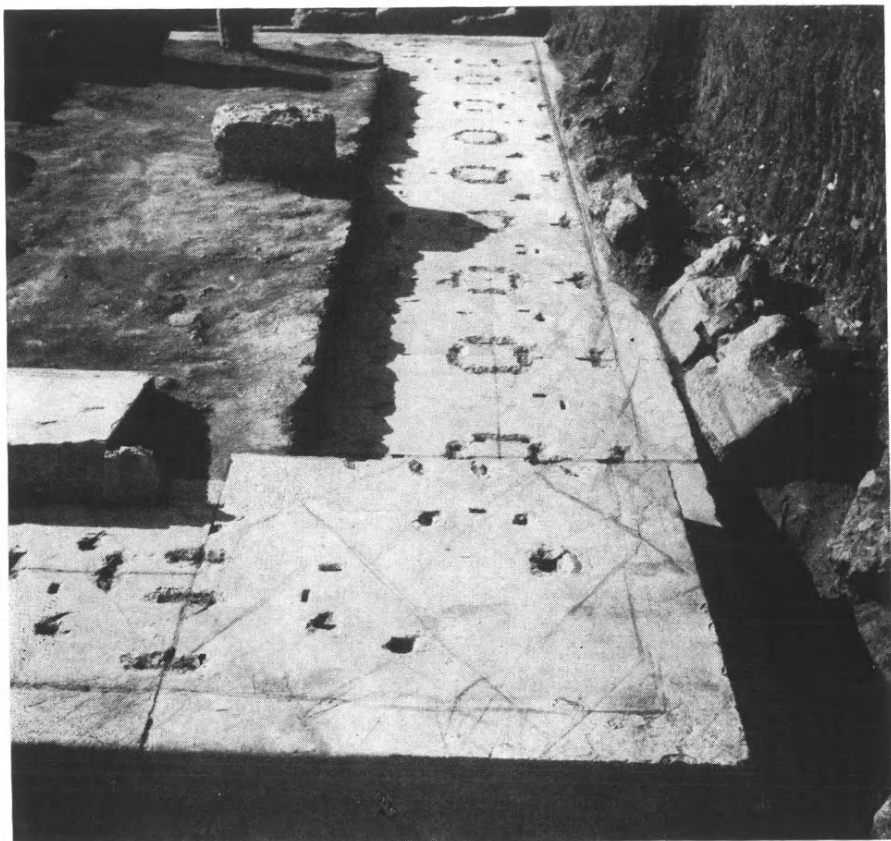
β. Κεφαλὴ Ἀσκληπιοῦ (;).

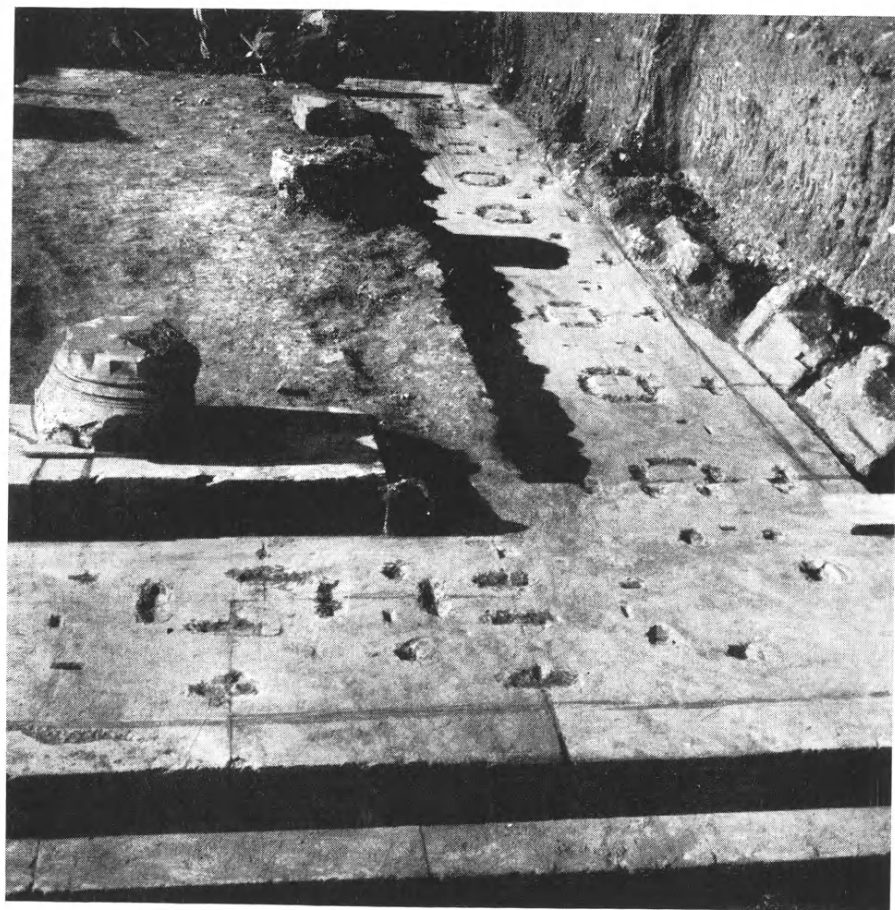
γ. Δύο ὀψεις ἀκεφάλου ἀγαλματίου Κυβέλης.

Ἀποψὲς τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς κρηπίδος τοῦ ναοῦ μετὰ τῶν παρ' αὐτὴν ἀναθηματικῶν
βάθρων. Ἄνω δεξιᾷ ὁ κυματιοφόρος τοιχοβάτης καὶ οἱ ἐπ' αὐτοῦ ἀναστηλωθέντες
ὀρθοστάται τοῦ σηκοῦ.

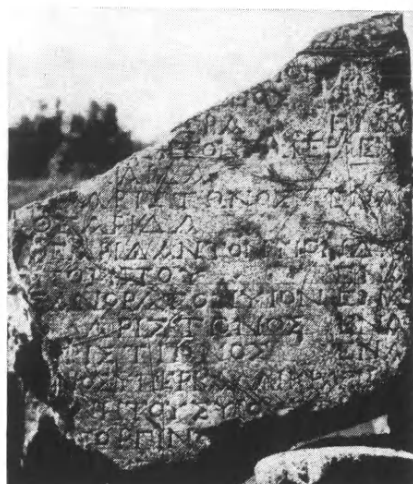
Ἡ ΒΔ. γωνία τοῦ δευτέρου ἀναβαθμοῦ τῆς κρηπίδος καὶ ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ πρώτου.

Ἡ βορειοδυτικὴ γωνία τοῦ δευτέρου ἀναβαθμοῦ τῆς κρηπίδος καὶ ἡ δυτικὴ τοῦ πρώτου.

α. Ἐπιγραφή ἐκ τῆς βορείου στοᾶς.

β. Ἐπιγραφή καταλόγου εισφορῶν.

γ. Τὸ διατηρηθὲν τμήμα τῆς στρώσεως τοῦ πετρῶς καὶ ὑπερθεῖν αὐτοῦ ὁ κυματιοφόρος τοιχοβάτης τοῦ σηκοῦ.

Ἡ βόρειος πλευρά τῆς κρηπίδος με τοὺς ἀναστηλωθέντας ἐπὶ τοῦ τοιχοβάτου
ὀρθοστάτας τοῦ σηκοῦ.

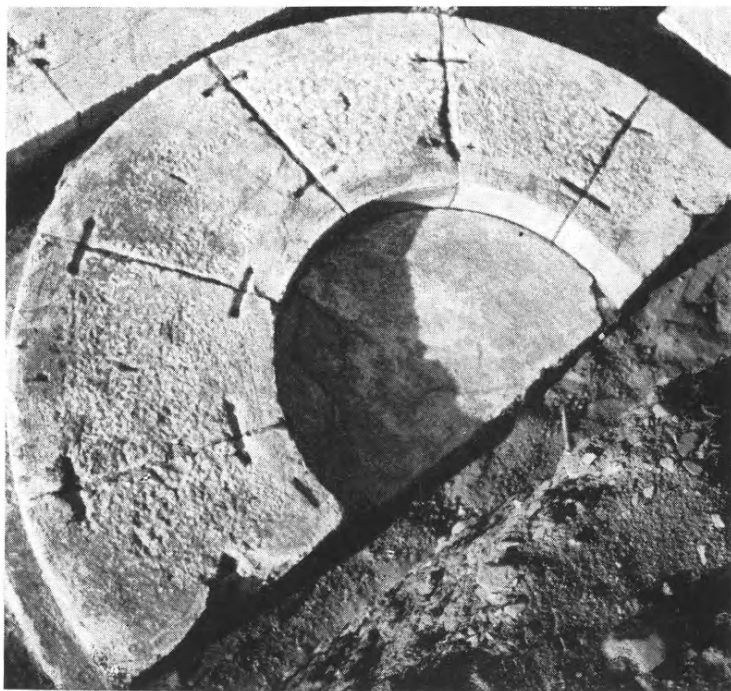
α. Βάσις μετ' ἐλλειψοειδοῦς ἐγκοπῆς διὰ πλίνθον λιθίνου ἀγάλματος.

β. Τὸ ἐκ πωρολίθων δάπεδον τοῦ ὀπισθοδόμου τοῦ ναοῦ ἀπὸ ΝΔ.

α. Πώρινοι σφόνδυλοι κιόνων ἐπὶ τῆς κρηπίδος.

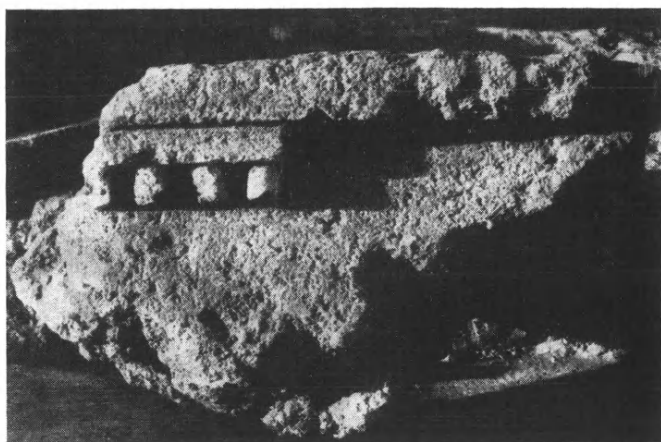
β. Ἡ βάσις τῆς ἀνατολικῆς ἐξέδρας τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ναοῦ.

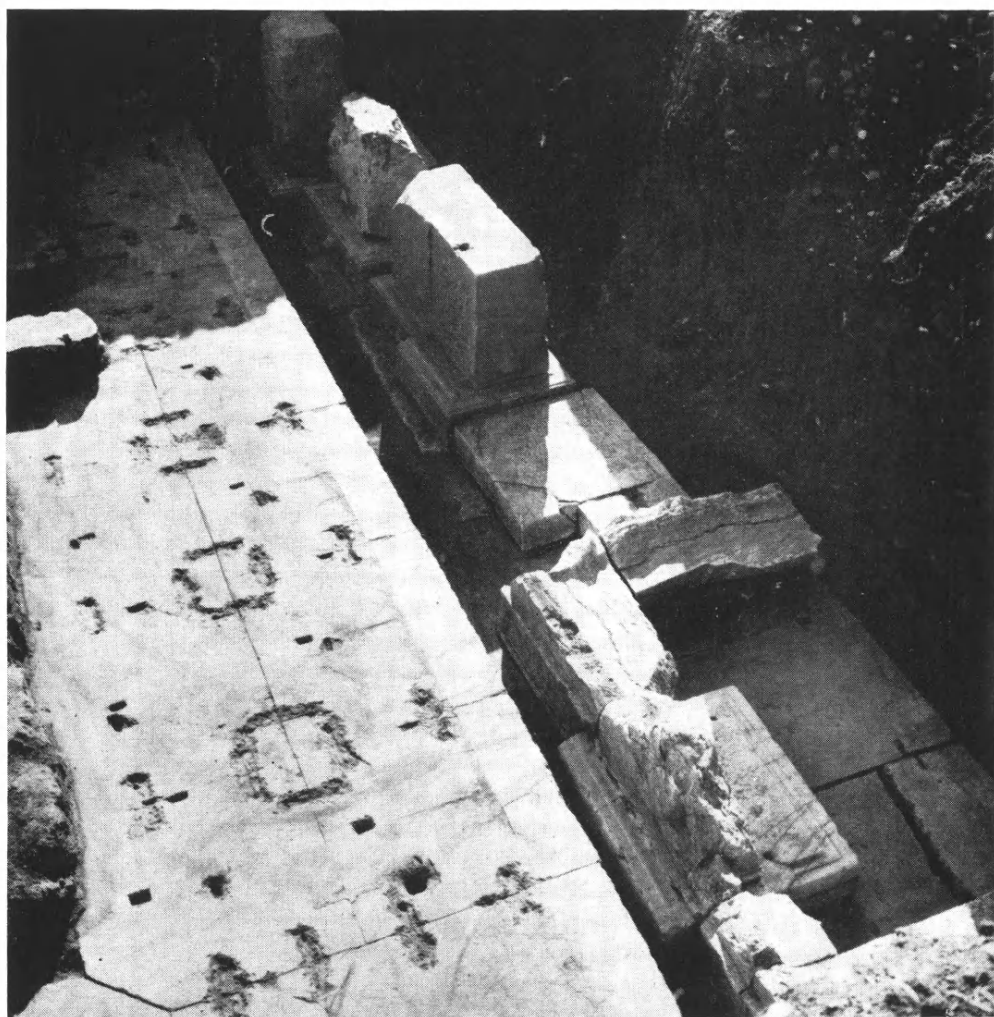
α. Λεοντοκεφαλή ἐκ τῆς λιθίνης σίμης τοῦ ναοῦ.

β. Τεμάχια ἐκ τῆς λιθίνης σίμης τοῦ ναοῦ.

γ. Τεμάχιον πωρίνου ἐπιστυλίου.

Τὰ παρὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ναοῦ βάρη ἀναθημάτων.

α. Τεμάχιον ἐξ ἀναθηματικοῦ ἀγάλματος.

β. Τεμάχιον ἐπιγραφῆς εὑρεθὲν ἐν τῷ Πρυτανείῳ.

γ. Πρόσοψις καὶ πλαγία ὄψις μικρᾶς χαλκῆς λεοντοκεφαλῆς.

α. Κεφαλή Ἑρμοῦ ἐκ τοῦ κτήματος
Σιρμποπούλου.

β. Λιθίνη κεφαλή κόρης πιθανῶς
ἐκ ζωφόρου.

γ. Ἀναθηματική ἐπιγραφή Λυσιμάχας.

α. Τὸ ἄγαλμα εὐθὺς ὡς ἐξήχθη
ἐκ τῆς γῆς

β. Τὸ ἄγαλμα μετὰ τὴν τοποθέτησίν του.

γ. Πλίνθος μετὰ ποδῶν ἀγάλματος ἐκ
τοῦ κτήματος Σιρμποπούλου.

δ. Πόδες ἀγάλματος μετὰ πλίνθου ἐκ
τοῦ κτήματος Σιρμποπούλου.

β. Κόρωνθος, Μύλος τοῦ Χελιώτη, Βαθμιδωτὸς δρόμος
τοῦ ὑπογείου θαλάμου Α (ἀπὸ Β.).

α. Κόρωνθος, Μύλος τοῦ Χελιώτη, Βαθμιδωτὸς δρόμος
ὑπογείου θαλάμου Α (ἀπὸ Ν.).

α. Κόρινθος, Μύλος τοῦ Χελιώτη. Τειχογραφία τοῦ τυμπάνου ὑπεράνω τῆς εἰσόδου.

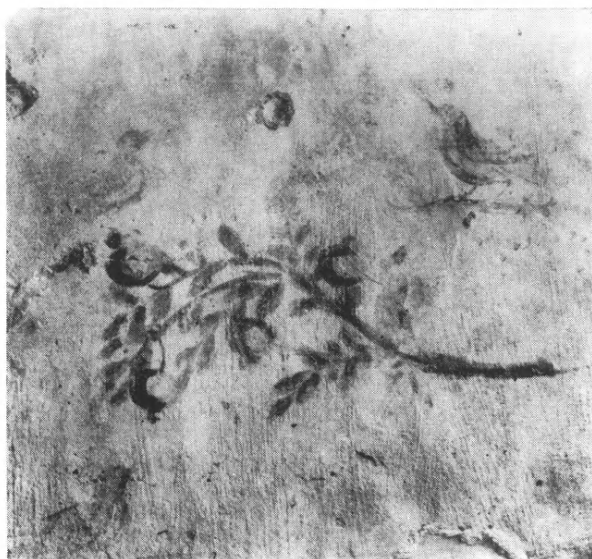
β. Κόρινθος, Μύλος τοῦ Χελιώτη. Ἐξωτερικὴ ὄψις τῆς καμάρας τοῦ θαλάμου Β καὶ — δεξιὰ — ὁ δρόμος τοῦ θαλάμου Α (ἀπὸ Β.).

α. Κόρινθος, Μύλος τοῦ Χελιώτη, ὑπόγειος θάλαμος Β. Τοιχογραφία τῆς δυτικῆς — μακρᾶς — πλευρᾶς, ἄνω τῆς διαχωριστικῆς ταινίας. Ἀνθέμιον ἐν μέσῳ ἐλίκων.

β. Κόρινθος, Μύλος τοῦ Χελιώτη, ὑπόγειος θάλαμος Β. Τοιχογραφία τῆς δυτικῆς — μακρᾶς — πλευρᾶς, ἄνω τῆς διαχωριστικῆς ταινίας. Κλάδοι μὲ καρπούς, πτηνὰ καὶ ἔλικες τοῦ ἀνθεμίου (ἀριστερά).

α. Κόρινθος, Μύλος τοῦ Χελιώτη, ὑπόγειος θάλαμος Β. Τοιχογραφία τῆς ἀνατολικῆς — μακρᾶς — πλευρᾶς. Κλάδος με καρποὺς καὶ πτηνά.

β. Κόρινθος, Μύλος τοῦ Χελιώτη, ὑπόγειος θάλαμος Β. Τοιχογραφία τῆς Καμάρας.
Ἑλίσσόμεναι ἑλικες καὶ στέφανος (ἀπὸ Ν.).

α - β. Λεπτομέρεια τῆς εἰκόνης πίν. 140α.

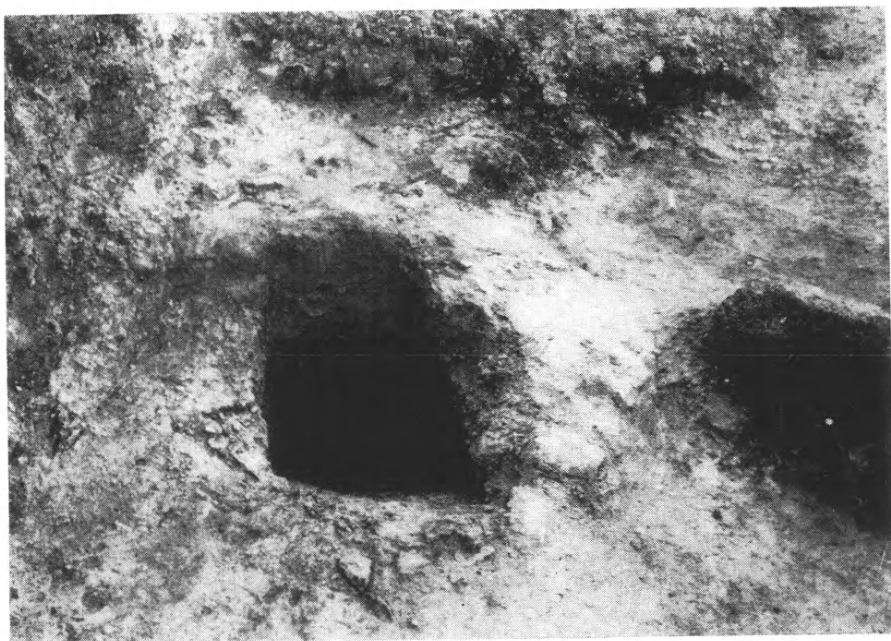
α. Κόρινθος, Μύλος τοῦ Χελιώτη, ὑπόγειος θάλαμος Β. Τοιχογραφία δυτικῆς — μακρᾶς — πλευρᾶς. Τριγωνικὸν διάχωρον. Λεπτομέρεια.

β. Κόρινθος, Μύλος τοῦ Χελιώτη, ὑπόγειος θάλαμος Β. Τοιχογραφία τῆς δυτικῆς — μακρᾶς — πλευρᾶς, κάτω τῆς διαχωριστικῆς ταινίας. Πέδyla.

α - β. Κόρινθος, Μύλος τοῦ Χελιώτη, ὑπόγειος θάλαμος Β. Ἐπίχρισμα τῆς καμάρας
μὲ παράστασιν πτηνοῦ. (Λεπτομέρεια τῆς εἰκόνος πίν. 139β.).

α - β. Κόρινθος, Μύλος τοῦ Χελιώτη. "Αποψις φωταγωγῶν.

α. Λιθίνη βάσις ξυλίνου κίονος εις την αποθήκην H27. "Αποψις από Δυσμῶν.

β. Ἡ ἐστία τοῦ δωματίου H41.

α. Τὰ δωμάτια J4 καὶ J5 καὶ ὁ διάδρομος J3. ᾽Αποψὶς ἀπὸ ᾽Ανατολῶν.

β. Ἡ πύλη τοῦ τείχους τοῦ συνοικισμοῦ Ζαγορᾶς πλησίον τοῦ νοτίου τέρματος αὐτοῦ. Διακρίνονται ὁ βόρειος πυλὼν καὶ ὁ προμαχὼν πλησίον αὐτοῦ. ᾽Αποψὶς ἀπὸ ᾽Ανατολῶν.

Ὅχρητος εἰς τὸν τοῖχον μετὰ τοῦ δωματίου J1 καὶ τοῦ διαδρόμου J3.

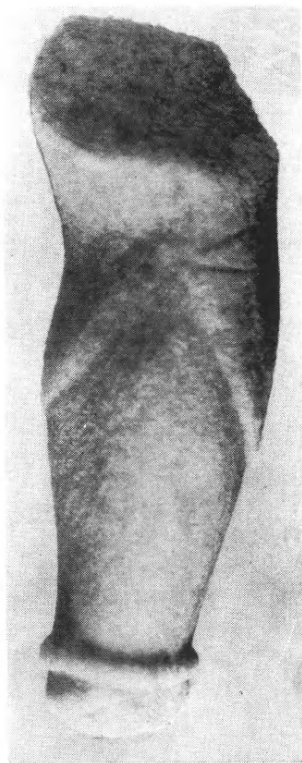
α. Γεωμετρικὸν ἀγγεῖον εὑρεθὲν ἐπὶ τοῦ
δαπέδου τοῦ δωματίου J5.

β. Τεμάχιον πίθου τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς
μετ' ἀναγλύπτου παραστάσεως τοξότου.

γ. Μικροσκοπικὸν ὀστεῖνον (;) περίπτον μετὰ
παραστάσεως γυναικείας μορφῆς ἢ θεᾶς.

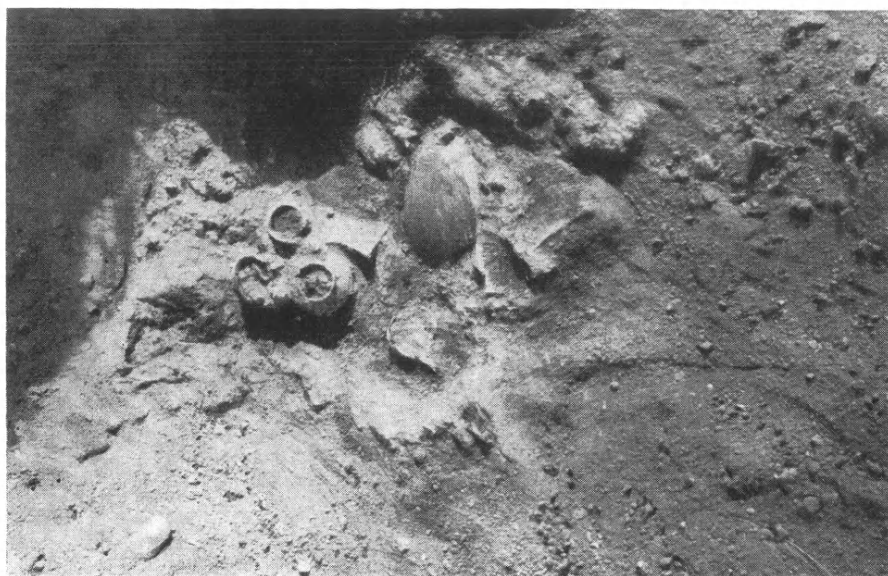
δ. Βραχίον μαρμαρίνης μορφῆς τοῦ τύπου
ἀρχαίης κόρης.

α. Ὁ τάφος Γ.

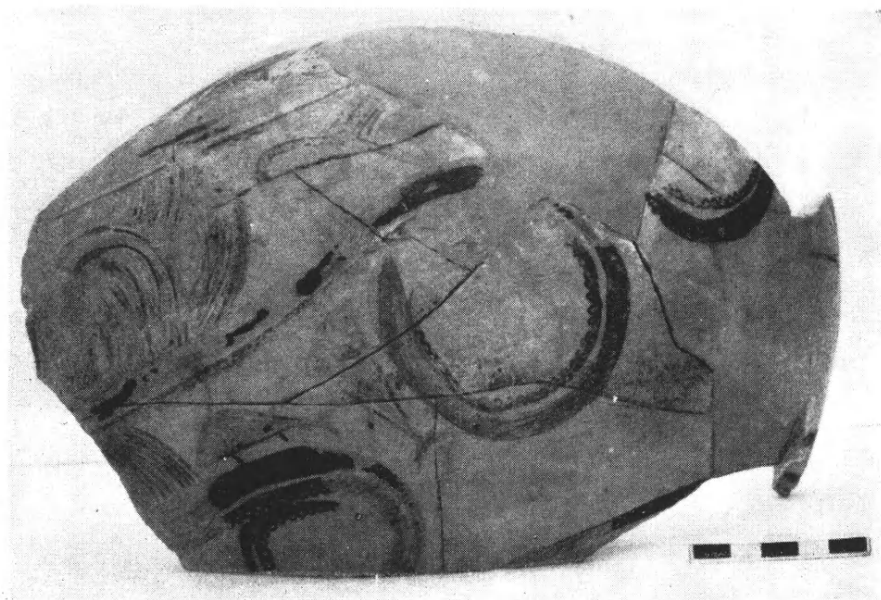
β. Τὰ ἐπὶ τοῦ διαπέδου τοῦ τάφου ὀστᾶ.

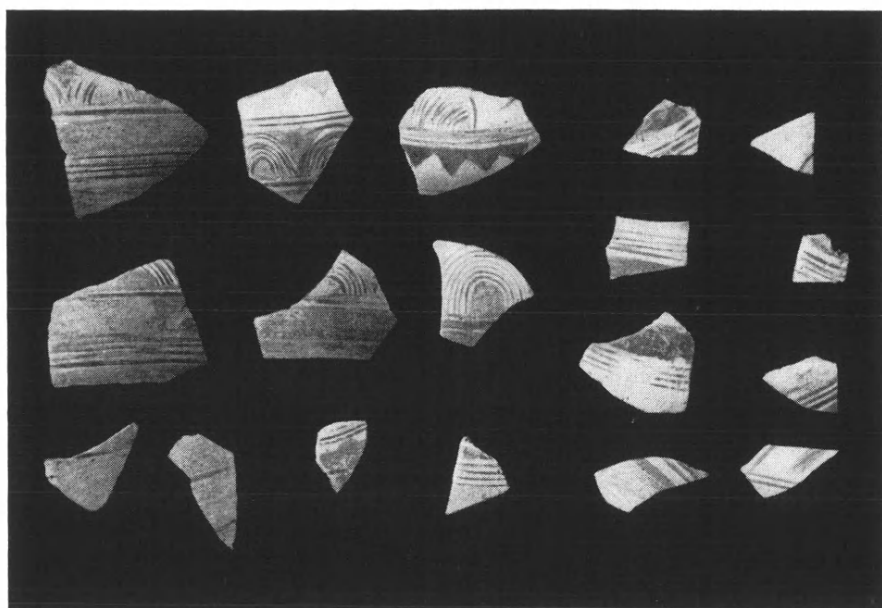
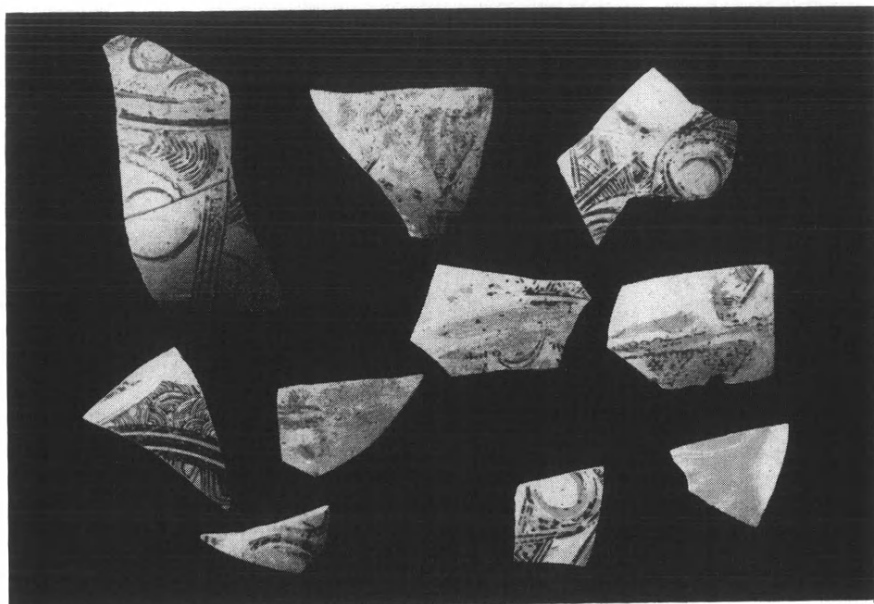
α. Ἀγγεῖά τινα κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν των.

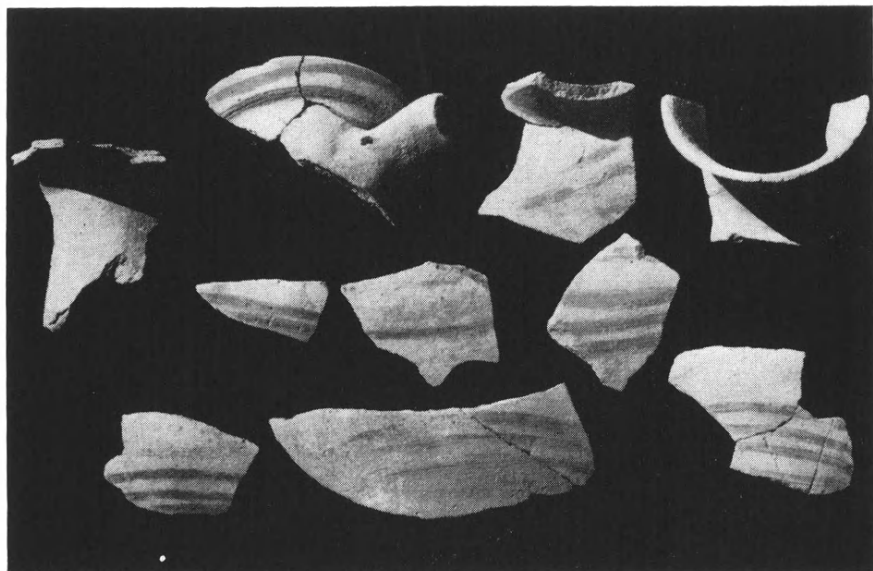
β. Μικρὰ ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου Γ.

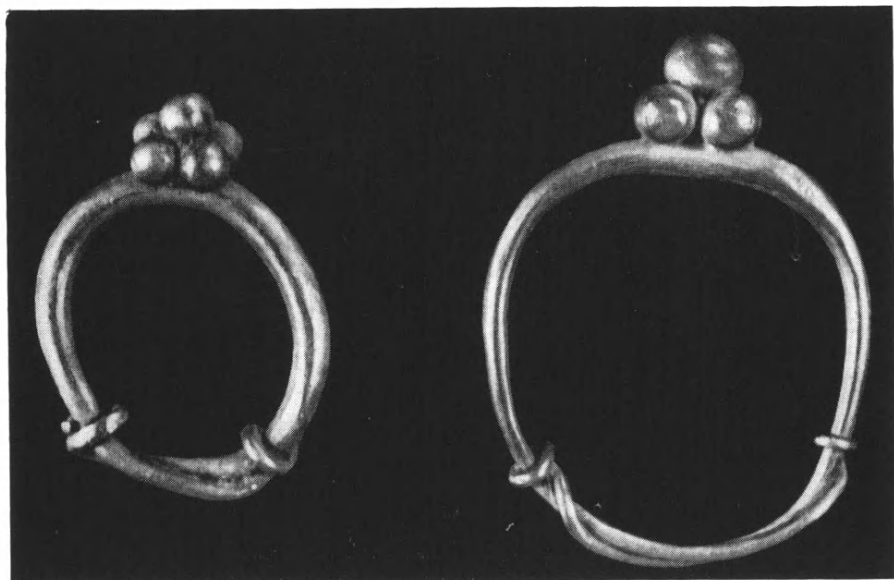
α - β. Τεμάχια ψευδοστύμων αμφορέων ἐκ τοῦ τάφου Γ.

α - β. Τεμάχια ψευδοστρώμων αμφορέων ἐκ τοῦ τάφου Γ.

α. Τεμάχια μυκηναϊκῶν ἀγγείων ἐκ τοῦ τάφου Γ.

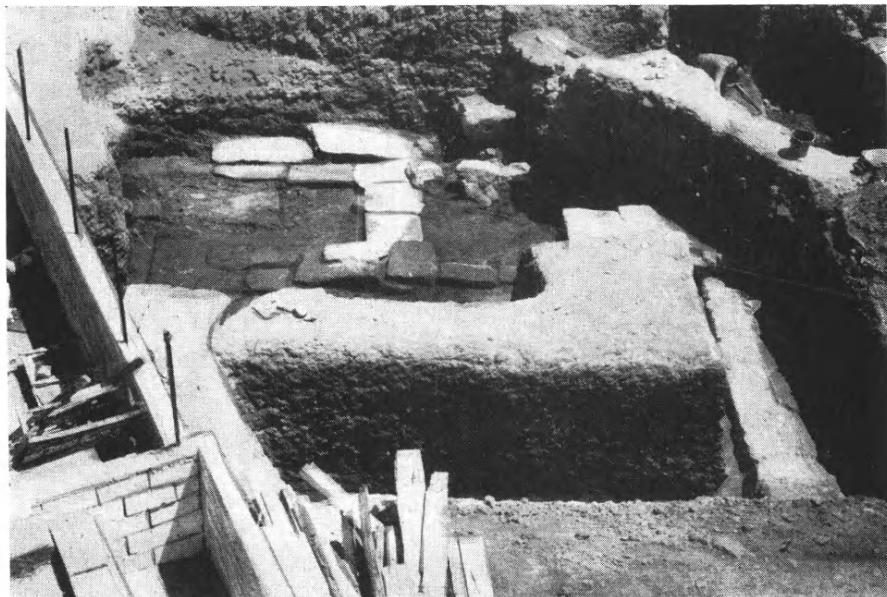
β. Χρυσοῖ δακτύλιοι ἐκ τοῦ τάφου Γ.

α. Τὸ στόμιον τοῦ φρέατος παρὰ τὸν τάφον Γ.

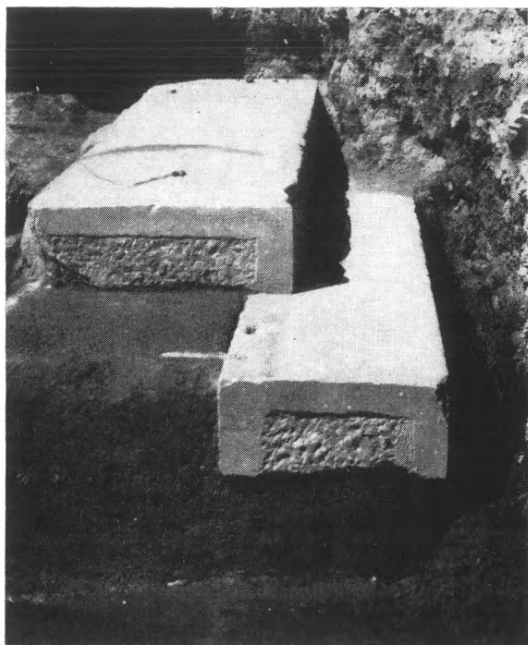
β. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ φρέατος παρὰ τὸν τάφον Γ.

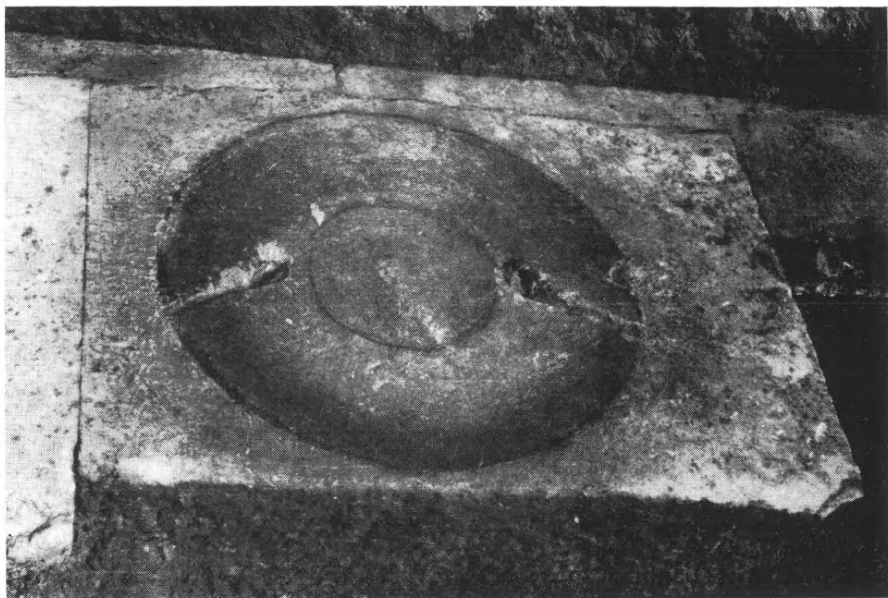
α. Ἡ τάφος εἰς τὴν «Τετράγωνον Στοάν».

β. Τὸ ἀνατολικὸν πέρας τῆς νοτίου στοᾶς.

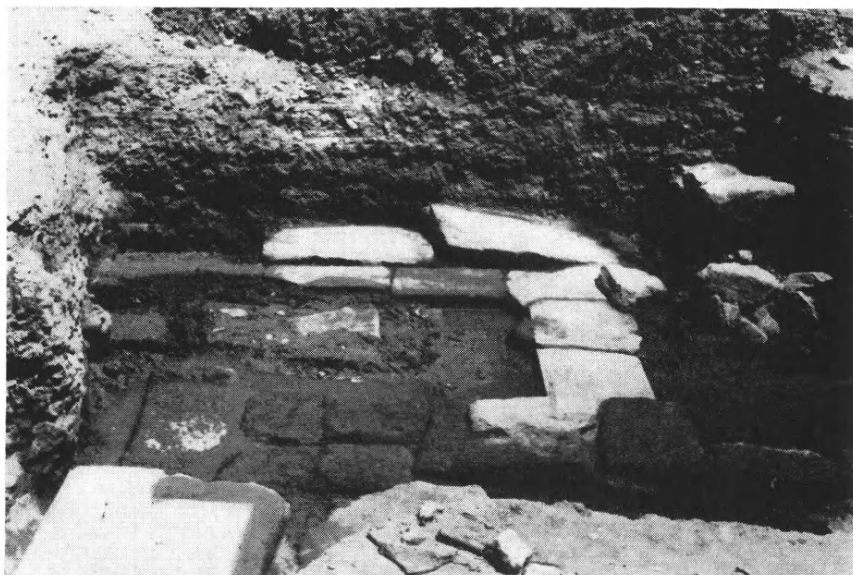
α. Ὁ στυλοβάτης τῆς νοτίου στοᾶς.

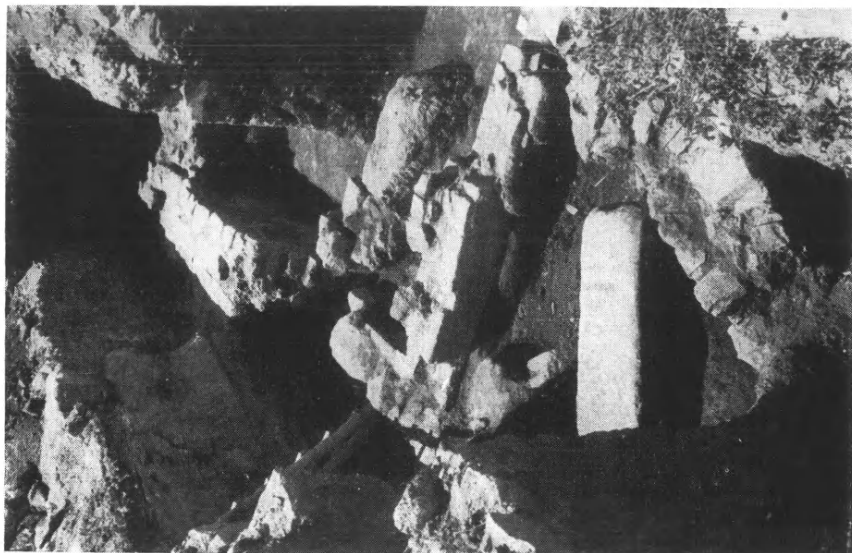
β. Τὸ ἔχνος τοῦ κίονος.

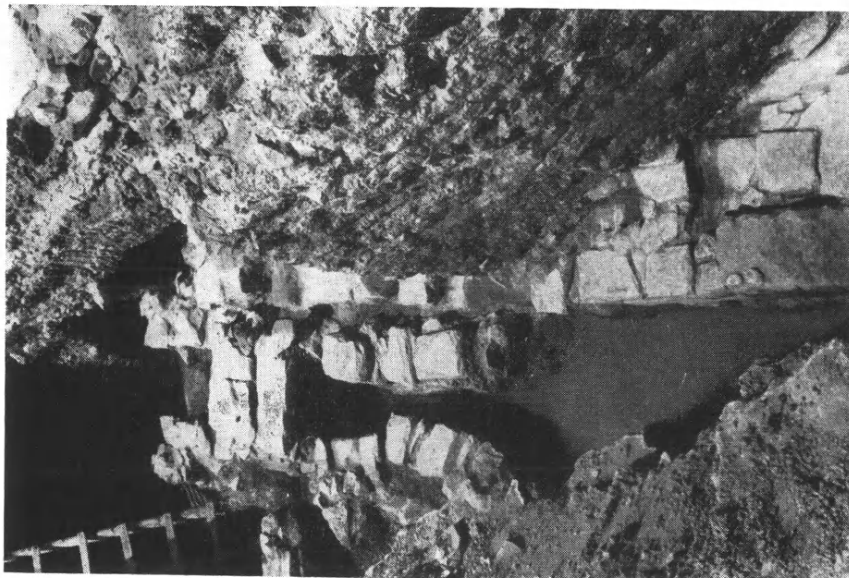
α. Ὁ σπόνδυλος τοῦ κίονος μετὰ τὴν τοποθέτησίν του ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου.

β. Τὸ σημεῖον τῆς συναντήσεως τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς νοτίου στοᾶς.

β. Τὰ χτίσματα ἀνατολικῶς τοῦ σημείου
συναντήσεως τῶν στοῶν.

α. Ὁ παρά τὸν πλάγιον τοῖχον τῆς ἀνα-
τολικῆς στοᾶς ἀγῶγός.

α. Ἡ ἀποχέτευσις εἰς τὸ οἰκόπεδον Μαγγιῶρου.

β. Ἡ δεξαμενὴ τῆς ἀποχετεύσεως τῆς ἀνωτέρω εἰκόνης.

α. Λαβή πυράνους ἐκ τοῦ οἰκοπέδου Μαγγιῶρου.

β. Πηλίνη ἀκροκέραμος ἐκ τοῦ οἰκοπέδου Ξαγοράρη.

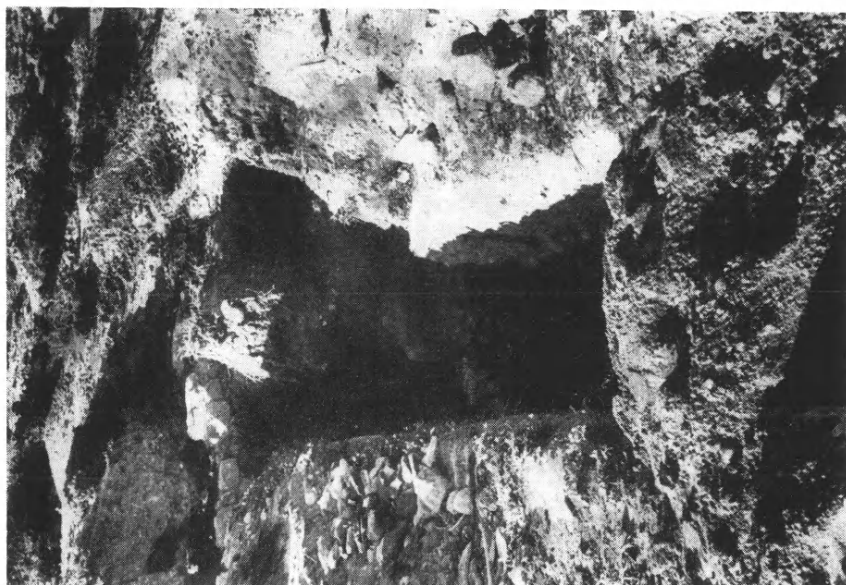
β. Τὸ ἐλληγιστικὸν κτήριον τοῦ οἰκοπέδου Ξαγοράρη.

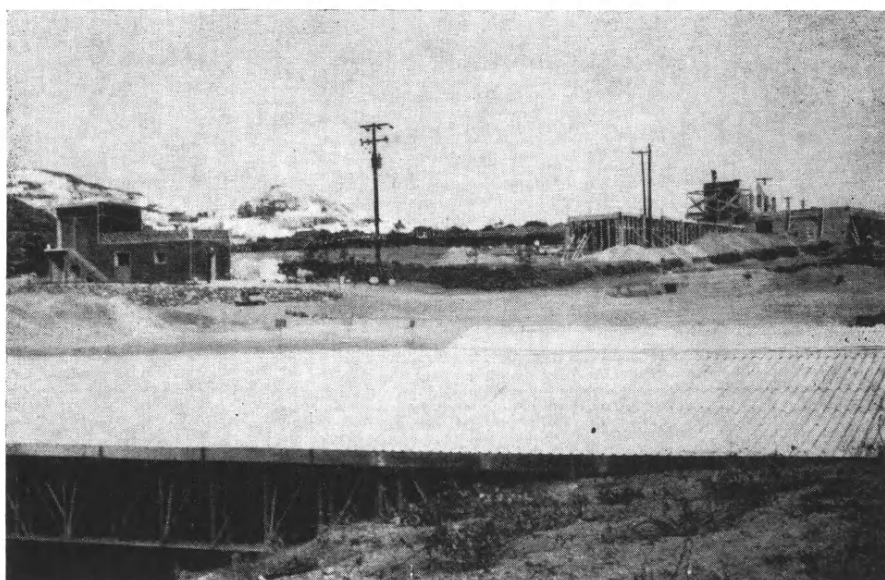
α. Ἡ ἀποχέτευσις τοῦ οἰκοπέδου Πολυκρέτη.

β. Ἐνσφράγιστοι λαβὰὶ ἀμφορέων ἐκ τοῦ οἰκοπέδου Ξαγοράρη.

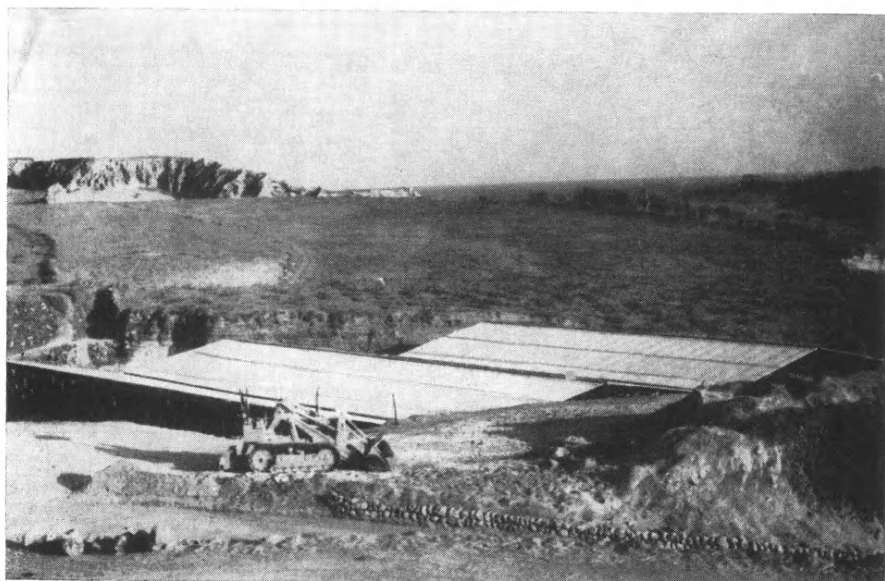
α. Ἡ τομὴ τοῦ οἰκοπέδου Ξαγοράρη.

α. Κάτω τὸ μέγα ὑπόστεγον Β. Ἄνω: ἀριστερὰ τὸ γραφεῖον καὶ μικρὸν μουσεῖον τῆς ἀνασκαφῆς καὶ δεξιὰ ἐργαστήρια, ἀμαξοστάσιον, ἀποθήκαι καὶ κατοικίαι.

β. Τὸ νότιον ὑπόστεγον (Β). Συνολικὴ ὄψις ἀπὸ ΒΑ.

α. Στέγαστρον Β ἐκ Δυσμῶν.

β. Τὸ φρέαρ ἐνὸς τῶν πεδίων θεμελιώσεως τῆς Δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ στεγάστρου Β.

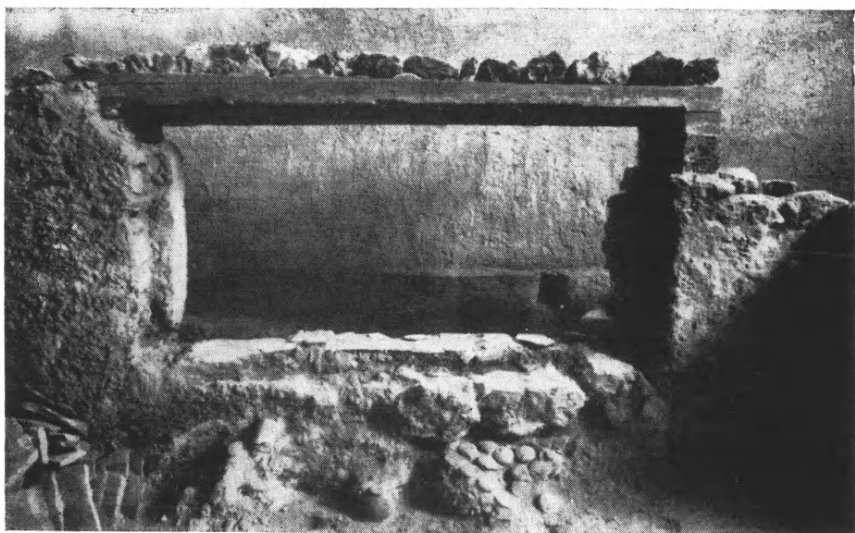
α. 'Ο τομεὺς Γ ἀπὸ Νότου.

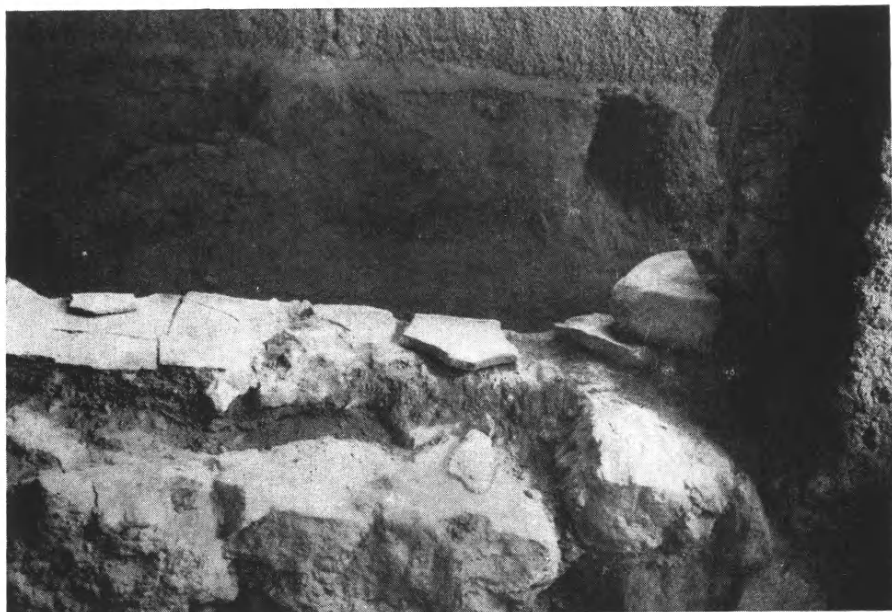
β. Συμπληρωματικὸν τεχνικὸν ἔργον τοῦ 1969 ὑπῆρξε καὶ ἡ κατασκευὴ ἀποβάθρας εὐ-
κολυνούσης τὴν προσέγγισιν μικρῶν σκαφῶν εἰς τὴν παραλίαν πρὸς Ν. τῆς ἀνασκαφῆς.

α. Τὸ παράθυρον τῆς Ἀποθήκης 1, 1 ἐκ τῶν ἔσω (ἐκ Δυσμῶν). Ὑπὸ τὴν φλιάν ἄγνυθες καὶ ἀγγεῖα. Ἐπὶ τῆς τέφρας ὁρατὸν τὸ ἔχνος καθέτου στύλου.

β. Τὸ παράθυρον ἐκ τῶν ἔσω μετὰ τὸν πλήρη καθαρισμόν.

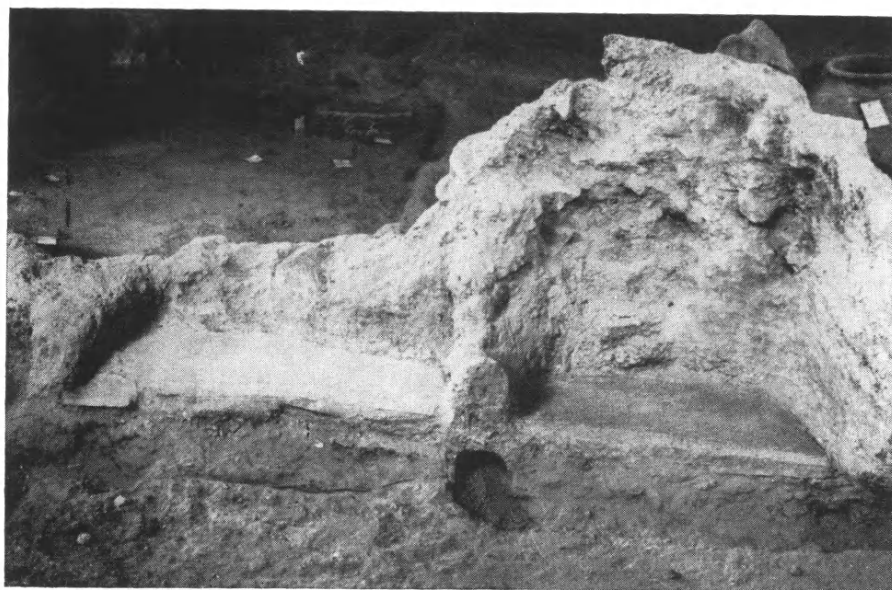
α. Δεξιόν τμήμα τῆς φλιᾶς τοῦ παραθύρου (ἐκ τῶν ἔσω).

β. Ἀριστερόν τμήμα τῆς φλιᾶς τοῦ παραθύρου.

α. Ὅμας ἀγγείων κατὰ τὸν μεσότοιχον τῶν διαμερισμάτων 1 καὶ 2 τῆς ἀποθήκης.

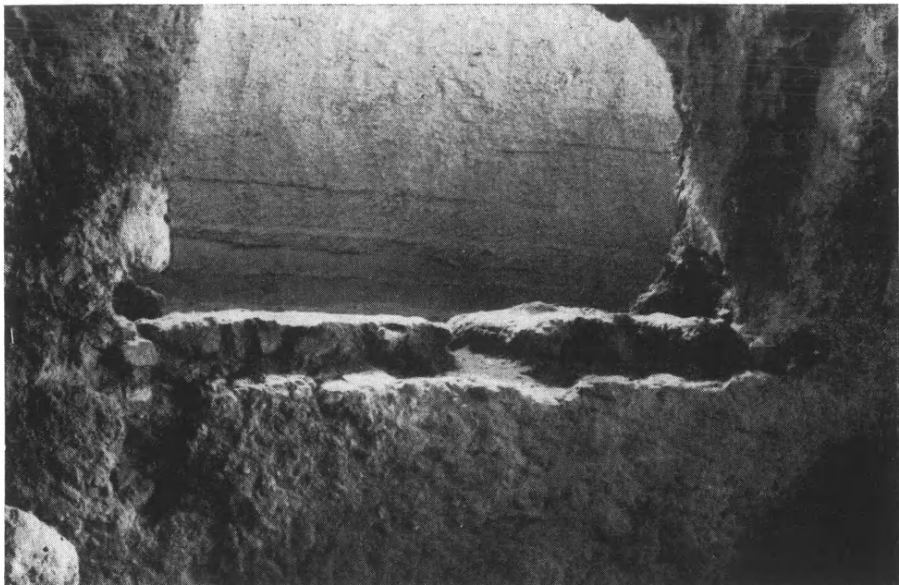
β. Ἀποθήκη 2, 2. Θέσεις λιβανωτρίδος καὶ ζυγοῦ.

α. Ἀποθήκη 2, 3. Πίθος, πρόχους, κύμβη.

β. Ἀποθήκη 2, 3. Πρόχους καὶ κύμβη κατὰ χώραν.

α. Ἀποθήκη Α2. Φλιά τοῦ Ἀνατολικοῦ παραθύρου.

β. Δυτικὸν δωμάτιον 2. Ταῦρος (ρυτὸν) καὶ ὑπὲρ αὐτὸν κονίαμα.

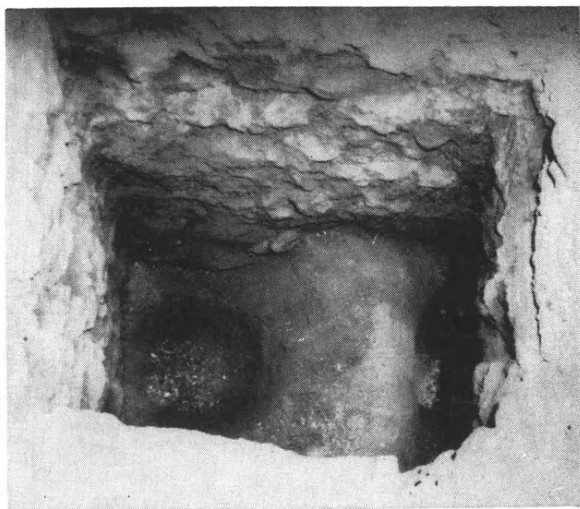
α. Δυτικὸν δωμάτιον 2. Εἰδώλιον τοῦ πηλίνου γραπτοῦ ταύρου.

β. Ἀποθήκη Α3, 3 ἐξ Ἀνατολῶν.

α. Πίθοι τῆς ἀποθήκης 3, 3 ἀνασυγκροτηθέντες καὶ μεταφερόμενοι εἰς τὰς θέσεις των.

β. Τὸ φρέαρ τοῦ πεσσοῦ τοῦ μυλῶνος.

α. Μυλῶν, ἡ ἐγκατάστασις τῶν μυλολίθων.

β. Ἀσάμινθος γραπτὴ διὰ λευκῶν καλαμοειδῶν κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ μυλῶνος.

α. Δυτική πλευρά τοῦ μυλῶνος.

β. Σπυρίς ἐκ τοῦ μυλῶνος.

α. Μυλών, ΒΔ. γωνία μετά την ἀφαίρεσιν τῆς σπυρίδος.

β. Ἡ σϋριγξ τῆς συνουκίας Α.

α. «Βυθισθὲν οἶκημα». Πλίνθοι τοῦ «παραθύρου». Κύμβη.

β. Στενωπὸς τῆς ἀνωφερείας καὶ Οἰκία τῆς ὑδρορρόης ἐντὸς τῆς σύριγγος.

α. Σκάφη ἐπὶ τῆς Στενωποῦ τῆς ἀνωφερείας.

β. Ἀγγεῖα ἐπὶ τῆς Στενωποῦ τῆς ἀνωφερείας.

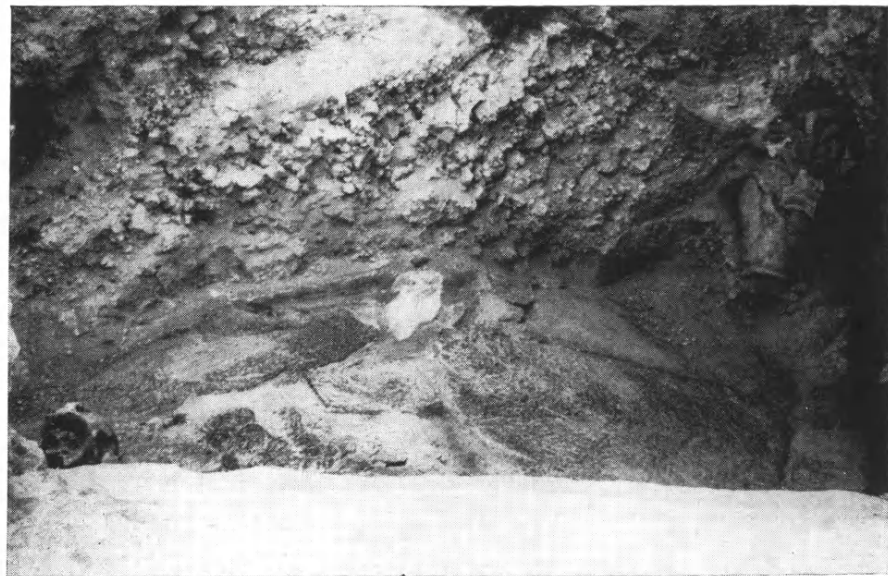
α. Σϋριγξ, ἡ Οἰκία τῆς ὑδρορρόης.

β. Ὅποι τριπλαῖ ἐντὸς τῆς κισήρεως. Ἀριστερὰ διακρίνεται ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ κτίσματος Μπρόνου 1α.

α. Κατώφλιον καὶ εἴσοδος εἰς τὸ οἶκημα ξεστῆς λιθοδομῆς Μπρόνου 1α, ὅπερ πιθανῶς εἶναι ἀνώγειον.

β. Δωμάτιον τῆς ξεστῆς λιθοδομῆς. Διακρίνονται τὸ πλακόστρωτον καὶ (δεξιὰ) ἡ οἶνοχόη τῶν σταφυλῶν.

α. Ἡ συνοικία «Γέφυρα»: Θύρα, πῖθος πρὸ αὐτῆς καὶ ἐν ἰσχυρῶς κεκαυμένον διαμέρισμα.

β. Συνοικία τῆς «Γεφύρας» ἐκ Δυσμῶν. Ἀνώγεια διαμερίσματα.

α. Παράθυρον «Ἀρβανίτη 2» (διαστ. 0.45×0.45) με ἀποτυπώματα τριῶν ὀριζοντίων ξυλίνων κιγκλίδων.

β. «Ἀρβανίτη 2», παράθυρον μετὰ τριῶν ὀριζοντίων πῆχεων ἢ κιγκλίδων.

α. Τὸ μέγα κτίσμα ξεστῆς λιθοδομῆς («Ἀρβανίτη 2») μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ἰσογείου.

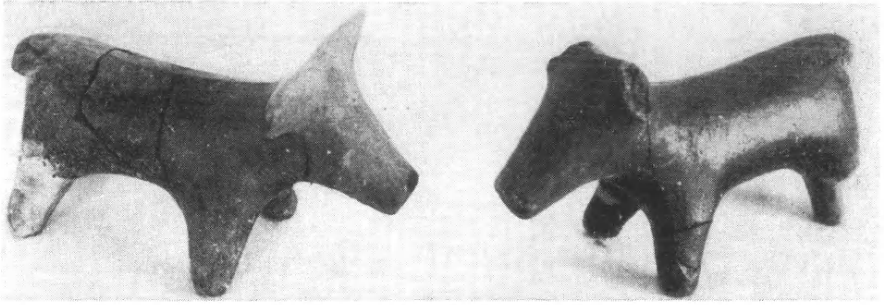
β. Πρῶτα στρώματα «πυρᾶς» Μπρόνου 1α.

α. Κεκαυμένον στρώμα τῆς «πυρᾶς» πλήρες ἀγγείων.

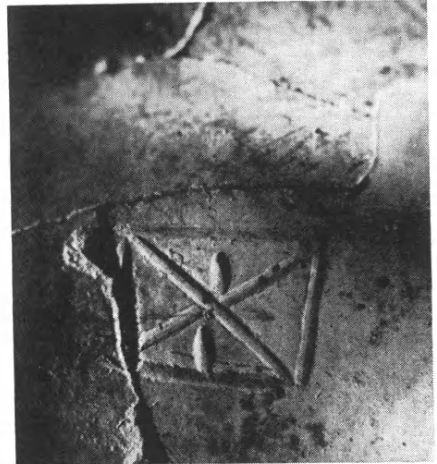
β. Ἀνεστραμμένον ἐπὶ τῆς πυρᾶς ἀγγεῖον πλήρες φάβας.

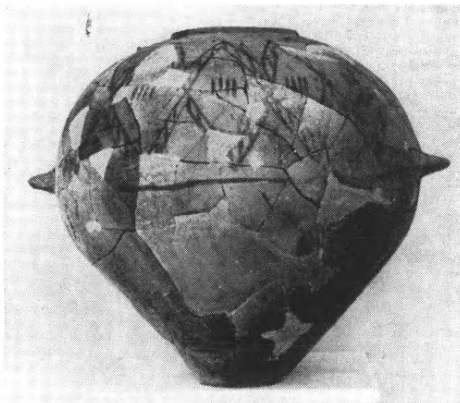
α. Πήλινοι βόες ἐκ τῆς «Πυρᾶς».

β. Δίωτον πιθάριον ἐκ τῆς «Πυρᾶς».

γ. Ἐμπέστον σύμβολον ἐπὶ τοῦ πιθαρίου.

δ. Ἀγγεῖον ἐκ τῆς «Πυρᾶς». Ὑψος 0.38 μ.

ε. Δύο φιάλαι ἐκ τῆς «Πυρᾶς». Διάμ.
0.225 καὶ 0.15 μ.

ζ. Τρία σκυφάρια ἐκ τῆς «Πυρᾶς». Ὑψος
τοῦ μεγίστου 0.09 μ.

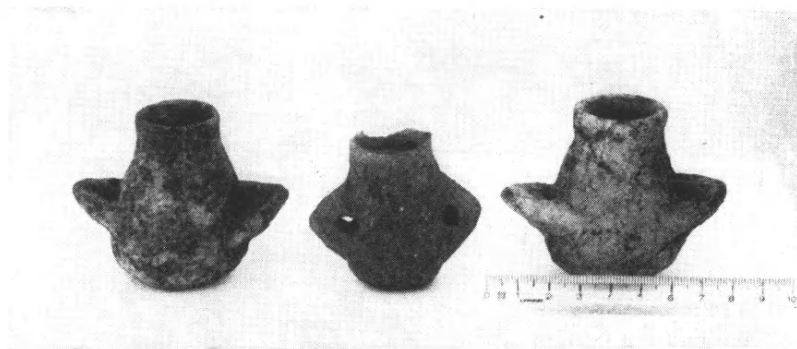
α. Ἡ «Πυρά». Δεξιὰ τὸ ἐρυθρὸν δάπεδον. Ἐνωθεν τούτου διακρίνεται εἰσέτι τὸ πᾶχος τοῦ κεκαυμένου στρώματος. Εἰς τὸ μέσον ὁ λάκκος.

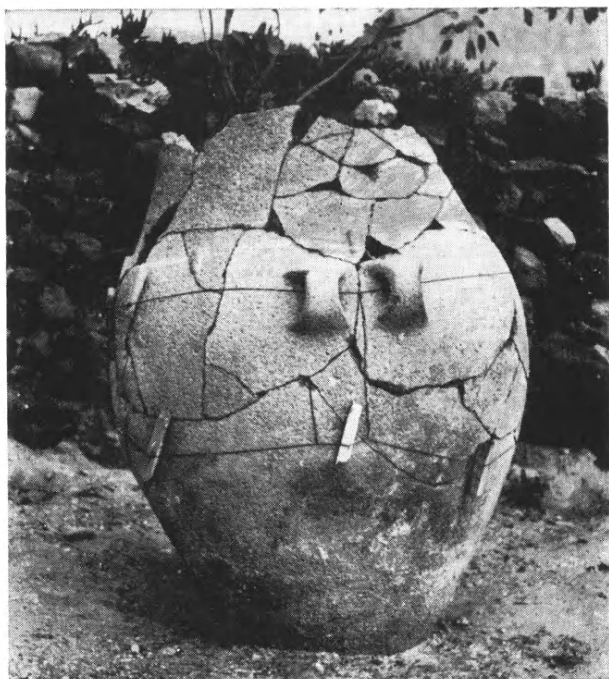
β. Ἡ περιοχὴ τῆς «Πυρᾶς» μετὰ ὑπερκειμένου πρὸς ΒΔ. λιθίνου πίθου.

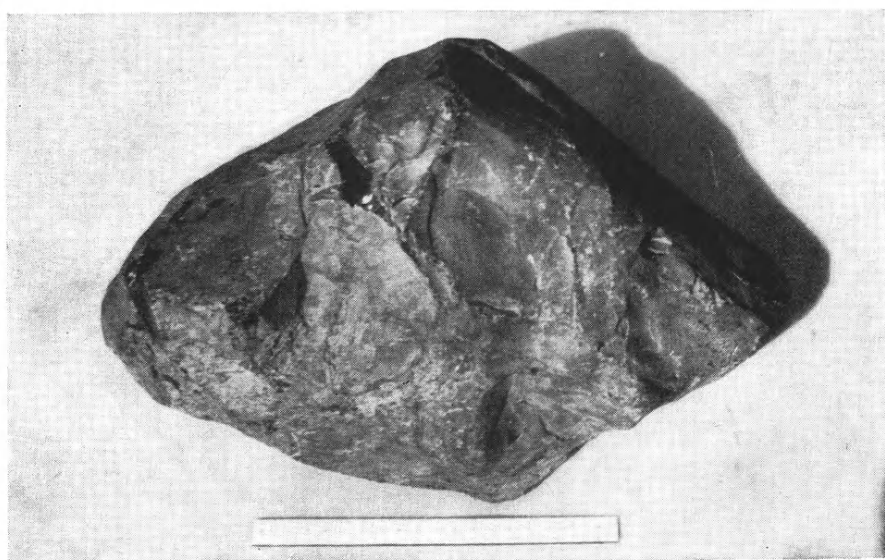
α. Μικρά πήλινα ἀγγεῖα ἀναθηματικά καὶ θρᾶνος, ἀνακαλυφθέντα κατὰ χώραν πέριξ τοῦ λιθίνου πίθου.

β. Τρία ἐκ τῶν πέριξ τοῦ λιθίνου πίθου εὑρεθέντων ἀγγείων.

α. Πρόχειρος ἀνατοποθέτησις τῶν τεμαχίων τοῦ λιθίνου πίθου.

β. Μέγας πυρὴν ὀψιανοῦ (μῆκ. 0.50 μ.).

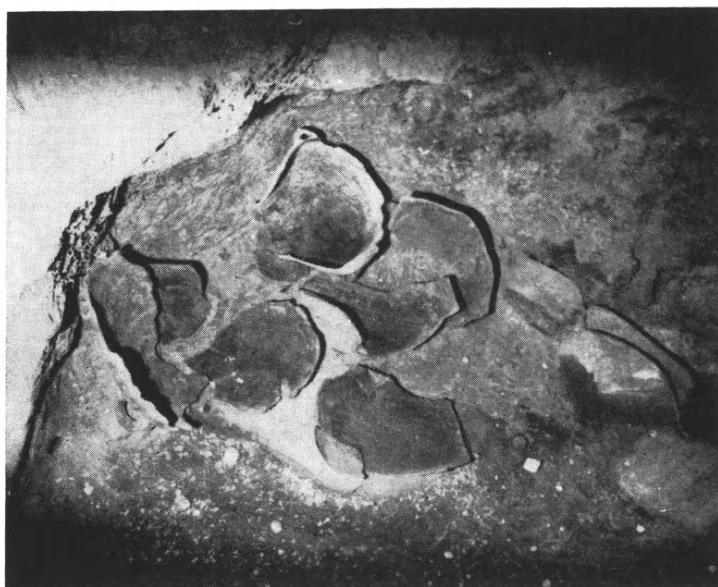
α. 'Ο δυτικός τοίχος τῆς συνοικίας Γ, πάχους μέχρι 1.50 μ., ἔνθα ἐθελμελιώθησαν οἱ πεσσοὶ 3 (ὁρατὸς εἰς τὸ βάθος) καὶ 4.

β. Δυτικὸς τοίχος τῆς συνοικίας Γ ἐν Νότῳ. Δεξιὰ ὁ παλιὺς τοίχος μετὰ τοῦ προέχοντος ἀκμονοῦ. Ἀριστερὰ τὸ στρώμα τῆς κισήρεως, ὑφ' ᾧ κρύπτεται ἡ συνοικία Δ. Ἀνω ὁ τοίχος τῶν τρωγλοδυτῶν, προφανῶς πρὸς ἀπόφραξιν τῆς ὁδοῦ μεταξὺ τῶν συνοικιῶν Γ καὶ Δ.

α. Χαλκοῦν νόμισμα (ἐν μεγεθύνσει) Κωνσταντίου τοῦ Β' (περὶ τὸ 325 μ.Χ.) εὑρεθὲν εἰς τὴν συνοικίαν Β7.

β. «Τάφος» ΜΚ παρὰ τὸν πεσσὸν 6.

α. Πήλιναι πλάκες (κέραμοι;) παρὰ τὸν πεσσὸν 6. Διαστάσεις: $0.47 \times 0.34 \times 0.043$ καὶ $0.475 \times 0.345 \times 0.045$ μ.

β. Διπλοῦν δάπεδον (τὸ πρῶτον ἐπὶ ὑποστρώματος ἐρυθρᾶς λατύπης, τὸ δεύτερον, κατώτερον, ἐκλεκτῆς ποιότητος) παρὰ τὸν πεσσὸν B6.

α. Ἡ Νοτία συνοικία ἐκ ΝΑ. μετὰ τὴν πρώτην ἀπομάκρυνσιν τοῦ στρώματος κιθήρεως.

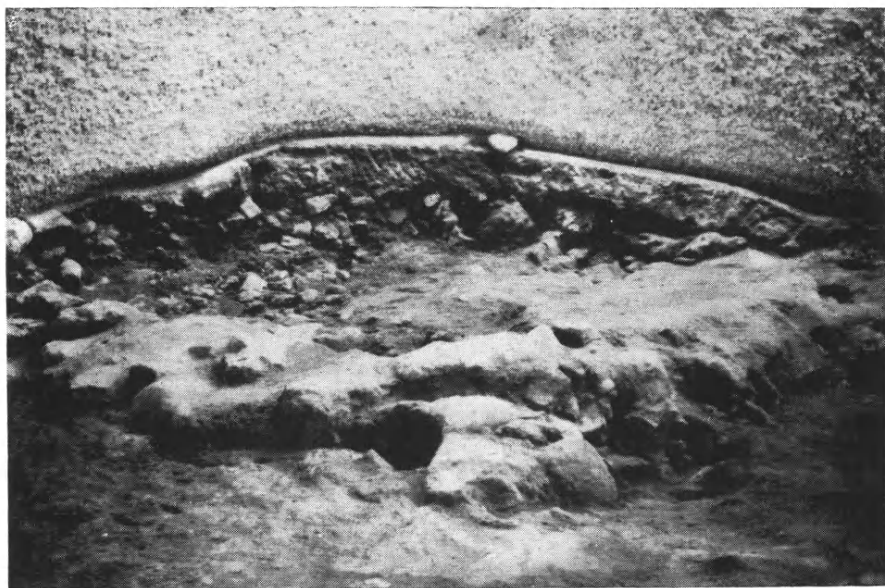
β. Ἡ Βορεία ἀϋλὴ (ἄνω ἀριστερὰ) ἐκ Δυσμῶν.

α. Ἡ Βορεία ἀύλη ἐκ ΝΔ.

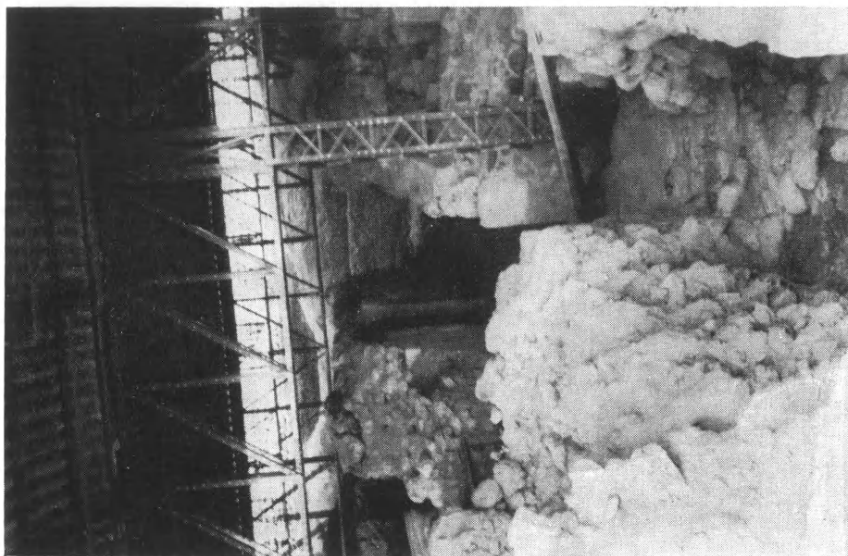
β. Ἡ συνοικία τῆς Β. ἀύλης ἐξ Ἀνατολῶν.

α. Ὁ δυτικὸς σωρὸς τῆς αὐλῆς μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσίν του. Φαίνονται τὰ ἔχνη τοῦ προχείρου ἀναλημματικοῦ τοίχου τοῦ σωροῦ.

β. Ἡ ΝΑ. γωνία τῆς αὐλῆς πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ, ἐκ Βορρᾶ.

β. 'Η ὁδὸς Τελγίνων ἐκ Νότου μετὰ τὸν καθαρισμὸν τῆς.

α. 'Η ὁδὸς Τελγίνων ἐκ Νότου.

α. Ἡ ὁδὸς Τελχίνων ἐκ Β. μετὰ τὸν καθαρισμὸν αὐτῆς.

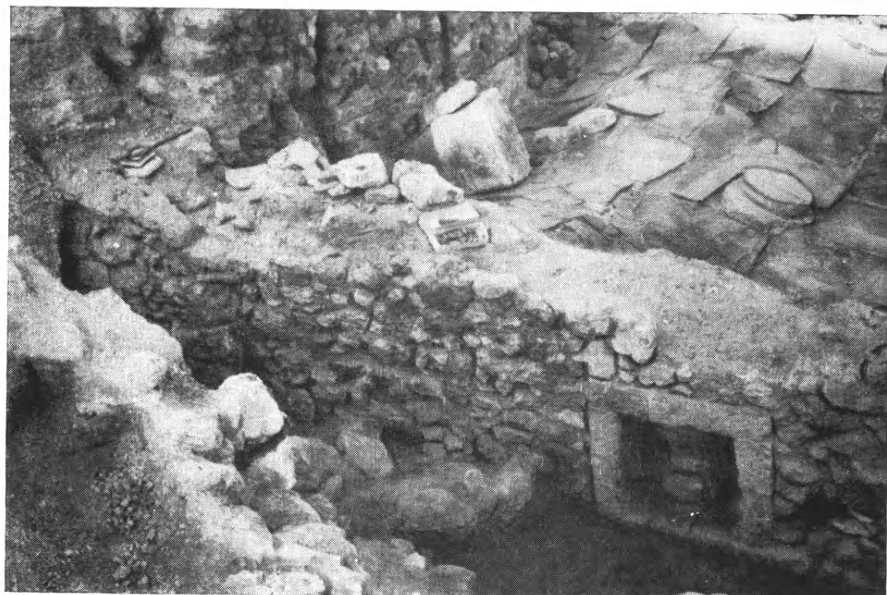
β. Παράθυρον τῶν τρωγλοδυτῶν ἐκ τῆς ὁδοῦ Τελχίνων πρὸς Γ'β. Ὅρατὸν τὸ ἐκ σχιστο-
λίθων γείσον.

α. Ἡ θύρα ἐκ τῆς ὁδοῦ Τελγίνων πρὸς τὸν διάδρομον Γδ πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ.

β. Ἡ θύρα τῆς προηγούμενης εἰκόνης μετὰ τὸν καθαρισμόν.

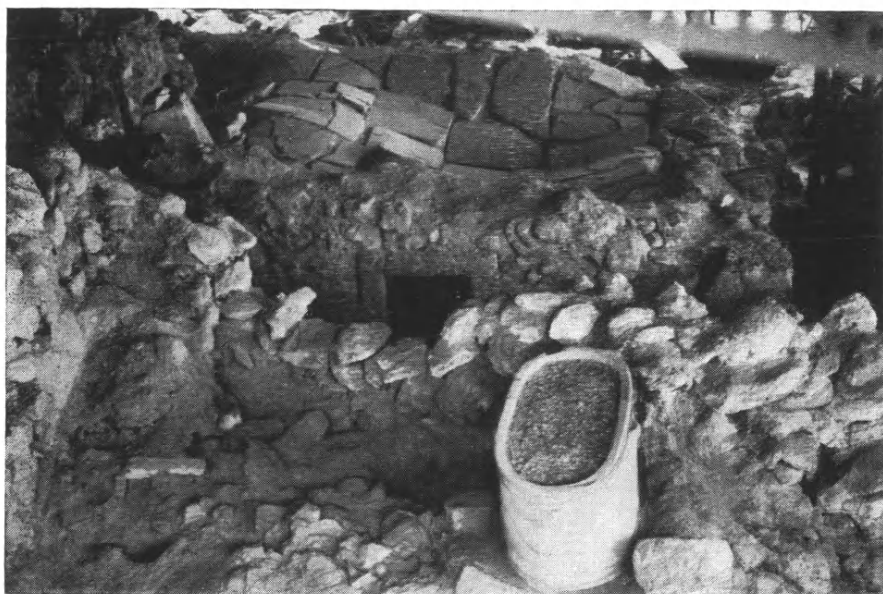
α. Ἡ ὁδὸς Τελχίνων καὶ τὸ πλακόστρωτον ἀνώγειον ἐκ ΝΔ.

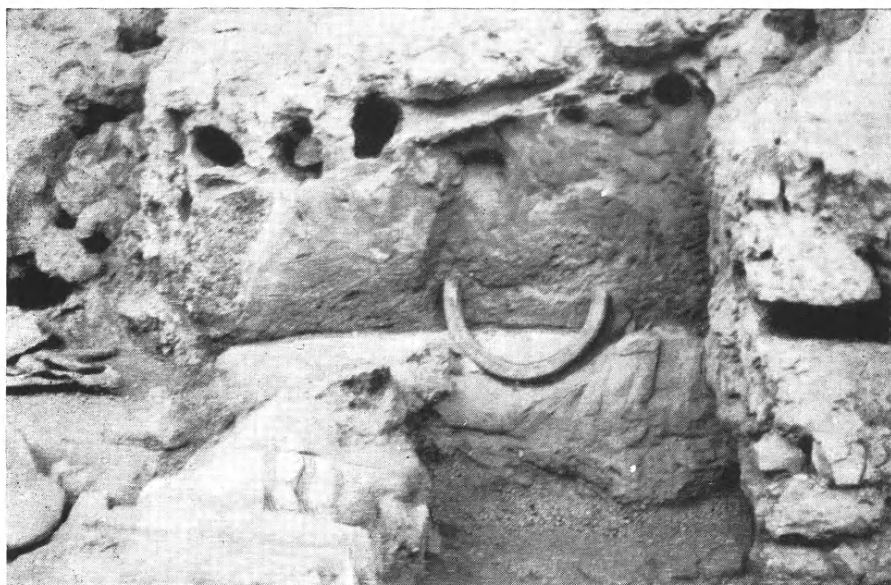
β. Τὸ Βόρειον παράθυρον τῆς ὁδοῦ Τελχίνων. Κάτω ὁραταὶ δύο πλάκες τῆς ὁδοῦ.

α. Τὸ Νότιον παράθυρον τῆς ὁδοῦ Τελχίνων.

β. Τὸ πλακόστρωτον ἀνώγειον (Β2) ὁρώμενον ἐκ τοῦ ἔναντι, πέραν τῆς ὁδοῦ Τελχίνων, διαμερίσματος Γ4.

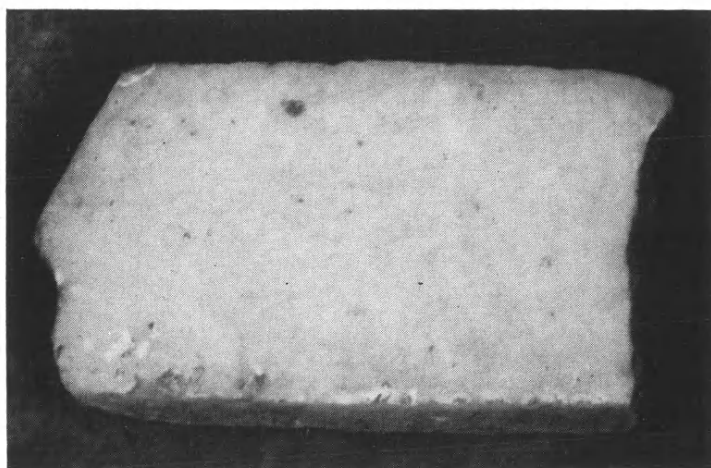
α. Χώρος Β6 (δωμάτιον πιθήκων) ἐξ Ἀνατολῶν.

β. Τὸ «Δωμάτιον τῶν πιθήκων» (Β6) ἐξ Ἀνατολῶν μετὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ.

α. Δωμάτιον πιθήκων. Τοιχογραφίαι μετὰ πλακῶν πεσοῦσαι ἔνωθεν.

β. Τεμάχιον Παρίου μαρμάρου. Δωμάτιον τῶν πιθήκων. Σωζόμενον μῆκος 0.34 μ.

α. Βοθροειδής κοιλότης εἰς τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου τῶν πιθήκων.

β. Ἡ περιοχή τῆς Βορείας αὐλῆς (ἄνω) καὶ τὸ διαμέρισμα Β5 μετὰ στέγης ἢ πατώματος πλήρους ὀπῶν.

α. Πάτωμα ή ίσως στέγη τοῦ χώρου Β5 ὀριζοντία εἰσέτι ἀλλὰ διάτρητος.

β. Πρόχειρος λιθιὰ τῶν τρωγλοδυτῶν φράσσουσα ἐγκαρσίως μίαν ὁδὸν πρὸς Δυσμὰς τῆς ὁδοῦ Τελχίνων, ὅπου καὶ ὁ τοῖχος σχηματίζει ὁδόντωνσιν.

α. Πρόχειρος ξηρότοιχος τῶν τρωγλοδυτῶν εἰς τὴν συνοικίαν Γ.

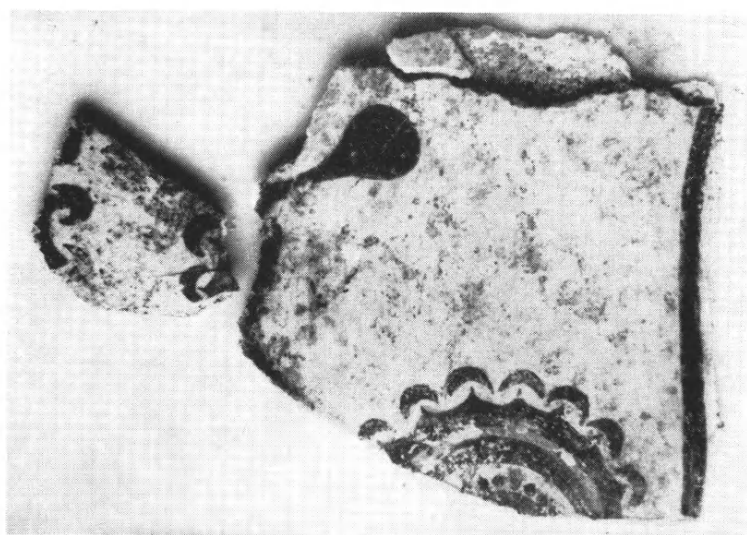
β. Πτώσις λίθων καὶ ἀποτυπώματα δοκῶν παρὰ τὸν πεσσὸν 4 (Νοτιοδυτικὴ γωνία συνοικίας Γ).

α. Ὅπη ὀρθογωνίας δοκοῦ μεταξὺ τῶν πεπτωκότων λαξευτῶν λίθων. ΝΔ. γωνία τῆς ἀνασκαφῆς.

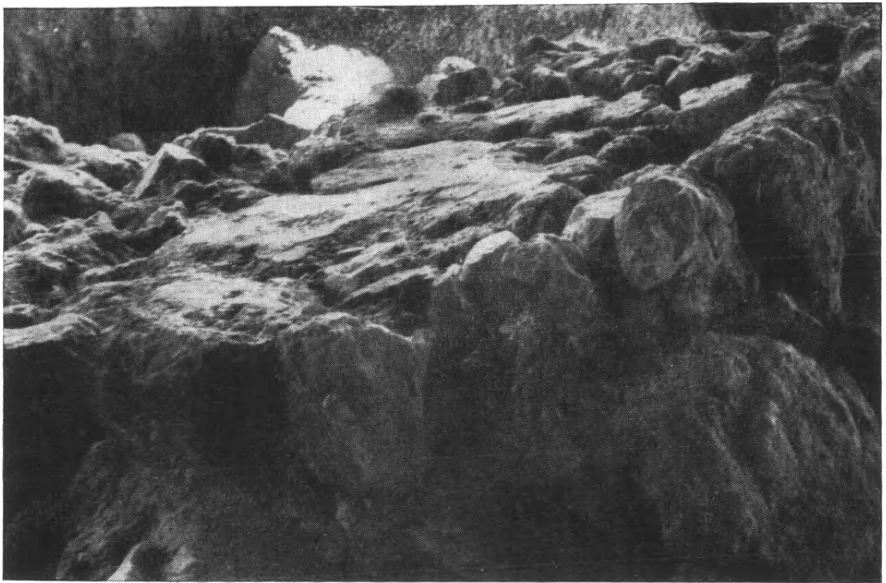
β. Γ1, παρὰ πεσσόν 4. Κόιλωμα ἐντὸς τῆς κισήρεως (τειχισθὲν παρ' ἡμῶν).

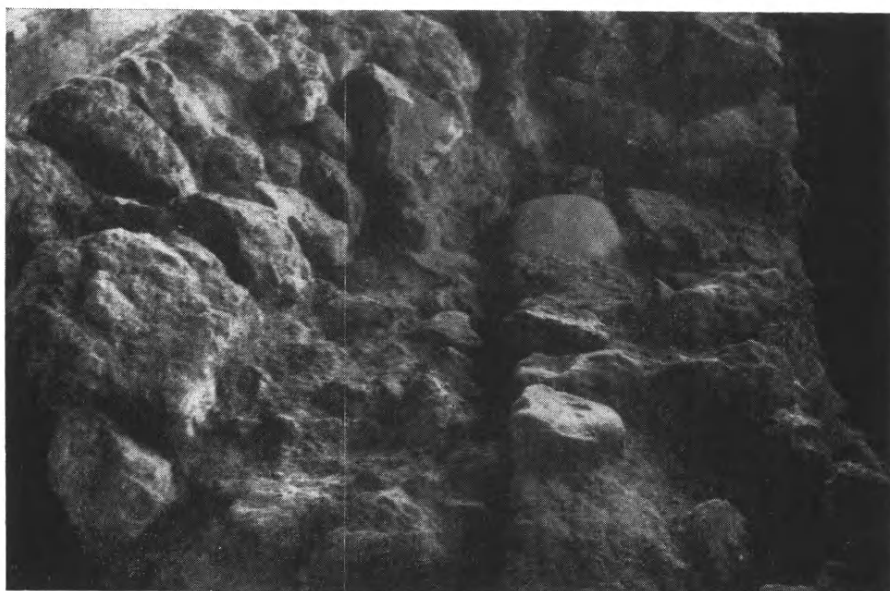
α - β. Τοιχογραφία ἐκ τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ τομέως Γ.

α. Τοίχος τῆς συνοικίας Γ πεσὼν ἐνιαῖος πρὸς Ἀνατολὰς λόγῳ τοῦ σεισμοῦ.
Ἄνω δεξιὰ ὁρατὸν τὸ πλακόστρωτον ἀνώγειον Β2.

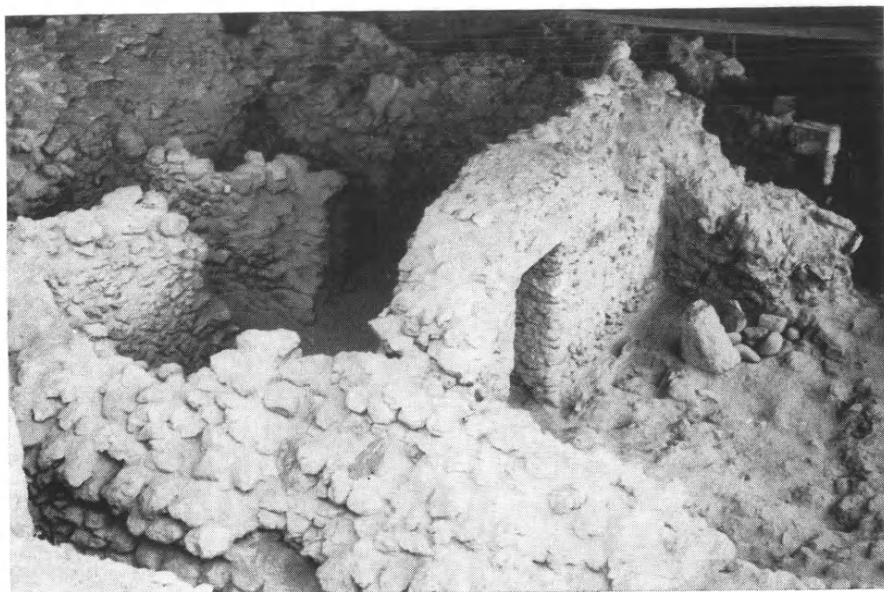
β. Ὁ καταπεσὼν τοίχος τῆς ἀνωτέρω εἰκόνης δεικνύων εἰσέτι τὸ κονιάμά του.

α. Ὁ τοῖχος τοῦ πίνακος 206 ὡς ἀπекόπη εἰς δύο ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ. Δεξιά ὁ κάθετος εἰσέτι παραμένει (ἀνατολική πλευρά τῶν διαμερισμάτων Γ1 - Γ2). Ἀριστερά τὸ κα-
ταπεσὸν τμήμα καὶ μεταξύ τῶν δύο τριγωνικῶν κενὸν πλήρες φορυτοῦ.

β. Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ σεισμοῦ εἰς τὸ ΝΑ. μέρος τῆς συνοικίας Γ.

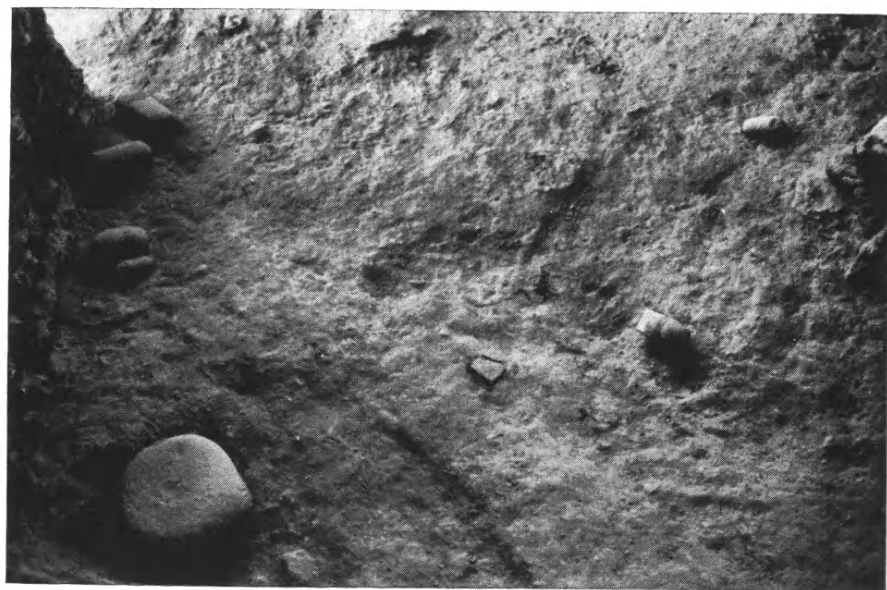
α. Διαμερίσματα Γ2 (ἀριστερά) καὶ Γ1 ἐκ ΒΔ.

β. Γ1, ἡμικυκλικὸν πρόχειρον κατώφλιον τῶν τρωγλοδυτῶν.

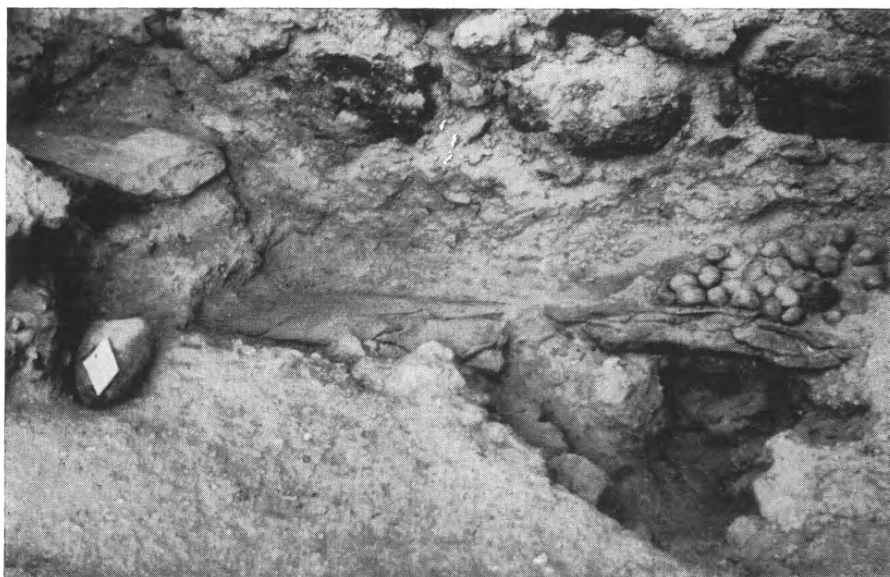
α. Τὸ δωμάτιον Γ1 καὶ ἡ ἀθικτος θύρα πρὸς τὸ Γ2.

β. Δωμάτιον Γ2. «Σφύραι» καὶ ἄκμονες.

α. Δωμάτιον Γ2. "Ακμονες, σφῦρα καὶ φαλλοσιδῆς χάλιξ.

β. Ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ δωματίου Γ2 μετὰ περιχειλώματος σχιστολιθικῶν πλακῶν καὶ ὁμάδος σφαιρικῶν χαλίκων.

α. Δωμάτιον Γ2. Σταμνοστάτης.

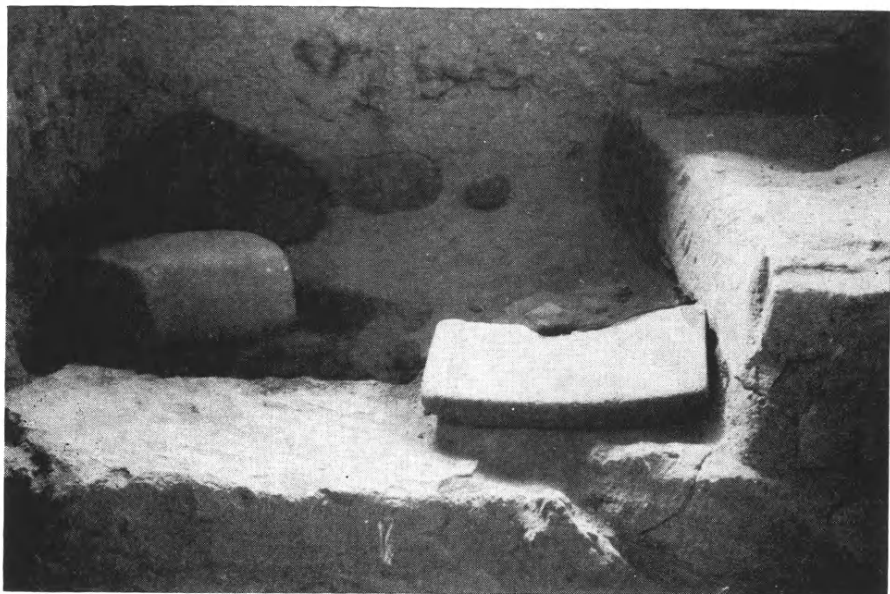
β. Ἡ ΒΑ. γωνία (Γ2α) τοῦ «χαλκείου» ἐκ Νότου. Εἰς τὸ βάθος κόγχη ἐντὸς τοῦ τοίχου.

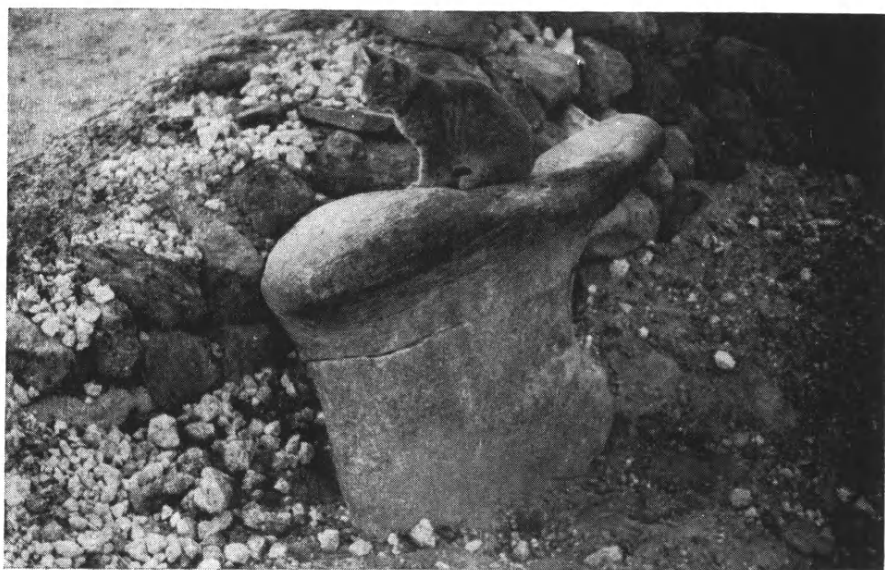
α. Μικρόν ἀγγεῖον πιθανῶς εἰδικῆς χρήσεως, εἰς Γ2.

β. Ἡ κλῖμαξ εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ «χαλκείου» (Γ3).

α. Κλίμαξ τοῦ Γ3. Λίθινη τριβαία, σφύραι καὶ ἄκμονες ἐπὶ τοῦ πλατυσκάλου.

β. Ὁ «ἄκμων» ἐκ τῆς συνοικίας Γ.

α. «Ἀχμῶν» τῆς συνοικίας Γ δεικνύων ἡμισφαιρικᾶς κοιλότητος.

β. Δωμάτιον τρωγλοδυτῶν Γ4β, εἰς ὃ εἰσέρχοντο ἔρποντες ἐκ τοῦ παραθύρου.

β. Ἀσάμινθος καὶ μικρὰ ἀγγεῖα ἐπὶ τοῦ δαπέδου
τῶν τρωγλοδυτῶν ἐν Γ'.

α. Ἡ ἀσάμινθος, ὡς εὐρέθῃ προχείρως ἐστῆμένη ἐπὶ
τῶν ἐρειπίων ἐντὸς τοῦ Γ'.

α. Αἱ θύραι Γ'4α-Γ'4 τετειχισμέναι προχείρως ὑπὸ τῶν τρωγλοδυτῶν. Ὑπὲρ τὸ ἀνώφλιον τῆς ἀριστερᾶς θύρας διατηρεῖται ὁ τοῖχος τρίτου πατώματος.

β. Γ'4α καὶ Γ'4. Τείχισις θυρῶν ὑπὸ τῶν τρωγλοδυτῶν.

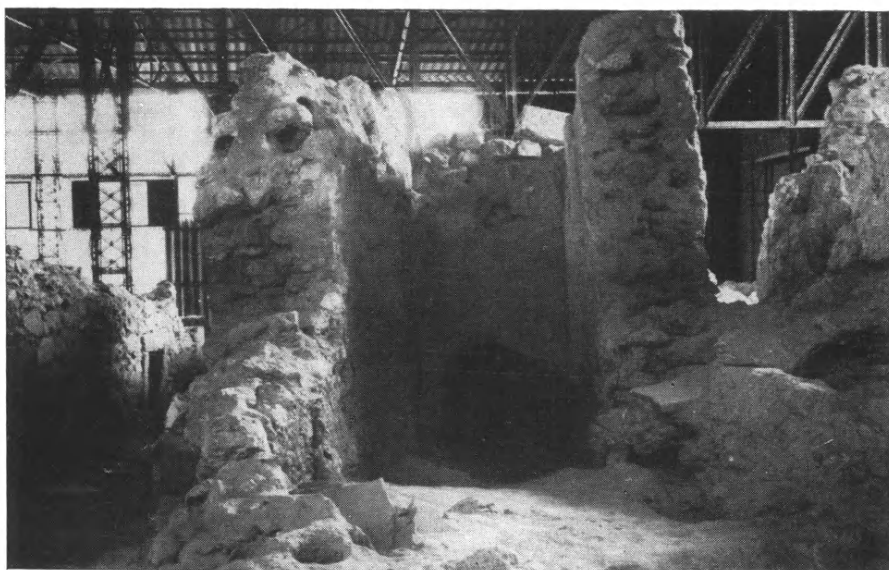
α. Δάπεδον τοῦ Γ' α ἐφόσον βαθύνεται. Ὅρατὰ τὰ χεῖλη δύο πύθων καὶ τεμάχια μικρῶν ἀγγείων πεσόντων ὑπισθεν.

β. Συνοικία Γ ἐκ τῆς βορείας αὐλῆς. Ἀριστερά, ὁδὸς Τελχίνων. Μέσον, διάδρομος Γ5.

α. Ὁδὸς Τελχίνων (ἀριστερὰ) καὶ οἱ διάδρομοι Γ5-Γ6 ἐκ Βορρᾶ.

β. Ὁ διάδρομος Γ5 εἰς τὸ κέντρον τῆς εἰκόνης. Εἰς τὸ βάθος φαίνεται χάσμα τοῦ τοίχου, πιθανῶς κλιμαξ πρὸς ὑπόγειον. Ἀριστερὰ τούτου εὐρίσκεται ἡ θύρα πρὸς τὴν ὁδὸν Τελχίνων.

α. Πεσόν ανώφλιον τῆς ΝΑ. θύρας ἀπὸ Γ7 πρὸς διάδρομον Γ6.

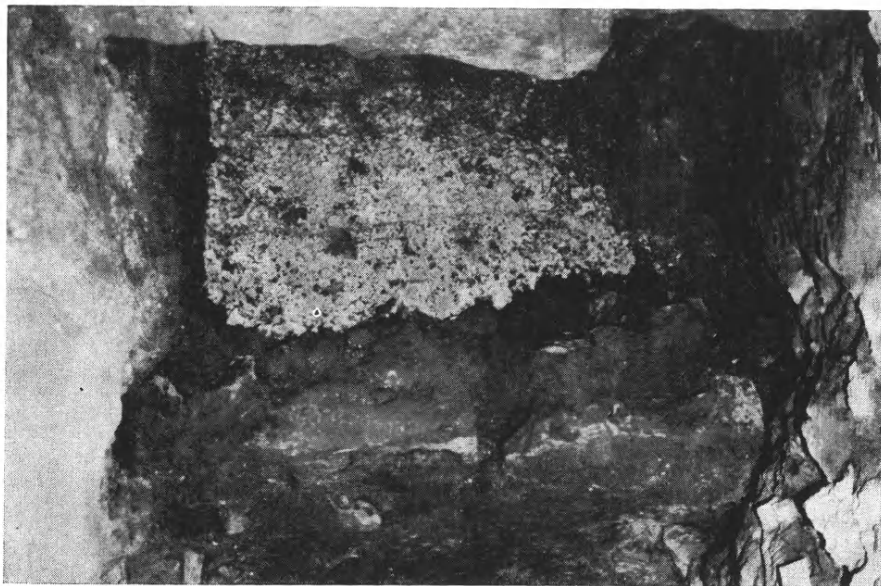
β. Ἀποτύπωμα ξυλίνου πλαισίου τῆς θύρας ἀπὸ Γ7 πρὸς Γ4α. Ἡ φωτογραφία ἐλήφθη ἐκ Δυσμῶν, ὥστε δεξιὰ εἶναι ὁ τοῖχος ὁ χωρίζων τὰ ἀνωτέρω διαμερίσματα.

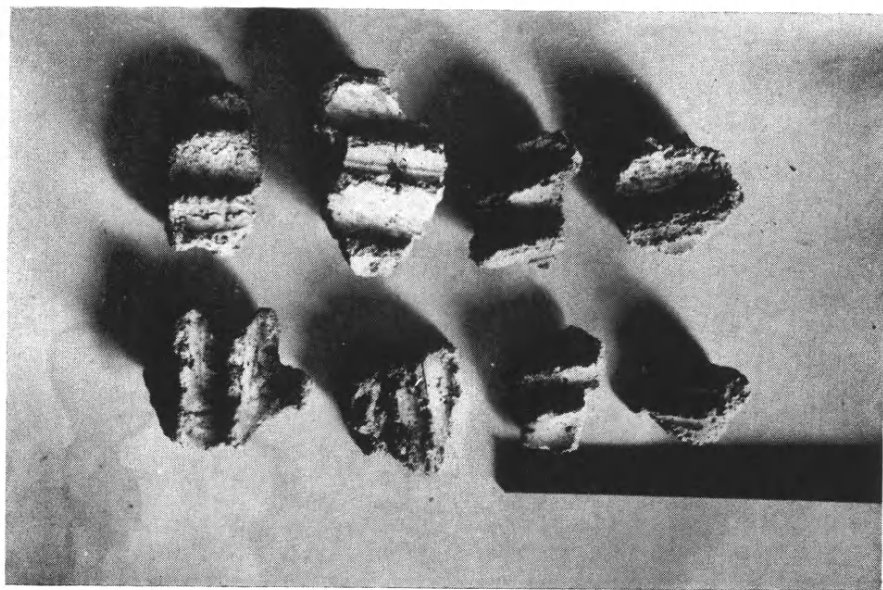
α. Ἀποτυπώματα ἡμικυλινδρικοῦ ξύλου εἰς τὴν παραστάδα τῆς θύρας ἀπὸ Γ7 πρὸς Γ4α.

β. Γύψινον ἐκμαγεῖον τοῦ πλαισίου τῆς ΒΑ. θύρας ἀπὸ Γ7 πρὸς Γ6.

α. Κίσηρις ὑπὸ τὸν διάδρομον Γ6 (ἐκ Νότου). Ὑψὸς τοῦ στρώματος 0.60 μ.

β. Κονιάματα μετὰ ραβδώσεων ἐκ Γ8.

α. Λείψανα κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ Γ9.

β. Κάθετος πηλίνη σωλήνωσις (Γ 10).

α. Ἀποθήκη Α1. Κοτύλη εὐρεθεῖσα μετὰ τῶν
πίθων ἀλεύρου. Ὑψος μέγιστον 0.12 μ.

β. Ἀποθήκη Α1. Ἀνώτερα στρώματα.
Πρόχους. Ὑψος 0.265 μ.

γ. Ἀποθήκη Α2. Πίθος μετὰ διακοσμήσεως
χελωνίου. Ὑψος 0.645 μ.

δ. Ἀποθήκη Α2,3. Πίθος μετὰ προχοῆς.
Ὑψος 0.527 μ.

α. Ἀποθήκη Α2, 3. Προχυτικὸν πιθάριον. Ὑψος 0.38 μ.

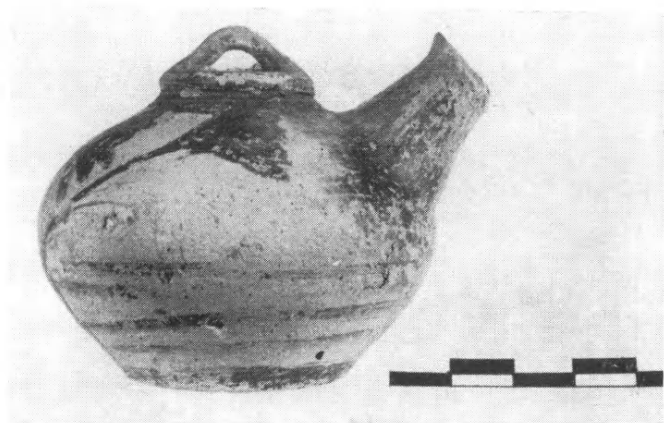
β. Πρόχους φέρουσα διακόσμησιν ἐξ ἐρυθρῶν κλάδων.

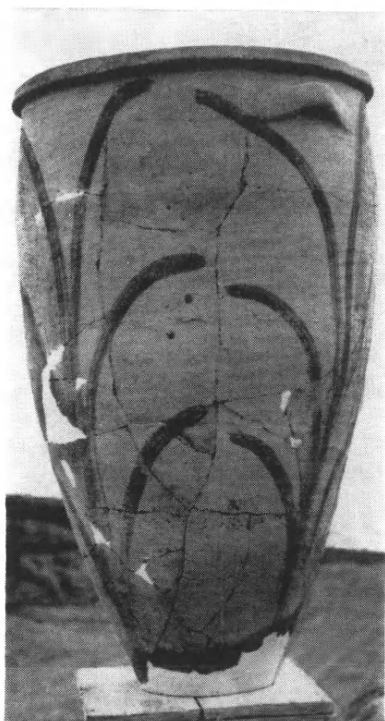
α. Ἀποθήκη Α2.3. Κύμβη. Μῆκος 0.35 μ.

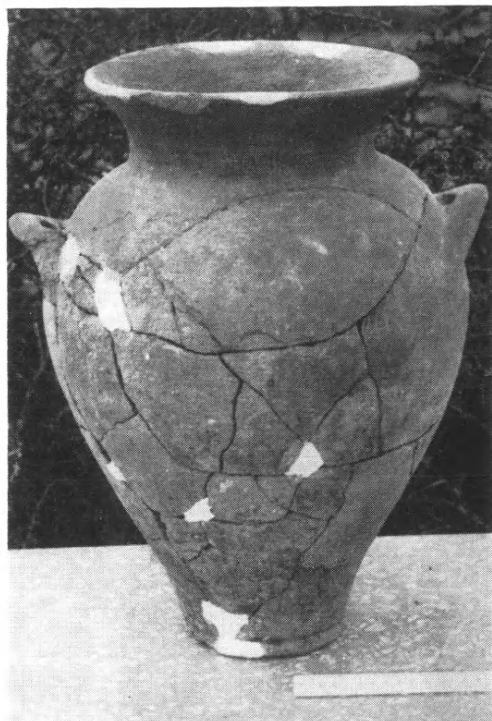
β. Ἀποθήκη Α2.3. Ἡθμός. Ὑψος 0.235 μ.

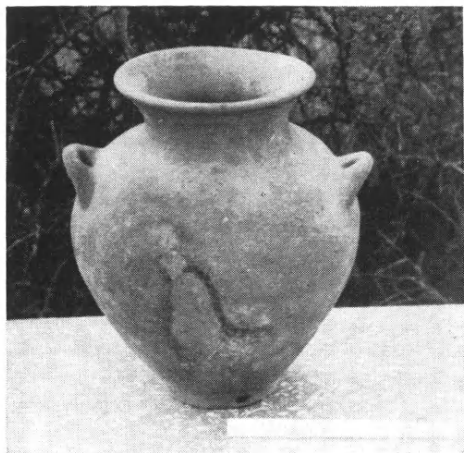
α. Ἀποθήκη Α2,3. Ἀσκοειδὲς σκεῦος μετὰ δυσαναλόγως εὐρέως σωληνωτοῦ προχύτου.
Ὑψος 0.06 μ.

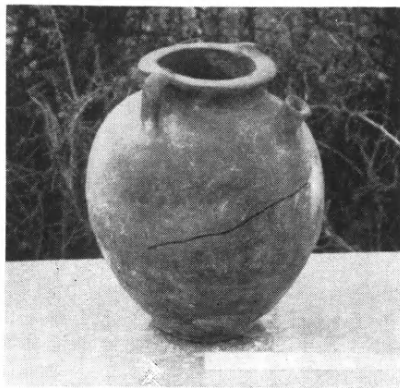
β. Ἀποθήκη Α3,3. Εὐρύστομος
πίθος μετὰ καλαμοειδῶν.

γ. Ἀποθήκη Α3,3. Πρόχειλον πιθάριον.
Ὑψος 0.465 μ.

α. Ἀποθήκη Α3, 3. Πρόχειλον πιθάριον.
Ὑψος 0.305 μ. (Εὐρέθη ἐντὸς μείζονος πίθου.)

β. Προχυτικὸς ἀμφορεύς.

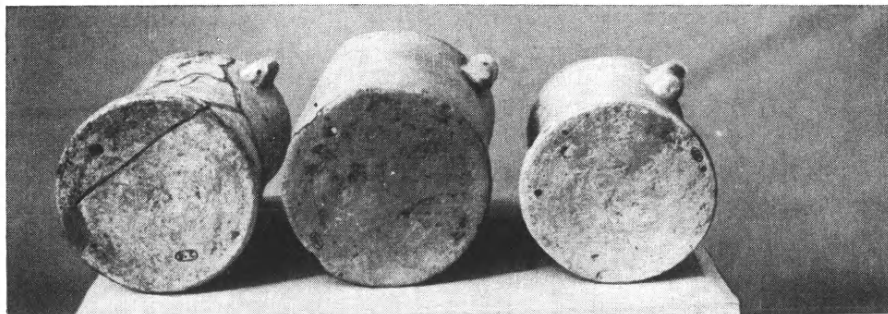
γ. Ἀποθήκη Α3, 1. Πρόχους. Ὑψος 0.525 μ.

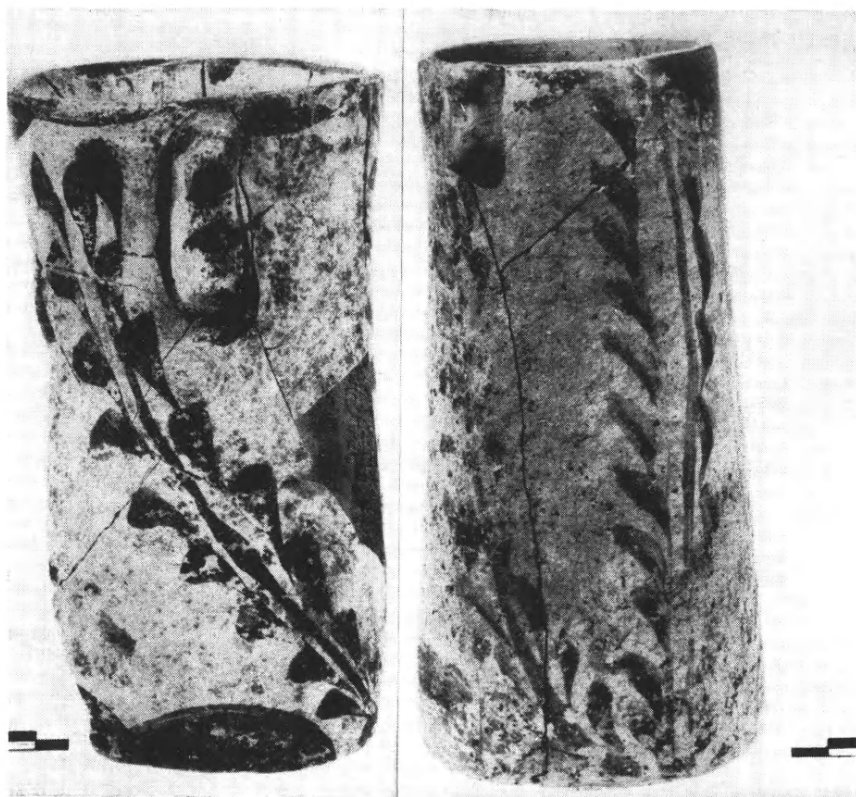
α. Ἀποθήκη Α3,3. Σκυφοπρόχους. Ὑψος 0.20 μ.

β. Τρία ἀνθοδοχεῖα. Τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ ΝΔ. δωματίου τοῦ Νοτίου διαδρόμου, τὰ δύο ἕτερα ἐκ φρέατος πεσσοῦ τοῦ ὑποστέγου Α. Ὑψος 0.175, 0.16 καὶ 0.155 μ.

γ. Ὅπαι εἰς τοὺς πυθμένεας τῶν ἀνθοδοχείων.

α. Γραπτά άνθοδοχεΐα.

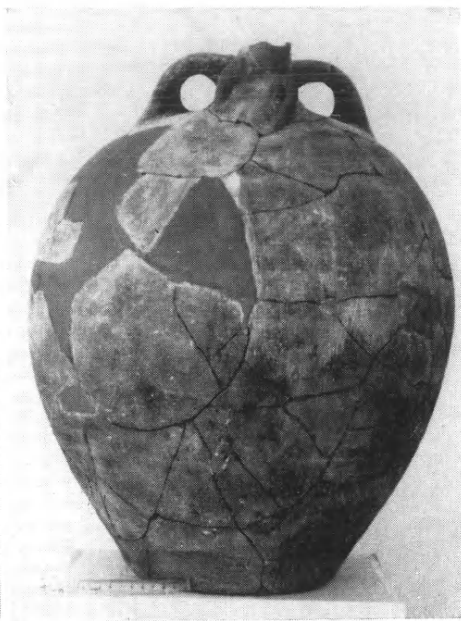
β. Ἀποθήκη Α3. Ψευδόστομος ἀμφορεύς. Ὑψος 0.355 μ.

γ. Ἀποθήκη Α3. Ψευδόστομος ἀμφορεύς. Ὑψος 0.33 μ.

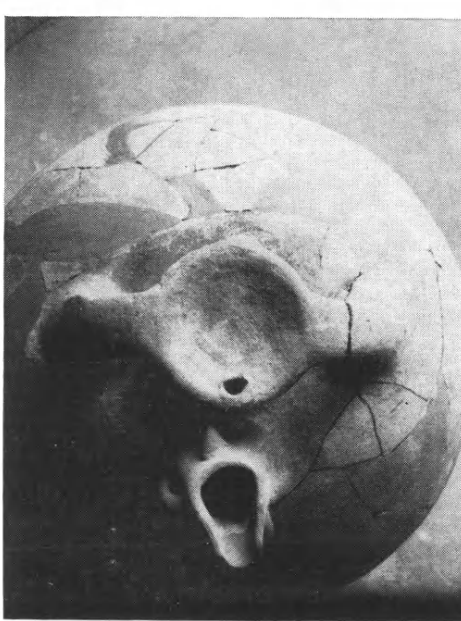
α. Ἀποθήκη Α3. Ψευδόστομος ἀμφορεύς.
Ῥψος 0.415 μ.

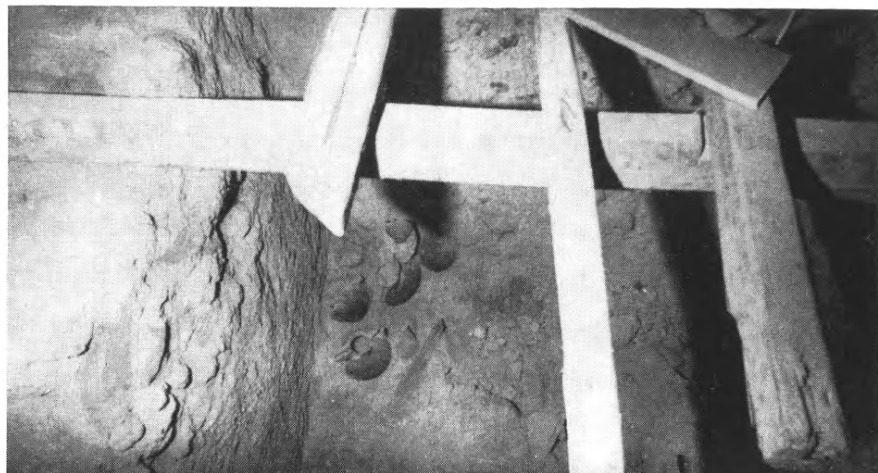
β. Ἀποθήκη Α3. Μέγας ψευδόστομος
ἀμφορεύς. Ῥψος 0.52 μ.

γ. Πλαγία ὄψις τοῦ ψευδοστόμου (β)
ἀμφορέως.

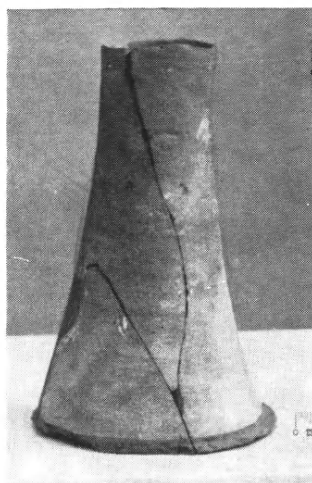
δ. Ἀνω μέρος τοῦ ψευδοστόμου (β.γ)
ἀμφορέως.

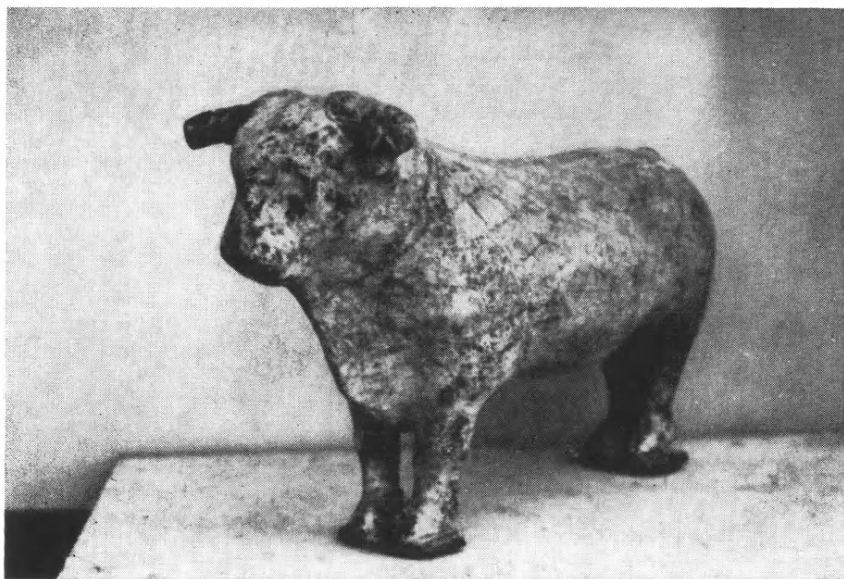
α. «Δυτικὸν δωμάτιον 2». Ἀγγεῖα τοῦ ἱσογείου ὁρώμενα διὰ μέσου τῆς ὑποστυλώσεως τοῦ δαπέδου τοῦ ἄνω πατώματος.

β. Ἐν ἐκ τῶν πολλῶν εὐρεθέντων ρυτῶν. Φέρει μέλαιναν καὶ λευκὴν διακόσμησιν.

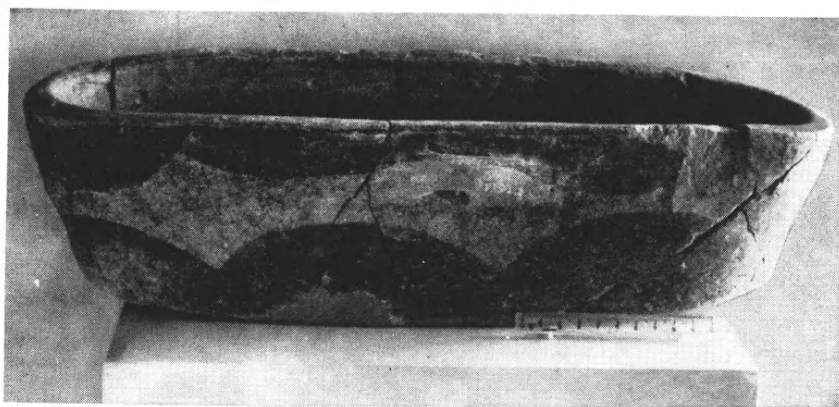
γ. Ἀποθήκη Α2,3. Χωνίου.
Ὑψος 0.14 μ.

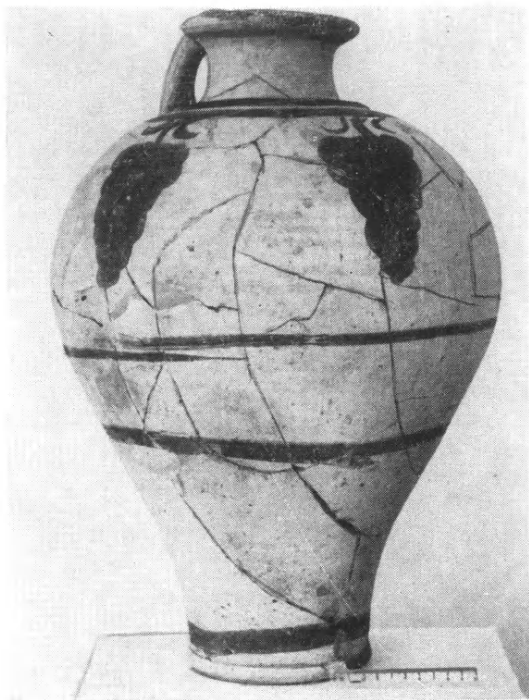
α - β. Ρυτὸν ἐν σχήματι ταύρου. Δυτικὸν δωμάτιον 2 τῆς συνοικίας Α.

α. Προχυτική φιάλη ἐκ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας τοῦ Μυλῶνος. Μεγίστη διάμετρος 0.36 μ.

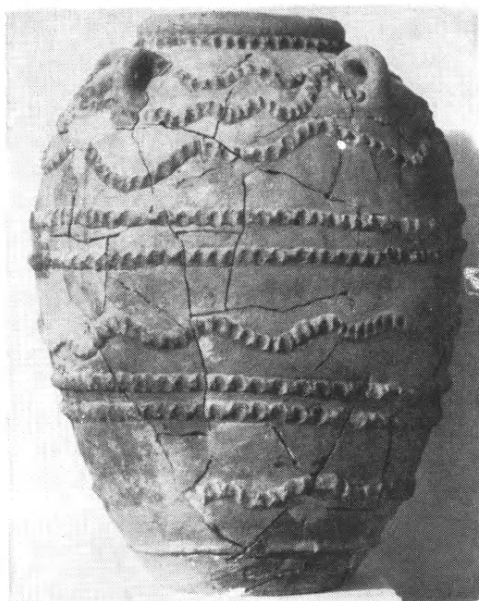
β. Ἡ κύμβα τῆς «βυθισθείσης οἰκίας». Μῆκος 0.44 μ.

α. Ἡ πρόχους τῶν σταφυλῶν.

β. Πιθαμοφορεὺς ἐκ τοῦ πλακοστρώτου διαμερίσματος Β2. Ὑψος 0.330 μ.

γ. Πίθος ἐκ τοῦ Δωματίου τῶν πιθήκων (Β6). Ὑψος 0.665 μ.

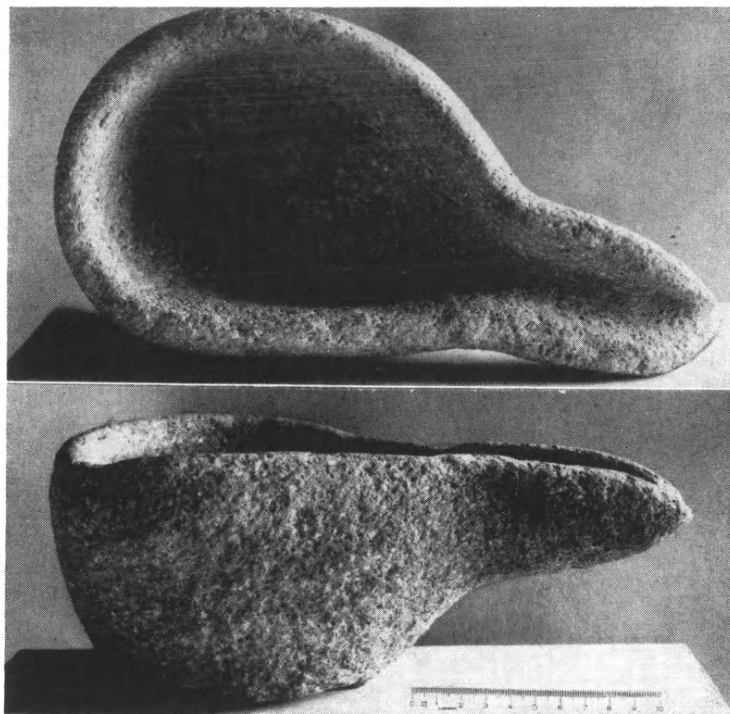
α - β. Δωμάτιον τῶν Πιθήκων. Ἀμφορεὺς εἰσηγμένους ἐκ Κρήτης. Ὑψος 0.53 μ.
Προσθία καὶ πλαγία ὄψεις.

γ. Πήλινα εἰδῶλια. Ὑψος 0.075 καὶ 0.055 μ.
(Φωτογραφία Χ. Ντούμα.)

δ. Μαρμάρινον εἰδῶλιον ἐκ τοῦ φρέατος
B12. Ὑψος 0.14 μ. (Φωτογρ. Χ. Ντούμα.)

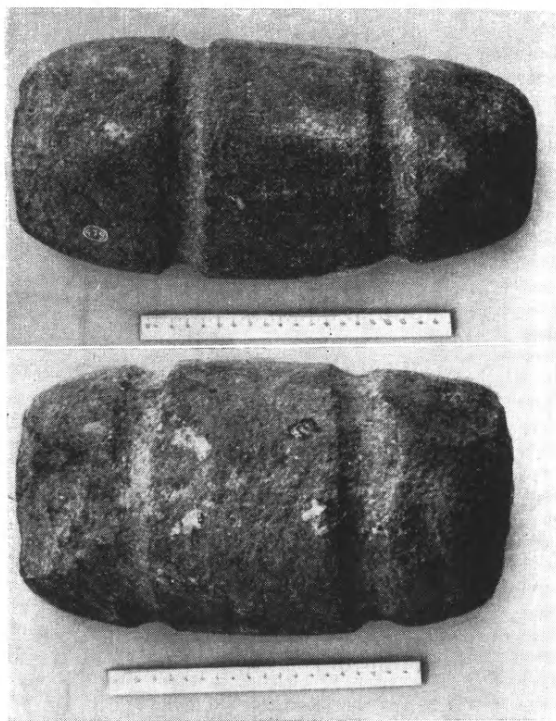
α. Λίθινον προχυτικόν ἀγγεῖον ἐκ τῆς ἀποθήκης Α2.

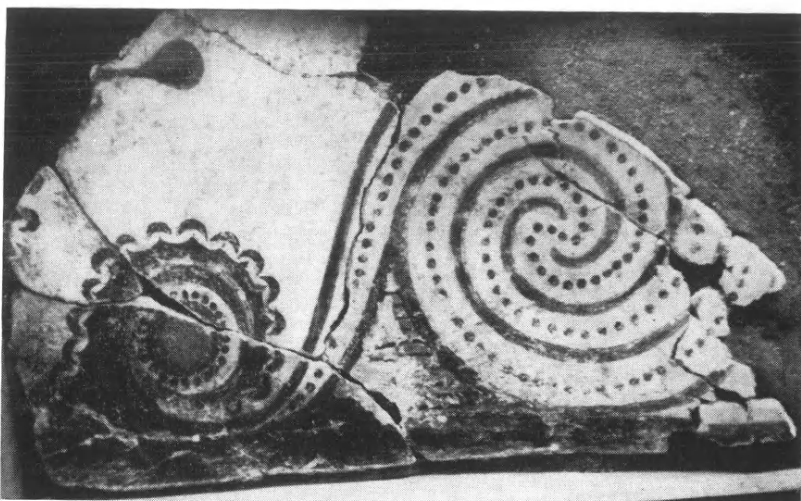
β. Δωμάτιον Γ2. Ἐργαλεῖα λίθινα.

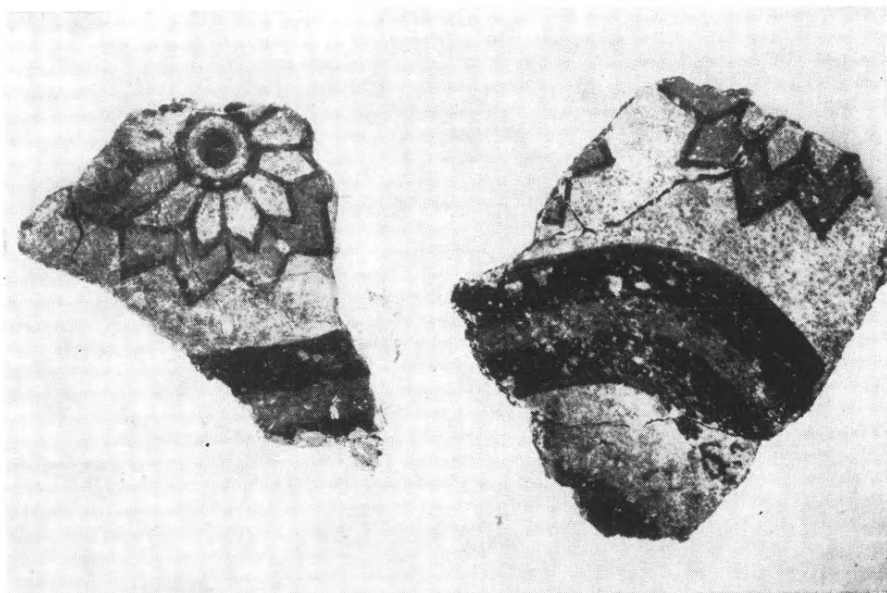
α. Λίθινα έργαλεῖα εἰς διάφορα ὕψη ἐντὸς τοῦ δωματίου Γ2.

β. Βαρέα λίθινα έργαλεῖα, «ραισπηρές», ἐκ τῆς Βορείας ἀὐλῆς.

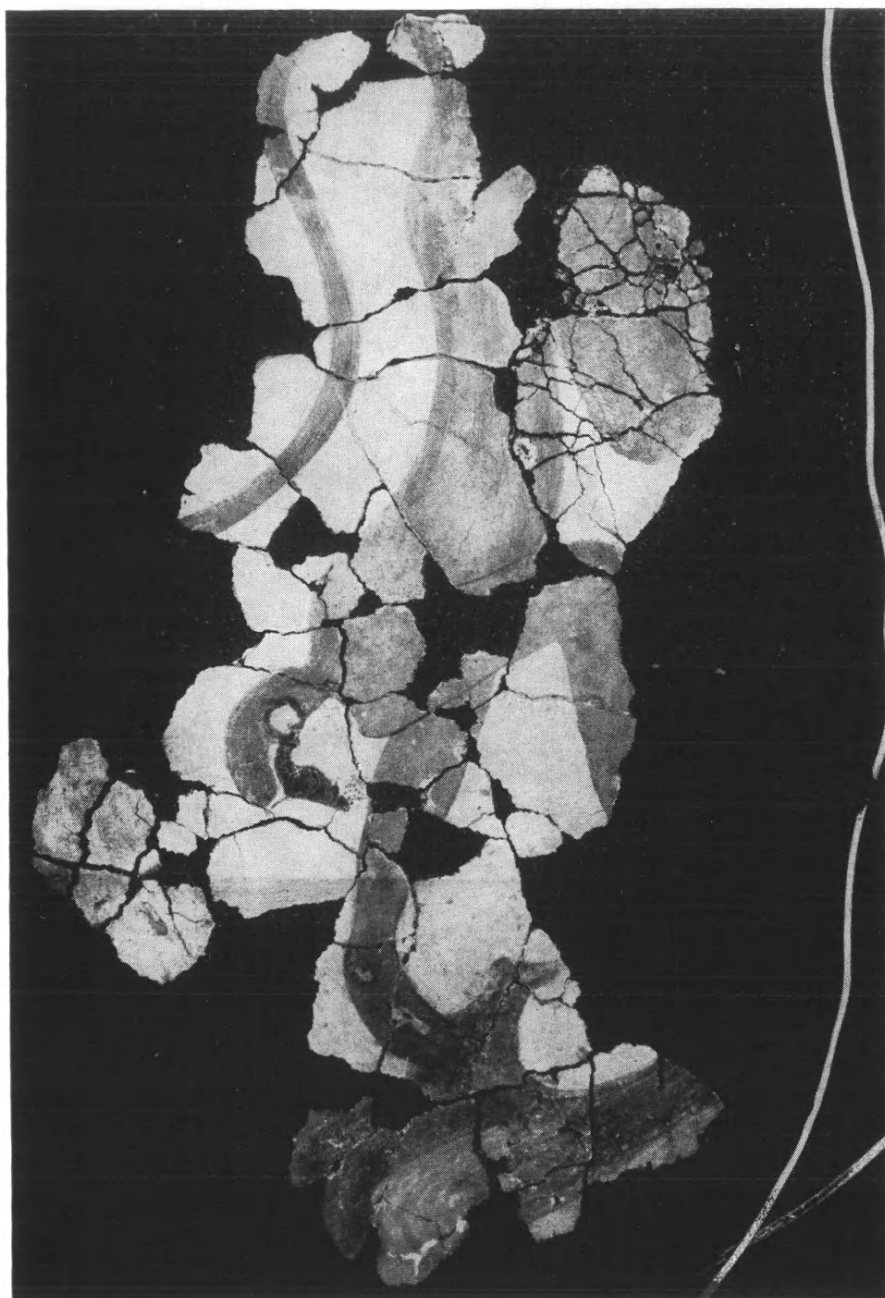
α. Τοιχογραφία ἐκ τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ τομέως Γ.

β. Τεμάχια τοιχογραφιῶν ἐκ τοῦ Δυτικοῦ πλευροῦ τῆς Βορείας αὐλῆς (συννοικία Γ).

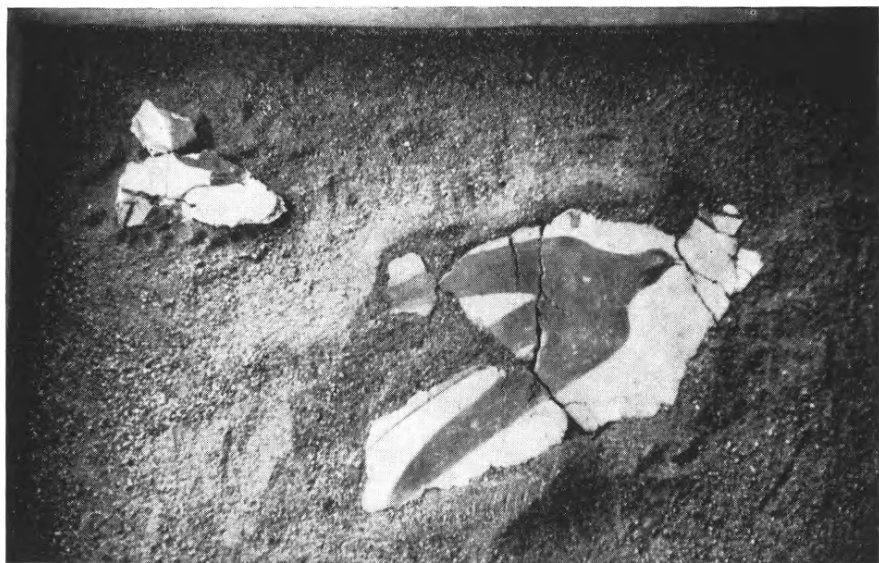
α. Συναρμολόγησις τειμαχίων τοιχογραφιών μετὰ ροδάκων ἐκ Γ'10.

Μέγας πίθηρος (σχεδόν 0.90 μ. μήκους) συλλέγων τι διά τῆς χειρὸς ἐκ τῶν βράχων (;).

α. Δύο πίθηκοι κινούμενοι ἀντιθέτως.

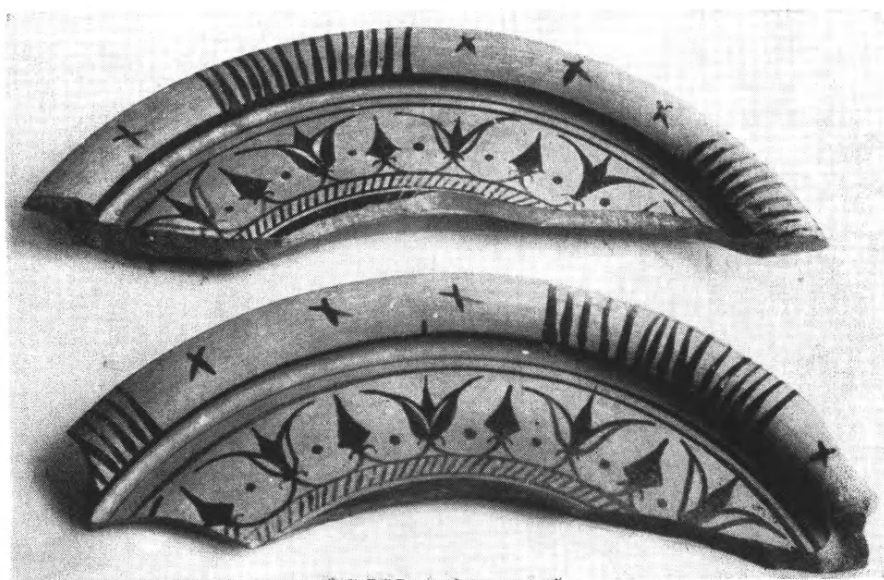
β. Χελιδὼν ἐκ τοῦ δωματίου τῶν πιθήκων.

α - β. Κύλικες μικρῶν καλλιτεχνῶν.

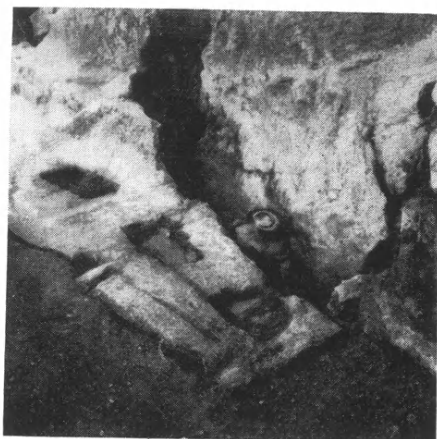
α. Ἀγγεῖα ὑπεράνω ταφικῆς πυρᾶς.

β. Τεμάχια θηραϊκοῦ πινακίου.

α. Τρίλοβος αρχαϊκή οϊνοχόη.

β. Ταφικά ἐπὶ βράχου λαξεύματα.

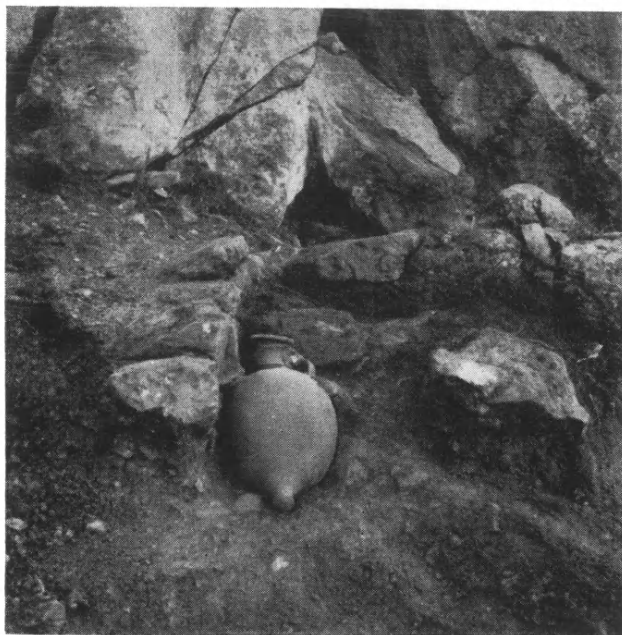
γ. Μελαμβαφής κύλιξ.

α. Ὁ χώρος παρὰ τὴν πρώτην στροφὴν.

β. Ἀρχαῖον ταφικὸν κρηπίδωμα.

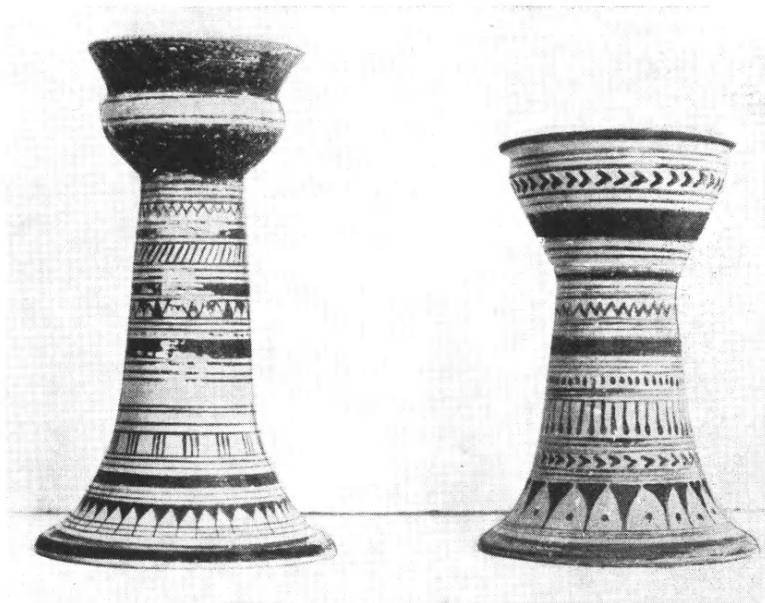
α. Ταφή εις όξυπύθμενον άμφορέα.

β. Κτερίσματα αρχαϊκής ταφής.

α. Κορινθιακαὶ πυξίδες.

β - γ. Ἀρχαῖα θηρατικά ἀγγεῖα.

α. Μελανόμορφος ἀμφορεύς.

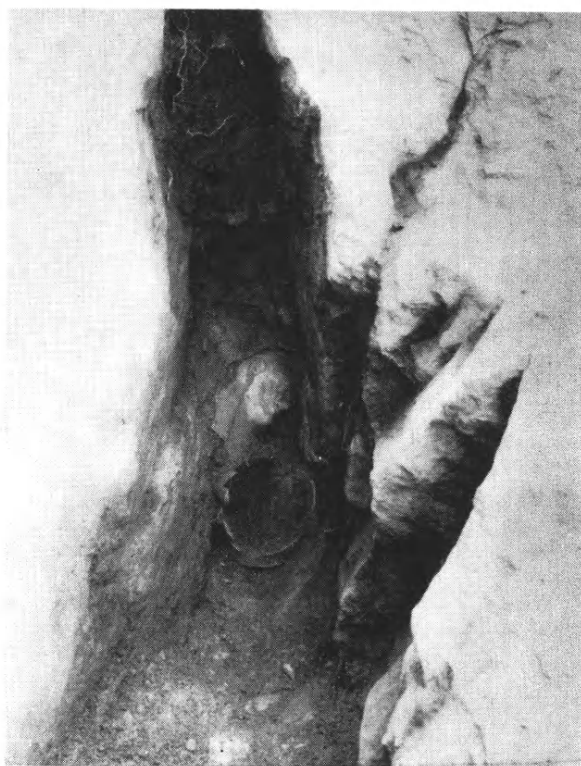
β. Πυξίδες τοπικοῦ ἔργαστηρίου.

α. Πλαστικόν ἄγγειον.

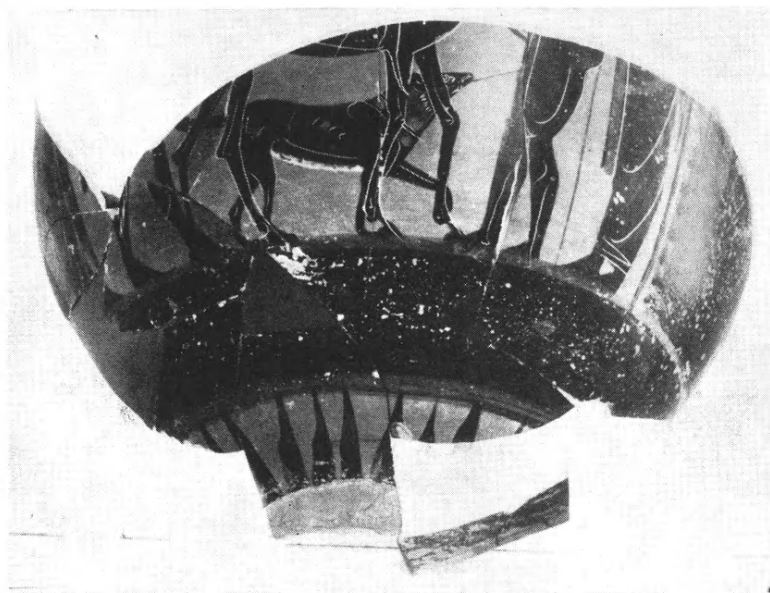
β. Εἰδώλιον ἰωνικοῦ κούρου.

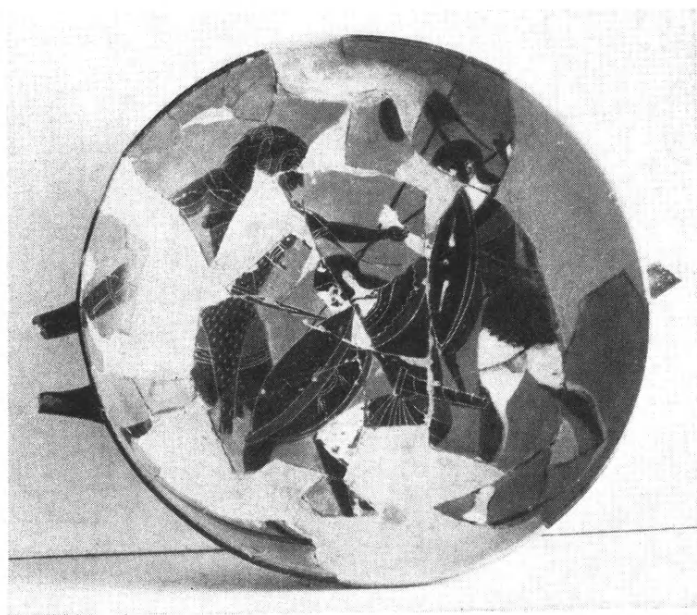
γ. Κτερίσματα τῆς ἀρχαίτης ταφῆς.

α-γ. Πήλιναι γυναικεῖαι προτομαί.

α. Τεμάχιον ἀττικοῦ κρατῆρος.

β. Μελανόμορφος κύλιξ.

α. Ἀττικὸς κρατήρ.

β. Ἀνατολικοῖωνικόν πινάκιον.

α. Ἡ κυρία ΒΑ. πύλη τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Ζάκρου μετὰ τὴν ἀποκατάστασίν της, ἀπὸ Β.

β. Γενικὴ ἄποψις τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Ζάκρου ἀπὸ Β. κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου 1969.

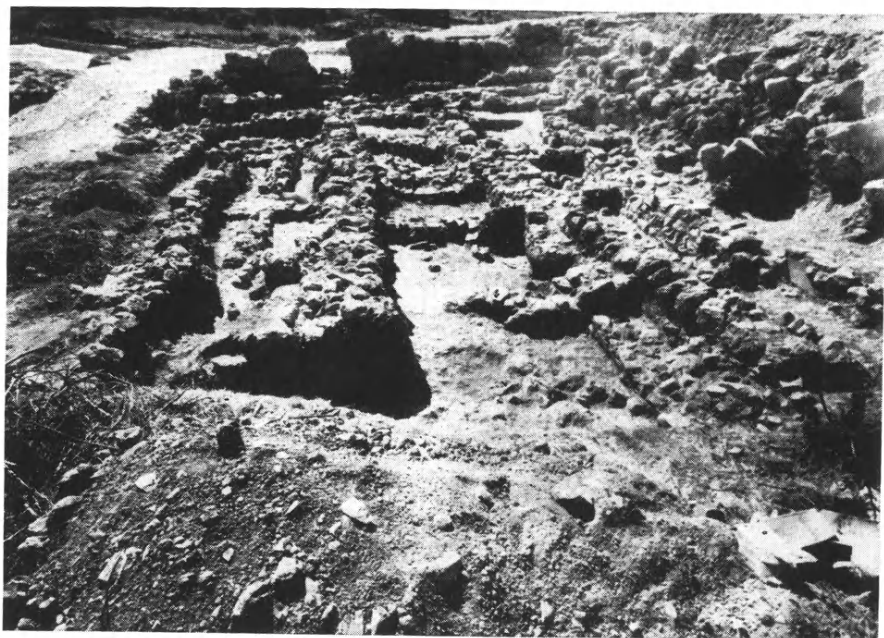
Γενική ἄποψις τῶν κτηρίων τοῦ ΒΔ. τομέως τῆς κλιτύος εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Ζάκρου κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου 1969.

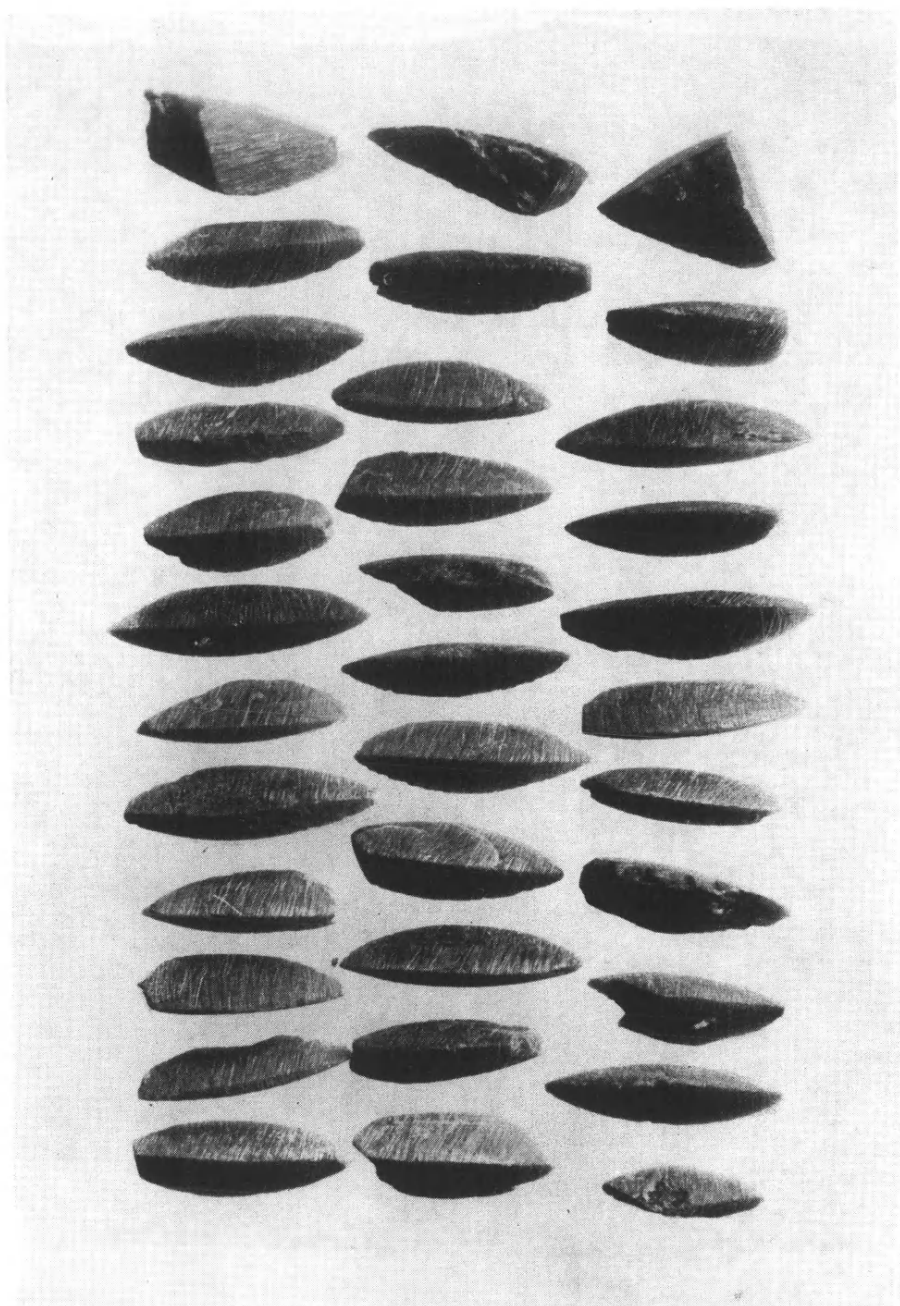
β. Ἡ ὁδὸς τοῦ λιμένος καὶ ἡ κυρία ΒΑ. πύλη τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Ζάκρου ἀπὸ Ἀνατολῶν.

α. Ἡ περιοχή τῆς ΒΑ. κυρίας πύλης τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Ζάκρου μετὰ τὰς βιοτεχνικὰς ἐγκαταστάσεις τῆς, ἀπὸ Β.

β. Τὰ κτήρια τοῦ βορείως τῆς ὁδοῦ λιμένους τομέως, ἔξω τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου, ἀπὸ ΝΑ.

Ἐτρακτοειδῆ πρισματικά ρινίσματα στεατίτου ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ παρὰ τὴν ΒΑ. πύλην τοῦ Ἀνακτόρου περιβόλου.

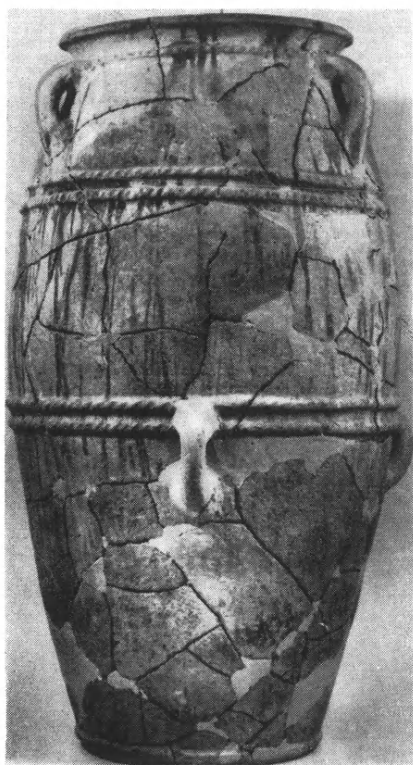
α. Τὸ δωμάτιον τῶν παλαιοναχτορικῶν πίθων τοῦ βορείως τῆς ὁδοῦ λιμένος οἰκήματος.

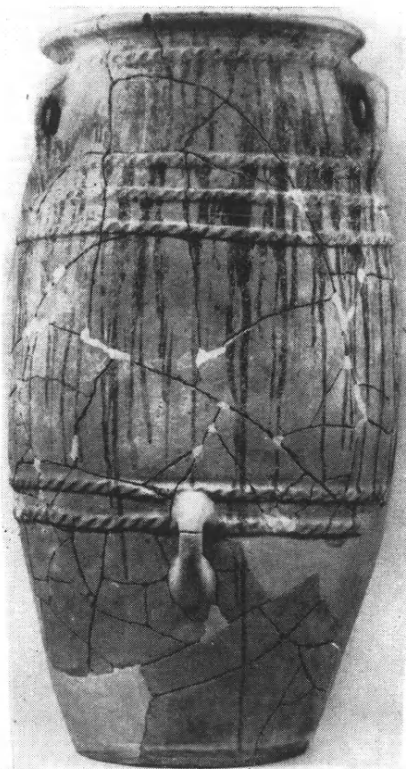
β. Ὁ παλαιοναχτορικὸς ἀμφορεύς καὶ τὸ σταμνοειδὲς ἀγγεῖον τοῦ δωματίου τῶν πίθων εἰς τὸ βορείως τῆς ὁδοῦ τοῦ λιμένος οἶκημα.

α. 'Ολμοειδές λίθινον σκεῦος ἐκ τῆς πλακοστρώτου παρόδου Σ, παρὰ τὸ 'Ισχυρὸν κτήριον.

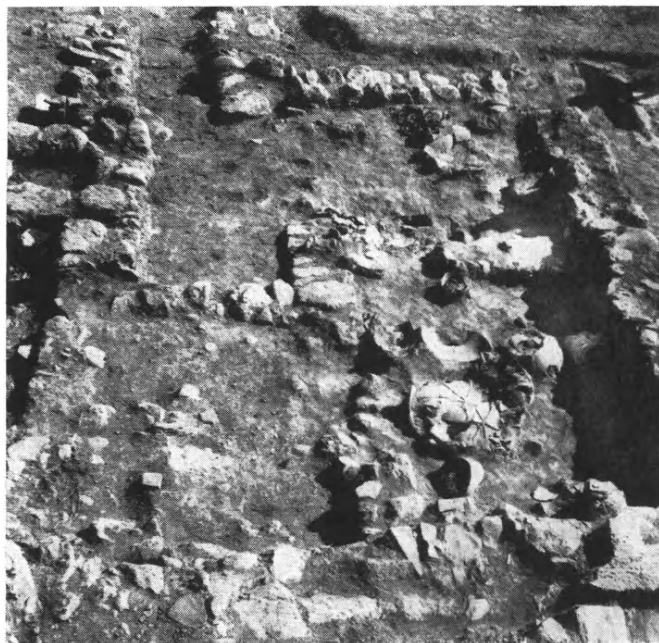
β. 'Ο παλαιοανακτορικὸς πίθος Α τοῦ βορείως τῆς ὁδοῦ λιμένος οἰκήματος.

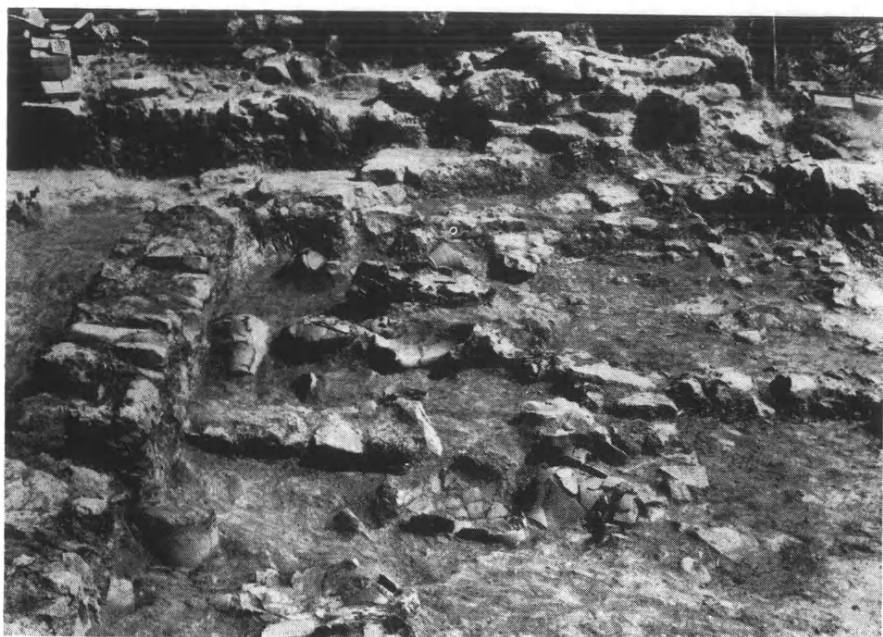
γ. 'Ο παλαιοανακτορικὸς πίθος Β τοῦ βορείως τῆς ὁδοῦ λιμένος οἰκήματος.

α. Διαμερίσματα τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου ἀπὸ ΝΔ.

β. Αἱ τέσσαρες ἀποθήκαι Λ, Μ, Ν καὶ Ξ τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου
μὲ τὸ περιεχόμενόν των ἀπὸ ΒΑ.

α. Αἱ ἀποθήκαι Μ καὶ Ν τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου μετὰ τὸ περιεχόμενον των ἀπὸ ΝΔ.

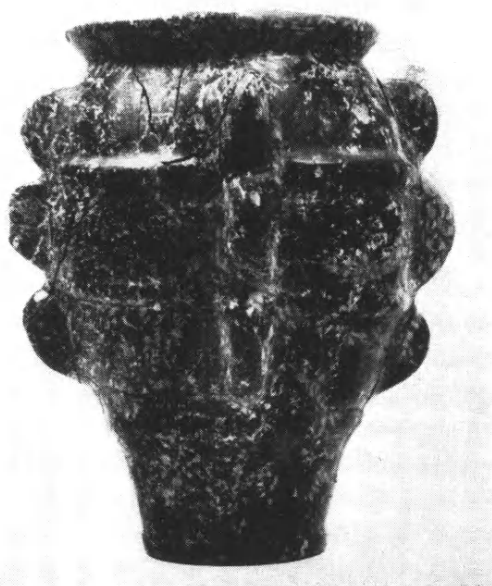
β. Ὁ πιθίσκος μετὰ τοὺς ἑξακτίνους ἀστέρας τῆς ἀποθήκης Μ τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου.

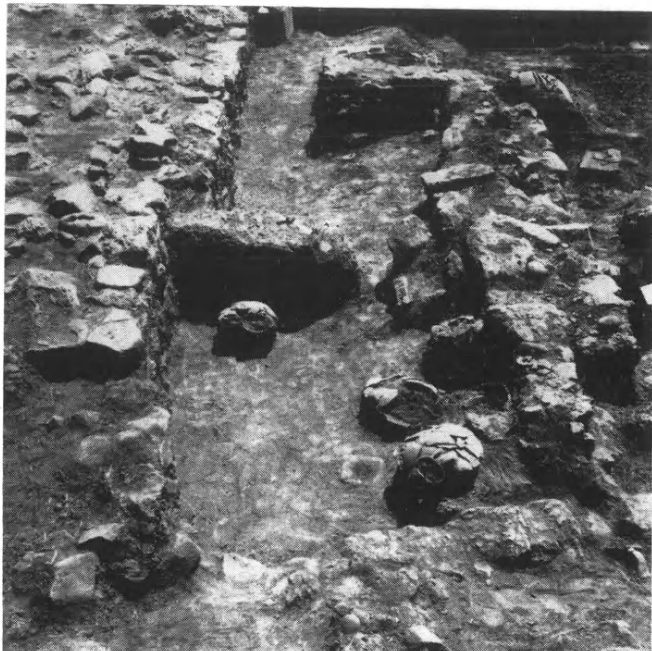
γ. Πιθίσκος μετὰ σχοινίτην διακόσμησην τῆς ἀποθήκης Μ τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου.

α. 'Ο λίθινος πιθίσκος, ὡς εὗρέθη εἰς τὸ κατώτερον στρώμα τῆς ἀποθήκης Ν τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου.

β. 'Ο λίθινος πολύωτος πιθίσκος τῆς ἀποθήκης Ν τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου.

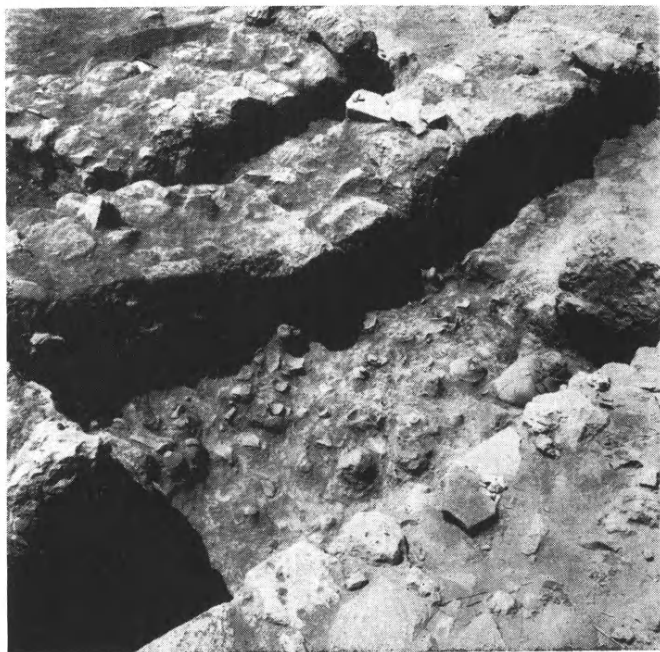
α. Αἱ ἀποθήκαι Κ καὶ Κα τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου μὲ τὸ περιεχόμενόν των, διαχωριζόμεναι ἀπ' ἀλλήλων διὰ πλινθίνου φράγματος.

β. Ἡ ἀποθήκη Κ τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου μὲ τὸ περιεχόμενόν της ἀπὸ ΝΔ.

α. Ἡ τριποδική χύτρα μετὰ τὰ ἄωτα κύπελλα τῆς ἀποθήκης Κ τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου.

β. Ἡ ἀποθήκη Κα τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου μετὰ τὸ πλῆθος τῶν μικρῶν
πηλίνων σκευῶν της, ἀπὸ Α.

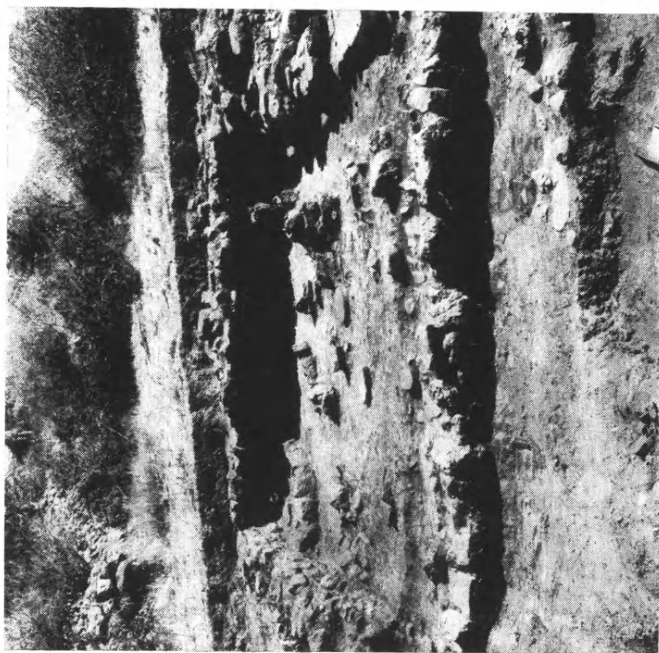
α. Μόνωτοι κύαθοι με διακόσμησιν συνεξυγμένων σπειρῶν ἐκ τῆς ἀποθήκης Ι τοῦ Ἴσχυροῦ κτηρίου.

β. Χαρίεσσα πρόχους με συνεξυγμένους ρόδακας καὶ φυτικὴν διακόσμησιν ἐκ τῆς ἀποθήκης Ι τοῦ Ἴσχυροῦ κτηρίου

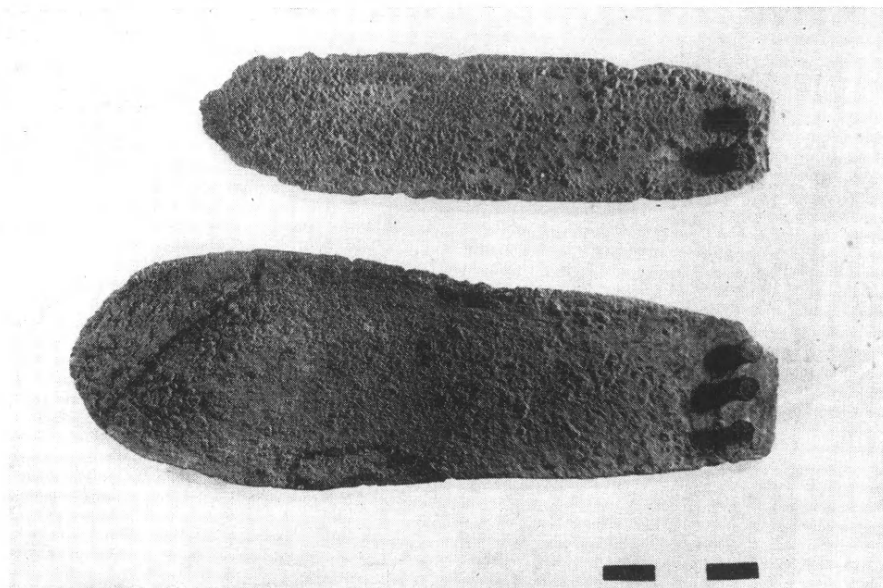
γ. Πιθίσκος με σχοινίνην διακόσμησιν ἐκ τῆς ἀποθήκης Υ' τοῦ Ἴσχυροῦ κτηρίου.

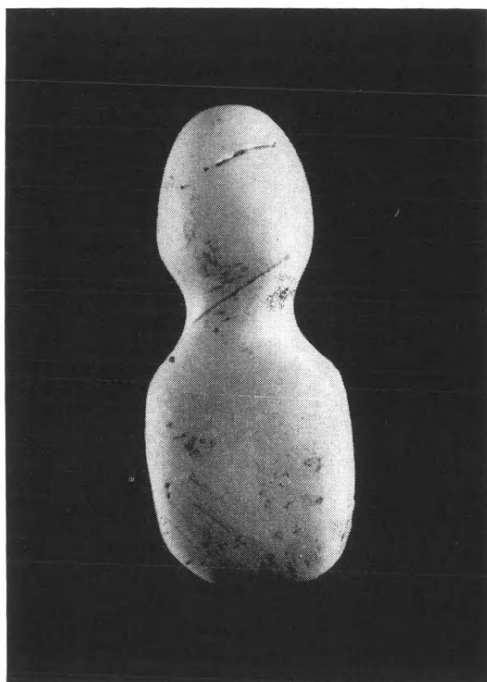
α. Τὸ διαμέρισμα Β τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς, μὲ τὰς ἐργαστηριακὰς ἐγκαταστάσεις καὶ τὰ σκεύη του, ἀπὸ ΝΔ.

β. Οἱ ἀποθέται κεραμεικῆς Π καὶ Ο, παρὰ τὸν ἀποθέτην Γ καὶ τὸν προβάλανον τοῦ ἐργαστηρίου Β τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς, ἀπὸ Β.

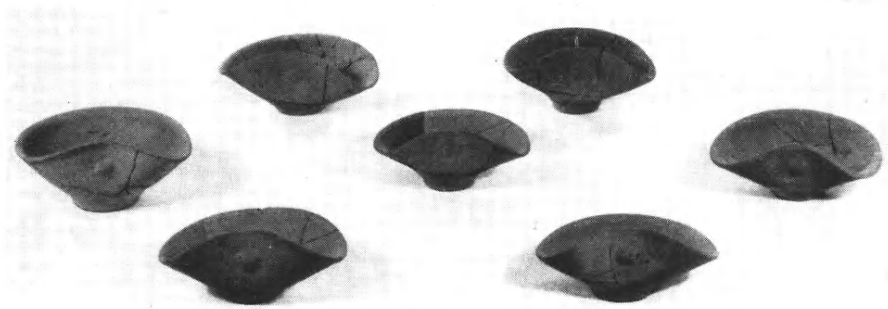
α. Γλωσσοειδή έγχειρίδια του δωματίου Ρ του Κτηρίου των άποθετών κεραμεικής.

β. Σχηματικόν ειδώλιον μαρμαρολίθου εκ του δωματίου Ρ του Κτηρίου των άποθετών κεραμεικής.

α. Τὸ κλιμακοστάσιον ο τοῦ ἄνω τῶν διαμερισμάτων τοῦ μαγειρείου τομέως ἀπὸ Δ.

β. Μικρὰ πύργια πυριατήρια καταπεσόντα ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ κλιμακοστασίου ο τοῦ ἄνω τῶν διαμερισμάτων τοῦ μαγειρείου τομέως.

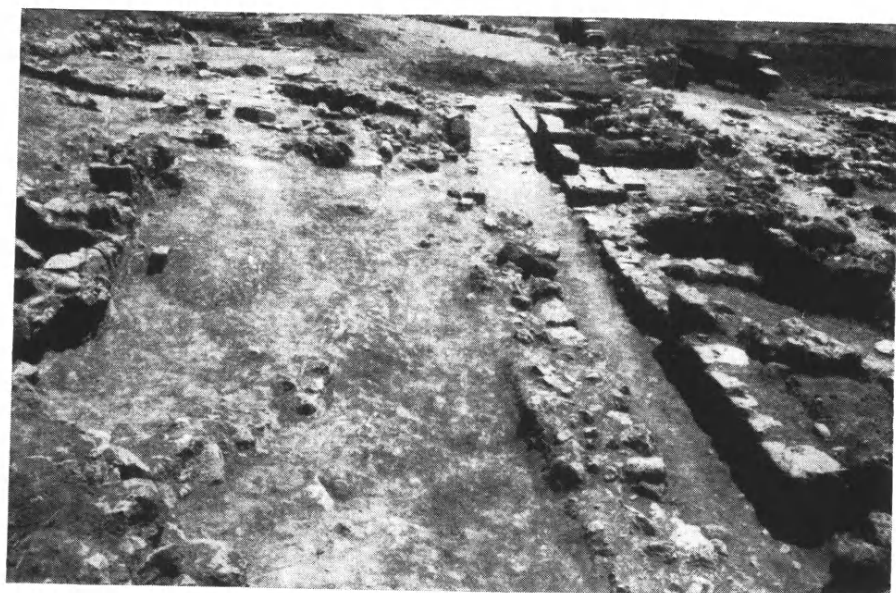
α. Τὸ ΒΔ. τμήμα τοῦ Λοξοῦ κτηρίου μετὰ τὰ θεμέλια δωμάτια Ε VI - IX ἀπὸ Β. μετὰ βάθος τὸ κύριον σῶμα τοῦ Ἀνακτόρου.

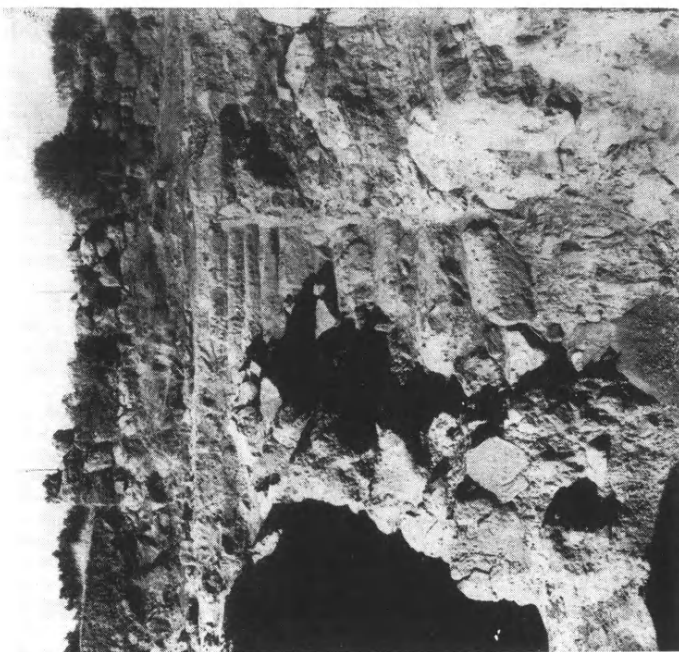
β. Τὰ δωμάτια Ε VII - IX τοῦ Λοξοῦ κτηρίου παρὰ τὴν διακλάδωσιν τῆς ὁδοῦ. Πέραν τοῦ δωματίου IX διακρίνεται ὁ προθάλαμος Ε X.

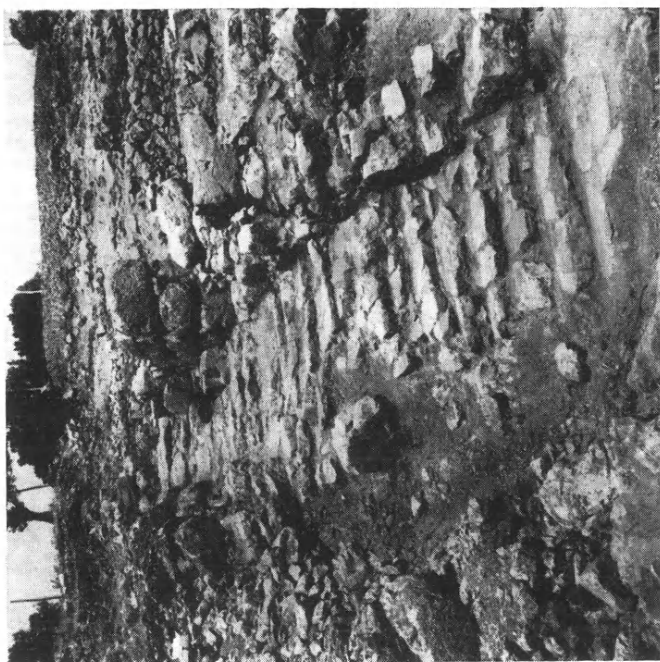
α. Ὁ προθάλαμος ΕΧ με τὸ μονολιθικὸν κατώφλιον καὶ τὸ ἐκ πωρολίθων φράγμα,
ἐν συνεχείᾳ τῆς πωρολιθικῆς προσόψεως τοῦ Λοξοῦ κτηρίου.

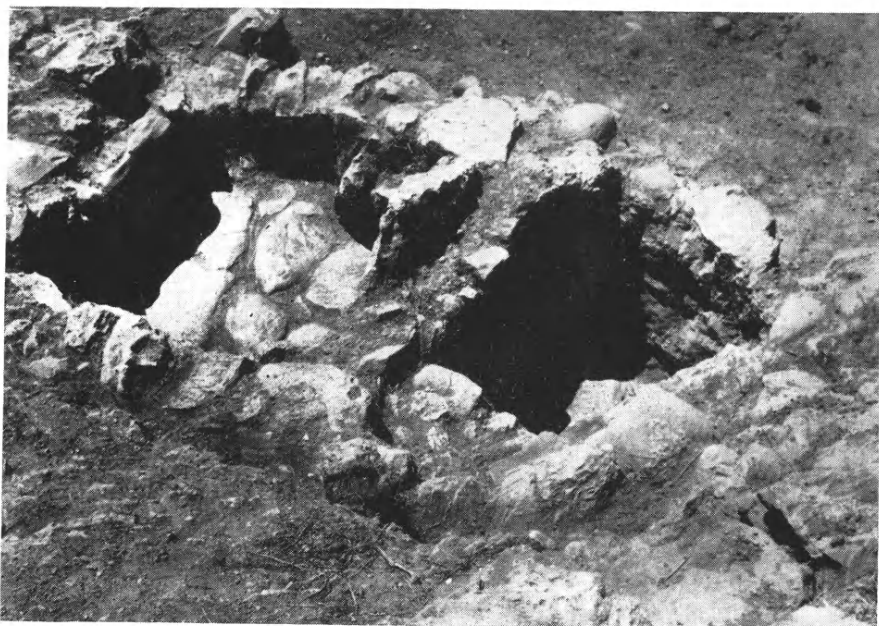
β. Τὸ Λοξὸν κτήριο παρὰ τὴν διακλάδωσιν τῆς ὁδοῦ καὶ τὸν πέραν αὐτῆς τομέα
τῶν ἀποθετῶν τοῦ ἱεροῦ.

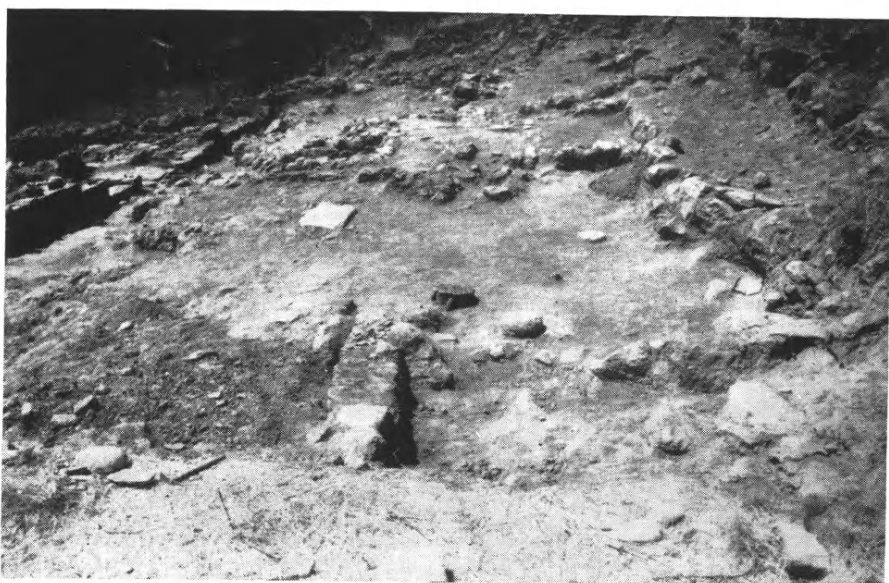
β. Ἡ κλιμαξ ΔΠ τοῦ Λοξοῦ κτηρίου, ἀπὸ ΝΔ.

α. Ἡ κλιμακωτὴ ὁδός, ἡ διερχομένη ΒΔ. τοῦ κτηρίου τοῦ ΒΔ.
τομέως καὶ τοῦ Λοξοῦ κτηρίου.

α. Οί δύο κτιστοί αποθέται τῆς περιοχῆς τοῦ ἱεροῦ εἰς τὸ ἀνώτερον ἰσόπεδον τῆς κλιτύος τοῦ λόφου, ἀπὸ Β.

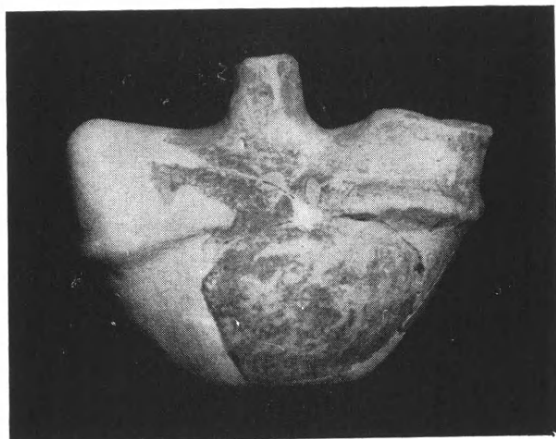
β. Τὸ δωμάτιον μετὸν κίονα τῆς περιοχῆς τῶν ἀποθετῶν τοῦ ὑπαιθρίου ἱεροῦ, ἀπὸ ΒΑ.

α. Τρίωτος ἀμφορεὺς ἐκ τοῦ τάφου Θ Λιμένος Κνωσοῦ.

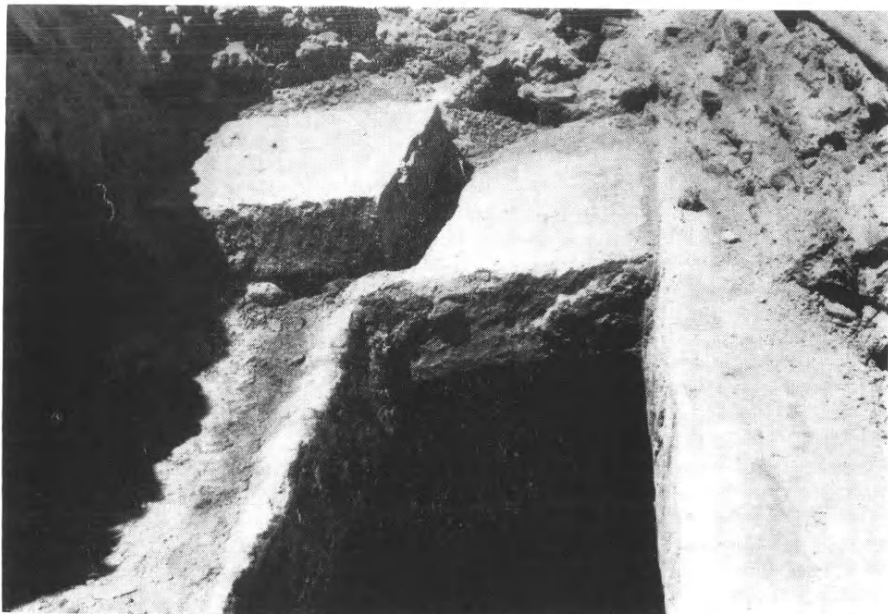
β. Προανακτορικὰ ἀγγεῖα ἐξ Ἀγίου Μύρωνος.

α. Ἀνθρωπόμορφον ἀγγεῖον ἐξ Ἀγίου Μύρωνος.

β. Ἐπιτύμβιον ἐκ Νιπηδητοῦ.

α. Ἐξωτερικὴ ὄψις τμήματος τῆς ὀροφῆς τοῦ τάφου μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν πλίνθου τῆς κλειδῆς (ἀπὸ ΝΑ.).

β. Τμήμα τῆς κυλινδροκαμάρας τοῦ τάφου καὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς εἰσόδου.

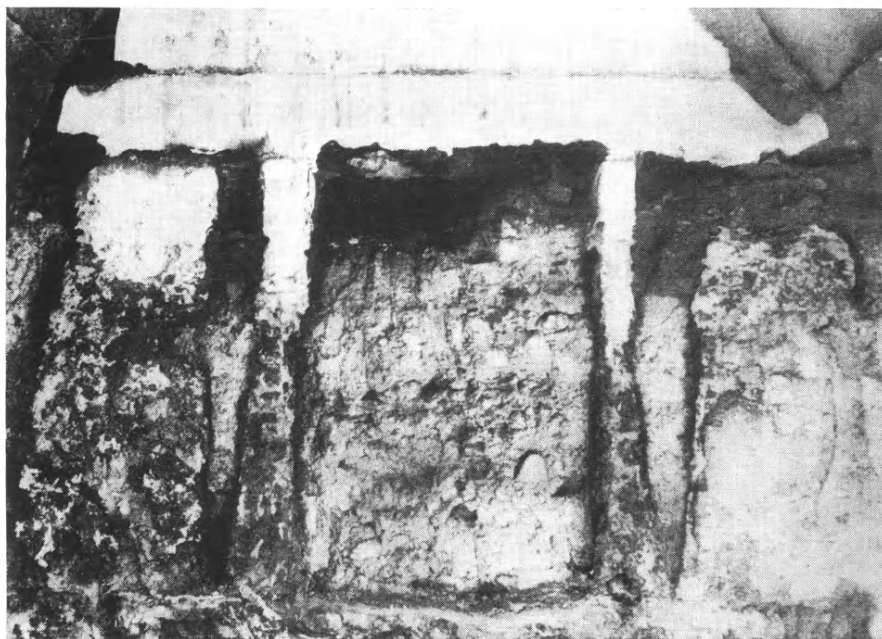
α. Τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς πρώτης σειρᾶς τῶν δόμων μετὰ τῆς κόγχης.

β. Τμήμα τῆς κυλινδροκαμάρας ὑπεράνω τῆς βορείας μακρᾶς πλευρᾶς τοῦ τάφου μετὰ τμήματος τῆς κόγχης.

α. Τὸ ἀνώτερον τμήμα τῆς ἀνατολικῆς στενῆς πλευρᾶς τοῦ τάφου μετὰ τῆς κόγχης.

β. Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου μετὰ τῶν ἐκατέρωθεν ἐφθαρμένων πλακῶν γυψολίθου.

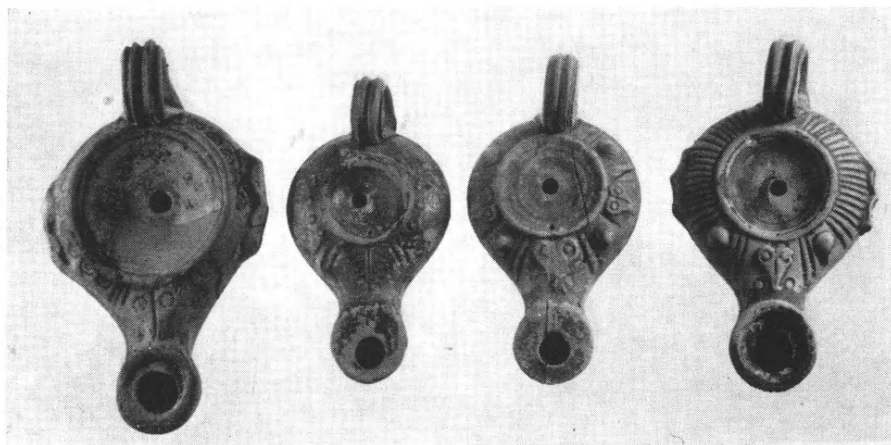
α. Τὸ κατώτερον τμήμα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ὅπου ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου.

β. Ρωμαϊκὸν ἀγγεῖον ἐκ τοῦ τάφου τῶν Ἀγίων Δέκα.

α. Λύχνοι τάφου Ἀγ. Δέκα τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος.

β. Λύχνοι ἐκ τῶν τάφων τῶν Ματᾶλων τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος.

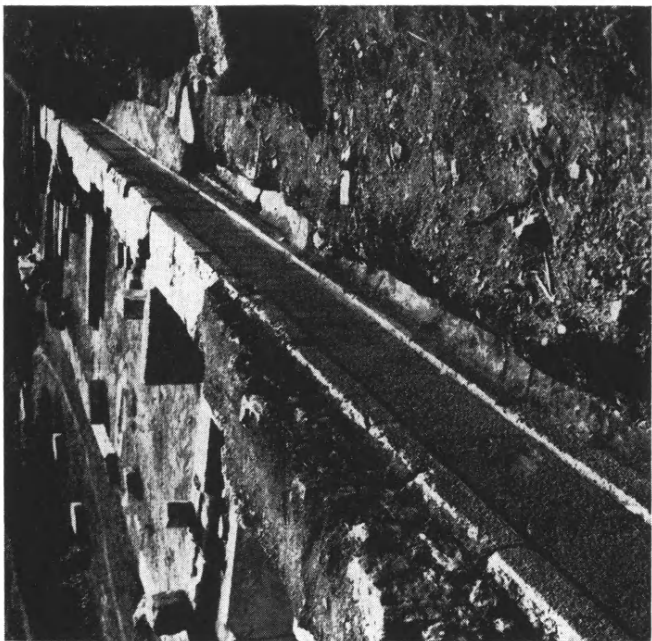
α - β. Ανύγνοι ἐκ τῶν τάφων τῶν Μαρτύρων τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος.

Πήλινον ειδώλιον γυναικός.

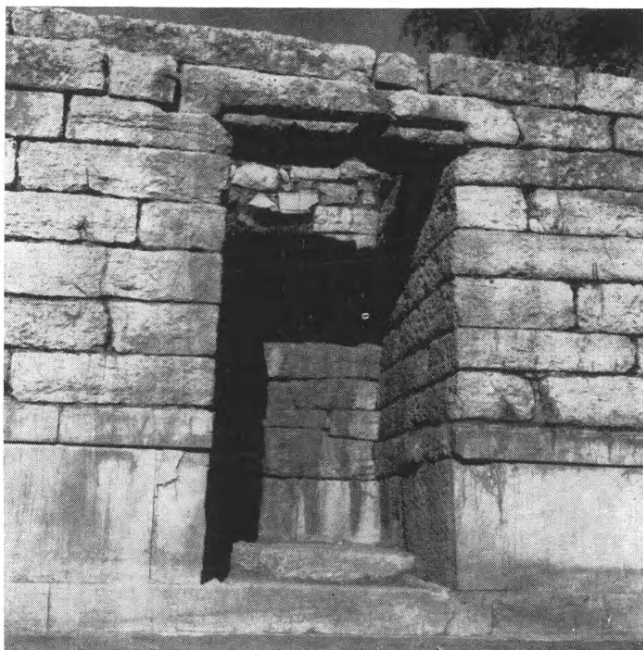
α. Οί αποκλίναντες τῆς κατακόρυφου αὐτῶν θέσεως
ὀρθοστάται τοῦ διαμερίσματος Ν τῆς « Ἀγορᾶς ».

β. Οἱ ὀρθοστάται τῆς ἑναντι εἰκόνος μετὰ τὴν ἐπαναφορὰν
των εἰς τὴν κατακόρυφον θέσιν.

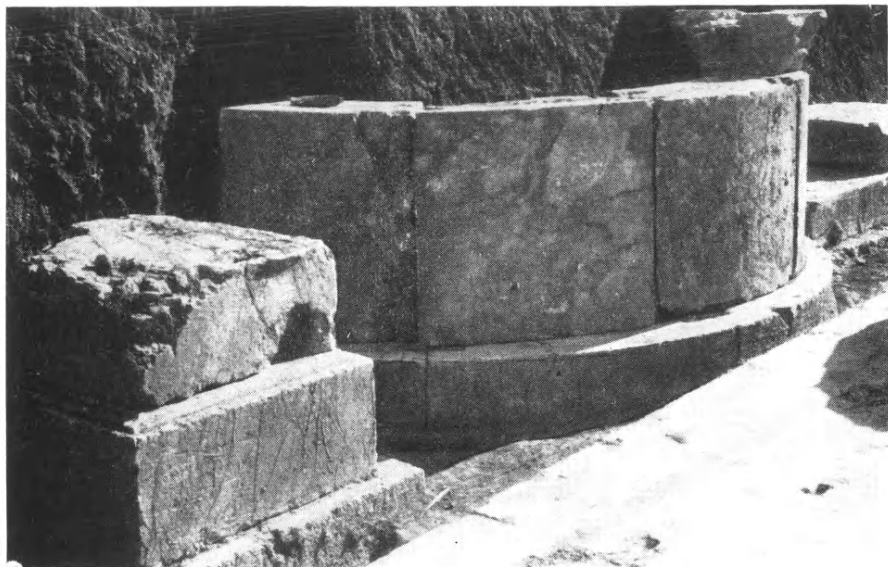
α. Τὸ τεθραυσμένον ὑπέρθυρον τῆς ὑπὸ τὸ Σεβάστειον Πυλίδος.

β. Ἡ ὑπὸ τὸ Σεβάστειον πυλὶς μετὰ τὴν τελείαν ἀποκάλυψιν αὐτῆς καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ὑπερθύρου τῆς.

"Αποψις τῆς κρηπίδος τοῦ ναοῦ μετὰ τοῦ ἀναστηλωθέντος κυματιοφόρου τοιχοβάτου καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ ὀρθοστατῶν τοῦ σηκοῦ.

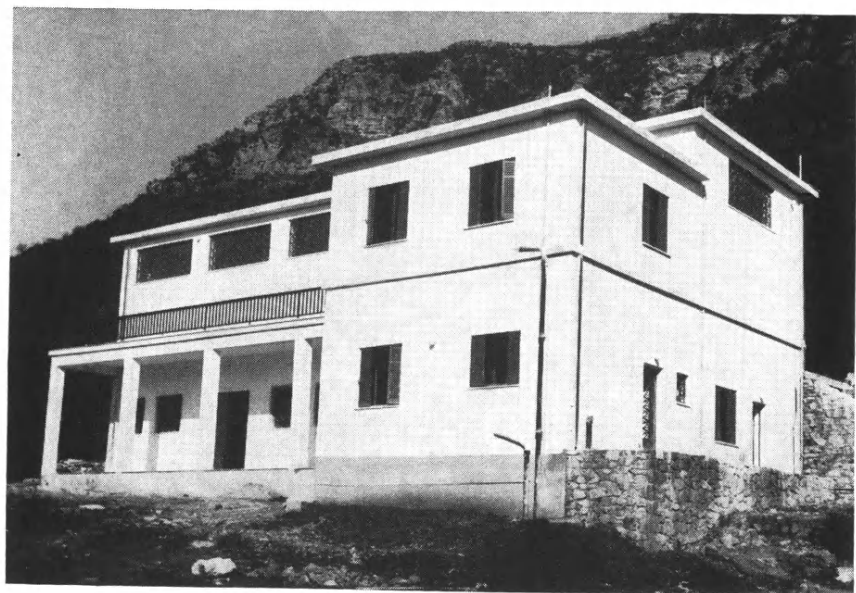
α. Οί αναστηλωθέντες ὀρθοστάται τῆς δυτικῆς ἐξέδρας.

β. Ὁ ἀνοιχθεὶς εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ διαρρέοντος τὴν «Ἀγορὰν» χειμάρρου νέος ἀποχετευτικὸς χάνδαξ.

α. Βόρειος πλευρά εισόδου τοῦ Μουσείου Μεσσήνης ὁρωμένη ἀπὸ τῆς δημοσίας ὁδοῦ πρὸς ἣν ἐνοῦται διὰ γεφύρας.

β. Ἀποψις τοῦ Μουσείου Μεσσήνης ἀπὸ τῆς πρὸς Νότον ἀλλῆς αὐτοῦ.